

A
M. TUD. AKADÉMIA JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK
KIADVÁNSOROZATA 2. SZÁM.

A JOGI SZEMÉLYEK ELMÉLETE

IRTA
VITÉZ MOÓR GYULA DR.
L. TAG.

BUDAPEST, 1931.

A
M. TUD. AKADÉMIA JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK
KIADVÁNYSOROZATA 2. SZÁM.

A JOGI SZEMÉLYEK ELMÉLETE

IRTA

VITÉZ MOÓR GYULA DR.
L. TAG.

1986 | Φ

2003 | μ^+ | ...

BUDAPEST, 1931.

A Magy. Tud. Akadémia Jogtudományi Bizottsá-
gának kiadványsorozatában 1. számként megjelent

„Buza László: A kisebbségek jogi helyzete a békeszer-
ződések és más nemzetközi egyezmények értelmében.
Budapest, 1930. A Báró Kornfeld Zsigmond-alapítvány
jövendelmének felhasználásával kiadja a M. T. Akadémia.

TARTALOM.

Előszó	Oldal 5—6
------------------	--------------

I. FEJEZET.

A probléma jelentősége.

1. §. A jogi személy problémája a tételes jogtudomány és a jogbölcsélet közös problémája	7—11
2. §. A jogi személy nemcsak hogy nem kizárólag magánjogi (vagyonjogi) konstrukció, hanem fokozottabb jelentősége van a közjogban mint a magánjogban	11—23
3. §. A magánjogi jogi személyek szerkezetében is igen jelentős közjogi elemek vannak	23—28
4. §. A jogi személy jelentősége a tételes jog különböző ágaiban és a társadalomtudományban	28—36

II. FEJEZET.

A jogi személy mivoltának a kérdése és a kérdés megoldására irányuló elméletek.

5. §. A jogi személy mivoltának negatív meghatározása; a pozitív meghatározás nehézségei	37—44
6. §. A jogi személy mivoltára vonatkozó elméletek vázlatos áttekintése kifejlődésük történeti szempontjából	44—51
7. §. A jogi személy mivoltára vonatkozó elméletek csoportosítása a bennük rejlő gondolatok belső rokonsága szerint. A jogi személy problémája megoldásának lehetőségei	52—64
8. §. A realitás elmélete	65—103
a) Gierke elmélete	65—75
b) Zitelmann „	75—79
c) Binder újabb elmélete	80—87
d) Saleilles elmélete	88—103
9. §. A fikció elmélete	103—137
a) Kierulff, Savigny és Puchta felfogása	105—123
b) Bierling felfogása. A fikciós elmélet bomlása: Unger és Austin felfogása	123—137

	Oldal
10. §. A jogi személy konstrukcióját kiküszöbölő elméletek	137—282
A) A jogi személyt természetes személyekre bontó elméletek	142—215
a) Ihering, Vareilles-Sommières és Stammler felfogása	145—174
b) Serment, Hölder és Binder régebbi felfogása	174—215
B) A jogalany és az alanyi jog hagyományos fogalmát lerontó elméletek	216—282
a) Az alanytalan jogok elmélete (Windscheid)	217—233
b) A célvagyon-elmélet (Brinz)	233—245
c) Szász-Schwarz elmélete	246—264
d) Kelsen elmélete	265—282
11. §. A különböző elméletek kritikai áttekintéséből lesűrhető tanulságok	282—287

III. FEJEZET.

A jogi személy mivoltának meghatározása.

12. §. A jogi személy problémájának a tárgyi jog fogalmával való összefüggése	288—292
13. §. A tárgyi jog mivolta. Viszonya a tapasztalati valósághoz	292—302
14. §. A jog „eltérése“ a valóságtól	303—323
15. §. A jog és valóság viszonyának vizsgálatából a jogi személy elméletére nézve levonható tanulságok és következtetések	323—328
16. §. A jogi személy problémájának az alanyi jog és alanyi kötelesség fogalmával való összefüggése	328—349
17. §. Részletkérdések. Befejezés	349—369
Névmutató	371—373
Tárgymutató	374—379

ELŐSZÓ.

Jelen munka akadémiai székfoglaló értekezés gyanánt készült. Amint szomorú családi okok megakadályozták azt, hogy munkámat a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1926. évi március 8.-ikán tartott ülésén személyesen olvassam fel, akként az Akadémia akkori helyzete éveken át lehetetlenné tette, hogy ez a terjedelmesebb munkálat kiadványai között megjelenhessék. Boldogemlékeztű VIGYÁZÓ FERENC gróf nagylelkű végrendekezése folytán a helyzet azonban sok tekintetben megváltozott s az Akadémia *Jogtudományi Bizottságának* a határozatából most már lehetővé váltott nemcsak az, hogy székfoglaló értekezésem napvilágot lásson, hanem az is, hogy igen jelentékeny mértékben — a jelenlegi II. fejezet közbeiktatásával — ki is bővüljön.

Székfoglaló értekezésem eredetileg csupán a jelen munka I-ső — a probléma jelentőségét méltató, bevezetés-jellegű — fejezetét, valamint III.-ik — a probléma megoldását megkísérlő — fejezetét foglalta magában. A probléma megoldására vonatkozó elméletek behatóbb ismertetését — amit a jelenlegi II.-ik fejezet tűzött ki célul maga elé — azonban egy vázlatos áttekintéstől eltekintve mellőzte. A munka jelenlegi alakjában ez a II. fejezet, — a polemikus rész, — foglalja el a rendelkezésre álló tér túlnyomó nagy részét, úgyhogy a másik két fejezethez viszonyítva szinte aránytalanul terjedelmesnek látszik. Ezen aránytalanság mérsékléséül legyen szabad két körülményre hivatkoznom. Az egyik az, hogy a jogi személyek elméletének köztudomás szerint olyan hatalmas, olyan áttekinthetetlenül gazdag irodalma van, hogy szinte azt mondhatnám, hogy a kérdés feldolgozójának nagyobb gondot okoz a probléma irodalmának az áttekintése, mint magának a problémának a megoldása; a II.-ik fejezet terjedelmes volta dacára is csupán az elmélet egy néhány kiragadott főbb alakjával, akiket az irodalmi felfogások tipikus képviselőinek tekintettem, birt részletebben foglalkozni. A másik körülmény, amelyre hivatkozní

akarok, az, hogy már ebben a II.-ik fejezetben kibontakoznak a III.-ik fejezetben összefoglalt saját felfogásomnak a körvonalai, úgyhogy ez a fejezet nem tekinthető pusztán az irodalmi felfogások ismertetésének. A részletesen szemügyre vett elméletek mindegyikének a vizsgálatánál arra törekedtem, hogy kimutassam, miszerint a legkülönbözőbb elméletekben is megtalálhatók annak a felfogásnak, amelyet helyesnek tartok, az összes lényeges alkotó-elemei. A szóbanforgó II.-ik fejezet tehát igen nagy mértékben tehermentesítette a III.-ik fejezetet, minthogy felmentett attól, hogy saját felfogásomat a különböző eltérő felfogásokkal szemben megvédelmezzem.*

Székfoglaló értekezésül készült munkám olyan kérdést tárgyal, amelynek megoldásánál a számomra élethivatást jelentő szaktudomány, a jogbölcselet, szorosán karöltve halad a tételes jogtudományokkal. A tárgy megválasztásával is állást akartam foglalni, — életem egy emlékezetes pillanatában, — azon felfogás mellett, amely kárhóztatja azt, ha a jogfilozófia a tételes jog gyakorlati világától távolosó s azzal kapcsolatban nem levő spekulációk világába téved, vagy ha a joggal sokszor bizony szoros összefüggésben egyáltalában nem álló szociológiai tények után kutat; azon felfogás mellett, amely meggyőződve arról, hogy a jogfilozófia hivatása nem állhat másban, mint abban, hogy *egyrészt* segítségére legyen a tételes jogtudományok munkájának, s *másrészt* felfedje és erősítse azokat a szálakat, amelyek a jogtudományokat is minden tudomány végső alapjával, az általános filozófiával, összekötik.

Budapest, 1930. évi június hó 9.-ikén.

vitéz Moór Gyula dr.
I. tag.

* A munka terjedelmének a mérséklésére általában, legyen szabad csak egy néhány az újabb irodalomból kiragadott hasonló tárgyú munka terjedelmét közölnöm: Leon Michoud: *La théorie de la personnalité morale*, 2. kiadás, 1924, I. köt. 513. l., II. köt. 528. l., összesen 1041 oldal; Raymond Saleilles: *De la personnalité juridique*, 2. kiad., 1922, 684 l.; marquis de Valéry-Sommeilles: *Les personnes morales*, 2. kiad., 1919, 683 l.; Francesco Ferrara: *Teoria delle persone giuridiche*, 2. kiad., 1923, 1111 oldal. Magyar szerző számára irigylendő körülmény nem csak a rendelkezésre álló terjedelem, hanem az is, hogy a felsorolt munkák aránylag rövid idő alatt mind második kiadást is értek.

I. FEJEZET.

A probléma jelentősége.

1. §. A jogi személy problémája a tételes jogtudomány és a jogbölcselet közös problémája.

A jogi személy problémája a tételes jogtudományból nyúlik át a jogfilozófia területére, s e két tudomány határmesgyéjén áll.

Elsősorban a *tételes jogtudomány* problémájának kell a kérdést tekintetünk, mert hiszen a jogi személy a tételes jog alkotása, és pedig nem is szükségképpen alkotása. Amint arra a rendkívül gazdag irodalomban többen reámutattak, a tételes jog ellehetne a jogi személy konstrukciójának a megalkotása nélkül is; elképzelhetünk, — és a jogfejlődés rendjén valósággal találhatunk is, — olyan jogrendszereket, amelyek a jogi személy fogalmát nem ismerik, amelyek híven a „*hominum causa constitutum omne jus*” római jogi alapelvehez, jogalanyok gyanánt csupán embereket, vagyis „természetes személyeket” fogadnak el, s jogokat csak embereknek adnak, kötelelességeket csak emberekre rónak.¹ BIERLING főként a jogfejlődés kezdetén,

¹ V. ö. Ernst Rudolf Bierling: *Juristische Prinzipienlehre*, I. köt. (Freiburg i. B. und Leipzig, 1894) 222. l., V. köt. (Tübingen, 1917) 231. l.; továbbá Felix Somló: *Juristische Grundlehre* (Leipzig, 1917) 519. s köv. ll. — Grosschmid Béni is úgy látja, hogy *képzelhető* jogi rend jogi személyek nélkül is; a *történeti* kérdést problematikusnak tartja, már valamelyest fejlődöttebb emberi társulásban — alkalmasint már a vad törzseknél is — vannak szerinte jogi személyek is, mert: „mihelyt egyetlenegy olyan dolog van, ami felől köztudat az, hogy az az összességé: a jogi személy lénye és valósága már előttünk áll”. (*Jogi és lénytani személyiség*. Magyar Jogi Szemle, 1920, I. évf. 221—224. ll.) — A történeti kérdést illetőleg a Bierlingével ellenkező nézetet van Kohler, aki szerint jogi személyekkel a jogfejlődés rendjén már elejétől fogva találkozunk:

— valamint a mai primitív népek jogában, — vél az ilyen jogrendszerre történeti példákat találni.² Utalhatunk azonban arra is, hogy a világtörténet legnagyobb jogász-nemzete, a római, amiként úgyszólván mindvégig elzárkózott a *képviselői* jogintézményének a megalkotása elől, akként sokáig idegenkedett a jogi személy konstrukciójától is.³ Ha a jogász absztrak-

„Von jeher ist das Recht nicht nur das Recht der Einzelpersonlichkeiten gewesen . . . Daraus ergibt sich, dass, was man juristische Personen nennt, also Gesamtheiten, die als Träger von Rechten in Betracht kommen und im Rechte handeln, von jeher existiert haben: . . . sie sind eine naive Schöpfung des menschlichen Bedürfnisses . . .“ (Dr. Josef Kohler: Einführung in die Rechtswissenschaft, 5-ik kiadás, Leipzig, 1919, 6. l.) Sőt ő a jogi személyt tartja a régebbinek, s a természetes személyt a későbbi fejlődés eredményének: „ . . . bevor es Rechte der Menschen gab, gab es Rechte menschlicher Verbände. Verbände, welche Personencharakter haben, welche also Träger von Rechten sind, nennt man juristische Personen. Solche bestanden also von jeher“. (U. o. 13—14. l.) — Hasonlóan látja a dolgot Michoud is: „L'idée de droits appartenant à des groupements humains nous paraît, non pas aussi facile à expliquer et à justifier, mais aussi fondamentale que l'idée de droits appartenant à des êtres isolés. Historiquement elle est au moins aussi ancienne, et il est bien certain que dans les sociétés primitives les droits du groupe ont eu plus d'importance que ceux des individus“. (Léon Michoud: La Théorie de la Personnalité Morale et son application au droit français. Louis Trobatas-tól rendezett 2-ik kiadás, Paris, 1924, I. köt. 6. l.) — V. ö. továbbá Otto Gierke, Deutsches Privatrecht, I. köt., Leipzig, 1895, 456. l.: „Von je und bei allen Völkern sind über den einzelnen Menschen menschliche Verbände als Rechtsträger anerkannt gewesen“. Hasonlóképpen nyilatkozik Gierke, „Juristische Person“ címszó alatt Holtzendorff Rechtslexikon-jában (3. kiadás, II. köt., Leipzig, 1881, 418. l.) — V. ö. továbbá Saleilles: De la Personnalité Juridique, 2. kiadás, Paris, 1922, 566. l.: „L'histoire a connu avant tout, des droits appartenant à des corps et à des organismes institutionnels“. — Egyébként már Aristoteles azt tartotta, hogy „az állam természetszerű alakulat, s fogalma előbbrevaló, mint az egyes emberé“, minthogy „az egész fogalma mindenképpen előbbrevaló, mint a részé“, az olyan ember pedig, aki „nem része az államnak“, nem is ember, hanem „vagy állat, vagy valami isteni lény“. (Aristoteles, Politika, 1253 a., Szabó Miklós fordítása, Budapest, 1923, 19—20. ll.)

² Bierling, id. m. I. köt. 222. l.

³ V. ö. Ernst Zitelmann: Begriff und Wesen der sogenannten juristischen Personen, (Leipzig, 1873) 25. l.: „ . . . das ältere römische Recht (hat) den Begriff der idealen Persönlichkeit noch nicht fest gehabt . . .“; Friedrich Carl von Savigny: System des heutigen Römischen Rechts, II. köt. (Berlin, 1840) 246—247. l.: „Bey der Vergrößerung des Staats waren

ció hatalmasan kibontakozó ereje a jogi személy fogalmát meg nem teremti, ha a tételes jog rendelkezései jogképességgel a természetes személyeken kívül u. n. jogi személyeket is fel nem ruháznak: akkor problémánk egyáltalában nem létezik. Bártran elmondhatjuk azért, hogy a jogi személy problémája elsősorban tételes-jogi kérdés.

Kétségtelen azonban, hogy e probléma átnyúlik a jogfilozófia terére is. Megoldása ugyanis olyan jogi alapfogalmakig vezet vissza, — mint a jogalany, az alanyi jog és a tárgyi jog fogalma, — amelyeket nem a tételes jog rendelkezései alkottak meg, hanem amelyek minden joggal szükségképpen velejárnak, a jog általános előfeltevései (preszuppozíciói) közé sorozandók, s ekként kétségtelenül a jogfilozófia problémáinak a keretébe tartoznak. A jogi személyek elméletének egyik érdemes művelője, BEKKER E. I. úgy látja, hogy a probléma megoldásának útja egyenesen a végtelenbe vezet.⁴ Valóban így van; hozzá kell azonban fűznünk, hogy az a végtelen, amelyben az egyes szaktudományok területén meg nem oldható, onnan ki-

es zuerst die abhängigen Gemeinden (Municipien und Colonleen), in welchen der Begriff der juristischen Personen zu bedeutender Anwendung, und so auch zu bestimmter Ausbildung kam . . .“; továbbá Christian Meurer: Die juristischen Personen nach Deutschem Reichsrecht (Stuttgart, 1901) 6. l.; Eduard Hölder: Natürliche und juristische Personen (Leipzig, 1905) 169 s. köv. ll.; Theodor Mommsen: Zur Lehre von den römischen Corporationen (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Romanistische Abteilung, XXV. Weimar, 1904, 33. s. köv. ll.) — Arra vonatkozóan, hogy a *képviselési elv* a római magánjogban igazában sohasem birt érvényesülni, egyéb idézetek helyett legyen szabad csupán Farkas Lajosnak beható forrástanulmányok alapján megírt élelméjű fejtegetéseiből idézni: „ . . . habár az előhaladott forgalmi élet és változott jogfelfogás a régibb (civil-) joggal folyton harcban áll a képviselési elvet illetőleg, mégis a római jog fejlődése legutolsó szakában is még mindig az ósrómai nemzeti és polgárjogi elv alapján áll: nemo alieno nomine agere potest; per liberam personam nihil acquiri posse. Az alul kivételeket enged ugyan, de ezek mellett minden alkalommal következetesen hangsúlyozza a szabály érvényét, melytől eltérni csak a fennforgó eset különös természete folytán „propter aequitatis rationem“, „ex aequitate“, „pro utilitate“ engedtetik meg, „indubitati juris“ maradván a főszabály“. („A képviselési elv a magánjogban“. Jogtudományi Közlöny, 1873. évi. 75. l.)

⁴ E. I. Bekker: Zur Lehre vom Rechtssubjekt (Jhering's Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts, XXII. Jena, 1873) 2. l.

futó problémák megoldást keresve találkoznak: a filozófia. Bekker — miként a jogi személy problémájának kutatói általában — csupán a jogalany és az alanyi jog fogalmáig viszi vissza a probléma megoldását. Pedig, amint látni fogjuk, tovább kell ásnunk, ha a kérdés gyökeréig eljutni akarunk: a jogi személy problémája a tárgyi jog mivoltának s a jog és valóság egymáshoz viszonyának a kérdéséhez vezet. Ez pedig már filozófiai, mégpedig a jogra alkalmazott filozófiai, vagyis jogfilozófiai kérdés.

A jogi személy problémájának jogfilozófiai vonatkozása azonban nem csak abban áll, hogy megoldásánál a tételes jogtudomány jogbölcseleti alapfogalmakra kénytelen támaszkodni, hanem abban is, hogy megfordítva: nem egy nagyjelentőségű jogfilozófiai kérdés, — mint az alanyi jog, a jogalany és a jogszabály címzettjének a kérdése, — annyira szoros összefüggésben van a jogi személy problémájával, hogy vizsgálatuknál ezt a problémát nem lehet figyelmen kívül hagyni. A jogbölcselet is rátámaszkodik tehát saját alapfogalmainak a tisztázásánál a jogi személy mivoltának vizsgálatából lesűrhető tanulságokra.

Érdeklí a jogi személy problémája a jogfilozófiát végül még egy másik szempontból is. Amint látni fogjuk, az ide vonatkozó számos elmélet között a legnagyobb múlttal az bír, amely a jogi személyeket pusztán *fikcióknak* tekinti; az u. n. jogi fikciók azonban az újabb felfogás szerint nem egyebek, mint olyan rövidített kifejezési-módok, amelyeknek a segítségével valamely bonyolult összefüggést egyszerűen fejezhetünk ki.⁵ Igen ám, de akkor e felfogás alapjáról a jogi személyek sem tekinthetők másnak, mint a jogalkotótól használt nyelvi abbreviaturáknak. Vannak a jogelméletnek igen kiváló képviselői, akik valóban ezt az álláspontot vallják; így például az angol analitikus iskola megalapítója, AUSTIN, a jogi személyeket csupán a kifejezés rövidegét szolgáló képeknek, mondhatnám úgy is, hogy nyelvi metaforáknak, tartja.⁶ Ha azonban a jogi sze-

⁵ A jogi fikció mibenlétére vonatkozó újabb felfogások ismertetését l. alább a 275. és 288. jegyzetben.

⁶ John Austin: Lectures on Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law (az 1885. évi 5.-ik kiad. utáni utánnomás, London, 1911) I. köi. 354. l. (L. idézve alább a 292. jegyzetben.) — Somló (id. m. 521. l.)

mély konstrukciója ekként csupán a jogalkotótól választott kifejezési mód és nem tartozik a lényeges jogtartalomhoz, akkor a tételes jogtudomány, amely a tételes jog tartalmának a feldolgozásánál nincsen a jogalkotótól használt kifejezésekhez kötve, egyszerűen mellőzhetné, ha jónak látja, a jogi személyek „nyelvi metaforáját”. Ezen a ponton igen közelről érdekli a jogi személyek problémája a tételes jogtudomány módszertanát. Ez a módszertan pedig a jogfilozófia birodalmának egyik tartománya.

2. §. A jogi személy nemcsak hogy nem kizárólag magánjogi (vagyonjogi) konstrukció, hanem fokozottabb jelentősége van a közjogban mint a magánjogban.

A jogi személy problémájának az egyes tételes jogtudományok keretét messze túlhaladó nagy *elméleti* jelentőségét bizonyítja különben az a körülmény is, hogy jogi személyekkel nemcsak a jog egyik vagy másik ágában, hanem úgyszólván *minden ágában* találkozhatunk. „A jogi személy — mondja HAENEL — mint egységes jogi kategória átnyúlik a jogrendszer minden egyes részén”.⁷

Igaz, hogy ezzel szemben igen elterjedt az a felfogás is, amely a jogi személyekben pusztán *magánjogi*, — vagy még szorosabban véve, pusztán *vagyonjogi* — intézményt lát. SAVIGNY, KIERULFF, BEKKER, az újabbak közül MEURER, AFFOLTER, — hogy csak egy néhány példát említsünk, — mind ezen a véleményen vannak.⁸

ugyancsak ezt a felfogást vallja és ez az értelme Stammer (id. m. 332. l.) felfogásának is.

⁷ Albert Hänel: Studien zum deutschen Staatsrechte, I. Die verfassungsmässigen Elemente der deutschen Reichsverfassung. (Leipzig, 1873) 67. l. — V. ö. továbbá Michoud, i. m. I. 6. l.: „... le phénomène . . . a un tel caractère de constance et d'universalité qu'il est impossible d'y voir quelque chose d'étrange et d'exceptionnel“.

⁸ V. ö. Savigny: id. m. II. köi. 238. l.: „Eine zweyte, nicht minder wesentliche Begränzung des Begriffs der juristischen Person ist die auf die Vermögensverhältnisse . . .“ — J. F. Kierulff: Theorie des Gemeinen Civilrechts. (Altona, 1839) 130. l. 1. jegyz. — Bekker: id. m. 131. l. „ . . . man (muss) zugeben, dass die juristischen Personen in das Privatrecht eingeführt worden sind, lediglich ihrer Vermögensfähigkeit wegen, dass das

Ez a felfogás azonban kétségtelenül nem helyes. Vele szemben inkább annak a nézetnek kell igazat adnunk, amely a „személy“ fogalmát minden jogi diszciplína közös alapfogalmának tartja,⁹ s a jogi személy konstrukciójának ugyanolyan, ha ugyan nem nagyobb, jelentőséget tulajdonít a közjogi diszciplínákban, mint a magánjog terén.¹⁰

objektive Recht keine andern Beziehungen derselben als eben vermögensrechtliche anerkannt . . .“ — *Meurer*: id. m. 9., 10. II. — Dr. A. *Affolter*: Studien zum Staatsbegriff, (Archiv für öffentliches Recht, XVII. 1902) 105., 108. és 121. II.

⁹ V. ö. Dr. Siegfried *Marck*: Substanz- und Funktionsbegriff in der Rechtsphilosophie (Tübingen, 1925) 83—84. I.: „ . . . der Begriff des Subjekts und der Person ist in der gesamten Sphäre des Rechts so zentral, so ausstrahlend nach allen Richtungen der Kultur- und Gesellschaftswissenschaften, dass die Einstellung zu ihm die Grundlegung des rechtsphilosophischen Systems bestimmen muss“. — Dr. Hugo *Preuss*: Stellvertretung oder Organschaft? (Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts, XLIV. Jena, 1902) 436. I.: „ . . . dieser Fundamentalbegriff (t. i. der Persönlichkeitsbegriff) (muss) in der That allen juristischen Disciplinen gemeinsam sein“.

¹⁰ V. ö. Dr. Edmund *Bernatzik*: Die juristische Persönlichkeit der Behörden. Zugleich ein Beitrag zur Theorie der juristischen Personen. (Aus dem Archiv für öffentliches Recht, Bd. V. H. 2. Freiburg i. B. 1890) 24. I.: „ . . . die juristische Persönlichkeit kann sich auf Vermögensrechte, sie kann sich aber auch auf öffentliche Rechte beschränken, sie kann sich aber auf alle erstrecken“. U. o. 14. I.: „Es ist . . . ein nicht genug zu würdigendes Verdienst der germanistischen Schule, insbesondere Beseler's, Kuntze's, Bluntschli's, Lasson's, Zitelmann's, Gierke's u. A. auf die *Einheitlichkeit unsres Begriffes für alle Rechtsgebiete* . . . hingewiesen zu haben“. — Mint a pusztán vagyoni értelemben felfogott jogi személy fogalmára való emlékezés hangzik azonban *Gierke*-nél is: „ . . . man (spricht) *nicht* von einer „juristischen Person“ im technischen Sinn, wenn einer in anderen Beziehungen als Subjekt anerkannten Wesenheit die Vermögensfähigkeit fehlt“. (Otto *Gierke*: Die Genossenschaftstheorie und die deutsche Rechtsprechung. Berlin, 1887, 170. I.) — Rendkívül jellemző azonban a *Gierke*-féle irányra *Preuss* nyilatkozata: „Sodann zerstört sie (t. i. die Genossenschaftstheorie) „das Phantom der *persona ficta*“, indem sie demselben die lebendige Realität der Gesamtperson entgegenstellt. So gelangt sie zu einem Personenbegriff, welcher nicht — wie der des fingierten Individuums — in die Grenzen des Privatrechts gebannt ist, sondern die Anlage in sich trägt, zum *Centralbegriff des Rechts überhaupt* zu werden“. (Dr. Hugo *Preuss*: Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften. Versuch einer deutschen Staatskonstruktion auf Grundlage der Genossenschaftstheorie. Berlin, 1889). — Különben már *Windscheid* hangsúlyozza, hogy a jogi személy fogalma a közjogra nézve éppen olyan fontos, mint a magánjogra

Az utóbbi felfogásnak az igazságát a következő okoskodással igazolhatjuk.

A jog világában nemcsak vagyoni jogi és általában nemcsak magánjogi, hanem közjogi jogosítványok és kötelességek is vannak. Hogy a közjog alanyi *kötelességeket* ismer, az egészen vitán felül áll. Vitatott azonban már az a kérdés, hogy ismer-e a közjog alanyi *jogokat* is, vagyis vannak-e u. n. alanyi közjogok? Ennek az u. n. *alanyi közjogok* kérdésére vonatkozó nagy vitának az oka nézetünk szerint egy terminológiai félreértés, vagyis a jogi mesterszavak tisztázatlan volta. Akik az alanyi közjogok létezését¹¹ kétségbevonják, teszik ezt általában azzal az indokolással, hogy a közjog nem ismerhet *egyéni* jogokat, s azok, akik közjogokat

nézve: „Juristische Personen können aber auch Träger von Gewalten und Befugnissen sein, welche dem öffentlichen Recht angehören. Für das öffentliche Recht ist der Begriff der juristischen Person nicht minder wichtig als für das Privatrecht“. (B. *Windscheid*: Lehrbuch des Pandektenrechts, 5. kiad. Stuttgart, 1879, I. köt. 148. I., 57. §. 1. jegyz.) — A modern közjogászok általában magukévé teszik ezt az álláspontot; v. ö. Dr. Georg *Jellinek*: System der subjektiven öffentlichen Rechte (Freiburg i. B. 1892) 26. és köv. II., 244. és köv. II.; Allgemeine Staatslehre, (Berlin, 1900) 149. s köv. II.; Otto *Mayer*: Deutsches Verwaltungsrecht, (II. köt. 3. kiad., München-Leipzig, 1924) 55. §. Die juristische Persönlichkeit des öffentlichen Rechts. 322. s köv. II.; Otto *Mayer*: Die juristische Person und ihre Verwertbarkeit im öffentlichen Recht. (Staatsrechtliche Abhandlungen. Festgabe für Paul Laband zum fünfzigsten Jahrestage der Doktor-Promotion. I. köt. Tübingen, 1908. 1—94. II.); *Kelsen*: Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1925, 75. I.

¹¹ Amikor alanyi közjogok létezéséről beszélünk, a *lét* és *létezés* szót abban a tágabb értelemben óhajtjuk használni, amely szerint az egész általánosságban filozófiai értelemben vett „fennállást“ (szubszisztenciát) jelent. Az alanyi jogok létezése nem jelenti tehát azt, mintha ezek a jogok a szó szorosabb értelmében vett léttel, vagyis empirikus *okozatos léttel* bírnának; abban a hyparchológiai kérdésben, hogy az alanyi jogok léte okozatos létet, vagy pusztán érvényességet, avagy talán másfajta szubszisztenciát jelent-e, nem akarunk e helyen állást foglalni. *Pauler Ákos* („Bevezetés a filozófiába“, Budapest, 1921, 197. I.) a *létezés* szóval csupán a szorosabb értelemben vett létezését, vagyis az *okozatos* létezését, jelöli meg. Tekintettel azonban arra a begyökeresedett jogászai szólásmódra, amely egészen általánosságban is a jog, vagy a jogok létezéséről beszél, jobbnak láttuk ezt az általános „fennállást“ (szubszisztenciát) jelentő fogalmat is létezésnek, még pedig tágabb értelemben vett létezésnek — szemben az okozatos létezését jelentő szorosabb értelemben vett létezéssel — nevezni.

gyakorolnak, nem a *saját* jogaikat, hanem az államnak vagy valamely más felettük álló közjogi alakulatnak a jogait gyakorolják. A közjog területén tehát azért nem létezhetnének alanyi jogok, mert nem létezhetnek egyéni jogok; ez a terminológia az *alanyi* jogot az *egyéni* joggal, ezen utóbbit pedig a jogot gyakorló *fizikai személy saját* jogával azonosítja. Mint-hogy ezen szóhasználat szerint az alanyi jog már fogalmilag a jogot gyakorló fizikai személy saját jogát jelenti, csak természetesen, hogy nem fizikai személyeknek, vagyis jogi személyeknek ezen szóhasználat szerint nem lehetnek alanyi jogjaik. E szóhasználat mellett azonban semmi értelme sincsen annak az állításnak, hogy a jogot gyakorló fizikai személy nem a saját jogát, hanem egy feletteálló közjogi alakulatnak, — amely nem fizikai személy, — jogát gyakorolja: mert hiszen másnak mint fizikai személyeknek nem lehetvén jogaik, a jogot gyakorló fizikai személy nem létező jogot gyakorolna. Az említett szóhasználat, — amelynek segítségével pedig egy olyan érvelést támogatnak, amely a jogokat gyakorló fizikai személyekkel szemben minden jogot a felettük álló közjogi alakulat számára biztosít, — tehát oda vezet, hogy annak alapján következetesen tagadni kellene azt, hogy ezek a közjogi alakulatok bármiféle jogokkal is rendelkeznek. Ennek — tekintetbevéve azt is, hogy a szóbanforgó felfogás szerint minden közjog ezeket a közjogi alakulatokat illetné meg, — egyúttal a közjog teljes tagadásához is kell vezetnie. Azt a nehézséget, amely abból ered, hogy az alanyi jognak fenti felfogása mellett egyúttal tagadni kellene a magánjogi jogi személyek létét is, nem is akarjuk külön vizsgálat tárgyává tenni. — Nyilvánvaló tehát, hogy az említett szóhasználat nem állhat meg. Már az említett érvelésben találkozunk azonban az „alanyi jog“ szó-
nak egy másik értelmével is, amikor arról van szó, hogy az illető fizikai személyek által gyakorolt jogok nem az ő saját jogaik, hanem egy olyan alakulatnak a jogai, amely maga nem fizikai személy. Ezen utóbbi szóhasználat szerint nemcsak fizikai személyeknek lehetnének jogaik, és az alanyi jog nem volna egyértelmű azzal az „*egyéni*“ joggal, amely a fizikai személy saját jogát jelenti. Minthogy pedig a jogi személy elnevezés mindannak a megjelölésére szolgál, ami a fizikai személyeken kívül jogokkal bír, kétségtelen, hogy az az egész érvelés, amely

az *alanyi közjogok ellen irányul*, tulajdonképpen helyes ér-
telme szerint *nem az alanyi közjogok létét vonja kétségbe, ha-
nem azt bizonyítja, hogy minden alanyi közjog csupán jogi
személyt vagy jogi személyeket illethet meg*. Kétségtelen,
hogy itt is alanyi jogokról van szó; mert hiszen az a megállá-
pítás, hogy bizonyos jogok az államot, vagy általában bizonyos
közjogi személyeket, vagy még általánosabban bizonyos jogi
személyeket illetnek meg, nem jelenthet mást mint azt, hogy
ezen jogok alanya az állam, illetőleg a megjelölt jogi személy,
ezen jogok tehát az államnak vagy annak a jogi személynek,
amely a jognak az alanya, az alanyi jogai. — Összefoglalva az
elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy az ismertetett érvelés,
amely az alanyi közjogok létét tagadja, következetes termino-
lógia mellett két lehetőség között választhat. Az egyik, hogy
alanyi jogon következetesen a jogot gyakorló fizikai személy
„*egyéni*“ jogát érti: ekkor azonban nem beszélhet az állam jog-
gáról sem, s ennél fogva vagy a hatalmat gyakorló fizikai sze-
mélyek „*saját*“ jogának kell tekintenie minden közjogot, — ami
nyilvánvalóan ellenkezik a szóbanforgó érvelés céljával, —
vagy pedig, ha ezt az abszolutisztikus államfelfogásra vezető
konzekvenciát levonni nem akarja, akkor minden közjog ta-
gadásához kell eljutnia, ami ugyancsak nem lehet az érvelés
célja. A másik lehetőség az, hogy alanyi jogon nemcsak az
„*egyéni* jogot“, fizikai személyek „*saját*“ jogát, hanem jogi sze-
mélyek jogát is érti. E felfogás mellett az alanyi közjogok lé-
tének nincsen semmi akadálya: mert vagy a jogot gyakorló
fizikai személyekéi ezek az alanyi közjogok, vagy ha nem, úgy
az államéi avagy más jogi személyekéi. Ez a lehetőség az,
amely mellett érvelésünk nem jut — úgy mint az első lehető-
ségnél — önmagának ellentmondó eredményre, és amely azon-
kívül nem kerül a magánjogi jogi személyek elismerésével is —
úgy mint az első — kiengesztelhetetlen ellenmondásba. Ebben a
formájában azonban a szóbanforgó érvelés semmiképpen sem je-
lenti az alanyi közjogok tagadását, hanem legfeljebb azt, hogy
az alanyi közjogoknak csak jogi személyek — mégpedig első-
sorban maga az állam — lehetnek az alanyai.¹²

¹² Az állam jogi személyiségére nézve l. alább a 17. §. fejtegetését s különösen a 636. Jegyzetet.

Az alanyi közjogok kérdésére vonatkozó fejtegetéseinkből leszűrhetjük tehát azt a megállapítást, hogy az alanyi közjogok létét tagadó érvelések nem alkalmasak arra, hogy belőlük fegyvert kovácsoljanak azon felfogás számára, amely ki akarja zárni a jogi személy konstrukcióját a közjog területéről. Éppen ellenkezőleg, a szóbanforgó érvelés egyenesen megköveteli a közjog területén a jogi személy konstrukcióját, mert hiszen — amint láttuk — ez az érvelés tulajdonképpen helyes értelmé szerint nem az alanyi közjogok létét vonja kétségbe, hanem azt bizonyítja, hogy az alanyi közjogoknak csupán jogi személyek lehetnek az alanyai. Ezzel egy csapásra bizonyítva volna az a tétel, amelynek a bizonyítására fentebb vállakoztunk, hogy t. i. a jogi személy konstrukciójának ugyanolyan (sőt sokkal nagyobb) jelentősége van a közjogban, mint a magánjogban.

A bizonyításnak ezt a kényelmes módját azonban nem fogadhatjuk el, mert hiszen nem vizsgáltuk meg annak az állításnak, — hogy t. i. a közjogban sohasem lehetne a jogot gyakorló fizikai személyek saját jogáról szó, — a helytálló vagy helytnemálló voltát, bár az egész szóbanforgó érvelés ezen az állításon nyugszik. Ez az állítás azonban nem helytálló; amint a közjog kétségkívül ismer közjogi köteleességeket, amelyeknek fizikai személyek az alanyai, akként nincsen annak sem elvi akadálya, hogy alanyi közjogokat adjon fizikai személyeknek is. Sőt még arra is akadhat példa, hogy a jog elvileg minden közhatalmat jelentő jogot egyetlen fizikai személyre ruház reá, amint azt az abszolút államok példája mutatja. És ha elfogadjuk is azt az álláspontot, hogy az államszerv — ha úgy tesszük, az abszolút fejedelmet is tekinthetjük ilyennek, — nem a saját jogát, hanem az államét gyakorolja, akkor is be kell látnunk, hogy az államszervi minőséggel felruházott fizikai személyt nem mint államszervet, hanem éppen mint természetes személyt illeti meg az az alanyi közjog, hogy éppen ő legyen államszerv, hogy a hatáskörében összefoglalt állami jogokat ő gyakorolja; ha az államhatalom részének tekintendő is az a hatáskör, amely az államszervet megilleti, az hogy ezt a hatáskört éppen ő gyakorolja, olyan alanyi joga neki, amely őt az államszervvé kreáló jogi tény alapján mint saját joga illeti meg. Még BORNHAK is, — akiről pedig JELLINEK azt mondja, hogy az alanyi közjogokat „semiféle konszekvenciától vissza nem

riadva“ akarta kiküszöbölni a jogi jelenségek köréből,¹³ — a népszuverénitás elismeréséből fakadó politikai jogokról azt tartja, hogy azok az „egyesek szubjektív jogai“.¹⁴

Ha nem is fogadhatjuk el tehát azt az állítást, hogy a közjog területén természetes személyeknek nem lehetnek saját jogaik, azt be kell látnunk, hogy a közjogban, hol mégis csak túlnyomóbb az egyéni akarattal szemben a közakarát, az egyéni érdekekkel szemben a közérdek, mint a magánjogban, még sokkal indokoltabb a természetes személyek gyanánt szereplő egyének mellett u. n. jogi személyek felvétele, mint a magánjogban. És ha nem lehetnek el a modern magánjogok a jogi személy konstrukciója nélkül, akkor a modern közjogok kétség kívül még sokkal kevésbé lehetnek el nélküle. Ez az igazság tükröződik már abban a tényben is, hogy amíg a magánjogi irodalomban a természetes személyek jogalanyiságát indokolni egyáltalában nem szükséges, és inkább a jogi személyek jogalanyisága a probléma, addig a közjogban éppen a természetes személyek jogalanyisága a vitás elsősorban.

Hogy már magából ebből a tényből, a természetes személyek önálló közjogi jogalanyiságának a tagadásából vagy legalább is háttérbeszorításából, nem vonták le általánosan a legnagyobb nyomatékkal azt a következtetést, hogy az u. n. jogi személyek jogalanyiságának kell a közjog területén szükségképpen — s a természetes személyek háttérbeszorulásával párhuzamosan — előtérbe nyomulnia, annak oka nézetünk szerint az, hogy a közjogi irodalomban akár tudatosan, akár nem tudatosan, erős hatást gyakorol az u. n. alanytalan jog gondolata. Az alanytalan alanyi jog fogalma azonban a közjog területén éppen olyan ellentmondás, mint a magánjogban.

Az alanytalan jogok gondolata bujkál az u. n. *reflex-jogok* elméletében is. Ez az elmélet nem egyéb, mint az alanyi jogok Ihering-féle elhibázott felfogásának, az u. n. érdek-elmé-

¹³ Dr. Georg Jellinek: System der subjektiven öffentlichen Rechte. (Freiburg i. B. 1892) 5. l.

¹⁴ Conrad Bornhak: Allgemeine Staatslehre. (2-ik kiad. Berlin, 1909) 88. l.: „In dem Staate, in dem der Grundsatz der Volkssouveränität zur Anerkennung gelangt ist, nehmen . . . die Staatsangehörigen eine doppelte Stellung ein . . . Jede Willensbetätigung des Einzelnen, durch die er seine Mitgliedschaftsrechte als Teilnehmer der souveränen Volksgenossenschaft ausübt, ist also subjektives Recht“.

letnek egyik szerencsétlen oldalhajtsága.¹⁵ S az a gondolat, hogy ott, ahol alanyi közjogot vélünk látni, tulajdonképpen nem alanyi jogról, hanem csak a tárgyi jog pusztá reflex-hatásáról van szó, valójában ismét csak ahhoz a felfogáshoz vezet, amely az alanyi közjogok létezését tagadja. Ennél azonban veszedelmesebb, mert több belső ellentmondással teljes. Az u. n. reflex-jog nem alanyi jog, hanem tárgyi jog, de nem is csupán tárgyi jog, hanem annak az alanyi joghoz hasonlatos kisugárzása, reflex-hatása. Se nem hús, se nem hal. Alanyi-jog-szerű és mégsem az; reflex-jog, de mégsem jog, hanem csupán a tárgyi jognak alany nélküli kisugárzása; alany nélküli reflex-jog, tehát valamiféle alanytalan alanyi jog. Egyáltalában nem meggyőző, ahogy JELLINEK ezen reflex-jogok mivoltát megmagyarázni és őket a valódi alanyi közjogoktól elhatárolni igyekszik. Ezen elhatárolásnál a tárgyi jognak az alanyi jogtól való elhatárolásáról van szó szerinte;¹⁶ mintha a tárgyi és az alanyi jog komplementáris mennyiségek volnának, és mintha létezhetnék egyáltalában alanyi jog tárgyi jog nélkül. Hiszen minden alanyi jog a tárgyi jognak a kisugárzása, reflexe; e tekintetben nincsen különbség az u. n. reflex-jog és az u. n. valódi alanyi jog között. Jellinek maga is szabatosabban fejezi ki magát ebből a szempontból, amidőn azt mondja, hogy azt az ismertető jelet keresi, amelynek segítségével az „egyéni jogot alapító normát“ megkülönböztethetjük a „pusztán objektív jogot konstituáló normától“.¹⁷ Itt azonban egy másik nehézség bukkan fel. Hát van olyan norma, olyan objektív jog, amelynek léte kimerül abban, hogy objektív jog? Minden jogi norma, minden objektív jog a — közjogi vagy magánjogi — jogalanyok viszonyait szabályozza, vagyis valami változást idéz elő a jogalanyok jogai-

¹⁵ V. ö. Rudolph von Ihering: Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. Dritter Teil. Erste Abteilung. (6. és 7.-ik kiad. Leipzig, 1924) 61. §. 351. l. Továbbá: Ihering: Die Reflexwirkungen oder die Rückwirkung rechtlicher Thatsachen auf dritte Personen (Iherings Jahrbücher für die Dogmatik stb. X. köt. 245—354. ll.)

¹⁶ Jellinek: System stb. 64 l.: „Die Entscheidung der Frage nach der Grenze zwischen objektivem und subjektivem Rechte, die sich hier aufthut, ist von der grössten Bedeutung“.

¹⁷ Jellinek: System stb. 65. l.: „Welches aber ist das Kennzeichen, das uns die Individualrecht begründende von der nur objektives Recht constituirenden Norm trennen lehrt?“

ban, ideértve azok kötelelességeit is; amely normának ilyen alanyi hatása nem volna, amely teljesen érintetlenül hagyná a jogalanyok világát, amely nem lépne ki az önmagáértvaló norma-lét elszigeteltségéből, az a norma valójában nem is volna objektív jog, nem volna jogi norma. Minden jogi norma emberi cselekvést ír elő, ennél fogva alanyi vonatkozásokat szabályoz, alanyi kötelelességeket és jogokat teremt. A reflex-jogok és a „valódi“ alanyi jogok megkülönböztetésére tehát itt sem találhatunk támaszpontot. Arról a módról, ahogyan Jellinek in concreto egyes jogokat valóságos alanyi jogoknak, másokat pedig pusztá reflex-jogoknak minősít, nem akarunk részletesen nyilatkozni; szerinte a katonának nem lenne alanyi joga zsoldjára, a közönségnek nem volna alanyi joga a nyilvános múzeumok és hasonló közgyűjtemények meglátogatására, az államoknak nem volna alanyi joguk a nyílt tengeren való hajózásra, mindez csak reflex-jog volna.¹⁸ Tanulságos, amit az utolsó példához hozzáfűz: „Nem áll fenn jog a nyílt tengeren való hajózásra, — mondja, — hanem csupán az államoknak azon nemzetközi jogi kötelezettsége áll fenn, hogy valamely idegen állam egyetlen polgárát se akadályozzák a nyílt tengeren bármely járművel való hajózásban“.¹⁹ Az kétségtelen, hogy a jog alanyi vonatkozásai között az elsődleges az alanyi köteletség vonatkozása; az alanyi jog mindig csak másodlagosan, mint a jog által elrendelt kötelelességek reflexe jelentkezik.²⁰ Ez tehát nem csupán az állítólagos reflex-jogoknál, hanem minden alanyi jognál így van.

Az u. n. reflex-jogok elméletét a maga egészében el kell vetnünk. Megdől ennekfolytán az az érvelés is, amely abból a hibás tételből, — hogy a közjogok részben vagy egészben csupán reflex-jogok, amelyeknek alanyra nincsen szükségük, — azt a konszekvenciát akarná levonni, hogy a közjog terén nagyrészt nincsen, vagy egyáltalában nincsen szükség jogalanyra s így u. n. jogi személyekre sem.

Az alanyi közjogok és a reflex-jogok sokat vitatott kérdésének fenti rövid érintése után foglaljuk össze érvelésünket.

¹⁸ I. m. 69., 70., 71. ll.

¹⁹ Id. m. 71. l.

²⁰ V. ö. „Bevezetés a jogfilozófiába“ c. munkám (Filozófiai Könyvtár, III. köt. Budapest, 1923) 205. s köv. ll.

Láttuk, hogy a jog világában nemcsak magánjogi alanyi jogok, hanem alanyi közjogok is vannak. Láttuk, hogy az alanytalan jog fogalma a közjog területén éppen olyan ellentmondás, mint a magánjogban. Láttuk, hogy közjogi jellegű jogosítványok alanyaiul sokkal kevésbé és sokkal ritkábban lehet természetes személyeket tekinteni, mint alanyi magánjogok alanyaiuk. Ezekből a premisszákból logikai szükségszerűséggel folyik a konkluzió: hogy a jogi személy intézménye nemcsak hogy nem kizárólag vagyoni, illetőleg magánjogi intézmény, hanem hogy a közjogban még sokkal fontosabb szerepet játszik, mint a magánjogban.

Azok közül az újabb írók közül, akik a jogi személyt tisztára magánjogi intézménynek tartják, nem egy kénytelen emellett jogi-személy-szerű közjogi jogalanyokat is felvenni. Így mind MEURER, mind AFFOLTER, bár mindketten merőben vagyoni alanyoknak tartják a jogi személyeket, beszélnek közjogi korporációkról, mint közjogok, közhatalom alanyairól. Affolter kifejezetten nemzetközi jogi jogalanyok nevezni az államot. Meurer megállapítja még azt is, hogy a korporációk tulajdonképpen közjogi eredettel bírnak; először a közjogban fejlődtek ki, s csak azután jelentkeztek a magánjogban is, mégpedig amint GAIUS mondja: „ad exemplum rei publicae”.²¹ De maga a nagy SAVIGNY is úgy látja, hogy közjogi alakulatok azok, amelyeknek jogi személyisége a római jogban először kifejlődött: a municipiumoknak és kolóniáknak önálló vagyoni

²¹ V. ö. Affolter: Studien zum Staatsbegriff, id. helyen 108. l.: „Der Verkehr der Körperschaft als Rechtssubjekt kann sich auf dem vermögensrechtlichen oder öffentlichrechtlichen Gebiete bewegen . . . Nicht jede Körperschaft . . . ist vermögensrechtliches Subjekt (Juristische Person) und öffentlichrechtliches Subjekt“. (A közjogi jogi személy szinte kiabálva jelenik meg ezen idézetben a vagyoni jogi személy mellett.) Közjogi jogi személyekről szól valójában a következő meghatározás is (u. o. 112. l.): „Gemeinwesen sind solche Gebietskörperschaften, bei welchen die Organthätigkeit politischer Natur ist“. U. o. 130. l.: „Der Staat ist Rechtssubjekt nach Völkerrecht“. — V. ö. továbbá Meurer: id. m. 9. l.: „Korporationen wurden zunächst nur gebildet durch das öffentliche Recht; und erst später erscheinen im römischen wie deutschen Recht die Privatkorporationen, wie Gaius für die Römer feststellt: ad exemplum rei publicae. (L. 1. §. 1 D. 3. 4.)“

lévén szükségük jogi személyekké váltak.²² A nagy MOMMSEN ugyancsak hasonló véleményen van, s bár ő is csupán vagyoni jogi jogalanyt lát a jogi személyben, mégis úgy találja, hogy elméletileg a jogi személy kérdése inkább a közjog, mint a magánjog területére tartozik.^{22a} Ezekből az idézetekből két ta-

²² V. ö. Savignynek fentebb 3.-ik jegyzetünkben idézett helyét. (System stb. II. köt. 246—247. l.)

^{22a} Idevonatkozólag legyen szabad Mommsennek már fentebb a 3.-ik jegyzetben említett posthumus értekezéséből („Zur Lehre von den römischen Korporationen“) idézni a következőket: „Unter den mannigfaltigen Kreisen der römischen Rechtsordnung ist kaum ein zweiter für den Juristen so undurchsichtig und peinlich wie die Bestimmungen über die sogenannte juristische Person, genauer definiert über die Frage, inwiefern vermögensrechtlich neben der physischen Person noch anderweitige Rechtssubjekte auftreten. Hauptsächlich ist dies darin begründet, dass auf diesem Gebiet radikal verschiedene Rechtskreise sich berühren. Die gesetzlichen Beschränkungen des Assoziationsrechts und die Konsequenzen der dagegen vorkommenden Konventionen gehören von Rechts wegen dem Kriminalrecht an, greifen aber mit ihren Folgen in das Civilrecht ein. Wichtiger noch ist es, dass das von der physischen Person verschiedene vermögensrechtliche Subjekt zunächst und in gewissem Sinn allein der Staat ist und also diese Frage, theoretisch gefasst, mehr dem Staatsrecht angehört als dem Privatrecht, in welchem sie uns vorwiegend entgegentritt“. (I. m. 33—34. l.) „Von dem *populus Romanus* mit unbeschränkter Rechts- und nicht minder unbeschränkter Handlungsfähigkeit sowie von dem ihm nachgebildeten *municipium civium Romanorum* geht die weitere Entwicklung der juristischen Person bei den Römern aus; sie ist, wenn wir von der aus dem Privatrecht hervorgegangenen staatlichen *societas* absehen, wesentlich die mehr oder minder vollkommene privatrechtliche Verselbständigung eines Organs des Staates oder der Stadt“. (I. m. 43—44. l.) „Aber auch auf einem anderen Wege als auf dem eben bezeichneten der Verselbständigung einer speziellen öffentlichen Kasse ist das römische Recht dazu gelangt, ein nicht mit einer physischen Person zusammenfallendes Vermögenssubjekt zu konstituieren. Die Vergesellschaftung zu ökonomischen Zwecken führt dies bekanntlich im allgemeinen nicht herbei . . . Aber . . . wo die Gesellschaft mit dem Staat kontrahiert, (werden) selbst die Verhältnisse der Gesellschafter zueinander dadurch alteriert . . . und, um es mit einem Worte zu sagen, soweit das Interesse des Staates dies erfordert, (wird) der Gesellschaft *corpus* beigelegt . . . (publizistische Sozietät.)“ (I. m. 50. l.) Ezekből az idézetekből kitűnik: 1. hogy Mommsen is csupán vagyoni jogalanyoknak tekintette a jogi személyeket, amely felfogását nem tehetjük a magunkévá; 2. hogy azonban ennek dacára úgy látta, hogy a jogi személy általános jellegű, több jogterületet is érintő jogi jelenség; 3. hogy a vagyoni jogalanyiságot jelentő, ennyiben tehát tisztára magánjogi jogi személy problémáját is elsősorban közjogi jellegű problémának tekintette; 4. hogy a római jog

nulságot vonhatunk le. Az egyik, hogy ha pusztán magánjogi jogintézménynek tekintjük a jogi személyt, akkor kénytelenek vagyunk a közjog számára a „korporációk“ elnevezése vagy más név alatt kiindulópontunk nyilvánvaló cáfolatára olyan külön jogalanyokat megalkotni, amelyek az eltérő elnevezés dacára sem egyebek, mint jogi személyek. A másik tanulság pedig az, hogy amint azt legalább is a római jogtörténelem mutatja, a tisztán közjogi jellegű jogi személy az eredetibb kategória; a vagyoni jogi személy konstrukciója már csak későbbi fejlemény, amelynek attribútumaival azonban először éppen a közjogi jogi személyeket ruházzák fel.

Levonhatjuk végül az elmondottakból azt a tanulságot is, hogy szabatos terminológia mellett jogi személyen nem szabad semmi egyebet értenünk mint jogalanyt, még pedig olyan jogalanyt, amely nem természetes személy. Nem szabad azonban a jogi személy fogalmából még semmiféle következtetést sem levonni arra nézve, hogy az illető jogi személy miféle jogképességgel bír, vagyis milyen jogokkal rendelkezhetik. Nem jelenti a jogi személyiség okvetlenül a vagyoni jogképességet sem. Lehetnek olyan közjogi személyek, amelyeknek semmiféle vagyoni jogképességük sincsen, mintahogy a régi római jog a filiusfamilias képében ismert olyan természetes személyt is, amely alanyi közjogokkal rendelkezhetett, de vagyoni jogi jogképességgel nem bírt.²³ Lehetnek olyan közjogi személyek, amelyek semmiféle alanyi magánjoggal nem rendelkezhetnek. Lehetnek olyan magánjogi, főként vagyoni jogi személyek, amelyek semmiféle alanyi közjoggal nem rendelkezhetnek. Lehetnek azonban olyan magánjogi személyek is, amelyek egyúttal közjogi jogosítványokkal is fel vannak ruházva, amelyek bizonyos fokban közhatalmat is gyakorolnak, bár a jogi személyeinek az eredetét az államra (a populus vagyoni jogalanyiságára), s egészen általánosan szólva a közjog területére vezette vissza. E három utóbbi nézetét felhasználhatjuk a szövegben kifejtett felfogásunk támogatására.

²³ A filiusfamiliasra nézve v. ö. Savigny, id. m. 52. l.: „Das Kind ist unfähig, im Privatrecht irgend eine Macht oder Herrschaft zu haben, in jeder andern Beziehung ist es vollkommen rechtsfähig“. 53. l.: „Der Sohn konnte daher, gleich dem Vater, in der Volksversammlung stimmen, ja die höchsten Ehrenstellen bekleiden“. 53—54. l.: „ . . . eine Tutel zu führen ist der Sohn fähig, denn diese ist ein öffentliches Amt“.

modern államban ez nem gyakori eset. És lehetnek végül olyan közjogi jogi személyek, amelyek egyúttal magánjogi, nevezetesen vagyoni jogi jogképességgel is bírnak; minthogy minden tevékenységnek többnyire anyagi alapjának is kell lennie, ez a rendszerinti eset a közjogi jogi személyeknél, ami azután könnyen arra a téves felfogásra vezethet, hogy a közjogi jogi személyeknél is tulajdonképpen a vagyoni jogi jogképességben áll a jogi személyiség lényege.²⁴

3. §. A magánjogi jogi személyek szerkezetében is igen jelentős közjogi elemek vannak.

Annak a megállapítása után, hogy a jogi személy nemcsak hogy nem tisztára magánjogi konstrukció, hanem hogy a magánjogban játszottánál is sokkal fontosabb szerepe van a közjogban, még egy lépéssel tovább mehetünk, és kimutathatjuk, hogy még a magánjogi jogi személyek strukturájában is igen jelentős közjogi elemek találhatók.

Nem gondolunk most arra, hogy a jogi értelemben vett személyiség egyáltalában alapjában véve közjogi kategória. Arra, hogy amint JELLINEK mondja: „az, amit az egyes személyiségének nevezünk, nem egyéb, mint egységbefoglalása mindazon a jogi rendtől elismert és adományozott különféle képességeinek, amelyek mind annak a lehetőségét jelentik számára, hogy az államot, illetőleg jogrendjének szabályait, egyéni érdekében mozgásba hozhatja“.²⁵ Vagy amit ZITELMANN — tekintetbevéve azt, hogy minden alanyi magánjognak biztosítéka az államtól számára kilátásba helyezett védelem — akként fejez ki, hogy: „az alanyi magánjognak . . . hogy magánjog lehessen, mindig egyúttal bizonyos közjogi tartalommal kell bírnia“.²⁶ Azzal a kérdéssel, hogy van-e, és mennyiben van minden alanyi magánjognak bizonyos közjogi árnyalata, hogy

²⁴ Meurer: id. m. 10 l.: „Auch bei den juristischen Personen des öffentlichen Rechts handelt es sich lediglich um die Bethätigung auf dem Privatrechtsgebiet; nur um dieser Bethätigung willen und im Rahmen derselben sind sie eben juristische Personen“.

²⁵ Jellinek: System stb. 53. l.

²⁶ Ernst Zitelmann: Internationales Privatrecht, I. köt. (Leipzig 1897) 47. l.

mennyiben támaszkodik minden jogképesség, minden jogi értelembe vett személyiség végsősorban közjogi alapokra, nem akarunk foglalkozni. Hanem csupán azt igyekszünk kimutatni, hogy a magánjogi jogi személyek szerkezetében ettől eltekintve is, ezen felül is, igen jelentékeny közjogi elemek találhatók.

E tekintetben legyen szabad utalnunk arra, hogy az *alapítványokat* illetőleg nem ok nélkül mutattak reá egyes újabb kutatók ezen magánjogi jogi személyeknek a közjogi jogi személyekhez (különösen a közintézetekhez) való nagy hasonlóságára, arra, hogy az alapítvány kezelői tulajdonképpen közérdekű hivatali jogokat gyakorolnak.²⁷ Az *egyesületeket* illető-

²⁷ V. ö. Hölder, id. m. 265. l.: „Die juristische Persönlichkeit der Stiftung ist nichts anderes als ein Fall der juristischen Persönlichkeit des Amtes“. U. o. 251. l.: „Verantwortlich ist der Stiftungsverwalter nicht dem Stifter, aber den Organen des Gemeinwesens . . .“ U. o. 256. l.: „Der Stiftungsverwalter ist ein Organ weder der Stiftung noch des Stifters, sondern des Gemeinwesens . . .“ U. o. 258. l.: „Der Stiftungszweck ist nie ein privater“. U. o. 259. l.: „Das BGB. unterscheidet in §. 89. von den durch seine Bestimmungen normirten privaten Stiftungen die Stiftungen des öffentlichen Rechts. Beide lassen sich aber nicht gegeneinander abgrenzen“. U. o. 261. l.: „ . . . die ganze Existenz der Stiftung als eines nominellen Privatrechts-subjektes (bedeutet) die Gleichstellung der von ihrem Verwalter aus ihren Mitteln zu erfüllenden Verbindlichkeiten mit privaten . . .“ U. o. 341. l.: „ . . . der Begriff des Amtes (gehört) überhaupt nicht dem Privatrechte an . . .“ — V. ö. továbbá Dr. Julius Binder: Das Problem der juristischen Persönlichkeit (Leipzig, 1907) 132—133. l.: „In bezug auf die Stiftung kann ich mich daher Hölder ohne jeden Vorbehalt anschliessen. Es handelt sich um amtliche Rechte des Stiftungsverwalters“. — A germanisztikus irány, különösen Gierke vizont az *intézet* fogalma alá foglalja az alapítványokat s ekként a közintézetekkel hozza őket közeli vonatkozásba; v. ö. Gierke, id. m. 11—12 l.: „Den Körperschaften müssen die Anstalten als eine zweite Hauptgattung sozialer Verbandseinheiten zur Seite gestellt werden . . . Die Stiftungen stellen sich dann von selbst als eine besondere Form der Anstalten heraus und empfangen als organisirte Menschenverbände mit einheitlichem Verbandswillen den beseelten Leib, dem eine wahre Rechtspersönlichkeit beigelegt werden kann . . .“ — L. még Dr. Burckhard: Zur Lehre von den juristischen Personen. (Grünhut's Zeitschrift für das Privat- u. öffentliche Recht der Gegenwart, XVIII. Wien, 1891) 3. l.: „Speziell die Stiftungen anbelangend, wird schon ihre Zugehörigkeit zu einer zum Mindesten tief in das öffentliche Recht eingreifenden Kategorie (t. i. der Anstalten) eine sorgfältigere Prüfung, inwieferne die Lehre von den Stiftungen eine solche des Privatrechtes ist, ob sie nicht selbst ganz oder doch zum Theile in das Gebiet des öffentlichen Rechtes fällt, als erforderlich erscheinen lassen“. — V. ö. még Michoud, l. m. II. 168. l.

leg pedig elegendő a közjog egyesülési jogával való szoros összefüggésüket hozni fel bizonyítékaul annak, hogy közjogi elemek ezeknek a magánjogi személyeknek a szerkezetében is vannak.²⁸

Valóban a magánjogi jogi személyek is igen gyakran olyan közérdekű tevékenységet fejtenek ki, olyan közhasznú társadalmi feladatokat oldanak meg, amelyeknek a megoldása tulajdonképpen az állam feladatát is képezhetné. Az alapítványok többnyire kétségtelenül ilyen közhasznú célokat szolgálnak, s még az u. n. „családi alapítványok“ is legalább is altruista jellegűek. Az egyesületekre vonatkozólag pedig ugyancsak elmondhatjuk, hogy azok, az egoista célú egyesületektől eltekintve, közérdekű célokat szolgálnak. Nem minden alapot nélkülöző tehát HÖLDERnek az a felfogása, hogy a jogi személyeket — az egoista célú jogképes egyesület kivételével — tulajdonképpen a közjog területére tartozóknak tekinti.²⁹

Kétségtelen továbbá, hogy a magánjogi jogi személyek is általában az emberi erők egyesítésének a célját szolgálják, mint maga az emberi erők legnagyobb egyesítője, az állam. Még az az egoista célú egyesület is, amelyet amint láttuk, HÖLDER egyedül hagyott volna meg a jogi személyek közül a magánjog területén, igen sok rokon vonást fog ennekfolytán felmutathatni az állammal. A legkisebb egoista egyesületnek — miként a jogi személyeknek általában — éppenúgy szervezete, alkotmánya van, mint a leghatalmasabb birodalomnak. „A jog-

²⁸ V. ö. Dr. Ereky István: Tanulmányok a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete köréből, (Budapest, 1903) I. Tanulmány. Az egyesületekről. 79 l.: „ . . . alapelve a modern egyesületi jognak az egyesületi közjog és az egyesületi magánjog szétválasztása“. U. o. 107. l.: „ . . . a modern egyesületi jog sarktétele . . . t. i. az egyesületi köz- és magánjog szétválasztásának elve . . .“ — U. o. a 204.-ik lapon találjuk az igazgatóság-
nak, mint az egyesület képviselőjének, elmozdítására vonatkozólag a következő érdekes jogtörténeti példát: „A porosz A. L. R. (II. 6. 169—174. §§.) szerint az igazgatóság kétség esetében élethossziglan választottnak tekintendő s az igazgatókat nem a közgyűlés, hanem csak az állam mozdíthatja el ugyanazon okokból, mint az államhivatalnokokat“. Az idézett jogszabályban kétségtelenül az egyesületi szerv és az államszerv közötti hasonlóságnak, s ekként az egyesületek közjogias jellegének a gondolata jut kifejezésre.

²⁹ Hölder felfogására nézve l. alább annak részletes kifejtését a II. §. A. b. pontja alatt.

nak módjában áll itt, — mondja GIERKE, — az eleven egésznek részeiből való felépítését s egységének részei sokaságában való megnyilvánulását normatív módon meghatározni, minthogy és amennyiben a szociális organizmusok belső élete egyúttal embereknek vagy szűkebbkörű emberi közületeknek külső élete is.⁸⁰ Nem minden alapot nélkülöző tehát ennek a nagy német jogásznak az a felfogása, amely az „egyéni joggal“ (Individualrecht) a „közösségi jogot“ (Sozialrecht) állítja szembe. Ez a „közösségi jog“ tulajdonképpen a jogi személyek jogát foglalná magában s csúcspontját az államjogban érné el.⁸¹ Ebben a beállításban igen éles megvilágítást nyer az a közjogi árnyalat, amelyet a magánjogi jogi személyek arculata is mutat.

Tagadhatatlan, hogy nem egy egyesület a tőle összefogott emberek sokasága s az általa egyesített tőke óriási erejénél fogva olyan hatalmat képvisel, amely bizonyos téreken versenyre kelhet az állam hatalmával. De általában minden jogi személynek jellemző tulajdonsága, hogy emberi tevékenységeket von el az egyéni élettől s az állami élettől egyaránt. A jogi személyek ekként mint közbeeső tagozatok ékelődnek be az egyén és az állam közé. Lehetetlen e tekintetben a jogi szemé-

⁸⁰ Otto Gierke: Das Wesen der menschlichen Verbände. Rede bei Antritt des Rektorats. (Berlin, 1902) 25. l.

⁸¹ Gierke, u. o. 25. l.: „Das Recht muss sich entsprechend der Doppelnatur des Menschen, der ein Ganzes für sich und Theil höherer Ganzen ist, in zwei grosse Zweige spalten, die wir als Individualrecht und Sozialrecht bezeichnen können. Den Typus des Sozialrechts muss das Staatsrecht und alles sonstige öffentliche Recht, aber auch die dem Privatrecht einverleibte innere Lebensordnung privater Verbandspersonen aufweisen“. V. ö. Gierke: Die Genossenschaftstheorie stb., 9—10. l.: „Dem Individualrecht trat das Genossenschaftsrecht mit dem Anspruch auf autonome Begriffsbildung gegenüber. Hiermit aber eröffnete sich eine unermessliche Perspektive. Denn das Genossenschaftsrecht empfing nun die Aufgabe, die rechtlichen Grundverhältnisse darzulegen, aus welchen in der Welt der Gemeinwesen bis aufwärts zum Staate sich die Rechtsordnung des Gemeinlebens aufbaut. Es erweiterte sich zu einem Sozialrecht, als dessen Gipfel das Staatsrecht erschien. Und wenn überall im Bereiche der Gesellschaft wie der Natur das Verständniss der vollkommensten und verwickeltsten Organismen durch das Studium der niederen und einfacheren Organismen gefördert worden ist, so wird auch die Hoffnung sich erfüllen, dass die Genossenschaftstheorie durch das von ihr eingeschlagene Verfahren klärend und befruchtend auf das Staatsrecht einwirke“.

lyek nagy közjogi és politikai jelentőségét fel nem ismerni. Jól felismerte ezt már ROUSSEAU, aki helyteleníti azt, hogy részleges társulások keletkezzenek az általános nagy emberi társulásnak, az államnak a rovására, s aki azért kiküszöbölendőeknek tartja az államból ezeket a parciális egyesüléseket.⁸² Az ő eszméi nyomán haladva a nagy francia forradalom ki is mondja, hogy „egy valóban szabad állam nem tűrhet meg kebelében semmiféle korporációt“.⁸³

Egyáltalában azt mondhatjuk, hogy a jogi személyek nemcsak hogy közbeeső tagozatok az egyén és az állam között, hanem hogy a jogtörténet tanúsága szerint nem egyszer határozott összefüggés mutatkozik a jogi személyek élete és az állam élete között. Fejletlen vagy erőtelen állami élet mellett sokszor a jogi személyek, különösen az egyesületek, veszik át és oldják meg az állami feladatokat. Az állami hatalom fejlődése viszont többnyire az egyesületek, s általában a jogi személyek hatáskörének a rovására történik, mivel az erőteljes és öntudatos állam a maga számára szokta igényelni a közérdek előmozdításának a monopóliumát.⁸⁴

⁸² J.-J. Rousseau: Du Contrat Social ou Principes du Droit politique, (Paris, Flammarion é. n.) livre II, chapitre III.: „ . . . des associations partielles, aux dépens de la grande . . . Il importe donc, pour avoir bien l'énoncé de la volonté générale, qu'il n'y ait pas de société partielle dans l'état; et que chaque citoyen n'opine que d'après lui . . .“

⁸³ Décret du 7 août 1792: „L'Assemblée nationale, considérant qu'un État vraiment libre ne doit souffrir dans son sein aucune corporation pas même celles qui, vouées à l'enseignement public, ont bien mérité de la patrie . . .“

⁸⁴ V. ö. Ereky, id. m. 6. l.: „Az egyesületi élet az egész, a teljes állami életet tükrözi vissza“. U. o. 61. l.: „Abban a korszakban . . . , mely a germán egyesületi jogot megteremtette, nem létezett állami élet, hanem létezett e helyett a legtágabb értelemben vett társadalmi autonomia. E társadalmi autonomia legfontosabb szervei voltak a gildek“. U. o. 75. l.: „Mihelyt azonban a társadalom szervezetet nyer, s hosszas küzdelem után megalakul az állami hatalom, azonnal elveszi az egyesületektől azon funkciókat, azon célokat és eszközöket, melyek nem az egyesület, hanem az állam hatáskörébe tartoznak“. U. o. 79. l.: „ . . . az egyesületi jog alapelvei a legszorosabb összefüggésben állanak az állami hatalom szervezettségével. Mennél tökéletlenebb valamely állam szervezete, annál inkább megközelíti egyesületi joga a munkaegyesítés elvén alapuló germán egyesületi jogot, s mennél fejlettebb az állami szervezet, annál inkább megközelíti, esetleg meg is haladja a munkamegosztás elvén alapuló egyesületi jogot“.

Kétségtelen továbbá, hogy bármennyire különböző legyen is nemzetenkint a jogi személyekre vonatkozó tételes szabályok tartalma, a magánjogi jogi személyeknek, — még pedig mind az egyesületeknek, mind az alapítványoknak, — a keletkezése, működése és megszűnése általában a közhatóságok közreműködése és felügyelete mellett történik. Amint a gyámság jogában a közjog nyúlik bele a magánjog területére, akként a magánjogi jogi személyek életére vonatkozó ezen közhatósági közreműködésben és felügyeletben is tulajdonképpen közjogi elemek kerülnek bele a magánjogi jogi személyek szerkezetébe.

Ha pedig valamely jogrendszer a magánjogi jogi személyek keletkezését állami engedélyezéstől, az engedély megadását pedig valamely közérdekű, illetőleg közhasznú cél kimutatásától teszi függővé, akkor a magánjogi jogi személyek ebben a jogrendszerben tulajdonképpen közszolgálatot ellátó közintézményekké, az állami közigazgatás részeivé válnak. MICHOUÐ alapos és szép munkájából megtudhatjuk például, hogy a francia jogfejlődésben volt olyan időszak, amidőn a jogi személyek kivétel nélkül állami intézmények voltak.⁵⁵ Ma is egyik igen nehéz kérdése különben a francia judikaturának a közigazgatási-jogi jogiszemélyiséggel bíró „közintézetek“ („établissements publics“) és a magánjogi jogi személyek gyanánt szereplő „közhasznú intézetek“ („établissements d'utilité public“, vagyis magánemberek által létesített de közérdekű intézetszerű alapítványok) megkülönböztetése.⁵⁶)

4. §. A jogi személy jelentősége a tételes jog különböző ágaiban és a társadalomtudományban.

Hogy mennyire helytelen az a felfogás, amely a jogi személyt pusztán magánjogi konstrukciónak tekintí, arról akként fogunk a legszemléltetőbb módon meggyőződést szerezhetni, ha, röviden és vázlatosan bár, bemutatjuk azt a szerepet, amelyet a jogi személy a jog különböző ágaiban játszik.

⁵⁵ V. ö. Léon Michoud, i. m. I. köt. 409. l., 414—415 l., 421. l., II. köt. 410. l.

⁵⁶ V. ö. Michoud, id. m. I. köt. 224. s. köv. II.

a) Különösen fontos szerepet játszanak a jogi személyek a nemzetközi közjog területén. A nemzetközi jog ugyanis kizárólag jogi személyek jogairól és kötelezettségeiről rendelkezik, a nemzetközi jognak — legalább is mai fejlettsége mellett — kizárólag jogi személyek (az államok, a Szentszék, stb.) lehetnek alanyai. A nemzetközi jognak éppen ebben rejlik egyik fontos jellemző vonása, hogy amíg a jog területén általában, különösen pedig a belső állami magánjog terén, elsősorban fizikai személyek szerepelnek jogalanyok gyanánt, és csak másodsorban, szinte kivételképpen, kerül a sor a jogi személyek konstrukciójára, addig a nemzetközi jogban ~~mindenidőig~~ ismeretlen a természetes személynek, mint a nemzetközi jog alanyának a fogalma. Az újabb nemzetközi jogfejlődés ugyan a nemzetközi jog primordiális jelentőségű alanyai, az államok, mellett egy egész csomó alárendeltebb jelentőségű alakulatnak, — mint pl. a nemzetközi bizottságoknak, nemzetközi bíróságoknak, a Népszövetségnek és még más szervezeteknek — nemzetközi jogi jogalanyiságát teremtette meg, és bár ez a fejlődés kétségtelenül közeledést jelent is nem egyszer az államszemélyek magas réglójából a fizikai személyek szintje felé, mégis utóbbiak nemzetközi jogalanyiságát a mai nemzetközi jog nem ismeri. Nem ismeri a mai nemzetközi jog a nemzeti kisebbségek jogalanyiságát sem. A bennünket magyarokat sajnos oly közelről érintő kisebbségi jogvédelem intézménye részben már ezért is rendkívül tökéletlen. Azok a jogok, amelyeket a békeszerződések a nemzeti és felekezeti kisebbségek számára biztosítani óhajtottak volna, tulajdonképpen nem illetik meg ezeket, minthogy a jogok gyakorlásához szükséges cselekvőképességük megszervezéséről nem történt gondoskodás. Amíg a nemzeti kisebbségeket nemzetközijogi cselekvőképességgel fel nem ruhazzák, amíg őket nemzetközi jogi jogalanyokká, jogi személyekké meg nem szervezik, addig az u. n. kisebbségi jogok tulajdonképpen csupán a kisebbségi jogvédelemre vonatkozó szerződést aláíró államokat, illetőleg a Népszövetséget illetik meg, abban az értelemben, hogy e címen beavatkozási jogot adnak nekik a szerződés ellen vétő állam belügyeibe.⁵⁷

⁵⁷ A nemzeti kisebbségekre vonatkozólag ellenkező véleményen van Lapradelle, aki szerint: „Dans le droit des gens, une nouvelle personne juridique, la „minorité nationale“, est née“. (Jacques Fouques Duparc: La

b) Rendkívül fontos szerepet játszik a jogi személy fogalma az alkotmányjogban is. Elegendőképpen kiténik ez abból, hogy az egész alkotmányjog nem egyéb, mint egyetlen nagy jogi személynek, a leghatalmasabbnak, az államnak, szervezetét megállapító szabályok összessége. A történelem és a társadalomtudomány bizonyára más szemmel nézi az államokat, s elsősorban hatalmas történeti és társadalmi erőket lát a világ-

Protection des Minorités de Race, de Langue et de Religion. Préface de M. A. de Lapradelle. Paris, 1922, III. 1.) A jogi személyek elméletének a szempontjából mindenesetre figyelemreméltó, hogy a párizsi egyetem kiváló nemzetközi jogásza a nemzetközi jog új személyeinek tekinti a kisebbségeket. Álláspontja logikus folyománya annak a felfogásnak, amely azt hiszi, hogy a szövetséges és társult főhatalmaknak 1919 jún. 28.-ikán Lengyelországgal és a szerződés mintájára a többi érdekelt állammal a faji, nyelvi és felekezeti kisebbségek védelmére kötött szerződésai valóságos jogokat biztosítanak a kisebbségek részére; ha a kisebbségeknek valóban nemzetközi jogaik vannak, akkor mint e jogok alanyainak, nem lévén természetes személyek, valóban jogi személyeknek kellene lenniök. Ha azonban azt kérdezzük, hogy van-e ezeknek az állítólagos jogi személyeknek szervezetük, vannak-e szerveik, amelyekkel jogaikat gyakorolhatják, sőt, hogy van-e egyáltalában módjuk arra, hogy állítólagos jogaikat gyakorolhassák, akkor mind e kérdésekre tagadólag kell válaszolnunk. Sajnos, de így van. Az antant-főhatalmakat, valamint a Népszöveget, melynek védelme alá a kisebbségek helyezettek, mégsem lehet a kisebbségeknek, mint jogi személyeknek a szervei gyanánt tekinteni. A valóság tehát az, hogy a szóbanforgó szerződések csupán szép szövegekkel és a remény jogával ajándékozzák meg a kisebbségeket, de egyébként jogokat nem biztosítanak számukra; jogokat csupán az antant főhatalmaknak, helyesebben a Népszövegnek biztosítanak az érdekelt államok belügyeibe a kisebbségek érdekében való beavatkozásra. Kiténik ez abból a jelentésből is, amelyet a Népszövegnek, mint a kisebbségek védőjének a szerepéről *Tittoni* a népszövegi Tanács 1920 okt. 22.-iki ülése elé terjesztett, melyet az el is fogadott, és amely megállapítja, hogy: „Le droit de signaler les infractions ou les dangers d'infraction est réservé aux membres du Conseil . . . Evidemment ce droit n'exclut point la faculté des Minorités elles-mêmes ou bien des Etats non représentés au Conseil de signaler à la Société des Nations toute infraction, ou danger d'infraction: mais cet acte doit conserver le caractère d'une pétition, ou d'une information pure et simple, elle ne peut pas avoir pour effet juridique de saisir le Conseil et de provoquer son intervention“. (V. ö. Franz *Bordihn*: Das positive Recht der nationalen Minderheit. Berlin, 1921, 66. 1.) — A jogi személyek elméletének a szempontjából figyelemreméltó az is, hogy a kisebbségek hatályosabb védelmének a kérdése, amely számunkra magyarokra olyan fontos kérdéssé lett, tulajdonképpen a jogi személyiség kérdése: ha valóban hatékony védelemben akarjuk része-

történet és a társadalmi élet ezen nagy egységeiben: a jogtudomány számára az állam elsősorban kétségkívül mint jogi személy jön számításba. De még a história és a szociológia művelője sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy éppen azért, hogy a társadalom kebelében rejlő emberi és nemzeti, kulturális és gazdasági erőket egységbefoglalja, hogy azokat az ál-

sítani a nemzeti kisebbségeket, úgy jogi személyekké kell őket megszervezni és meg kell nyitni előttük a nemzetközi bírói fórumok előtti jogérvényesítésnek az útját is. Ebben az irányban mozog különben az a nagyon figyelemreméltó tervezet is, amelyet a kisebbségek védelmét biztosítani hivatott eljárásról *Magyary Géza* dolgozott ki, s amelynek 3. §-a kimondja, hogy: „Comme parties, autorisées à demander la protection des minorités, sont reconnus: . . . c) les territoires autonomes existant conformément aux lois de l'Etat; d) les organes suprêmes des associations religieuses, intellectuelles, économiques et sociales, reconnues par l'Etat“. Az indoklás pedig nyíltan felveti a kérdést: „Est-ce une protection, si celui dont le sort est en question, n'a pas le droit de se présenter devant les organes compétents et de leur demander en sa propre personne la protection assurée par les traités?“ (Géza de *Magyary*: Règlement de procédure relative à la protection des minorités. Budapest, 1923, 3. 1., 10. 1. V. ö. Géza de *Magyary*: Projet révisé d'un règlement de procédure relative à la protection des minorités. Budapest, 1925, 4. 1.) — A természetes személyek nemzetközi jogalanyiségének kérdésére vonatkozólag v. ö. Paul *Heilborn*: Die Stellung des Menschen im Völkerrecht. (Breslau, 1927) 4. 1.: „ . . . das Völkerrecht (weist) den Menschen immer auf den Anschluss an den Heimatstaat hin . . . , weil sein Schutz so gut wie ausschliesslich dem Staatsbürger und diesem nur mittelbar durch den Heimatstaat zuteil wird“. Mint ezen szabály alóli kivételt említi fel azonban az 1919—1920. évi békeszerződésekben a munka szervezetét szabályozó résznek azt a rendelkezését, hogy a munkafeltételekre vonatkozó nemzetközi szerződések benemtartása esetén nemcsak a szerződést aláíró szignatárius hatalmak, hanem a munkások és munkaadók szervezetei is panasszal fordulhatnak a Nemzetközi Munkahivatalhoz. „Dieses Beschwerderecht der Berufsvereinigungen, — mondja, — ist im Grunde genommen ein Beschwerderecht einzelner Menschen über einen Staat vor einer internationalen Instanz und ist ganz ungewöhnlich . . . (es) ist hier ausnahmsweise vom Völkerrecht den Individuen ein Recht verliehen worden, und seine Bedeutung darf nicht unterschätzt werden“. (Id. m. 11—12. 1.) Kétségtelen ezzel szemben, hogy itt sem individuumok, nem természetes személyek, hanem a hazai jogok szerint már jogi személyiséggel bíró munkás-, illetőleg munkaadószervezetek ruháztattak fel a panaszkodás jogára korlátozott nemzetközi jogi jogalanyiséggel. — Jórészt átmeneti jelentőséggel bír csak egyes fizikai személyek szerepe az u. n. másodlagos nemzetközi bírásokban (vegyes döntőbíróóságok).

lam egységes jogi személyiségévé megszervezi, a jog teszi lehetővé azt, hogy az állam a maga világtörténeti szerepét játszassa. A magyar közjogi felfogásban különben is hagyományos az államnak jogi személyként való felfogása. A magyar jogi felfogás már akkor, amikor a művelt Nyugaton még csak egyesek magánjogi jogosítványaira töredeve látták az államot, az állam jogi személyiségének grandiózus teóriáját alkotta meg a Szent Korona elméletében.⁸⁸

c) Az előbb elmondottak megvilágítják azt a jelentőséget is, amelyet a jogi személy fogalma az államszemély konkrét cselekvését szabályozó *közigazgatási jogban* rendelkezik. Az önkormányzati testek, köztisztviselők, közintézetek, közalapok, közüzemek és az államkincstár jogi személyiségének a kérdése különben az állam jogi személyiségétől eltekintve is a köz- és közigazgatási jog fontos problémájává teszi a jogi személy problémáját. A jogi személy problémájának ezt a köz- és közigazgatási jogi fontosságát még csak növeli az a körülmény, hogy a tételes jog a tisztséget viselő természetes személyektől különböző jogi személyeknek tekintheti a hatóságokat. Hogy az egy természetes személyhez fűződő hatóság is tekinthető ilyen jogi személynek, arra például szolgálhat az angol jog „*sole corporation*” fogalma, valamint — egy a közigazgatási jogból egészen a nemzetközi jogba átnyúló jelentőségű hatóság példáját hozva fel — a Tejedelmi unió intézménye, amelyenél az uralkodó fizikai személyét élesen meg szokták különböztetni a benne összetalálkozó két „közjogi személy”-től.⁸⁹

d) Kisebb már a jelentősége a jogi személy konstrukciójának az eljárási jogokban, a *büntető eljárás jogában*, valamint a *polgári perjogban*. De azért itt is találkozunk a jogi személyekkel egyrészt annak folytán, hogy ezek az eljárási jogok az államszemély bíraskodó funkcióját szabályozzák, másrészt pedig a felek fogalmának a körében, a jogi személyek perképeségének a kérdésénél.

⁸⁸ Az állam jogi személyiségére vonatkozólag l. alább a 17. §. (Különösen a 636. jegyz.)

⁸⁹ A hatóságok jogi személyiségének a kérdésére vonatkozólag l. alább a 17. §. (Különösen 635. jegyz.). A közigazgatási jog jogi személyeire vonatkozólag v. ö. Ereky István: „A jogi személyek”. (Városi Szemle, Bpest, 1928. évfolyam, 1. sz. 49—112. II., 5. sz. 773—827. II., 6. sz. 939—1000 II., 1929. évf. 2. sz. 207—269. II., 3. sz. 447—529. II.)

e) Aránylag a legkisebb szerep az *anyagi büntető jogban* jutott a jogi személyeknek. Oka ennek a büntető jognak és az erkölcsnek szoros összefüggése és az, hogy erkölcsi felfogásunk az egyéni felelősség elvét vallja, ami a jogi személyek büntetőjogi felelősségrevonásának igen nagy akadály. Mindazonáltal a büntetőjog tudományának is egyik régi és sokat vitatott kérdése a jogi személyek büntethetőségének a problémája.⁴⁰

f) Arról a jelentőségről, amely a *magánjogok* területén illeti meg a jogi személyeket, feleslegesen bővebben megemlíkezni. Megjegyzésre méltó azonban, hogy a modern kapitalista gazdálkodásnak töketelmősítésre irányuló jellegénél fogva a magánjog egyes ágaiban, — így különösen a *kereskedelmi jogban* és a *nemzetközi magánjogban*,⁴¹ — mindinkább fokozódik a jogi személyek fontossága. Ez a fejlődés kétségtelenül közelebb hozza a magánjogot a köz-, illetőleg közigazgatási joghoz, minthogy a jogi személyek, — amint arról fentebb volt már szó, — mintegy az állam és az egyes egyén közé ékelődnek be és már ennél fogva is bizonyos közjogi árnyalattal bírnak.

g) Hogy az *egyházjogban* milyen fontos szerepet játszanak a jogi személyek, eléggé bizonyítja már az a körülmény,

⁴⁰ A jogi személyek büntethetőségének a kérdésére nézve l. alább 17. §. (Különösen 631. jegyz.)

⁴¹ A jogi személyekre vonatkozó nemzetközi magánjogi szabályok gyérek; a jogi személyeknek a magánjogban általában csak másodlagos szerep jutott a természetes személyek mellett, ezért a nemzetközi magánjog is főleg a természetes személyek viszonyaival foglalkozik. (V. ö. Lainé: Des personnes morales en droit international privé, Journal de droit int. privé. 1893. 237. l.; Arthur Mamelok: Die juristische Person im internationalen Privatrecht. Zürich, 1900, 1. l.) Újabban azonban a külföldi jogi személyek, — különösen részvénytársaságok, — jogi helyzetének a kérdése mindinkább növekvő jelentőséghez jutott. Az „Institut de Droit International” már 1897-ben kidolgozott idevonatkozó javaslatokat. Újabban a Népszövetségnek a nemzetközi jog fokozatos kodifikálása tárgyában kiküldött szakértő bizottsága dolgozott ki a kereskedelmi társaságok „nacionálitására”, valamint nemzetközi elismerésére vonatkozó javaslatokat. (V. ö. Publications de la Société des Nations. Questions Juridique. 1927.) A jogi személyeket a nemzetközi magánjog szempontjából tárgyaló gazdag külföldi irodalomból kiemeljük Mamelok fent idézett művét, hol a V—VII. lapokon az irodalom felsorolása is található. Az újabb magyar jogi irodalomban az *Réthey Ferenc*: „A jogi személyek a nemzetközi jogban” c. munkája (Karcag, 1928) foglalkozik e problémával.

vitéz Moór Gyula dr.: A jogi személyek elmélete.

hogy a Corpus Juris Canonici egyéb egyházi jogi személyek mellett magát a Katholikus Egyházat és az Apostoli Széket is jogi személynek tekinti. A jogi személyek kánonjogi nagy fontosságának megfelelőleg már a középkori nagy kanonisták behatóan foglalkoztak a jogi személyek elméletével, s a római jogászok gyér nyilatkozatai után ők és különösen IV. Ince pápa (1243—54) voltak azok, akik a jogi személyekre vonatkozó u. n. fikciós-elméletet, s ezzel magát a jogi személyekre vonatkozó elméletet tulajdonképpen megalapozták.⁴² Igen érdekes és tanulságos jelenség a kánonjog terén az egyházi jogi személyek alapítványszerű (intézetszerű) jellege, ami a jogi személyek két fő faja gyanánt emlegetni szokott egyesület és alapítvány megkülönböztetésének a viszonylagos voltát mutatja.⁴³

h) De nemcsak a jogtudományokban, hanem a társadalmi élet jelenségeivel foglalkozó tudományokban általában megvan a jogi személyek kérdésének a maga fontossága. A társadalmi élet tarka szöttese sokszorosan át meg át van szöve a jog szálaival, s ezért természetes, hogy a szociológia és a történelem sem vizsgálhatja ezeket a társadalmi jelenségeket anélkül, hogy a jogra és a jog intézményeire folytonosan tekintettel ne volna. Egészen kétségtelen, hogy teljesen más volna az a tár-

⁴² V. ö. *Binder*, id. m., 3. l., hol Gierket is idézi: „Es ist deshalb naheliegend, diese Kanonisten als die eigentlich geistigen Väter des modernen Korporationsproblems zu betrachten, und dies scheint in der Tat Gierkes Meinung zu sein. Denn nach ihm „war es Innozenz, der mit genialer Griff den im römischen Recht tatsächlich waltenden, doch nur halb ausgesprochenen Gedanken des rein begrifflichen und fiktiven Daseins der juristischen Person gewissermassen neu entdeckte, ihn in schärfster Formulierung vor aller Augen stellte und so zum Vater des heutigen Dogmas wurde“.

⁴³ V. ö. *Meurer*, id. m. 12—13. l.: „... in der Hauptsache sind alle kirchlichen Korporationen nach kanonischem Recht von oben beherrschte Anstalten, und ihr Vermögen ist ein wegen seiner Verwaltung durch die Anstaltsmitglieder nur besonders geartetes Stiftungsgut“. — Az egyházi vagyona nézve ugyancsak *Meurer*: (Der Begriff und Eigentümer der heiligen Sachen, zugleich eine Revision der Lehre von den juristischen Personen und dem Eigentümer des Kirchenguts, Düsseldorf, é. n. (1885), 4. l.) megállapíthatni véli, hogy: „Die Kircheneigenthumsfrage ist im wesentlichen nichts Anderes als die Lehre von den juristischen Personen des Kirchenrechts“.

sadalom, — s teljesen más volna annak a társadalomnak a története is, — amelyben a jogi személy ismeretlen volna, mint az a társadalom, amelynek joga megteremtett ilyen jogi személyeket. Ne is gondoljunk az államra, valamint más nagy társadalmi és történeti fontossággal bíró közjogi személyekre; ha csak az egyszerű magánjogi jogi személyekre gondolunk is, el kell ismernünk, hogy kiküszöbölésük valamely nemzet jogrendszeréből gyökeresen megváltoztatná azon nemzet társadalmának a képét. E tekintetben már a jogi személyekre vonatkozó jogi szabályozás egy részletének a megváltozása is jelentős változást idézhet elő; gondoljunk csak az 1901. évi francia egyesületi törvényre. A társadalom- és történettudományt természetesen nem a jogi személyek jogász konstrukciója érdekli; e tudománynak mint a társadalmi életet és annak történeti fejlődését befolyásoló tényezőket, tehát mint jelentékeny társadalmi és történeti erőket kell számba vennie a jogi személyeket. Már ez a körülmény figyelmeztet arra, hogy a jogi személyt nem tekinthetjük pusztá fikciónak.

A társadalmi életet magyarázó felfogások között aligha található olyan, amely a jognak a társadalom életében játszott szerepét jobban lebecsülné, mint a történelmi materializmuson felépülő modern tudományos szocializmusnak a felfogása, amely a gazdasági viszonyok pusztá reflexének tekinti a jogot, s ekként csak igen jelentéktelen szerepet juttat neki a mindenható gazdasági tényező mellett a társadalom életében. És mégis a szocializmus megvalósulása még csak el sem képzelhető a jogi személy jogi konstrukciója nélkül. A modern szocializmus ugyanis a termelő tényezőknek kollektív tulajdonba vételét követeli, vagyis azt kívánja, hogy a termelő javak ne kerülhessenek egyes természetes személyek tulajdonába. A szocializmus felfogása tehát a magánjog területén a tulajdonjogok alanyainak a sorából ennyiben számúzná a természetes személyeket, s a tulajdonjog alanyául helyettük az összességet, a „közt“ tenné meg. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az összesség jogalany, és pedig olyan jogalany, amely nem természetes személy, vagyis: jogi személy. A jogi személyek elméletének a szempontjából a szocializmus egyenesen úgy jellemezhető, mint az a törekvés, amely a tulajdonjogok területéről előbb csak részben, a termelő javakra vonatkozóan, később pe-

dig egészen, a fogyasztási javakra vonatkozóan is, kirekesz-
tené a természetes személyeket, s e jogok alanyaiul csak jogi
személyeket, illetőleg egy kollektív jogalanyt, az összességet,
ismerne el.⁴⁴

⁴⁴ *Planiol* (Droit civil, 1-ső kiad. I. köt. 259. s köv. II.) és *Berthélemy* (Droit administratif, 2-ik kiad. 39. s köv. II.) a jogi személy fogalmát egyenesen a kollektív tulajdonra vezetik vissza. *Planiol* szerint a jogi személy nem más, mint „une conception simple, mais superficielle, qui cache aux yeux la persistance, jusqu' à nos jours, de la propriété collective à côté de la propriété individuelle”. *Berthélemy* pedig megjegyzi: „Quand je dis, que l'État est une personne morale, je ne veux pas exprimer autre chose que ceci: les Français sont collectivement propriétaires de biens et titulaires de droits”. V. ö. *Michoud*, id. m. I. köt. 59—60. l. — *Meurer* is kapcsolatot lát a közös tulajdon és a jogi személy között: „Im Korporations- und Stiftungsbesitz — mondja — klingt das alte Kollektiveigentum aus. Gewiss ist die Verteilung der Güter zu freiem Individualeigentum zweckmässig und der modernen Kultur entsprechend. Aber es liegt eine wünschenswerte Ergänzung darin, dass gewisse Personengesamtheiten hier mit den physischen Personen konkurrieren”. (Id. m. 25. l.) — Az kétségtelen, hogy a kollektív tulajdon már nem tekinthető egyszerű magánjogi intézménynek, hanem tulajdonképpen a közjog területére tartozik. A szocializmus ekként tulajdonképpen megszüntetné a magánjogot; nem ok nélkül mondja *Marx*, hogy a kommunista társadalom magasabb fokán megszűnik a magánjog minden maradványa. (A göthai program kritikája, I. 3. pont.) Ha tehát valóban létezik bizonyos kapcsolat a kollektív tulajdon és a jogi személyek között, ez a körülmény új érvet szolgáltat a jogi személyek közjogi jellegének bizonyítására.

II. FEJEZET.

A jogi személy mivoltának a kérdése és a kérdés megoldására irányuló elméletek.

5. §. A jogi személy mivoltának negatív meghatározása; a pozitív meghatározás nehézségei.

Hogy *mi* a jogi személy, azt a természetes személlyel való szembeállításal, egy pusztán *negatív* körülírással határozhatjuk meg: jogi személyek alanyi jogoknak és kötelességeknek olyan alanyai, amelyek *nem* természetes személyek, *nem* emberek.⁴⁵ Sokan ugyan kétségbevonják azt, hogy az emberen kívül más valami is lehessen jogalany, ezek azonban egyúttal a jogi személyek lehetőségét is kétségbevonják. Affelől tehát, hogy létezhetnek-e, fennállhatnak-e, lehetségesek-e egyáltalában jogi személyek, különbözők lehetnek a felfogások; arra nézve azonban, hogy a jogi személy fogalma — akár jogosult, akár

⁴⁵ Ebből a negatív meghatározásból indul ki *Michoud* is: „Les mots *personne juridique* ou *personne morale* désignent un sujet de droit qui n'est pas en même temps un être humain, une personne physique. Cette définition, purement négative, n'apprend rien sur la nature de la personne morale et sur l'étendue des droits qui peuvent lui appartenir; mais elle est la seule que l'on puisse prendre comme point de départ, parce qu'elle est la seule sur laquelle tout le monde puisse s'entendre”. (I. m. 3—4. l.) Hasonló meghatározást találunk *Gierkenél* (*Holtzendorff's Rechtslexikon*, 3. kiad., II. köt., Leipzig, 1881, 418. l. a „Juristische Person” címszó alatt: „J. P. ist jedes Rechtssubjekt, das kein Einzelmensch ist”), *Burckhardnál* (I. m. 19. l.), *Zitelmann-nál* (I. m. 9. l.: „Solche keinem physischen Subjekt zugehörige Rechtscomplexe nennt man „juristische Personen”), *Somlóndl* (I. m. 519. l.), *Grossschmidnél* (*Jogi és lénytani személyiség*, M. J. Sz. 1920. 104. l.) s ez az értelme *Mommsen* fentebb (22a. jegyz.) idézett helyének is (I. m. 33. l.). — Megjegyezzük, hogy a jogi személy műszót 1807-ben *Heise* használta először; v. ö. *Gierke*, *Deutsches Privatrecht*, II. 469. l. 2. jegyz., továbbá *Meurer*, I. m. 5. l.

jogosulatlan legyen e fogalom használata — olyan jogalanyt jelent, amely nem ember, aligha lehet nézeteltérés.⁴⁶ Hiszen azok is, akik a jogi személy fogalmát kiküszöbölendőnek tartják, éppen azért tartják annak, mert lehetetlenségnek gondolják azt, hogy az emberen kívül más is lehessen jogalany.

Azok a nézeteltérések, amelyek a jogi személyeknek már a léte vagy nem léte körül felmerülnek, az ellentétes véleményeknek egész tengerévé duzzadnak fel akkor, amidőn arról van szó, hogy az az elmélet, amely a jogi személyek létét elismeri, e jogi személyek mivoltát nemcsak negative, hanem *pozitíve* is meghatározza. A különféle felfogásoknak ezt a nagy eltérését jórészt megmagyarázza az a körülmény, hogy a jogi személy mivoltának pozitív meghatározása elé igen nagy nehézségek tornyosulnak.

Az egyik nehézség, hogy maga a tételes jog sok mindent felruházhat az emberen kívül jogalanyisággal. A modern jogok a közjogi jogi személyeken kívül, — amilyenek az állam, a köztestületek, a közigazgatások és a közüzemek, — a magánjogi jogi személyeknek különösen két fajtát, az egyesületet és az alapítványt, szokták szabályozni. A modern jogokban is igen különböző fajtájú jelenségekhez fűződhetik tehát a jogi személyiség: a leg-hatalmasabb történeti és társadalmi tényezőtől, az államtól, egészen a kisvárosi kuglázó egyesületig, vagy a beteg állatok gondozásának céljára avagy a brüsszeli Maneken Pis fentartására tett alapítványokig.⁴⁷ Régebbi jogrendszerek azonkívül még más jogi személyeket is ismertek. A régi egyiptomiak *szent bikája*, *Ápisz*, jelentős jogok alanyául tekintették; az indusok *szent ál-*

⁴⁶ A jogi személy ezen negatív fogalom meghatározásával nem jön ellentétbe az a vélemény sem, amely — különben egészen helytelenül — a méhmagzatot is jogi személynek tekinti, mert a méhmagzat még nem ember. — Ugyancsak nem ellenkezik azzal Bierlingnek az a felfogása sem, amely szerint a cselekvőképtelen természetes személyek *félig-fiktív* jogalanyok és ekként a cselekvőképes természetes személyek, mint *igazi és valóságos* jogalanyok és a jogi személyek, mint *teljesen fiktív* jogalanyok között foglalnak helyet. Bierling ugyanis a *félig-fiktív* jogalanyt azért mégis csak a természetes személyek körén belüli megkülönböztetésnek tartja: v. ö. Jur. Prinzipienlehre, V. 232. l.

⁴⁷ A Manneken Pis-re vonatkozóan v. ö. *Michoud* i. m. (l. köt. 106. l.: „Permis au Manneken Pis d'avoir des rentes, une garde-robe bien fournie et un valet de chambre!“ Továbbá Dr. Schwarz Gusztáv: A jogi személy magyarázata. Budapest, 1906, 18. l.

latai hasonlóképpen.⁴⁸ Bizonyos keleti jogok *növényeket* is felruháztak a jogképességgel.⁴⁹ A késői római jogban találkozunk az *istenek* jogképességének a gondolatával is; Ulpianusnak egyik helyéből megtudjuk például, hogy „az Istenek közül csak azokat lehet örökösök gyanánt megnevezni, akikre nézve ezt Senatusconsultum vagy fejedelmi Constitutio megengedi“.⁵⁰ A középkorban nagy vagyonokat kezeltek *Szent Péter* nevében; nem egyszer előfordult, hogy az örökhagyó csekély kis vagyonkáját magának az *Istennek*, a *Szűz Anyának* vagy a *szenteknek* hagyta; valamint arra is találunk példát, hogy a bíróságok bizonyos szenteket egy meghatározott összeg erejéig elmarasztaltak.⁵¹ A jogi személyeknek ilyen nagy különbözősége mellett valóban nem csekély feladat, a valamennyiökben egyaránt feltalálható közös jellemző sajátságot meghatározni.

A nehézség még csak fokozódik, ha meggondoljuk, hogy a jogi személy mivoltának *elméleti* meghatározásánál nem elégedhetünk meg annak a megállapításával, hogy mit tekintettek vagy mit tekintenek az egyes jogrendszerek jogi személyeknek. Ha a jogi személyek mivoltának kérdését csupán a tételes jogász szempontjából vizsgáljuk, úgy egy szabatosan körülhatárolt kérdéssel állunk szemben: azzal, hogy mit tekint ez vagy az a meghatározott jogrendszer jogi személynek, illetőleg hogy

⁴⁸ V. ö. Walter *Strauch*: Die Philosophie des „Als-Ob“ und die hauptsächlichsten Probleme der Rechtswissenschaft, München, 1923, 64. l. Továbbá Schwarz Gusztáv előbb idézett munkája 18. l.

⁴⁹ Dr. Josef *Kohler*: Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, I. köt. Berlin, 1906, 320. l.

⁵⁰ *Ulpian*. XXII. 6. §.: „Deos heredes instituere non possumus, praeter eos quos SCto, constitutionibus Principum, instituere concessum est: sicuti Jovem Tarpejum . . .“ V. ö. *Savigny*, System, II. 262. l., *Ereky*, Tanulmányok stb. 248. l. — *Mommsen* ugyan azt tartja, hogy amennyiben öröklőképességgel ruháztattak is fel a későbbi korban bizonyos istenek, ezt úgy kell érteni, hogy a vagyon a községe száll azzal a kötelezettséggel, hogy a megfelelő kultuszra fordítsa. (l. m. 45. l.)

⁵¹ Schwarz Gusztáv, i. m. 18. l.; *Ereky* István, Tanulmányok stb. 249. l.; *Savigny*, System, II. 265. l.: „So geschah es also ganz gewöhnlich, dass als Eigenthümer des Kirchenguts bald Jesus Christus, bald die allgemeine christliche Kirche . . . bezeichnet wurde.“ — *Ereky* idézi a következő ítéletet: „Sanctus tenetur de 40 sol. pro duabus mansis, quas habuit in domo laterali . . .“

mi tekinthető ezen vagy azon meghatározott jogrendszer alapján jogi személynek. Igaz, hogy ennek a szabatos tételesjogi kérdésnek a megválaszolhatása már feltételezi annak az elméleti kérdésnek a tisztázott voltát, hogy mi a jogi személy egyáltalában. Ha már most ebből az elméleti szempontból vizsgáljuk a jogi személy mivoltának kérdését, nem maradhatunk meg valamely meghatározott tételes jogrendszer álláspontjánál, hanem éppen a különböző jogrendszerek sokban eltérő álláspontját látva, fel kell vetnünk azt a kérdést, hogy mit tekinthet a tételes jog egyáltalában jogi személynek? A szabatos tételes előírások tételesjogi álláspontjáról tehát a *lehetséges jog* jogfilozófiai álláspontjára kell helyezkednünk.⁵² Bevezető fejtegetéseinkben abból indultunk ki, hogy a jogi személy kérdése a tételes jogtudományoknak és a jogfilozófiának határproblémája; a most elmondottak újabb bizonyítékul szolgálhatnak ezen álláspontunk igazolására.

Annak az elméleti kérdésnek az eldöntésénél, hogy mit ruházhat fel a tételes jog egyáltalában jogi személyiséggel, igen eltérő véleményekkel találkozunk a jogi irodalomban. BURCKHARD azon a nézeten van, hogy amint nincsen semmi sem, ami önmagában már jogi értelemben vett személyiséggel bírna, az

⁵² A *lehetséges jog* jogfilozófiai problémájára vonatkozólag legyen szabad röviden a következőket megjegyeznünk. Ha nem is fogadhatjuk el a régi természetjogi iskolának azt a felfogását, amely tartalmilag meghatározhatónak vélte a maga természeti jogának örökérvényű és változhatatlan előírásait, szerény nézetünk szerint mégis kétségtelennek látszik, hogy a változó tételes jogban bizonyos változatlan és örökérvényű elemek találhatók. Ezek a változatlan elemek azonban mint a jog tartalmát csupán *negatív* meghatározó tényezők jönnek tekintetbe. Pozitív a tételes jog tartalmát a jogalkotó határozza meg; ő tölti ki konkrét tartalommal azokat a *kereteket*, amelyekben belül működését kifejtheti. Mert a jogalkotó hatalomnak változatlan és át nem hágható *határai* vannak: *logikai, fizikai, szociológiai és etikai* határai. Ami ezen határok miatt lehetetlen, az a tételes jog tartalmává sem válhat. Ebben az értelemben beszélhetnénk — ha a természetjog homályos és sokértelmű kifejezését használni akarnók — egy *negatív értelemben vett természetjogról*. Az említett *lehetetlenségeknek*, vagyis a jogalkotás *határainak*, más szóval a *lehetséges jognak* a kutatása pedig a jogfilozófia egyik legfontosabb feladata. A jogalkotás *logikai* határainak a kérdését tárgyalja „*A logikum a jogban*” (Filozófiai Értekezések. Budapest, 1928), valamint „*Das Logische im Recht*” (Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts. 1927/28. évf. 3. füzet. 157—203. ll.) c. értekezésem.

ember sem lévén okvetlenül jogi értelemben vett természetes személy (pl. a rabszolga), akként másrészt nincsen semmi sem, amit a jog jogi személyiséggel fel ne ruházhatna. Jogi személy lehet tehát szerinte minden: állatok, élettelen tárgyak, pusztá eszmei léttel bíró fogalmak.⁵³ Hasonló véleményen van BEKKER is, aki egy annak idején nagy feltűnést keltett értekezésében kifejtette, hogy valamely élettelen tárgy éppen úgy lehet alanyi jogoknak hordozója, mint az ember, hogy élettelen tárgyak és állatok is lehetnek jogoknak és vagyonoknak „élvezői” s hogy nem volna annak sem elvi akadálya, hogy „nevükben” pereket is folytassanak, bár „mindenesetre nagyot nézne az a bíró, aki a Tiras nevű vizsla és a Bellona nevű angol kanca nevében beadott első kereseteket kézhez kapná”.⁵⁴ KOHLER is azon a véleményen van, hogy a jogrend minden dolgot felruházhat jogalanyisággal: „Miért ne lehetnének, — kérdi, — egy fának, miért ne egy állatnak jogai?” „Ha a jogrendnek, — mondja — úgy tetszenék, aminthogy keleti jogoknak például úgy tetszett, hogy valamely növényre jogokat ruházzon, akkor ez is valóságos személyiség volna”.⁵⁵ De még GIERKE is, — akinek a *realitási*

⁵³ V. ö. Burckhard, i. m. 19., 20. ll.

⁵⁴ V. ö. Bekker, i. m. (1873) 46. l.: „Träger eines Rechtes kann auch die Sache sein, gerade ebenso gut wie der Mensch . . .”; u. o. 27. l.: „Freilich möchte der Richter, der namens des Hühnerhundes Tiras und der englischen Stute Bellona die ersten Klagen in die Hand bekäme, verwundert dreinschauen. Aber wo liegt denn der Unterschied: ein Vermögen kann „für etwas“ gehören, namens dieses Vermögens kann geklagt werden; dabei kann das Vermögen beliebig getauft werden, Ceres, Iduna, Minerva. Wem 's lieber ist sage auch hier, es werde geklagt namens des für den Tiras oder für die Bellona gehörigen Vermögens. Mich däucht der kürzere Ausdruck sei reichlich ebensogut”. V. ö. u. o. 26. l. — Igaz, hogy Bekker ezeket a nézetait 1886-ban megjelent „Pandekten” c. művében már nem tartotta fenn, minthogy ekkor a Jhering és Brinz-féle felfogásoktól eltávolodva az alanyi jog Windscheid-féle felfogását fogadta el; alanyi jogon akaraturalmat, illetőleg cselekvési szabadságot értvén, jogalanynak is nem a jog „élvezőjét”, hanem csupán a joggal „rendelkezőt” kellett most már tekintenie, a joggal való „rendelkezésre” pedig se az élettelen dolog, se az állat nem képes.

⁵⁵ V. ö. Josef Kohler: Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, I. köt., Berlin, 1906, 320. l.: „I. Person im Sinne des Rechts ist . . . Rechtssubjekt, d. h. Inhaberin subjektiver Rechte, also ein Wesen, mit welchem subjektive Rechte in der Art verknüpft sind, dass sie ihm folgen und ihm dienen. Eine Person dieser Art könnte jedes Wesen sein, denn die Rechtsordnung kann

elmélete szerint pedig, amint látni fogjuk, a jogi személyek testi-lelki valóságok, valóságos organizmusok, — úgy véli, hogy „a tárgyi jog a maga formális mindenhatósága folytán bármely dolgot személyé tehet“ s a régi német jogból példákat is hoz fel, amelyek szerint Istent és a szenteket jogalanyoknak tekintették, sőt állatokat és élettelen dolgokat is személyek gyanánt kezelték.⁵⁶

S hogy az elméleti zavar még nagyobb legyen, vannak, akik már a fennálló modern tételes jog alapján is jogi személyeknek tekintenek élettelen dolgokat is: a bemutatóra szóló értékpapírokat,⁵⁷ vagy azt a telket, amelynek „javára“ valamely telki szolgalmat fennáll (a praedium dominans-t),⁵⁸ avagy jogi személynek tekintik a nasciturus-t, a méhmagzatot.⁵⁹

jedes Wesen mit einem Rechte verknüpfen und jedem Wesen Berechtigung irgendwelcher Art zuschreiben. Warum soll nicht ein Baum, warum nicht ein Tier Rechte haben können? . . . M. Das musste aber vorausgeschickt werden, um die Meinung zu zerstreuen, als ob die einen Persönlichkeiten, welche die Rechtsordnung annimmt, wirkliche, die anderen bloss fingierte oder eingebildete Persönlichkeiten wären. In dieser Beziehung stehen alle gleich: ein Wesen, das die Rechtsordnung zum Subjekt des Rechts macht, ist eben eine Person, der Mensch ebenso wie ein Verein oder eine Stiftung; und wenn es der Rechtsordnung gefiele, wie es beispielsweise orientalischen Rechten gefallen hat, einer Pflanze Rechte zuzuschreiben, so wäre auch diese eine wirkliche Persönlichkeit“.

⁵⁶ Gierke: Deutsches Privatrecht, I. köt., Leipzig, 1895, 265. l. — Igaz, hogy Gierke szerint a jog helyesen és a siker reményével csupán szabad akarattal bírő lényeket tehet jogalanyokká; v. ö. i. m. 265. l.: „Das objektive Recht kann kraft seiner formellen Allmacht an sich beliebige Dinge, jedoch seiner Idee gemäss und mit Aussicht auf Erfolg nur Träger von freiem Willen zu Personen stempeln. Unserem heutigen Bewusstsein erscheinen ausschliesslich Menschen als zu Rechtssubjekten geeignete Willensträger“. U. o. 267. l.: „Menschen also sind die einzigen Rechtssubjekte. Die Menschen aber können entweder als Einzelne oder als Verbände das Recht der Persönlichkeit haben“.

⁵⁷ A bemutatóra szóló papírok jogi személyiségét állítja Bekker a töle és Muthertől szerkesztett „Jahrbuch des gemeinen deutschen Rechts“ c. folyóirat I-ső kötetében (Leipzig, 1857) megjelent „Die Geldpapiere“ c. értekezésében, 266—325. II., 361—426. II.

⁵⁸ Így különösen Böcking, Pandekten des römischen Privatrechts, 5-ik kiad., Bonn, 1861, 62. §.

⁵⁹ Jogi személynek tekintik a nasciturus-t Rudoff, a Puchta Pandektái 114.-ik §-ának b) jegyzetéhez írt megjegyzésében; v. ö. Dr. Josef Unger, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, I. köt., 5.-ik kiad.,

Mások viszont homlokegyenest ellenkező véleményen vannak. PUCHTA szerint „a jog sohasem ment olyan messze, hogy az emberen kívül más testi dolgokat is személyiséggel ruházott volna fel, vagyis hogy őket az emberrel egyenlőknek vette volna“; ez valóságos „erkölcsi lehetetlenség“ szerinte; „az, hogy élettelen tárgyak vagy állatok személyek gyanánt, vagyis hozzánk hasonlóak gyanánt ismertessenek el, legfeljebb olyan nemzeteknél volna elképzelhető, amelyek ezekben a testi dolgokban isteneket látnak“; ezért azt hiszi, hogy az emberen kívül sohasem tekintettek mást, mint „csupán láthatatlan dolgokat, csupán fogalmakat a személyiség további alanyaiul“ és szerinte természetes az is, hogy csak ezeket lehet az emberen kívül személyiséggel felruházni.⁶⁰ Az újabb írók közül pedig legyen szabad BINDERT azon felfogás harcosa gyanánt bemutatni, amely szerint az emberen kívül mást, „kutyát-macskát“, lehetetlenség személyiséggel felruházni. Szerinte a jogi értelemben vett személyiség is erkölcsi fogalom, s ezért csupán az ember, mint az erkölcsi világ tagja, mint az emberiség erkölcsi közösségének része, lehet személy, jogalany. Igaz, hogy az egyes embereken kívül jogalanyoknak tekintik Binder a jogi személyeket is; mert amint az egyes embert is csak mint az erkölcsi világrendnek társadalmi összefüggésben álló tagját tekintik személynek, akként személynek tekintik mindazokat a szociális szervezeteket is, — korporációkat, alapítványokat, közjogi intézeteket, — amelyek ugyancsak az erkölcsi világnak tagjai, az ember eleven szociális létének a darabjai. És csakis ezeket.⁶¹

Ezek a rendkívül eltérő felfogások, amelyek teljesen elmentéses módon próbálják megoldani azt a kérdést, hogy mi mindent ruházhat fel a tételes jog az emberen kívül személyiséggel,

Leipzig, 1892, 234. l. 16. jegyz.; Unger maga is hasonló véleményen van: „Vermöge dieser Fiction (t. i., hogy nasciturus pro nato habetur) hat der Ungeborene schon Persönlichkeit d. h. Rechtsfähigkeit, aber keine natürliche, sondern nur fingierte. In so fern kann man allerdings sagen, mit der Geburt fange zwar der Mensch, nicht aber erst die Person an“. (U. o. 233—234. l.)

⁶⁰ V. ö. G. F. Puchta „Corporationen“ c. cikkével J. Weiske „Rechtswörterbuch“-ának 3-ik köt. 66—67. II. (Idézve alább a 219. jegyzetben.)

⁶¹ Julius Binder, Philosophie des Rechts, Berlin, 1925, 449., továbbá 422., 443., 450. II.

természetesen nagyban megnehezítik a jogi személy *mivoltá-*
nak a tisztázását is. Annak a kérdésnek a vitatott volta, hogy *mi lehet* egyáltalában jogi személy, már eleve vitathatóvá teszi annak a kérdésnek a megoldását, hogy *mi* a jogi személy.

A jogi személy problémájának megoldása azonban még egy további, az eddigieknél súlyosabb nehézségbe is ütközik. Ha igaz az a régi tétel, hogy „*omne jus hominum causa constitutum*”,⁶² vagy a nagy Savignynek a mondása, amely szerint minden jog az emberek erkölcsi szabadságának az érdekében áll fenn,⁶³ hogyan bírhatnak akkor *nem emberek* is jogokkal? Ha igaz az, amint igaz, hogy a jog „*norma agendi*”, cselekvési szabály, s hogy cselekedni csupán az ember képes, hogyan rendelkezhetnek akkor jogokkal *nem emberek* is? E kérdésekben rejlik a jogi személy problémájának a magva, e probléma különös érdekessége, de egyúttal legnagyobb nehézsége is. S e nehézség oly nagy, hogy a jogi személy problémáját a jogtudomány egyik legnehezebb kérdésévé teszi, amelyről méltán mondhatta a modern francia jogtudomány egyik legkitünőbb művelője, Raymond SALEILLES, hogy „*kétségbeejtő kérdés*”: „*une question qui fait depuis longtemps le désespoir des juristes*”.⁶⁴

Csodálhatjuk-e ezeketán, hogy a jogi személy problémájának a megoldására olyan számos és egymástól annyira eltérő elmélet keletkezett?

6. §. A jogi személy mivoltára vonatkozó elméletek vázlatos áttekintése kifejlődésük történeti szempontjából.

Ha a jogi személyek mivoltának a megjelölését célzó elméleteket *történeti* szempontból vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a legrégebb és legnagyobb multra az u. n. *fikciós elmélet* tekint vissza. Ez volt a felfogása már a római jognak; igaz, hogy a római jog elsősorban a gyakorlati szabályozás és nem az el-

⁶² Hermogenianus. L. 2. D. 1. 5.

⁶³ Savigny, System stb. II. 2. l.: „Alles Recht ist vorhanden um der sittlichen, jedem einzelnen Menschen innewohnenden Freiheit willen”.

⁶⁴ Raymond Saleilles, De la Personnalité Juridique, 2-ik kiad., Paris, 1922, XVI. 1.

mélet kérdéseivel foglalkozott, amennyiben azonban mégis szó lehet a klasszikus római jogászok elméleti felfogásáról, az kétségtelenül a fikciós elmélet *keréknyagásában* mozgott.⁶⁵ Ezen a nyomon haladtak a középkori glosszátorok is. És a fikció elméletét vallották a középkori nagy kanonisták, — így mindenképp előtt IV. Ince pápa, — akik a jogi személyek problémáját mint elméleti problémát tulajdonképpen felvetették és megalapozták.⁶⁶ A természetjogi iskola felfogására, *mint általában, úgy ebben a kérdésben is*, nagy hatása volt a római jogi felfogásnak; bár az erősen individualista természetjognak egy igen jelentékeny iránya, — az, amely a társadalmat és az államot az egyének szerződésére vezette vissza, — nagy hajlandóságot mutatott arra, hogy a jogi (vagy amint ők mondták, „*morális*”) személyeket is atomjaikra bontsa széjjel és ne lásson bennük *egyebet*, mint pusztá elnevezést, amely tulajdonképpen az egyéneknek valamely sokaságát jelöli meg.⁶⁷ A modern klasszikus jogtudománynak egyik megalapítója, a nagy SAVIGNY, visszatér a szigorúan romanisztikus felfogáshoz, s a jogi személyek problémájának teljes elméleti jelentőségét átérzve, mély jogászai és filozófiai tudásával megalkotja a *fikciós elméletnek* azt az alakját, amelyben az a jogi személyek kérdésének hosszú időn át uralkodó felfogásává vált. Savignynak 1840-ben megjelent munkája fontos határkö problémánk történetében.⁶⁸ Napjainkban is sokan követik, különösen a magán-

⁶⁵ V. ö. Binder, Das Problem stb. 1—2. ll.; Zitelmann, Begriff u. Wesen stb. 25. l.: „... das ältere römische Recht (hat) den Begriff der idealen Persönlichkeit noch nicht fest gehabt . . . Bis zur Zeit der Justinianischen Codification aber hatte sich die Personificationstheorie ziemlich sicher herausgestellt”. Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, III. köt.: Die Staats- und Korporationslehre des Alterthums und des Mittelalters und ihre Aufnahme in Deutschland, Berlin, 1881, 186. s. köv. ll.

⁶⁶ V. ö. Binder, i. m. 3. l.; Gierke, i. m. III. 279., 290. ll. — V. ö. fent a 42.-ik jegyzetben elmondottakkal.

⁶⁷ V. ö. Gierke, Deutsches Privatrecht, I. 461., 462., 464. ll. Binder, Das Problem stb. 7. l. — Rousseau-nak és a nagy francia forradalomnak a jogi személyekkel szemben ellenséges felfogására nézve lásd a 32. és 33. jegyzetben elmondottakat.

⁶⁸ Savigny, System des heutigen Römischen Rechts, Berlin, 1840, II. köt. 236. s. köv. ll. — V. ö. Gierke, i. m. 463., 464. ll., Binder, i. m. 8—14. ll. — Savigny előzői közül a fikciós elmélet szempontjából legjelentősebb Dr. J. F. Kleruff, Theorie des Gemeinen Civilrechts, Altona, 1839, 129. s.

jogászok közül Savigny elméletét. Az újabb jogfilozófiai irodalomban különösen BIERLING az, aki a fikciós elméletet megvédelmezni és továbbfejleszteni törekedett.⁶⁹

A fikciós elmélettel szemben azonban már a múlt század közepén megindult az ellenhatás. Ennek az ellenhatásnak a mozgató rugója a XIX. század gondolatvilágában keresendő és különösen két körülményben található fel. Az egyik, hogy az alkotmányosság terjedésével a teóriák hazájában, német földön is virágzásnak indul a közjogi tudomány, s ennek folytán az elmélet érdeklődése a közjogi jogi személyek felé, — s közöttük is elsősorban az állam felé, — terelődik. Az államra, mint a leg-hatalmasabb történeti hatóerőre, élet és halál urára, azonban igen nehéz azt mondani, hogy nem egyéb pusztán fikciónál. A másik körülmény pedig, amely a fikció elmélete elleni mozgalmat kiváltotta, az, hogy a XIX. század természettudományos gondolkodásának hatása alatt kifejlődik az a szociológiai tudomány, amely a társadalomban, az államban és más társadalmi alakulatokban is a természeti organizmusokhoz hasonló szerves lényeket, ~~pszicho-fizikai valóságokat~~ lát. Ebben a szellemi légkörben, némileg a középkori „*corpus mysticum*”-féle felfogásra is emlékeztetve, kialakul a jogi személyeknek u. n. *realitási elmélete*. Ez az elmélet eredeti ősi germán jogi felfogásokra támaszkodik ellentétben a fikciós elmélet római jogi és kánonjogi hátterével. A Justinianus-i jog a maga abszolutisztikus államjogával és individualista magánjogával nem kedvezett a jogi személyeknek; legfeljebb mint az abszolút állami akarat teremtményeit, mint a jog által létesített fiktív személyeket tűrte meg őket. Ezzel szemben a régi germán jog a hűbéres szervezett államhatalom gyengeségét, s másrészt az individuumnak különböző társas alakulatokban való feloldódását mutatja: ~~sem az állam, sem az egyén nem irányítója~~ itten az életnek, a germán köz- és magánélet a különböző társas alakulatok — gilde-k, céhek, városok, hűbéres kapcsolatok, és más közületi formák, —

köv. II.; követői közül pedig G. F. Puchta: Pandektáin (25. s köv. §§.) és Cursus der Institutionen c. művén (190. s köv. §§.) kívül különösen Weiske Rechtslexikon-ának III. kötetébe (65. s köv. II.) írt Corporationen c. cikkével.

⁶⁹ Bierling, Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe, II. köt., Gotha, 1883, 84. s köv. II.; Juristische Prinzipienlehre, I. köt., Freiburg i. B. u. Leipzig, 1894, 220. s köv. II.; V. köt., Tübingen, 1917, 225. s köv. II.

medrében hömpölyög tovább. Az élet tengelye s a jog hordozói itten ezek a társas alakulatok, ezek a jogi személyek, amelyeket nem lehet pusztán fikciónak, vagy pusztán a jog alkotásainak tekinteni, minthogy a legelévonebb realitások gyanánt jelentkeznek. Nem véletlen tehát, hogy a jogi személyekre vonatkozó realitási elmélet megalkotói a germán jog tudományának művelői köréből kerültek ki. Közülök 1843-ban megjelent munkájában BESELER mondja ki először határozottan, hogy a jogi személyek valóban létező organikus lények.⁷⁰ A realitási elmélet valódi megteremtője azonban GIERKE, aki egy hosszú élet hatalmas munkásságát szentelte ezen elmélet kidolgozásának és fejlesztésének.⁷¹ Gierke elméletének (*Genossenschaftstheorie*) különösen a közjogászok körében akadtak lelkes követői, akik közül HUGO PREUSS-t, a jelenlegi német köztársasági alkotmány megalkotóját kell elsősorban említenünk, mint az „organikus” közjogi felfogás legnevezetesebb képviselőjét.⁷² De nemcsak a köz-

⁷⁰ Beseler, Volksrecht und Juristenrecht, Leipzig 1843, 158. s köv. II.; System des gem. deutschen Privatrechts, Berlin, 1-ső kiad. 1847, 2-ik 1866, 3-ik 1873, 66—72. §§.; de már 1835-ben megjelent „Die Lehre von den Erbverträgen” c. munkája I. kötetében (Göttingen, 1835, 76. s köv. II.) megtalálhatók e felfogás csirái.

⁷¹ Gierke fontosabb munkái: *Das deutsche Genossenschaftsrecht*, I. köt. Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft, Berlin, 1868, II. köt. Geschichte des deutschen Körperschaftsbegriffes, 1873, III. köt. Die Staats- und Korporationslehre des Alterthums und des Mittelalters und ihre Aufnahme in Deutschland, 1881; IV. köt. Die Staats- und Korporationslehre der Neuzeit, durchgeführt bis zur Mitte des 17., für das Naturrecht bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts, 1913; — *Die Genossenschaftstheorie und die deutsche Rechtsprechung*, Berlin, 1887; *Deutsches Privatrecht*, Leipzig, I. köt. 1895, II. köt. 1905, III. köt. 1917; *Vereine ohne Rechtsfähigkeit nach dem neuen Rechte*, Berlin, 1900; különösen kiemelendő csekély terjedelme (32 old.) mellett is súlyos tartalmánál fogva „*Das Wesen der menschlichen Verbände*” (Berlin, 1902) c. hatalmas rektori székfoglalója.

⁷² Dr. Hugo Preuss, Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften. Versuch einer deutschen Staatskonstruktion auf Grundlage der Genossenschaftstheorie. Berlin, 1889; tárgyunk szempontjából különösen érdekel bir Preuss következő két tanulmánya: „Über Organpersönlichkeit” (Schmollers Jahrbuch, XXVI. évi., Leipzig, 1902, 557—596. II.) és „Stellvertretung oder Organschaft?” (Jherings Jahrbücher, 44. köt., Jena, 1902, 429—479. II.). Utóbbi értekezésében megállapítja, hogy: „... es (sind) vor allem die Bedürfnisse der modernen Entwicklung des öffentlichen Rechts gewesen, die zu einer immer wachsenden Reaktion gegen die Lehre von der persona ficta geführt haben”. (I. h. 435. l., v. ö. u. o. 475. l.)

jogászok között, hanem a jogtudomány többi területeinek a művelői körében is rohamosan szaporodtak Gierke elméletének hívei, úgyhogy Binder 1907-ben megjelent művében ezt az elméletet már uralkodó felfogásnak nevezi.⁷³

Az említett két elméletcsoport, a régi és az új „uralkodó” felfogás mellett azonban lassankint az újabb elméleteknek egy további csoportja tünt fel. A fikciós elméletnek tagadhatatlanul megvolt az a hajlandósága, hogy a jogi személyeket pusztán fikciókká, s ekként megfoghatatlan semmiségekké tegye. A realitási elmélethez viszont tagadhatatlanul bizonyos misztikus vonás tapadt, a fényes napvilágnál nem igen fedezhetők fel az ezen elméletben szereplő, testi és lelki realitással bíró, organikus össz-lények. A XIX. századnak már fentebb említett természettudományos gondolkozása nem láthatott tehát sem a fikciós elmélet jogászai konstrukciójában, sem a realitási elmélet össz-személyeiben szigorú természettudományos értelemben vett valóságot. Minthogy pedig a természettudományos értelemben vett realitáson kívül a létezésnek más formáját nem ismerte, következésképpen el kellett jutnia a jogi személyek létének a tagadásához. Így alakult ki, — némilog az individualista természetjog azon fentebb említett irányára emlékeztetve, amely a jogi személyekben az egyének valamely sokaságának összefoglaló megjelölésére szolgáló pusztán nevet látott, — az elméleteknek az a csoportja, amely a jogi személyeket teljesen ki akarja küszöbölni a jog világából. Ennek az elméletnek igen számos változata van. Ide tartozik az *alanvtalan jogok* elmélete, amelyet WINDSCHEID 1853-ban fejtett ki először;⁷⁴ továbbá a *célvagyon* nagy feltűnést keltett elmélete, amely BRINZ 1857-ben megjelent Pandektáiból indult nagy irodalmi harcra keltve hódító útjára,⁷⁵ és amelyet a magyar jogtudománynak egyik szellemes képviselője, SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv, igyekezett nemcsak a jogi személyek, hanem a természetes személyek fogalmát is ki-

⁷³ Binder, Das Problem stb., 17. l. 3. jegyz.

⁷⁴ Windscheid: Die ruhende Erbschaft und die vermögensrechtliche Persönlichkeit (Kritische Ueberschau der deutschen Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, I. köt. München, 1853, 181—207. ll.); Lehrbuch des Pandektenrechts (1-ső kiad. Düsseldorf, 1862) 49., 57. és köv. §§.

⁷⁵ Dr. Alois Brinz: Lehrbuch der Pandekten, Erlangen, 1-ső kiad. I. köt. 1857, XI. l., II. köt. 1868, 979—1150. ll.; 2-ik kiad. I. köt. 1873, 194. s köv. ll.

küszöbölő elméletté kiszélesíteni.⁷⁶ Az említett sokan mesterkés elméleteken kívül ide kell sorolnunk és mint a szigorúan természettudományos gondolkozásnak leginkább megfelelőket kell jellemeznünk azokat az elméleteket, amelyek a jogi személyek fogalmát akként küszöbölik ki a jog világából, hogy alanyi jogaikat és kötelességeiket a valóban természettudományos értelemben vett realitással bíró természetes személyeknek, az egyes embereknek alanyi jogaira és kötelességeire bontják szét. Amióta 1865-ben JHERING kifejtette azt az individualista felfogását, hogy a jogi személyek alanyi jogainak valójában az ezen jogokat tényleg élvező egyének az alanyai, azóta igen számos különböző változatban fejtették ki azt a gondolatot, hogy a jogi személy konstrukciója csupán hamis álarc, amely mögött természetes személyeket találunk igazi jogalanyok ^{met.} néven: mégpedig vagy azokat, akik az állítólagos jogi személy jogait tényleg élvezik, vagy azokat, akik e jogokat az állítólagos jogi személy nevében gyakorolják. Utóbbi felfogást fejtette ki 1877-ben megjelent munkájában SERMENT.⁷⁷ Az újabb irodalomban JHERING nyomán halad VAREILLES-SOMMIÈRES és részben STAMMLER, viszont SERMENT felfogásához áll közel HÖLDER elmélete, valamint BINDERnek régebben vallott felfogása.⁷⁸

⁷⁶ Schwarz Gusztáv: A jogi személy magyarázata, Budapest, 1907, (ez a tanulmány a Jogállam c. folyóiratban — 1905. évf. I., 81., 177., 399. ll., 1907. évf. 37. l. — is megjelent.) Németül „Rechtssubjekt und Rechtswert. Eine Revision der Lehre von den Personen“. (Archiv für bürgerliches Recht, XXXII. köt. 12—139. ll.) és „Kritisches über Rechtssubjekt und Rechtswert“ (U. o. XXXV. köt. 1. füz.) című értekezéseiben fejtette ki felfogását.

⁷⁷ Rudolph von Ihering, Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung, III. köt. 1-ső fele, 1-ső kiad. Leipzig, 1865, 60., 61. §§.

^{77a} Serment, Associations et corporations, Genève, 1877.

⁷⁸ Marquis de Vareilles-Sommières: Les personnes morales, Paris, I. kiad. 1902; II. kiad. 1919. — Rudolf Stammler: Unbestimmtheit des Rechtssubjektes, Giessen, 1907 (Festschrift f. d. jur. Fakultät in Giessen, de megjelent Stammler kisebb munkáinak Rechtsphilosophische Abhandlungen und Vorträge, Charlottenburg, 1925, c. gyűjteményében is I. köt. 281—315. ll.). — Dr. Eduard Hölder: Natürliche und juristische Personen, Leipzig, 1905. — Dr. Julius Binder: Das Problem der juristischen Persönlichkeit, Leipzig, 1907. Binder itt kifejtett felfogását később „Philosophie des Rechts“ (Berlin, 1925) c. munkájában visszavonta, mondván: „Auch ich

völlén Moór Gyula dr.: A jogi személyek elmélete.

Ugyancsak ahhoz az elmélet-csoporthoz, amely a jogi személy fogalmát kiküszöbölni akarja, kell számítanunk a legújabb idők egyik legjelentékenyebb jogi teoretikusának, KELSENnek a felfogását is. Ő ugyan egészen más szellemi atmoszférából indul ki, mint a szóbanforgó elmélet bármely más képviselője. Ha erősen individualista politikai felfogásának áttükröződése s tudományelméleti felfogásának a természettudományok ismeretelméletén való orientálódása érezhető is az ő „tisztá jogtanán”, vezérlő gondolata mégis az, hogy a jogtudománynak semmi köze sincsen a természettudományos értelemben vett valósághoz, valamint a szociológiai valósághoz és a politikai felfogásokhoz sem. Nem azért küszöböli ki a jog világából a jogi személyeket, mert nem talál bennük semmi megfogható természeti, pszicho-fizikai realitást, hanem éppen ellenkezőleg azért számúzi onnan a személy, még pedig elsősorban a természetes személy fogalmát, mert pszicho-fizikai realitást lát benne, s ez szerinte oda nem tartozó idegen test volna a jog világában. Azokkal az elméletekkel, amelyek a jogi személyek jogait természetes személyek jogaira bontják szét, s ekként azt a természettudományos értelemben vett valóságot, amit a természetes személy testesít meg, teszik a jog tengelyévé, az alanyi jogok hordozójává, szöges ellentétben: a Kelsen-féle felfogás nem azért küszöböli ki a jogi személyt, hogy természetes személyeket léptessen helyükbe, hanem ellenkezőleg elsősorban a természetes személyeket tolja félre, s csak ennek konzekvenciájaképpen küszöböli ki a jogi személyeket is. Kelsen szerint a jog világa a természeti és szociológiai realitástól élesen megkülönböztetendő normák, szabályok, előírások tömegéből, egymással összefüggő rendjéből áll. A normáknak ebben a pusztán ideális léttel bíró

habe ehedem versucht, das Problem der juristischen Persönlichkeit zu lösen, wobei ich aber von einer falschen Voraussetzung ausging und nicht zum Ziele gelangen konnte, weil ich damals noch im Positivismus und Individualismus befangen war“. (I. m. 446. l.) Ebben a munkájában a jogi személyeknek egy új elméletét felti ki (445—450. ll.), amely erősen közeledik a Gierke-féle felfogáshoz és amelyről fentebb a 43-ik lapon már volt, és alább még lesz szó. — Annak az elméletnek a képviselői közt, amely szerint minden alanyi jognak igazában természetes személyek az alanyai, megemlíthetjük még Van den Heuvel-t (Situation légale des associations sans but lucratif. Bruxelles, 1884.)

világában pedig nincsen hely *alanyi* vonatkozások számára. Ha WINDSCHEID és BRINZ részben, SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv egészen törölni akarta a *jogalany* fogalmát, akkor KELSEN még tovább megy egy lépéssel, törölni kívánja magát az *alanyi jognak* a fogalmát is. A jog világában Kelsen szerint csupán normákkal, jogszabályokkal, tárgyi értelemben vett joggal találkozunk: az alanyi jog is jogszabályt jelent, megszűnik tehát a tárgyi és az alanyi jog különbsége, a tárgyi és az alanyi jog „dualizmusa”. ~~S-ha egyszer elvetettük az alanyi jog évezredek fogalmát, úgy mi értelme lehet a jogalany, a jogi értelemben vett személy fogalmának?~~ Kelsen szerint, ha meg akarjuk tartani ~~ezt a~~ fogalmát, úgy ez sem jelenthet egyebet, mint normát, jogszabályt. A természetes személy, a jogi személy és maga az állam is, nem egyéb szerinte, mint egy-egy csomó tárgyi jogszabály, a jogszabályoknak egy-egy komplexuma. Ha azonban ekként a jogi személyekben nem látunk egyebet, mint a tárgyi jog szabályainak egy bizonyos csoportját, Kelsen kifejezésével élve „a jogrendnek egy részét“ (Teilrechtsordnung), akkor nyilvánvalóan eljutottunk, — eltérő utakon bár, — arra az eredményre, amelyet a jogi személyek fogalmát kiküszöbölni óhajtó elméletek hirdetnek: a jogi személyek létének a tagadásához.⁷⁰

⁷⁰ Kelsen felfogására vonatkozólag elsősorban „Allgemeine Staatslehre“ (Berlin, 1925) c. munkájára hivatkozhatunk (különösen 13., 14., 15. §§., i. m. 62. s köv. ll.); rövid összefoglalását nyújtja nézeteinek a tölem lefordított „Az államelmélet alapvonalai“ (Szegedi Tudományos Könyvtár III. köt. Szeged, 1927) c. munkája (a jogi személyekre vonatkozólag a 13. §., i. m. 21. l.). Kelsen első nagy munkája, a „Hauptprobleme der Staatsrechtslehre“ (Tübingen, 1911), melynek 1923-ban változatlan 2-ik kiadása jelent meg, Kelsen nézeteinek időközben bekövetkezett változása folytán, ma már nem ad hű képet felfogásáról. — A jogi személyek problémájának a szempontjából egyéb munkái közül bennünket különösen az „Über Staatsunrecht. Zugleich ein Beitrag zur Frage der Deliktsfähigkeit juristischer Personen und zur Lehre vom fehlerhaften Staatsakt“. (Grünhuts Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart, 40. köt. Wien, 1914, 1—114. ll.) című érdekel. — Kelsen felfogásának részletesebb ismertetését I. alább 10. §. B. d) pont alatt.

7. §. A jogi személy mivoltára vonatkozó elméletek csoportosítása a bennük rejlő gondolatok belső rokonsága szerint. A jogi személy problémája megoldásának lehetőségei.

A jogi személy problémáját megoldani törekvő elméletek fejlődésének az előbbieken röviden vázolt történetét nem akarjuk részletesebben kifejteni, minthogy nem célunk a kérdés történetét megírni. Bennünket ezek az elméletek nem a maguk történeti individualitásában, nem is okvetlenül abban a formában érdekelnek, ahogyan megalapítók vagy más kiváló képviselők kifejtették őket, hanem a bennük foglalt *alapgondolatoknál* fogva, mint problémánk megoldásának különböző *lehetőséges* útjai, módjai. Ha azokat az alapgondolatokat, amelyek a jogi személy problémáját megoldani törekvő nevezetesebb elméletekben eddig felmerültek, belső rokonságuk szerint csoportosítjuk, azt fogjuk látni, hogy igen különböző kiindulópontokból elindulva igyekeztek az *eddig irodalomban* ugyanahhoz a célhoz eljutni, *ugyanannak a problémának a nyitját megtalálni*. Ez az ugyanazon célra való törekvés magyarázza talán, hogy *az ellentétes kiindulású teóriák is sokszor igen jelentékenyen közelednek egymáshoz*. Az a körülmény pedig, hogy a problémák megoldását szolgáló igen *különböző* alapgondolatok között, minden ellentét dacára, a különbségeket letompító és áthidaló *átmeneteket* is találhatunk, *illetőleg, hogy ilyen áthidalások tegatább is lehetségesek*, ugyancsak azt bizonyítja, hogy az egymással harcban álló elméletek ellentéte mégsem olyan engesztelhetetlen, hogy közöttük érintkezési pontok ne volnának.

Alapgondolataik belső hasonlósága vagy különbözősége szerint, — tehát *szisztematikus* szempontból, — következőképpen csoportosíthatjuk a problémák megoldását célzó teóriákat.

1. A legegyszerűbben a *realitási elmélet* oldja meg a problémát. E szerint a jogi személyek éppen olyan *testi és lelki léttel bíró valóságok*, éppen olyan élő organizmusok, mint az ember. Ezeket a nagy élő organizmusokat, valóságos akaratral, u. n. *össz-akaratral* bíró „*össz-személyeket*“ tehát éppenúgy felrúházhathja a jog jogalanyisággal, mint az embert.

Sőt a realitás elmélete bizonyos fokozódásra is képes. AUGUSTE COMTE azon alapgondolatából kiindulva, amely sze-

rint „az egyes ember puszta absztrakció, s igazában csupán az emberiség bír realitással“, könnyű azt a következtetést levonni, hogy igazában csupán a társas alakulatok bírván realitással, csupán az ő jogalanyiságuk természetes, míg az egyes egyéneknek, mint puszta absztrakcióknak, jogalanyisága kérdéses lehet. Más alapgondolatból indul ki, de hasonló eredményre jut *valóban* „Philosophie des Rechts“ c. munkájában BINDER.⁸⁰

A realitás elmélete azonban nemcsak fokozódásra, hanem különböző fokú elhalványodásra is képes. Minthogy az u. n. „*össz-személyeket*“ mint önálló testi léttel bíró valóságokat valóban nem könnyű felfedezni az érzéki tapasztalat világában, a realitás elméletének képviselői is nem egyszer kénytelenek bevallani, hogy az ő u. n. „*össz-személyeik*“ nem önálló testi valóságok. Ezen belátás nyomán lép fel az a nézet, hogy az u. n. *össz-személyek* realitása csupán *lelki* egységet, lelki realitást jelent: a kollektív lélek, az „*össz-lélek*“, az „*össz-akarat*“ egysége foglalja egybe az „*össz-személy*“ egyes tagjait s teszi lehetővé, hogy az mint reális egység jogalanyisággal felruházassék.

Annak a felfogásnak, amely *lelki realitást* lát a jogi személyekben, csupán egyik válfaja az, amely az „*össz-akarat*“ valóságát találja meg bennük, vagy az a másik teória, amelyet az irodalomban ZITELMANN képvisel és amely a testiségtől különvált akaratot, így az alapítványnál az elhunyt alapító akaratát tekinti annak a realitásnak, amely a jogi személyekben él, *illetőleg továbbé*.⁸¹ Már *ittén megjegyezhetjük erre az elméletre*, hogy a testiségtől különvált akarat, különösen az elhalt személyek akarata csupán mint jelentés „*élhet*“ tovább, de nem mint *lelki valóság*, mint lelki folyamat; az akarás lelki fo-

⁸⁰ Binder, I. m. 448. l.: „Ist der Mensch Person nicht in seinem Fürsichsein, das gar nicht Wirklichkeit, sondern eine blosse Abstraktion ist, sondern in seiner sozialen Bedingtheit und Eingebettetheit, dann ist das Problem eigentlich nicht, die Persönlichkeit der Verbände vom Menschen aus, sondern umgekehrt, die Persönlichkeit des einzelnen Menschen im Gegensatz zu den Verbänden zu begründen . . . Für die Rechtslehre sind alle Zwecke, die sie überhaupt anerkennt . . . soziale Zwecke, und ist auch der einzelne Mensch Subjekt nur, insofern er als Organ der Gemeinschaft betrachtet wird“. — V. ö. Comte, Cours de philosophie positive, VI. köt. 590. l.

⁸¹ Zitelmann, Begriff und Wesen stb. 62. s. köv. II.

174 05-115
25-1033

lyamatától különválnék itt az a tartalom, amely az akaratban kifejezésre jutott és amely nem is bír lelki realitással, hanem csak az őt mint gondolattartalmat megillető érvényességgel, idealitással.

A realitás elméletének további módosulását jelenti az a felfogás, amely se nem testi, se nem lelki, hanem *erkölcsi realitást* lát a jogi személyekben. Ennek a felfogásnak a képviselője fentebb említett munkájában BINDER. Szerinte a jogalanyiség etikai értelemben vett személyiséget jelent; az emberek, de még fokozottabb mértékben az emberi társas alakulatok: mint egyének feletti értékek hordozói, mint az erkölcsi eszme képviselői, mint az erkölcsi világ valóságának a részesei jogalanyok.⁸² Erre a felfogásra is megjegyezhetjük *azonban*, hogy az erkölcsi eszme „valósága“, az *egyén-feletti érték* „valósága“, nem tapasztalati valóságot, nem empirikus realitást, hanem érvényességet, idealitást, jelent. Ez az elmélet is kilép tehát már a realitás elméleteinek a sorából, minthogy elhagyja a tapasztalati realitás talaját.

A realitás elméletének további módosulása végül az a felfogás, amely *jogi realitást* lát a jogi személyekben. Ezzel az elmélettel szemben indokoltan vethető fel *azonban* az a kérdés, hogy mit jelent a jogi realitás? Csupán azt a realitást értjük-e rajta, amellyel a jog ruházhatja fel a maga teremtményeit? S minthogy a jogi fikciók is kétségtől a jog alkotásai közé sorolandók, kétségbevonható-e a jogi fikcióknak a *jogi* realitása? A jogi realitás elméletének egyik legkitűnőbb képviselője, Raymond SALEILLES, valóban csak igen nehezen és nem megnyugtató módon tudja megvonni a határvonalat a jogi fikció és a jogi realitás között.⁸³ S ez elegendőképpen bizonyítja, hogy a *jogi*

⁸² Binder, i. m. 449. l.: „... der Verein ist als Gemeinschaft mehr als Vielheit, mehr selbst als ein blosses Kollektivum, ist selbst Erscheinung der sozialen Existenz des Menschen, selbst ein Stück Vernunft und Sittlichkeit und Träger eines eigenen Wertes, und hat als solcher Anspruch gegen die Rechtsordnung auf seine Anerkennung...“; u. o. 450. l.: „Nicht anders aber liegen die Dinge bei den privatrechtlichen Stiftungen und bei den Anstalten des öffentlichen Rechts...“ V. ö. még u. o. 442., 443. ll., valamint a fentebb a 43-ik lapon elmondottakkal. — Binder felfogásának részletesebb ismertetését l. alább a 8. §. c) pontja alatt.

⁸³ Saleilles, i. m. 611. s. köv. ll. — V. ö. alább a 8. §-ban (d. pont) foglaltakkal.

realitás elmélete egyenes úton vezet át a realitás elméletének a mezejéről a *fikció* elméletének területére.

2. A *fikció elmélete* szerint a jogi személyek nem bírnak reális léttel, nem valóságos lények, hanem pusztán a jog által megalkotott mesterséges jogalanyok, amelyeket a jog *jogi fikció* útján a természetes személyekkel egy sorba állít és ezekkel azonos elbánásban részesít mindazokban a vonatkozásokban, amelyek számára gyakorlati szükségből megalkotta őket. A jogi személy jogi fikció tehát, fiktív személy, „*persona ficta*“.

A fikció elméletének is különböző árnyalatai lehetségesek. Az egyik szerint a jog teremt valamit azáltal, hogy a jogi személy fikcióját megalkotja. KIERULFF felfogása szerint például, aki a fikció elméletét már egy esztendővel Savigny előtt mélyenszántó fejtegetésekben képviselte, a jogi személyek ha nem is testi léttel, de ideális eszmei léttel, *jogi realitással* bíró lények. Érdekes az idealitás és a realitás fogalmának egyidejű felhasználása a jogi személyek mivoltának a jellemzésére. Kierulff fejtegetéseiben: A jogi személyek *jogi existenciával* bírnak szerinte, pusztán *ideális*, eszmei lények, de jogilag *reális* lények.⁸⁴ Jogi realitásként fogja fel a „*persona ficta*“ különben a fikciós elmélettel szemben nemegyszer hangoztatott azon ellenvetés is, hogy az egy „*creatio ex nihilo*“-t tételezne fel, ami pedig lehetetlen.⁸⁵ Az elmondottakból kitűnik, hogy a fikció elmélete nincsen ellentétben a jogi realitás elméletével, feltéve, hogy a jogi fikcióknak ugyanolyan jogi realitást tulajdonítunk, mint a jog egyéb alkotásainak, a többi jogi fogalmaknak. Más szóval talán úgy is fejezhetnők ki magunkat, hogy a fikciós elmélet ezen árnyalata szerint a jogi személyek a jog lényeges tartalmához tartoznak, amelyek nem küszöbölhetők ki a jog világából anélkül, hogy nemcsak a jog kifejezési módja, hanem a jog lényeges parancs-tartalma is változást és csorbát ne szenvedne.

Már bevezető fejtegetéseinkben (1. §.) említettük *azonban*, hogy igen tekintélyes *újabb írások* felfogása szerint a jogi

⁸⁴ Kierulff, Theorie stb. 130. l.: „... die juristische Person selbst hat nur die juristische Existenz, welche das Gesetz ihr einräumt“. U. o. 131. l.: „... bloss gesetzlich reelle Wesen...“; u. o. 130. l.: „... als ideelle Wesen existieren“.

⁸⁵ V. ö. Laurent, Principes de droit civil, I. köt. 288. p.: „A la voix du législateur un être sort du néant, et figure sur un certain pied d'égalité, à côté des êtres réels créés par Dieu“. (Idézi Michoud, I. köt. 6. l.)

fikciók nem egyebek, mint rövidített kifejezési-módok, vagyis pusztán a jogi terminológiának az eszközei, amelyek nem tartoznak a lényeges jogtartalomhoz. Ennek a felfogásnak a konzekvenciája a fikciós elméletnek az a másik árnyalata, amely szerint a jogi személyek nem jelentenek semmiféle realitást, mégcsak u. n. jogi realitást sem. A jogi személyek eszerint a felfogás szerint csupán *nyelvi abbreviaturák*, a *kifejezés mód metaforái*, amint azt például a nagy angol jogfilozófusnak, AUSTINNAK ~~hatalmas~~ művében olvashatjuk.⁸⁶

Ha azonban a jogi személyek kérdése — amint azt ezek az elméletek állítják — pusztán *terminológiai* kérdés, akkor kiküszöbölhetjük őket a jog világából anélkül, hogy ezáltal a jog tartalmán változás esnék. S minthogy kifejezési-módokat, *nyelvi abbreviaturákat*, metaforákat igen nehéz jogok és kötelességek alanyaiul odaállítani, az utóbb ismertetett felfogás szerint a jogi személyek sem lehetnének jogok és kötelességek alanyai, vagyis nem lehetnének jogi értelemben vett személyek, s így jogi személyek sem. A fikciós elméletnek *ez az árnyalata* tehát ugyancsak egyenes úton a jogi személyek konstrukcióját kiküszöbölni óhajtó, a jogi személyek jogalanyiságát, s ekként magukat *a jogi személyeket is tagadó* elméletek területére vezet.

3. *A jogi személyek fogalmát kiküszöbölni óhajtó elméletek* tulajdonképpen csak annyiban járulnak hozzá a jogi személyek mivoltának a felderítéséhez, amennyiben kimutatni igyekeznek, hogy a jogi személyek konstrukciója egy alapjában véve téves, s csupán a való tényállást elleplezni alkalmas konstrukció.

A legtermészetesebb megindokolása ennek a felfogásnak az „*omne jus hominum causa constitutum est*” elve, s ehhez főződőleg annak a megállapítása, hogy jogok és kötelességek alanyai csupán emberek lehetnek. Ez a felfogás a jogi személyek alanyi jogait és kötelességeit ekként természetes személyek jogaira és kötelességeire bontja *széjjel*. Igaz, hogy nem mindig könnyű azokat a természetes személyeket határozottan megjelölni, akiket az állítólagos jogi személy jogai és kötelességei e felfogás értelmében valójában megilletnek; *e kár-*

⁸⁶ V. ö. Austinnak fentebb a 6. jegyzetben idézett helyével.

désre valóban számos eltérő feleletet találunk a szóbanforgó felfogást valló elméletekben. Általában azonban azt mondhatjuk, hogy aszerint, amint vagy az *akaratot* vagy az *érdeket* tekintik az alanyi jog lényeges alkotóelemének, a jogi személy jogait is vagy a jogi személy nevében *cselekvő* vagy a jogi személy jogainak előnyeit *élvező* emberek jogaira szokták a szóbanforgó elméletek felbontani.⁸⁷ Ezek szerint az elméletek szerint tehát a jogi személy fogalma valóban nem más, mint hamis álarc, amely mögött természetes személyeket találunk valódi jogalanyok *gyánánt*; mondhatnók azt is, hogy csupán hamis terminológia, metafora, amely megállapításból különösen élesen világlik ki ennek az elméletnek és a fentebb utoljára tárgyalt fikciós elméletnek a benső rokonsága.

Annak az elméletnek, amely a jogi személyek konstrukciójának a kiküszöbölése mellett azok alanyi jogait és kötelességeit természetes személyek közt osztja *széjjel*, megvan az a nagy előnye, hogy a problémának elvileg legalább is igen egyszerű megoldása, s amellett — kivétel nélkül csupán testi és lelki realitással bíró természetes személyeket ismervén el jogalanyok *gyánánt* — egységes szemléletet hoz be a jogalanyok tanába. Leginkább megegyezik a természetes és a természettudományos szemlélettel is. Nagy nehézsége azonban, hogy homlok-egyenest ellenkezik a tételes jog álláspontjával, amely a jogi személy jogait éppenséggel *nem* tekinti a jogi személyt alkotó vagy a jogi személy nyújtotta előnyöket élvező természetes személyek jogainak, hanem azoktól élesen megkülönbözteti.

Kikerüli ezt a nehézséget a jogi személy konstrukcióját mellőzni óhajtó elméletnek az a másik árnyalata, amely anélkül küszöböli ki a jogi személyeket a jog világából, hogy helyükbe természetes személyeket állítana. Ez a felfogás úgy látja, hogy mindott, ahol jogi személyek szerepelnek jogok alanyai *gyánánt*, e jogoknak tulajdonképpen *nincsen* alanya. Ez a felfogás is egyenes leszármazottja annak a fikciós elméletnek, amely pusztán terminológiának tekinti a jogi személyeket; sőt egy szempontból közelebb áll ehhez a fikciós elmélethez, mint a jogi személy konstrukcióját mellőző elmélet előbb tárgyalt árnyalata: mert amiként a fikciós elmélet a jogi szemé-

⁸⁷ V. ö. fentebb a 49-ik lapon elmondottakkal.

lyek jogait mégis csak együtt tartja, akként az alanytalan jogok elmélete is együtt tartja ezeket és nem bontja természetes személyek jogaira szét őket. Az *alanytalan jogok elméletének* természetesen szüksége van a jogi személy konstrukciójának kiküszöbölése után valamiféle összetartó kapcsolatra, amelylyel az alanytalan jogoknak azt a körét, amelyet a jogi személy konstrukciója most már nem tarthat össze, összetartsa. Ha ilyen összetartó kapcsolat gyanánt a jogrend akaratát, vagy a *célvagyon elméletének* felfogása szerint az illető alanyi jogok rendeltetését, célját jelöli meg, akkor ez a felfogás már a realitási elmélet felé is közeledett, mert hiszen a kihullott jogi személy helyére szerinte a jogrend akaratának a jogi realitása, illetőleg a célok realitása lépett.⁸⁸

Ami azonban az *alanytalan jogok elméletét* az eddig tárgyalt összes többi elméletektől élesen megkülönbözteti, — s ami indokolja azt is, hogy nem közvetlenül a fikciós elméletek után, ahová pedig szisztematikus szempontból az imént elmondottaknál fogva tartozhatna, hanem csak ezen a helyen, a jogalanyokul pusztán természetes személyeket elismerő elméletek után tárgyaljuk, — az az, hogy amíg az összes előbbi elméletek a jogalany fogalmát az alanyi jog szempontjából nélkülözhetetlennek tartják, addig az alanytalan jogok elmélete a jogalany nélkülözhetőségének a gondolatán épül fel és az „*alanytalan alanyi jog*” fogalmának a megalkotásával radikális szakítást jelent az alanyi jogok tradicionális felfogásával szemben. S a hagyományos jogi felfogás és az alanytalan jogok elmélete közötti szakadéknak egyre szélesebbé és egyre mélyebbé kell válnia az utóbbi elméletben rejlő alapgondolat logikus továbbfejlesztése útján. Ha az alanytalan jogok elmélete, és különösen a Brinz-féle célvagyon-elmélet, nélkülözhető balasztként kidobta a jogalany fogalmát az alanyi jogok azon köréből, amelyet az addigi teória *jogi személyek* jogai gyanánt tekintett, akkor egészen logikusan merült fel az a gondolat, hogy vajjon nem nélkülözhető-e a jogalany fogalma teljesen, szükség van-e jogalanyokra a *természetes személyeket* megillető alanyi jogok körében? A Brinz-féle célvagyon elmélet egészen logikusan vezet el SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv el-

⁸⁸ V. ö. fentebb a 48-ik lapon elmondottakkal.

méletéhez, amely a jog világából a természetes személyt is kiküszöbölhetni véli, vagyis a természetes személyek jogait is olyan alanytalan jogoknak tekinti, amelyeket csupán rendeltetésük, céljuk tart össze. Ha a jog célja, rendeltetése alkalmas arra, hogy a jog területéről száműzött jogi személyek alanyi jogait fenntartsa és összetartsa, akkor miért ne volna alkalmas arra is, hogy *általában* alanyi jogokat fenntartsa és összetartsa, s így a természetes személyek alanyi jogainak is fenntartójává és összetartójává váljon? A természetes személy, s vele együtt az a testi és lelki realitás is, amelyet képvisel, ugyancsak száműzhető volna ezek szerint a jog területéről.⁸⁹

Az alanytalan jogok elmélete azonban nemcsak a jogi személyeknek, s további konszekvenciáiban a természetes személyeknek is, a kiküszöbölésére, s ekként a jogalany fogalmának teljes eltörlésére vezet, hanem végső sorban az *alanyi jog* fogalmának a megsemmisítésére is. Az alanytalan alanyi jog fogalma ugyanis belső ellentmondás, „*contradictio in adjecto*”. Az alanytalan jog nem alanyi jog. A jognak az a világa, amelyből teljesen hiányzik az az alanyi vonatkozás, amit a jogalany fogalma jelent: nem igen lesz egyéb a célok, gondolatok, szabálytartalmak, szabályok, normák világánál. Ha visszatekintünk arra, amit fentebb Kelsen felfogásának a jellemzésére mondtunk, akkor lehetetlen észre nem vennünk, hogy az alanytalan jogok és a célvagyon elméletében rejlő alapgondolatok végső logikai konszekvenciáinak a levonásával eljutottunk Kelsen felfogásának a mezejére. Kelsen valóban pusztán a gondolatok, a normák, a jogszabályok, világának tekinti a jog világát. Nem ismer mást, mint tárgyi jogot, a jogalany fogalmán kívül az alanyi jog évezredes fogalmát is összezúzza, ami különben nézetünk szerint csak logikus folyománya a jogalany kiküszöbölésének.⁹⁰

Kétségtelen, hogy igen nagy és egyre szélesedő szakadék tátong a realitás és a fikció elmélete, valamint a jogi személyek jogait természetes személyek jogaira szétbontó elmélet közt egyrészt, s az alanytalan jogok, Brinz, Szász-Schwarz és Kelsen elmélete közt másrészt. Az előbbieket nagyjában a ha-

⁸⁹ V. ö. fentebb a 48—49-ik lapon elmondottakkal.

⁹⁰ V. ö. fentebb az 50—51-ik lapon elmondottakkal; bővebben alább 10. §. B. d.

gyományos jogi alapfogalmak talaján állanak, míg az utóbbiak a tradicionális jogi felfogás fokozatos lerombolását jelentik: előbb a jogalany fogalma megy veszendőbe részben (Windscheid, Brinz), vagy egészen (Szászy-Schwarz), majd maga az alanyi jog fogalma is (Kelsen). ~~Igazoltnak tűnik fel ennek~~ folytán az az eljárásunk, hogy az utóbb említett elméleteket csak az előbbieket után soroztuk be a különböző elméletek belső tartalmi rokonsága szerint tagozódó szisztematikus csoportosításba.

Annak a szakadéknak, amely az egyik és a másik oldalon álló elméleteket egymástól elválasztja, előidéző oka ~~nézetünk szerint~~ végső sorban a tárgyi értelemben vett jogról ~~való~~ különböző felfogásban, közelebről a tárgyi jog és a tapasztalati valóság viszonyának különböző szemléletében rejlik.

Hogy a *realitás* elmélete szoros kapcsolatot lát a jog világa és a tapasztalati valóság között, ezt bizonyítgatnunk talán egészen felesleges.

A jogi személyek fogalmát kiküszöbölni óhajtó elméletek közül azok, amelyek a jogi személy jogait természetes személyek jogaira bontják szét, ~~ugyanis~~ szoros kapcsolatban látják a jogot és a valóságot. Sőt egyenesen azt mondhatjuk, hogy ezek az elméletek a realitás szempontját tulajdonképpen még sokkal határozottabban képviselik, mint az u. n. realitási elméletek: hiszen a jogi személy konstrukcióját is azért akarják kiküszöbölni, mert nem tudnak a jogi személyekben igazi testi és lelki realitást látni, s jogalanyok gyanánt is éppen azért akarnak csupán természetes személyeket elismerni, mert a legkétségtelenebb realitás a jog világában mégis csak a természetes személy, az ember. Az u. n. realitási elmélet ~~össz-~~személyeinek a realitásához mindig a jogosult kételkedésnek legalábbis egy bizonyos árnyalata tapad; joggal kérdezhajjuk, hogy vajjon nem hamisítják-e meg a jogi személy konstrukciójának fenntarthatása kedvéért ezek az elméletek a valóságot? Aminthogy kétségtelen az is, hogy az u. n. realitási elméletek, — azon felfogásnak a közvetítésével, amely a jogi személyekben csupán u. n. „jogi realitást” lát, — egyenes úton vezetnek el a fikció elméletéhez. Éppen ezért, ha a *realitás* szempontjából indultunk volna ki, úgy az elméletek szisztema-

tikus csoportosítását a kizárólag csak természetes személyeket elismerő elméletekkel kellett volna megkezdennünk. Mint-hogy azonban jelen munka a jogi személyek elméletét tárgyalja, a jogi személyek szempontjából kellett kiindulnunk és természetesen nem kezdhettük a szisztematikus felsorolást olyan elméletekkel, amelyek a jogi személyt egyenesen tagadják, hogy azután az u. n. realitási elmélet és a fikciós elmélet bemutatása után a sor végére is olyan elméleteket kelljen állítanunk, amelyek — mint az alanytalan jogok, a célvagyon, Szászy-Schwarz és Kelsen elmélete — a jogi személy konstrukcióját ugyancsak kiküszöbölni akarják. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a tapasztalati valósághoz való viszony nézőpontjából ez a csoportosítás kétségtelenül logikus lett volna.

A tárgyi jog és a tapasztalati valóság többé-kevésbé szoros viszonyának az elismerését találhatjuk meg ~~azonban~~ a fikció elméletében is. A normális és rendszerinti esetnek ez az elmélet is azt tekinti, hogy az alanyi jogoknak testi és lelki realitással bíró természetes személyek legyenek az alanyai. A jogi személy, a „persona ficta” ezen elmélet szerint csupán kivételes és rendellenes jelenség, s a jogi fikciónak, a „persona fictának” éppen az a célja, az az értelme, hogy szükségből pótoljon valamit, aminek tulajdonképpen empirikus realitásnak kellene lennie. Ha tehát a „persona ficta” szereplése meglatítja is a jog világa és a valóság világa közti szoros összefüggést, a fikció elmélete mégsem irányul ezen összefüggés szükséges volta ellen.

Ezzel szemben az *alanytalan jogok* elmélete s a *célvagyon-*elmélet, még elvileg sem tartja szükségesnek az alanyi jogok fenntartásához és összetartásához a testi-lelki realitással bíró természetes személy fogalmát, s azzal a felfogással, hogy az alanyi jogok összetartását, létüket és életüket a jogrend akaratára vagy a jogok rendeltetése, célja, egymagában biztosítja, megalkotja a jog birodalmának egy olyan tartományát, amely minden kapcsolatot megszakított a tapasztalati testi-lelki realitás világával. SZÁSZY-SCHWARZnak és KELSENNek az elmélete végül ezt a felfogást a jog egész területére kiterjeszti: az emberre, a természetes személyre a jog világában egyáltalában nincsen szükség ezen írók felfogása szerint. ~~Mit jelent ez egyebet, mint azt, hogy a jog világa elveszítette minden kap-~~

Ezen

csolatát a tapasztalati valósággal: az ember testi-lelki realitásával együtt az empirikus realitás maga is teljesen eltűnik a jog világából. Szászy-Schwarz talán nem látta világosan elméletének ezt a messzeható jogfilozófiai konzekvenciáját.^{90a} Kelsen világosan látja; illetőleg fordítva, az ő felfogása a jogi értelemben vett személyekről tulajdonképpen nem egyéb, mint a tárgyi jogról vallott azon felfogásának a folyománya, hogy a tárgyi jog olyan pusztán ideális léttel bíró szabályoknak, normáknak az összessége, amelyeknek semmi kapcsolatuk sincsen a természettudományi vagy szociológiai értelemben vett valósághoz, a tapasztalati realitáshoz.

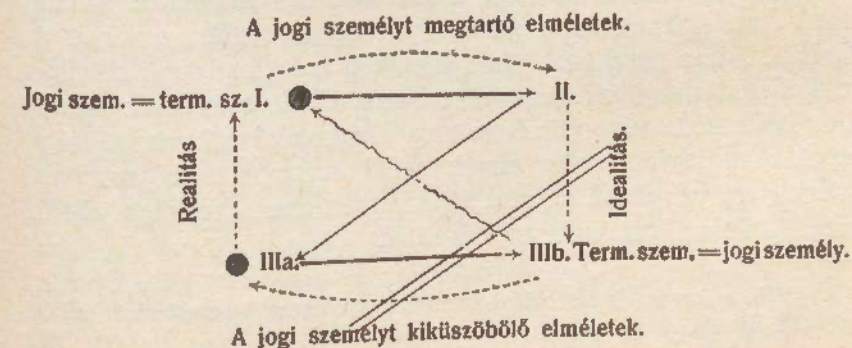
Az alanytalan jogok, a célvagyon, Szászy-Schwarz és Kelsen elméletei készítik elő, illetőleg viszik keresztül a jog világának és a realitás világának a teljes elméleti szétválasztását. Éppen ezért jelentenek ezek az elméletek egyúttal gyökeres szakítást a hagyományos jogi felfogással is: a hagyományos — ~~és nézetem szerint jónak~~ — jogi felfogás mélyén ugyanis mindig ottrejtőzött a jog és a valóság szoros összefüggésének az átérzése. Indokoltan hagytuk tehát a szóbanforgó elméleteket szisztematikus csoportosításunkban a sor legvégére. Amellett azonban, hogy a szóbanforgó elméleteket az említett felfogásbeli szakadék választja el az összes többi, a sorban eléjük helyezett elméletektől, egy bizonyos szempontból a sort lezáró elméletek mégis visszatérést jelentenek a sort megnyitó realitási elmélethez. Kerek szisztémában rendszeresen valamiképpen érintkeznie kell a kezdetnek s a végnek. A mi rendszerünkben a kezdet és a vég közötti érintkezés abban áll, — ne feledjük, hogy a beosztás irányító szempontjának, amint azt az imént már megjegyeztük, a jogi személyek szempontjának kellett lennie, — hogy mind a realitási elmélet, mind Szászy-Schwarznak és Kelsennek elmélete teljesen hasonló valaminek tekintti a jogi személyeket és a természetes személyeket. A realitás elmélete szerint nemcsak a természetes, hanem a jogi személy is realitás. Szászy-Schwarz és Kelsen szerint nemcsak a jogi, hanem a természetes személy is felesle-

^{90a} Szászy-Schwarz nem is következetes, midőn az „emberalany“ kiküszöbölésére irányuló törekvésével ellentétben mint bizonyos kötelezettségek alanyát és mint „célképviselőt“ ismét bevezeti az embert a jog világába. V. ö. alább 10. §. B. c.

ges; Kelsen mindakettőben csupán a jogszabályok egy csoportjának a megszemélyesítését látja. Ezzel szemben a fikciós elmélet éles különbséget tesz a természetes személy és a pusztán fikciót jelentő jogi személy között. A jogi személy fogalmát kiküszöbölő elmélet azon árnyalatánál pedig, amely csupán természetes személyeket ismer el jogalanyok gyanánt, ez a különbségtétel mégcsak fokozódik: a természetes személy szerepel egyedül, a jogi személy félre dobott hamis álarc csupán.⁹¹

A jogi személy mivoltára vonatkozó elméletek szisztematikus áttekintéséből mint eddigi vizsgálódásaink legfontosabb eredményét azt a megállapítást vonhatjuk le, hogy az, ami az elméletek egyes csoportjait egymástól elválasztja, végső sorban a tárgyi jogról vallott különböző felfogás, közelebbről a tárgyi jog és a tapasztalati valóság viszonyának kü-

⁹¹ Az elmondottak alapján s annak összefoglalásaképpen az alább következő sematikus ábrázolásban tüntethetjük fel a jogi személyek mivoltára vonatkozó elméleteknek a bennük rejlő alapfogalmak belső rokonsága szerinti szisztematikus csoportosítását. Ebben az ábrázolásban I. a realitás elméletét, II. a fikció elméletét jelenti, IIIa. a jogi személyek konstrukcióját kiküszöbölő azon elméleteket, amelyek a jogi személyek jogait természetes személyek jogaira bontják széjjel, IIIb. a jogi személyek konstrukcióját kiküszöbölő elméletek másik csoportját (alanytalan jogok, célvagyon, Szászy-Schwarz, Kelsen elmélete). Az egyenes, nem szaggatott vonal ———> jelentse a tőlünk követett s a jogi személyek nézőpontjából kiinduló rendszerezés útját, a szaggatott vonal - - - - -> a realitás szempontjából kiindulóét; kör ● jelentse a rendszeres felsorolás kiindulópontját, kettős vonal = = = a hagyományos jogi alapfogalmakkal szakító vagy nem szakító elméletek elhatárolását, a hullámos vonal ~ ~ ~ a kezdet és vég érintkezését. Ezek figyelembevételével könnyen megérthetjük a következő ábrát:

lönböző szemlélete. Hozzátehetjük ehhez még azt is, hogy az egyes elmélet-csoportok keretén belül is az egyes elméletek közti árnyalati eltérések igen sokszor a jog és valóság viszonyának különböző tudatos vagy tudatalatti felfogására vezethetők vissza. Például felhozhatjuk a realitás elméletének különféle árnyalatait, amelyek vagy testi-lelki realitást, vagy lelki realitást, vagy erkölcsi realitást, vagy pusztán jogi realitást látnak a jogi személyekben. Az a kérdés, hogy mit jelent egyáltalában az u. n. „*jogi realitás*“, nézetünk szerint különben is fontos szerepet fog játszani a jogi személyek mivoltának a tisztázásánál; ez a kérdés pedig kétségtelenül ugyancsak a jog és a tapasztalati valóság viszonyának a meghatározását jelenti.

További vizsgálódásainkra vonatkozólag mindebből az következik, hogy *a jogi személy problémájának a megoldásánál egészen a tárgyi jog fogalmáig kell visszamennünk, a jog és a tapasztalati valóság viszonyának a szép, de nehéz kérdését kell kiindulópontul választanunk.* Az eddigi megoldási kísérleteknél általában csupán az *alanyi jog*, vagy — amint STAMMLER teszi — csupán a *jogalany* fogalmáig szoktak visszamenni.⁹² Talán hasznunkra lehet, ha ennél egy fokkal mélyebbre ásunk, s a probléma gyökerét a jogfilozófia nagy centrális problémájában, a jog fogalmának a tisztázásában igyekszünk megtalálni. Valamely probléma helyes megoldása igen sokszor a kérdés helyes feltevésétől függ. Későbbi fejtegetéseink eredményes vagy eredménytelen volta tehát nagyrészen azon fordul meg, hogy az elmondottakban sikerült-e valóban a kérdés gyökerét megtalálni, a *problémát* meglátni?

Mielőtt azonban e problémának a megoldásához hozzáfognánk, indokolt lesz, hogy a jogi személy mivoltára vonatkozó elméleteknek azon *vázlatos* áttekintése után, amelyet a 6. és 7. §-ban megkíséreltünk, legalább a legfontosabb elméletekkel *részletesebben* is foglalkozzunk. Eddig csupán az egyes elméletek kész végeredményeit és alap gondolatait vizsgáltuk; legalább a legfontosabb elméleteknél hasznos lesz azonban szemügyre venni azt az utat is, amelyen ezen elméletek végső megállapításai, eredményei elértettek.

⁹² L. a fontosabb megoldási kísérletek részletesebb ismertetését alább a 8—10. §§-ban.

8. §. A realitás elmélete.

Előbbi fejtegetéseinkben először *történeti* szempontból vizsgáltuk a problémák megoldását célzó elméleteket: megállapítottuk helyüket a *történeti* fejlődés rendjében, összefüggéseiket koruk uralkodó jogi felfogásával. (6. §.) Azután *szisztematikus* szempontból vizsgáltuk őket: megállapítottuk helyüket egymás közt, egymással szemben, s azon összefüggéseket, amelyek alap gondolataik belső rokonsága folytán közöttük feltalálhatók. (7. §.) Helyüket *elkément* mind a fejlődésben, mind a rendszerben megállapítván, reátérünk most már maguknak az egyes fontosabb elméleteknek tüzetesebb megvizsgálására.

a) Gierke elmélete.

A szisztematikus csoportosítás sorrendjében haladva, s minden elmélet-csoportból csupán annak legjellegzetesebb és legfontosabb képviselőit ismertetve, *kezddhetjük* a sort a realitási elmélet legkiválóbb képviselőjének, GIERKENEK, illetőleg az ő felfogásának, a bemutatásával. *readen*.

GIERKE felfogása, miként a realitás elmélete általában, a „*persona ficta*“ gyengéinek a megtámadásából indul ki.⁹³ Az állam jogi személy, a fikció elmélete szerint tehát az államnak is pusztá fikcióvá kellene válnia; „az a jogi konstrukció azonban, — mondja Gierke, — amely az emberek élete és halála feletti jogot egy ilyen árnyékszerű lénynek adja oda, önmagát ítéli el“.⁹⁴ „Egy költött fogalom-lénynek, — kérdi, — végső sorban joga legyen elevenen élő emberek vérére és vagyonára?“⁹⁵ Ez az érvelés mindenesetre igen hatásos, — OTTO MAYER is csatlakozik hozzája,⁹⁶ — de nem teljesen meggyőző.

⁹³ Gierke maga állapítja meg, hogy: „Den Kern der Genossenschaftstheorie bildet die von ihr dem Phantom der persona ficta entgegengestellte Auffassung der Körperschaft als *realer Gesamtperson*“. (Die Genossenschaftstheorie, 5. l.)

⁹⁴ Gierke, Deutsches Privatrecht, I. 467—468. l.

⁹⁵ Gierke, Das Wesen d. menschlichen Verbände, 8. l.

⁹⁶ Otto Mayer, Deutsches Verwaltungsrecht, II. 329. l. 14. jegyz.: „Wir teilen hier die Gefühle Gierkes . . . gegen die Leute, die in mutiger Folgerichtigkeit das Gespenst einer fingierten Person zum Subjekte der Staatsgewalt erhoben haben . . . Freilich ist die „reale Verbandspersönlichkeit“ vielleicht auch nur ein Gespenst“. — O. Mayer Gierke „*erzelméiből*“

E helyen csupán három megjegyzést óhajtánánk reá tenni. Első megjegyzésünk az, hogy Gierke idézett szavaiban tulajdonképpen erkölcsi értékelés rejlik, amely ha megállana, akkor sem jelentené a „persona ficta“ konstrukciójának a lehetlenségét, hanem csupán erkölcsi helytelenségét. Második megjegyzésünk az, hogy azt sem tudjuk belátni, miért volna erkölcsileg feltétlenül helytelen az, hogy az emberek vagyont, vért, életet áldozzanak pusztán idális léttel bíró fogalom-lényeknek; hiszen ha Gierke idézett szavainak igazuk volna, akkor semmiféle eszmének vagy eszménynek sem szabadna áldozatul hozni vagyonukat és vérüket. Harmadik megjegyzésünk végül az, hogy abból, hogy az állam jogi személy, még egyáltalában nem következik az, hogy *csak* jogi személy és semmi egyéb; amellet, hogy a jog számára jogi személy, másrészt reális valóságot vagy magas eszméket is miért ne testesíthetne meg az állam?

A fikciós elmélet ellen felhozott fenti érvekből tehát még távolról sem következik az, hogy a jogi személyeknek testi és lelki realitásoknak, elevenen élő szociális organizmusoknak kell lenniök, amint azt Gierke hiszi.

Gierke maga is bevallja, hogy ezt a felfogását, hogy vannak elevenen élő, testi-lelki realitással bíró szociális organizmusok, *közvetlenül* bizonyítani nem lehet.⁹⁷ Szerinte azonban az ember individuális életességét sem lehet közvetlenül bebizonyítani.⁹⁸ E tekintetben tehát nincsen különbség természetes és jogi személyek között.

nem von le tehát semmiféle következtetést a jogi személyek mivoltára nézve, hanem csupán az állam mivoltára vonatkozólag vonja le belőle azt a konzekvenciát, hogy az állam nem lehet jogi személy: „Die juristische Persönlichkeit, — mondja, — wäre hier eine kleinliche Kunstlei, unwürdig der majestas, vor der wir stehen“. (U. o. 329. l.)

⁹⁷ Gierke, Das Wesen d. m. V., 19. l.: „Ein unmittelbarer Beweis für das Dasein von sozialen Lebenseinheiten lässt sich nicht führen“.

⁹⁸ U. o. 19. l.; továbbá bővebben u. o. 17—18. ll.: „Nur liegt die Sache beim einzelnen Menschen nicht anders. Auch seine Lebenseinheit entzieht sich schlechthin der sinnlichen Wahrnehmung. Und auch seine Persönlichkeit ist ein dieser unsichtbaren und nur aus ihren Wirkungen erschlossenen Einheit beigelegtes Attribut. Es ist ein grober Irrtum, dass man die Einzelpersönlichkeit mit dem leiblichen Auge erschauen könne. Die Persönlichkeit des Menschen bleibt dieselbe, wenn sein sichtbarer Körper sich

Közvetve azonban mind a külső tapasztalat, mind a belső tapasztalat elegendőképpen bizonyítja a szociális organizmusok testi, illetőleg lelki valóságát Gierke felfogása szerint. A külső tapasztalást a társadalmi életnek és a világtörténelemnek a megfigyelése szolgáltatja. Ez a megfigyelés azt bizonyítja, hogy „népek és más közületek cselekvőleg alakítják a hatalmi viszonyok világát, s ők hozzák létre az anyagi és szellemi kulturát“.⁹⁹ „Akármint fogjuk is fel a köz és az egyén viszonyát, kétségtelen Gierke szerint, hogy „a közösség is ható valami“.¹⁰⁰ A közösségnek, a társas alakulatoknak ezek a hatásai pedig olyanok szerinte, hogy nem lehet őket pusztán egyéni erők összegeződésének tekinteni, minthogy nem csak mennyiségileg, hanem minőségileg is különböznek tőlük: specifikus jellegűek. (Pl. hatalmi szervezet, jog, konvenció, közgazdaság, nyelv stb.) A kulturtörténet tényei tehát arra kényszerítenek, hogy reális közületi egységek létre következtesünk belőlük.¹⁰¹ Hasonló következtetésre kell vezetnie azonban Gierke szerint a belső tapasztalatnak is: tudatunk világosan tanuskodhatik arról, hogy nemcsak önálló egyéneknek, de egyúttal magasabb közületek részeinek is érezzük magunkat. A közösséggel való lelki összefüggés számai rendkívül erősek lelkünkben. S minthogy a közösség lelki hatásai csupán valamire testi közvetítéssel juthatnak el az egyén lelkébe; a belső tapasztalat tényeiből ugyancsak azt a következtetést kell levonni, hogy a közösség testi és lelki realitás.¹⁰²

Ezen az alapon jut Gierke arra a következtetésre, hogy az emberi közületek, a szociális organizmusok, éppen olyan testi és lelki realitások, mint az individuum, az ember.¹⁰³ Azt ugyan elismeri, hogy „az érzéki tapasztalatban csupán testileg megjelenő embereket találunk, akikben egyszerre játszódik le

verändert; sie erleidet keinerlei Teilung oder Einbusse, wenn ein leibliches Glied abgetrennt wird“.

⁹⁹ U. o. 20. l.

¹⁰⁰ U. o. 20. l.

¹⁰¹ U. o. 21. l.

¹⁰² U. o. 21—22. ll.

¹⁰³ U. o. 12. l.: „Somit muss er (der Verband) gleich dem Individuum eine leiblich-geistige Lebenseinheit sein . . .“; u. o. 23. l.: „So scheint mir die wissenschaftliche Berechtigung der Annahme einer realen leiblich-geistigen Einheit der menschlichen Verbände festzustehen“.

az egyénnek és a közületnek az élete".¹⁰⁴ Elismeri azt is, hogy a közületi test, a szociális organizmus egysége nem természeti egység, hanem hogy „olyan szellemi összefüggésről” van itten szó, amelynél „a természettudomány birodalma véget ér és a szellemtudomány birodalma kezdődik”.¹⁰⁵ Elismeri azt is, hogy az „állami testet” sem láthatjuk, hanem csupán annak egyes darabjai: masirozó katonák, szavazó cédulákat leadó polgárok, a tömeget visszaszorító rendőrök, egyszóval emberek jelennek meg testi szemeink előtt.¹⁰⁶ Mit jelent ez azonban egyebet, mint azt, hogy a szociális organizmusok egysége *nem testi egység*? Hiszen a testi realitásnak érzékileg tapasztalhatónak kell lennie, a természet világának a birodalmába kell tartoznia: ami csupán a szellem világába tartozik, amit csupán szellem szemekkel láthatunk, az semmiesetre sem bír testi realitással.

Igaz, hogy Gierke azzal is érvel, hogy érzékszerveink tökéletlenségéből nem szabad arra következtetnünk, hogy a szociális organizmusok nem testi valóságok; szerinte Földünknek is csupán kis darabjait láthatjuk testi szemeinkkel és mégis meg vagyunk győződve a Földgolyó testi egységének a valóságáról.¹⁰⁷ Gierkenek ez a hasonlata azonban nem meggyőző. A Föld egyes darabjai között testi szemünkkel mindenütt a testi összefüggést láthatjuk, a szociális organizmusok darabjai, az emberek között pedig éppen a testi összefüggés hiányát látjuk. Tökéletes szem kellő távolságról a Földgolyó testi egységét láthatná, a legtökéletesebb szem sem érzékelhetné azonban a szociális organizmus testét. Nem meggyőző Gierkenek

¹⁰⁴ Gierke, Deutsches Privatrecht, I. 470—471. l.: „Sinnlich wahrnehmbar sind nur leiblich erscheinende Menschen, in denen sich Einzelleben und Gattungsleben gleichzeitig abspielt. Erst mit dem an der inneren Erfahrung geschulten Geistesauge erschauen wir individuelle und soziale Lebenszentren, von denen wirkende Kraft ausgeht. Indem wir diese unsinnlichen Einheiten gegeneinander abgrenzen und einerseits durch Isolierung die in jedem Menschen auf das eigene Sein bezogene Einheit, andererseits durch Konzentrierung die in vielen Menschen ein gemeinsames Sein wirkende Einheit verselbständigen, gelangen wir zum Begriffe der Wesenheiten, die im Rechtsgebiete als Einzelpersonen und Verbandspersonen auftreten“.

¹⁰⁵ Gierke, Wesen d. menschl. Verb., 15—16. l.

¹⁰⁶ U. o. 17. l. — A „szellem-szemekről” (Geistesauge) lásd a 104. jegyzetben idézett helyét.

¹⁰⁷ U. o. 17. l.

az az érvelése sem, hogy az egyes ember élet-egységét ~~nem~~ érzékelhetjük.¹⁰⁸ Az lehet, hogy az élet nem testi egység és hogy magát az életet nem érzékelhetjük. De az is bizonyos, hogy az egyén élete egy testi egységként jelentkező és ilyen gyanánt érzékelhető edényhez kapcsolódik. A természetes személy személyisége is az embernek változó, de minden pillanatban testi egységként jelentkező realitásához tapad. A jogi személyeknél pedig éppen a testi egységnek ez a realitása hiányzik. Maga Gierke állapítja meg, hogy a „közületi élet” is egyes emberekben folyik le; a közületi élet hordozójául tehát nem alkotott meg egy egységes testi léttel bíró edényt a természet.

Ha az élet nem testi egység, a szociális organizmus pedig csupán „élet-egység”,¹⁰⁹ akkor a szociális organizmus sem testi egység. A közületi élet érzékelhető megnyilatkozásaiból a közület realitására következtetve, „a láthatóból egy *láthatatlanra* következtetünk” Gierke szerint.¹¹⁰ De „összeesik-e a valóság, — kérdi, — az érzékileg tapasztalhatóval?”¹¹¹ A szociális organizmusok realitása tehát érzékileg nem tapasztalható realitást jelentene szerinte; egészen kétségtelen azonban, hogy ez az „*érzékileg* nem tapasztalható realitás”, ez a „*láthatatlan egység*” nem testi egység, nem testi realitás.

Fentebb idéztük Gierkenek azt a megállapítását, hogy a közületet nem lehet pusztán egyéni erők összegeződésének tekinteni, minthogy hatásai nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is különböznek az egyéni erők hatásától.¹¹² Nem akarjuk most azt a kérdést vizsgálni, hogy mennyiségi különbségek egy bizonyos határon túl nem változhatnak-e át minőségi különbségekké; csupán arra óhajtunk reámutatni, hogy a szociális organizmusok *testi* realitását — *azt, amit belőlük érzékelhetünk* — Gierke sem tekinti egyébnek, mint emberi erők, emberi cselekvések összegeződésének. „Érzékeink, — mondja,

¹⁰⁸ Lásd fentebb, a 98. jegyzetben idézett helyét.

¹⁰⁹ Gierke, Das Wesen d. m. V., 16. l.: „... wir betrachten das soziale Ganze gleich dem Einzelorganismus als ein Lebendiges und ordnen die Gemeinwesen zusammen mit den Einzelwesen dem Gattungsbegriff des Lebewesens unter“.

¹¹⁰ U. o. 17. l. (L. alább a 113. jegyz.)

¹¹¹ U. o. 18. l.

¹¹² U. o. 21. l. (L. fentebb a 101. jegyz.)

— mindig csupán testi mozgásokról tudósítanak.¹¹³ A szervek akarata és cselekvése, — mondja máshol, — a közület akarata és cselekvése.¹¹⁴ A láthatatlan össz-személy szervei útján, vagyis emberi cselekvésekben nyilvánkozik meg.¹¹⁵ Az, ami a szociális organizmusokból érzékelhető, ami testi realitással bír tehát bennük, nem más, mint emberi cselekvés. Az ember testi realitása ekként az egyedüli testi valóság a közületi életben is; az embernek erre a testi realitására alapítja Gierke mind az individuum, mind a szociális organizmus „élet-egységét”. A látható emberi testben két láthatatlan „élet-egység” határolódik el szerinte; ez az elhatárolódás maga is érzék-feletti, mert szerinte „érzékeink a legtávolabbról sem elegendők arra, hogy felismerjük, hogy mennyiben zárt egész az ember mint individuum, és mennyiben van másrészt beillesztve valamely szociális egészbe annak része vagy szerve gyanánt”.¹¹⁶

Hogy az ismertetett elvont okoskodások a Szociális organizmusok test realitását bebizonyították volna, azt kétségbe kell vonnunk. Nézetünk szerint Gierke fejtegetéseiből éppen az ellenkezője világlik ki annak, amit bizonyítani akart: az t. i., hogy a szociális organizmusok nem testi egységek.

Igaz, hogy Gierke azt is megállapítja, hogy „az összakarat éppenúgy nem juthat konkrét megvalósuláshoz testi hordozó nélkül, mint az egyéni akarat”, állítja továbbá azt is, hogy az összakaratnak meg is van a valóságos és látható teste a töle áthatott emberi egyesülésben, bár ez a test a maga egészében nem is látható, hanem csupán alkotórészeiben az.¹¹⁷

¹¹³ U. o. 17. l.: „Was uns die Sinne zutragen, sind immer nur Körperbewegungen. Deuten wir diese als Wirkungen einer Lebenseinheit, so schliessen wir aus dem Sichtbaren auf ein Unsichtbares. Und legen wir irgend einem Verbands Persönlichkeit bei, so verknüpfen wir die Eigenschaft, ein konstantes Subjekt zu sein, mit dieser unsichtbaren Einheit“.

¹¹⁴ Gierke, Deutsches Privatrecht, I. 473. l.; Das Wesen d. m. V., 26., 27. ll.

¹¹⁵ Gierke, Das Wesen d. m. V., 27. l.: „Durch das Organ offenbart sich also die unsichtbare Verbandsperson als wahrnehmende und urtheilende, wollende und handelnde Einheit“.

¹¹⁶ U. o. 18. l. — V. ö. Varelles-Sommières-nek alább a 324. jegyzetben idézett helyével.

¹¹⁷ Gierke, Die Genossenschaftstheorie, 12—13. l. (3. jegyz.): „ . . . Zitelmann . . . vergiss, dass . . . der Gemeinwille so wenig wie der Indi-

Gierke ezen mondása azonban inkább az „összakarat” lelki realitását teszi kétségessé, mint sem hogy a csupán részeiben látható össz-test testi realitását bizonyítaná.

Bármennyire tiltakozik is Gierke a miszticizmus vádjá ellen,¹¹⁸ mégis tulajdonképpen maga is megerősíti ezt a vádat, amidőn a szociális organizmusokat „élet-egységeknek”, az életet pedig misztériumnak tekinti. „Az organizmus talánya az élet talányával azonos” — mondja;¹¹⁹ s a szociális organizmusok, „ezen élet-egységek, tulajdonképpen mivoltának a titka elfátyolozva marad előttünk”.¹²⁰

Kétségtelen, hogy amidőn Gierke a szociális organizmusok „testi és szellemi egységéről” beszél, ezt a kijelentését nem szabad szó szerint venni. Az eddig elmondottak alapján egészen nyilvánvaló, hogy a szociális organizmusok Gierke szerint sem testi egységek. Hogy lelki egységek-e? Ha megszíveljük Gierke előbb idézett nyilatkozatát arról, hogy a lelki jelenségeknek mindig testi hordozókra van szükségük,¹²¹ akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a szociális organizmus össz-testének a nem-léte egyúttal az u. n. „össz-lélek” nem-létét is jelenti. Az „össz-lélek” jelenségei éppenúgy egyes emberekből tevődnek össze, mint ahogyan az „össz-test” emberekből, emberi cselekvésekből tevődik össze. A láthatatlan szociális organizmus szervei útján, vagyis emberek által észlel, ítél, akar és cselekszik Gierke szerint is.¹²²

Ha ezek után felvetjük azt a kérdést, hogy mik tehát valójában a szociális organizmusok, hogy miben áll a közület élete, a közületi lét, akkor a legkövetőbbé kifogásolható feleletet talán Gierke-nak abban a megállapításában találhatjuk meg,

vidualwille ohne einen leiblichen Träger zu konkreter Wirklichkeit gelangt, vielmehr einen wahren und zwar nicht in seiner Totalität, wohl aber in seinen Bestandtheilen sichtbaren Körper in dem von ihm beseelten Menschenverein besitzt“.

¹¹⁸ Gierke, Wesen d. m. V., 16. l.

¹¹⁹ U. o. 18. l.

¹²⁰ U. o. 23. l.

¹²¹ L. a 117. jegyzetben idézett helyét.

¹²² L. a 115. jegyzetben idézett helyét.

hogy a szociális organizmus nem más, mint lelki rugókkal bíró emberi cselekvések szellemi összefüggése.¹²³

Ebben a fogalmazásban azonban a Gierke féle realitási elmélet körülbelül ugyanazt mondja, mint a fikciós elmélet. Hiszen utóbbi szerint is egy szellemi kapocs, a jogi fikció, tartja össze a „persona ficta“ helyett és nevében eljáró emberek lelki rugókkal bíró cselekvéseit és foglalja egységbe az emberi cselekvéseknek ezt a csoportját. — ~~S ha meggondoljuk még azt is, hogy~~ Gierke szerint a szociális organizmus különös jellemző vonása, hogy az egyes részei közötti viszonyt a jog szabályozhatja, s ~~hogy~~ ennekfolytán többnyire a jogi szabályozás az a szellemi kapocs, amely a közületi létet alkotó emberi cselekvéseket egységbe foglalja, s a jog határozza meg, hogy bizonyos emberi cselekvések a szociális organizmus cselekvései gyanánt tekintendők:¹²⁴ akkor valóban arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a jogi szabályozás hozza létre a jogi személyeket, hogy — amint Gierke mondja, — „egységük a jogi organizációban nyilatkozik meg“.¹²⁵ Ez a felfogás ~~amint~~ valóban nem esik messze a fikciós elmélet felfogásától. Ha a jog határozza meg, hogy „bizonyos tagoknak . . . életnyilvánulásaiban jogilag az egésznek az élet-egysége jelenik meg“,¹²⁶ akkor ez a kérdés az u. n. „jogi beszámítás“ kérdése. A jog bizonyos emberek cselekvését nem ezeknek mint egyéneknek, hanem a szociális egésznek számítja be, az „egész“ cselekvésének tekinti. Ennek a szociális egésznek a realitása azonban, — amint láttuk, — éppen ezekből a neki beszámított emberi cselekvésekből, e cselekvések testi és lelki realitásából tevődik össze. Ezek nélkül, ezektől megkülönböztetve: az „egész“ csu-

¹²³ Gierke, Wesen d. m. V., 16. l.: „ . . . ein geistiger Zusammenhang . . . , der durch psychisch motivirtes Handeln hergestellt und gestaltet, bethätigt und gelöst wird . . . “

¹²⁴ U. o. 12. l., 25. l., 26. l.

¹²⁵ U. o. 23. l.: „ . . . Gemeinschaften . . . , deren Einheit in einer rechtlichen Organisation ausgeprägt ist . . . “; u. o. 25. l.: „Hier kann das Recht . . . den Aufbau des lebendigen Ganzen aus seinen Theilen . . . normativ bestimmen“.

¹²⁶ U. o. 26. l.: „Indem das Recht anordnet, dass und unter welchen Voraussetzungen in den Lebensäußerungen bestimmter Glieder oder Gliederkomplexe die Lebenseinheit des Ganzen zur rechtlichen Erscheinung kommt, stempelt es den Begriff des Organs zum Rechtsbegriff“.

pán eszmei egység. Ime tehát a realitási elmélet alapján is oda-jutunk, hogy a jogi személyek olyan eszmei egységek, amelyeknek emberi cselekvéseket számít be a jog, amelyek körül emberi cselekvéseket csoportosít és foglal egységbe.

Igaz, Gierke felfogása szerint a szociális organizmusok egységét, a bennük összefoglalt emberi cselekvések összefüggését nem csak a jog alkothatja meg. Azoknál a szociális organizmusoknál azonban, amelyek egyúttal jogi személyek is, mindig a jog által létrehozott egységről van szó. A szociális organizmus és a jogi személy fogalma tehát ennyiben két különböző fogalom szerinte is.

Eddigi ismertetésünk rendjén mindig arról volt szó, hogy a Gierke-féle realitási elmélet a jogi személyek mivoltát akként magyarázza, hogy testi és lelki valóságoknak, szociális organizmusoknak tekinti őket. Ezt az ismertetésünket most ki kell egészítenünk annak a megállapításával, hogy — ha a jogi személyek mindig szociális organizmusoknak tekintendők is, — ~~másképpen~~ a szociális organizmusok ~~nem~~ mindig jogi személyek Gierke szerint, Mert szerinte csak azok a szociális organizmusok jogi személyek, amelyeknek egysége egységes jogi szervezetben nyilatkozik meg.¹²⁷ Nem jogi személy szerinte például a nemzetiségnek szociális élet-egysége.¹²⁸ „Ahol azonban a közösség mint jogilag rendezett egész jelenik meg, — mondja, — ott a jog azelőtt a kérdés előtt áll, hogy elismerje-e és milyen érvénnyel ismerje el e szociális élet-egység jogi személyiségét“.¹²⁹ Gierkenek ebben a felfogásában bizonyos ellentmondás ~~van~~! A Gierke-féle felfogásunk alaphangja az, hogy a jogi személyeket nem a jog teremti meg, hogy azok a jogtól független realitások, amelyekről a jog az elismerést úgy szólván meg sem tagadhatja. Utoljára idézett helyében azonban mégis azt mondja, hogy csak azok a szociális élet-egységek jogi sze-

¹²⁷ U. o. 23. l.

¹²⁸ U. o. 23. l. De nem tekinti jogi személynek a nemzetek közötti közösséget, a vallási közösséget, a rendi, foglalkozásbeli, érdekbeli közösséget, a politikai vagy szociális pártokat, — feltéve természetesen, hogy egységes jogi szervezetet nem nyertek. (V. ö. u. o. 24. l.)

¹²⁹ U. o. 24. l.: „Wo immer aber eine Gemeinschaft sich als ein rechtlich geordnetes Ganze darstellt, da erhebt sich für das Recht auch die Frage, ob und mit welcher Geltung die soziale Lebenseinheit als Verbands-person anerkannt werden soll“.

mélyek, amelyek mint *jogilag* rendezett egészek jelennek meg. Nyilvánvaló ebből, hogy *a jogi személyiséget Gierke szerint is a jog teremti meg. Annak a kérdésnek pedig, hogy az ilyen jogilag rendezett egészet a jog elismerte-e jogi személynek, nem igen van értelme, mert hiszen azáltal, hogy ez a jogilag rendezett életegység jogi egységként, jogilag rendezett egészként szerveztetett meg, már kétségtelenül jogi személy gyanánt is elismertetett. Az elmondottak figyelembevételével tehát a Gierke-féle felfogást legfeljebb abban a formában tarthatnók fenn, hogy jogi személyiséggel csakis redlis élet-egységeket ruházhat fel a jog, még ha ő maga teremti is meg a jogi személyeket. (Arról, hogy mit értsünk ilyen reális életegységeken, s e kérdés számos nehézségéről fentebb már volt szó.)*

A Gierke-féle felfogás azonban ilyen formán sem magyarázható. Fentebb (5. §.) már idéztük Gierkének azt a megállapítását, hogy: „a tárgyi jog a maga formális mindenhatósága folytán bármely dolgot személlyé tehet”.¹³⁰ Ebből következik, hogy a jog nemcsak szociális életegységeket ruházhat fel jogi személyiséggel, hanem bármit; erre maga Gierke hoz fel példákat a jogtörténetből.¹³¹ Megállapítja Gierke különösen azt is, hogy „jogi személyről beszélnek akkor is, ha az egyes emberektől valahogy fogalmilag elválasztott valami (Wesenheit) csupán vagyónképesseggel ruházott fel”; megjegyzi ugyan, hogy az effajta tisztára vagyoni jogi személyiségek megalkotása „mindig csupán a jogalanyiságnak az emberi akarat valójában uralomra hivatott hordozójától való mesterséges szétválasztása útján” lehetséges; egyébként azonban hangsúlyozza, hogy „formailag a jogrend hatalmában áll” megalkotni ilyen „nem tökéletes vagy relativ személyeket”. Az ilyen nem tökéletes jogi személy példaként a „hereditas jacens“-t említi meg.¹³²

¹³⁰ Gierke, Deutsches Privatrecht, I. 265. 1. (L. idézve fentebb az 55. jegyzetben.)

¹³¹ U. o. 265—267. II. V. ö. fentebb a 41—42-ik lapon mondottakkal.

¹³² Gierke, Die Genossenschaftstheorie, 169. 1.: „... (es) wird von einer juristischen Person noch gesprochen, wenn nur die Vermögensfähigkeit einer irgendwie von den Einzelmenschen begrifflich abgelösten Wesenheit beigelegt ist. Derartige reine Vermögenspersonen, deren Statuirung formell in der Macht der Rechtsordnung liegt, jedoch stets nur kraft einer künstlichen Trennung der Rechtssubjektivität von dem wirklich zur Herr-

Gierkenek ezek az utóljára említett megállapításai alapszámban támadják meg magát a Gierke-féle realitási elméletet. Ez az elmélet szociális organizmusoknak tekinti a jogi személyeket. Kiderült azonban időközben, hogy nem minden szociális organizmus jogi személy, hanem hogy a jogi személyiséget tulajdonképpen a jog teremti meg, a jog ruház fel bizonyos szociális organizmusokat jogi személyiséggel. Kiderült végül, hogy a jogi személyek annyira a jog teremtmények, hogy a jog „a maga formális mindenhatósága” folytán nemcsak szociális organizmusokat, hanem bármit felruházhat jogalanyisággal. Igaz, hogy Gierke nem helyesli, hogy a jog éljen ezzel a formális hatalmával, de maga is kifejezetten elismeri, hogy lehetséges az, hogy éljen vele. Lehetséges ennek folytán, hogy nemcsak szociális organizmusok, sőt nemcsak realitások, hanem élettelen dolgok vagy pusztán fogalmak is felruházassanak jogalanyisággal, hiszen formailag Gierke szerint is személy lehet bármi. Mi marad meg ezek után azonban még az u. n. realitási elméletből?

b) Zitelmann elmélete.

Ha GIERKÉBEN annak a felfogásnak a képviselőjét ismerjük meg, amely testi és lelki realitásnak tekinti a jogi személyt,¹³³ akkor ZITELMANN felfogásának a bemutatásával egy olyan elméletet ismerhetünk, amely azt tisztán lelki realitásnak, a testetlen akarat realitásának, tartja.

schaft berufenen Träger menschlicher Willensmacht denkbar ist, sind den juristischen Vollpersonen nicht verwandter als den sog. physischen Personen“. U. o. 170. I. 1. jegyz.: „Dies gilt in erster Linie von dem einzigen dem geltenden Recht bekannten Fall dieser Art, der römischen Personifikation der hereditas jacens. Es würde ebenso von Vermögensmassen, Grundstücken, Rechten, Firmen u. s. w. gelten, wenn sie als Personen anzuerkennen wären“. — A „juristische Vollperson“-nal az „unvollkommene oder relative Person“-t állítja szembe. (U. o. 169. 1.)

¹³³ Gierke azonban nem viszi túlzásba azt a felfogást, hogy a szociális organizmus testi valóság. Tiltakozik az ellen az „erősen materiális“ felfogás ellen, amely „a társas testeket tisztára természeti testekként kezeli“, valamint az „anthropomorph államkonstrukció“ ellen, amely „az ember egyes tagjait véli az államtestben felismerni, s a külügyminisztert például az állam orrának tekinti“. (Das Wesen d. m. V. 12. és 14. 1.)

Zitelmann szerint a személyiséghez nem szükséges testi realitás s helytelen volna az a felfogás is, hogy csak emberek lehetnek jogalanyok. A jogalanyisághoz szerinte csupán *akarata* szükséges.¹³⁴

A természetes személy (az ember) jogalanyiságához sem szükséges más mint *akarata*, az ember *teste* ebből a szempontból teljesen felesleges. „Az ember testisége, — mondja, — személyiségére nézve teljesen irreleváns tulajdonság”.¹³⁵ „A személyiséghez . . . csupán jogi akaratképesség és nem testiség szükséges”.¹³⁶ A *természetes személyben ezen felfogás szerint tehát* olyan jogalanyt kell látnunk, amelynél a személyiséghez szükséges akarata a lelki realitásán kívül még valami *felesleges* dolgot is találhatunk: a testi realitást. Ha azonban a testiség, — ami csak természetes személyeknél van meg, de nincsen meg a jogi személyeknél, — a természetes személyeknél is felesleges valami (*fizikai superfluum*): akkor nincsen lényeges különbség Zitelmann szerint a természetes és a jogi személyek között.

Az akarata realitása ugyanis szerinte a jogi személyeknél is feltalálható. „A jogi személyek, — mondja, — *testetlen akaratok*”,¹³⁷ s e meghatározáshoz képest kimutatni törekszik, hogy a személyiséghez szükséges *akarata* a jogi személyek különböző fajtáinál valóban meg is van.

A *hereditas jacens*-nél úgy találja, hogy az örökhagyó akarata él benne tovább, az tartja össze halála után is a vagyont. Az örökhagyónak életében változékony akarata végrendeletében többé már nem változó alakban *objektíválódott*, s mint ilyen tovább él és hat az örökségre vonatkozó rendel-

¹³⁴ Zitelmann, Begriff u. Wesen, 70. l.: „Es kommt . . . nur darauf an, ob ein Wille da ist, von dem die betreffenden Rechte regiert sind, der für sie bestimmend, also Subjekt ist“.

¹³⁵ U. o. 68. l.

¹³⁶ U. o. 69. l. — Teljesen Zitelmann szellemében állapítja meg Meurer is, hogy: „ . . . die sogen. physischen Personen sind für das Recht nur juristische Personen mit einem physischen Superfluum. Rechtssubjekt ist nicht der Mensch, sondern der menschliche Wille“. (Christian Meurer: Der Begriff und Eigenthümer der heiligen Sachen, zugleich eine Revision der Lehre von den juristischen Personen und dem Eigenthümer des Kirchenguts. Düsseldorf, évszám nélkül, (1885) II. köt. 74. l.)

¹³⁷ I. m. 112. l.: „Juristische Personen sind unkörperliche Willen“.

kezéseiben. Ha pedig az örökhagyó nem hagyott végrendeletet, akkor *vélelmezett* akarata az Zitelmann szerint, ami továbbél és vagyont összetartja; a törvényes örökösödés szabályai szerinte ugyanis a *praesumptio juris et de jure* erejével határozzák meg végrendelet nemlétében az örökhagyó akarata.¹³⁸

Az *alapítványoknál* egészen hasonló *szervezők elgondolása szerint* a helyzet: ezekben az alapító akarata objektíválódott és él tovább. Ez az akarata „kikristályosodott és most már a maga önálló életét éli”. Az alapító, — mondja, — akaratainak egy részét önmagán kívül helyezte. S az alapítványban foglalt jogok alánya most már ez az akarata . . .¹³⁹

A *korporációknál* nem egy ember objektíválódott akarata van szó, mint a hereditas jacensnél és az alapítványnál, hanem arról, hogy számos ember akarataiból áll elő az az *egyesleges akarata*, amely a korporációt fenntartja és amelynek alapján a korporáció személyiség lehet. A korporáció nem embereket egyesít, hanem csak *testetlen akaratakat*. A korporáció tagjainak akaratai azonban nem is a maguk teljességében egyesülnek, hanem csupán közös célokra irányuló akarataik egyesül. Az akaratakat tehát a *közös célok* foglalják egységbe össze; e megvalósítandó közös célok szolgálatára pedig vagy tudatosan vagy öntudatlanul — természet-erkölcsi erők hatása folytán — egyesülnek az akarata. A sok rész-akarataiból *keletkezik* a részekből különböző reális össz-akarata, mint valóban létező önálló egység: „a sokaságból előállott egység”.¹⁴⁰

Zitelmann elméletével szemben mindenek előtt azt kell megjegyezni, hogy a jogalanyisághoz a pusztán *testetlen akarata* nem elég. Zitelmann szerint a testiség *felesleges valami volna a jog világában*. Ez azonban nincsen így. A jog nemcsak akarata kíván meg a jogok és kiváltképpen a kötelességek alanyaitól, hanem *testi cselekvést* is. Nem elég adót fizetni akarni, az akarata végre is kell hajtani. Nem elég a jogüg-

¹³⁸ U. o. 70., 71., 72. ll.

¹³⁹ U. o. 72., 73. ll.

¹⁴⁰ U. o. 69—70. l., 79. l., 93., 94. ll., 116. l.: „Die Corporation . . . hat einen nach dem Prinzip der Einheit in der Vielheit entstandenen Willen. Sie ist daher kein fingirtes, sondern ein reales, existentes und wirkliches mit Willen begabtes Wesen, eine wahre Person . . .“

leti akaratot létrehozni, ki is kell jelenteni. Mindez azonban csak érzékelhető eszközökkel, testi cselekvés útján lehetséges. A korporációnál Zitelmann maga is a *megvalósítandó* közös célok által egységbefoglalt akaratokról beszél.¹⁴¹ A hereditas jacens és az alapítvány esetében pedig nem veszi tekintetbe, hogy az örökhagyó, illetőleg az alapító akarata csupán akkor él az örökségben, illetőleg az alapítványban tovább, ha ezt az akaratot az arra hivatottak végrehajtják, *megvalósítják*.

Egy másik megjegyzésük a „testetlen akarat” elméletére pedig az, hogy a testiségre nemcsak a jogalanyiség szempontjából, de elsősorban magának az akaratnak a realitása szempontjából is szükség van. Gierke egészen helyesen állapítja meg Zitelmann-nal szemben, hogy „az összakarat éppen úgy nem juthat konkrét megvalósulásához testi hordozó nélkül, mint az egyéni akarat”.¹⁴² Az az állítólag reális össz-akarat, amely Zitelmann szerint a korporáció lényegét teszi, valójában nem más, mint közös célok által összetartott emberi akaratok összessége; az összakarat realitása tehát a testtel-lélekkel bíró egyénekben lejátszódó emberi akarások realitására bontható szét. A „testetlen akarat” elméletének a tarthatatlansága éppen azért nem is világlik ki szembeötlő módon szerzőnknek a korporációkra vonatkozó felfogásából; itten az egyes rész-akaratok realitása feledtetni azt, hogy az egész mint testetlen összakarat nem bír önálló realitással. Szembeszökő módon kidomborodik azonban az, hogy az u. n. „testetlen akarat” csupán eszmei gondolat-tartalmat és nem reális valóságot jelenthet, szerzőnknek az alapítványra és a hereditas jacens-re vonatkozó felfogásából. Az alapító akaratanak az a része, amelyet az alapító „önmagán kívül helyezett”, csupán akarat-tartalmat jelenthet, de nem reális akarást; az elhalt alapító vagy örökhagyó akaratából ugyancsak nem maradhat fenn más, mint ennek az akaratnak a gondolati tartalma, nem maradhat fenn halál után a reális akarási folyamat. Amidőn pedig az örökhagyó nem végrendelkezett, amidőn tehát valójában egyáltalában nem nyilvánított semmiféle akaratot, s amidőn Zitelmann szerint a törvényes örökösödés rendjét kell

¹⁴¹ U. o. 97—98. l.: „Das Einigungsband . . . besteht . . . in den zu realisierenden Zwecken“.

¹⁴² L. a fentebb, a 117. jegyzetben idézett helyét.

praesumptio juris et de jure segítségével az örökhagyó akaratának „vélelmeznünk”, akkor egészen kétségtelen, hogy ez a „vélelmezett akarat” nem jelenthet valóságos akaratot, nem jelenthet semmiféle realitást. Sőt egyenesen fel kell vetnünk azt a kérdést is, hogy a realitás szempontjából van-e különbség az ilyen „vélelmezett akarat” és a jogi fikció között? Nézetünk szerint nincsen, mert ha jogi vélelem útján lehet realitást teremteni, akkor miért ne jelenthetne a jogi fikció is realitást?

Zitelmann felfogásának egyik legnagyobb hibája, hogy a reális akarási folyamatokat és az eszmei akarat-tartalmakat nem különbözteti meg egymástól. A jog világában, és a jogi személyek szerkezetében is, mindakettővel találkozunk. A reális akarási folyamatok azonban csak húsból-vérből való élő emberekben mehetnek végbe; testi és lelki realitással tehát csak az emberi akaratok, az emberi cselekvések birhatnak a jogi személyek esetében is. Az ezen emberi akarások és cselekvések valamely sokaságát egységbefoglaló és összetartó gondolatok (akarat-tartalmak, célok, eszmék, szabályok, normák) azonban csupán eszmei léttel birnak. Ilyen eszmei összetartó kapcsok az örökhagyó vagy az alapító „objektíválódott akarat”, a törvényes öröklésre vonatkozó jogszabályok rendelkezése vagy a korporációkat összetartó közös célok. Reális emberi akarások és cselekvések másrészt a korporációk tagjainak azok a rész-akaratai, amelyekről szerzőnk is beszél és amelyeket ő helytelenül „testetlen akaratoknak” tekint; és ilyen reális emberi akarások és cselekvések szükségesek ahhoz is, — amit szerzőnk nem vesz tekintetbe, — hogy az örökhagyó vagy az alapító „testetlen” avagy csupán „vélelmezett” akarat megvalósulhasson, illetőleg „továbbélhessen” a hereditas jacens-ben vagy az alapítványban, mint jogi személyben.¹⁴³

¹⁴³ Amíg fent ismertetett híressé vált ifjúkori művében az akarat realitását látja Zitelmann a jogi személyekben, addig 24 évvel később megjelent „*Internationales Privatrecht*” c. munkája 1-ső kötetének (Leipzig, 1897) egyik jegyzetében az akaratképtelen személyekkel helyezi őket egy sorba: „ . . . doch kann daran . . . kein Zweifel sein, dass der Befehl des Gesetzes an den Willensunfähigen nicht gerichtet oder doch nicht wahrer Befehl an ihn selbst sein kann. Der Befehlsinhalt, den wir bei Willensunfähigen mit dem Wort, sie seien verpflichtet, ausdrücken, ist vielmehr ein komplizierterer, der Ausdruck selbst nur eine *bequeme Abkürzung*. Der

c) Binder újabb elmélete.

Mind a GIERKE-féle elméletet, amely testi és lelki realitást lát a jogi személyekben, mind a ZITELMANN-féle felfogást, amely csupán lelki realitást lát bennük, „a naturalizmus gyermekének“ nevezi „*Philosophie des Rechts*“ c. újabb munkájában BINDER.¹⁴⁴ Az említett elméletek tapasztalati realitást látnak a jogi személyekben, holott Binder szerint a jogtudomány nem foglalkozhatik „természettudományi problémákkal”.¹⁴⁶ Az említett elméletek a jogi személy létét magyarázzák, holott létjogosultságát kellene feltárniok.¹⁴⁶

A pusztán a létet vizsgáló szemlélet azonban nem is tudja Binder szerint a jogi személyek létét bizonyítani. A „termé-

scheinbare Befehl an den Willensunfähigen ist zunächst ein Befehl an die willensfähige Person, die einem anderweiten Rechtsbefehl gemäß verpflichtet ist, in Vertretung des Willensunfähigen zu handeln; dieser *allgemeine Vertretungsbefehl* wird durch jenen besonderen Befehl nur mit konkretem Inhalt erfüllt . . . Ebenso ist es näherer Analyse bedürftig, wenn wir von Erlaubnissen an willensunfähige Personen sprechen. Auch hier ist . . . an Vertretung zu denken . . . Ich bin demnach allerdings der Meinung, dass das, was man bei willensunfähigen Personen Eigentum, Forderungsrecht, Verpflichtung u. s. w. nennt, inhaltlich von dem, was bei willensfähigen so heisst, verschieden ist. Für *juristische Personen* liegt die Sache ganz analog, und ich möchte hier nur andeuten, dass das sogen. Problem der juristischen Personen, was die technisch-juristische Konstruktion anbetrifft, nur auf diesem Wege, *soviel ich jetzt sehe*, lösbar ist“. (I. m. 47–48. II. 8. jegyzet; az aláhúzások tőlem származnak.) — Amennyiben Zitelmann, — miként azt az idézett futólagosan odavetett megállapításokból következtethetjük, — a jogi személyek alkotóelemeit egyrészt az akaróképes képviselők, illetőleg szervek cselekvéseinek pszicho-fizikai realitásában, másrészt az ezen cselekvéseket egységbefoglaló jogi normákban (allgemeiner Vertretungsbefehl), mint pusztán ideális, eszmei léttel bíró szellemi összetartó kapcsokban, keresi, ezen későbbi felfogása kétségtelenül közelebb jár az igazsághoz, mint nevezetes ifjúkori munkája. Igaz viszont, hogy midőn az akaratképtelen (cselekvőképtelen) személy kifejezést, — és a dolog analog volta folytán a jogi személy kifejezést is, — „kényelmes rövidítésnek“ tartja, ezzel a felfogásával kétségtelenül már azon elmélet felé közeledett a realitási elmélet egykori képviselője, amely elmélet a jogi személyeket mégcsak fikciónak sem, hanem csupán nyelvi abbreviatúráknak, pusztán metaforáknak tekinti. — Zitelmann ezen felfogásának *Serment* elméletével való rokonságáról alább a 370. jegyzetben fogunk megemlékezni.

¹⁴⁴ Berlin, 1925, 288. l.

¹⁴⁵ I. m. 284. l.

¹⁴⁶ I. m. 288. l.

szetnek, az értékektől idegen, értékek számára vak és eszmék nélküli valóságnak“ a világában szerinte „csupán egyes tárgyak és csupán egyes emberek vannak, közösségről (~~társas létéről, Gemeinschaft~~) szó sem lehet ~~itt~~, mert a közösségnek, mint valóságnak, mindig valamely *eszme* az előfeltétele”.¹⁴⁷ — Megjegyezzük ~~itt~~, hogy Binder ezen utóbbi felfogásában sok igazság van, ~~Már eddigi kritikai észrevételeinkből ki-világolt, hogy~~ a jogi személyek se önálló testtel, se önálló lélekkel nem bírnak; testi és lelki realitással csupán azok az emberi akaratok és cselekvések bírnak, amelyeket a jogi személy egységbe foglal; az emberi akarások és cselekvések valamely sokaságát azonban mindig csak valamely eszmei összetartó kapocs foglalhatja egységbe össze. Teljesen igaza van ~~szervezőknek, amide~~ azt mondja, hogy „a közösségnek mint valóságnak mindig valamely *eszme* az előfeltétele“. A jogi személyek realitása szerinte az eszme, még pedig az erkölcsi eszme realitása; Binder *erkölcsi valóságot* lát a jogi személyekben, de általában a jogi értelemben vett személyiségben, a jogalanyiségben, is.

Szerinte a természetes személyt, az embert sem azért ismeri el személynek a jog, mert „teste és lelke van, s talán mert az akarat pszichológiai faktuma felfedezhető benne”.¹⁴⁸ „Az individuum értéke nem alapulhat létezésének brutális tényén; abból, hogy *itt van*, semmiféle jogot sem vezethet le a maga számára . . . Az egyén az állammal és a jogrenddel szemben sem hivatkozhatik pusztán létezésére jogosultságának bizonyításaképpen”.¹⁴⁹ Az ember nem mint természeti lény, hanem csak mint erkölcsi lény, mint egyének-feletti erkölcsi

¹⁴⁷ I. m. 281. l.

¹⁴⁸ I. m. 285. l.: „ . . . nicht deshalb, weil er Leib und Seele hat, weil etwa bei ihm das psychologische Faktum des Willens festgestellt werden kann, ist er (der Mensch) Person; denn dann müssten schliesslich alle Organismen, tierische wie pflanzliche, mehr oder minder auch Personen sein . . .“

¹⁴⁹ I. m. 279. l. — V. ő. továbbá u. o. 280. l.: „ . . . Das Recht auf Leben, auf Teilnahme an der Gemeinschaft lässt sich nicht aus dem rein empirischen Dasein, aus der animalischen Vitalität begründen, wohl aber aus dem bewussten Leben als Person, als Träger der Vernunft und menschlichen Würde . . .“

értékek hordozója, mint a személyfeletti észnek szubjektív megjelenése, mint az emberi méltóság képviselője: jogalany.¹⁵⁰

A jogalanyiség általában erkölcsi fogalom tehát Binder szerint: értéket jelent, azt az értéket, amely megérdemli, hogy a jog öncélnak tekintse, mint személyt megbecsülje.¹⁵¹ A jogalanyiség, a személyiség „nem tény, hanem feladat”.¹⁵² Amint-hogy az alanyi jog is „hivatal, gyakorlása pedig szociális feladat s ezért egyúttal erkölcsi feladat is”.¹⁵³ Az ember is csak azért érdemli meg, hogy jogalanynak tekinthessék, mert erkölcsi feladatok megoldására hivatott.¹⁵⁴ De nemcsak az emberre, mint a közösség tagjára, hárulnak szerzőnk szerint ilyen erkölcsi feladatok, hanem a „történetileg adott közületi alakulatokra” is; az erkölcsi feladatok éppen azért, mert „közösséget alapító természetűek”, nemcsak az egyéneknek, hanem éppen olyan mértékben a közösségnek is feladatai, hiszen nagyrészüket meg sem oldhatná maga az elszigetelt ember; az emberiségnek is vannak feladatai.¹⁵⁵ Amiként tehát az egyes ember csupán mint szociális és erkölcsi feladatok és értékek hordozója jogalany, akként a közösség is mint az eszme hordozója, a személyfeletti ész valósága, mint önálló érték, mint erkölcsi feladatok alanya: személy, jogalany.¹⁵⁶ A jogi személyek ezért éppenúgy az erkölcsi világ valóságának a részesei Binder szerint, mint a természetes személyek, az emberek. A jogi személyek — a különböző szociális szervezetek, korporációk, alapítványok, közjogi intézetek, — reálitása szintén: *erkölcsi reálitás*.

„A közösség, — mondja szerzőnk, — nem pusztán eszme, hanem valóság”.¹⁵⁷ A személyfeletti ész valósággal összeköt

¹⁵⁰ I. m. 280. l. (l. az előbbi jegyzetet), u. o. 443., 445., 448. ll.

¹⁵¹ I. m. 443. l.

¹⁵² I. m. 282. l.

¹⁵³ I. m. 449. l.

¹⁵⁴ I. m. 279. l.

¹⁵⁵ I. m. 281—282. ll.

¹⁵⁶ I. m. 281. l.

¹⁵⁷ I. m. 272. l. — Érdekes megfigyelni, hogy szerzőnk mind a valóság (Wirklichkeit), mind az eszme (Idee) szót kétféle értelemben is használja: a valóság empirikus (ily értelemben csak az ember és nem a jogi személy valóság) és metafizikai (ily értelemben valóság az erkölcsi eszme, a személy feletti ész), az eszmén pedig hol az erkölcsi eszme valóságát,

bennünket és a közösség tagjaivá tesz. „Az ember valósággal részese az abszolútumnak, amely életet lehel belé, amely az ő létezésében megjelenik, s ezen a részesezésén alapul méltósága, személyisége . . .”¹⁵⁸ „A szellemnek a valósága” teszi igazán emberré az embert.¹⁵⁹ Binder felfogása tehát végsősorban a szellem, az egyénfeletti ész valóságának a *metafizikai* feltevésén nyugszik, ez az, ami szerinte az erkölcsi világ realitását megalapozza.¹⁶⁰

„Az u. n. jogi személy, — mondja szerzőnk, — . . . ugyanazon értelemben személy, mint az egyes ember: mint a szociális észnek és egy erkölcsi akaratnak a valósága . . .”¹⁶¹ „Az egyesület mint közösség — szerinté — több mint sokaság, több mint pusztán kollektivum: az ember szociális létének a megjelenése, az észnek és az erkölcsiségnek egy darabja s egy önértéknek a hordozója; mint ilyennek igénye van a jogrenddel szemben az elismertetésre . . .”¹⁶² s ugyanez áll szerinte a magánjogi alapítványokra és a közjogi intézetekre is.¹⁶³ A jogi személyek és a természetes személyek egyaránt a bennükrejlő erkölcsi és szociális érték folytán személyek, jogalanyok. Az ember (a természetes személy) is csak mint a közösség szerve személy, jogalany, szerzőnk szerint; csak mint magasabb erkölcsi, és ami ezzel szerinte egyértelmű: szociális értékek hordozója érdemli meg az egyén is, hogy személynek, vagyis öncélnak tekinthessék.¹⁶⁴ Eppen azért nincs is ellentmondás szerinté aközött, hogy az ember mint személy egyrészt ön-

hol meg — mint most idézett helyében is — valamely valóságnélküli üres gondolatot kell értenünk. Az ilyen jórészt nem tudatosan alkalmazott *kéltélműségek* természetesen nem emelik Binder hegelianus jogfilozófiájának amúgy sem túlságosan világos és logikus voltát.

¹⁵⁸ I. m. 275. l.

¹⁵⁹ I. m. 287. l.

¹⁶⁰ I. m. 283. l.: „ . . . die überpersönliche Vernunft (ist) die notwendige metaphysische Voraussetzung . . . , die die empirische Welt der Kultur, der Gesittung, des Rechts, der Kunst, der Religion usw. im kritischen Sinne „ermöglicht“. Insofern wird also diese überpersönliche Vernunft durch die Wirklichkeit der Kultur bewiesen . . .”

¹⁶¹ I. m. 449. l.

¹⁶² I. m. 449. l.

¹⁶³ I. m. 450. l.

¹⁶⁴ I. m. 444., 448. ll.

cél és végcél, másrészt pedig pusztán szerve a közösségnek;¹⁶⁵ az erkölcsi és szellemi közösségnek ugyanis csak öncélú lények lehetnek a szervei, a tagjai; az ember pedig azért öncél és végcél, mert a közösség szerve, tagja, az abszolútum részese.¹⁶⁶

Ne kutassuk azt, hogy van-e ellentmondás az öncélúság és a szervi minőség között, hiszen Binder, aki Hegel filozófiájának követője, végső sorban hivatkozhatnék a „coincidentia oppositorum“ filozófiai elvére is. A mi szempontunkból az a fontos, hogy szerzőnk saját felfogásának szempontjából a jogi személyek létjogosultságát éppenúgy, sőt talán még jobban megindokolja, mint a természetes személyekét. „Ha az ember, — mondja, — nem az ő magában-való-voltában (Für-sich-sein), ami nem is valóság, hanem pusztá absztrakció, hanem társas feltételezettségében és beágyazottságában személy, akkor tulajdonképpen nem az a probléma, hogy az emberből kiindulva a közületek személyiségét, hanem fordítva az, hogy a közületek ellenében az egyes ember személyiségét megindokoljuk“.¹⁶⁷ Hogy az a Binder jutott el erre a „közösségi“ felfogásra, aki régebbi elméletében szinte teljesen tagadni látszott a jogi személyek létét és alanyi jogait természetes személyek jogaira jyekezett szétbontani, az bennünket itt nem érdekel, valamint az sem, hogy egyik fentebb idézett helyében is még azt állította, hogy az értékeléstől mentes szemlélet szempontjából csak az egyes ember bír realitással, akit most magábanvaló-voltában pusztá absztrakciónak nevez.¹⁶⁸ Amit szerzőnk fentebb ismertetett elméletével szemben megjegyezni kívánunk, az a következő.

¹⁶⁵ I. m. 287. l.

¹⁶⁶ I. m. 448. l.: „Indem die Rechtsordnung den einzelnen Menschen als Person behandelt, tut sie gar nichts anderes, als dass sie ihn als Organ der Gemeinschaft anerkennt, und wenn sie seinem subjektiven Willen eine bestimmte Sphäre freier Betätigung einräumt, so . . . geschieht (dies), weil der Mensch ein Subjekt freier Selbstbestimmung im Sinne der Ethik ist, ein Wesen, das „unabhängig ist von dem Mechanismus der Natur“ . . .“

¹⁶⁷ I. m. 448. l.; v. ö. fentebb 52—53. ll. s. 80. jegyz.

¹⁶⁸ Bindernek azzal a régebbi elméletével, amelyet „Das Problem der juristischen Persönlichkeit“ (Leipzig, 1907) c. művében fejtett ki, alább fogunk foglalkozni (10. §. A., b.). — Azt, hogy az értékeléstől mentes szemlélet számára csupán az egyes emberek realitása létezik, fentebb a 147. jegyzetben megnevezett helyén mondja.

Kétségtelen, hogy ez az elmélet végső sorban az egyénfeletti ész, a szellem, az abszolútum *metafizikai valóságának* a felvételében gyökerezik. Nézetünk szerint azonban a társadalmi élet és a jog világának gyakorlati jelenségeit a lehetőség szerint metafizikai feltevések nélkül kell megmagyarázni.^{168a} Ha ennek folytán realitáson csupán a tapasztalati realitást értjük, és kikapcsoljuk a jogi jelenségek magyarázatánál a természetfeletti és tapasztalatontúli realitás kérdését, akkor be kell látnunk, hogy az erkölcsi értékek és eszmények, s általában az értékek eszmei létet, érvényességet, idealitást jelentenek. Ez természetesen semmit sem von le az erkölcsi eszmények méltóságából és feltétlenül kötelező erejéből. Amint-hogy a gondolat sem lesz értéktelenebb az anyagnál azért, mert utóbbi tapasztalható, előbbi pedig csak megérthető.

Megállapíthatjuk továbbá, hogy Binder saját bevallása szerint is nem a jogi személyek *mibenlétét, mivoltát* igyekszik tisztázni, hanem *létjogosultságukat* próbálja indokolni. Arra a kérdésre keres ő feletet, hogy mi az, ami *megérdemli* azt, hogy a jog öncélnak tekintse és jogalanyisággal, személyiséggel ruházza fel? Felfogása ennyiben a *helyes jog* kérdése körül, a *jogpolitika* mezijén mozog. Az ellen a felfogása ellen, hogy csupán magasabb erkölcsi értékek hordozói érdemlik meg azt, hogy a jog személyeknek tekintse őket, nem is lehet semmi kifogást sem tenni, mert hiszen a mi nézetünk szerint is a jog helyességének végső mértéke nem lehet más, mint az erkölcs.¹⁶⁹ Nézetünk szerint azonban *mindenekelőtt a jogi személyek mivoltának* a kérdését kell tisztáznunk, s ezt a kérdést nem oldhatjuk meg a jogi személyek erkölcsi létjogosultságának a kiutatásával. Nem feltétlenül bizonyos az, hogy a *tételes jogi szabályozás* valóban mindazt felruházná és *csakis* azt ruházná fel jogalanyisággal, ami a benne rejlő értéknél fogva az erkölcsi megítélés szempontjából *azt megérdemli*; lehet, hogy valami, ami megérdemelné a jogi személyiséget, nem nyeri el jogi elismertetését, és lehet, hogy valami, ami nem érdemli meg azt, jogi *személyiséget* nyer a *tételes szabályozás* erejéből. Az el-

^{168a} V. ö. Moór: *Metafizika és jogbölcselet*. (Athenaeum c. folyóirat, 1929. évf.)

¹⁶⁹ V. ö. Moór: „Bevezetés a jogfilozófiába“ (Budapest, 1923) 294. s. köv. ll.

lenkező állítás annak a felfogásnak az elfogadását jelentené, amely szerint a jog sohasem tévedhet, amely szerint minden jog egyúttal feltétlenül helyes jog is; mi értelme volna azonban akkor a jogkritikának és a jogi szabályozás megjavítására irányuló törekvéseknek? Binder szerint „a jog eszméjéből és a jog fogalmából folyik, hogy csupán az ember, mint eszes akaratnak egyedüli tőlünk ismert hordozója, lehet jogalany, de az is, hogy minden ember az”.¹⁷⁰ Elegendő a rabszolgaság intézményére rámutatni annak bizonyosságául, hogy a tételes jog nem volt mindig ezen az állásponton.¹⁷¹

Binder a jogi személyek vizsgálatánál csupán azt tekinti fontosnak, hogy a különböző közösségi formákban is az ember erkölcsi világának a megnyilvánulását, erkölcsi és szociális értékek és feladatok hordozóit láthatjuk. Elismeri ugyan, hogy ezen erkölcsi értékek és feladatok megvalósulásához *jogi organizációra* van szükség. Ezt a jogi organizációt azonban mellékes valaminek tekinti, holott nézetünk szerint a jogi személyeknek mint *jogi* jelenségeknek a lényege éppen ebben a jogi organizációban van. „Azt ugyan nem tagadhatjuk, — mondja szerzőnk, — hogy a társas életegység szervezetet teremt a maga számára, amelyben tevékenyvé válik, céljának él, értel-

¹⁷⁰ I. m. 443. l.

¹⁷¹ I. m. 440. lapján Binder is említi a rabszolgaság intézményét; minthogy azonban ő személyiségen és jogalanyiságon is nem alanyi jogok bírására való képességet, — vagyis nem a szokásos terminológia szerinti jogalanyiságot, — hanem egy tisztára *erkölcsi* fogalmat ért (i. m. 442. l.), azért a szövegben idézett megállapításánál a rabszolgaság intézménye, amely csupán a jogok bírására való képtelenséget, de nem az erkölcsi személyiség hiányát jelentette, nem is okoz neki semmi nehézséget. — Azon nézetének a cáfolatára, hogy amint minden ember, akként másrészt csak az ember lehet jogalany, felhozhatnók éppen a *jogi személyek* jogalanyiságát, hiszen ezek éppen *per definitionem* olyan jogalanyok, amelyek nem emberek. Binder azonban a jogi személyeket sem tekinti egyébnek, mint „az emberi szabadság életnyilvánulásának” (i. m. 449. l.). — Érdekes jelenség különben, hogy az *organikus* felfogás nagy képviselője, Gierke is annak az erősen *individualista* jellegű felfogásnak hódol, amely azt tanítja, hogy: „Menschen also sind die einzigen Rechtssubjekte. Die Menschen aber können entweder als *Einzelne* oder als *Verbände* das Recht der Persönlichkeit haben”. (Gierke, Deutsches Privatrecht, I. 267. l.) A jogi személyek realitását valló elméletek is magukban rejtik tehát már annak — a jogi személyek létét megtagadó — felfogásnak a csíráját, amely a jogi személyekben is *embereket* lát.

mét betölti és mindenekelőtt mint egység érzékelhetőleg (sinnfällig) megjelenik”;¹⁷² de felfogása szerint „az, ami . . . ezen szervezetek látható valósága gyanánt megjelenik, t. i. az *ó jogi organizációjuk*, ezen lények személyisége számára egyáltalában nem lényeges, a lényeges az, hogy önértékek hordozói, saját céloknak és feladatoknak alanyai . . . , hogy bennük a sajátjukat tevő értelem, a sajátjukat tevő ész válik valósággá, amely azután természetesen organizációjukban jut gyakorlati kifejezésre; mert szükségük van erre az organizációjukra és szerveikre, hogy tevékenységet fejthessenek ki és a rájuk háruló kategórikus feladatokat megoldhassák”.¹⁷³ Nem kutatjuk azt, hogy milyen alapon tekinti Binder a „jogi organizációt” „látható valóságnak”, semmiképpen sem helyeselhetjük azonban azt a felfogását, amely szerint a jogi személyiség kérdésénél éppen a „jogi organizáció” nem volna lényeges. Ha még megemlíttük, hogy az emberi közösségre háruló erkölcsi feladatok szerzőnk szerint „minden történelmileg adott közösségi alakulathoz szólnak”,¹⁷⁴ akkor ebből és az előbbi idézetből láthatjuk mindazonáltal azt is, hogy a történelmileg kifejlődött és tételes jogilag szervezett organizációk jelentőségét a jogi személyek kérdésénél ő sem tagadhatja, bármennyire nem is tekinti a kérdésnek éppen ezt az oldalát lényegesnek. Nézetünk szerint azonban a kérdésnek éppen ez az oldala a fontos, mert hiszen a jogi személyek elsősorban a jognak az alkotásai, történelmileg kifejlődött jogi organizációk. S a jogi személyek problémájának a lényege éppen az, hogy *miből áll, mi ez* a jogi organizáció? Az, amit szerzőnk tart lényegesnek, hogy mi érdemlené meg a jogalanyiságot, hogy mit volna *helyes* jogi személyiséggel felruházni, ez a *jogpolitikai* kérdés, problémánk megoldásánál, a jogi személyek *mivoltának* a tisztázásánál éppen nem fontos.

Binder elméletének a kritikáját ~~tehát~~ röviden abban foglalhatjuk össze, hogy nézetünk szerint mindenekelőtt a jogi személyek *mivoltát* kell tisztázni; *létjogosultságuknak* a kimutatása, erkölcsi és jogpolitikai indokolásuk mindenképpen csak egy későbbi feladat lehet.

¹⁷² I. m. 449. l.

¹⁷³ I. m. 285. l.

¹⁷⁴ I. m. 281. l.

d) Saleilles elmélete.

Ha Binder lényegtelennek tartotta a jogi személyek vizsgálatánál jogi organizációjukat, akkor az a felfogás, amely *jogi realitásnak* tekinti a jogi személyeket, éppen a jogi organizációban, a jogi szabályozásban találja meg lényegüket. Így például SALEILLES „intézményes elmélete“ (*théorie institutionnelle*) jogi intézményeknek, a jogi hatalom gyakorlására, a jogi értelemben vett cselekvésre megszervezett *jogi organizációknak* tekinti a jogi személyeket.¹⁷⁵

Annak a felfogásnak, hogy a jogi személyek jogi valóságok, más szóval jogintézmények, számos kitűnő képviselője van. Közéjük tartozónak vehetjük DERNBURgot, aki szerint a jogi személyek „általános céloknak szolgáló institúciók“, mint ilyenek pusztán gondolati léttel bíró képzetek, eszmék, de ilyen értelemben valóságok is. Nem természeti realitások, de nem is fikciók; a fikció ellentétben van a valósággal, a jogi személy képzele ezzel szemben a valóságot foglalja egy annak megfelelő fogalom alá, az eszme itt megfelel a valóságnak.¹⁷⁶

Hasonló felfogást vall a közjogászok közül JELLINEK. Szerinte a jogi személy, de általában a jogalany is, tisztára *jogi fogalom*; s mint semmiféle jogi fogalom sem, akként ez sem jelent a tények külső világában is észrevehető valóságot. Jogalanyon általában nem valamely lényt, valami létezőt, kell értenünk, hanem a tárgyi jogtól adományozott képességet, jogi relációt.¹⁷⁷ Éppen ezért szerinte minden személy tulajdonképpen jogi személy: „Az a megjelölés, hogy természetes vagy

¹⁷⁵ Saleilles, De la personnalité juridique, 608. l.

¹⁷⁶ Heinrich Dernburg, Pandekten, I. köt., Berlin, 1884, 134. l.: „... die juristischen Personen, d. h. allgemeinen Zwecken dienende Institutionen“. U. o. 135. l.: „In Wirklichkeit ist die juristische Person zwar eine Vorstellung, etwas gedachtes, aber sie ist keine Fiktion und keineswegs etwas nichtexistirendes...“ U. o. 136. l.: „Die Vorstellung der juristischen Person unterstellt... das Wirkliche einem ihm entsprechenden Begriff. Der Begriff einer Gemeinde z. B. knüpft sich an Land und Leute, die in einem gewissen Verhältnisse stehen. Die Idee entspricht der Realität der Dinge“.

¹⁷⁷ Dr. Georg Jellinek: Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1900, 150., 160—161. ll.; System der subjektiven öffentlichen Rechte, Freiburg i. B., 1892, 26—27. ll.

fizikai személy, — mondja, — *contradictio in adjecto*; természetes vagy fizikai csupán valamely szubsztancia vagy annak funkciója lehet, a személy azonban... csupán... absztrakt reláció“.¹⁷⁸ Különböztet az egyén természeti, biológiai egysége is csupán *teleológikus* egység szerinte.¹⁷⁹ Amíg tehát Zitelmann szerint a természetes személy nem más, mint fizikai szuperfluum-mal ellátott jogi személy, addig Jellinek szerint a fizikai személy elnevezése egyenesen ellentmondás. A jog világát Jellinek szerint élesen meg kell különböztetni a természeti realitás világától: „... a jog világa, — mondja, — tisztára a gondolatok világa“,¹⁸⁰ a célok és az értékek világa;¹⁸¹ a jogtudománynak pedig nem az a feladata, hogy valamely természeti valóságot megismerjen, hanem hogy *normákat* megértsen, vizsgálódásainak tárgyai tehát nem konkrétumok, hanem

¹⁷⁸ Jellinek, System stb., 27. l.

¹⁷⁹ Jellinek: Allgemeine Staatslehre, 150. l.: „... (es) existiren alle Einheiten, die das Recht zu Subjekten erhebt, in eben derselben Weise... In Wahrheit ist der Mensch in seinem Lebenslaufe vom Kinde bis zum Greise in unausgesetzter körperlicher und psychischer Wandlung begriffen...“ U. o. 151. l.: „Dass das Individuum körperlich wie jeder Organismus in stetem Flusse begriffen, dass es ein Collectivum stets wechselnder cellullarer Gebilde ist, braucht nicht näher ausgeführt zu werden. Für den Naturforscher ist das Individuum ebenfalls eine Kollektiveinheit, und auch für ihn ist diese Einheit die Form der Synthese für die Gesamtheit der somatischen Lebenserscheinungen des Menschen. Das Individuum ist körperlich und geistig *teleologische* Einheit und damit subjektive Einheit... Den Staat als Rechtssubjekt zu erfassen geschieht daher mit nicht minderem Rechte als die Auffassung des Menschen als Rechtssubjektes“. — Ezzel a felfogásával, — amely szerint az egyén sem testi egység, hanem csupán változó testi és lelki állapotok kollektív egységbefoglalása, vagyis teleológikus egység, miként az állam s általában a jogi személyek, — ellenkezik azonban az a másik megállapítása, amely szerint az egyesület több embernek valamely cél által teleológikus egységgé való összefoglalása olyan módon, hogy a természettudományos szemlélet számára ez az egység nem létezik, mert a természettudományos szemlélet számára csupán az egyes egyének léteznek: „Unter dem Gesichtspunkte theoretischer Erkenntniss aber, — mondja, — sind selbstverständlich in allen Fällen nur Einzelindividuen vorhanden, die sich in mannigfachen Beziehungen zu einander und gegenseitig verursachten Zuständen befinden“. (System stb., 24. l.) Eszerint ugyanis mégis csak természeti egység, és nem csupán szubjektív teleológikus egység volna az egyén.

¹⁸⁰ System, 16. l.

¹⁸¹ System stb., 15., 24. ll.

absztraktumok, fogalmak és szabályok.¹⁸² A jog világa azonban nem a fikciók világa sem, hanem az absztrakciók világa; a fikció nem a valóságon, hanem kitaláláson nyugszik, az absztrakciónak az alapja ezzel szemben a valóság, a külső és belső történet világának reális jelenségei.¹⁸³ Mind a fikcióktól, mind a természeti realitástól különböző jogi valóságot lát tehát Jellinek a jog világának a jelenségeiben, és így a jogi személyekben is.

OTTO MAYER szerint is „a jogász számára“ valóságot jelent a jogi személy és nem fikciót;¹⁸⁴ a jogi személynek ez a valósága jogi szervezetén, alkotmányán nyugszik, amely célját és szerveit meghatározza.¹⁸⁵ Nyilvánvaló tehát, hogy O. Mayer szerint is jogi realitás csupán, és nem természeti valóság a jogi személy.^{185a}

¹⁸² System stb., 15. l.

¹⁸³ System stb., 16. l.

¹⁸⁴ Otto Mayer, Die jur. Person u. ihre Verwertbarkeit stb., 17. l. — Hogy miben áll az, ami „für den Juristen eine Wirklichkeit“, vagyis a jogi valóság, azt O. Mayer nem mondja meg, legfeljebb sejteti azzal az egyik jegyzetben odavetett megjegyzésével, hogy: „Ich halte die Wirkungen der Rechtsordnung für etwas sehr Reales“. (U. o. 18. l.)

¹⁸⁵ U. o. 20. l. (jegyz.): „... eine juristische Person, die, wie die unsrige, gar nichts anderes sein kann als ein Geschöpf der Rechtsordnung...“ U. o. 18—19. l.: „Das alles macht ihre *Verfassung* aus, deren sie bedarf, um da zu sein. Sie ist durch und durch juristisch“. — Továbbá Deutsches Verwaltungsrecht, II. köt. (3. kiad. 1924), 325. l.: „Ihr Dasein beruht auf ihrer *Verfassung*“. U. o. 326. l.: „*Zweckbestimmung* und *Vertretungsordnung* sind wesentliche Stücke der *Verfassung*“.

^{185a} A nevesebb külföldi írók közül a jogi realitás elméletének követője gyanánt említhető Ferrara is. Hatalmas — több mint ezer oldalra terjedő — műve „*Teoria delle persone giuridiche*“ címen a Pasquale Fiore majd Biagio Brugi által szerkesztett „Il diritto civile Italiano“ c. gyűjteményes munka II.-ik részében jelent meg. (Napoli-Torino, 1-ső kiadás 1915, 2-ik 1923.) Elméletének rövid kifejtését találhatjuk „*Trattato di diritto civile Italiano*“ (Roma, 1921) c. műve I. köt. I. részének 597. s. köv. lapjain (különösen 607—610. ll. 125. p.). Szerinte: „Le persone giuridiche possono definirsi *associazioni od istituzioni formate per il raggiungimento d'uno scopo, e riconosciute dall'ordinamento giuridico come soggette di diritto*“. (Teoria stb., 2. kiad. 386. l.) Felfogásának alapvető gondolata, hogy a jogi személy *realitás és nem fikció*: „Le persone giuridiche sono una realtà, non una finzione“. (U. o. 387. l.) Hangsúlyozza azonban, hogy a jogi személy realitásán nem szabad érzékileg tapasztalható realitást érteni, mert ebben az utóbbi értelemben: „le persone giuridiche non sono reali, ma non sono reali neanche i concetti delle scienze astratte, ed in parti-

Magyar íróink közül ez EREKY ISTVÁN álláspontja: „... más a valóság, — mondja, — a jogi elvek, a gondolatok világá-

colare non è reale il nostro mondo giuridico. Ma ove il concetto di reale si allarghi a tutto ciò che per il nostro pensiero esiste, in antitesi a ciò che è immaginario e finto, allora nessun dubbio che le persone giuridiche siano una realtà. Esse sono reali nello stesso senso e modo, come sono reali le altre forme giuridiche, come è reale una obbligazione, l'eredità, un contratto. Realtà ideale giuridica, non realtà corporale sensibile. Esistono dunque le persone giuridiche? ... se per persone giuridiche s'intendono delle *forme giuridiche* di cui sono rivestite colleganza o stabilimenti sociali, la risposta non può esser che: sì“. (U. o. 387. l.) Ebben az értelemben mondja, hogy: „la personalità è una *forma giuridica*, non un ente in sé“. (U. o. 368. l.) A nagy nehézsége Ferrara felfogásának is a jogi realitás (a jogi forma) és a jogi fikció egymástól elhatárolásában áll. Ha mindaz realitás, ami „gondolatunkban existál“, akkor a jogi fikció is az; nem lehet-e a jogi fikcióról is elmondani, hogy „jogi forma“, „az egyszerűbb jogi szabályozás módja“? Szerzőnk a jogi fikcióról is elmondhatná azt, amit a jogi személyről állít, hogy t. i. az: „è un modo di regolamento, un procedimento d'unificazione, la forma legale che certi fenomeni d'associazione e d'organizzazione sociale ricevono dal diritto obbiettivo“ (u. o. 368. l.), „una forma giuridica per un più semplice ordinamento dei rapporti“ (u. o. 369. l.) Bár „jogi formának“, „az egyszerűbb szabályozás eszközének“ tartja a jogi személyeket, az ellen tiltakozik, mintha pusztán a jogi *tehnika* segédeszközét látná bennük: „Ma questa forma giuridica — mondja — non è un'invenzione delle legge, un procedimento tecnico scoperto dai giuristi, uno strumento del laboratorio giuridico. No.“ (U. o. 372. l.) Szerinte: „la persona giuridica è una forma *naturale e spontanea* di regolamento giuridico, ... la legge così non soddisfa solo dei bisogni pratici, ma dà carattere giuridico ad una configurazione che già esiste nel nostro pensiero. La persona giuridica è la *traduzione giuridica d'un fenomeno empirico*; il legislatore ... non fa che secondare, sviluppare, rendere in termini giuridici ciò che già esiste nella concezione pratica sociale“. (U. o. 374. l.) Úgy látszik tehát, hogy a jogi szabályozás formájának a *természetessége* („*naturalezza*“) az, ami a jogi személy jogi realitását a jogi fikciótól megkülönbözteti. A jogi személyeknek *szubsztrátumuk* van: az egyesületeknek valamely cél megvalósítására egyesült emberek sokasága, az alapítványoknak pedig valamely cél megvalósítását munkáló intézmény az öt alkotó 1. adminisztrátorokkal, 2. alapítványi vagyonnal (ez kivételesen hiányozhat szerzőnk szerint) és 3. desztinatáriusokkal (ezek is hiányozhatnak) — szolgál ilyen szubsztrátum gyanánt. Ezt a szubsztrátumot, vagyis mind az egyesület, mind az alapítvány faktikus alkotóelemeinek a sokaságát már a társadalmi felfogás ideális egységgé, az egyesület és az intézmény *teleologikus* egységévé foglalta össze, mielőtt még a tárgyi jog a jogi személyiség ruhájába öltöztette volna őket. A teleologikus egységbe-foglalás elméneknak s a társa-

ban s más a természettudós számára . . . (A jogász) valóságnak veszi azt is, amit csak a jog parancsaiból és tilalmaiból tud

dalmi felfogásnak a munkája: „ad una tale visione appartiene perciò una speciale attività sintetica del nostro spirito, la quale ci permette di vedere la totalità come una cosa a sé“. (U. o. 377. l.) A jogi személyiséggel való felruházás által pedig a tárgyi jog teremt olyan önálló jogalanyt, amely független mind a szubsztátum faktikus alkotóelemeitől, mind a szubsztátum szintetikus (teleologikus) egységétől: „ . . . quando il diritto obbiettivo trasforma l'unità sintetica in unità giuridica . . . crea costitutivamente un nuovo soggetto, che è autonomo in rapporto al substrato che vi è posto a base; . . . il subiectus juris poggia su un substrato, ma non è identico al substrato; . . . l'unità giuridica non coincide con l'unità sintetica del substrato . . .“ (U. o. 385., 386. ll.) Így kell érteni azt, hogy a jogi személy megalkotásával „il diritto non fa che tradurre giuridicamente un fenomeno empirico, accogliere una figura che già esiste nell'opinione sociale“ (Trattato stb., 610. l.) s hogy „le persone giuridiche risultano da due elementi, uno materiale, l'altro formale, cioè l'esistenza di un substrato e la concessione di personalità. La costituzione si svolge quindi in due fasi distinte, in un processo di formazione dell'ente sociale, sia associativo od istituzionale, ed in un secondo stadio che suggella giuridicamente l'ente formato e lo accoglie nel campo di diritto. La persona giuridica anzi a rigore non nasce che nella seconda fase, con l'intervento del diritto obbiettivo, ma poichè questo non cade nel vuoto, presuppone già la formazione d'un substrato“. (Trattato, stb., 610—611. ll. Az aláhúzás tölem van.) A jogi valóságot tehát az különböztetné meg szerzőnk szerint a jogi fikciótól, hogy a jogi valóság mögött egy szociális realitás (ente sociale) áll. Bár szerzőnk szociális lényei csupán ideális, gondolatbeli egységek, ez a felfogás mégis közeledést jelent már a Gierke-féle elmélethez. Igaz, hogy azt, mintha ezen gondolatbeli egységeknek (ente ideale) valóságos akaratuk volna, határozottan tagadja szerzőnk, s a jogi személyek akaratának a kérdését a jogi beszámítás segítségével oldja meg: „ . . . è lo Stato che . . . tratta . . . il volere degli organi o rappresentanti come volontà propria della persona giuridica“. (Teoria stb., 386. l., Trattato stb., 607. l. 2. jegyz.) Megjegyzendő, hogy Ferrara a jogi személyekről szóló nagy művének első kiadásában közelebb állott az individualista irányhoz, amennyiben minden jogi személyben az embereknek egy egységes jogi forma által összefogott csoportját látta s az alapítványt sem tekintette másnak, mint az adminisztrátorok egymásután következő sora megszemélyesítésének. Ezt a nézetét később feladta. (V. ö. Trattato stb., 607. l. 2. jegyz., Teoria stb., 2. kiad., 384. l. 2. jegyz.) — A jogi realitás elméletének a hívei közé tartozik Léon Michoud is: „Nous entendons — mondja — la réalité (de la personne morale), non en ce sens que la personne morale est un être en soi, mais en ce sens qu'elle contient en elle-même les éléments essentiels de la personnalité juridique (intérêt et volonté, au sens que nous avons défini).“ I. m. I. köt. 185. l. Michoud talán egy árnya-

ugyan meg, de aminek a gyakorlati életben jogi következményei vannak“. ¹⁸⁰ Ezen az alapon magyarázza azután a jogi személyeket. Igen érdekes GROSSCHMID BÉNI felfogása, aki nem törekszik a jogi személyek egységes magyarázatára, hanem a testületektől teljesen különböző valaminek tekinti az alapítványokat: utóbbiakról eltekintve — vagyis a „jogalany-testületeket“ illetően — ő is a jogi realitás elméletének alapján áll, az alapítványokról vallott felfogása viszont a célvagyon-elmélet irányában mozog. ^{180a}

lattal közelebb áll Gierke felfogásához mint Ferrara, bár hangsúlyozza, hogy a realitás szót nem abban az értelemben használja, mint Gierke, vagy az organikus iskola; mélyrehatóbban azonban nem vizsgálja ezt a kérdést: „Nous avons toujours refusé de nous engager sur ce point dans la grande querelle des universaux, que nous considérons comme étrangère à la question juridique“. (U. o. 185. l. 2. jegyz.) Michoud szerint a tárgyi jog jogi személyiséggel csak olyan kollektív lényt ruházhat fel, amely mint ilyen már a jogalanyisággal való felruházás előtt létezik és önmagában már alkalmas arra, hogy jogalannyá váljon: „un être collectif qui a en lui-même toutes les qualités d'un être capable d'avoir des droits et des obligations“. (U. o. 121. l.) Ezek a kollektív lények olyan emberi csoportok, amelyeket állandó közös érdekek tartanak össze és amelyeknek saját akaratuk is van. Minthogy az alanyi jog lényege szerzőnk szerint az érdek, azért a jogalanyisághoz is elsősorban az érdek megléte szükséges: „le titulaire du droit est l'être collectif ou individuel, dans l'intérêt de qui ce droit est reconnu“. (U. o. 101. l.) S így az embercsoportok is lehetnek jogalanyok: „il (le droit) doit garantir aussi et élever à la dignité de droits subjectifs les intérêts collectifs et permanents des groupements humains“. (U. o. 111. l.) A csoport önálló akarata már kevésbé fontos tényező, de ez is megvan, bár: „cette volonté ne sera toujours métaphysiquement que la volonté d'individus isolés, mais socialement, c'est-à-dire pratiquement, elle devra ou pourra être regardée comme formant la volonté du groupe“. (U. o. 117. l.) Michoud természetesen az alapítványokban is emberi csoportokat lát, mégpedig a desztinatáriusok csoportját. (U. o. 116. l.) A jogi személyek tehát mindig embercsoportok, mint kollektív lények. A jogi személyek jogi realitása mögött ezek szerint az ő felfogásának az értelmében is egy bizonyos fajtájú szociális realitás, az embercsoportok valósága rejlik. Amíg azonban Ferrara csupán szintetikus gondolati egységet ért az ő „ente sociale“-ján, addig Michoud „être collectif“-je mintha mégis csak az embercsoport tapasztalati realitását jelentené. — Giorgi-ra vonatkozólag l. alább a 313. jegyz.

¹⁸⁰ Ereky István, A jogi személyek, (Városi Szemle, 1928, 1-ső sz.) 72. l.

^{180a} V. ö. Grosschmid Béni: Jogi és lénytani személyiség. (Magyar Jogi Szemle, I. évf., 1920, 2. szám. 104—108. ll., 3. sz., 161—166. ll., 4. sz.,

Annak az elméletnek, amely a jogi személyekben u. n. *jogi realitást* lát, különösen két dolgot kellene részletesen megmagyaráznia: egyrészt a jogi realitás mivoltát, s a realitás egyéb fajaitól, így a természeti realitástól való különbségét, másrészt a jogi realitásnak a jogi fikciótól való különbségét. Ezen kérdések részletes kifejtésével azonban a szóbanforgó szakirodalomban sajnos nem igen találkozunk. Aránylag még a legbehatóbban a nagy francia jogtudós, SALEILLES, foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, s azért a jogi realitás elméletének példájaként az ő felfogását fogjuk részletesebben bemutatni.

Bár éppen ahhoz a felfogáshoz, amely jogi realitást, jogi 219—224. ll., 5. sz., 278—282. ll., 6. sz. 331—334. ll., 7. sz., 425—431. ll., 8. sz., 455—459. ll., 9. sz., 537—541. ll., 10. sz., 630—634. ll. (E tanulmány befejezetlen.) Szerzőnk szerint „az embert illetően is az, hogy ő személy (jogalany): nem fizikai, hanem csupán eszmei valóság. Még pedig szorosabban: jogi eszmei valóság”. (427. l.) „Más oldalról a jogi fejlődés az emberi dolgok tökéletesedésének a menetétől hajtva, nem állapodhatott meg amellet, hogy csak az embert ismerje el jogalanyul, hanem szükségképpen el kellett ösmernie ilyenekül egyikét-másikat az affélének is, amit nem a fizikai természet, hanem a társadalmi fejlődés alkotott. S amik tehát csupán eszmei értelemben valóságok. S ez az, amit közönségesen jogi személynek nevezünk”. (282. l.) Az alapítvány szerinte „szintén jogi személy. Már erre pedig ama lénytani valóságoknak — melyekről itten különösen szó leszen — a hasonlatossága nem terjed ki”. (430. l.) „Az alapítvány felől nem mondhatni, miként a város felől, hogy az szellemileg, lelkiileg, eszmeileg létező, élő lény, egyéniség”. (103. l.) Különösen a „jogalany-testületekre” áll tehát az, hogy „a jogi személy is jogképes lény”. (430—431. l.) De másrészt „vannak *kollektív lények* . . . jogalanyiság nélkül”. (634. l.) „Vagyis a jogi személyek valamik a magánjogi alanyiság attribútuma nélkül is. S ez attribútummal felövezve sem egyebek, mint ugyanolyatén valamik, mintsem lennének anélkül”. (458. l.) A jogi személyek: „egyediségek, amelyeket a társadalmi alakulások természetvilága tesz azzá”. (166. l.) Az „állam, község, stb. . . felől legalább is vitatható, hogy ők mint incorporalis individualitások, az emberi földi rendeltetés és ez által előidézett emberi együttlétnek úgyszólván a természeti törvényeinél fogva, szintén valósággal létező ösalkati lények, egyediségek. S hogy következképpen a jogi törvény, amidőn őket a jogalanyisággal felruhazza, jogtételét olyasmihoz fűzi hozzá, ami e jogtételnek a közreműködésén kívül is, éppen csakúgy létező, mivelhogy szellemileg önállóan respiráló, kész egyediség, akárcsak fizikailag az ember”. (162. l.) — Az *alapítványokra* vonatkozó felfogását szerzőnk „*Fejezetek kötetlmi jogunk köréből*” c. műve I. köt. (Budapest, 1898) 103. s köv. lapjain (különösen 111., 113., 119—121., 126., 127. ll.) fejtette ki. L. alább 10. §. B. b. alatt az 540. a. jegyzetben elmondandókat.

organizációt, jogintézményt lát a jogi személyben, igen közel esnek a tárgyi jog fogalmából való kiindulás, SALEILLES a probléma megoldásánál az alanyi jog fogalmából indul ki. Szerinte az alanyi jog hatalom, még pedig olyan hatalom, amely társadalmi jellegű érdekeket szolgál és amelyet autonom akarat gyakorol.¹⁸⁷ Jogalany pedig mindaz, „ami alkalmas arra, hogy ezzel az alanyi jogot jelentő hatalommal felruháztassék”.¹⁸⁸ A jogalany, a személy, fogalmához ennek folytán az alanyi jog fogalmának megfelelően három alkotóelem szükséges; ez a három alkotóelem könnyen feltalálható a *természetes személynél*: az első (objektív) alkotóelem a jogi cselekvésre képes szervezet, amellyel az embert maga a természet ruházta fel, a másik (szubjektív) alkotóelem a jogi cselekvést irányítani képes egységes, független és eszes akarat, a harmadik (szociális) alkotóelem pedig a társadalmi értékesség, vagyis a jogi cselekvés egyéni célja és a társadalom kollektív érdeke közti összhang.¹⁸⁹ Az utóbbi alkotóelemre nézve megjegyzi, hogy ma minden ember már emberi mivoltánál fogva társadalmi értéket is jelent a jog szemében, de hogy ez nem mindig volt így.¹⁹⁰ Az értelmes akaratot illetőleg pedig az az álláspontja, hogy a jogi cselekvéshez szükséges akaratnak nem kell szükségképpen attól a személytől származnia, akit az alanyi jog, a hatalom, jogilag megillet; szükséges csak az, hogy ez az akarat a jogalanyt megillető hatalom szolgálatára álljon (példa erre a cselekvőképtelen személyek esete).¹⁹¹ A jogalanyisághoz szükséges alkotóelemeket megtalálhatjuk azonban Saleilles szerint a *jogi személyeknél* is. Ezeknél is megvan az objektív alkotóelem, a jogi cselekvésre képes szervezet, csakhogy ezt nem maga a természet alkotja meg, hanem a jog foglalja az egyének valamely csoportját egységes szervezetbe össze.¹⁹² Meg-

¹⁸⁷ Saleilles, De la personnalité juridique, 548. l.: „ . . . le droit subjectif est un pouvoir mis au service d'intérêts de caractère social, et exercé par une volonté autonome”.

¹⁸⁸ I. m. 549. l.: „ . . . tout être juridiquement organisé, qui sera capable d'être investi d'un pouvoir constitutif de droit subjectif, sera, par suite, une personne, au sens juridique du mot”.

¹⁸⁹ I. m. 580—585. ll.

¹⁹⁰ I. m. 584. l.

¹⁹¹ I. m. 550., 580. ll.

¹⁹² I. m. 567., 585—588., 597. ll.

van bennük a szubjektív alkotóelem is, a szervezet szolgálatára álló akarat, az egyesületet vagy az alapítványt képviselő egységes és értelmes akarat; az egyesület akarata jogilag az egyesületet alkotó emberek akaratától különböző önálló akarat, s az alapítványnál ugyanez áll az alapítványt igazgató szerv s a felügyeletet gyakorló hatóság akaratára nézve.¹⁹³ Megtalálható végül a jogi személyeknél a jogalanyisághoz szükséges harmadik alkotóelem, a társadalmi értékesség is; a társadalom érdekével ellentétes szervezkedéseknek nem is adja meg a jog a jogi személyiséget.¹⁹⁴

A jogalanyisághoz szükséges három alkotóelem nem állhat azonban szerzőnk szerint elszigetelten egymás mellett, hanem szoros benső kapcsolatban kell lenniök egymással. Különösen áll ez az objektív és a szubjektív alkotóelem egymáshoz való viszonyáról.¹⁹⁵ Ahhoz, hogy jogalanyról, személyről, beszélhessünk, nem elegendő az, hogy valamely dologhoz, élő lényhez vagy akár élettelen tárgyhoz, mint objektív alkotóelemhez, csupán külsőlegesen kapcsolódjunk hozzá egy helyette akarni képes akarat, mint szubjektív alkotóelem. Ha ez így volna, akkor az az állat, amelynek a gondozására, vagy az a szobor, amelynek a fenntartására, bizottság alakulna, amely helyettük és érdekükben akarna és cselekednék, kétségkívül szintén jogalany, személy, volna. Ennek a lehetőségét, amit — amint láttuk — egyesek valóban fennforgónak vélnek,¹⁹⁶ Saleilles a leghatározottabban kétségbevonja.¹⁹⁷ Az objektív és a szubjektív alkotóelemnek szerinte olyan belső kapcsolatban kell lennie egymással, amely csak úgy lehetséges, ha az objektív alkotóelem már természeténél fogva akarásra van megalkotva s így szervesen kapcsolódhatik hozzája a saját akarókéességének hiányait esetleg pótolni hivatott kívülről jövő akarat. Ez az eset áll fenn nézete szerint a cselekvőképtelen természetes személynél, amelyet a természet kétségkívül akarásra és cselekvésre teremtett, s melyben az

¹⁹³ I. m. 568—570., 588—595., 597—598. II.

¹⁹⁴ I. m. 567—568., 595—597., 598—599. II.

¹⁹⁵ I. m. 600. I.

¹⁹⁶ V. ö. fentebb az 53., 54., 55. és 56. jegyzetekben idézett írások véleményével.

¹⁹⁷ I. m. 600. s köv. II.

akarókéességnek legalább a csírái megvannak.¹⁹⁸ És ugyanez az eset áll fenn szerinte a jogi személynél is, amelynél az objektív alkotóelem, az a szervezet, az a jogi organizáció, amelyet nem a természet, hanem a jog teremtett, éppen azzal a rendeltetéssel alkotott meg, hogy a jogi organizációban összefoglalt egyének akaratától és cselekvésétől jogi értelemben különböző, önálló akaratot és cselekvést hozzon létre. Ebbe a jogi cselekvésre alkotott szervezetbe mint objektív alkotóelembe szervesen illeszkedik bele tehát a jogi személy intézményének szubjektív alkotóeleme, a szervi akarat, a hivatali jellegű cselekvés.¹⁹⁹

Ne kutassuk most azt, hogy eléggé meggyőző-e Saleillesnek az az érvelése, amellyel az élettelen tárgyak és állatok jogalanyiságának a lehetőségét kétségbevonja. Szögezzük le azonban azt, hogy a kifejtettek alapján a jogi személy legfontosabb alkotóeleme a jogi organizáció, a jogi szervezet. Azt az objektív alkotóelemet, amelyet a természetes személynél a természet alkotott meg, a jogi személynél a jog teremti meg. Azt, hogy a szubjektív alkotóelem, az akarat, a jogi személy akaratának számít, ugyancsak jogi intézkedés, az alapszabály, alapítólevél, vagy más statutáris rendelkezés állapítja meg;²⁰⁰ s ez a szubjektív alkotóelem, az akarat, az ezen akaratot pszichológiailag létrehozó egyének akaratától különböző, önálló akaratnak tekintendő.²⁰¹ A szociális alkotóelemet, a társadalmi értékesség elismerését ugyancsak a jog elismerése adja meg. Teljes mértékben megindokoltnak látszik tehát szerzőnknek az az alapvető felfogása, hogy a jogi személy a jog alkotása, *jogi realitás*. Minthogy pedig nézete szerint minden olyan jogi organizáció, amely abból a célból, azzal a rendeltetéssel alakul, hogy alanyi jogokat gyakoroljon, amely valamely embercsoportot jogi cselekvésre szervez meg, amely az egyéni akaratok valamely sokaságából egységes akaratot és cselekvést hoz létre: *jogintézmény, institució*, azért a jogi személy mivoltára vonatkozó elméletének a lényege abban a megállapításban foglalható össze, hogy *a jogi személyek jogintézmények,*

¹⁹⁸ I. m. 602—603. II.

¹⁹⁹ I. m. 603—606. II.

²⁰⁰ I. m. 604. I.

²⁰¹ I. m. 591—592. I., továbbá 569., 594., 604. II.

institúciók. „Ha az elmondottak összefoglalásaként nevet akar nek adni, — mondja, — annak a felfogásnak, amelyet kifejtettem, akkor *intézményes elméletnek* (théorie institutionnelle) nevezném el”.²⁰²

Az, hogy a jogi személy jogintézmény, amely jogi realitással bír, az elmondottak alapján annál természetesebbnek tűnik fel, minthogy már a természetes személy is részben csupán a jog alkotása szerzőnk szerint. Szerinte a természetes személy sem olyan tisztára természeti lény, amely a jogi fogalmaktól független volna. Bizonyítja ezt nemcsak a rabszolgának a példája, de a cselekvőképtelen természetes személyek esete is.²⁰³ Ha annak, aki valóságos, tényleges hatalommal nem bírhat, például a pár napos csecsemőnek, mégis jogi hatalmat, alanyi jogot tulajdonítunk, akkor ez vagy éppen olyan fikció, mint az, amely a jogi személyek alanyi jogairól beszél, vagy pedig ha nem az, akkor ez az utóbbi eset sem fikció, hanem mind a két esetben nem természeti, hanem jogi realitással van dolgunk. Szerzőnk szerint kétségtelen, hogy az alanyi jog lényegét tevő hatalom nem tényleges hatalom, hanem jogi hatalom, jogi realitás. A természetes személy is jogi realitás, ennek is vannak olyan pusztán ideális léttel bíró alkatrészei, amelyek csupán intellektuális teremtés eredményei.²⁰⁴

Jogi realitással azonban az u. n. jogi személyek is bírnak szerzőnk szerint. Hogy természeti realitással nem bírnak, az egészen kétségtelen szerinte: a jogi személyek nem léteznek a természeti valóságban, mintahogy a jogi személyek akarata, a kollektív akarat sem pszichológiai realitás; a természeti realitás szempontjából a jogi személyek akarata és cselekvése egyes emberek akarata és cselekvése csupán.²⁰⁵

²⁰² J. m. 608. l. — V. ö. u. o. 563—565., 596., 606. ll.

²⁰³ I. m. 574., 574—575., 575—577. ll.

²⁰⁴ I. m. 580. l.

²⁰⁵ I. m. 593. l.: „Qu'importe maintenant que cette volonté n'ait plus son siège psychologique dans l'association, mais chez chacun de ceux qui ont servi à la manifester? . . . De ce que les pouvoirs juridiques conférés à l'association ne sont exercés que par des hommes pris en tant qu'individus, cela ne veut pas dire que ce soit à ces hommes que ces pouvoirs appartiennent individuellement”. Továbbá u. o. 607. l.: „Mais il en est tout autrement de l'élément subjectif destiné à mettre ce mécanisme en mouvement.

A jogi személyeknek a természeti realitáshoz való viszonya azonban nem egészen világos szerzőnk felfogásában. ~~Fentebb ismertetett~~ ~~nézete~~ szerinte a jogi személynek is elengedhetetlenül szükséges alkotóeleme az u. n. szubjektív alkotóelem, a szervezet szolgálatára álló független és értelmes akarat; ez az akarat csakis valóságos akarat, pszichológiai realitás lehet. Igaz, hogy szerzőnk szerint ez az akarat az öt pszichológiai létrehozó egyén akaratától különböző akaratnak, a jogi személy akaratának tekintendő. Ez a megállapítás azonban nem jelenti azt, hogy ez az akarat ne volna valóságos pszichológiai realitással bíró akarat; értelme csupán az, hogy ez a valóságos akarat nem azon egyén akaratának tekintetik, aki létrehozta, hanem a jogi személy akarata ~~szerepel~~ szerepel. A jogi személy jogi értelemben vett akarata is valóságos pszichológiai realitással bíró akarat tehát; a valóságtól való eltérés csupán az, hogy ezt az akaratot nem azzal az egyénnel hozzák a pszichológiai okozatosságnak megfelelő összefüggésbe, aki őt létrehozta, hanem a *jogi beszámításnak* az okozatos összefüggések természeti kapcsolatától igen gyakran különböző láncokkal azon jogi személlyel kötik össze, amelynek a szolgálatára ezt az akaratot valamely jogszabály parancsa rendelte. Ha szerzőnk következetesen levonná ismertetett felfogásának konszekvenciáit, úgy arra az eredményre kellene jutnia, hogy *a jogi személy jogi realitásában a természeti realitás egyes darabjai is megtalálhatók.* Valóságos, pszichológiai realitással bíró akaratok, és hasonlóképpen valóságos, természeti realitással bíró emberi cselekvések azok az akaratok és cselekvések, amelyeket a jog a jogi személy akaratának és cselekvésének tekint; a jogi organizáció mint *szellemi kapocs* a természeti realitás egyes darabjait foglalja a jogi személy egységébe, ennek jogi realitásába össze. Ha a jogi személy jogi realitását ekként határozta volna meg, ha az emberi akaratok és cselekvések pszicho-fizikai realitásának az építőköveiből felépített s szellemi, normatív kapcsolatokkal²⁰⁶ összefoglalt egységeket

C'est chez les individualités elles-mêmes qu'il réside, et chez elles qu'il se forme. Sans doute, . . . il fonctionne en elles et chez elles, comme une volonté fonctionnelle, qui se distingue, sous le rapport juridique, de leurs volontés personnelles. Mais l'acte de volition, en tant qu'acte psychique, est le même, et il est de même nature”. — V. ö. u. o. 590., 594. ll.

látott volna bennük, akkor nem sok kifogást tehetnénk felfogása ellen.

Saleilles azonban nem vonja le fentebb ismertetett felfogásából ezeket a konszekvenciákat. A *jogi realitás* mivoltát másképpen határozza meg. Megérzi ugyan az összefüggést a jogi realitás és a természeti realitás között: a jogi realitás szerinte a külső realitás után törekszik idomulni; de azért a jogi realitás mégis pusztán a fogalmak világában él: azt, hogy a természeti realitás egyes darabjai valósággal alkotórészei a jogi realitásnak, — ami pedig éppen az ő fent ismertetett felfogásának konszekvenciája volna, — nem látja meg. A jogi realitás szerinte „összefüggés a külső természeti realitás és szellemi, intellektuális fogalmak között”.²⁰⁷ Ezeket a fogalmakat, s ennél fogva e fogalmaknak és a külső realitásnak kapcsolatát is, az emberi szellem szabadon teremti meg; szabadon, de nem önkényesen, mert ezeknek a jogi fogalmaknak alkalmazkodniok kell egyrészt a külső realitáshoz, másrészt az általános jogi alapelvekhez.²⁰⁸ A jog világa tehát szerzőnk szerint a fogalmaknak a világa, ezek a fogalmak a külső valóság után törekszenek idomulni, anélkül azonban, hogy valaha is teljesen megfelelnének neki; a jog világában, mint általában a társadalmi tudományok világában az a realitás, amelyről szó van, mindig csupán megközelítése és szimbóluma a materiális realitásnak.²⁰⁹

²⁰⁶ Saleilles maga is beszél „lien statutaire“-ről (i. m. 587—588. l.), „lien de droit“-ról (i. m. 588. l.), továbbá „charte statutaire“-ről, mint a jogi beszámítás alapjáról (i. m. 604. l.).

²⁰⁷ I. m. 573. l.: „Une réalité juridique implique un rapport qui s'établit entre une réalité extérieure et une conception de l'esprit, une conception intellectuelle et doctrinale“.

²⁰⁸ I. m. 621. l.: „... il faut, pour qu'il y ait vraiment réalité juridique, que la relation admise comme rapport de droit réponde à la fois aux faits extérieurs auxquels elle doit s'adapter et à la conception normale et universelle du droit“.

²⁰⁹ I. m. 474. l.: „Dans le domaine du droit comme dans celui des sciences sociales en général, les réalités auxquelles on a affaire ne sont jamais que des approximations et des symboles de réalités matérielles qu'elles expriment. C'est un domaine de conceptions, qui cherchent à se rendre de plus en plus adéquates à la réalité qu'elles recouvrent, sans jamais s'identifier complètement avec elle“.

Ami Saleillesnek ebben a jogi realitásról vallott felfogásában rendkívül értékes az az, hogy megérzi azt a szoros kapcsolatot, amely a jog világában a valóság világa és az eszmék világa között fennáll, azt a kapcsolatot, amelyet mint a valóság és érték összefonódását, Rickert, a nagy német filozófus, általában a kultúra, a történelem jelenségeinek a jellemző vonásaként állapít meg, s amelyről mi is mint a valóság világnak és a normák világának a jog jelenségeiben való összekapcsolódásáról beszélünk.²¹⁰

Fogyatékosága azonban Saleilles felfogásának nézetek szerint az, hogy nem határozza meg szabatosan a jog és valóság viszonyát; a jogi realitás szerinte a valóság után idomul, de mindig el is tér tőle; eszerint azonban a valóságtól való minden eltérést jogi realitásnak lehetne tekinteni, minthogy nincsen megállapítva az, hogy a jogi realitásban a természeti valóságtól való eltérésnek milyen foka lehetséges.²¹¹ Különben is amide Saleilles a jog világot tisztára a fogalmak világának tekintti, ezzel tulajdonképpen pusztán eszmei létet tulajdonít a jogi realitásnak, s ekként a jogi realitást teljesen megfosztja a realitástól.

A jogi realitás mivoltának a kifejtésével kapcsolatban részletesen foglalkozik Saleilles a *jogi realitás* és a *jogi fikció* különbségével is. A fentebb elmondottak szerint a jogi fikciókat is jogi realitásnak lehetne tekinteni, hiszen a jogi fikciók is a jog alkotásai, jogi fogalmak, beleilleszthetők tehát a jog fogalom-világába. Hogy eltérnek a külső valóságtól? Hiszen a jogi realitás is eltér többé-kevésbé attól. Érdekes, és rendkívül jellemző Saleillesnek a jogi realitásról vallott felfogására is, hogy szerzőnk nem is a természeti valóságtól való nagyobb-fokú eltérésben, hanem az általánosan elfogadott jogi alapelvekkel való szembehelyezkedésben látja a jogi fikcióknak a

²¹⁰ V. ö. Heinrich Rickert: Die Probleme der Geschichtsphilosophie, 3. kiad., Heidelberg, 1924, 23. s. köv. II.; Moór: Macht, Recht, Moral (Szeged, 1922) 5. l., Bevezetés a jogfilozófiába (Budapest, 1923) 158., 186. II. — L. továbbá alább a 13. §.

²¹¹ I. m. 474. l. (idézve fentebb a 209. jegyzetben). — Egy másik helyén megállapítja, hogy: „... la loi peut, en matière juridique, établir à son gré toutes les relations de droit qu'elle peut juger nécessaires...“ (i. m. 624. l.)

jogi realitástól való különbségét. Bevallja, hogy — ha tág értelemben használjuk a jogi realitás megjelölést, mint a jogi hatásokat létrehozó jogi jelenséggel azonos kifejezést — akkor a jogi fikciókat is jogi realitásoknak kell tekintenünk.²¹² Ha azonban a jogi fikciót mégis szembeállítjuk a jogi realitással, akkor szerinte a jogi realitás fogalmának egy specifikus szűkebb értelmet tulajdonítunk. Ebben az értelemben akkor beszélünk jogi realitásról, midőn a jogi jelenség annyira megfelel az általánosan elterjedt jogi alapelveknek, hogy a közfelfogás egészen természetesnek, s másként el sem képzelhetőnek tekintti azt. Ha ezzel ellentétben a törvény valami egészen új és szokatlan jogi hatást hoz létre, amely ellentétben áll az általánosan elfogadott jogi alapelvekkel, akkor beszélünk szerinte jogi fikciókról. „Igaz, — mondja szerzőnk, — hogy akkor, amidőn idővel az előbb általános jogi közfelfogás már megváltozott, ennek folytán az is, ami kezdetben fikció volt, jogi realitássá válhat, amennyiben ezentúl már hatásaiban megfelel annak az általános jogi szisztémának, amelyhez hozzátartozik. És valóban nem realitás-e, — kérdi, — az a fikció, amely nélkülözhetetlenné vált?”²¹³

²¹² J. m. 612. l.: „... du moment que l'on introduit dans la sphère du droit un élément de concept intellectuel, une part de conventionnel, on se trouve tenté de dire qu'il n'y a de fiction nulle part, et que, dans toute relation juridique, du moment qu'elle est acceptée comme telle, il y a réalité de droit. Et, en effet, il faudrait le dire, si on prend ce mot de réalité juridique au sens large, comme synonyme de phénomène juridique, produisant des effets de droits“.

²¹³ I. m. 613. l.: „C'est . . . lorsque la loi veut faire produire un effet de droit nouveau, qui ne correspond plus à aucun fait juridique préalablement admis, qu'elle se sert parfois du procédé et de l'idée de fiction, afin de mieux montrer l'analogie qu'elle poursuit, et quelquefois aussi pour faire excuser la hardiesse de ses innovations. C'est bien là une réalité juridique au sens large du mot, puisqu'il y a un effet de droit parfaitement réel qui se produit. Mais ce n'est plus une réalité de droit au sens spécial et vraiment scientifique, puisqu'elle se produit par opposition aux productions naturelles au droit. Il est vrai que, le jour où, avec le temps, les conceptions normales auront changé, ce qui était fiction au début deviendra réalité par la suite, puisqu'il y aura, dès lors, adaptation normale entre les effets produits et le système juridique de droit commun auquel ils se rattachent. Qu'est-ce, en effet, qu'une fiction qui devient indispensable, sinon une réalité?“

Ha azonban a jogi fikció és a jogi realitás között csupán az a különbség, hogy a fikció újszerű, szokatlan tartalmú, míg a jogi realitás a jogi közfelfogásban megszokott tartalmú institúció, akkor különbségük csupán a bennük kifejezésre jutó szellemi tartalom különbsége, a létezés, a szubszisztencia szempontjából azonban közöttük különbség nincs. Ha a jogi fikció a nélkül, hogy bármi is járulna hozzá, csupán a jogi közfelfogás változása folytán, jogi realitássá válhat, akkor nem lehet lényegbeli különbség jogi realitás és jogi fikció között.

A jogi személyek mivoltát magyarázó teóriák területén a jogi realitás elmélete ennek folytán szorosán érintkezik a fikció elméletével.

9. §. A fikció elmélete.

Ha a jogi realitás elmélete után a fikció elméletét vesszük szemügyre, első pillanatban az a benyomásunk, hogy a *jogi személy* mivoltát magyarázó ezen két elmélet tulajdonképpen nem is a *jogi személy* mivoltára, hanem a *természetes személyre* vonatkozó felfogásban különbözik egymástól. A realitási elmélet azonos jellegűnek tekintti a jogi személyeket és a természetes személyeket; testi vagy lelki realitást lát a jogi személyekben is (Gierke, Zitelmann), vagy a természetes személyekben sem lát egyebet, mint erkölcsi vagy jogi realitást (Binder, Jellinek-Saleilles). A fikció elmélete ezzel szemben áthidalhatatlan különbséget lát a természetes és a jogi személyek közt: a természetes személyek a jogtól független testi és lelki realitással bíró emberek,²¹⁴ a jogi személyeknél ellenben ennek a testi-lelki realitásnak teljes hiányát találjuk, minthogy ezek pusztán jogi léttel bírnak. A fikció pedig éppen abban rejlik, hogy a jog ezt a két teljesen *különböző* valamit *egyaránt* jogalanynak, személynek tekintí. Hogy a jogi személy csupán fikció útján tekinthető személynek, ebben a felfogásban természetesen az a gondolat is benne foglaltatik, hogy a személyiség-

²¹⁴ V. ö. Pucha nyilatkozatával (Weiske, Rechtslexikon, III. köt. 66. l.): „Die Persönlichkeit ist hier an ein Subject geknüpft, welches ein natürliches Dasein, ein Dasein auch ausser dem Recht hat, an das menschliche Individuum . . . Person ist der Mensch nur durch das Recht, aber das Subject der Persönlichkeit ist nichts Juristisches, sondern etwas Natürliches . . .“

hez, a jogalanyisághoz tulajdonképpen természeti realitás szükséges, és hogy ennekfolytán tulajdonképpen csupán az ember volna természetszerűleg jogalanynak tekinthető; a jogi személy fikciójában tehát a dolgok ezen természetszerű rendjével való szembehelyezkedést találunk, ami egyúttal *a valóságtól való eltérést* is jelent, mert hiszen a jog a nem valóságos jogalanyt úgy tekinti, mintha valóságos jogalany, testi és lelki realitással bíró ember volna.

A fikció elmélete távolról sem tagadja a jogi személyek jogi létét, azonban pusztán jogi léttel bíró személyeknek, a jog alkotásainak, a jog teremtményeinek tekinti őket. Hogy ebből a szempontból mennyire nincsen különbség a fikciós elmélet és a jogi realitás teóriája között, azt meggyőzően bizonyítja a fikciós elmélet egyik megalapozójának, KIERULFFnak az a megállapítása, hogy a jogi személy jogi *realitással* bíró lény („gesetzlich reelles Wesen“).²¹⁵ A fikció jellemzője nem a jogi, hanem a természeti realitás hiánya, sőt találunk a fikciós elmélet megalapozóinak, Kierulffnak, Savignynek és Puchtának munkáiban olyan nyilatkozatokat is, amelyek szerint a fikció jellemzőjét a jog rendszerinti alapfelfogásától való eltérésben kell keresni.²¹⁶ Amint tudjuk, ez Saleilles felfogása is; s eszerint

²¹⁵ Kierulff, i. m. 131. l. (jegyz.): „Eine ganz andere Frage ist, ob denn ein solches faktisch unwirkliche, bloss gesetzlich reelle Wesen nicht einer Vertretung bedarf, um zu existiren“.

²¹⁶ V. ö. Kierulff, i. m. 129. l.: „Fingirte (juristische) Person ist das Wesen, welches nach der nur einzelne Menschen als Rechtssubjekte anerkennenden Regel des Rechts keine Rechtsfähigkeit hat, sondern erst durch gesetzliches Ausnahmsrecht eine rechtliche Persönlichkeit erlangt“. U. o. 131. l.: „Aus dem Begriff der Fiktion ergibt sich . . . dass sie (t. i. die jur. P.), als der Regel des Rechts widersprechend, eine rechtlich *singuläre* Existenz haben“. U. o. 133. l.: „ . . . sie ist nur *fingirte* Person, und widerspricht der Regel des Rechts . . .“ U. o. 150. l.: „ . . . sie (kann) . . . als bloss *fingirtes* und der Regel des Rechts widerstrebendes Subject nur durch *jus singulare* construiert werden . . .“ — L. továbbá Puchta, (Weiske, Rechtslexikon, II. 66. l.): „Solche Persönlichkeiten sind als Ausnahme von der Regel zu betrachten . . .“; u. o. 72. l.: „ . . . die Existenz juristischer Personen (ist) doch immer etwas Unregelmässiges, eine juristische Fiktion, . . . ihre Existenz (ist) nichts für das Dasein des Rechts Nothwendiges, wie die der natürlichen Personen . . .“ — Savigny nem fejezi ki magát ilyen határozottan, de az ő felfogásából is a fenti nézet következik; v. ö. System II. köt. 2. l.: „Alles Recht ist vorhanden um der sittlichen, jedem einzelnen Menschen inwohnenden Freiheit willen . . . Darum muss der ursprüngliche

a jogi realitás elméletének ez a kitűnő képviselője abban a tekintetben is egyforma felfogást vallana a fikciós elmélet említett képviselőivel, hogy mindegyikük nézete szerint a jogi fikció a jog rendszerinti alapelveivel való szembehelyezkedést, valamely kivételes jellegű, újszerű és szokatlan jogi konstrukciót jelent. A jogi személyekre vonatkozó felfogásuk között csupán az volna a különbség, hogy Saleilles az általános jogi közfelfogással, a jog alapelveivel összhangban állónak véli a jogi személy konstrukcióját, s ezért a szó szorosabb értelmében vett jogi realitást lát benne, nem tekinti jogi fikciónak, míg a fikciós elmélet képviselői a jog általános alapelveivel való szembehelyezkedést és ennekfolytán jogi fikciót látnak benne. A különbség tehát tulajdonképpen nem a jogi személy mivoltának az eltérő felfogásában, hanem *a jog általános alapelveinek* az eltérő megítélésében rejlik Saleilles elmélete és a fikciós teória között. Legyen szabad közbevetőleg megjegyeznünk, hogy ebben a kérdésben az igazság nézetünk szerint inkább a fikciós elmélet oldalán van, hiszen kétségtelen, hogy a jog szabályai *általában* az értelmesen gondolkodni és akarni tudó emberekhez szólnak, ezek tekintendők tehát általában és elsősorban a jogi köteleességek és jogosítványok rendszerinti alanyaiul; a személyiségnek az emberen kívül más jogalanyokra való kiterjesztése az általános elveknek analógia útján való kiterjesztését jelenti csupán.

Ezek után vegyük közelebbről szemügyre a fikciós elmélet néhány kitűnőbb képviselőjét. A régebbi írók közül KIERULFF, SAVIGNY és PUCHTA, az újabbak közül BIERLING, UNGER és AUSTIN felfogását fogjuk röviden ismertetni.

a) Kierulff, Savigny és Puchta felfogása.

KIERULFFnak, aki élelműjű fejtegetésével a modern fikciós elmélet alapjainak a lerakásában egy esztendővel (1839)

Begriff der Person oder des Rechtssubjektes zusammen fallen mit dem Begriff des Menschen . . .“; u. o. 236. l.: „Die Rechtsfähigkeit wurde oben dargestellt als zusammenfallend mit dem Begriff des einzelnen Menschen . . . Wir betrachten sie jetzt als ausgedehnt auf künstliche, durch blosse Fiktion angenommene Subjecte . . .“; v. ö. továbbá a jogi fikció mivoltát magyarázó és alább a 224. és 225.-ik jegyzetben idézett nyilatkozataival, amelyek szerint a fikció lényege az, hogy a régi, megszokott szabályozást valamely új jelenségre terjeszti ki.

megelőzte Savigny, SAVIGNYnek, akit általában a modern fikciós elmélet megalkotójának tartanak (1840), valamint PUCHTának, aki ennek a tannak egyik legjellegzetesebb képviselője, felfogása — néhány részletkérdésben való eltérés mellett — a jogi személyek mivoltára vonatkozólag minden lényeges kérdésben megegyezik egymással.

Megegyezik felfogásuk abban, hogy a jogi személy nem a természet alkotása, s hogy semmiféle természeti realitással, testi léttel nem bír.²¹⁷ Megegyeznek abban is, hogy a jogi személy pusztán a jog alkotása, amelyet a hiányzó természetes személy pótlására, szerepének a betöltésére a jog teremtett meg és amely mint a jog mesterséges teremtménye csupán jogi léttel bír;²¹⁸ léte csupán eszmei, ideális, gondolati, intellektuális,

²¹⁷ V. ö. Kierulff, i. m. 130., 131. (jegyz.), 147. II.; Puchta (Weiske, Rechtslexikon, III. 70. I.). — Savigny hangsúlyozza ugyan, hogy a jogi személyek pusztán mesterséges alkotások (l. fentebb az előző 216. jegyzetben idézett helyét), azt azonban egyenesen nem mondja ki, hogy természetes léttel egyáltalában nem bírnak, sőt megállapítja, hogy: „Einigen derselben können wir ein natürliches oder auch nothwendiges Daseyn zuschreiben, anderen ein künstliches oder willkürliches. Ein natürliches Daseyn haben die Gemeinden, Städte und Dörfer . . .“ (System, II. 242. I.). Ezzel a megállapításával azonban némileg ellentmond a 216. jegyzetben idézett felőlgásának, amely szerint minden jogi személy, tehát a község is, mesterséges jogalany; kétségtelennek látszik továbbá az is, hogy csupán történeti és nem természeti létet tulajdonít a községeknek akkor is, amidőn „természeti vagy szükségszerű“ létükről beszél; szóbanforgó ellentmondó helyeit akként egyeztetethetjük valamiképpen össze, hogy szerinte a községek stb. bár mesterséges, de nem önkényes, hanem történelmileg kifejlődött jogalanyok.

²¹⁸ V. ö. Kierulff i. m. 129. I.: „Die juristische Person hat . . . die ihr gesetzlich verliehene Existenz . . .“ U. o. 130. I.: „ . . . die juristische Person selbst aber hat nur die juristische Existenz, welche das Gesetz ihr einräumt“. U. o. 131. I. (jegyz.): „ . . . bloss gesetzlich reelle Wesen . . .“ — Savigny, System, II. 236.: „ . . . künstliche, durch blosse Fiktion angenommene Subjecte“. „ . . . juristische Person, d. h. eine Person welche bloss zu juristischen Zwecken angenommen wird“. U. o. 239. I.: „Und nunmehr können wir den Begriff der juristischen Person noch näher dahin bestimmen: sie ist ein des Vermögens fähiges künstlich angenommenes Subject“. U. o.: „Die Römer . . . sagen . . . , dass dieselben (die jur. Personen) die Stelle von Personen vertreten, welches soviel sagen will, als dass sie fingirte Personen seyen“. U. o. 278. I.: „ . . . der Wille der höchsten Gewalt . . . (schafft) künstliche Rechtssubjecte“. — Puchta (Weiske, Rechtslexikon, III. 67. I.): „Bei diesen Personen ist also nicht blos die Persönlich-

fogalmi létezés.²¹⁹ S megegyeznek abban is, hogy a jogi személyek nem egyebek, mint megszemélyesített fogalmak, fiktív személyek, amelyeknek megalkotása a jog által csupán jogi fikció útján volt lehetséges, egyszóval, hogy a jogi személy jogi fikció.²²⁰

Ezeknek az alapvető megállapításoknak részletesebb kifejtését azonban elmulasztják. Nem határozzák meg közelebről sem azt, hogy mit értsünk „a jog mesterséges alkotásán“, sem azt, hogy mi az a jogi fikció. Abból, hogy jogi realitással bíró mesterséges lényről beszélnek, amely a hiányzó természetes személy szerepét van hivatva betölteni, az következne, hogy a jog teremtő tevékenysége folytán mégis csak jött létre valami jogi lény, amely valamiféle realitással is bír. A fikciós elmélet ezen értelmezése ellen fordul az az ellenvetés, amely a „*creatio ex nihilo*“ lehetetlenségére hivatkozva támadja meg a fikció elméletét.²²¹ Csak melleleg jegyezzük meg, hogy en-

keitselbst, sondern auch das Subject derselben durch das Recht gegeben . . .“

²¹⁹ Kierulff, i. m. 130. I.: „ . . . als ideelle Wesen existiren . . .“; u. o. 131. I.: „Dieses bloss intellectuelle Subject . . .“; u. o. 131. (jegyz.): „ . . . diese selbst (hat) nur eine intellectuelle juristische Existenz, welcher gar kein körperliches Etwas entspricht . . .“ — Savigny, i. m. II. 243., 278. I. — Puchta, (Rechtslexikon) 66—67. I.: „Es sind daher nur unsichtbare Dinge, nur Begriffe, als weitere Subjecte einer Persönlichkeit behandelt worden, deren beziehungsweise Gleichstellung mit dem Menschen nichts das sittliche Gefühl Verletzendes hat“. Puchta ugyanis úgy véli, hogy erkölcsi lehetetlenség az emberen kívül más testi dolgoknak (állatoknak, élettelen tárgyakkal) is jogalanyiságot adni: „Das Recht ist nämlich, — mondja, — nie so weit gegangen, körperlichen Dingen ausser dem Menschen die Persönlichkeit beizulegen, also sie dem Menschen gleichzustellen, und in der That ist dieses eine sittliche Unmöglichkeit. Die Zumuthung, leblose Körper oder Thiere als Personen, also als unseres Gleichen anzuerkennen, wäre höchstens unter solchen Nationen denkbar, welche körperliche Dinge, nicht blos als Bilder von Göttern, sondern als Götter selbst betrachten, und sie dadurch nicht allein den Menschen gleich, sondern sogar über die Menschen stellen“. V. ö. fentebb a 60. jegyz.

²²⁰ Kierulff, i. m. 133. I.: „ . . . sie ist nur fingirte Person . . .“; u. o. 129., 135. (jegyz.), 147. II. — Savigny, i. m. II. 244. I. (b. jegyz.): „ . . . als Person anerkannter Begriff . . .“; u. o. 278. I.: „Wird nun die natürliche Rechtsfähigkeit des einzelnen Menschen durch Fiktion auf ein ideales Subject übertragen . . .“ — Puchta, (Rechtslexikon) 66., 67. II. (l. előbbi jegyz.)

²²¹ L. pl. Laurent-nak fentebb a 85. jegyzetben idézett helyét.

nek az ellenvetésnek nincsen igaza abban, hogy „semmitől való teremtésről” beszél, hiszen a jognak nem kell okvetlenül semmitől teremtenie, minthogy rendelkezésére állanak az általa szabályozott emberi cselekvéseknek a realitásai, amelyekből nézetünk szerint a jogi személyeket megteremtheti; a jog teremtőerejének kérdése azonban már a jogalkotó hatalom határainak a vizsgálatához, s ennekfolytán a tárgyi értelemben vett jog mivoltának a kutatásához vezet, amiről természetesen a szóbanforgó elméletekben szó sincs.

Megállapíthatjuk továbbá, hogy a fikciós elmélet képviselői azt is hangsúlyozzák, hogy a jogi személy csupán *ideális*, eszmei, gondolati léttel bír, sőt tovább menőleg azt is, hogy az pusztán *fikció*. Abból, hogy valami csupán gondolati léttel bír, még egyáltalában nem következnek ugyanis az, hogy az fikció. Fentebb, Dernburg és Jellinek felfogásának az ismertetésénél már szó volt arról, hogy az absztrakt fogalom még nem fikció.²²² Nem akarjuk most kutatni, hogy mennyiben igaz az, hogy az absztrakt fogalom mindig a valóságon alapszik, míg a fikció a valósággal ellentétben levő kitaláláson; megállapíthatjuk azonban, hogy midőn írónk ideális létet és fiktív létet, fogalmat és fikciót váltakozva említene, nem járnak el eléggé szabatosan. Természetesen azt sem határozzák meg, hogy mi az, ami a fikciót az általános értelemben vett eszmei léttől megkülönbözteti, s hogy mi a fiktívnek minősített eszmei lét jellemzője. Vannak nyilatkozataik, amelyekből azt olvashatjuk ki, hogy a jogi személy azért fikció, mert egy fogalom megszemélyesítését jelenti, mert egy fogalmat, amely nem személy, mégis személynek tekint, s ezzel ellentétbe jut a valósággal; más nyilatkozataikból pedig, — amiről fentebb már volt szó, — az olvasható ki, hogy a jogi személy konstrukciója azért fikció, mert ellentétbe jut a jog alapfelfogásával, amely szerint csak az ember volna személynek tekinthető.²²³ Mindez csupán a jogi fikció mivoltának a beható vizsgálata alapján volna tisztázható. Ez a vizsgálódás azonban ugyancsak a tárgyi értelemben vett jog mivoltának a kutatásához vezetne, minthogy a jogi fikciók és az egyéb jogi fogalmak mivoltát és egymástól való különbségét, valamint a jog és a valóság viszonyának a kérdését kel-

²²² L. fentebb a 176. és 183. jegyzetet.

²²³ L. fentebb a 216. jegyzetet.

lene tisztázni. Ezen vizsgálódás során eldöntést nyerhetne az az előbb említett kérdés is, hogy lehet-e fikció útján valamely mesterséges jogi lényt teremteni, avagy hogy nem-e a jogásztechnika eszköze csupán a jogi fikció, vagy nem-e tisztára csak a jogi terminológiának egy kifejezési módja, amint azt az újabb jogi elmélet számos képviselője tanítja?

A jogi fikció mivoltának a feltárásával a fikciós elmélet szóbanforgó képviselőinél azonban nem találkozunk. SAVIGNY egyik híres kisebb munkájában a római jogfejlődés fokozatos és szerves kibontakozásáról szólva csak röviden odavetve határozza meg a fikció fogalmát, megállapítván a rómaiakról, hogy: „ha valamely új jogi forma létesül, azt közvetlenül valamely már fennálló régihez fűzik, s ekként biztosítják számára ennek a régi-nek a határozottságát és fejlettségét. Ez a fikció fogalma, amely a római jog fejlődésében olyan fontos és amelyet újabban sokszor nevelésesen félreismernek.”²²⁴ Abban a munkájában, amelyben a jogi személyek elméletét kifejti, ugyancsak az *analogia* fogalma alá vonja a fikciókat.²²⁵ Savignynek ebből a felfogásából az következne, hogy a fikció a jogi technikának egyik segédeszköze, amely valamely jól bevált jogi szabályozást kiterjeszt az életviszonyoknak egy olyan új körére, amelyre az addig nem vonatkozott; ezzel a technikai fogással elkerülhetővé válik, hogy ezeket a jogi szabályozás körébe frissen bevonandó életviszonyokat egészen új és még ki nem próbált önálló szabályozásnak kelljen alávetni. A jogi személyek kérdésére alkalmazva a fikciónak ez a felfogása azt jelenti, hogy a természetes személyekre vonatkozó jogi szabályozás a jogi személy fikciójának a megalkotása által kiterjeszthető és alkalmazható lesz

²²⁴ Savigny, Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 3.-ik kiadás, Heidelberg, 1840, 32. l. (Neudruck, Freiburg i. B. 1892, 20. l.) — Savignynek erről a jogi fikció mivoltát egy odavetett mondatban meghatározó megállapításáról mondja Jhering, hogy: „Die Fiktionen haben sich in neuester Zeit einer regen Bearbeitung zu erfreuen gehabt, es will mir aber scheinen, als ob man stellenweis ihre Bedeutung nicht wenig überschätzt habe, und als ob bereits Savigny mit wenig Worten das wahre Wesen derselben erschöpft habe“. (Geist des römischen Rechts, dII. 1. 58. §. (6—7. kiad. Leipzig, 1924) 301—302. l.

²²⁵ System, I. 295.: „Die Formen, unter welchen diese organische Erweiterung des Rechts bewirkt wird, sind vorzüglich Fiktionen und utiles actiones“.

az életviszonyok olyan bonyolult köreire is, amelyek különben egészen új és önálló szabályozást igényelnének. Hogy melyek azok a jelenségek, amelyeknek önálló külön szabályozását a jogi személy fikciójának a felvétele feleslegessé teszi, erre a kérdésre a jogi fikció mibenlétéről táplált Savigny-féle felfogásnak megfelelő feleletet találunk Puchta írásaiban: „... a jogi személyeket — mondja — csak azért alkotjuk meg, hogy bizonyos alanyi jogok számára jogalanyunk legyen. Elmondhatjuk tehát róluk . . . , hogy csupán ezen alanyi jogok kedvéért vannak, azért, hogy ezeknek a létét, annélkül, hogy közvetlenül valamely emberre mint jogalanyukra kellene vonatkoztatnunk őket, biztosíthassuk”.²²⁶ Minthogy pedig éppen úgy, mint Kierulff és Savigny szerint, Puchta szerint is a jogi személy pusztán *vagyonjogi* konstrukció, azért azon különben alany nélkül maradó, s ekként létezni is megszűnő jogok, amelyeknek fenntarthatása végett a jogi személy fikciója megalkottatik, szerinte *vagyon* jogok; az *alanytalan* javak bizonyos tömege, az alanytalan vagyon, — vagy mint Puchta mondja: „az olyan vagyon, amelynek látható alany nélkül kell léteznie”,²²⁷ — az a jelenség szerinte, amelyet — ha azt bizonyos *célokból* fenntartani akarjuk, — önálló jogi szabályozásnak kellene alávetnünk; ez a szabályozás azonban elkerülhetővé válik azért, hogy a természetes személyek vagyonára vonatkozó jogszabályokat kiterjesztjük azokra az alanytalan vagyonokra is, amelyek számára a természetes személyt pótló mesterséges jogalanyt, jogi személyt alkottunk meg. Az a fikció, amely jogalanyt lát, jogalanyt vesz fel, jogalanyt költ ott is, ahol valójában nincsen jogalany, a jogi szabályozás tartalmának analógia útján való kiterjesztését szolgáló tehnikai segédeszköz ezek szerint tehát.²²⁸ — Nem kell hosszasan bizonyítanunk, hogy

²²⁶ Puchta, Cursus der Institutionen, II. köt., (3.-ik, posthumus, Rudorff-féle kiadás, Leipzig, 1851) 290. l. — A természetes személyeknél éppen megfordítva az alanyi jogok vannak szerinte a jogalany kedvéért. (U. o.)

²²⁷ Puchta, (Rechtslexikon) 67. l.

²²⁸ Puchta idézett nyilatkozatainak értelmében fogja fel a jogi személy szerepét Kierulff is, amint az a hereditas jacens-ről szóló következő megállapításából kitűnik: „... nach juristischer Consequenz war die Aufrechterhaltung dieser Rechtsverhältnisse (t. i. der in der Erbmasse befindlichen Vermögensrechte und Verbindlichkeiten) nur durch die Fiction selbständiger Persönlichkeit der hereditas möglich zu machen“. (l. m. 153.) V.

ezen felfogás a jogi fikció mibenlétéről következetesen a jogi személy tagadásához vezet. Ha a *fiktív* jogalany *költött* jogalanyt, ez pedig *nem létező* jogalanyt jelent, akkor eljutottunk az *alanytalan jogok* elméletéhez.

Hasonló eredményre jutunk akkor is, ha a fikciót a fent ismertetett Savigny-féle felfogásnak megfelelően jogtechnikai segédeszköznek tekintjük, de nem éppen az alanytalan jogok számára való alany-pótlásban, hanem általában *bizonyos célok* szolgálatában látjuk a fikció hivatását. Ez a felfogás tulajdonképpen mélyebbre hatol, mint az előbbi, mert az alanytalan jogok, az alanytalan vagyon fenntartása sem mindig, hanem csak *bizonyos célok* érdekében indokolt; amidőn tehát a jogi személy fikciója bizonyos alanytalan vagyonokra kiterjeszti a természetes személyek vagyonára vonatkozó jogszabályokat, s ekként bizonyos célok érdekében fenntarthatókká teszi ezeket a vagyonokat anélkül, hogy közvetlenül valamely „látható alannyal” kellene vonatkozásba hozni őket, akkor tulajdonképpen közvetlenül, — „látható alany” közvetítése nélkül, — ezen *célok* szolgálatába állítja ezeket a vagyonokat. Könnyű kitalálni, hogy ez a gondolatmenet a *célvagyon-elmélet*hez, s ekként ugyancsak a jogi személy kiküszöböléséhez vezet. — Savigny munkájában valóban találunk olyan nyilatkozatokat, amelyek a célvagyon-elméletnek kedveznek. A jogi személyek megalkotásának a szükségessége ugyanis olyan önálló célok létezésén alapul szerinte, amelyek megkívánják, hogy éppen úgy vagyon álljon szolgálatukra, mintahogy ezt az egyes ember céljai megkívánják.²²⁹ Az a jogi cél, amelyet a jogi személy fikciója szolgál, az volna tehát, hogy vagyonképeség, vagyon feletti rendelkezhetőség biztosíttassék bizonyos fennforgó önálló célok számára. A jogi személy, — mondja Savigny, — „csupán ezen jogi cél által bír, mint személy, létezéssel”.²³⁰ Az alapítványokra nézve külön is kiemeli, hogy még látható szubstrátumuk sincsen, s hogy „eszmei létük . . . valamely általános, általuk elérendő célon nyugszik”.²³¹ A kórház-alapítvány-

ő. továbbá u. o. 129—130. l.: „Hereditas jacens, deren Grund in dem . . . temporair subjectlos gewordenen Privatvermögen besteht“.

²²⁹ Savigny, System, II. 239., 240. l.

²³⁰ U. o. II. 240. l.

²³¹ U. o. II. 234. l.

ról azt mondja, hogy itt: „a jogok *valódi alanya* egy személynek elismert fogalom, nevezetesen az emberszeretet *célja* . . .”²⁸² Az egyesületre nézve pedig megállapítja, hogy összes tagjainak a halálával sem szűnik meg, amennyiben „valamely állandó és közérdekű célon alapszik”.²⁸³ PUCHTA még Savigny-nél is határozottabban jelenti ki, hogy a jogi személyek esetében „maga az a cél tekintetik a javak alanyának, amelyre azok rendelve vannak”.²⁸⁴ — A fikcióról, mint a jogalkotás technikai segédeszközéről szóló felfogás nyilvánul meg tehát a jogi személyeknek bizonyos állandó és általános célokkal való azonosításában, az e célok jogalanyiságáról vallott tanításban is: hogy ezen célok „vagyonára” a természetes személyek vagyonáról rendelkező jogszabályok kiterjeszthetők legyenek, — hogy, amint Puchta mondja: „azoknak a viszonyoknak, amelyekről szó van, megfelelő jogi rendezést adhassunk”,²⁸⁵ — arra való a jogi személy, a cél jogalanyiságának a fikciója.

Azon felfogás, amely nem a jog teremtoerejének egyik megnyilvánulását, hanem csupán a *jogi technika eszközét* látja a jogi fikcióban, a bemutatott idézetek tanúsága szerint vagy az alanytalan jogok elméletéhez, vagy a célvagyon teóriájához, mindenképpen azonban a jogi személy létének a tagadásához vezet. A fiktív személy pusztán költött személy, s az ezen fogalomban rejlő negatívum szerint: *nem létező* személy ennek a felfogásnak az értelmében. Ha a jogi személy megalkotásával a jog valóban nem tenne egyebet, mint azt, hogy *felveszi*, hogy van jogalany ott, ahol valójában nincsen jogalany, akkor a jog ezzel valóban nem tenne, nem alkotna semmit.

A fikciós elméletnek a nagy hibája éppen abban rejlik, hogy a jogi személyt nem tekinti semmi egyébnek, mint pusztá fikciónak; amennyiben pedig a fikciónak a fentemlített pusztán

²⁸² U. o. II. 244. l. b) jegyz.

²⁸³ U. o. II. 280. l.

²⁸⁴ Puchta, Institutionen, II. 291. l.; v. ö. u. o. 296. l. — Kierulff-nál nem találunk olyan megállapításokat, amelyeket a célvagyon-elmélet értelmében magyarázhatnánk; a cél szerepéről vallott felfogását a következő nyilatkozata tükrözteti vissza: „1. Universitas (personarum), deren Grund ist eine Mehrheit zu einem bestimmten Zweck vereinigter physischer Personen. 2. Piae causae, deren Grund ein Vermögen ist, welches gemäss einer Stiftung zu einem bestimmten Zweck verwandt werden soll“.

²⁸⁵ Puchta, Institutionen, II. 291. l.

negatív értelmet tulajdonítja, a jogi személyben, mint pusztára fiktív jogalanyban sem láthat mást, mint tiszta negatívumot: a valóságos jogalanyiság hiányát. A jogi személy konstrukciója azonban nemcsak negatívum. Lehet, hogy egy bizonyos fiktív elem is, — esetleg több fikció is, — található ebben a konstrukcióban, azonban található benne más is, ennél több is. A jogi személy konstrukciója nemcsak abból áll, hogy a jog *felveszi*, hogy *van* jogalany ott is, ahol *nincs*, hogy a jog megállapítja, hogy valójában nincs jogalany, azonban eltekint ettől és úgy veszi, *mintha volna*. A jog ennél tovább megy és gondoskodik róla, hogy a „nem létező” jogalany funkciói *valósággal* ellátassanak. S az az egész szerep, amelynek a betöltését a jog egy valóságos jogalanytól, mondjuk egy természetes személytől, elvárja és megköveteli, a jogi személyek esetében is valósággal és teljesen betöltetik. Hiszen csakis így, — és csakis addig a határig, ameddig erről gondoskodás történt, — lehetséges az, hogy a természetes személyek jogai és kötelességei a jogi személyekre is kiterjesztessenek. A valóságos jogalany szerepének ellátásáról való gondoskodás (illetve ezen gondoskodás lehetősége) egyúttal határa is a jogi személy jogképessége terjedelmének valamely tételes jogban (illetve az elméletben). Abból a *tényből*, hogy a jogi személyek esetében is az összes jogalanyi funkciók valósággal ellátatnak, nem jogosult-e azonban az a következtetés, hogy a jogalany ebben az esetben sem hiányozhat, hogy ezeket a funkciókat egy „nem létező” jogalany nem végezheti, nem jogosult-e a következtetés a *jogalanyi aktivitás valóságos meglétéből ezen aktivitás alanyának a létezésére*? Nem jogosult-e az a következtetés, hogy kell valaminek vagy valaminek lenni, ami vagy amik ezeket a jogalanyi funkciókat valósággal elvégzik, és ami vagy amik a jogi személy konstrukciójának is nemcsak fiktív, de valóságos reális léttel bíró alkotóelemei? Nem indokolt-e egyszóval az a megállapítás, hogy *a jogi személy nem pusztá fikció*?

Az előbb vázolt gondolatmenet a jogi személy *szervei* felé irányítja figyelmünket. A szervei cselekvések kétségtelenül hozzátartoznak a jogi személyek létezéséhez és kétségtelenül *valóságos* és *nem költött* cselekvések. Előttünk áll tehát a jogi személynek egy olyan alkotóeleme, amely nem fikció, hanem valóságos pszicho-fizikai reallitás.

Annak a felismerését, hogy a szervi cselekvések a jogi személy integráns alkotórészei, a fikciós elmélet képviselőinél is megtalálhatjuk. KIERULFF megállapítja, hogy „valamely pusztán jogi alany nem léphet fel cselekvőleg testi képviselő nélkül”,²³⁶ s hogy ezért az egyesületnek is egyik „*integráns momentuma*”, hogy „állandóan létezzen valamely fizikai alany, amely őt mint jogilag cselekvő lény képviseli”.²³⁷ Hasonlót állapít meg az alapítványra és a hereditas jacensre nézve is.²³⁸ SAVIGNY egyenesen a jogi személyek „*reális létéről*” beszél, arról, hogy a jogi személy „reális léte meghatározott egyes emberek képviselői akaratán nyugszik, amely akarat, — fikció folytán, — neki, mint az ő saját akarata, számíttatik be”.²³⁹ A pusztán *fiktív* személy *reális* létéről beszélni természetesen elmentmondás; Savigny idézett helyéből világosan kitűnik azonban az, hogy a fikciós elmélet bizonyos valóságos emberi cselekvéseknek a jogi személy cselekvései gyanánt való beszámításában egy újabb fikciót lát a jogi személy konstrukcióján belül,²⁴⁰ és hogy ennek a fikciónak a lényegét éppen a jogi be-

²³⁶ Kierulff, i. m. 147. l.; v. ö. továbbá u. o. 131. l.

²³⁷ Kierulff, i. m. 141. l.

²³⁸ Kierulff, i. m. 147. l., 153. l. jegyz.

²³⁹ Savigny, i. m. II. 312. l.: „Ihr reales Daseyn beruht auf dem vertretenden Willen bestimmter einzelner Menschen, der ihr, in Folge einer Fiction, als ihr eigener Wille angerechnet wird“. V. ö. továbbá u. o. 292. l.: „Rechte überhaupt konnten sie (die juristischen Personen) von jeher erwerben, indem ihnen die juristischen Handlungen ihrer Vertreter als ihre eigene Handlungen angerechnet wurden; darin besteht eben ihr Wesen“.

²⁴⁰ Kierulff, i. m. 131. l.: „Dieses bloss intellectuelle Subject . . . bedarf also eines Vertreters, welcher für dasselbe juristisch handelnd auftritt, und den Willen da, wo es nach dem Gesetz gestattet ist, schafft und supplirt. Diese Repräsentation der juristischen Person ist deshalb regelmässig noch durch eine *besondere Fiction* des Gesetzes angeordnet“. V. ö. u. o. 136. l. jegyz. — Savigny, i. m. II. 312. l. (Idézve az előbbi 239. jegyzetben.) — Puchta, Rechtslexikon III., 71. l.: „Die Repräsentation, die hier nicht blos auf die Ausführung, sondern auch auf den Willen selbst geht, beruht auf der *Fiction*, dass was gewisse Personen beschliessen und thun, als Wille und Handlung der juristischen Person betrachtet wird“. Puchta továbbmenőleg még azt is mondja, hogy „jene Personen nur einen fingierten Willen haben“ (u. o. 71. l.); ezt azonban nézetünk szerint nem szabad úgy érteni, mintha nem valóságos akaratról volna szó, az akarat fiktív volta csak azt jelenti, hogy a valóságos akarat nem annak tulajdoníttatik, aki azt a valóságban létrehozta.

számításnak a természetes beszámítástól, az okozati összefüggésektől való eltéréseben látja.²⁴¹

Megállapíthatjuk ezzel kapcsolatban már most azt is, hogy a fikciós elméletnek tökéletesen igaza van akkor, amidőn úgy látja, hogy a jogi személy konstrukciójában bizonyos fiktív elemek is vannak, hogy t. i. itt a jogi beszámításnak a kapcsolatai az okozatos összefüggések láncolatától eltérő utakon járnak. Ami a valóságban egyes emberek cselekvése, azt a jog nem ezen emberek cselekvésének, hanem a jogi személy cselekvésének tekinti. A jog a valóság darabjai között más összefüggéseket is hozhat létre, mint amelyek köztük az okozati összefüggés folytán amúgy is fennállanak. A jog új kapcsolatokat létesíthet a valóságnak egyes számára jelentős részei között, s ebben kétségtelenül a jognak nem pusztán receptív, hanem teremtő, alakító ereje nyilvánul meg. A jogi fogalmak nem pusztán absztrakciók: *többek* annál. Azok az írók, akik — amint láttuk²⁴² — azt vitatják, hogy a jogi fogalmak nem pusztán fikciók, hanem *többek* annál: absztrakciók, némiképp tévednek, mert a jogi fikció abban az értelemben, amelyről most szó van, több mint absztrakció: a jog teremtő tevékenységének a megnyilatkozása. Meg kell azonban állapítanunk azt is, hogy a jog nem a semmiből teremt, hanem a valóság darabjaiból építi fel a maga alkotásait; a valóság egyes részei között teremt olyan összefüggéseket, amelyek köztük egyébként fenn nem állának. A reális valóság egyes darabjai feltalálhatók a jogi személyben is mint annak „integráns” alkotórészei.

A *szervi cselekvéseknek*, más szóval a *képviselő* jogintézményének, a jogi személy integráns alkotórésze gyanánt való felfogása kidomborítja egyúttal azt a hasonlóságot is, amely a jogi személy és a *cselekvőképtelen természetes személy* között fennáll. Erre a hasonlóságra valóban hivatkozik mind KIERULFF, mind SAVIGNY, mind PUCHTA. SAVIGNY szerint a korporációt „a kiskorúhoz hasonlíthatjuk; a gyámságot felette az *universitas ordinata* esetében a mesterségesen szervezett hatalmak, az *universitas inordinata* esetén a jelenlévő tagok gyakorolják”.²⁴³ KIERULFF ezen hasonlóság alapján a kiskorúak

²⁴¹ V. ö. az előbbi 239. és 240. jegyzetben idézett helyekkel.

²⁴² L. fentebb a 176., 183. és 222. jegyz.

²⁴³ Savigny, i. m. II. 283. l. V. ö. továbbá u. o. 353. l.: „ . . . das

számára biztosított jogi kedvezményeket kiterjesztendőkné tekintti a jogi személyekre is.²⁴⁴ — A jogi személyek és a cselekvőképtelen természetes személyek hasonlóságának a felismerése azonban általában közelebb hozza a jogi személyeket a természetes személyekhez, amelyektől pedig a fikciós elmélet felfogása szerint Ég és Föld különbsége választja el őket.

És közelebb hozza az állítólag pusztán fiktív léttel bíró jogi személyeket a psziho-fizikai realitás világához a fikciós elmélet legtöbb képviselőjénél megtalálható azon állítás is, hogy a jogi személyeknek valamely tényleges alappal, valamely látható külső „szubsztrátummal” kell bírniok. Ilyen faktikus alap gyanánt az egyesületnél a tagokból álló embersokaságot (universitas personarum), az alapítványnál pedig az alapítványi vagyontömeget (universitas rerum) szokták tekinteni.²⁴⁵ Hangsúlyozni szokták ugyan azt is, hogy a látható vi-

obvormundschaftliche Schutzrecht . . . , welches der Staat über alle schutzbedürftige Personen, also auch über die Corporationen, ausüben darf und soll“.

²⁴⁴ Kierulff, i. m. 137. l.: „Das Recht, auf die rechtlichen Vorzüge der Minderjährigen, insonderheit das beneficium in integrum restitutionis Anspruch zu machen, haben alle Gemeinheiten, weil sie überhaupt der Vertretung, wie Unmündige, bedürftig sind“. — A cselekvőképtelen természetes személyekhez hasonlítja a jogi személyeket végül Puchta is: „ . . . wie bei natürlichen Personen, die handlungsunfähig sind, eine Repräsentation . . . zugelassen worden ist, so ist dies auch auf juristische Personen erstreckt worden“. (Rechtslexikon III., 71. l.)

²⁴⁵ V. ö. Puchta, Institutionen, II. 297—298. II.: „1. Juristische Personen, deren Unterlage ein Personenverein ist: Corporationen, universitates personarum . . . 2. Juristische Personen, deren Unterlage ein Güterbegriff, eine universitas bonorum ist. Solche sind die milden Stiftungen, die Erbschaft“. Éppen ezért a jogi személy keletkezéséhez szerinte kettő szükséges: 1. a szubsztrátum megléte, 2. egy jogszabály, mely azt személyiséggel ruházza fel. (U. o. 299. l.) S megszűnik szerinte a jogi személy, mihelyt egyik vagy másik e két előfeltétel közül elesik. (Rechtslexikon III., 72. l.) — Kierulff, i. m. 129. lapján hasonló alapon osztályozza a jogi személyeket, de megjegyzi: „Das Vermögen, die einzelnen physischen Personen u. s. w. sind dabei immer nur die faktische Grundlage und Voraussetzung des Begriffes; die juristische Person selbst aber hat nur die juristische Existenz, welche das Gesetz ihr einräumt“. (U. o. 130. l.) A jogi személynek szerinte azonban a szubsztrátum mégsem „lényeges előfeltétele“; ilyen lényeges előfeltétel szerinte is kettő van, de ezek: 1. a képviselő, 2. a jognak a jogi személyt fenntartó akarata; csak ezen „lényeges előfeltételek“ eleste vonja maga után a jogi személynek megszűnését; v. ö. i. m.

lágna ezeket a darabjait nem szabad a jogi személlyel magával összetéveszteni, mert a jogi személyiség nem az egyesületet alkotó egyes emberekhez, vagy az egyes alapítványi vagyontárgyakhoz, hanem ezek eszmei egységéhez fűződik.²⁴⁶ Ez-

141. l.: „Die universitas erlischt, wenn irgend eines der ihren Begriff integrierenden Momente wegfällt. Nun ist aber ihre wesentliche Voraussetzung, dass die gesetzliche Auctorität ihre Existenz fortwährend will, und dass beständig ein physisches Subject vorhanden ist, welches sie als juristisch handelndes Wesen vertritt“. Az egyesületben egységbe foglalt embersokaságról ezt mondja: „Diese Mehrheit ist der bloss faktische Inhalt, welcher in dem juristischen Begriff des fingierten einen Subjects völlig aufgeht“. (I. m. 137—138. II.) Az alapítványra vonatkozólag pedig azon kérdés tárgyalásánál, hogy vajon maga a vagyon, avagy a desztinatáriusok összessége, vagy végül maga a jogintézmény tekintessék-e jogi személynek, ezt mondja: „Wir halten dafür, dass schon die aufgeworfene Frage selbst Unklarheit über das Wesen juristischer Personen verräth, und dass so gar nicht gefragt werden darf. Die Unfähigkeit, sich ein Rechtssubject ohne materielle Unterlage vorzustellen, das Bedürfniss, ein körperliches Substrat zu haben, an welches sie die Persönlichkeit gleichsam anheftet sich denken können, treibt Viele zu jener Frage. Unklar gedacht, aber eigentlich gemeint ist, dass ein bloss juristisches Subject nicht ohne körperliche Vertretung im Staat handelnd erscheinen kann. Eine solche Vertretung hat nun die pia causa auch immer, nämlich Administratoren . . .“ (I. m. 147. l.) Kierulffnak ezekből a fejtegetéseiből kitűnik, hogy a jogi személy u. n. külső szubsztrátumában a képviselőket, a szervi cselekedeteket tekinti igazán fontosnak. — Savigny felfogására következő megállapításai vetnek világgosságot: „Einige juristische Personen haben eine sichtbare Erscheinung in einer Anzahl einzelner Mitglieder, die, als ein Ganzes zusammengefasst, die juristische Person bilden; andere dagegen haben ein solches sichtbares Substrat nicht, sondern eine mehr ideale Existenz, die auf einem allgemeinen, durch sie zu erreichenden Zweck beruht“. (I. m. II. 243. l.) Igaz, hogy egy másik helyén azt mondja, hogy: „ . . . diese . . . Corporationen . . . (haben) Vermögen und Vertreter . . . , welches eben das Wesen der juristischen Person ausmacht“. (U. o. 259. l.) A vagyont azonban kétségkívül csak azért említi fel ebben a vonatkozásban, mivel a jogi személyeket tisztán vagyonjogi konstrukciónak tartván szükségesnek véli, hogy ezen vagyonjogi személyek jogosultságának legyen valaminő tárgya. Egyébként azonban Savigny felfogása is abban csúcsosodik ki, mint a Kierulffé, hogy t. l. a jogi személy egyedüli lényeges reális alkotóeleme a képviselő, a szervi cselekvés. Fentebb a 239. jegyzetben idézett helyén egyenesen ki is mondja, hogy a jogi személyek „reális léte“ ezen szervek „képviselői akaratán nyugszik“.

²⁴⁶ Kierulff, i. m. 145. l.: „ . . . das Zusammenbestehen der Mehreren als Einheit (universitas) . . .“; u. o. 137—138. l. jegyz.: „Häufig heisst eine Corporation in den Quellen auch societas, durch welchen Ausdruck denn

zel szemben azonban fel kell vetnünk azt a kérdést, hogy mit jelent az, hogy a reális szubsztrátum a jogi személy létének elengedhetetlen előfeltétele, ha nem azt, hogy ez a szubsztrátum a jogi személynek lényeges alkotó része? Azt a nehézséget, amely az alapítvány jogi konstrukciójánál áll elő annak folytán, hogy a jog tárgyát, a vagyont, egyúttal a jog alanya alkotórésze is kellene tekinteni — és amely nehézséget SAVIGNY éleslátása el is kerülte akként, hogy kijelentette, miszerint az alapítványoknak egyáltalában nincsen látható szubsztrátumuk,²⁴⁷ — nem akarjuk részletesen vizsgálni. Felvetjük azonban azt a kérdést, hogy vajjon *minek* az „eszmei egysége“ a jogi személy, ha azoktól a testi realitásoktól, amelyeknek eszmei egységbefoglalása, eltekintünk?

Az a felfogás, amely az u. n. fiktív személyek létezéséhez is valamely külső szubsztrátumot követel meg, tulajdonképpen annak az öntudatlan átérzéséből fakad, hogy ezek az u. n. fiktív személyek sem lehetnek tisztára fiktív lények, hanem hogy a reális testi-lelki valóságban kell gyökerezniök, hogy a valóság egyes darabjaiból kell összerakva lenniök. Helytelen úton halad ez a felfogás természetesen akkor, amidőn a jogi személy létéhez szükséges realitást a vagyonban (*universitas bonorum*) véli feltalálhatni: ez a nézet a jogtárgy és a jogalany végzetes összezavarását jelenti. De téves az a nézet is, amely valamely embersokaságban (*universitas personarum*) látja a jogi személyiség reális alkotó elemét: a jognak ezen embersokaság

nicht sowohl die Einheit, also das eigentlich Juristische an ihr, als vielmehr ihre Tendenz, nämlich das Zusammenhalten zu einem Zweck bezeichnet wird“. A jogi személyt mint egységet élesen megkülönbözteti tagjaitól. (U. o.) — Savigny, i. m. II. 243. l.: „Das Wesen aller Corporationen besteht aber darin, dass das Subject der Rechte nicht in den einzelnen Mitgliedern (selbst nicht in allen Mitgliedern zusammengenommen) besteht, sondern in dem idealen Ganzen . . .“; I. továbbá u. o. 283. l. — Puchta, Rechtslexikon III., 78. l.: „Das Subject der Rechtsverhältnisse ist nur das Ganze, die juristische Person, die ein von den Gliedern ganz verschiedenes Wesen ist“. U. o. 77. l.: „Die Corporation . . . besteht, genau genommen, nicht bloß aus den Gliedern, die gleichzeitig, sondern aus allen denen, welche successiv sie gebildet haben“. Puchta szerint a tagoktól teljesen „absztrahálni kell (u. o.); Kierulff szerint ellenben nem: „Es soll hier garnicht abstrahirt werden, weder von den Personen, denen die Stiftung zu Gute kommt, noch von dem Vermögen, welches verwandt wird . . .“ (i. m. 147. l.)

²⁴⁷ i. m. II. 243—244. l.

testi-lelki realitásából csupán a jogalanyi aktivitáshoz nélkülözhetetlen emberi cselekedetekre, az u. n. *szervi cselekvésekre* van szüksége. Ezekből építi fel a jogi személyeket; az embersokaság tagjainak életnyilvánulásai egyébként nem érdeklik. A jogi személy tagjait mindenesetre élesen meg kell különböztetni magától a jogi személytől; ez azonban csupán azt jelenti, hogy e tagok *egyéb* cselekvései semmi összefüggésben sincsenek a jogi személlyel, *szervi* cselekvéseiket azonban nem lehet a jogi személytől megkülönböztetni, tőle elválasztani, mert ezek hozzátartoznak a jogi személy lényegéhez. Természetes azonban az is, hogy ilyen *szervi cselekvésekre*, „adminisztrátorokra“, az alapítványnak is és általában minden jogi személynek szüksége van, nemcsak az egyesületeknek. Ha a fikciós elmélet nagy képviselőinek, Kierulffnak és Savignynek a munkáit figyelmesen olvassuk, úgy már ezekben is meg fogjuk találni annak a gondolatnak a felcsillanását, hogy a jogi személyeknek egyedüli lényeges reális szubsztrátuma a *szervi cselekvés*: ez az, amin a jogi személyeknek Savigny szerint is „reális létezése“ nyugszik.²⁴⁸

A jogi személy vonatkozásait a reális valósághoz a fikciós elmélet nem tisztázta eléggé. Ebből a körülményből számára számos elméleti nehézség származik. Ezek közül legyen szabad ebben az összefüggésben csupán egyet említeni, a tiltott egyesülés, az u. n. *collegium illicitum* esetét. Az természetes, hogy ez nem jogi személy; a nehéz kérdés azonban az, hogy milyen alapon lehet a *collegium illicitum* és a *corporatio* közötti *hasonlóságról* beszélni? Hiszen ha a jogi személy pusztán a jog alkotása és csupán jogi léttel bír, akkor mindenben az ellentéte a tiltott egyesülésnek, amely olyan tisztára faktikus valami, ami egyenesen a jogba ütközik, ami tehát éppen negációja a jognak. Hogyan lehet egy tisztára tényleges valami és egy tisztára eszmei, jogi léttel bíró valami, a jog negációja és a jog alkotása közt hasonlóságról beszélni? S ha mégis tesszük ezt, — amint hogy tesszük, midőn a *collegium illicitumot* is „*collegium*“-nak nevezzük, — akkor ez már elismerése annak, hogy a jogi személynek mégis csak van valami köze a reális valósághoz. Ennek az elismerése foglaltatik a fik-

²⁴⁸ V. ö. a 245. jegyzetben elmondottakkal.

ciós elmélet egyik legkitűnőbb képviselőjének, KIERULFFnak, abban a megállapításában is, hogy a tiltott egyesüléseken kívül vannak más olyan „egyesületek” is, amelyek „alkotmányuk és berendezésük szerint *faktikusan korporációknak látszanak*”, de amelyek mégsem azok, mivel a törvény nem ismeri el ilyeneknek őket.²⁴⁹ Ha a fikciós elmélettől eltérően nem pusztán fiktiiv és nem is pusztán eszmei léttel bíró alakulatoknak tekintjük a jogi személyeket, hanem reális valóságként az emberi cselekedeteknek egy a jog által különösen szorosán összefoglalt csoportját látjuk bennük, akkor a tiltott egyesüléseknek és a jogalanyisággal nem bíró egyesületeknek, illetőleg a jogi személyekhez való hasonlóságuknak a kérdése kielégítő magyarázatot nyer. Emberi cselekvéseknek a jogi személyekben foglalthoz hasonló összefoglalását ugyanis a jogon kívül a konvenció — pl. a Kierulff-féle „faktikus” egyesületek esetében azoknak „alkotmánya” — és más társadalmi erők is — pl. a tiltott egyesülések esetében bizonyos közös érdekek — eszközölhetik, azonban természetesen anélkül, hogy ezekhez a konvencionális vagy tiltott alakulatokhoz azok a jogi következmények is hozzáfűződnenek, amelyeket a jog csupán a saját alkotásai részére tart fenn.

A jogi személyeknek a reális valósággal való szoros kapcsolatát egyes esetekben a fikciós elmélet képviselői is elismerik. SAVIGNY szerint a „mesterséges és önkényesen megalkotott” jogi személyeken kívül vannak olyanok is, amelyeknek „természetes és szükségszerű létük van”; „természetes létezésük van — szerinte — a községeknek, városoknak és falvaknak”, amelyeknek egysége „geográfiai” egység.²⁵⁰ KIERULFF pedig az államról a következőket állapítja meg: „Az állam az emberek sokaságának eleven egysége, a tudásban, akarásban és cselekvésben tevékeny objektív szellem, amely önmagáért és

²⁴⁹ Kierulff, i. m. 132. l.: „Jeder Verein, dem diese specielle gesetzliche Genehmigung fehlt, auch wenn er nach Verfassung und Einrichtung factisch das Ansehn einer Corporation hat, ist doch juristisch nicht universitas, obwohl darum noch nicht collegium illicitum, wozu ausserdem noch erforderlich ist, dass der von ihm angenommene Zweck zu den im Staat verbotenen gehört”. L. továbbá u. o. 134. l. 3. jegyz.

²⁵⁰ Savigny, i. m. II. 242. l. v. ö. a fentebb a 217. jegyzetben elmondottakkal.

önmagától fennálló individuális egység”.²⁵¹ Igaz, hogy Kierulff nem tartja az államot jogi személynek, mert jogi személyekről csak az államon belül, mint az állami akarat által létrehívott alakulatokról, lehet szó szerinte. Aki azonban az állam és más jogi személyek, különösen a községek között nagy hasonlatosságot látja, s aki, a modern közjogi tudomány eredményei elől elzárkózni nem akarván, az államot is jogi személynek tartja, az okvetlenül fel fogja vetni azt a kérdést is, hogy vajjon nincsenek-e meg a reális létnek azok az elemei, amelyek olyan bőségesen feltalálhatók az állam hatalmas jogi személyében, legalább csírájukban, a többi jogi személyben is? Amint tudjuk, a fikciós elmélet megdöntésére irányuló szellemi mozgalom legerősebb fegyvereit éppen a modern államjogi elmélet műhelyében kovácsolták: az állam jogi személyiségét valló modern felfogás a fikciós elméletet az állam hatalmas jogi személyiségének a magyarázatára alkalmatlannak találta, nem nyugodhatván bele abba a gondolatba, hogy a világtörténetnek ezek a hatalmas szereplői pusztán fikciók volnának csupán.²⁵²

És meg kell gondolnunk még valamit. A fikciós elmélet az államhatalom akaratára, a törvény hatalmi parancsára alapítja a jogi személyek létezését; az államhatalom azonban reális hatalom; e felfogás szerint tehát az u. n. fiktiiv személyek léte is egy reális valóságban, a hatalom realitásában gyökerezik. Valószínű-e az, hogy egy reális hatalom akarata fikciókat teremtsen csupán?²⁵³

Nézetünk szerint a jog nem pusztán eszmei létezéssel bír, hanem olyan társadalmi szabályok foglalata, amelyek a valóságban érvényesülnek, megvalósulnak. Ha tehát a jogi személy a jog alkotása, amint azt a fikciós elmélet is tanítja, akkor két-

²⁵¹ Kierulff, i. m. 153. l. 2. jegyz.

²⁵² V. ö. a fentebb a 94., 95. és 96. jegyzetekben idézett helyekkel

²⁵³ V. ö. Karl Wieland, Handelsrecht, I. köt. (Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft, III. 3. l.), München u. Leipzig, 1921, 401. l. 11. jegyz.: „ . . . Im Gegensatz zur Genossenschaftstheorie betrachtet die Fiktionstheorie die juristischen Personen als künstliche, vom Gesetzgeber geschaffene Rechtsträger und bloss vorgestellte Subjekte. Aber auch sie verlegt den Gegensatz in die Welt des Wirklichen, indem sie die juristische Persönlichkeit auf den Machtspruch des Gesetzgebers gründet, mithin auf einen realen Faktor. Insofern ist der Unterschied nicht so tiefgreifend, als es den Anschein hat; s. v. Tuhr I. S. 273.“

ségtelen, hogy a jog azon szabályainak, amelyek a jogi személyeket megalkotják, ugyancsak meg kell valósulniok, vagyis a jogi személyekre vonatkozó előírásoknak s ekként a jogi személyeknek is a reális valóságban testet kell ölteniök. Ha a jogi személyek pusztán fikciók, ha a jog fikciókat alkot meg, akkor ezeknek a fikcióknak is megvalósulásra alkalmasnak kell lenniök. Mert hiszen a jogszabály nem pusztán elméleti megállapítás, feltevés, amely a papíron marad, hanem az életet alakító gyakorlati szabály, s előírásának, „akarati tartalmának“, életet kell nyernie. Azonban „pusztán fikció“-e az, ami megvalósulásra alkalmas s ami meg is valósul?

A fikciós elmélet legsebezhetőbb pontját érintettük. A jog mivoltából, gyakorlati érvényesülésre való törekvéséből, s ezen érvényesülés szükségességéből következik, hogy a jogi személy nem lehet olyan „pusztán fikció“, amelynek semmi köze sincs a valósághoz.

Ez alól a következtetés alól csupán egy kibúvó van, az, hogy nem tekintjük a jogi személyt „a jog alkotásának“, hogy a jogi személy konstrukcióját nem tekintjük a jog „akarati tartalmához“ tartozónak, — aminek tudvalevőleg a valóságban is meg kellene valósulnia, — hanem csupán olyan „kifejezési mód“-nak, — amitől tudvalevőleg el lehet térni, amit más kifejezéssel lehet pótolni, és ami természetesen meg sem valósulhat. Erre a felfogásra, — amint arról már volt szó,²⁵⁴ — a fikciós elmélet egyes újabb képviselői valóban el is jutottak. A fikciós elmélet most ismertetett klasszikus képviselőinek azonban kétségtelenül nem ez volt a felfogásuk: ők a jogi személyeket a „jog alkotásainak“ tekintették és nem pusztán nyelvi kifejezési módnak.

A jogi személyeket egyszerű „nyelvi metaforáknak“ tartó felfogásról viszont megállapíthatjuk, hogy éppenúgy, sőt még sokkal inkább, a jogi személyek konstrukciójának a kiküszöbölésére vezet, mint a fikciós elméletnek azok a változatai, amelyek az alany nélküli jogok elmélete vagy a célvagyon-elmélet felé haladnak. Kétségtelen tehát, hogy a fikciós elméletnek egyik bennrejlő tendenciája a jogi személy konstrukciójának teljes megszüntetéséhez vezet.

²⁵⁴ V. ö. Austinnak fentebb a 6. jegyzetben idézett s a 86. jegyzetben is említett helyét.

Ez természetes is. Mert hiszen a fikciós elmélet hiányossága, különösen a jogi személy és a valóság vonatkozásairól vallott felfogása, ennek ki nem elégítő volta, két irányban mutatja az utat a jogi személyek mivoltát magyarázó elméletek továbbfejlesztésére: vagy ki kell derülnie annak, hogy a jogi személy valamiképpen mégis csak a valóságban gyökerezik: ez az út valamelyik realitási elmélethez vezet, — vagy ha az derül ki, hogy a jogi személy a valósággal semmi vonatkozásban sincsen, akkor ezzel megállapítást nyer az is, hogy nem lehet helye a valóságban való érvényesülésre hivatott jognak a világban: ez az út a jogi személy konstrukcióját kiküszöbölő elméletekhez visz. Amint láttuk, a történeti fejlődés a klasszikus fikciós elmélettel szemben valóban egyrészt a realitás elméleteit, másrészt a jogi személy konstrukcióját kiküszöbölő elméleteket teremtette meg visszahatásként.

Az elmondottakból ismételtelen megállapítható végül az is, hogy a jogi személy problémája a tárgyi értelemben vett jog mivoltának a kérdéséig, valamint a jog és a valóság viszonyának a vizsgálatáig nyúlik vissza.

b) Bierling felfogása. A fikciós elmélet bomlása: Unger és Austin felfogása.

A fikciós elmélet klasszikus képviselőinek ismertetése után ezen elmélet igen nagy számú többi képviselőinek a sorából csupán BIERLINGET, aki az újabb jogi teóriában a fikciós elmélet leglelkesebb védelmezője, akarjuk kiragadni s az ő felfogását fogjuk részletesebben bemutatni. Végül pedig pár szót óhajtunk szólni a fikciós elmélet két olyan képviselőjéről, akiknek a felfogásában a fikciós elmélet tulajdonképpen teljes bomlásnak indul: vagy az alanytalan jogok elméletévé válik (UNGER), vagy természetes személyekre bontja széjjel a jogi személyeket (AUSTIN).

BIERLING igen nyomatékosan védelmébe veszi a fikciókat. Amint az exakt tudományokban, a matematikában és a természettudományokban jogosult és szükséges a fikciók alkalmazása, akként a jogtudományban és a jogban sem lehet szerinte kifogásolni alkalmazásukat. Szerinte minden olyan törekvés, amely a fikciókat ki akarja küszöbölni a jogtudományból, ön-

tudatlanul bár, de újabb fikciókat vezet be a kiküszöbölt tudatos fikciók helyett; a legveszedelmesebb azonban éppen az öntudatlan fikció, mert a fikció csak akkor jogosult, ha tudjuk, hogy fikcióról van szó.²⁵⁵

Fikciót lát Bierling nemcsak a jogi személyekben, de a *cselekvőképtelen természetes személyek* konstrukciójában is. Éppen azért ezeket a cselekvőképtelen természetes személyeket „*félig-fiktív jogalanyoknak*“ nevezi a *cselekvőképes természetes személyekkel*, mint „*igazi vagy valóságos jogalanyokkal*“ szemben.²⁵⁶ Nem azt akarja ezzel mondani, mintha a cselekvőképtelen természetes személyek *létezése* volna fiktív. Elismeri, hogy: „gyermek és elmebeteg nem pusztán a fantáziának a képei vagy az ész konstrukciói, hanem reális, önmagukban létező és a természet által gondolkodásra és cselekvésre rendelt lények“.²⁵⁷ Azonban fikciót lát „legalábbis a képviselői cselekvéseknek a képviseltek jogai és kötelességei gyakorlati felfogásában“.²⁵⁸ Egészen *fiktív* személyeknek tartja viszont a *jogi* személyeket. Ezek szerint „valójában tisztán *mesterséges alkotások*, a képzeletnek vagy a konstruáló értelemnek a szüleményei, s „jogalanyiságuk“, az, hogy jogokkal és kötelességekkel „rendelkeznek“, *kizárólag* abban áll, hogy . . . a jog ilyeneket *tulajdonit* nekik“.²⁵⁹ Leszögezhetjük, hogy Bierling ezek szerint a fikciót tulajdonképpen a *jogi beszámításnak* a természetes okozatos nézéstől, — mondhatjuk a természetes beszámítástól, — eltérő voltában látja. Kétségtelen továbbá, hogy bár ezen az alapon a cselekvőképtelen természetes személyeknek a jogi személyekkel való rokonságára már a fikciós elmélet klasszikus képviselői reámutattak, ezek nem domborították ki ennyire élesen ezt a hasonlóságot.

²⁵⁵ V. ö. Bierling, *Kritik*, II., 84—91. II., 92—118.; II., *Prinzipienlehre*, I. 101—104. II., 221. I.; II. 170—171. II. 20 jegyz.; V. 231—232. II.

²⁵⁶ Bierling, *Kritik*, II. 83—84. II., 120. I.; *Prinzipienlehre*, I., 201. I., 216. I.; II., 170—171. II. (20. jegyz.); V. 228., 232. I.

²⁵⁷ Bierling, *Prinzipienlehre*, V., 232. I.

²⁵⁸ U. o., V., 232. I.

²⁵⁹ U. o., V., 230. I.: „ . . . sie (die jur. Personen) sind vielmehr in Wahrheit reine *Kunstprodukte*, Erzeugnisse der Phantasie oder des konstruierenden Verstandes, und das 'Subjekt-sein' oder 'Haben' von Rechten und Pflichten besteht demgemäss hier *ausschliesslich* darin, dass ihnen solche in einem . . . Rechte *zugeschrieben* werden“.

Szerzőnk helyteleníti azt, hogy a régebbi fikciós elmélet teljesen egy kalap alá foglalja az egyesületeket és az alapítványokat; ő maga éles különbséget tesz a jogi személyek ezen két különböző fajtája közt.²⁶⁰ Az egyesületeknél szerinte mindig arról van szó, hogy az embereknek valamely sokasága úgy tekintetik, mintha egyetlen ember volna, vagyis a sokaság egyetlen jogalanynak vétetik; a fikció éppen abban áll, hogy a valóságban létező egyesületi tagok összessége helyett, egy tőlük különböző és a valóságban nem létező *össz-személyt* veszünk fel.²⁶¹ Az alapítványoknál ezzel szemben arról van szó, hogy ott, ahol bizonyos jogoknak a valóságban egyáltalában nincsen alanyuk, számukra odagondolunk egy pusztán gondolati léttel bíró jogalanyt; a fikció itt még szembetűnőbb, mint az előbbi esetben, mert nem csupán arról van szó, hogy egy embersokaságot fikció útján egységes jogalanynak tekintünk, hanem arról, hogy bizonyos jogok, bizonyos vagyonok számára, amelyeknek egyáltalában nincsen alanyuk, mesterséges gondolati konstrukció, fikció útján jogalanyt teremtsünk.²⁶² Bierlingnek ezzel a felfogásával szemben mindenek előtt meg kell jegyeznünk azt, hogy a régebbi fikciós elméletet illető fenti szemrehányása nem egészen jogosult, mert hiszen az egyesületek és az alapítványok közti azon különbségnek, amelyet Bierling kiemel, a lényegét kiemelte már SAVIGNY is.²⁶³ Meg kell jegyeznünk továbbá azt is, hogy az egyesületek és az alapítványok közti éles különbségtétel, — kapcsolatban Bierlingnek a *fél-fiktív* természetes személyekre vonatkozó felfogásával, — alkalmas arra, hogy a természetes személyek és a jogi személyek közti éles határvonalat elmossa. E szerint a felfogás szerint a *cselekvőképes természetes személytől*, mint egyik végtől, a

²⁶⁰ *Kritik*, II., 98—101. II.

²⁶¹ *Kritik*, II., 102—105. I.; *Prinzipienlehre*, I., 232. I.; V., 231. I.

²⁶² *Kritik*, II., 112. I., 113—114. I. (jegyz.); *Prinzipienlehre*, I., 233—234. I.; V., 231. I.

²⁶³ Savigny, *System*, II. 243—244. I.: „Einige juristische Personen haben eine sichtbare Erscheinung in einer Anzahl einzelner Mitglieder, die, als ein Ganzes zusammengefasst, die juristische Person bilden; andere dagegen haben ein solches sichtbares Substrat nicht, sondern eine mehr ideale Existenz, die auf einem allgemeinen, durch sie zu erreichenden Zweck beruht. Die ersten nennen wir . . . *Corporationen* . . . Die zweyten pflegt man mit dem allgemeinen Namen *Stiftungen* zu bezeichnen“. V. ö. fent 245. I.

cselekvőképtelen természetes személy (vagyis a Bierling szerinti *félig fiktív* személy), valamint a korporáció (mondhatnám erről azt, hogy a *félig természetes* jogi személy) átmeneti alakulatainak a közvetítésével fokozatos átmenetekben haladnánk a másik véglet, a teljesen hiányzó jogalany helyére megkonstruált jogi személy, az *alapítvány*, felé. Bizonyos, hogy a természetes személy és a jogi személy közti éles határvonalnak az elmosása már nincsen összhangban a szigorú értelemben vett fikciós elmélet szellemével, amely szerint a természetes személyt a jogi személytől Ég és Föld különbsége választja el. Megállapíthatjuk ezzel kapcsolatban egyúttal azt is, hogy az egyesület és az alapítvány közti éles különbségtétel már a *valóság* elemeinek a figyelembevételét jelenti az állítólag *egészen fiktív* jogi személyek esetében is. Mert miben is áll tulajdonképpen ez a különbség? Abban, hogy amíg az alapítvány esetében a fiktív jogalany pótol valamit, ami a valóságban egyáltalában nem létezik, addig az egyesület esetében a fikció csupán a valóságban létező egyesületi tagok összességének egységes és egyetlen jogalanykénti felfogását jelenti. Az egyesület esetében tehát nem pusztán fikcióból áll elő a jogi személyiség, hanem a valóságnak fikció útján való átalakításából: a természeti valóság elemei és a hozzájuk fűződő fikció együttesen alkotják ebben az esetben a jogi személyt. Ezért mondhattuk fentebb, hogy a korporációkat szerzőnk felfogását követve tulajdonképpen *„félig természetes jogi személyeknek”* is nevezhetnők, a Bierling-féle *„félig fiktív természetes személyek”* párját találva meg bennük.

Bierling nem is tagadja, hogy az állítólag egészen fiktív jogi személyek igen szoros kapcsolatban vannak a realitással. Nem kell azt hinnünk, — mondja, — „mintha a jogi személyek nem alapulnának semmi igazi realitáson. Az alapítványi vagyon egyes alkotó részei s az alapítónak az alapítványt megalkotó akarata kétségkívül olyan valóságok, amelyek nemcsak gondolatunkban, hanem elsősorban rajtuk kívül léteznek; hasonlóképpen — vagy még sokkal inkább — valamely egyesület eleven tagjai is, valamint az ő valósággal az egyesület megalapítására és fenntartására irányuló akarata is. S különösen elmondhatjuk ezt azokról az egyénekről vagy testületekről, amelyeket az alapítványok és az egyesületek „szerveinek” neve-

zünk, kiváltképpen pedig az ő akaratelhatározásaikról és „a jogi személy nevében” véghezvitt cselekvéseikről”.²⁶⁴

Bierlingnek ezen idézett helyével szemben meg kell ugyan jegyeznünk, hogy az alapítványi vagyonra, mint a jogi személy alapját tevő realitásra való hivatkozás a jogalany és a jogtárgy összezavarását jelenti, valamint, hogy az alapító egykori akarata s szintúgy az egyesületet alapítóknak az egyesület alapítására vonatkozó egykori akarata az alapítvány, illetőleg az egyesület jogi személyiségének a létrejötte után már nem tekinthető olyan élő realitásnak, amely a jogi személyben tovább élne. Helyesnek kell azonban elismernünk szerzőnk azon megállapítását, amely idézett helyének lényeges tartalmát teszi, és amely szerint egyrészt már a jogi személyek létrejöttéhez valóságos emberi akaratok és cselekvések szükségesek, másrészt pedig a jogi személyek fennállásához és létezéséhez is u. n. szervi akaratokra és cselekvésekre van szükség. Mint-hogy pedig bennünket nem a jogi személyek létrejöttét megelőző és azt előidéző folyamatok érdekelnek, hanem a már létező jogi személy mibenléte az a kérdés, amelyet vizsgálnunk kell, azért Bierling idézett helyéből is csak azt a megállapítást óhajtjuk leszűrni, hogy *a jogi személyek alapját tevő igazi realitások* szerinte is, — éppúgy mint a régebbi fikciós elmélet szerint is, — *a szervi cselekvések*.

Ha azonban a szervi cselekvés realitásában a jogi személy valóságos realitása nyilatkozik meg, akkor nehezen tartható fenn szerzőnknek az a felfogása, hogy a jogi személy egészen fiktív személy, tisztára a fantáziának az alkotása.²⁶⁵ Igaz, hogy Bierling úgy véli, hogy „a jogi személy alapját tevő igazi rea-

²⁶⁴ Bierling, *Prinzipienlehre*, V., 230—231. l.

²⁶⁵ Ki ne érezné az ellentmondást Bierling felfogásában, midőn a jogi személyekről egyfelől azt mondja, hogy azok nem egyebek, mint *„reine Kunstprodukte, Erzeugnisse der Phantasie oder des konstruierenden Verstandes”* (*Prinzipienlehre*, V. 230. l.), *„Gedankendinge”, „blosse Vorstellungsbilder”* (u. o. 231. l.), másrészt pedig arról beszél, hogy nem áll az, *„als wenn den juristischen Personen gar keine wahren Realitäten zurunde liegen”* (u. o. 230. l.), valamint arról, hogy *„die zur „rechtlichen Macht” gehörige leibliche und geistige Kraft zum Handeln muss schon ohne das Recht vorhanden sein, die Rechtsordnung kann sie nicht geben, sondern höchstens durch Anrufung besser Befähigter einigermaßen ersetzen”* (u. o. 227—228. l. jegyz.)?

litások“ még nem elegendők arra, „hogy abból a gondolati lényből (Gedankending), amelyet jogi személynek nevezünk, egy valóban létező, önmagában meglevő, valóban magától gondolkodni és cselekedni tudó lényt csináljanak“.²⁶⁶ Ez az érvelése azonban nem meggyőző, mert hiszen a jogi személy szervei útján valósággal akar és cselekszik; az pedig, hogy szervek nélkül önmagától is cselekedni tudjon, éppenúgy nem fontos, mint ahogy a cselekvőképtelen természetes személyek esetében nem az. A jogi személy cselekvései valóságos reális cselekvések; szervei által a jogi személy valóságos cselekvésre lesz képes. A szervi cselekvések jogilag a jogi személy cselekvései.

A valóságtól való eltérés, — vagy ha úgy tetszik, a fikció, — éppen abban áll, hogy ezek a szervi cselekvések jogilag nem azon egyes emberek cselekvései gyanánt tekintetnek, akik pszicho-fizikai értelemben létrehozták őket, hanem a jogi személy cselekvéseinek vétetnek. Amiként tehát szerzőnk már a cselekvőképtelen természetes személyek, vagyis az általa félig-fiktívnek nevezett személyek, esetében abban látta a fikciót, hogy a képviselő cselekvései a képviselt cselekvéseiként szerepelnek,²⁶⁷ akként a jogi személyek esetében is a fikció tulajdonképpen nem áll másban, mint a szervi cselekvéseknek a jogi személy cselekvései gyanánt való felfogásában. A jogi fikció lényege ezek szerint mindkét esetben tulajdonképpen a *jogi beszámításnak* a természetes okozatos nézéstől való eltéréseben áll. A jogi fikció és a jogi személy kérdése arra a kérdésre vezet ekként vissza, hogy létesíthet-e a jogi szabályozás a valóság egyes darabjai között új kapcsolatokat, létesíthet-e a dolgok között az okozati összefüggésektől eltérő, a természetes nézéstől különböző, *jogi összefüggéseket*? Mindez természetesen a *jog* és a *valóság* viszonyának a tüzetes vizsgálatát kívánná meg, amit azonban Bierlingnél is nélkülöznünk kell.

Bierlingnek a jogi fikció mivoltáról vallott felfogása különben egyébként sem egészen tiszta. Már abból, hogy a *jogi* fikciók jogosultságát a fikcióknak az exakt tudományokban, matematikában és természettudományban való nélkülözhetetlenségével bizonyíthatja, kiviláglik, hogy a jogi fikciót *tudományos* segédeszköznek tekinti. És valóban, amiként általá-

²⁶⁶ *Prinzipienlehre*, V., 231. l.

²⁶⁷ V. ö. fent a 258. jegyzetben idézett helyével.

ban a fikciót „mindenféle *tudomány* munkáját és előadását megkönnyíteni hivatott segédeszköznek“ tartja,²⁶⁸ akként a jogi fikciók rendeltetését is „a jogi gondolkodás és előadás megkönnyítésében“ látja.²⁶⁹ A fikció „logikai segédeszközének“ mivoltát egészen általánosan akként határozza meg, hogy: „fikción értjük általában valamely tárgyról alkotott minden olyan elképzelésünket, arra vonatkozó minden olyan feltevésünket, amelyről egyidejűleg és egyúttal tudjuk azt, hogy az igazi valóságos tényállásnak valamely tekintetben nem felel meg“.²⁷⁰ Megjegyzi ehhez mindjárt azt is, hogy „a fikciónak *a jogban* is tökéletesen ugyanazt a feladatot kell betöltenie, mint a tudományban“.²⁷¹ A jogi fikció is „a valóságos tényállás gondolatbeli átformálása“ szerzőnk szerint,²⁷² s a *praesumptio juris et de jure* jelenségétől éppen az különbözteti meg, hogy „a valósággal való *meg-nem-egyezésnek* a tudata“ tapad hozzája,²⁷³ hogy a jogi fikció esetében is „valamit *másnak gondolunk*, mint ami az a *valóságban*“.²⁷⁴

Bierlingnek a jogi fikció mivoltára vonatkozó felfogása alapján azt kérdezhetnők, hogy a jog is tudomány-e, vagy ahhoz lényegileg hasonló valami-e, mert különben hogyan játszhatná benne a fikció tudományos segédeszköze ugyanazt a szerepet, mint általában a tudományban? S azt hihetnők, hogy a jogi szabályozásnak ugyanaz a célja, mint a tudománynak; a valóság megismerése, s hogy e célhoz vezető alkalmas kerülő-út a jogi fikció is: valamely nem való tényállás tudatos elképzelése, „a valóságos tényállás gondolatbeli átformálása“. Kétségtelen ezzel szemben azonban az, hogy a jogi szabályozás és a

²⁶⁸ *Bierling, Kritik*, II. 87. l.; v. ö. *Prinzipienlehre*, I. 221. l.: „... (Fiktionen) als Hilfsmittel des Denkens und speziell der wissenschaftlichen Arbeit und Lehre...“

²⁶⁹ *Kritik*, II. 89. l.: „... die Fiktionen (sollen) zur Erleichterung des juristischen Denkens resp. der juristischen Darstellung dienen...“; u. o. 86. l.: „(ihr Zweck) Erleichterung der juristischen Vorstellung oder Darstellung...“

²⁷⁰ *Prinzipienlehre*, I. 101. l.

²⁷¹ U. o. 102. l.

²⁷² *Prinzipienlehre*, V. 231. l.: „... Umdenken des wirklichen Tatbestandes...“

²⁷³ *Kritik*, II. 85. l. (jegyz.)

²⁷⁴ U. o. 88. l.

tudományos megismerés két egészen különböző dolog; a jog célja nem a valóság megismerése, hanem a társadalmi élet valóságának a szabályozása, alakítása; a jog nem tényállások hű leírására törekszik, nem tudományos igazságokat állapít meg, hanem előírásokat, parancsokat bocsát ki. A jogi elmélet neves képviselői mutattak reá arra, hogy ennekfolytán a jogi fikció fogalma is egészen mást jelent, mint a tudományos fikcióé.²⁷⁵ Valamely jogi parancsról elmondhatjuk azt, hogy célszerűtlen, hogy helytelen; de nincs semmi értelme annak, hogy azt mondjuk róla, hogy nem igaz, hogy „eltér a valóságtól”. A jog a valóságot *alakítani* akarja s ezért ebben az értelemben általában el kell térnie a valóságtól: a jog a valóság egyes részei között új kapcsolatokat létesít, a természeti, okozatos összefüggések mellett jogi összefüggéseket teremt, olyan eredményeket hoz létre, amelyek kétségkívül nem állottak volna elő a jogtól mentes „pusztán természeti valóságban”; ebben az értelemben a jog általában „a valóság gondolati átforgalmazását” jelenti, de azért nem tekinthető csupa fikciónak.

Bierlingnek a jogi fikció mivoltáról vallott felfogásával kapcsolatban felvethetjük azt a kérdést is, hogy nem kell-e szerinte a jogi fikcióban nem magának a jognak, hanem csupán a *jogtudománynak* a segédeszközét látnunk? Bierling valóban beszél a *jogtudomány* fikciójáról is. Milyen értelme lehetne azonban a jogtudományi fikciónak? Az a tárgy, amelynek a megismerése a jogtudomány feladata, nem más, mint maga a jog, a tételes szabályozás tartalma. Annak azonban, hogy erről a tárgyról „olyan elképzeléseket és olyan feltevéseket” alkossunk meg a jogtudomány, „amelyekről egyidejűleg és egyuttal tudja azt, hogy a jog igazi valóságos tartalmának nem felelnek meg”, semmi értelme sem volna. A jogtudománynak egé-

²⁷⁵ Rudolf Stammler, *Theorie der Rechtswissenschaft*, (Halle, 1911) 331. l.: „Die sog. juristische Fiktion ist nichts als eine *abkürzende Formel*, mittelst deren ein bestimmtes rechtliches Wollen sich ausdrückt”. — Somló, i. m., 527. l.: „... juristische Fiktionen ... sind nur *sprachliche Metaphern, Redewendungen, terminologische Bequemlichkeiten*, nicht aber wirkliche Fiktionen”. — Hans Kelsen, *Zur Theorie der juristischen Fiktionen*, (Annalen der Philosophie, 1919. évf.) 640. l.: „... jede sog. „Fiktion“ des Gesetzgebers (ist) nichts anderes, als eine *abbrevierende Ausdrucksweise*”. — V. ö. még Ungernak alább a 288. jegyzetben idézett helyével.

szen híven kell ragaszkodnia a jog tartalmához, az igazi jog-tartalomtól való eltérés meg nem engedett számára.

A jogtudományi fikciónak ez az értelme, — amelv szerint az nem jelentene egyebet, mint a jogtudományi megismerés tárgyától, a jog tartalmától való eltérését a jogtudományi konstrukciónak, — ellentétben volna tehát a jogtudomány feladatával. Ezen kívül azonban a jogtudományi fikció csak kettőt jelenthet, aszerint, amint a jog akarat-tartalmához tartozónak tekintjük a jogi fikciót vagy nem. Ha a jogi fikcióról az a felfogásunk, hogy az a jog akarat-tartalmához tartozik, akkor — minthogy a jogtudomány kötve van ehhez az akarat-tartalomhoz, — kötve volna a jogtól alkotott fikciókhoz is, s ekként a jogtudomány is csak azokat a fikciókat ismertethetné, amelyek már magában a jogban is megvannak. A jogtudományi fikció ebben az esetben nem jelentene mást, mint azt, amit általában a jogi fikció jelent. Ha azonban azt a felfogást valljuk, hogy a jogi fikció nem tartozik a jog akarat-tartalmához, hanem csupán a jog kifejezési módjainak egyike, csupán azon „logikai segédeszközöknek” egyike, amelyeknek segítségével a jog a maga akaratát kifejezi, megismerteti, akkor, — minthogy a jogtudománv a jog kifejezési módjához már kötve nincsen, — természetesen nem volna a jogtól használt fikciókhoz sem kötve, s ekként ha jónak látná, feloldhatná és más alkalmasabb kifejezési módokkal helyettesíthetné őket, avagy új, tisztára „jogtudományi” fikciókat alkothatna meg ott is, ahol a jog maga fikciókat nem alkalmaz, ha úgy látná, hogy a jog tartalmát világosabban, célszerűbben fejezheti ki a fikció segédeszközével, mint anélkül.

Mondanunk sem kell, hogy annak a felfogásnak, amely a jogi fikcióban is tudományos (ismereti, logikai) segédeszközt lát, az utóbbi felfogás felel meg inkább. Az akarat-tartalom kívül a jogban is vannak ismereti, logikai elemek, a jogtudománynak az éltetője pedig éppen ez az ismereti elem.²⁷⁶ Ezen ismereti vagy logikai — a jogi akarat-tartalom megismertetését és megismerését szolgáló — elem körén be-

²⁷⁶ A jogban lévő logikai elemekről bővebben szól „A logikum a jogban” (Athenaeum, 1928; Filozófiai Értekezések, 1. füz. 1928) c., valamint „Das Logische im Recht” (Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts, II. 3. 1928) c. értekezésem.

lül mind a jogban, mind a jogtudományban szerepet játszhatna a tudományos segédeszközként felfogott jogi fikció is. Más kérdés, hogy ha a jogi fikción valóban nem értünk egyebet, mint a jognak egy ilyen logikai segédeszközét, „kifejezési módját“, vajjon tekinthetjük-e akkor is jogi fikcióknak a jogi személyeket? A jogi személyeknek fikciók gyanánt való felfogása ebben az esetben ugyanis nem jelentene egyebet, mint a jogi jelenségek köréből való kirekesztésüket, illetőleg a jog nyelvi kifejezésmódjainak a területére való kiszorításukat. Ezzel a felfogással eljutottunk volna azokhoz az elméletekhez, amelyek a jogi személy konstrukcióját teljesen kiküszöbölhetőnek, illetve kiküszöbölendőnek tartják.

Bierling felfogása kétségtelenül ebbe az irányba vezet, bár a jogi fikció mivoltáról vallott felfogása — amint fentebb már megjegyeztük — nem egészen tiszta. Beszél a jog fikcióiról és a jogtudomány fikcióiról is. S bár a jogi fikciót általában azonosnak tekinti a tudományos fikcióval, mégis kiemeli, hogy „nyíltan el kell ismerni egyetlen különbséget a tudomány fikciói és a jog fikciói között; azt a különbséget, amely egyrészt a tudomány, másrészt a jog természetéből magától adódik . . . A jog fikcióját, vagyis azt a fikciót, amelyet nem csupán a jogtudomány mint ilyen, hanem maga a tételes jog alkalmazott, nem küszöbölheti ki nélkülözhető voltának a pusztá belátása és egyáltalában nem küszöbölheti ki a jogtudomány mint ilyen, hanem mindig csupán maga a tételes jog, vagyis csupán új jogalkotás; a jogtudománynak itt csak az lehet a feladata, hogy előkészítse a fikció valóságos kiküszöbölését. Nem kell ugyan azt hinni, mintha a fikciók szükségképpen vagy legalább is rendszerint maguk is jogszabályok volnának; azonban mint hallgatólagos vagy kifejezett feltételezések mindenesetre hozzátartoznak a tételes jog tartalmához s ennekfolytán nem mellőzhetők anélkül, hogy ezáltal a jog is — legalább formális — változást ne szenvedne“.²⁷⁷ Bierling ezen nyilatkozata szerint a jog fikciói kétségtelenül hozzátartoznának a jog tartalmához. Ha azonban a jog lényeges, akaratí tartalmához tartoznak hozzá, — amire utalni látszik az, hogy az idézett hely szerint a jogtudomány is kötve van hozzájuk, — akkor alapjában különbözniök kell a tudomány fikcióitól, mert hiszen a jognak

²⁷⁷ Bierling, *Prinzipienlehre*, I. 104. l.

nem teoretikus megismerés, hanem praktikus akarat, parancs, a lényeges tartalma. A Bierlingtől kiemelt „csupán egyetlen különbség“ ebben az esetben teljes különbözőséget jelentene. Ha ellenben ezek a fikciók a jognak nem lényeges tartalmához, hanem csupán „kifejezési módjához“ tartoznak hozzá, — amire utalni látszik, hogy szerzőnk a fikció kiküszöbölését esetleg csupán „formális változtatásnak“ tekinti, — akkor viszont nem áll az, hogy a jogtudomány ki ne küszöbölhetné őket. Szerzőnk homályos felfogásának egyik értelmezése sem vezet tehát kielégítő eredményre.

Munkáiban vannak különben egyes helyek, amelyek inkább az első, s mások, amelyek inkább a második értelmezésnek felelnek meg. Így a jogi személy fikciójára nézve is hangsúlyozza, hogy: „a tételes jogtól elfogadott fikció, — miként az a jogszabály maga is, amelyben fellép, — hozzátartozik ahhoz a tételes anyaghoz, amelyet a jogtudománynak fel kell dolgoznia s ezen anyag megváltoztatása vagy meghamisítása semmiképpen sem lehet tudományos feladat“.²⁷⁸ A jogi személy konstrukcióját kiküszöbölni óhajtóktól éppen ezért két körülménynek a bizonyítását követeli meg: „1. hogy a kérdéses tételes jog mentes ettől a fikciótól; 2. hogy ez a fikció a jogi konstrukció számára használhatatlan vagy felesleges“.²⁷⁹ Ebből a kettős feltételből azt következtethetné az ember, hogy a jogtudomány feltétlenül kötve van azokhoz a fikciókhoz, amelyeket maga a jog is alkalmaz, de hogy ezenfelül is alkalmazhat olyan fikciókat, amelyek a jogi konstrukció szempontjából hasznosak; ezen utóbbiak tehát tisztára a jogtudomány fikciói volnának. Felmerülhet ugyan ezzel szemben az a kétely, hogy vajjon nem jelenti-e az is „a tételes anyag megváltoztatását vagy meghamisítását“, ha benne nem található fikciókat viszünk bele, tekintve, hogy a benne található fikciók kiküszöbölése szerzőnk szerint ezt jelenti? Egy másik helyében szerzőnk valóban azt is megállapítja, hogy a jogi személyek fikciója „csakis ott alkalmazható, ahol a tételes jog . . . alkalmazását indokoltnak mutatja“.²⁸⁰ Ezek szerint tehát a jogtudomány csak ott alkalmazhatna fikciót, ahol ezt a tételes jog lehetővé teszi számára, amiként más-

²⁷⁸ U. o. 221. l.

²⁷⁹ U. o. 221. l.

²⁸⁰ U. o. 223. l.

részt nem mellőzhetné a fikció alkalmazását, ahol a tételes jog maga is él a fikció eszközével. A jogtudományi fikciók ekként teljesen a jogtartalom függvényei volnának; önálló jogtudományi fikció számára aligha maradna tér.

Más helyeiben viszont azt állapítja meg szerzőnk, hogy a jogi fikciók „feloldhatók”, kiküszöbölhetők. „Ahol valamely fikció, — mondja, — . . . kevés számú és a fikció célját teljesen betöltő *jogszabályra* bontható fel, — s valóban *ezt* a lehetőséget a tudomány még nem használta ki eléggé, — ott célszerű lesz a fikciót elejteni . . .”²⁸¹ A fikció alkalmazása ezzel szemben annál indokoltabb „mennél nagyobb a *különös* jogi előírásoknak az az apparátusa, amelyet a fikció alkalmazása által megtakarítunk”.²⁸² A jogi személy fikciójáról is kiemeli, hogy ez a fikció is csak *relative* szükséges. A korporáció jogviszonyait fel lehetne szerinte bontani egyes emberek jogviszonyaira.²⁸³ Az alapítvány jogi személyiségének a fikciója pedig felcserélhető volna a célvagyon fikciójával, avagy meg lehetne itt próbálni a fikció teljes mellőzését is, ami azonban valószínűleg a dolog lényegének az elejtését is jelentené.²⁸⁴ Hogy a jogi személy fikciója csak *relative* és nem feltétlenül szükséges, az azonban valójában azt jelenti szerzőnk szerint, hogy a *jogrend* lehet el e fikció nélkül is.²⁸⁵ A jogi személy fikciójának a kiküszöbölése nem jelenti tehát azt, hogy a jogtudomány ezt a fikciót a tételes jogtól függetlenül is kiküszöbölhetné, hanem csak azt, hogy maga a tételes jog oldhatja fel bizonyos kisebb-nagyobb számú különös jogszabályra ezt a fikciót vagy mellőzheti teljesen is azoknak a viszonyoknak a szabályozását,

²⁸¹ *Kritik*, II. 90. l. — V. ö. u. o. 90. l. (jegyz.): „ . . . die Verwerfung der Fiktionen in der Wissenschaft à tout prix verführt fast notwendig zur Leugnung von Voraussetzungen, welche das positive Recht wirklich macht, und andererseits zur Aufstellung anderer, die ihm fremd sind“.

²⁸² U. o. 91. l.

²⁸³ *Kritik*, II. 102. l.; *Prinzipienlehre*, I. 226—231. II.

²⁸⁴ *Kritik*, II. 112. l.; *Prinzipienlehre*, I. 235—238. II.

²⁸⁵ *Prinzipienlehre*, I. 235. l.: „Dass die Personenfiktion in ihrer Anwendung auf Stiftungen und andere Vermögenskomplexe *absolut notwendig*, d. h. für jede Rechtsordnung *schlechthin unentbehrlich* sei, lässt sich noch weniger behaupten als die absolute Notwendigkeit der Fiktion bei den Personengesamtheiten“. — U. o. 222. l.: „Dass . . . eine solche Fiktion von Rechtssubjekten unter allen Umständen geboten und danach in *jedem* positiven Rechte nachzuweisen sei, ist schlechterdings *nicht* zu behaupten“.

amelyet más jogrendszerek a jogi személyek fikciója által szabályoznak. Szerzőnk szerint ugyanis a jogi személy nem minden jogrendszerben szükségképpen előforduló, már a jog fogalmával adott fogalom, hanem tisztára tételes intézkedésen alapuló „történeti fogalom”.²⁸⁶ Ha ebből az utoljára említett alapvető felfogásából nyilvánvaló is az, hogy a jogi személy fikciója magának a tételes jognak és nem a jogtudománynak az alkotása, amelyet éppen azért a tételes jog megváltozása nélkül a jogtudomány nem is kiküszöbölhet ki a jog világából, nem oldhat fel más kifejezésekre, — mégis abból, hogy szerzőnk szerint a tételes jog maga a *lényeg minden megváltoztatása nélkül* kiküszöbölheti a fikciót, felbontván azt „a fikció célját teljesen betöltő jogszabályokra”, következik az is, hogy a fikció mégsem tartozhatik a jog lényeges tartalmához, hogy inkább csak a jogi gondolat kifejezésének egy tehnikai segédeszköze, „kifejezési módja”; ha azonban a dolog így áll, akkor nem egészen világos, hogy a jogtudomány miért volna okvetlenül kötve hozzája, holott, miként maga a jog, akként a jogtudomány is a lényeg minden sérelme nélkül felbonthatná a fikciót „a fikció célját teljesen betöltő” tételekre.

A fikciós elmélet újabbkori legelszántabb védelmezőjének, Bierlingnek, a jogi fikció mivoltáról vallott felfogását sok tekintetben homályosnak, hiányosnak és következetlennek is kell tehát tekintenünk. Azon alapvető nézetének pedig, amely a jogi fikciót a tudományos fikcióval szinte teljesen azonosítja, megvan az a bennrejlő tendenciája, hogy logikai segédeszközt látván a fikcióban elvezessen ahhoz a felfogáshoz, amely azt nem a jog lényeges akarat-tartalmához, hanem az ezen akarat-tartalmat *megismertető* (ismereti és logikai) elemekhez tartozónak, egyszóval a jogi akarat egyik *kifejezési módjának* tartja.

A jogi fikció ilyenképpen felfogása azonban a jogi személy mivoltát magyarázó fikciós elmélet bomlására, a jogi személyeknek a jog világából való kiküszöbölésére vezet.

A fikciós elméletnek ezt a bomlását legyen szabad röviden UNGER és AUSTIN felfogásának a példáján bemutatunk.

UNGER nagy munkájának első kötetében a jogi személyekről szólva még teljesen Kierulff, Savigny és Puchta nyom-

²⁸⁶ *Prinzipienlehre*, I. 222—223. l.; V. 231. l. (5. jegyz.)

dokain halad. A jog által mesterségesen teremtett láthatatlan személyeknek tekinti a jogi vagy fingált személyeket; sőt kijelenti még azt is, hogy „a jogi személy teremtése semmiből való teremtés”.²⁸⁷ Munkájának hatodik kötetében, az örökösödési jogban, a hereditas jacens-ről szóló cikk egyik jegyzetében megmagyarázza azonban, hogy „a fikció nem jelent költést (Erdichtung), hanem csupán sajátos kifejezési formáját annak, hogy a jog önmagukban (tényleg) különböző viszonyokat egyformáknak tekint és egyforma elbánásban részesít; . . . a fikció nem tartalmaz teremtő elvet, . . . hanem fordítva, csak rövidített formula a dolgok már megteremtett és megalapozott rendje számára; a jogi terminológia eszköze és nem a jogi konstrukcióé”.²⁸⁸ A jogi személyekre vonatkozólag pedig kijelenti ezután, hogy „természetesen nem szabad a jogi személyeket a jog mesterséges teremtései gyanánt, jogászi homunculus-ok gyanánt elképzelni . . . A jogi személy nem egyéb, mint teljesen a tárgyhoz illő kifejezés egy olyan vagyon számára, amelynek valójában nincsen jogalánya: ez az önálló vagyon gondolatban személyiséggel lesz felruházva, és nem a mesterségesen teremtett személy lesz vagyonnal ellátva”.²⁸⁹ A jogi személyek esetében Unger szerint mindig *alanynélküli önálló vagyonokról* van szó, s ezért szerinte, „ha a jogi személyt, bár erre elegendő

²⁸⁷ Dr. Joseph Unger, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, I. köt. (5.-ik változatlan kiadás, Leipzig, 1892, az 1-ső kiadás 1856-ban jelent meg; a 4.-ik és 5.-ik változatlan kiadások előszavában hangsúlyozza szerző, hogy műve nem egy tekintetben túlhaladott álláspontot képvisel.) 316. l.

²⁸⁸ Unger, System, VI. köt.: Das österreichische Erbrecht, (4.-ik kiadás, Leipzig, 1894) 35. l. (10. jegyz.): „Es ist das Verdienst von Brinz, Köppen, Windscheid und insbesondere von Demelius, das wahre Wesen der Fiktion, welches übrigens schon Savigny, Beruf S. 32. kurz andeutete, klar dargelegt und in überzeugender Weise ausgeführt zu haben, dass die Fiktion nicht eine Erdichtung enthalte, sondern nur die eigenthümliche Ausdrucksform für die juristische Gleichstellung und Gleichbehandlung an sich (tatsächlich) verschiedener Verhältnisse sei. Daher kann man nicht, wie dies früher so häufig geschehen ist . . . mit Hilfe von Fiktionen juristische Verhältnisse erklären oder zurechtlegen: die Fiktion enthält weder ein schöpferisches Prinzip, noch vermag sie eine juristische Basis zu bilden, sie ist vielmehr umgekehrt nur die abgekürzte Formel für die bereits geschaffene oder begründete Ordnung der Dinge; sie ist „ein Werkzeug juristischer Terminologie“, nicht ein Werkzeug juristischer Konstruktion“.

²⁸⁹ Unger, System, VI. 38. l. (13. jegyz.); v. ö. u. o. 37. l. (12. jegyz.)

okunk nincsen, mellőzni akarnók, helyette önálló vagyonról . . . azonban nem célvagyonról . . . kellene beszélni”.²⁹⁰ Mi egyéb ez, mint az *alanytalan jogok elmélete*?²⁹¹

AUSTIN ugyancsak megkülönböztet fiktív vagy jogi személyeket is a természetes személyek mellett. Megjegyzi azonban, hogy ezek csupán „a beszéd rövidsége kedvéért költött személyek”, mert „fizikai vagy természetes személyeket illet meg minden jog, és minden kötelesség is rájuk hárul. Amidőn azonban költött személyeknek tulajdonítjuk azokat, és nem azoknak a természetes személyeknek, akiket valójában megilletnek, akkor ezáltal gyakran megrövidíthetjük róluk szóló leírásunkat”.²⁹² Mi egyéb ez, mint a jogi fikciónak rövidített kifejezésmód gyanánti felfogása s ezzel kapcsolatban *a jogi személy jogainak természetes személyek jogaira való felbonthatása?*

10. §. A jogi személy konstrukcióját kiküszöbölő elméletek.

A fikciós elmélet, amint láttuk, magában hordta a bomlás csíráit. A jogi fikció fogalmának a tisztázatlan volta folytán ugyanis ez az elmélet mégis csak tulajdonított valamiféle homályos létet a fiktív személyeknek, a jog „teremtményeinek”.

²⁹⁰ Unger, System, VI. 38. l. (13. jegyz.)

²⁹¹ V. ö. Unger, System, VI. 37--38. l. (12. jegyz.): „In der That aber existirt auch hier (t. i. bei den Personengesammtheiten) wie bei Stiftungen das Vermögen ohne reelles (natürliches) Subjekt, so dass ein selbständiger, seinen Mittelpunkt in sich tragender Güterinberiff vorhanden ist, der ebenso Gegenstand der Personifikation werden mag, wie sonst eine universitas bonorum“. U. o. 39. l. (14. jegyz.): „ . . . subjektlose Vermögensbegriffe . . .“

²⁹² Austin, Lectures, I. köt. 354. l.: „Fictitious or legal persons . . . their natures are various; the ideas which they stand for are extremely complex . . . At present I will merely remark that they are persons by a figment, and for the sake of brevity in discourse. All rights reside in, and all duties are incumbent upon, physical or natural persons. But by ascribing them to feigned persons, and not to the physical persons whom they in truth concern, we are frequently able to abridge our descriptions of them“. U. o. 354. l.: „ . . . by talking of them as if they were persons, we express the rights and duties of the persons who are really concerned, with greater conciseness“.

A jogi személyek elméletének egyik szellemes vizsgálója, VAREILLES-SOMMIERES, egyenesen azt állítja, hogy a fikciós elmélet a maga fiktív személyeit bizonyos realitással ruházta fel.²⁰⁸ A fikciós elmélet klasszikus képviselőinek az ismertetésénél magunk is kimutatni törekedtünk, hogy ez az elmélet is kénytelen az állítólag pusztán fiktív jogi személyek és a valóságos realitás között bizonyos szoros kapcsolatot elismerni. SAVIGNY egy helyen egyenesen a jogi személyek „reális létéről” beszél, BIERLING pedig igen nyomatékosan emeli ki azt, hogy a jogi személyek „igazi realitásokon alapulnak”. A fiktív és egyúttal reális személyek gondolatában természetesen kiengesztelhetetlen ellentmondás rejtőzik. A fikciós elméletben rejlő hivatkozások a fikció alapjául szolgáló realitásokra általában nehezen férnek össze magának a fikciós elméletnek az alapgondolatával, különösen ha jogi fikción nem valamely „semmitől való teremtést” értünk, hanem csupán a jogi technikának avagy a jogi gondolkodásnak és kifejezési módnak egy segédeszközét látjuk benne. A fikciós elméletben található ezen idegenszerű és vele össze nem férő gondolatok következetes továbbfejlesztésének éppen ezért a fikciós elmélet felbomlásához és valamelyik realitási elmélet megalapozásához kell vezetnie.

A fikciós elméletben azonban ellentétes irányban ható bomlasztó elemek is vannak. Ha a jogi személy pusztán fikció, akkor azoknak a jogoknak és köteleességeknek, amelyeknek a jogi személy az alanyuk, a *valóságban* tulajdonképpen alanyuk nincsen. Ez a gondolat különös erőre kap akkor, ha a jogi fikció mivoltának a tisztázásánál arra az eredményre jutunk, hogy a jogi fikcióban nem annyira a jog teremtő erejének a megnyilvánulását, mint inkább csak a jogi technika és a jogi terminológia egy segédeszközét kell látnunk. Ebben az esetben fiktív személyeknek valóságos jogok és köteleességek alanyai gyanánt való szerepeltetése tulajdonképpen nem jelent egyebet, mint jogászai nyelven való kifejezését annak a való tényállásnak, hogy e jogoknak és köteleességeknek vagy egyáltalában nincsen alanyuk, vagy pedig hogy más a valóságos alanyuk, mint a csupán fik-

²⁰⁸ Marquis De Vareilles-Sommières, *Les Personnes Morales*, Paris 2.-ik kiadás, 1919, (1-ső 1902), 18. l., 22. l.

tív alanyként szereplő jogi személy. A fikciós elmélet klasszikus képviselőinek felfogását ismertelve valóban úgy találjuk, hogy elméleteikből kibontakoznak már az alanytalan jogok elméletének és a célvagyon-elméletnek a körvonalai is. BIERLING, valamint UNGER és AUSTIN felfogásának az ismertetésénél pedig ugyancsak megfigyelhetjük a jogi személy konstrukciójának a teljes kiküszöbölésére irányuló tendenciát.

Megállapíthatjuk egyúttal azt is, hogy ezek az utóbb említett bomlasztó elemek sokkal veszélyesebbek a jogi személy fikciós elméletére nézve, mint az először említett — a realitási elmélet felé vivő — bomlasztó gondolatok. Mert hiszen itt nem arról van csak szó, hogy a fikciós elméletbe került idegenszerű és vele össze nem férő gondolatok feszegetik ennek az elméletnek a kereteit, hanem arról, hogy a fikciós elmélet alapgondolata maga az a bomlasztó tényező, amely a fiktív jogi személyek konstrukciójának a kiküszöbölése felé vezet. A fikciós elmélet alapgondolata, hogy a jogi személyek pusztán fikciók, vonja maga után azt a szükségképpen következtetést, hogy a pusztán fikció valóságos jogalany nem lehet.

Ez a körülmény magyarázza meg különben egyúttal azt a jelenséget is, hogy *a jogi személy konstrukcióját kiküszöbölő elméleteknek nem kell a fikciós elmélettel szükségképpen szakítaniuk*. Annak a megállapítása mellett, hogy a jogi személy alanyi jogainak és köteleességeinek a *valóságban* nincsen jogalanyuk, vagy hogy nem a jogi személy a *valóságos* jogalanyuk, fenntarthatják ezek az elméletek a jogi személy fikcióját is akként, hogy a *színleges, képletes, ál-jogalany* szerepében továbbra is megtartják a fiktív jogalanyt, a jogi személyt. A jogi személyt az igazi jogalanyok sorából kiküszöbölő elméletek legnagyobb részét valóban így járnak el. Beszélnek a jogi személyről, megállapítják azt is, hogy a jogi személy fiktív személy; nem akarják tehát teljesen kiküszöbölni a jog világából a fikciót, hanem csupán igazi jelentősége szerint óhajtják szerepét meghatározni s pusztán logikai vagy terminológiai segédeszköznek tekintik; a fikciónak tekintett jogi személyben pedig ennek megfelelően csupán olyan színleges, névleges jogalanyt látnak, amely mögött, mint álarc mögött: vagy a jogalany hiánya, vagy bizonyos természetes személyek valóságos jogalanyisága rejtőzik. Azoknak a felfogásoknak a száma való-

ban elenyésző, amelyek még ekként sem hajlandók a jogi személyeket megtérni a jog birodalmában, amelyek még mint logikai vagy terminológiai segédeszközök sem tartják a fikciót és annak alkalmazását jogosultnak a jogban és a jogtudományban.

Elmondhatjuk azért, hogy a kapcsolat valóban igen szoros s az átmenet valóban sokszor szinte észrevétlen az előbbi §-ban ismertetett fikciós elméletek és azon a jelen §-ban ismertetendő elméletek között, amelyek a jogi személyt kiküszöbölik az *igazi* jogalanyok sorából. A most ismertetendő elméletek nagyrésze elismeri a jogi fikciók alkalmazásának a jogosultságát, ha csupán a jogi módszer, a jogi technika és a jogi terminológia eszközeit látja is bennük s a jogi személy fikcióját is alkalmazhatónak tartja, mint módszeres fogást, mint a jogi technika vagy terminológia egyik figuráját. Ezek az elméletek ennekfolytán külön alcsoportként helyet foglalhatnak a fikciós elméletek csoportjában is. UNGERnek és AUSTINnak a felfogását viszont bátran kivehetnők a fikciós elméletek közül és besorozhatnók őket a jogi személy konstrukcióját kiküszöbölő elméletek közé: UNGER teóriáját az alanytalan jogok felfogását valló, AUSTINét pedig a jogi személyt természetes személyekre bontó elméletek közé.

A jogi személy konstrukcióját kiküszöbölő elméleteknek ugyanis, — amint az már az eddigiekből kiviláglik, — két fajtáját különböztethetjük meg. Az egyik látszólag egyszerűbb. Abból a megállapításból, hogy a jogi személy fiktiiv vagyis nem létező jogalany, egyszerűen levonja azt a következtetést, hogy a jogi személy jogainak és kötelelességeinek alanyuk nincsen. Ez az *alanytalan jogok elmélete*, amelyhez több hasonló gondolat-körben mozgó elmélet — BRINZ célvagyon-elmélete, SZÁSZY-SCHWARZ és KELSEN elmélete — csatlakozik. Ennek az elméletnek a nagy merészsége azonban abban áll, hogy szakítania kell a legalapvetőbb jogi alapfogalmak hagyományos felfogásával s ekként egész jogi gondolkodásunknak az átalakítását, — a jogalany konstrukciójának részbeni vagy teljes kiküszöbölését, esetleg az alanyi jog fogalmának a kiküszöbölését is, — kell magára vállalnia abból a célból, hogy a jogi személy konstrukcióját kiküszöbölhesse.

Éppen ezért valójában sokkal egyszerűbb a jogi személy konstrukcióját akként küszöbölni ki, amint azt az e célt szol-

gáló elméletek másik csoportja teszi. Ezek az elméletek ugyan-csak abból a megállapításból indulnak ki, hogy a jogi személy fiktiiv jogalany, tehát nem létező jogalany s így nem lehet valójában alanya azoknak a jogoknak és kötelelességeknek, amelyeket színleg és névleg neki tulajdonítunk. Hogy azonban az alanyi jogról alkotott alapvető felfogásunkat módosítani ne kelljen, azért ezek az elméletek egy lépéssel tovább mennek és keresik azokat az igazi jogalanyokat, akiket a jogi személy jogai valójában megilletnek, vagyis igyekeznek felfedni azokat a természetes személyeket, amelyek a jogi személy álarcá mögött rejtőznek. Ezek a *jogi személy jogait természetes személyek jogaira felbontó elméletek*. Ezek az elméletek azonban nem csak azért esnek közelebb a fikciós elméletekhez, mint az előbb említett elméletek, mert fenntartják azt a hagyományos jogi alapfelfogást, amelynek a fenntarthatása a jogi személy fikciója megalkotásának is egyik legjelentősebb indítóoka volt, hanem még azért is, mert tekintetbe vehetik a fikciós elméletben rejlő azokat a megállapításokat is, amelyek a jogi személy és a realitás szoros kapcsolatát állítják. A realitásnak azok a darabjai ugyanis, amelyek a jogi személyekben is feltalálhatók, és amelyekre a fikciós elmélet is reámutat, — amint fentebb láttuk, — főként a szervi cselekvések, vagyis emberi cselekvések; a fiktiiv jogi személyek és a valóság kapcsolatát tehát kifejezhetjük akként is, hogy a jogi személy mögött is ott van az *ember*. Ugyanezt a gondolatot fejezi ki azonban az az elmélet is, amely a jogi személy fikciójának az álarcá mögött embereket, természetes személyeket lát, amely a jogi személyek jogait természetes személyek jogaira bontja széjjel.

A fikciós elméletben rejlő bomlasztó gondolatoknak, még pedig mind a két ellentétes irányban ható bomlasztó elemnek egyaránt, a figyelembe vételét jelenti az az elmélet, amely a jogi személyt természetes személyekre bontja. Két olyan ellentétes gondolatot, amelyeknek mindegyike alkalmas arra, hogy a hagyományos fikciós elmélet alapjait megingassa, egyeztet össze: azt a gondolatot, hogy a jogi személy pusztán fikció, tehát valójában nem létezik, és azt, hogy a jogi személyben mégis van valami realitás. Összeegyezteti pedig akként, hogy azt állítja, hogy a jogi személy pusztán fikció, tehát nem igazi jogalany s hogy a mögötte rejlő realitás, a természetes személyek realitása

tekintendő igazi jogalanynak. Talán mondani sem kell, hogy ez az elmélet a realitási elméletekhez is közelebb áll, mint a másik, amely mindinkább eltávolítja a jogot a realitás világtól.

A következőkben éppen azért először azokat az elméleteket fogjuk ismertetni, amelyek a jogi személyt természetes személyekre bontják széjjel. Csak azután fogunk reátérni azon elméletek bemutatására, amelyek a jogi személy konstrukcióját nem természetes személyek jogalanyiségának a segítségével, hanem a jogalany, valamint az alanyi jog fogalmának a módosításával, illetőleg törlésével próbálják kiküszöbölni a jog birodalmából.

A) A jogi személyt természetes személyekre bontó elméletek.

Mielőtt ezeket az elméleteket ismertetnők, legyen szabad néhány kritikai megjegyzést tenni reájuk. Nyilvánvaló, hogy ezek az elméletek individualista, atomizáló elméletek. Nyilvánvaló azért az is, hogy az államnak és a közjog többi jogi személyének magyarázatánál nagy nehézségbe ütközik az a törekvésük, hogy ezeket a nagy és hatalmas közjogi személyeket is természetes személyekre bontsák széjjel. Kétségtelen tehát, hogy ezek az elméletek magánjogias jellegűek és a közjogi jogi személyek magyarázatára kevésbé alkalmasak. Bár kétségtelenül van köztük olyan is, — s itt HÖLDER elméletére gondolunk elsősorban, — amely a „hivatali jog” fogalmának a megalkotásával közjogi jellegét óhajt adni a magánjogi jogi személyeknek is.

Nyilvánvaló továbbá, hogy nagy nehézséget okoz ezen elméleteknek az alapítványok jogi mivoltának a magyarázata is. Amíg ugyanis szinte természetszerűleg kínálkozik ezen elméletek szellemében az egyesület jogainak a tagok jogai gyanánt való felfogása, addig az alapítvány jogi személyiségének az „álarca” mögül nem búvik ki az elmélet hívó szavára ilyen engedelmesen a természetes személyeknek az a csoportja, amelyeknek jogai és kötelességei gyanánt az alapítvány jogai és kötelességei felfoghatók volnának. Éppen ezért a szóbanforgó elméletek különösen az alapítvány magyarázatára vonatkozó felfogásukban térnek el

egymástól. Egyrésztük az alapítvány *élvezőit*, másrésztük az alapítvány *kezelőit* tekinti az alapítványban foglalt jogok igazi alanyaiul. Azáltal, hogy — akár az egyik, akár a másik magyarázatot fogadják el, — végeredményben a természetes személyek egy *csoportjában* találják meg az alapítvány esetében is az igazi jogalanyokat, igen közel hozzák ezek az elméletek az alapítványt az egyesülethez, sőt egyenesen azt mondhatnók, hogy az alapítványokat is egyesületeknek tekintik. Valóban ez a gondolat nyilatkozik meg VAREILLES-SOMMIERES elméletében, aki nyíltan ki is jelenti, hogy az alapítványok sem egyebek, mint egyesületek. Igaz, hogy találunk a szóbanforgó elméletek közt másrészt olyat is, — s itt megint HÖLDER elméletére gondolunk, — amely nem az alapítványokat tekinti egyesületeknek, hanem fordítva, az egyesületeket, vagy legalább is azok egyrészét, az altruista célú egyesületeket, — igyekezik alapítványok gyanánt magyarázni.

Abban, hogy az alapítvány *élvezőit* vagy *kezelőit* tekintjük-e az alapítványban foglalt jogok igazi jogalanyainak, tulajdonképpen az *alanyi jog* mivoltára vonatkozó két nagy ellentétes felfogás, a JHERING-féle érdek-elmélet és a WINDSCHEID-féle akarat-elmélet ellentétes felfogása, nyilatkozik meg. Aki a tárgyi jog által védett egyéni érdekekben látja az alanyi jog lényegét, az, ha következetes, azt a személyt fogja a jog alanyának tartani, akinek az érdekét a kérdéses jog szolgálja, az alapítvány esetében tehát az alapítvány által nyújtott előnyök élvezőit, az alapítvány desztinatáriusait. Aki viszont a tárgyi jog által biztosított akarat-uralmat lát az alanyi jogban, az a jog alanyául azt a személyt fogja tekinteni, akinek az akarata a jog gyakorlásánál érvényesül, aki a joggal rendelkezik, az alapítvány esetében tehát az alapítvány kezelőit, adminisztrátorait. Azonban ez a kapcsolat sem szükségképpen; van a szóbanforgó elméletek közt olyan is, amely az alapítvány élvezőit tekinti igazi jogalanyoknak, anélkül, hogy az alanyi jog mivoltára nézve a Jhering-féle érdek-elmélet álláspontját fogadná el; példa erre a nagy német jogfilozófusnak, Stammlernak felfogása.

Az alanyi jog mivoltára vonatkozó eltérő felfogás, amely a jogi személyt természetes személyekre felbontó elméletek terén az *alapítvány* jogi mivoltának két eltérő magyarázatára ve-

zet, természetesen érvelhet az egyesület mivoltának a magyarázatánál is. Csak hogy itt az alanyi jogról vallott eltérő felfogás, az, hogy egyéni érdeket, vagy egyéni akaratot látunk-e benne, többé-kevésbé azonos eredményt ad, mert hiszen az egyesület tagjai éppúgy tekinthetők az egyesülésből előálló *előnyök* élvezőinek, mint az egyesületi *akarat* létrehozóinak. Neves írók szerint az egyesület és az alapítvány közt éppen az volna a lényeges különbség, hogy az egyesületben az érdekeltek „önkormányzata” érvényesül, hogy az egyesület tagjainak, akiknek az érdekében az egyesület fennáll, a kezében van egyúttal az egyesületnek az igazgatása is, míg az alapítvány esetében egy az érdekeltektől különböző, tőlük független szervezet végzi az alapítványi ügyek igazgatását.²⁹⁴ Úgy látszik tehát, hogy az egyesület esetében az alanyi jogról vallott mindkét felfogás alapján egyaránt az egyesület tagjait kell valószínű jogalanyoknak tekintenünk, ha a jogi személy jogait természetes személyek jogaira akarjuk felbontani; az alább ismertető elméletek ezt valóban szinte magától értetődőnek találják. Ha a dolgot közelebbről megvizsgáljuk, akkor azonban azt fogjuk látni, hogy az említett megállapítás mégsem olyan magától értetődő. Lehetséges ugyanis olyan egyesület is, amely tagjainak az egyesület igazgatásába semmi vagy csak igen csekély beleszólást biztosít. Az alanyi jogot akarat-uralomnak tekintő elmélet alapján ezen esetben tulajdonképpen az egyesület igazgatását végző szervezetet, — és nem az összes egyesületi tagokat egyaránt, — kellene az egyesületet megillető jogok igazi alanyaiul tekinteni. Vannak másrészt olyan egyesületek is, amelyek nem tagjaik érdekében állanak fenn; gondoljunk csak az altruista célú egyesületekre. Igaz, hogy bizonyos megerőltetéssel ezekről is ki lehet mutatni, hogy fennállásuk valamiképpen saját tagjaik érdekét is szolgálja,²⁹⁵ azonban mégis kétségtelen, hogy ezen altruista célú egyesületek elsősorban nem saját tagjaik, hanem rajtuk kívül állók érdekeit hivatottak előmozdítani. Az alanyi jogot egyéni

²⁹⁴ V. ö. Meurer, *Die jur. Personen*, 31. l.: „Dass die Korporation Selbstverwaltung hat, unterscheidet sie also allein von der Stiftung”. U. o. 35. l., 31. l. 3. jegyz. — Továbbá Ereky István, *A jogi személyek*, (Városi Szemle, 1928) 78. l., 79. l. 1. jegyz.

²⁹⁵ Ezt igyekszik kimutatni Vareilles-Sommières, i. m. 138—144. ll.

érdeknek tekintő elmélet alapján tehát logikusan legalább is azt kellene mondani, hogy az ezen egyesületeket megillető jogok igazi alanyai az egyesület tagjain kívül azok a rajta kívül állók is, akiknek az istápolásában ezen altruista egyesületek a maguk hivatását látják. A jogi személyek jogait természetes személyek jogaira felbontó elméletek ennek dacára egyszerűen az egyesület tagjait szokták azon természetes személyek gyanánt megjelölni, amelyek mint igazi jogalanyok az egyesület jogi személyiségének az árca alatt rejtőznek.

Ezen következetlenségek ellenére is az alanyi jog mivoltáról vallott eltérő felfogásban látjuk azt az elvi alapot, amelynek segítségével a jogi személyeket természetes személyekre felbontó elméleteket is két egymástól lényegesen különböző csoportra oszthatjuk. Az egyik csoport a jogi személy nyújtotta *előnyöket élvező* természetes személyeket állítja oda igazi jogalanyok gyanánt a jogi személy helyett. A másik csoport viszont a jogi személy *szerveit* tekinti a jogi személy helyébe lépő valódi jogalanyoknak. Az első csoport felfogásának a képviselőiként JHERING, VAREILLES-SOMMIÈRES és STAMMLER felfogását fogjuk bemutatni, míg a második csoport felfogásának a példajaként SERMENT, HÖLDER és BINDER régebbi elméletét fogjuk ismertetni.

a) Jhering, Vareilles-Sommières és Stammler felfogása.

Annak a felfogásnak, amely az egyéni érdekekben látja az alanyi jog lényegét, JHERING a megalapítója és legnevezetesebb képviselője. Szerinte az alanyi jog nem egyéb, mint jogilag védett érdek, s ennekfolytán két nélkülözhetetlen alkotó eleme van: egy szubsztanciális, t. i. az általa biztosított érdek, előny, haszon, s egy formális, t. i. a jogi védelem, a kereset, amely mint eszköz áll az előbbinek, azaz az érdeknek szolgálatában.²⁹⁶ A jogi személyekről azonban megállapítja, hogy: „A jogi személy mint ilyen élvezni nem képes (genussunfähig), nincsenek érdekei és céljai, s ezért jogai sem lehetnek”.²⁹⁷ Ahol

²⁹⁶ Rudolph von Jhering, *Geist des römischen Rechts*, III. Teil, I. Abt., 339. l.

²⁹⁷ U. o. 356. l.

mégis azzal a látszattal találkozunk, mintha a jogi személyeknek jogaik volnának, ott ez csupán csalóka látszat, s „a színleges ál-alany (Aftersubjekt) mögött ott van az igazi alany”.²⁹⁸ A korporációk esetében kétségtelenül az egvesületi tagok élvezik szerzőnk szerint azokat a jogokat, amelyekkel a jogi személy bír, ők — még pedig mind a jelen, mind a *jövőbeli* tagok is — a jogi személy „desztinatáriusai”,²⁹⁹ s ezért „nem a jogi személy mint ilyen e jogok alanya, hanem az egyes tagok az igazi jogalanyok”.³⁰⁰ Az alapítvány esetében ugyancsak kétségtelen szerinte, hogy az nem önmagáért, hanem azon természetes személyek kedvéért áll fenn, akik az alapítvány hasznait élvezik. „A szegények, betegek, özvegyek, árvák, műbarátok a megfelelő alapítványoknak a desztinatáriusai”.³⁰¹ Ezek a desztinatáriusok azonban csak akkor valóságos alanyai az alapítványban foglalt jogoknak szerzőnk szerint, ha az alanyi jog formális alkatelemével, az érdekük érvényesítésére szolgáló jogvédelemmel, keresettel, is rendelkeznek.³⁰²

Ha ekként ki is küszöbölné szerzőnk a jogi személyt a jogalanyok világából, egy bizonyos korlátolt, tisztán technikai jellegű szerepet mégis fenntartana számukra. A jogi személy, — mondja, — „nem desztinatáriusa azoknak a jogoknak, amelyekkel bír (?), a desztinatáriusok azok a természetes személyek, akik . . . mögötte állanak, akár mint az egyéneknek valamely zárt köre (universitas personarum), akár mint valamely határozatlan sokaság (universitas bonorum, pl. valamely kórházalapítványnál a betegek, valamely műgyűjteménynél a műbarátok), a jogi személy ezeknek csupán *technikailag szükséges képviselőjük* (joghordozójuk). A jogi személy . . . csupán technikai eszköz arra, hogy a jogalany meghatározottságának a hiányát pótolja”.³⁰³ Első pillanatra meglepő az, hogy a jogi személyekben, amelyek nem is lehetnek el képviselőjük

²⁹⁸ U. o. 357. l.: „ . . . hinter dem Aftersubjekt steckt das wahre“.

²⁹⁹ U. o. 356. l.

³⁰⁰ U. o. 357. l.

³⁰¹ U. o. 359. l.

³⁰² U. o. 359. l.: „Aber sind sie (die Destinatäre der Stiftung) auch Subjekte derselben, d. h. nimmt diese ihre Berufung zu den Nutzungen derselben den Charakter eines *Rechts* an? Dies entscheidet sich danach, ob sie eine *Klage* haben“.

³⁰³ I. m. II. Teil, II. Abt., 366—367. l.

selet, azaz szervek nélkül, természetes személyek valamely csoportjának *képviselőit* kelljen látnunk; Jhering azonban közelebbről is megmagyarázza, hogy hogyan kell ezt értenünk. Mennél nagyobb, mennél változóbb és mennél határozatlanabb ugyanis valamely közös jogokkal és kötelezettségekkel bíró embercsoport tagjainak a száma, annál nehezebb szerinte az egyes tagot megillető résznek a meghatározása. Kifelé, a csoporthoz tartozóknak és harmadik személyeknek a viszonyában azonban egyszerűen ki lehet küszöbölni azt a sokszor igen bonyolult kérdést, hogy a jogok és kötelezettségek hogyan oszlanak meg a csoport egyes tagjai között: e célból azt az egyszerű technikai fogást kell alkalmaznunk, hogy egy mesterséges közvetítő személyt teremtsünk, amely kifelé az összes jogok és kötelezettségek alanya gyanánt szerepel.³⁰⁴ Ezt a célt szolgálja a jogi személy „mechanizmusa”, amely szerint „kifelé nem az egyes tagok szerepelnek részesezési viszonyuk aránya szerint a jog alanyai gyanánt, hanem az összes részjogok hordozójaként, az összes jogosult személyek összefoglalása gyanánt képzelt összesség”.³⁰⁵ Ez a képzelt személy azonban csak névleges szereplő (Figurant), pusztán mechanizmus, a jogi technikának egyik műfogása, amelynek célja csupán a jogérvényesítés megkönnyítése.³⁰⁶

A korporációk egyes tagjai kifelé nem is érvényesíthetik szerzőnk szerint egyéni keresettel az őket megillető részjogokat, mert „a kereset kezelhetőségének a szempontja (die Rücksicht auf die Praktikabilität der Klage), azt kívánja, hogy *kifelé* ne az egyes tagok, hanem csupán mesterséges személyi egységgé összefoglalt összességük védhesse meg a közös érdekeket”.³⁰⁷ Ez a megállapítás nézetünk szerint azonban az jelenti, hogy a korporáció tagjai nem jogalanyok, mert nincs kereseti joguk, holott ez az alanyi jognak éppen Jhering felfogása szerint nélkülözhetetlen formális alkotó eleme. Az alapítvány „desztinatáriusainak”, — amint láttuk, — következetesen valóban csak akkor adná meg Jhering is a jogalanyiságot, ha érdekeiket keresettel is megvédelmezhetik. Annál meglepőbb, hogy a

³⁰⁴ I. m. III. Teil, I. Abt., 221—222. l.

³⁰⁵ U. o. 224. l.

³⁰⁶ U. o. 222. l., 225. l.

³⁰⁷ U. o. 356. l.

korporációk tagjaira nézve nem vonja le saját felfogásának ezt a következményét: „a jogi formalizmus teljes elfogultsága szükséges ahhoz, — mondja előbb idézett helye folytatásaképpen, — hogy az egész jogviszony reális értelmét és célját félreismerjük e jogi forma miatt, és a tagok semmiféle jogát el ne ismerjük”.³⁰⁹ Miért ilyen formalista azonban szerzőnk az alapítványok magyarázatánál, és az alanyi jog fogalmának a meghatározásánál?

Jheringnek az az eljárása, hogy az alanyi jog mivoltának a meghatározásánál nem elégszik meg az u. n. szubsztanciális alkotóelemmel, hanem hogy az alanyi jog meglétéhez a formális alkotóelem fennforgását, a kereset rendelkezésre-állását is megköveteli, oda vezet, hogy ezen a saját felfogásán már el kell buknia azon kísérletének, hogy a jogi személyek helyére természetes személyeket állítson jogalanyok gyanánt. A korporációk esetében szerzőnk maga is világosan látja, hogy „kifelé” csupán az összességet, mint egységet, illeti meg a kereseti jog, hogy a tagoknak nincsen kereseti joguk; le kellett volna azonban ebből vonnia azt a konszekvenciát is, hogy az egyesület jogai nem bonthatók egyes természetes személyeknek, a tagoknak, jogaira széjjel. Az alapítvány esetében maga is azon a nézeten van, hogy a „desztinatáriusok” csak akkor jogalanyok, ha kereseti joguk van; elfelejti azonban megmondani, hogy mi tekintessék az alapítványban foglalt jogok alanyának akkor, ha a desztinatáriusoknak nincsen kereseti jo-

³⁰⁹ U. o. 356. l. — Az alanyi közjog fogalmához egyébként nem tekint a kereshetőséget lényegesnek; v. ö. u. o. 352. l.: „Ich sehe mich an dieser Stelle genötigt, eine Ansicht, die ich in den vorhergehenden Auflagen vorgetragen habe, zurückzunehmen. Sie lautete: ganz dasselbe, wie von dem obigen Gesetz, gilt auch von den Polizei- und Kriminalgesetzen, sie schützen uns, aber nicht in Form eines uns zustehenden Rechts. Die Behauptung würde richtig sein, wenn das Recht im subjektiven Sinn an die Voraussetzung einer dem Berechtigten zum Zwecke der Behauptung desselben zur Verfügung gestellten Privatklage geknüpft wäre, wie dies bei sämtlichen Rechten des Privatrechts der Fall ist. Es gibt aber auch öffentliche Rechte, die zweifellos vom Gesetzgeber als solche gemeint und von der Sprache als solche bezeichnet werden. Die Verfassung spricht dem Thronfolger ein Recht auf Nachfolge zu, das Wahlgesetz dem Wahlberechtigten ein Wahlrecht, obschon die Realisierung desselben nicht in Form der Klage erfolgt. Privatklage und Recht im subjektiven Sinn decken sich also nicht“.

guk? Talán alanytalan jogoknak kell ezen esetben ezeket a jogokat tekintenünk?³⁰⁹ De még abban az esetben is, amidőn az alapítvány desztinatáriusainak kereseti joguk van érdekeik megvédelmezésére, kétségtelen, hogy ezzel a keresettel nem az alapítványban foglalt jogokat érvényesítik, hanem éppen az alapítványt perlik azért, hogy az teljesítse velük szemben statutumból folyó kötelezettségeit.

A formális jogász felfogás kétségtelenül mind a korporáció, mind az alapítvány esetében a jogi személyt tekinti a jogok alanyául. S az alanyi jog Jhering szerinti formális alkotóeleme, a kereset is a jogi személyt illeti meg ezen jogok érvényesítése céljából, különösen akkor, ha a jogi személy nem egyéb, mint éppen „a jogérvényesítés” mehanizmusának formális eszköze, amit akként is kifejezhetünk, hogy a jogi személy éppen „a kereset praktikabilitásának” az eszköze.

Hogy a jogi személy konstrukcióját kiküszöbölhesse, ahhoz teljesen szakítania kellett volna szerzőnknek a formális jogász nézéssel, és csupán azt szabadott volna kutatnia, hogy micsoda emberi érdekek testesülnek meg a jogi személyek jo-

³⁰⁹ „Passive Wirkungen der Rechte. Ein Beitrag zur Theorie der Rechte“ (Jahrbücher für die Dogmatik stb. X. évf. Jena, 1871, 387—586. II.) című értekezésében különben erősen közeledik Jhering az alanytalan jogok elmélete és a célvagyon-elmélet felé. Mert ha általában fenntartandónak véli is azt a tételt, hogy a jogalany „az alanyi jogok létének szükséges eleme” (i. m. 409. l.), másrészt megállapítja, hogy átmenetileg mégis fennállhatnak az alanyi jogok jogalany nélkül is. (U. o. 408., 409., 413—414., 415., 416. II. 417. l.: „ . . . derselbe subjektlose Zwischenzustand . . .”; 418. l.: „ . . . Zustand des civilistischen Wartens . . .”; 419. l.: „ . . . das gesamte Vermögen (erscheint) vorübergehend ohne Subjekt . . .”; 422. l.) Az alanyi jog lényege és fenntartója nézete szerint a jog célja. (U. o. 406., 415. II.) A jog célja pedig nem csupán az, hogy a jog „pillanatnyi alanyának” az érdekét szolgálja, hanem, hogy általában jogalanyok érdekét szolgálja; ha tehát a „pillanatnyi jogalany” kiesett, ez a jogi cél átmenetileg fenntartja az alanyi jogot addig, amíg egy új jogalany el nem foglalja a régi helyét. (U. o. 415. l.) Így magyarázza a hereditas jacens esetét (u. o. 408—433. II.), valamint az egyesületi vagyon fennmaradását abban az esetben, ha az egyesület átmenetileg megszűnt az összes tagok kiesése folytán. (U. o. 433—441. II.; 436. l.: „ . . . Fortdauer des Rechtszwecks bei Wegfall des Rechtssubjekts“.) — Megkönnyíti Jheringnek ezt a felfogását az a nézete is, hogy az alanyi jogok alanyai jövőbeli alanyok is lehetnek. (U. o. 432. l.)

gaiban. Ezen az alapon valóban felbonthatta volna azután a jogi személyek jogait az ezen jogok nyújtotta előnyöket élvező természetes személyeknek, a jogi személy desztinatáriusainak, a jogaira.

Ilyen irányban fejleszti tovább a Jhering-féle elméletet VAREILLES-SOMMIÈRES. Következetesebb mint Jhering. Csupán azt nézi, hogy milyen természetes személyek érdekét szolgálják azok a jogok, amelyeket a jogi személyeknek szokás tulajdonítani, s a jogi személy jogait konszekvensen a desztinatáriusok jogaira bontja széjjel. Radikálisabb is mint Jhering. A jogi személyek „fantomját” tökéletesen ki akarja küszöbölni, semmi jogi hatást nem tulajdonít nekik; csupán „retorikai figurákat”, „stenográfiai jegyeket” lát bennük. A jogi személyek konstrukcióját kiküszöbölni óhajtó elméletek közt nincsen talán egy sem, amely ezt a célt következetesebben szolgálná, mint VAREILLES-SOMMIÈRES elmélete, s különösen annak a felfogásnak, hogy az u. n. jogi személyek jogai tulajdonképpen a desztinatáriusok jogai, nincsen radikálisabb képviselője, mint ő. Ezen felfogásra vonatkozó kritikai megjegyzéseinket ezért leghelyesebben VAREILLES-SOMMIÈRES elméletének a bemutatásával kapcsolatban tehetjük meg.

VAREILLES-SOMMIÈRES nyíltan Jhering követőjének vallja magát.³¹⁰ Teljesen megegyezik Jheringgel abban, hogy szerinte is „azoknak a jogoknak, amelyeket fiktív módon a jogi személy jogainak tulajdonítanak, igazi alanyai nem lehetnek mások, mint valódi személyek, mint emberek, még pedig az egyesület esetében a tagok, az alapítvány esetében az annak hasznait élvezők (les bénéficiaires)”.³¹¹

Eltér azonban szerzőnk Jheringtől mindenekelőtt néhány részlet-kérdésben. Jhering az egyesület jelen és jövő tagjait, az alapítvány jelen és jövő desztinatáriusait egyaránt a jogi személyt megillető jogok igazi alanyainak tekintette. VAREILLES-SOMMIÈRES józanabb: csak a *jelenbeni* tagokat és desztinatáriusokat veszi igazi jogalanyoknak. Másrészt azonban kitérít a desztinatáriusok körét: nem csak azokat tekinti desztinatáriu-

³¹⁰ *Marquis De Vareilles-Sommières: Les personnes morales.* Nouveau tirage conforme au premier, Paris, 1919. (I. kiadás 1902.) 134–135. ll., 629. l.

³¹¹ U. o. 71. l. (138. p.) — V. ö. u. o. 132., 629. l.

soknak s így valódi jogalanyoknak, akik tényleg élvezik az alapítvány nyújtotta előnyöket, hanem azokat is, akik ahhoz a körhöz tartoznak, amely körhöz tartozók, — ha majd reászorulnak, — az alapítvány előnyeiben részesíthetők lesznek. Egy községi kórház-alapítvány desztinatáriusai szerinte például nemcsak a betegek, hanem az illető község összes polgárai, akik — ha megbetegszenek — a kórházban ápolást nyerhetnek. Mindezek hasznát veszik az alapítványnak, még mielőtt reászorulnának, mert az számukra biztonságot, „tartalékban levő javakat” (une richesse en réserve) jelent.³¹² Kétségtelen, hogy szerzőnk az „érdekeltségnek” ezzel a rendkívüli tág felfogásával egészen határozatlanná teszi a desztinatáriusok és a jogalanyok körét. Ha nemcsak a tényleg élvezett előnyt tekintjük előnynek, hanem előny már az előny elnyerhetésének a pusztasága is, akkor semmi akadály sincsen annak, hogy a „desztinatáriusok” körét még jobban kiterjesszük. Más községbe költözés, elszegényedés, előregedés és hasonló események folytán ugyanis az eredetileg oda nem tartozók számára is megnyílhat a lehetősége annak, hogy abba a körbe kerüljenek, amelyből — ha majd reászorulnak — az alapítvány előnyeinek tényleges élvezői kiválasztódnak. Az egynapos milliósi fiút joggal tekinthetnők ezek szerint az öreg koldusok javára szóló alapítvány desztinatáriusának, mert hiszen ez számára is „biztonságot” jelent elszegényedésének és megöregedésének esetére, vagyis arra az esetre, „ha arra tényleg reászorul”, — feltéve természetesen, hogy az alapítvány nincsen kizárólag a szegényen és öregeken születettek számára szánva.

VAREILLES-SOMMIÈRES maga is megállapítja, hogy az alapítványnak az ő felfogása szerint az élő emberek valamely igen széles köréhez tartozók, sokszor a Földön élő összes emberek az alanyai.³¹³ Ezzel a felfogásával azonban igen közel

³¹² U. o. 59–60. ll., 133–134. ll., 629–630. ll. — V. ö. u. o. 630. l.: „... un bien en réserve...”

³¹³ U. o. 60–61. ll. (119. p.): „La fondation directe s'analyse donc en une libéralité avec charges faite à un vaste ensemble de personnes vivantes, déterminées ou déterminables: à tous les habitants d'une cité, d'une province, à tous les membres d'un État, parfois à tous les hommes”. — V. ö. u. o. 620. l. (1453. p.): „... cette donation s'adresse au public, c'est-à-dire à des hommes, souvent à tous les hommes, plus souvent à tous ceux qui remplissent telle ou telle condition”. U. o. 630. l. (1471. p.): „Quand

jut szerzőnk a tőle annyira lenézett alanytalan jogok és a célvagyon elméletéhez, mert ha a jogalanyok köre egészen határozatlan, akkor ez nem sokkal több annál, mintha egyáltalában nincsenek az illető jogoknak alanyai; az, ami az egész emberiségé, ami mindenkié, tulajdonképpen senkié sem. Az alanyi jog mivoltára vonatkozó érdek-elmélet a jogalanyra vonatkozó konszekvenciáiban nézetünk szerint teljesen határozatlanná teszi a jogalanyt, tulajdonképpen a jogok rendelkezését, célját lépteti a homályba vesző jogalanyok helyére és ékként a célvagyon-elmélet felé vezet.

Ugyancsak különbözik Jhering felfogásától és annak a továbbfejlesztése Vareilles-Sommières azon tanítása is, hogy az alapítvány sem egyéb, mint egyesület. Az alapítvány ugyanis társakká teszi szerzőnk nézete szerint az alapítvány desztinatáriusait azon vállalkozásban, amelyet az alapító jelölt ki, és

aucune condition de domicile, de résidence, de sexe, de nationalité n'est requise par l'acte de fondation, la donation s'adresse à tous les hommes, la fondation appartient à l'humanité entière". Ezen az alapon például azt állítja, hogy az az „asszociáció”, amely a francia tudományos akadémiát, — az Institut de France-t, a maga öt Académie-jével, — alkotja: a franciák összessége, s így az akadémia vagyona is az összes franciáké: „Les biens de l'Institut et des cinq Académies appartiennent à tous les Français et non aux hommes éminents qui sont, dans ce compartiment, les très nobles et très généreux agents de l'association nationale”. (U. o. 669. I., 1544. p.) — Elutasítja azonban szerzőnk Giorgi olasz jogtudósnak azt a felfogását, amely szerint az alapítványok esetében az alapítványi jogok tulajdonképeni alanya az állam, a tartomány vagy a község, vagyis valamely közjogi testület, mert szerzőnk szerint az államot nem illeti meg a közérdek előmozdításának a monopoliума, s az alapítványt tevő sem az államot jelölte meg az alapítványban foglalt jogok alanyául, s végül mivel szerinte a kedvezményezett fizikai személyek a jogosítottak s így nem is szükséges külön jogi személyt venni fel a jogok alanyául. (U. o. 631—632. II., 1473—1476. p.) Giorgi felfogására nézve megjegyezhetjük különben, hogy ez az író azon olasz jogászok közé tartozik, akik a *realitási* elmélet felé hajlanak; Giorgi szerint az *egyesületek* kollektív lények, minthogy azonban testük nincsen, csupán *erkölcsi organizmusoknak* tekintendők; az *alapítványok* esetében pedig éppen azért teszi meg jogalanynak az államot vagy valamely más közjogi testet, hogy ezen esetben is reális összemélyek szerepeljenek jogalanyok gyanánt. (V. ö. Giorgi: *La dottrina delle persone giuridiche o corpi morali*, II. kiadás, Firenze, 1899—1901.) Giorgi-nak az alapítványokról vallott felfogása bizonyos hasonlatosságot mutat Hölder alább ismertetendő elméletéhez. Giorgi-ra vonatkozólag v. ö. még F. Ferrara, *Teoria delle persone giuridiche*, 2. kiad., 208. I. 7. jegyz., 309—311. II.

amelyet ők elfogadtak; szóval az alapítvány egy széleskörű egyesületet hoz létre.³¹⁴ Az alapítványban foglalt jogok alanya ezért nem valami fiktív személy, hanem azok a valóságos élő emberek, akiknek az érdekében az alapítvány tétetett és akik társakká, az alapítvány társtulajdonosaivá váltak azáltal, hogy az alapítványban részükre tett juttatást elfogadták, illetőleg akiről, — minthogy az ilyen szervezetlen tömeg akaratának kijelentésére nem képes, — *vélelmezni* kell, hogy a csupán előnyükre szolgáló és őket semmiben meg nem terhelő alapítványi juttatást elfogadták.³¹⁵ Az alapítvány által létrehozott egyesület „konturjai rendkívül tágak és eltolhatók, ez az egyesület igen könnyű, a tagok részéről alig érezhető, de azért reális és kétségbe nem vonható”.³¹⁶ — Ha azonban már az alapítványi juttatás egyesületet hoz létre az érdekelték között, akkor szerzőnknek következetesen arra az eredményre kellene jutnia, hogy az „egyesületek” tagjai sem csupán azok, akiket az egyesület „tagjainak” szokás tekinteni. S az altruista célú, a jótékony egyesületek *tagjai* gyanánt kellene tekintenie e szerint például mindazokat, akik az egyesület juttatásait elfogadják, vagy akikről ezt vélelmezni lehet. Az egyesületnek u. n. „tagjain” kívül tagjai volnának tehát azok is, akik az egyesület jótéteményelben részesülnek vagy részesülhetnek, esetleg az egész emberiség. Jellemző, hogy szerzőnknek eszébe sem jut az alapítványokra vonatkozó felfogásának ezt a logikus konszekvenciáját az egyesületekre nézve is levonni. Pedig felfogása szükségképpen ide vezet. Ha azonban az egyesületi tagokon kívül az egyesület tagjának vélelmezendő mindenki, akinek az egyesület működéséből haszna lehet, és ha mindezek a személyek

³¹⁴ I. m. 615. I. (1441. p.)

³¹⁵ U. o. 61. I. (120., 121. p.), 62. I. (123. p.), továbbá 56. I. (106. p.), 60. I. (118. p.), 134. I. (290. p.), 149. I. (323. p.), 615—618. II. (1441—1445. p.). — „Qu'importe, — mondja szerzőnk, — qu'il soit possible ou même probable que parmi les destinataires quelques-uns, par caprice, sottise, ou passion sectaire, repousseraient le bienfait offert? . . . Or on est absolument certain que la plupart des destinataires, qu'un très grand nombre acceptent. . . . Donc il faut que la loi exprime pour eux leur acceptation . . . on est bien sûr à l'avance que l'immense majorité sera d'accord pour continuer une association où tous les apports ont été payés par le fondateur et qui produit des dividendes sous forme de services ou de plaisirs, sans rien coûter à ses membres”. (U. o. 617—618. II. 1445. p.)

³¹⁶ I. m. 62. I. (124. p.)

az egyesületi jogok valóságos alanyai gyanánt is tekintendők, akkor ez megint csak egészen határozatlanná teszi a jogalanyok körét s így végső sorban a jogalany jogi szerepének a feleslegessé válását és kiküszöbölését jelenti.

Ugyanerre az eredményre vezet azonban az a felfogás, amely az érdekelteket tekintti az igazi jogalanyoknak, akkor is, ha a természetes személyekre alkalmazzuk. Ha az alapítványi javak tulajdonosai mindazok, akik ezen javak hasznát nem is tényleg, hanem esetleg talán élvezhetik, akkor az egyéni vagydon tulajdonosául sem szabad azt a természetes személyt tekinteni, akit a formális jog tulajdonosnak tekint, hanem ezen vagydon „valóságos” tulajdonosai mindazok, akiknek e vagydonból előnyük van vagy előnyük lehet. Ez a felfogás azt jelenti, hogy például annak a nagybirtoknak — amelynek „névleges” és „látszólagos” tulajdonosa szociális érzésű intézkedéseivel és mintaszerű gazdálkodásával az érdekeltek ezrei számára jólétet s a nemzeti közgazdaság számára felbecsülhetetlen értékeket teremt — a „valóságos” tulajdonosai ezek az érdekeltek, esetleg az egész nemzet vagy az egész emberiség. Az alanyi jognak egyéni érdekként való felfogása nem állhat meg. Az imént elmondottak is például szolgálhatnak arra, hogy ez a felfogás milyen következményekre vezet. Ha az érdekelteket kell a jogok alanyainak tekinteni, úgy az emberi érdekek nagy szolidaritása folytán úgy szólván minden jog alanyául az érdekelteknek igen széleskörű és igen bizonytalan elhatárolású tömege jelentkezik.³¹⁷

Az első alapvető kritikai megjegyzésünk arra az elméletre, amely a jogi személyek jogait az ezen jogok előnyeit élvező természetes személyek (desztinatáriusok, érdekeltek,) jogaira akarja szétbontani, tehát az, hogy még ha fel is tesszük azt, — bár ezen feltevéshez igen sok szó fér, — hogy a jogi személyek jogai felbonthatók természetes személyek jogaira, akkor is kétségtelen, hogy éppen az érdekeltek, a desztinatáriusok a legkevésbé sem alkalmasak arra, hogy a jogi személy helyét mint jogalanyok elfoglalják.

Az előbb elmondottakon kívül hozzájárul ezen megállapításunk megerősítéséhez az a kétségtelen valóság is, hogy az

³¹⁷ Arról, hogy az alanyi jog mivoltát magyarázó *érdek*-elmélet helytelen, részletesebben alább a 16. §-ban lesz szó.

érdekeltek határozatlan és széles köre azért sem alkalmas a jogalanyi funkciókra, mert az őt állítólag megillető jogokat gyakorolni sem tudja. Vareilles-Sommières maga is megállapítja azon desztinatáriusoknak széles köréről, akiket az alapítványban foglalt jogok igazi jogalanyainak tekint, hogy „ezen tömegre nézve, amely minden tekintetben képes arra, hogy a jogokat élvezze, de amely egyáltalában nem képes azoknak a gyakorlására, a törvénynek akként kell intézkednie, mint a kiskorúak és a gondnokság alatt állók esetében: meg kell bízni valakit, hogy az gyakorolja a számtalan desztinatárius jogait, fogadja el helyettük az alapítványt és szervezze annak működését”.³¹⁸ Hasonló értelemben beszél az egyesületeknél is az egyesület „adminisztrátoráról”, aki az összes tagok nevében cselekszik és őket képviseli.³¹⁹

Ami szerzőnknek ebben a felfogásában érdekes, az nemcsak az, hogy ő is a *képviselő* intézményéhez folyamodik a jogi személyek jelenségének a magyarázatánál és hogy ezáltal elismeri, hogy az érdekeltség egymagában még nem elegendő a jogalanyi funkciók ellátásához, az alanyi jogok gyakorlásához, hogy ehhez akaratra és cselekvésre is szükség van, továbbá nemcsak az, hogy ő maga is egy a „valóságtól” eltérő, mesterséges — szinte azt mondhatnók, hogy „szinleges” és „képletes” — jogász konstrukcióval, a „képviselővel” operál, hanem főleg az, hogy a desztinatáriusok összességét *mint egészet* hasonlítja a cselekvőképtelen természetes személyhez. Lehet, hogy egyenként a desztinatáriusok mindnyájan cselekvőképes személyek; ha tehát ők a jogi személyt megillető jogok valódi alanyai, akkor e jogoknak csupa cselekvőképes jogalanya volna, akik azonban e jogokat mégsem gyakorolhatnák, e jogaik tekintetében cselekvőképtelenek s ekként a törvényes képviselőre reászorulóknak volnának. Kétségtelennek látszik, hogy szerzőnk is mint egészet, mint számos természetes személynek *egységét* tekintti a desztinatáriusok tömegét cselekvőképtelennek. Ami azonban alapjában véve nem jelent egyebet, mint hogy egyetlen jogalannyá foglalta össze a desztinatáriusok széles körét. A jogi személy halavány képe jelenik meg tehát kísérteni a jogi személy konstrukcióját kiirtani óhajtó író felfogásában is.

³¹⁸ I. m. 616. l. (1442. p.), továbbá 61. l. (120., 121. p.), 219. l. (472. p.)

³¹⁹ I. m. 152. l. (335. p.), 154. l. (339. p.), 156. l. (345. p.)

Az, hogy a jogi személy szervei valójában a desztinatáriusoknak azt a rendkívül széles és bizonytalan körét, — sokszor magát az egész emberiséget, — képviselik, akiket szerzőnk a jogi személy jogainak valódi jogalanyai gyanánt állít oda, természetesen egészen önkényes állítás. A tételes jog és a tételes jogtól érvényeseknek elismert egyesületi és alapítványi statutumok szerint e szervek kétségtelenül nem a desztinatáriusokat, sohasem az egész emberiséget, hanem mindig az „egyesületet“ vagy az „alapítványt“ képviselik. Ezzel egy újabb gyengéjét érintettük azoknak az elméleteknek, amelyek a jogi személyt természetes személyekre szeretnék szétbontani. Ez a kifogás egyaránt vonatkozik minden e fajta elméletre, akár a jogi személy jogainak az előnyeit élvezőket, akár az ezen jogokat gyakorlókat tekintsék ezek az elméletek a jogi személy helyét elfoglalni hivatott igazi jogalanyoknak. Az kétségtelen, hogy a tételes jog az egyesület vagy az alapítvány jogait a tagok, a desztinatáriusok vagy a szervek jogaitól megkülönbözteti, azoktól elkülöníti, egyszóval *nem* a tagok, a desztinatáriusok vagy az adminisztrátorok jogának tekinti. A szóbanforgó elméletek tehát mindnyájan *ellentétbe jutnak a tételes jog felfogásával*, a jogászi felfogással.

Ez a jogászi felfogás utat tör magának azonban még Vaireilles-Sommièresnek egy igen lényeges tanításában is, amely tanításról szintén elmondhatjuk azt, hogy a jogi személy eltemetni gondolt konstrukciója jelenik meg benne mint hazajáró lélek. Szerzőnknek az ez igen lényeges tanítása, — amelylyel ugyancsak továbbfejleszteni óhajtja Jhering elméletét, — úgy szól, hogy nem minden egyesülés alkalmas arra, hogy jogi személy gyanánt megszemélyesíttessék. „Az egyesülést (l'association), — mondja, — csak akkor lehet megszemélyesíteni, csak akkor tekintheti azt a közönség egyetlen személynek, ha megfelel egy bonyolult feltételnek: annak, hogy harmadik személyekkel való jogi vonatkozásaiban gyakorlatilag minden úgy történjen, mintha a tagok összessége csupán egyetlen olyan személy volna, amelynek a közös vagyon teszi minden vagyont“³²⁰ Ez pedig akkor van így, ha az egyesületben *a megszemélyesítés rendje (régime personifiant)* uralkodik. A meg-

³²⁰ I. m. 395. l. (847. p.). — V. ö. továbbá 396. l. (847. p.), 159—160. ll. (355. p.).

személyesítésnek ez a rendje három olyan statutáris szabályból áll, amely szerint az egyesületi tagoknak közös vagyont kormányozzák. Az első szabály, hogy a közös vagyont elidegeníteni vagy megterhelni csak a tagok összessége, vagy valamennyiük közös meghatalmazottja, azaz az ilyennek tekintendő vagyongazdálkodó (administrateur) jogosult. A második, hogy a közös követeléseket behajtani és felvenni csupán a tagok valamennyien együtt jogosultak, illetőleg közös meghatalmazottjuk, a vagyongazdálkodó jogosult. A harmadik végül úgy szól, hogy a közös tartozások csupán a tagok összességétől, azaz az összes tagokat képviselő vagyongazdálkodótól követelhetők és pedig csupán a közös vagyon erejéig. E három szabályból kitűnik, hogy az egyesek a közös vagyonból állítólag őket megillető részről nem rendelkezhetnek egyenként harmadik személyek irányában, sem a közös tartozásokért egyenként nem felelősek, még a reájuk eső hányad arányában sem.³²¹ Egyszóval, „az ilyen egyesületnek harmadik személyekkel szembeni *minden* jogi vonatkozásában, *egész* külső jogi életében, minden tökéletesen akként történik, mintha az összes tagok ezen minőségükben egyetlen személyt alkotnának, és ennek minden vagyont a közös aktívák és passzívák tennék“³²²

Abból, hogy az előbb ismertetett szabályok értelmében az egyesület tagjai *a maguk összességében* akként szerepelnek, mint ahogyan *egyetlen ember* szokott a maga jogi vonatkozásaiban harmadik személyekkel szemben szerepelni, ebből a kínálkozó *összehasonlításból* gondolkodásunk és képzelőtehetségünk szerzőnk szerint igen könnyen *fikciót* csinál, úgy tün-tetvén fel a dolgot, hogy harmadik személyekkel szemben a tagok összessége valóban egyetlen személy.³²³ „A képzelet, —

³²¹ I. m. 396. l. (847. p.), továbbá 152—159. ll. (334—354. p.). A „régime personifiant“ fogalmára nézve v. ö. u. o. 399. l. (854. p.): „Une association, pour être érigée en personne morale, doit avoir le régime personifiant. Or une association qui n'a pas de biens n'a point ce régime, puisqu'elle n'en a aucun, régime s'entendant des règles qui gouvernent les biens des associés“. Eszerint tehát a „megszemélyesítés rendjén“ *vagyongazdálkodási szabályokat* kell érteni, még pedig olyan a közös vagyon kezelésére vonatkozó szabályokat, amelyek szerint a közös vagyon mindenben úgy kezelik, mintha egy személy vagyona volna.

³²² I. m. 159—160. ll. (355. p.)

³²³ I. m. 160. l. (356. p.)

mondja szerzőnk, — mindenek előtt két részre osztja az egyesület minden tagját, egyrészt arra a részre, amely *tag*, amelynek másokkal közös érdekei vannak, másrészt arra a részre, amely *nem tag*, amelynek külön érdekei vannak. Az előbbieket, a társas részek összességéből azután egyetlen személyt alkot meg, az egyesületet. Minden egyes nem társas részt pedig megtesz az egyesületen kívül álló külön személynek.³²⁴ Így születik meg a jogi személy, amely az egyesület minden tagjának egy részéből van összerakva, amely tehát a valóságban egyáltalában nem létezik, hanem csupán a *képzelet alkotása*. Ezt a fiktív személyt az egyesülethez tartozó összes valóságos személyekből alkották meg, s „az nem is más, mint olyan valóságos személyek összessége, akiket egyé olvasztott a képzelet”.³²⁵

Szerzőnk szerint tehát a jogi személy pusztán a képzelet alkotása. Semmi realitással nem bír, hanem csupán bizonyos realitásoknak, az egyesületi tagoknak a megjelölésére szolgál. Önmagában a jogi személy semmi, csupán gondolkodásunkban létezik, nem más, mint gondolkodási művelet: „un procédé de la pensée”.³²⁶

Ezen az alapon állítja azután szerzőnk, hogy a jogi személy fikciója nem a törvényhozónak, *nem a jognak*, hanem az emberi gondolkodásnak, a képzeletnek, a *tudománynak* az alkotása. Az emberi gondolkodás módszereibe a törvényhozó nem is avatkozhatik bele, egyes gondolkodási műveleteket meg nem tilthat, másokat elő nem írhat. Ezzel a felfogásával, amely szerint a jogi személy fikciója nem *legális*, hanem *doktrinális* fikció, — amely felfogás elméletének egyik legfontosabb része, amely Jhering felfogásától is leginkább eltér, — alább részletesebben foglalkozni fogunk.

Előbb álljunk meg azonban egy pillanatra szerzőnknek annál a megállapításánál, hogy nem minden egyesülés alkalmas arra, hogy jogi személy gyanánt megszemélyesíttessék. Erre szerint csak azok az egyesülések alkalmasak, amelyekben a vagyonkezelésnek egy határozott jogi rendje uralkodik,

³²⁴ I. m. 160. I. (358. p.) — V. ö. Gierke-nek fentebb a 116. jegyzetben idézett helyével.

³²⁵ I. m. 160—161. II. (359. p.)

³²⁶ I. m. 162. I. (364. p.)

amelyeknek vagyonát az előbb ismertetett három statutáris szabály (régime personifiant) szerint kezelik. Nyilvánvaló ebből már, hogy a jogi személy szerzőnk szerint is részben a jog alkotása, mert hiszen éppen ez a szóbanforgó jogi rendezés, ezek a „statutáris szabályok” teszik szerzőnk szerint is lehetőséggé azt, hogy a megszemélyesítés helyet foglalhasson, hogy a jogi személynek szerinte pusztán doktrinális fikciója alkalmazást nyerhessen. Szerzőnk azonban még tovább is megy, nemcsak erre a jogi alapra, hanem egyenesen a *tények erejére* vezeti vissza a jogi személyeket. A jog ugyanis a gyakorlatban nem alkalmazhatja és nem is alkalmazza szerinte akármilyen egyesülésre az említett vagyonkezelési rendet, a „régime personifiant”-t: ezt a rendet, — mondja, — „elméletileg minden egyesülés elfogadhatja, de gyakorlatilag csupán a nagyszámú tagot magukban foglaló egyesülések fogadják el és fogadják el”.³²⁷ Az igen számos tagból álló vagy az u. n. nyílt egyesüléseknek, amelyekbe új tagok könnyen beléphetnek, s amelyekből a tagok könnyen kiléphetnek, azonban a tények erejénél fogva szükségképpen el kell fogadniok szerzőnk szerint ezt a rendet, mert különben működésük lehetetlenné válnék.³²⁸ Igen nyomós okok vezetnek tehát szerzőnk szerint

³²⁷ I. m. 162. I. (363. p.): „La personne morale n'est donc que la résultante dans l'esprit humain d'un régime social, d'un régime qui, théoriquement, peut être adopté par toutes les associations, mais qui, pratiquement, ne doit l'être et ne l'est que par les associations à nombreux personnel”.

³²⁸ I. m. 152. I. (333. p.): „Toutes les associations très nombreuses ou susceptibles de le devenir, toutes celles qui pratiquent largement l'adjonction de nouveaux membres, les associations ouvertes, où l'on entre et d'où l'on sort facilement: l'État, la province, la commune, les associations professionnelles, etc., doivent rationnellement, et à peine de ne pouvoir fonctionner, adopter, pour leur biens, un régime spécial, ... le régime personifiant”. — Továbbá u. o. 220—221. I. (474. p.): „Dans les grandes associations naturelles, dans l'État, dans la commune, les règles constitutives du régime personifiant sont tellement indiquées et exigées par la nature des choses qu'on peut dire que là encore le législateur les accepte, et les accepte forcément, mais ne les fait pas. Il n'a pas le choix, car des règles différentes seraient impraticables . . . C'est la nature, c'est la nécessité qui impose ici toutes les règles, tout le régime dont la personne morale est la résultante”. U. o. 219. I. (472. p.): „Mais ce n'est pas une décision législative, ce n'est même pas la coutume, c'est la force des choses qui avait introduit la représentation des États, des cités, des collèges”. — (Az aláhúzások tölem származnak.)

arra, hogy a jog egy ilyen egyesülést úgy tekint és úgy kezel, mintha egyetlen személy volna.³²⁰

Szerzőnk ismételtelen és nyomatékosan kiemeli azt, hogy azok az egyesülések, amelyekben az említett speciális rend — a „régime personifiant“ — uralkodik, bár valójában nem egyebek, mint az embereknek egy sokasága, mégis a jog területén mindenben úgy szerepelnek és úgy viselkednek, amint *egyetlen személy* viselkedik, és hogy a jog is *egyetlen személyként* kezeli őket.³²⁰ „Ahhoz, hogy valamely egyesülés megszemélyesíthető legyen, — mondja, — nem elég az, hogy *egyedolgo* úgy folyjanak le, mintha az összes tagok együttvéve nem volnának egyéb, mint egyetlen ember: szükséges, hogy *minden* így folyjon le . . . szükséges, hogy az egyesülés külső jogi életében *minden dolog* úgy történjék, mintha a tagok összessége együttvéve csupán egyetlen individuum volna“.³²¹

Ha azonban ez a „megszemélyesíthető“ egyesülés a jog területén minden tekintetben úgy viselkedik és minden tekintetben úgy kezeltetik, mint egyetlen személy, nem azt jelenti-e ez, hogy az ilyen egyesülés *a jog szempontjából* valójában egyetlen személy, s minthogy nem természetes személy, jogi személy? Szerzőnk a jogi személy konstrukcióját teljesen ki akarja küszöbölni; de mondhatjuk-e azt, hogy ez valóban sikerült is neki? Szerzőnk szerint az egyesület nem jelent más valamit és nem jelent semmivel sem többet, mint egyszerűen azokat az embereket, akik tagjai; szerinte az egyesület nem egyéb, mint egyszerű összegezés ezeknek az individuumoknak, akik egy értelemben és egyetértőleg tevékenykednek.³²²

— Szerzőnknek azzal a helytelen felfogásával, hogy csupán *vagyonjogi* konstrukciót lát a jogi személyben, nem akarunk bővebben foglalkozni.

³²⁰ Midőn szerzőnk azzal érvel, hogy nem a jog, hanem a tények ereje hozza létre azokat a jelenségeket, amelyekhez szerinte a jogi személy doktrinális fikciója fűződik, nem veszi észre, hogy még a jognál is erősebb reális alapot ad a jogi személyeknek.

³²⁰ V. ö. pl. i. m. 162. l. (363. p.), 179. l. (398. p.), 395—396. l. (847. p.), 398. l. (852. p.), 399. l. (854. p.).

³²¹ I. m. 398—399. l. (852. p.): „Mais pour que l'association soit personifiée absolument; pour que la pensée, et non plus seulement le langage, la personifie, . . . il faut, . . . que *toutes choses* se passent, dans sa vie juridique extérieure, comme si tous les associés n'étaient qu'un individu“.

³²² I. m. 109. l. (230. p.): „ . . . cette illusion, c'est que l'association est quelque chose d'autre et de plus que les associés“. U. o. 111. l. (237. p.):

De vajjon valóban nincsen semmi különbség az individuumoknak egy tetszőleges sokasága és az embereknek azon sokasága között, amelyet a „tények ereje“, a „statutáris szabályok“, a jogi rendezés, szoros egységbe foglalt össze, amely a jog területén, „külső jogi életében“, mindenben és minden tekintetben úgy szerepel, mint egyetlen személy? Mi egyebet jelent a jogi személy, mint éppen azt, hogy valami, ami nem ember, a jog területén teljesen úgy szerepel, mintha ember, mintha egyetlen individuum volna?

Szerzőnk teljesen ki akarja küszöbölni a jogi személyeket, s ezért természetes személyekre bontja szét őket. Ezzel azonban csupán azokra a reális alkotóelemekre mutat rá, amelyekből a jog a jogi személyeket, mint a jog terén minden tekintetben oszthatatlan individuumok gyanánt viselkedő egységeket, megalkotta, s ezzel csupán azt bizonyítja, hogy a jogi személyeket nem lehet minden reális alap nélküli puszta fikciónak tekinteni. Amidőn pedig hangsúlyozza, hogy az embereknek az a sokasága, amelyre a jogi személyt szétbontja, mindenben úgy „cselekszik“, mindenben úgy „viselkedik“,³²³ mintha egyetlen individuum volna, akkor tulajdonképpen arra is reámutat, hogy a kérdéses sokaságot alkotó emberek nem a maguk teljességében olvadnak bele a jogi személy egységébe, hanem csupán azon *cselekvéseik* olvadnak abba bele, amelyekben a jogi személynek egységes individuumként való viselkedése megnyilvánul. Minthogy pedig a tömeget, a sokaságot, szerzőnk is a cselekedni nem tudó kiskorúhoz hasonlítja, s az egyesülés összes tagjai nevében szerinte is az egyesület „adminisztrátorai“ cselekesznek, az alapítvány desztinatáriusainak jogait az „adminisztrátorok“ gyakorolják, s ekként az egyesület és alapítvány működése, „viselkedése“, az adminisztrátorok cselekvésében nyilvánul meg, nyilvánvaló, hogy szerzőnk felfogásából logikusan az következik, hogy azok a reális léttel bíró alkotóelemek, amelyekből a jog a jogi személyek egységét felépíti: *a szervi cselekvések*. Tekintve, hogy a szervi

„Mais elle est la simple addition d'individus qui dépendent leur activité dans le même sens et de concert“.

³²³ I. m. 395—6. l. (847. p.): „ . . . les associés agissent . . .“, „ . . . tout se passe . . .“; u. o. 179. l. (398. p.): „ . . . ces collègues . . . se comportaient comme une seule personne . . .“

vö. Moór Gyula dr.: A jogi személyek elmélete.

cselekvés, a jogi személy „képviselője“, szerzőnk szerint is „a törvény intézkedésén“ alapul,³³⁴ nyilvánvaló az is, hogy logikusan a jogi személyeket a jog alkotásainak és nem pusztán a képzelet és a doktrina művének kellene tekintenie már csak azért is, mert a szervi cselekvésekről a jog intézkedése gondoskodik. Csak közvetve jegyezzük meg, hogy az a felfogás, amely mint alkotóelemekből, emberi cselekedetektől, a szervi cselekvésekből, rakja össze a jogi személyeket, szembehelyezkedik az alanyi jog érdekként való felfogásával; amint Jhering szerint jogalany az érdekelt, de csak akkor, ha kereseti joga van, akként Vareilles-Sommières szerint jogainak gyakorlására képes jogalany az érdekelt, de csak akkor, ha cselekvőképes, vagy képviselője van; mindkét felfogás ennyiben tulajdonképpen feladja az alanyi jog mivoltát magyarázó érdek-elméletet s az akarat és a cselekvés momentumát hozza be az alanyi jog gondolatába.

Vareilles-Sommières szerint a *képzelet* két részre osztja az egyesülés minden tagját: arra a részre, amely nem-tag, amelynek külön érdekei vannak és arra a részre, amely tag, amelynek másokkal közös érdekei vannak, s ezen utóbbi társas részekből azután egyetlen személyt alkot meg, a jogi személyt, mint pusztán a fantáziában élő lényt. Ebben a felfogásban kétségkívül egy helyes gondolat is rejlik, az, hogy nem az egész ember, hanem csupán az embernek egy része olvad bele a jogi személy egységébe akkor, midőn a jog az emberek valamely sokaságából a jogi személyt megalkotja. Szerzőnk előbb ismertett felfogásából is következik, bár ő ezt a következtetést levonni elmulasztja, hogy azok az építő kövek, amelyekből a jogi szabályozás összekötő kapcsainak a segítségével a jogi személyek felépülnek: a szervi cselekvések; általában elmondhatjuk, hogy a jogot, mint *norma agendi*-t az emberből csupán az emberi aktivitás, az emberi cselekvés érdekli. Nem helyes azonban szerzőnk felfogásában az a gondolat, hogy a jogi személy a közös érdekek, a természetes személy pedig a külön érdekek összefoglalása; eltekintve attól, hogy a közös és a külön érdekek közt igen nehéz különbséget tenni, az érdek gondolata, amint arról fentebb már volt szó, nem alkalmas

³³⁴ L. a fenti 318. és 319. jegyzetben idézett helyeit.

arra, hogy a jogalany fogalmát felépítsük reája, És nem helyes szerzőnk felfogásában az a gondolat sem, hogy a jogi személy a *képzelet* alkotása: ha a reális valóság egyes részeit — bizonyos emberi cselekvéseket — csupán a fantázia foglalná a jogi személy egységébe össze, ennek a jog terén semmi hatása sem volna, mert csakis akkor, ha a reális valóság részeiből maga a jog alkotja meg a jogi személy normatív egységét, szerepelhet ez a jog terén minden vonatkozásban úgy, mintha egyetlen individuum volna.

Ezzel eljutottunk szerzőnk azon alapvető felfogásának a cáfolatához, hogy a jogi személy nem *legális*, hanem *doktrinális* fikció, nem a *jognak*, hanem a *tudományos fantáziának* az alkotása. Szerinte a jogi személy csupán költői kifejezési mód, a gondolat „gyorsírási jele“, összefoglaló szellemi művelet, tudományos módszer (*langue poétique, sténographie, operation synthétique de l'esprit, méthode scientifique*) és mint ilyen csak arra szolgál, hogy röviden és világosan fejezzen ki egy komplikált helyzetet, t. i. azt a jogi helyzetet, amely azokban az emberi egyesülésekben található, amelyekben a fentebb ismertett vagyonkezelési rend, a „régime personnifiant“ uralkodik.³³⁵ A jogi személy fikcióját a jogtudósok, valamint a nagy közönség alkotják meg.³³⁶ A jogalkotó e fikció alkalmazását meg nem tilthatja, de el sem rendelheti, mert a gondolkodási műveletek felett nincsen hatalma.³³⁷ Azonban a jogalkotó maga is használhatja a jogi személynek nyelvi és gondolatbeli képét abból a célból, hogy röviden fejezze ki akaratát.³³⁸ A jogi sze-

³³⁵ I. m. 26. l. (49. p.): „La personnalité morale ne peut être rationnellement qu'une fiction doctrinale . . . Elle n'est qu'un procédé de la pensée, un moyen de conception et d'exposition“. U. o.: „La personne fictive . . . sera une simple hypothèse doctrinale . . .“; u. o. 216. l. (466. p.): „ . . . la fiction . . . serait simplement pour le législateur un moyen d'exprimer sobrement des volontés multiples, un véhicule ingénieux de ses pensées . . . il pourrait exprimer ses volontés d'autre manière; . . . la seule utilité de la fiction serait d'économiser à la loi quelques paroles“. U. o.: „ . . . cette sténographie . . .“; u. o. 221. l. (476. p.): „ . . . le législateur . . . connaît la fiction; . . . il parle et il pense dans cette langue poétique qui personnifie certains groupes, comme la fable personnifiait les fontaines et les bois . . .“

³³⁶ I. m. 27. l. (49. p.), 147. l. (320. p.), 162. l. (362. p.)

³³⁷ I. m. 26—27. l. (49. p.), 216. l. (467. p.)

³³⁸ I. m. 215—216. l. (463—467. p.)

mély nyelvi metafórájának, doktrinális fikciójának az alkalmazása semmi jogi hatással nem jár; ellenkezőleg: éppen *egy bizonyos reális jogi helyzet teszi lehetővé azt, hogy a jogi személy képét alkalmazhassuk.*³³⁹ A jogi személy doktrinális fikcióját ugyanis szerzőnk szerint nem lehet akármilyen egyesülésre alkalmazni:³⁴⁰ szükséges, hogy „*a fikció összhangban legyen a valósággal*“.³⁴¹ A jogi személy fikciója csak azokra az egyesülésekre alkalmazható, amelyeket a jog mindenben úgy kezel, mintha a tagok összessége egyetlen individuum volna.³⁴²

Nézetünk szerint az a realitás, amivel a fikciónak szerzőnk szerint összhangban kell lennie, éppen a jogi személy lényegét teszi: a jogi személy semmi egyéb, mint az a szerzőnk által is kiemelt jelenség, hogy bizonyos egyesülések, az embereknek bizonyos meghatározott csoportjai a jog terén mindenben úgy szerepelnek, mintha egységes és oszthatatlan individuumok volnának.^{342a} Az, hogy ezt a reális jogi helyzetet hogyan képzeljük el, az, hogy az ilyen egyesület fantáziánkban egy óriási ember alakját ölti-e magára, hogy az emberbaráti célokat követő egyesületet jóságos öreg úrként, a nyereszkeskedő célút pedig Shylock-képű uzsorásként képzeljük-e el, amit természetesen a jog sem meg nem tilthat, sem el nem rendelhet, a jogi elmélet szempontjából egyáltalában nem fontos.

³³⁹ I. m. 224. l. (481—482. p.)

³⁴⁰ I. m. 110. l. (234. p.): „... est-il possible de ne pas taxer de divagations les affirmations suivantes: un bataillon est une personne, le groupe de trois partners qui jouent au whist est une personne, le couple conjugal est une personne, les convives assis autour d'une table constituent une personne?“

³⁴¹ I. m. 396. l. (848. p.): „... la fiction soit en harmonie avec les réalités...“

³⁴² I. m. 396. l. (847. p.); továbbá u. o. 159—160. l. (355. p.)

^{342a} Nem vizsgáljuk most azt a kérdést, hogy szerepelhet-e a jog terén az emberi egyesüléseken kívül más valami is úgy, mintha individuum volna. Legyen szabad azonban félreértések elkerülése végett a szövegben mondottak kiegészítéseként ismételnünk azt, amit fentebb már kifejtettünk, hogy tulajdonképpen nem az embereknek egy csoportja, hanem az emberi cselekvéseknek egy csoportja — a szervi cselekvések rendje — olvad a jogi személy egységébe össze. Mint emberi cselekvések egyesítése: minden jogi személy emberi egyesülés; s viszont jogi személy lehet mindaz, ami a szervi cselekvések valamely összefüggő rendjét magába foglalhatja.

Fel lehetne vetni azt a kérdést, hogy vajon szükséges-e az, hogy a jog mindenben úgy kezeljen valamely embersokaságot, mintha egyetlen individuum volna, hogy vajon nem érhetné-e el ugyanazt a célt, amelyet ezáltal elérni akar, másként is? Vareilles-Sommières azonban ezt a kérdést nem veti fel; szerinte a tények ereje követeli azt, hogy bizonyos emberi egyesülésekben a fentebb ismertetett statutáris szabályok uralkodjanak, hogy törvény mondja ki például, hogy az egyesületi tagok az „egyesület“ tartozásáért magánvagyonukkal nem felelnek,³⁴³ hogy a jog gondoskodik az „egyesület“ képviseléről,³⁴⁴ egyszóval, hogy a jog megkülönböztesse az egyesületet a benne összefoglalt egyes emberektől, s mindenben úgy kezelje azt, mintha az is ember volna; nézete szerint enélkül a jogi személy fikcióját nem is lehetne alkalmazni. A jogi személy doktrinális fikcióját szerzőnk szerint tehát csak egy bizonyos jogi rendezés mellett lehet alkalmazni; mondhatjuk-e azonban akkor azt, hogy a jogi személy pusztán a képzelet műve és semmiben sem a jog alkotása? Hiszen szerzőnk szerint is a tények ereje és a jog alkotja meg azt a helyzetet, amelyet híven jellemez és röviden, de találóan fejez ki a jogi

³⁴³ I. m. 218. l. (471. p.): „Nous reconnaissons que sur un point l'intervention du législateur est nécessaire pour que l'association se comporte comme une seule personne ayant pour tout bien l'avoir social. Sans une disposition expresse ou tacite de la loi, la clause qui limite le responsabilité des associés à l'actif social n'est pas opposable aux tiers qui sont devenus créanciers de l'association par un fait involontaire de leur part...“
— Egyébként szerzőnk szerint az u. n. „régime personnifiant“ statutáris szabályait nem a törvényhozás alkotná meg: „Les associés... peuvent insérer, sans aucun secours législatif, dans leurs statuts, toutes les clauses très simples qui constituent ce régime“. (I. m. 215. l. 465. p.) Ez nyilvánvaló tévedés, mert hiszen azáltal, hogy a jog az alapszabályok megalkotásának a jogát az egyesület tagjainak megadja és az általuk alkotott statutumokat érvényes és jogilag is érvényesíthető szabályokként elismeri, ezek a statutumok maguk is a jog részeivé válnak. Hasonlóképpen helytelen szerzőnk következő okoskodása is: „... les règles constitutives du régime personnifiant sont tellement indiquées et exigées par la nature des choses qu'on peut dire que... le législateur les accepte, et les accepte forcément, mais ne les fait pas. Il n'a pas le choix, car des règles différentes seraient impraticables“. (I. m. 220. l. 474. p.) Hogy miért fogad el a jog bizonyos szabályokat, az más kérdés, kétségtelen azonban, hogy ezek a jog által elfogadott szabályok: jogszabályok.

³⁴⁴ L. a fenti 318. és 319. jegyzetben idézett helyeit.

személy tudományos fikciója; a jogi személy szerzőnk szerint is csupán ezen jogi rendezés alapján jöhet létre; nem azt jelenti-e azonban ez, hogy a jogi személy fikciója szerzőnk szerint is a jogi rendezés eredménye,³⁴⁵ hogy a jogi személy a jog alkotása s így nem is „doktrinális“ vagy „tudományos“ fikció csupán?

Anélkül, hogy idevonatkozó nézetünket ehelyen bővebben kifejteni akarnók, annak a megjegyzésére szorítkozunk, hogy nézetünk szerint szervi cselekvés nélkül nincsen jogi személy, az pedig, hogy bizonyos természetes személyek cselekvése a jogi személy cselekvésének, vagyis szervi cselekvésnek tekintessék, csupán a jog parancsa alapján, — a jogi beszámításnak a természetes beszámítástól való eltérése folytán, — lehetséges. E jogi beszámítás nélkül nincsen jogi személy; ennyiben tehát a jogi személy konstrukciója a jognak és nem pusztán a fantáziának az alkotása. Ennyiben a jogi személy a jog akarat-tartalmának és nem csupán a jog kifejezési eszközeinek a kérdése; ezzel a megállapításunkkal természetesen szembehelyezkedtünk a fikciós elméletnek azzal az irányával is, amely a jogi személyt pusztán fikciónak, a jogi fikciót pedig pusztán nyelvi metaforának tekinti.

Az kétségtelen, hogy a tapasztalati realitásban csupán természetes személyekkel, helyesebben csupán emberekkel és nem jogi személyekkel találkozunk. A jognak sem állanak akkor, amidőn a maga világát felépíti, az emberi cselekvések realitásán kívül más olyan elemek rendelkezésére, amelyek tapasztalati valósággal bírnának. A jog azonban az emberi cselek-

³⁴⁵ I. m. 221. l. (474. p.): „... les règles, ... le régime dont la personne morale est la résultante“. U. o. 162. l. (363. p.): „La personne morale n'est donc que la résultante dans l'esprit humain d'un régime social...“ U. o. 224. l. (482. p.): „La personnalité morale ne produit aucun effet juridique, parce qu'elle n'est pas une cause, mais un résultat...“ — Szerzőnknek az a megállapítása, hogy a jogi személy nem a jogon kívüli olyan valami, aminek jogi hatásai volnának, hanem ellenkezőleg maga is csak a jogi rendezésnek az eredménye, csupán az u. n. realitási elmélettel szemben bír jelentőséggel. Amennyire helytálló szerzőnknek az a felfogása, hogy jogi szabályozás nélkül nincsen személy, annyira helytelen, hogy bár belátja azt, hogy a jogi személy csak egy bizonyos jogi rendezés eredménye; mégis azt állítja, hogy az pusztán a fantáziának az alkotása, pusztán a képzeletnek a műve.

vések közt olyan kapcsolatokat is létesíthet, amelyek köztük különben természettől fogva fenn nem állanának. A tapasztalati valóság az okozatos összefüggések rendjét mutatja, az emberi cselekvések közt is a legtermészetesebb összefüggés az, amely azok közt a cselekvések közt áll fenn, amelyek ugyanazon embertől származnak; az összefüggésnek ezt a természetes rendjét a jog is elismeri akkor, amidőn az emberi cselekvések legnagyobb részét a természetes személyek körül csoportosítja. A jog azonban másképpen is csoportosíthatja az emberi cselekvéseket, és *különböző* emberek cselekvései közt olyan szoros jogi összefüggést létesíthet, mintha azok *ugyanazon* embertől származnának, így jár el akkor is, amidőn megalkotja a jogi személyeket. Újból arra az eredményre jutottunk el tehát, hogy a jogi személyek mivoltának a tisztázásánál a jog és a tapasztalati valóság viszonyának a vizsgálatából kell kiindulnunk. Vareilles-Sommières hibája, hogy csupán a tapasztalati realitást tartja szem előtt, s minthogy úgy látja, hogy abban csupán emberek vannak s a jogi személyek nem találhatók fel benne, azért a jogi személyeket egyszerűen természetes személyekre akarja szétbontani. Nem vizsgálja azt a kérdést, hogy vajon létesíthet-e a jog a természet egyes darabjai közt a természetes összefüggésektől különböző új összefüggéseket?

JHERING és VAREILLES-SOMMIÈRES elméletének az ismertetése után kell röviden megemlékeznünk STAMMLER felfogásáról.

Stammler nem foglalkozik részletesen a jogi személyek problémájának a kifejtésével. „*Theorie der Rechtswissenschaft*“ c. hatalmas munkájában csupán pár futólagos megjegyzést tesz róla általános jogfilozófiai felfogásának a kifejtése során; s nem túlságosan behatóan tárgyalja problémánkat „*Unbestimmtheit des Rechtssubjektes*“ c. értekezésében sem, hol az alanytalan jogok felvételének a helytelenségét igyekszik kimutatni.³⁴⁶ Stammlernak a jogelméleti irodalomban elfoglalt kiemelkedő

³⁴⁶ Rudolf Stammler: *Unbestimmtheit des Rechtssubjektes*. (Festschrift für die Juristische Fakultät in Giessen, Giessen, 1907, 425. s. köv. II.; megjelent Stammler „*Rechtsphilosophische Abhandlungen und Vorträge*“, Charlottenburg, 1925. című műve I. kötetében is, 281—315. ll., a következőkben e szerint a kiadás szerint fogjuk idézni.)

jelentőségénél fogva mégis helyénvalónak tartjuk az ő véleményéről is megemlékezni, anélkül azonban, hogy általános jogfilozófiai nézeteire kitérnénk, bár a jogi személyekről, különösen pedig a jogalany mivoltáról vallott felfogása szorosan összefügg jogfilozófiai alapfelfogásával.

Stammler szerint „valamely egyesület jogképessége nem más, mint arra szolgáló módszer, hogy tagjainak egymásközi és harmadik személyekkel szembeni jogviszonyait egységesen foghassuk fel“, végsősorban tehát az egyesület jogviszonyainál csupán „a tagok jogviszonyairól van szó“. ^{346a} Az alapítványoknál viszont a desztinatáriusok körét, mint egységet, tekintti az alapítványban foglalt jogok alanyául; az alapítványt ekként az egyesületre viszi vissza, ha a kedvezményezettek köre nem is alkot formaszertinti jogképes egyesületet; ott pedig, ahol az alapítvány desztinatáriusainak a köre egészen homályosan van meghatározva, Stammler szerint az egész jogközösséget (das

^{346a} Id. ért. 309. l.: „Die Rechtsfähigkeit eines Vereins ist eine Methode, die Rechtsbeziehungen seiner Mitglieder untereinander und zu Dritten einheitlich zu fassen. Indem dieses einheitliche formale Verfahren sich dadurch charakterisiert, dass die im Verbands sich zusammenschliessenden Rechtsbeziehungen der Mitglieder wie die eines als Rechtssubjekt anerkannten Menschen zu bestimmen sind, so erlangt man mit diesem auf der Hand liegenden Vorteil der juristischen Technik des näheren zugleich gegründeten Anlass zu der Fassung: Der rechtsfähige Verein ist ein Rechtssubjekt. Zwar sind es im letzten Grunde notwendigerweise die Rechtsverhältnisse seiner Mitglieder, die in Frage stehen, aber mit der Formel, dass sie als Rechtsbeziehungen des Vereins einheitlich bestimmt sind, wird zugleich gesagt, dass der letztere dann von dem geltenden Recht im Sinne eines Selbstzweckes aufgestellt und geregelt ist...“ — Ugyanígy *Theorie der Rechtswissenschaft*, Halle, 1911, 332. l.: „Das Hauptinteresse für die Anwendung sogenannter rechtswissenschaftlicher Fiktionen liegt aber darin begründet, dass in ihnen von seiten der technischen Jurisprudenz eine Formel gefunden wird, die sie der Mühe weitläufiger Einzelbeschreibung derartig überhebt, dass bei dem Verluste jener Formel eine einfache Wiedergabe des Sinnes dieses fraglichen Rechtes kaum möglich erscheint. Das liegt in dem Beispiele des Begriffes der juristischen Person vor. Die Rechtstähigkeit eines Vereins ist nur eine Methode, die Rechtsverhältnisse seiner Mitglieder untereinander und zu Dritten in gewissem Sinne einheitlich zu fassen. Diese Methode drückt sich in der Formel aus: Der Verein ist ein Rechtssubjekt. Das hat die Berechtigung, die jede Formel besitzt, deren eine wissenschaftliche Darstellung sich bedient. Es ist eine einheitliche Zusammenfassung von vielen Gedanken, die sonst schwer übersehbar und jedenfalls kaum aussprechbar auseinander laufen würden“.

Rechtsganze selbst) kell a jogok alanyának tekinteni. ³⁴⁷ Mint-hogy „végső sorban“ természetesen itt is csupán emberek jogviszonyairól lehet szó, a legutóbb említett esetben a jogközösség minden egyes tagját kellene az alapítványban foglalt jogok alanyának tekinteni. Ami azonban mindenkié, az senkié se, s így az alanytalan jogok lehetőségét erélyesen cáfoló Stammler e helyen egészen közel jut nézetünk szerint az alanytalan jogok elméletéhez.

Az elmondottakból kitetszőleg Stammler felfogása erősen hasonlít Vareilles-Sommières felfogásához. Ez indokolja, hogy e helyen foglalkozunk vele. Lehetne ugyan a nagy német jogfilozófus felfogását a fikciós elmélettel kapcsolatban is előadni, mert Stammler nem utasítja el azt a gondolatot, hogy a jogi személyekben fikciókat kell látnunk. ³⁴⁸ Szerinte azonban az u. n. jogi fikció semmi egyéb, mint egy lerövidítő formula, amellyel valamely határozott jogi akaratot kifejezünk. ³⁴⁹ Szerinte a jogtudomány nincsen is kötve a törvényhozó által használt fikciós formulához, s nyílt kérdés, hogy feloldja-e a törvényhozó fikcióit valamely más kifejezési módra. A technikai jogtudomány helyesen teszi szerinte, ha nem oldja fel a fikciót akkor, amidőn a fikcióban „olyan formulát talál, amely a hosszadalmas részletes leírás fáradtságát annyira feleslegessé teszi, hogy e formula elvesztésével a kérdéses jog értelmének egyszerű kifejezése alig volna lehetséges“. ³⁵⁰ Ilyen jellegű fikciója a jogtudománynak Stammler szerint a jogi személy is. Az a formula, hogy az egyesület jogalany, egységes összefoglalása a gondolatok egy olyan sokaságának, amely különben nehezen áttekinthető és mindenestre alig kifejezhető volna és szíjjelfolya. ³⁵¹ Stammlernek ezek a nézetei, — amelyek nem állanak messze Vareilles-Sommières azon felfogásától, hogy a jogi személy pusztán doktrinális fikció, — élénken bizonyítják, hogy mennyire összefolynak a jogi személyre vonatkozó újabb fikciós elméletek a jogi személyt természetes személyekre szétbontó elméletekkel.

³⁴⁷ Id. ért. 310—311. l.

³⁴⁸ *Theorie*, 332. l. Idézve fentebb a 346a. jegyzetben.

³⁴⁹ *Theorie*, 331. l.

³⁵⁰ *Theorie*, 331—332. l.

³⁵¹ *Theorie*, 332. l.; idézve fentebb a 346a. jegyzetben.

Annak a törekvésnek, amely a jogi személyeket természetes személyekre akarja szétbontani, nézetünk szerint egy természettudományi és egy erkölcsi gondolat az alapja és forrása. Az a *természettudományi* megállapítás, hogy természettudományos értelemben vett realitással a jogi személyek nem bírnak, hogy azzal a jogalanyok sorában csupán az ember rendelkezik. S az az *erkölcsi* felfogás, hogy csupán az embert lehet erkölcsi értelemben vett személynek tekinteni, és hogy másrészt minden embert öncélnak kell tekinteni s nem szabad pusztán eszközként kezelni.

Az ember öncélúságának az erkölcsi gondolata érezteti hatását Stammlernek a *jogalany* mivoltáról vallott felfogásában, amelyen a jogi személyről alkotott nézetei is nyugosznak. Szerinte „jogalany az a lény, amelyet valamely meghatározott, történetileg adott jog az *öncél* értelmében fog fel”.³⁵² Az erkölcsi öncélúságnak ebben az értelmében természetesen csupán az ember volna jogalanynak tekinthető.³⁵³ Stammler azonban nem tartja az öncél erkölcsi fogalmát a tételes jog világába egyszerűen bekebelezhetőnek. Ezért minden erkölcsi tartalomtól mentesíteni akarja az öncél fogalmát s csupán az eszközök hosszú sorát lezáró végcél formális gondolatát látja benne;³⁵⁴ ebben az értelemben szerinte a tételes jog tartalmi előírásai határozzák meg azt, hogy mit tekint az illető tételes jog a jogi eszközök és célok valamely sorát lezáró végcélnak, jogalanynak, szemben a pusztán eszközi jelentőséggel bíró jogtárgyakkal. Amiután tehát előbb az öncél erkölcsi gondolatát vetette bele a jogi elméletbe, most a tételesjogi nézésnek az erkölcsi nézéstől való különbségére mutat rá. Amíg az erkölcsi öncélúság értelmében csakis az ember lehet jogalany, addig a szerzőnk szerinti jogi értelemben vett formális öncélnak mindazt el kell fogadnunk, amit a tételesjog annak tekint. A tételes jog pedig jogi személyeket is öncélnak, jogalanynak tekinthet.

³⁵² Id. ért. 303. l.: „*Rechtssubjekt* ist ein Wesen, das von einem bestimmten, geschichtlich gegebenen Rechte im Sinne eines *Selbstzweckes* erachtet wird . . .“ V. ö. *Theorie*, 198. l.

³⁵³ *Theorie*, 199. l.

³⁵⁴ *Theorie*, 199. l.: „ . . . so bedarf man . . . des *Endzweckes* und danach einer Bestimmung von Wesen, denen die Fähigkeit innewohnen soll, als *bedingende Endglieder* rechtlich geordneter Zweckreihen einzutreten“.

A jogi személyt természetes személyekre szétbontó elméleteknek — amint láttuk — az a legnagyobb hibájuk, hogy ellentétbe kerülnek a jog álláspontjával, amely egész határozottan nem a természetes személyeket, nem az egyesületi tagokat, nem a desztinatáriusokat vagy az adminisztrátorokat tekinti az egyesületet vagy az alapítványt megillető jogok alanyaiul, hanem magát az egyesületet, magát az alapítványt, egyszóval magát a jogi személyt. Stammler nem akar ellentétbe jutni a jogi szemlélettel; elismeri, hogy a tételes jog az egyesületet öncélként foghatja fel és ilyenként szabályozhatja, vagyis hogy az egyesületi tagoknak az egyesületben összefoglalt jogviszonyait úgy tekintheti, mintha egyetlen jogalanynak, egyetlen embernek, a jogviszonyai volnának;³⁵⁵ az alapítványról pedig megállapítja, hogy a jog a desztinatáriusok *egységét* teszi meg jogalanynak.³⁵⁶ Ezekkel a megállapításaival azonban ellentmond a jogi személyt természetes személyekre szétbontó törekvésnek és a jogi személy konstrukciójának a jogosultságát ismeri el. Amint Vareilles-Sommières felfogásában, úgy az ő elméletében is megjelenik tehát a radikálisan kiküszöbölni óhajtott jogi személy konstrukciója.

Nézetünk szerint ellentmondás kerül Stammler felfogásába, amidőn a jogalany fogalmát az öncél erkölcsi gondolatából kiindulva próbálja meghatározni, de azután az öncélt megfosztja minden erkölcsi színezetétől. Az öncél erkölcsi gondolata lebeg szeme előtt, midőn a jogi személyt természetes személyekre akarja felbontani, s azt tanítja, hogy „végsősorban” az egyesület tagjait, vagy az alapítvány desztinatáriusait illetik meg azok a jogok, amelyeket a jogi személynek szokás tulajdonítani; az erkölcsi színezetétől megfosztott, pusztán jogászai értelemben vett öncélnak gondol viszont akkor, midőn megállapítja, hogy a jog az egyesületet és az alapítványt, egyszóval a jogi személyt is jogalanynak tekintheti; ez azt jelenti, hogy a jogi személy ugyanazon alapon jogalany, mint a természetes személy, s hogy nincsen ok a jogi személynek természetes személyekre való szétbontására. Igaz, hogy a jogi személyről azt is megállapítja, hogy az csak jogi fikció, „for-

³⁵⁵ V. ö. a fenti 346a. jegyzetben idézett helyeivel.

³⁵⁶ Id. ért. 310. l.: „So ist es denn auch die Einheit der letzteren (t. i. der Destinatäre), die von dem Recht als Subjekt genommen wird . . .“

mula", kifejezési mód, a természetes személyről pedig nem mond ilyet; s igaz, hogy a jogi személy fölé helyezi a természetes személyt az az állítás is, hogy „végső sorban“ a jogi személyek esetében is természetes személyekkel van dolgunk. Azonban mit jelent ez? Azt, hogy a jogi személyt a jog öncélnak, végcélnak tekinti, de az végsősorban mégsem öncél, nem végcél. Végcél-e azonban az, ami végsősorban nem végcél? És ha a jogi személy jogalany, mert a jog annak tekinti, akkor mit jelent az, hogy a jogi személy csak „formula“, kifejezési mód? Egy puszta kifejezési mód jogalanyiságát mégis csak nehéz elképzelni.

Ne tévesszen meg az, hogy Stammler szerint a jogalany sem egyéb, mint „képzeteink rendezésére szolgáló formális módszer“, mint „a jogi szemléletnek logikai eljárása“, mint „a jogtudományi gondolkodásnak sajátos funkciója“, mint „a jogtudományának alapfogalma“.³⁵⁷ Ezek a nyilatkozatai ugyan könnyen azt a látszatot kelthetik, hogy szerzőnk a jogalanyt is éppolyan doktrinális fikciónak tartja, mint ahogy puszta „módszernek“, a jogtudomány fikciójának, „lerövidítő formulájának“, kifejezés módjának tartja a jogi személyt. Ez azonban nincs így; hogy szerzőnk a jogalanyt „logikai módszernek“, „a jogi gondolkodás eljárási módjának“, „tudományos alapfogalomnak“ nevezi, az a logikai elemnek a jogban játszott rendkívüli szerepéről vallott jogfilozófiai alapfelfogásával függ össze; hiszen szerzőnk magát a jog fogalmát sem tekinti egyébnek, mint „formális eljárási módnak“, mint a jogi gondolatok legfőbb rendezési elvének, mint tudatunk tartalmát rendező alapvető logikai eljárásnak.³⁵⁸ A jogalany pedig szerinte a jog fogalmából folyó, nélkülözhetetlen és szükségképpen jogi alapfogalom. Szó sincsen tehát arról, hogy a jogalany fogalmát is jogi fikciónak, más kifejezési móddal helyettesíthető rövidítő formulának tartaná. Bár kétségtelen másrészt, hogy azáltal, hogy a jogi alapfogalmakat, s így a jogalany fogalmát is logikai eljárási módnak, formális módszernek tekinti, elhomályo-

³⁵⁷ *Theorie*, 356. I.: „In Wahrheit bedeutet die Vorstellung Rechts-subjekt eine formale Methode des Ordnenes unserer Vorstellungen“. Továbbá u. o. 195., 198., 200., 203. II., valamint id. ért. 298., 300., 301., 303., 305. II.

³⁵⁸ *Theorie*, 17., 42., 45., 46. II.

sítja a különbséget a jogi alapfogalmak és a jogi fikció között. E helyen azonban nem akarunk bővebben foglalkozni Stammler jogfilozófiai alapfelfogásával. A jogalany mivoltáról vallott nézeteire is csupán azt akarjuk megjegyezni, hogy ezek a nézetei ellentétben vannak a jogalany fogalmának hagyományos felfogásával, s ebből a szempontból azokhoz az alább tárgyalandó elméletekhez közelednek, amelyek a jogalany és az alanyi jog hagyományos fogalmainak a lerontásával igyekeznek a jogi személy problémáját megoldani.

A jogalany mivoltáról vallott sajátos felfogásához tartozik, hogy szerzőnk a jogalany fogalmát nem az alanyi jog mivoltából kiindulva határozza meg, amint azt rendszeresen meghatározni szokták. Az alanytalan jogok lehetetlenségét bizonyító, valamint a jogi személyre vonatkozó fejtegetései-sincsenek tekintettel arra, hogy mi az alanyi jog. Amíg tehát a jogi személy mivoltát meghatározni óhajtó elméletek rendszeresen a jogalany fogalmán túl egészen az alanyi jog fogalmáig szoktak vissza nyúlni, Stammler csupán a jogalany fogalmáig nyúl vissza, s a jogalany és az alanyi jog fogalma közti kapcsolatot tagadja.³⁵⁹ Nézetünk szerint Stammlernak ez a felfogása is helytelen. Szerény véleményünk szerint, — amint arra már eddig is többször reámutattunk, — a jogi személy mivoltának a meghatározásánál nem is elég az alanyi jog fogalmáig visszanyúlni, hanem vissza kell menni egészen a tárgy értelemben vett jogig. És az sem áll, hogy a jogalany és az alanyi jog fogalma közt szoros összefüggés ne volna. Feltéve, hogy nem valamely erkölcsi nézőpont (pl. az öncélúság gondolata) vagy más kívülről hozott szempont segítségével határozzuk meg a jogalany fogalmát, ennek okvetlenül aszerint kell alakulnia, hogy mit értünk alanyi jogon. Aki az alanyi jog lényegét az akaratban találja meg, az következetesen a joggal rendelkezőket, aki azt az érdekből találja meg, a jog előnyeit élvezőket fogja jogalanyoknak tekinteni; s ha a jogi személyeknek természetes személyekre bontásáról van szó, akkor most már az utóbbi felfogást vallóknak — amint azt Jhering és Vareilles-Sommières teszik — következetesen az u. n. *desztina-*

³⁵⁹ Id. ért. 297. és 305. II., valamint *Theorie* 199., 381. II. — Stammler maga az alanyi jognak akaratként való felfogásához hajlik; v. ö. *Theorie*, 224. s különösen 376. és köv. II.

tárusokat, az előbbi vallóknak pedig a jogi személy szerveit kell a jogi személy helyére lépő jogalanyok gyanánt megjelölniök, amint azt az alább ismertetendő elméletek teszik.

b) *Serment, Hölder és Binder régebbi felfogása.*

Az alanyi jognak Windscheid-féle meghatározásából, abból, hogy az alanyi jog nem egyéb, mint a tárgyi jogtól védett akarat-uralom, indul ki, s ebből következetesen vonja le azt a megállapítást, hogy a jogi személyben összefoglalt jogok valódi alanyai tulajdonképpen a jogi személy helyett és nevében akarni és cselekedni hivatottak, vagyis a jogi személy szervei, „adminisztrátorai“, egy igen kevésbé ismert író: WILLIAM SERMENT.³⁶⁰

Ha az alanyi jog lényege az akaratban található, akkor a jogalanyisághoz okvetlenül az akarat megléte kívántatik meg e szerző szerint; s ebből nem csak az következik, hogy jogalanyok csupán egyes emberek lehetnek, s hogy ennek folytán a jogi személynek tulajdonított jogok alanyai is valójában egyes emberek, hanem az is, hogy e jogok valódi alanyai a jogi személy „adminisztrátorai“.³⁶¹

„Ha (az alanyi jogról adott) ezen meghatározás helytálló, — mondja szerzőnk, — ha annak lényege az egyéni akarat számára biztosított hatalom, akkor a jogi személyben igazi jogalanyok nem azokat az egyéneket kell-e tekintenünk, akiknek az akaratát állandóan tevékenykedni látjuk, s akiknek az

³⁶⁰ William Serment: *Associations et Corporations*. Essai sur la situation légale, au point de vue des biens, des associations privées autres que les Sociétés civiles et commerciales. Université de Genève. Thèse présentée à la Faculté de Droit pour obtenir le grade de licencié. Genève, Imprimerie J. Benoit et Ce, 5, rue de rive, 1877. — Ez a munka kifogyott, s ezért — amint Ferrara megjegyzi (*Teoria delle persone giuridiche*, II. kiad., 1923, 324. l. 4. jegyz.), — rendszeren csak másodkézből idézik. Nekünk, miután sem Bécsben, sem Berlinben nem találtuk meg, a berni Schweiz. Landesbibliothek-ből sikerült megszereznünk. — Tekintve a mű nehezen hozzáférhető voltát, alábbi jegyzeteinkben a reá való hivatkozásoknál a szövszerű szöveget lehetőleg mindig egész terjedelmében idézni fogjuk.

³⁶¹ I. m. 25. l.: „... l'existence d'un sujet de droit suppose nécessairement l'existence d'une volonté“. U. o. 32. l.: „Il n'y a pas d'autres sujets de droits que les individus“.

akarata a jogi személy útján megvalósítandó célra szentelt javak sorsát, akár elhelyezésükről, akár elidegenítésükről, akár szerzésekről, akár bármiféle más aktusról legyen is szó, meghatározza? Az igazi jogalanyok nem azok az egyének-e, akiket eddig csupán egyszerű képviselőknak vagy szerveknek tekintettek, vagyis az adminisztrátorok, e szót igen tág értelemben véve és értvén alatta mindazokat, akik adott esetben jogosultak lehetnek arra, hogy a jogi személy javainak a kezeléséhez hozzászóljanak?³⁶²

Az „adminisztrátorok“ azonban csak egy fontos megszorítással tekinthetők a jogi személyben összefoglalt jogok igazi alanyainak szerzőnk szerint. Ezek a jogok ugyanis nem korlátlanul, nem tetszés szerinti, nem is a saját érdekükben való gyakorlás céljából illetik meg az „adminisztrátorokat“, hanem abból a célból, hogy azokat „egy az ő személyükkel szemben többé-kevésbé idegen érdekekben“ gyakorolják.³⁶³ „Az adminisztrátorok, mint jogalanyok, kötelezve vannak arra, hogy az egyesület vagy az alapítvány céljára szenteljék azokat a javakat, amelyeknek sorsát az ő akaratuk határozza meg“.³⁶⁴

A jogi személyt látszólag megillető jogok szerzőnk szerint tehát valójában az „adminisztrátorokat“ illetik meg, azon-

³⁶² I. m. 43. l.: „Nous avons vu qu'aucune des solutions qui nous ont été proposées ne nous satisfaisait pleinement, parce qu'aucune ne répond entièrement à la définition que nous avons donnée de l'idée d'un droit dans le sens subjectif du mot. Or, si cette définition est juste, si l'idée essentielle est celle d'une puissance accordée à une volonté, le véritable sujet de droit dans la personne juridique, ne seraient-ce pas les personnes dont nous voyons la volonté perpétuellement agissante et déterminant à chaque instant, qu'il s'agisse de placements, d'aliénations, d'acquisitions ou de tout autre acte, le sort des biens consacrés au but qu'il s'agit de réaliser? Ne seraient-ce pas ces individus qu'on a considérés jusqu'ici comme de simples représentants ou organes, c'est-à-dire les administrateurs, en prenant ce mot dans un sens très-large et en entendant par là tous ceux qui, dans un cas donné, peuvent être appelés à se prononcer sur l'administration des biens de la personne juridique?“

³⁶³ I. m. 44—45. l.: „... les droits que nous croyons pouvoir considérer comme appartenant aux administrateurs... doivent s'exercer, non point dans l'intérêt de leurs sujets même, mais dans un intérêt plus ou moins étranger à la personne de ceux-ci“.

³⁶⁴ I. m. 45. l.: „... que les administrateurs, sujets de droit seraient tenus de consacrer au but de la corporation ou de la fondation, les biens à l'égard desquels leur volonté est déterminante“.

ban azzal a szoros kötelezettséggel, hogy e jogok szigorúan meghatározott módon, meghatározott cél érdekében gyakorlandók.⁸⁶⁵ E jogok ennek folytán *erősen korlátozott jogok*, egészen *sajátos jellegű jogok*: „kezelési jogok“, „droits d'administration“, amint SERMENT mondja, vagy „hivatali jogok“, amint HÖLDER, akinek felfogásával alább fogunk foglalkozni, fejezi ki magát.

E jogok sajátos jellege fentebb említett erős korlátozottságukban, nem a jogosított saját érdekében, hanem mások, egy meghatározott cél érdekében való felhasználásuk kötelezettségében rejlik. Ez a korlátozás gyökeresen átalakítja azokat a jogokat, amelyeket a jogi személynek szokás tulajdonítani.

A dologi jogok közül a *tulajdonjog*, mint a dolog felhasználásának és elhasználásának joga, nem is illeti meg szerzőnk szerint az adminisztrátorokat, minthogy ezek a jogi személy javait csupán annak céljára használhatják fel és nem rendelkeznek velük tetszésük szerint.⁸⁶⁶ „Ebben az értelemben azt mondhatjuk, — állapítja meg szerzőnk, — hogy a jogi személy javai *tulajdonos nélküli javak*. Ezen javak felett is fennállanak azonban az adminisztrátoroknak olyan jogai, amelyek megfelelnek a tulajdonjognak, azt helyettesítik és kizárják. Azt lehetne mondani, hogy e javak az adminisztrátorok formális és névleges tulajdonában vannak . . .“⁸⁶⁷ Ami a *kötelmi jogot*

⁸⁶⁵ I. m. 46. l.: „Ce serait là le véritable caractère particulier des droits des administrateurs, d'être restreints, par un devoir d'employer de telle ou telle façon les choses qu'ils mettent en la puissance de leurs sujets. Ce devoir de son côté ne constitue pas une obligation civile. Il ne correspond pas à un droit appartenant à un tiers. C'est un devoir moral, mais reconnu par le Droit qui en exige l'accomplissement“.

⁸⁶⁶ I. m. 46. l.: „Il résulterait de ce caractère particulier que, dans le domaine des droits réels, le droit de propriété, en tant que droit d'user et d'abuser, serait complètement exclu, puisque les administrateurs ne peuvent qu'user des biens de la personne juridique en vue de son but, et non en disposer à leur gré“. — V. ö. u. o. 45. l.

⁸⁶⁷ I. m. 46. l.: „Dans ce sens, on peut dire que les biens de la personne juridique, sont des biens sans propriétaires. Les administrateurs ont sur eux des droits qui correspondent à la propriété, la remplacent et l'excluent. On pourrait dire qu'ils en ont la propriété formelle et nominale . . .“

illeti, „az adminisztrátorokat kell az igazi hitelezőknek tekinteni abban az értelemben, hogy a jogi személy részéről csupán ők nyújthatnak hitelt, s csupán ők követelhetik az adóstól a teljesítést, azonban ezek a jogaik is sajátos természetűek, mint-hogy a követelések összegét csupán az egyesület érdekében használhatják fel . . . A jogi személy obligációinak a passzív oldalát tekintve pedig ugyancsak úgy foghatjuk fel a dolgot, hogy az adminisztrátorok az adósok abban az értelemben, hogy személy szerint csupán tőlük lehet követelni a teljesítést. Mint-hogy azonban ezeket az adósságokat nem a saját érdekükben, hanem kizárólag egy rajtuk kívül álló cél érdekében vették fel, nem is kötelezhetők arra, hogy kifizetésükre a tulajdonukat tevő saját javaikat áldozzák fel. A hitelezők kielégítésére csupán azok a tulajdonos nélküli javak használhatók fel, amelyek felett az adminisztrátorokat az előbb említett tulajdonhoz hasonló jogok illetik meg“.⁸⁶⁸

Ha tehát elfogadjuk az ő elméletét, — így foglalja össze fejtegetéseinek eredményét szerzőnk, — akkor „nem egy egyszerűsmindenkorra meghatározott személyt tekintünk igazi jogalanyoknak a jogi személyben, hanem olyan egyéneket, akiket az a tény jelöl ki, hogy egy ilyen vagy olyan adott esetben ilyen vagy olyan helyzetben vannak . . . Ekként azon jelenség tekintetében, amelyet jogi személynek nevezünk, valójában úgy áll a dolog, hogy meg nem határozott, de az alapítvány vagy a korporáció szervezete alapján meghatározható jogalanyokkal van dolgunk, akik egy cél érdekében bizonyos jogok-

⁸⁶⁸ I. m. 47. l.: „De même en ce qui concerne les droits d'obligations, les administrateurs seraient les véritables créanciers en ce sens qu'eux seuls peuvent acquérir des créances pour la personne juridique et en réclamer l'exécution, mais ces droits sont d'une nature particulière, puisque leurs sujets doivent employer le montant de la créance au profit de l'association . . . Quant aux obligations passives de la personne juridique on pourrait également se représenter les administrateurs comme des débiteurs, en ce sens que c'est à eux seuls, personnellement, qu'on peut en réclamer l'exécution. Mais ces dettes étant contractées, non dans leur intérêt, mais exclusivement dans celui d'un but extérieur, ils ne sauraient être tenus de consacrer à leur paiement, leurs propres biens, ceux dont ils ont la propriété. Les biens sans maîtres sur lesquels ils ont les droits de propriété dont nous venons de parler, doivent seuls être employés à la satisfaction des créanciers“.

kal rendelkeznek, amelyeket adminisztrációs jogoknak (droits d'administration) nevezhetünk.³⁶⁹

Serment idézett fejtegetéseiből élesen kidomborodik az a nagy nehézség is, amelybe az ő szellemes teóriája, amely mindenestre több figyelemre méltó, mint amennyivel az irodalomban találkozott,³⁷⁰ beleütközik. Serment szerint mindazokat az

³⁶⁹ I. m. 47. l.: „Ainsi, si on admettait notre système, le véritable sujet de droit dans la personne juridique ne serait pas une personne déterminée une fois pour toutes, mais des individus déterminables par le fait qu'ils se trouvent à tel ou tel moment donné dans telle ou telle situation“. U. o. 48. l.: „Ainsi, des sujets de droits indéterminés, mais déterminables d'après la constitution de la fondation ou de la corporation, et jouissant en vue d'un but de certains droits que nous pouvons appeler droits d'administration, tel serait, d'après nous, le véritable état des choses dans le phénomène auquel on donne le nom de personne juridique“.

³⁷⁰ Sermentnek az a felfogása, hogy a jogi személy helyett az adminisztrátorokat kell igazi jogalanyoknak tekinteni, s hogy ennek folytán a szóbanforgó alanyi jogok egészen sajátos jellegűek, sokban hasonlít Zitelmann „Internationales Privatrecht“ c. munkája I. kötetében (Leipzig, 1897, 47—48. ll. 8. jegyz.) kifejtett azon álláspontjához, amelyet fentebb a 143. jegyzetben idéztünk. — Sok egyezést mutat azonkívül Serment elméletével Leonhard felfogása is, aki a jogi személy lényegét ugyancsak valamely cél érdekében működő szervek tevékenységében látja: „Eine juristische Person ist, — mondja, — . . . eine durch Rechtssatz anerkannte Verwaltung eines fremden Vermögens, das . . . einem bestimmten Zwecke dienstbar sein soll . . . Übrigens ist die juristische Person hiernach kein „Zweckvermögen“, . . . sondern hat ein Zweckvermögen. Sie ist eine Zweckverwaltung“. (Das Recht des Bürgerlichen Gesetzbuchs in Einzeldarstellungen. No. X.: Dr. R. Leonhard, Der Allgemeine Theil des Bürgerlichen Gesetzbuchs in seinem Einflusse auf die Fortentwicklung der Rechtswissenschaft. Berlin, 1900, 103. l.) Leonhard sem lát a jogi személyben egyebet, mint természetes személyeknek, embereknek bizonyos jogi normák által korlátozott uralmát a jogi személynek tulajdonított javak felett: „Beherrschung der Güter durch Menschen, die nicht nach ihrem freien Ermessen, sondern nach einer (geschriebenen oder ungeschriebenen) Norm handeln müssen. Bei diesen Zweckverwaltungen erscheint die Verwaltung selbst als Herr“. (U. o. 100. l. Az aláhúzás tölem ered.) L. továbbá u. o. 101—102. l.: „ . . . die „juristischen Personen“ des BGB (haben wir) zu deuten als Thatbestände, die in juristischer Hinsicht (nicht aber in anderen Beziehungen) den einzelnen Menschen gleichartig sind. Diese Thatbestände setzen immer ein doppeltes voraus: die zur Verwaltung berufenen Vertreter und eine Verwaltungsnorm. Der Staat verleiht den Akten dieser Vertreter Gültigkeit und macht dadurch die Verwaltung zu einer neben den Menschen stehenden Gewalt“. Leonhard talán még közelebb jut tehát a helyes felfogáshoz, mint Serment. Nem a szerveket teszi meg jogalanyoknak, hanem a szervi

alanyi jogokat, amelyeket a jog a jogi személynek tulajdonít, gyökeresen át kellene alakítani, hogy ne a jogi személy, hanem az adminisztrátorok jogait láthassuk bennök. Az igazi jogalanyok szerinte nem a jogi személyek, hanem az adminisztrátorok; ezek az adminisztrátorok azonban nem igazi tulajdonosok, nem igazi hitelezők, nem igazi adósok. A jogi személyek tekintetében az alanyi jogok egész rendszere megváltozik. Az a tulajdonjog, amely ma még valamely természetes személyt illet meg, ha holnap valamely jogi személyre száll át, megszűnik tulajdonjognak lenni, s elmúlása nyomán egészen másfajta, a tulajdonjoghoz csupán hasonló „adminisztrációs jogok“ sarjadzanak ki. A kötelmi jogokban ugyancsak mélyreható változások mennek végbe, ezek is adminisztrációs jogokká vedlenek át, mihelyt jogi személyekre szállnak. Amidőn viszont az adminisztrátor elidegeníti a jogi személy jogait, amelyek szerzőnk szerint nem egyebek, mint az adminisztrátor jogal, kétségtelen, hogy nem a maga „adminisztrációs jogait“

cselekvéseket foglaltatja a jog normái által olyan egységes „céligazgatásd“ (Zweckverwaltung) össze, amely a jogalanyi funkciókat végzevén, maga szerepel jogalany gyanánt. — Megjegyzi, hogy: „Eine . . . freie Phantasieschöpfung ist die juristische Person nicht“. (U. o. 102. jegyz.) De fikciót is lát a jogi személyekben: „Im juristischen Sinne ist eine Fiktion die Gleichstellung eines nicht wirklichen Sachverhalts mit einem wirklichen. In diesem Sinne sind allerdings die juristischen Personen fingierte Menschen, weil ihr Zweckvermögen im Zweifel ebenso behandelt werden soll, wie ein Menschenvermögen. Dies ist der richtige Kern der Fiktionstheorie, die daher weniger falsch, als unklar ist“. (U. o. 104. l.) A desztinatáriusok jogi helyzetéről pedig a következőképpen vélekedik: „ . . . (sie) können . . . selbst das Vermögen, das ihnen dienen soll, nicht als Mitberechtigter erhalten. Es wird vielmehr eine künstliche Verwaltung geschaffen, die, wie ein Treuhänder für sie berechtigt ist . . .“ (U. o. 102. l.) Látjuk tehát, hogy Leonhard felfogásában is lépten nyomon az „adminisztrátorok“ szerepe tolul az előtérbe, és hogy a fiduciárius tulajdonoshoz való hasonlatosságra való hivatkozás sem hiányzik nála. — Ferrara régebben vallott felfogása, amely az alapítványt az adminisztrátorok megszemélyesítésének tekinti, ugyancsak hasonlít Serment felfogásához. (Ferrara elméletének ismertetését l. fentebb 185a. jegyz., 90—92. ll., különösen 92 l. jegyz.) — Serment felfogásával igen sok hasonlatosságot mutat végül Hölder felfogása, valamint Binder régebbi elmélete, amely szorosán csatlakozik Hölder felfogásához; ezekről azonban alább a szövegben külön lesz szó. — Itt még csak azt jegyezzük meg, hogy a felsorolt írók — Ferrara kivételével — Sermentra nem hivatkoznak.

idegeníti el, hanem igazi tulajdont, igazi követelést vagy adósságot ruház át.

Kétségtelen, hogy Serment felfogása éles ellentétbe jut a tételes jog felfogásával, a jogászi szemlélettel. A jogi személy konstrukciójának éppen az a célja, hogy ne kelljen megváltoztatni a jogrendszert; az elérendő cél éppen az, hogy minden változtatás nélkül lehessen a természetes személyekre vonatkozó jogi szabályozásnak óriási anyagát alkalmazni azokra a bonyolult viszonyokra is, amelyeket a jogi személyek fogalmában foglalunk össze és amelyek különben egészen sajátos külön szabályozást igényelnének, de amelyek éppen a jogi személyé váló összefoglalás folytán az ő szempontjukból számbajöhető összes jogok tekintetében tökéletesen egyenlő szerepet játszhatnak a jog terén a természetes személyekkel. Amint láttuk, a jogi személyeknek egy olyan ádáz ellensége, mint Vareilles-Sommières is kénytelen megállapítani, hogy a jog a jogi személyben összefoglalt természetes személyek sokaságát mindenben tökéletesen úgy kezeli, mintha egyetlen individuum, természetes személy volna.⁸⁷¹

Serment a jogi személyekben csupán a szerveknek az „adminisztrációs jogait” látja. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy a jogi személy szerveit ezek a kezelési vagy intézkedési jogok mint saját alanyi jogaik megilletik. Azonban különbség van egyrészt a szerveket megillető alanyi jogok közt, amelyeket nem helytelenül tekintünk az ő hivatali jogaiknak, tehát bizonyos mértékben közjogi jellegűeknek, és másrészt a jogi személyt megillető alanyi jogok, tisztán magánjogi jellegű vagyoni jogaik, igazi tulajdonjogaik, igazi obligációik, stb. között. Szerzőnk ezen utóbbi jogok számára nem talál jogalanyt, s az „alanytalan jogok” analógiájára „tulajdonos nélküli javakról” beszél. Igaz, hogy ő az alanytalan alanyi jogok fennállásának a lehetetlenségét is belátja, és így azokat a jogokat, amelyek számára nem talál alanyt, egyúttal meg is semmisíti, a természetes személyek alanyi jogainak rendszerét a jogi személyekre át nem vihetőnek, a természetes személyekre megalkotott jogi kategóriákat a jogi személyekre nézve alkalmazhatatlanoknak találja. Azaz hogy még sincsen egészen így,

⁸⁷¹ L. fentebb a 320., 322., 330. és 331. jegyzetet.

mert bizonyos mértékben még ő is fenntartaná a jogi személy „fikcióját”.

Kijelenti ugyan, hogy nincsen szüksége a jogi fikcióra abból a célból, hogy az u. n. jogi személy jogai számára mesterségesen jogalanyt *teremtsen*, mert hiszen ezen jogok számára húsból-vérből való embereket jelölt meg jogalanyok gyanánt. A fikciót mégis megtartaná a saját rendszerében is, azonban „csupán abban a szerepben, amely a fikciót is joggal megillette, vagyis mint egyszerű *gyakorlati segédeszközt* (expédiant de pratique), amely nem alkalmas arra, hogy feltárja a dolgok valódi természetét. Számunkra, — mondja, — minden fikció lényege abban áll, hogy a gyakorlati hasznosság érdekében valamely kevésbé ismert és bonyolult jogi jelenséget egy másik jobban ismert és egyszerűbb jogi jelenséggel azonosít.”⁸⁷²

Arról, hogy milyen közeli rokonságban van egymással a fikciós elméletnek az a válfaja, amely pusztán tehnikai segédeszköznek, kifejezési módnak, nyelvi metaforának tekinti a jogi személyt, és az a felfogás, amely a jogi személy konstrukcióját teljesen kiküszöbölni akarja, már több ízben volt szó, s így nem lep meg az sem, hogy SERMENT, aki egyik legenergiusabb képviselője annak az irányzatnak, amely a jogi személyben összefoglalt jogokat természetes személyek jogaira akarja felbontani, ennek dacára továbbra is ragaszkodik a jogi személy fikciójához is, természetesen nem a jog által teremtett mesterséges személyt, hanem pusztán „gyakorlati segédeszközt” látva ebben a jogi fikcióban. Valóban úgy látszik, mintha szerzőnk csupán a jogi technika és kifejezési mód egyik praktikus segédeszközét látná a jogi személy fikciójában. A jogi személy fikciójának előnyeiről szólva kiemeli, hogy ez a fikció jelentékenyen megkönnyíti a jogviszonyok rendezését, mint-

⁸⁷² I. m. 48. l.: „Ayant trouvé ainsi pour sujet des droits en question de véritables personnes, nous n'aurions plus besoin de recourir à une fiction pour en créer un nouveau. Nous conserverions cependant la fiction dans notre système, mais en la réduisant à son véritable rôle, à celui d'un expédient de pratique, impuissant à rendre compte de la véritable nature des choses. Pour nous, toute fiction consiste dans l'assimilation, dans un but d'utilité pratique, d'un phénomène juridique peu connu et compliqué, à un autre phénomène mieux connu ou plus simple”.

hogy alkalmas „konvencionális nyelvi segédeszközt (un langage de convention) nyújt olyan tényálladékok kifejezésére, amelyeket hosszadalmasan és komplikáltan kellene körülírunk, ha ragaszkodnánk a realitás nézőpontjához“.³⁷³

Azonban szerzünk a jogi személy fikciójának ezenkívül egyéb jelentőséget is tulajdonít. Előnyének tekinti azt is, hogy e fikció „lehetővé teszi, hogy egy egésznek, egy vagyonnak tekintsük azokat a jogokat és köteleket, amelyek különböző alanyokat illetnek meg, de amelyek egyaránt ugyanazon egyetlen érdek kielégítésére szolgálnak“.³⁷⁴ Ez a szerep, amelyet szerzünk most idézett megállapításában a jogi személy fikciójának tulajdonít, már túlmegy az egyszerű „nyelvi metafora“ szerepén: a jogi személy fikciója egységes egészzé foglalja mindazokat az alanyi jogokat össze, amelyeket szerző különböző emberek jogaira bontott széjjel. Minthogy pedig az az „egységes cél“, amelyre ezek az alanyi jogok mindnyájan szolgálnak, hasonlóképpen ezen jogoknak egységes egészzé való összefogását teszi lehetővé, világos, hogy szerzünk felfogása szerint a jogi személy fikciója ugyanazt a funkciót végzi, mint a jogi személy célja. Felfogásában a célvagyon-elmélet körvonalait láthatjuk tehát feltűnedezni. „A cél, — mondja egy másik helyén, — a jogi személy lényeges eleme, s a jogi személyt általánosságban akként határozhatnók meg, hogy nem egyéb, mint az a jelenség, amely akkor áll elő, amidőn javak és jogok olyan céloknak vannak szentelve, amelyek többé-kevésbé kívül állanak a természetes személyen . . . És ebben az értelemben megérthetjük, anélkül, hogy valóságos jogalanyt csinálnánk belőle, hogy azt mondhatni, hogy a cél meg van személyesítve“.³⁷⁵

³⁷³ I. m. 50. l.: „Elle facilite enfin considérablement les rapports juridiques, en fournissant un langage de convention pour exprimer un état de choses qu'il serait long et compliqué de faire comprendre si l'on s'en tenait au point de vue de la réalité“.

³⁷⁴ I. m. 50. l.: „Elle rend possible de considérer comme un tout, comme un patrimoine, les droits et obligations appartenant à des sujets divers, et concourant tous à la satisfaction d'un seul intérêt“.

³⁷⁵ I. m. 56. l.: „Le but, c'est là l'élément essentiel dans la personne juridique, que nous pourrions définir d'une manière générale: le phénomène qui se réalise lorsque des biens et des droits sont consacrés à des buts plus au moins extérieurs à la personne naturelle“. U. o. 57. l.: „ . . . et

Bármennyire törekszük is tehát szerzünk arra, hogy a jogi személyben összefoglalt alanyi jogokat, különböző emberek, a jogi személy szervei, az adminisztrátorok, jogaira bontsa széjjel, mégis éreznie kell azt, hogy ezek a jogok nem tartoznak az adminisztrátoroknak, mint természetes személyeknek, az egyéb jogaihoz, hanem hogy ugyanazon jogi személy összes szerveinek, összes adminisztrátorainak ezek az állítólagos jogai egymással függenek szorosán össze. Az összes adminisztrátorok ezen jogainak a természetes központja a jogi személy célja, vagy a jogi személy „fikciója“; ezek a jogok nem hullanak széjjel és nem helyeződnek el azokban a különböző egyéni jogkörökben, amelyeknek különálló központjai az egyes adminisztrátorok mint természetes személyek. Már azáltal, hogy az „adminisztrátoroknak“ tulajdonítja szerzünk a jogi személy jogait, egységbe foglalja ezeket az embereket, mint adminisztrátorokat, helyesebben: egységbe foglalja az egy jogi személyhez tartozó összes szervei cselekvéseket, és megkülönbözteti őket ezen emberek egyéb cselekvéseitől, élesen elválasztja ezektől őket. Azzal a megállapításával pedig, hogy a jogi személyek esetében nem előre meghatározott, hanem a jogi személy szervezete alapján meghatározandó jogalanyokkal van dolgunk, reámutat egyúttal arra is, hogy az adminisztrátorokat, helyesebben a szervei cselekvések összességét, maga a jog, a jogi személy statutáris szervezete, foglalja egységes egészzé össze. A jogi személy összes alanyi jogai számára maga a jog jelöli ki elhelyezkedésüknek egységes központját: a jogi személyt, amelyet, — minthogy az alanyi jogokat összefogó központot jogalanynak szokás nevezni, — a szóbanforgó jogok alanyának kell tekintenünk. Serment felfogására nézve is elmondhatjuk tehát azt, amit Vareilles-Sommières elméletére megállapítottunk, hogy t. i. a kiküszöbölt önhajtott jogi személy halvány képe jelenik meg az ő teóriájának a háttérben is. Vajon nem ez az értelme legalábbis annak a megállapításának, amely szerint „azzal, hogy azt mondjuk, hogy a korporáció jogi személy, egyszerűen azt akarjuk mondani, hogy azok a tulajdonos nélküli javak, amelyek a korporáció céljának a megalósítására szolgálnak, a gyakorlatban akként kezeltetnek, dans ce sens, et sans vouloir en faire un véritable sujet de droit, nous comprenons que l'on puisse dire que le but est personnifié“.

mintha egy képzeletbeli harmadik személyei volnának?³⁷⁶ A jog valóban, miként azt Vareilles-Sommières is megállapította, minden tekintetben úgy kezeli a szóbanforgó alanyi jogokat, mintha azok egy külön személy, a jogi személy jogai volnának; nem azt jelenti-e azonban ez a megállapítás, hogy ezek a jogok nem az adminisztrátorok jogai a tételes jog felfogása szerint, hanem hogy azoknak jogalánya a jogi személy? A tételes jog álláspontja pedig mégsem lehet egészen közömbös a jogtudomány számára.

Az elmondottakban megjelöltük azokat a főbb nehézségeket, amelyekbe Serment felfogása ütközik. Ez a teória éles összeütközésbe jut a jogász nézéssel. Az alanyi jogok egész rendszerének az átalakítását vonja maga után. S mindenek dacára ezen teória háttérben mégis csak ott lapang a jogi személy konstrukciója. Naturam expellas furca, tamen usque recurret. Legyen szabad ezek után röviden még két kérdésre kitérnünk.

Szerzőnk szerint a jogi személy fikciójának a lényege abban rejlenék, hogy az „adminisztrátorokat” egy képzeletbeli harmadik személy egyszerű képviselőinek tekintjük, holott a valóságban ők maguk az alanyai azoknak a jogoknak, amelyeket gyakorolnak; a fikció itt is egy bonyolult helyzetnek egy egyszerűbb helyzettel való azonosítását jelenti: „az adminisztrátorok helyzetét, akik egészen sajátos jogok alanyai, azonosítjuk egy képzeletbeli személy egyszerű képviselőinek vagy szerveinek a helyzetével, akik ezen személy jogait gyakorolják . . . Amiként a gyámoknak mindig a kiskorú érdekében kell cselekedniök, akként az adminisztrátoroknak is jogukat azon cél érdekében kell gyakorolniok, amelyre a jogaik tárgyát tevő javak rendelve vannak; ekként válik lehetségessé az, hogy az adminisztrátorok helyzetét egyenlőnek vegyük a gyámok helyzetével.”³⁷⁷ Szerzőnk tehát maga is a cselekvőképte-

³⁷⁶ I. m. 55. l.: „Lorsque nous disons qu'une corporation est une personne juridique, nous voulons simplement dire que les biens sans maître qui servent à la réalisation de son but sont traités pratiquement comme s'ils appartaient à une tierce personne imaginaire”.

³⁷⁷ I. m. 49. l.: „Dans le cas dont nous nous occupons, la fiction consisterait à assimiler la position des administrateurs, sujets de droits d'une nature spéciale, à celle de simples représentants ou organes d'une per-

lenek törvényes képviselőivel hasonlítja össze a jogi személy adminisztrátorait. És valóban abból a felfogásból, hogy jogalany csak az lehet, aki az alanyi jog lényegét tevő akarattal rendelkezik, nem az következne-e, hogy a jogi személyek és a cselekvőképtelenek közti hasonlatot tovább vigyük annál, mint ameddig azt szerző viszi, és a cselekvőképtelen személy fogalmát éppúgy kiküszöböljük a jog világából, mint a jogi személyét? A cselekvőképtelen személy, az akaratra képtelen jogalany, fogalma szerzőnknek az alanyi jogról és a jogalanyról szóló felfogása szerint tiszta ellentmondás s ezért a cselekvőképtelen személyeket éppenúgy a törvényes képviselőkre kellene felbontania, mint a jogi személyeket az „adminisztrátorokra”. Azt kellene mondania, hogy a cselekvőképtelenek látzólagos jogai valójában a törvényes képviselők jogai, a kiskorú jogai valójában a gyám jogai, s hogy a cselekvőképtelen személy fantómja a jog világában legfeljebb a jogi fikció „gyakorlati segédeszközének” szerepét játszhatja. Ennek a felfogásnak természetesen nagy akadálya volna az, hogy éles ellentétbe hozná szerzőnket a tételes jog álláspontjával. Azonban éppilyen éles ellentétben van a jogász szemlélettel a jogi személyekre vonatkozó felfogása is, s ez az ellentét nem lesz semmivel sem kisebb azáltal, hogy szerzőnk a cselekvőképtelenek kérdésében a tételes jog álláspontját teszi a magáévá; ezzel csupán a jogi személyekre vonatkozó saját elméletével jön logikai ellentmondásba, s ennek az elméletnek a hitelét csökkenti azáltal, hogy a benne rejlő alapgondolatot a cselekvőképtelenek esetében alkalmazhatónak nem találja.

sonne imaginaire dont ils exerceraient les droits . . . De même que des tuteurs doivent toujours agir dans l'intérêt de leur pupille, de même les administrateurs doivent exercer leurs droits dans l'intérêt du but auquel sont consacrés les biens sur lesquels existent ces droits, et c'est ainsi qu'il devient possible d'assimiler les seconds aux premiers”. V. ö. továbbá u. o. 50. l.: „ . . . ce n'est que fictivement, par assimilation, que nous considérons les administrateurs comme les représentants d'un tiers, tandis qu'en réalité, ils seraient les sujets des droits qu'ils exercent . . . Et . . . si le droit est une puissance accordée à une volonté, pourquoi ne pas considérer les administrateurs, les seuls êtres capables de volonté que nous trouvons dans tout l'ensemble du phénomène, comme exerçant en leur propre nom (?), bien que dans un intérêt étranger, des droits qu'il est impossible d'attribuer à une personne qui n'existe pas ou de considérer comme sans sujets?”

Sermentnek a cselekvőképtelenekre vonatkozó felfogása egyáltalában nem következetes és nem meggyőző. Ha a jogalanyisághoz, amint azt annyira hangsúlyozza, valóban okvetlenül szükséges a valóságos akaratnak a fennforgása,³⁷⁹ akkor nem lehet jogalany az, akit maga a jog akaratképtelennek nyilvánít. Nem meggyőző szerzőnknek az az érvelése, hogy a cselekvőképtelenek „legalább potenciáliter, természetükénél fogva, képesek az akarásra, azaz a lényeknek egy olyan fajtájához tartoznak, amely mint ilyen, természet szerint bir ezzel a képességgel, és nem olyan lények közé, amelyeknek már a természete ennek a képességnek még a gondolatát is kizárja“.³⁷⁹ Nem meggyőző szerzőnek továbbá az az érvelése sem, hogy a cselekvőképteleneknél az akaratra való képtelenség csupán „ideiglenes“.³⁸⁰ Ha a jogalanyisághoz valóságos akarat szükséges, akkor nem lehet jogalany az, akinél ez az akarat véglegesen vagy ideiglenesen hiányzik, és csak „potenciáliter“ van meg, vagyis „természettől fogva“, „fajtájánál fogva“ meg kellene lennie, de valójában nincs meg. Ha csupán a természeti reálitás szempontjából nézzük a jogalanyiság kérdését, — mint ahogy Serment nézi a jogi személyeket, — akkor figyelmen kívül kell hagyni a potenciális lehetőségeket.

Igaz, hogy Serment a maga felfogásának a támogatására felhossa az angol-amerikai tételes jogban található „trust“ intézményét. Ez az a második kérdés, amelyre még röviden kitérni akarunk. Serment RÜTTIMANN egyik munkájára³⁸¹ támaszkodva utal arra, hogy az amerikaiak és az angolok jól ismerik az alapítvány intézményét, de nem ismerik annak azt a jogi

³⁷⁹ I. m. 25. l. (Idézve fentebb a 361. jegyzetben.)

³⁷⁹ I. m. 22. l.: „La représentation n'est qu'un expédient destiné à remédier à certaines imperfections de la nature d'un être, elle ne saurait la transformer du tout ou tout. Aussi ne doit-elle être appliquée qu'à des êtres qui, potentiellement et par leur nature tout au moins, sont capables d'une volonté, c'est-à-dire qui appartiennent à une espèce qui, comme telle, jouit naturellement de cette capacité, et non à des êtres dont la nature même exclut toute idée d'une capacité pareille, à des animaux, à des choses inanimées ou à de pures abstractions“.

³⁸⁰ I. m. 22. l.: „Ajoutons que l'incapacité à laquelle il s'agit de remédier, accidentelle chez les interdits, n'est chez tous les incapables, que temporaire“.

³⁸¹ Rüttimann: *Kirche und Staat in Nordamerika*, Zürich, 1871. V. ö. Serment, l. m. 51. l.

konstrukcióját, amely nálunk szokásos; a cél megszemélyesítését. Nem személyesítik meg sem a célt, sem a vagyont, hanem az alapítvány szerveit, a kezelőket vagy *trustee*-ket tekintik az alapítványban foglalt jogok alanyainak. Az angol-amerikai jogban az alapítvány doktrínája szorosán csatlakozik a *trust*-ökéhez. „A *trust*-ben valamely vagyonszössesség vagy valamely különös vagyoni jog *névlegesen*, formális jogcím szerint (the legal titre) A-é (trustee, fiduciaire, Treuhänder), azonban *materiálisan*, hasznossága és gazdasági értéke szerint B számára (beneficiary, fidei-commissaire) van rendelve“.³⁸² Serment ezt a jogi konstrukciót teljesen hasonlóknak tekinti a saját konstrukciójához, mert az angol-amerikai jog szerint is az „adminisztrátorok“, akiket *trustee* elnevezéssel illetnek, az alanyai azoknak a jogoknak, amelyeket idegen érdekekben kezelnek.

Megjegyzésünk erre az okfejtésre az, hogy az angol-amerikai jog „trust“ intézménye csupán azt bizonyítja, hogy a jogi személy nem lehet pusztán az elmélet alkotása, mert ahol a tételes jog a jogi személy konstrukcióját nem ismeri, és azt egy másfajta jogi konstrukcióval helyettesíti, ott az elmélet sem beszélhet jogi személyekről. A kontinentális jogrendszerek azonban nem a fiducia jogintézményének, hanem a jogi személy konstrukciójának a segítségével szabályozzák azokat a bonyolult viszonyokat, amelyekről most szó van. S ha a tételes jognak ez az álláspontja, akkor az elmélet sem vállalkozhatik arra, — ha a tételes joggal és a jogász szemlélettel ellentétbe jutni nem akar, — hogy a jogi személyeket kiküszöbölje, hogy ezt a „fikciót“ feloldja. — Az angol-amerikai jog példája mindenesetre bizonyítja azt, hogy egy bizonyos tételes jog nem egy olyan esetben, amelyben más tételes jo-

³⁸² Serment, i. m. 52. l.: „Dans le *trust*, un patrimoine entier ou un droit de fortune spécial appartient *nominativement*, et quant au titre formel (the legal titre), à A, (*le trustee*, fiduciaire, *Treuhänder*), tandis que *matériellement*, d'après son utilité et sa valeur économique, il est destiné à B (*le celui que trust*, fidei-commissaire, beneficiary). — A *trustee*-t a bíróság szoríthatja kötelességének hű teljesítésére; ha a *trustee* meghal, vagy nem tud, avagy nem akar feladatának megfelelni, a bíróság más alkalmas személyt jelöl ki helyébe. „Equity will not suffer a trust to fail for want of a trustee“. V. ö. l. m. 53. l. — A *fiducia* érdekes jogintézményével foglalkozik Tury Sándor Kornél „Fiduciárius jogátruházás és közvetett képviselő“ (Szeged, 1930) c. tanulmánya.

gok a jogi személy konstrukciójához folyamodnak, ellehet a jogi személy nélkül, és segíthet magán más törvényhozási mesterfogásokkal, mint ahogy az sem szükségszerű, hogy azok a tételes jogok, amelyek alkalmazzák a jogi személy konstrukcióját, mind egyenlő széles körben alkalmazzák azt. Mindez tételes jogi kérdés; az pedig, hogy a különböző szabályozási lehetőségek közül melyik a legcélszerűbb és a leghelyesebb megoldása a szabályozandó problémának, már a jogpolitika kérdése. — Meg kell jegyeznünk végül azt is, hogy ha a tételes jog a fiduciárius vagyont élesen megkülönbözteti a fiduciárius jogalanyt (a „trustee“-t) mint természetes személyt megillető egyéb vagyontól, és levonja ennek az összes jogi konszekvenciáit, akkor már többé-kevésbé úgy látszik, mintha két különböző jogalanyiség egyesült volna ugyanazon természetes személyben a civilis-jogi perszonális unió egy sajátos példájaként.

SERMENT nézeteinek a vizsgálata hasonló eredményre vezetett tehát, mint VAREILLES-SOMMIERES elméletének a kritikai bemutatása. VAREILLES-SOMMIERES a jogi személyek jogait a desztinatáriusok jogaira bontotta széjjel; ezzel azonban a természetes személyeknek egy olyan határozatlan körét jelölte meg jogalanyok gyanánt, amely a jogalanyi funkcióra már csak ezen határozatlanság miatt sem alkalmas. SERMENT a jogi személy szerveit, az adminisztrátorokat tekinti a jogi személynek tulajdonított jogok igazi alanyainak; ezzel azonban olyan természetes személyekre bontja a jogi személyt széjjel, akik éppen azokkal a jogokkal, amelyeket a jogi személynek tulajdonítunk, nem bírnak, akik szerzőnk szerint is egészen sajátos jogok alanyakul tekinthetők csupán. Serment éppen ezért kénytelen az alanyi jogok egész rendszerét a saját konstrukciójának érdekében átalakítani. S mikor „tulajdonos nélküli javakról“ beszél, akkor tulajdonképpen beismeri azt, hogy azon jogok számára, amelyeket a jogi személynek szokás tulajdonítani, jogalanyt nem talált s ezért kénytelen volt ezeket a jogokat magukat is kiküszöbölni, nehogy azok alanytalan jogok gyanánt lebegjenek a jogi személyek helyén. VAREILLES-SOMMIERES konstrukciójának ezzel szemben meg van az a nagy előnye, hogy az alanyi jogok rendszerén nem kell változtatásokat eszközölnie. Az ő felfogásában azonban a jogalany ha-

gyományos fogalma kerül veszélybe; midőn igen sokszor az egész emberiséget, helyesebben az összes embereket kénytelen bizonyos jogok alanyakul megjelölni, akkor valójában igen közel jut az alanytalan jogok elméletéhez; ami mindenkié, az tulajdonképpen senkié sem.

Amíg tehát SERMENT az *alanyi jog* hagyományos rendszerét támadja meg, addig VAREILLES-SOMMIERES a *jogalany* hagyományos fogalmával kerül ellentétbe. A jogi személy konstrukcióját kiküszöbölő ezen elméletek, amelyek a jogi személyt természetes személyekre bontják, amelyek tehát látszólag csupán a jogi személy mesterséges konstrukciója ellen irányulnak és nem irányulnak a hagyományos jogi alapfogalmak ellen, végső konszekvenciáikban mégis megtámadják magukat ezeket a jogi alapfogalmakat is, s ekként logikusan elvezetnek a jogi személyt kiküszöbölő elméletek azon alább tárgyalandó másik nagy csoportjához, amely a jogelmélet forradalmi átalakításával, a jogalany és az alanyi jog hagyományos fogalmainak a lerombolásával akarja a jogi személyeket száműzni a jog birodalmából.

SERMENT felfogásának VAREILLES-SOMMIERES elméletével való egybevetéséből levonhatjuk azonban azt a további tanulságot is, hogy bár mindketten ki akarják küszöbölni a jogi személyeket, ez mégsem sikerül tökéletesen egyiküknek sem. Mindkettőjük felfogásában visszatér kísérteni ez a konstrukció, mindkettőjüknél megjelenik halvány körvonalakban a jogi személy képe. Mindketten halálra ítélték a jogi személyeket, de azért egyiküknek sem sikerült teljesen agyonütni őket.

SERMENT felfogásában nézetünk szerint több igazság rejlik, mint VAREILLES-SOMMIERESÉBEN. A jogi személyben összefoglalt jogok alanyakul a megjelölésénél SERMENT valóban azokra a reális alkotóelemekre, a *szervi cselekvésekre* mutat rá, amelyekből a jogi személyt a jog felépítette. Hibája Serment felfogásának csupán az, hogy a szervi cselekvéseket nem választja külön a szervektől, az adminisztrátoroktól, mint természetes személyektől, a jogi személynek a szerv által gyakorolt jogait nem különbözteti meg a szervnek, mint természetes személynek, saját jogaitól, holott a tételes jog ezt a két jogkört élesen elválasztja egymástól, s a jogi személy összes szerveinek szervi cselekvéseit normatív kapcsokkal összefog-

lálva egyetlen jogalanyiságot, egyetlen egységes jogalanyi funkciót alkot meg belőlük.

Igen sokban megegyezik SERMENT felfogásával HÖLDER teóriája.³⁸³ Hölder is csupán az embert tekinti jogalanynak, jogi értelemben vett személynek, s a természetes személyek mellett jogi személyeket igazi jogalanyok gyanánt nem ismer el.³⁸⁴ A jogi személyeknek tulajdonított jogok alanyai szerinte is azok, akik ezen jogokkal rendelkeznek, azokat gyakorol-

³⁸³ Míg Serment pár oldalon fejt ki teóriáját, Eduard Hölder terjedelmes és terjengős munkát ír ebből a célból: „*Natürliche und juristische Personen*” címmel. (Leipzig, 1905, XII. 362. l.) Egyes kritikák ellen védekezik „*Das Problem der juristischen Persönlichkeit*” c. ugyancsak nem kis terjedelmű értekezésében. (Jherings Jahrbücher f. d. Dogmatik des bürgerlichen Rechts, 53. köt. 1908, 40–107. ll.) Minthogy egyes kérdéseket itt élesebben világít meg, mint könyvében, alább nem egyszer erre az értekezésére is hivatkozni fogunk.

³⁸⁴ I. m. 342. l.: „... eine wirkliche Person (ist) nur der Mensch, und zwar teils eine selbständige, teils eine unselbständige . . .”; u. o. 241. l.: „... als wirkliche Subjekte . . . nur Menschen . . .”; u. o. 39. l.: „... so besteht kein Grund zur Annahme, dass es Personen gibt die keine Menschen sind”. — Ezt a felfogását szerzőnk azonban nem az *alanyi jog* mivoltából kiindulva indokolja meg, úgy mint Serment. Nagyjában ugyan Hölder is az akaratban látja az alanyi jog lényegét, az alanyi jognak azon fajtája mellett azonban, amely a hatalommal egyértelmű, ismeri az alanyi jognak egy másik fajtáját is, amely az „önálló személyeket” illeti meg, és amely „hivatali gondoskodásra való igényt” jelent. (V. ö. i. ért. 51. l.) Tulajdonképpen a személyiség fogalmából kiindulva jut szerzőnk arra a következtetésre, hogy jogi értelemben vett személy is csak az ember lehet; a testi-lelki és erkölcsi értelemben vett személyiség fogalma az az alap, amelyre a jogalanyiságról vallott nézeteit felépíti. A jogalany fogalma szerinte értékelő fogalom, jogalany az, aminek „önálló értékét” a jog elismeri; a jog azonban nem tulajdoníthat akárminek ilyen „önálló jogi jelentőséget”, értéket. (I. ért. 41. és 51. ll.) Az emberi élet az, amely megérdemli, hogy a jog ilyen önértéket tulajdonítson neki és a jog valóban ma már minden embert jogi önértéknek és így személynek, jogalanynak ismer el. Szerző maga állapítja meg idézett értekezésében könyvéről, hogy: „mein ganzes Buch (geht) von dem Werte des Lebens und dem besonderen Werte des menschlichen Lebens aus . . .”. A kiindulópont tekintetében tehát szerzőnk felfogása teljesen hasonló *Stammier* felfogásához, aki abból indul ki, hogy jogalany az, amit a jog öncélnak tekint. — A jogi személyeket szerzőnk se önálló, se önállótlannak személyeknek nem ismeri el, hanem csupán *jogviszonyoknak* tartja őket: „So ist die juristische Person . . . ein Rechtsverhältnis, und zwar teils ein Amtsverhältnis, teils ein Gemeinschaftsverhältnis”. (I. m. 341.)

ják, vagyis a jogi személy adminisztrátorai, kezelői (Verwalter), a jogi személy szervei.³⁸⁵ Szerinte is ezek az adminisztrátorok a jogi személynek tulajdonított, de igazában őket megillető jogokat nem a saját érdekükben, hanem mások érdekében, közelebbről a jogi személy céljának az érdekében kötelesek gyakorolni. Hölder felfogása szerint ezek a jogok éppúgy átalakulnak sajátos természetű jogokká, a „kezelők” adminisztrációs jogává, mint SERMENT szerint; sőt Hölder még sokkal nagyobb súlyt vet erre az átalakulásra és különös gondal fejt ki azt a felfogására nézve igen jellegzetes gondolatot, amelyet Sermentnél kifejtve nem találtunk, hogy a jogi személynek tulajdonított alanyi *magánjogok*, amelyek igazában az adminisztrátorokat illetik meg, valójában alanyi *közjogok*, az adminisztrátorok „*hivatali jogai*” (Amtsrecht). Ezáltal a jogi személyek kérdését úgyszólván teljesen a közjog területére viszi át, s ezen felfogása alól, — amint látni fogjuk, — csupán egyetlen kivételt ismer: az egoista célú egyesületeket.³⁸⁶ Hölder elméletében éppúgy megtaláljuk a „*tulajdonos nélküli javak*” gondolatát, mint Serment teóriájában.³⁸⁷ S megegyezik Hölder felfogása a Sermentével még abban is, hogy ő is megtartja mindennek dacára a jogi személy *fikcióját*.³⁸⁸

Annak a közös vezérlő eszmének, hogy az igazi jogalany az, akit a joggal való rendelkezés hatalma megillet, ami mind Serment, mind Hölder felfogásának az alapmotívuma, következetes végiggondolásában és a konszekvenciák levonásában

³⁸⁵ I. m. 305. l.

³⁸⁶ I. m. 302. l.: „Mit Ausnahme der egoistischen Vereine existiert bei allen juristischen Personen ein Gebiet amtlichen Waltens”. U. o. 303. l.: „Die amtliche Macht und Pflicht ist eine Macht und Pflicht des Amtsträgers . . .”. U. o. 301. l.: „Nach der im vorstehenden durchgeführten Auffassung gehören die juristischen Personen durchweg dem Gebiete des öffentlichen Rechtes an mit Ausnahme des rechtsfähigen egoistischen Vereins”.

³⁸⁷ V. ö. pl. l. m. 186. l.: „Einen Eigentümer haben diese Sachen nicht; denn nicht kraft Eigentums, sondern von Amts wegen haben die durch die Staatsverfassung dazu berufenen Menschen Macht über sie . . .”.

³⁸⁸ I. m. VIII. l.: „Es wird nicht an solchen fehlen, die unsere Auffassung der juristischen Personen ohne Rücksicht auf ihren übrigen Inhalt für rückständig erklären wegen der ihr mit der Lehre Savignys gemeinsamen Statuierung einer *Fiktion*”. Hogy milyen értelemben tekinti szerzőnk a jogi személyeket jogi fikcióknak, arról alább lesz szó.

Hölder két irányban is jelentékenyen tovább megy, mint Serment: alkalmazza ezt az alapgondolatot egyrészt a cselekvőképtelen természetes személyekre és másrészt a közjogi jogi személyekre és az államra is. Nem riad vissza tehát attól, hogy felfogását azon területeken is következetesen érvényesítse, ahol az a legnagyobb nehézségekbe és akadályokba ütközik.

A cselekvőképtelen természetes személyekre vonatkozólag szerzőnknek az az álláspontja, hogy a cselekvőképteleneknek tulajdonított jogok igazi alanyai a törvényes képviselők, akik ezeket az őket hivatali jogokként megillető jogukat a cselekvőképtelenek érdekében tartoznak gyakorolni. A cselekvőképtelen egyén tehát tulajdonképpen *tárgya* azoknak a számára gondviselést jelentő hivatali jogoknak, amelyeknek *alanya* a törvényes képviselő.⁸⁹⁰ Hölder felfogása itt egy rendkívül kényes ponthoz érkezett el. Ő, aki az ember erkölcsi értékéből, a testi-lelki és erkölcsi értelemben vett személyiség gondolatából indult ki a jogi értelemben vett személyiségnek, mint felfogása szerint az erkölcsi személyiségen felépülő fogalomnak, a meghatározásánál, közel jut ahhoz, hogy az emberek bizonyos széles köreit jogtárgyaknak, dolgoknak tekintse és megfossza a jogi értelemben vett személyiségtől, amivel éles elentétbe kerülne a tételes jog álláspontjával is. Hogy ezt a kellemetlen következményt elkerülje, szerzőnk a személyiségnek egy különös fajtáját alkotja meg az „önállótlan személy” (unselbständige Person) fogalmában. Ez az „önállótlan személy” eléggé furcsa alkotás. Szerzőnk szerint az „önállótlan személynek” „nincsen saját hatalma, hanem csupán arra van igénye, hogy valamely idegen hatalom az ő érdekében gyakoroltassék; ennek az igénynek a megvalósulását azonban semmi más nem

⁸⁹⁰ I. m. 120. l.: „Wo immer die Verwaltung eines Vermögens einem anderen als seinem nominellen Subjekte zukommt, da ist, so lange dies zutrifft, der Mensch, dem es zugeschrieben wird, nicht Subjekt der durch dessen Existenz gegebenen rechtlichen Macht, die vielmehr als eine amtliche seinem gesetzlichen Vertreter zusteht“. U. o. 128. l.: „Der handlungsunfähige Mensch ist nicht Subjekt eigener, aber Objekt fremder rechtlicher Macht“. U. o. 191. l.: „Die Angelegenheiten des Mündels wahrnehmend, nimmt der von Staats wegen existierende Vormund an seinem Teile die Staatsangelegenheit der Fürsorge für solche Menschen wahr, die nicht selbst für sich sorgen können“. U. o. 357. l.: „Durch das Vormundschaftsrecht ragt das öffentliche Recht in das Privatrecht hinein“.

biztosítja, mint a hatalom birtokosának kötelességszerű viselkedése“.⁸⁹⁰ Az „önállótlan személyt” is megilleti tehát valamilye jog, nem mint hatalom, hanem mint pusztán igény — mondhatnók talán, hogy mint pusztán erkölcsi igény, — s ennek folytán ő is jogalany; jogalanyisége azonban nem jelent egyebet, mint azt, hogy ő egy idegen hatalom tárgya: „a jogalanyiség tulajdonsága éppen annak folytán illeti meg, hogy más embereknek hatalmuk van felette“.⁸⁹¹ Eltekintve attól a sok nehézségtől, amely a hatalom tárgyával azonosított „önállótlan személy” fogalmának a velejárója, felmerül az a kérdés, hogy előbbre viszi-e az elméletet, avagy csupán egyhelyben való körbeforgást jelent-e az, ha a „cselekvőképtelen személy” fogalmát az „önállótlan személy” fogalmával helyettesítjük?

Ugyancsak nagy akadályokba ütközik szerzőnk akkor is, midőn elméletének vezérlő gondolatát a *közjogi jogi személyekre* és az *államra* is következetesen alkalmazza. Szerinte az államhatalomnak az alanya nem az állam, hanem az államszervek. Az államnak mint magánjogi jogi személynek (fiskus) tulajdonított jogok alanyai ugyancsak az államszervek; az állam javai pedig tulajdonos nélküli javak, minthogy nem magánjogi tulajdonban, hanem az államszervek hivatali hatalmában vannak. Az alattvalók, akik az államszervek hatalmának tárgyai, „önállótlan személyek” ebből a szempontból. Az államszervek azonban tartoznak saját jogukként birt. hivatali hatalmukat az

⁸⁹⁰ I. ért. 51. l.: „Ich kann ein Recht haben als eine selbständige Person, der dessen eigene Durchsetzung zusteht, und als eine unselbständige Person, die für seine Realisierung auf das Verhalten anderer dazu verpflichteter Personen angewiesen ist. Mein Recht im ersten Sinne ist eine Macht, die ich haben kann um meinetwillen und um anderer willen, in welchem Fall sie verbunden ist mit der Pflicht ihrer Ausübung zum Besten der anderen oder einem Rechte anderer gegen mich im zweiten Sinne. Dieses ist nicht eine eigene Macht, sondern ein Anspruch auf die Ausübung fremder Macht zum Besten des Berechtigten, dessen Realisierung durch nichts anderes gewährleistet ist als durch das pflichtmässige Verhalten des Machthabers“. — V. ö. i. m. 129. l.: „Die unselbständige Person ist im engeren und eigentlichen Sinne des Wortes keine Person“.

⁸⁹¹ I. ért. 52. l.: „... (er hat) die Eigenschaft eines Rechtssubjektes ... gerade dadurch, dass andere Menschen um seinetwillen rechtliche Macht über ihn haben ...“

összesség, a köz érdekében gyakorolni.³⁹² — Szerzőnk ezen felfogása az állam tökéletes atomizálása: az államot egyéni hatalmi és függőségi viszonyok tömegére, az alanyi közjogok tömkelegére bontja. S minthogy az alanyi közjog szerzőnk szerint nem jelent egyebet, mint olyan egyéni jogot, amely nem a jogosított saját érdekében, hanem más emberek érdekében gyakorlandó, az államszerv sem egyéb, mint: az az ember, aki önzetlen cselekvésre köteles.³⁹³ Hogy milyen ingatag alapot ad ez a felfogás az államszerveknek, vagyis a közjogi természetes személyeknek és a magánjogi természetes személyeknek a megkülönböztetésére — (mert csak természetes személyekről lehet mind a közjog, mind a magánjog területén szó szerzőnk szerint) — arra nézve jellemző, hogy felfogásának szigorú konszekvenciáit levonva nem lenne államszerv az, aki jogait mások érdekében gyakorolja, ha nincsen kötelezve erre, s másrészt államszerv volna az, aki jogait mások érdekében köteles gyakorolni, mégha valójában nem is gyakorolná őket mások érdekében. Azokkal a nehézségekkel, amelyekbe szerzőnk individualista-atomizáló állam-szemlélete ütközik, nem lehet feladatunk részletesen foglalkozni. E helyen csupán azt a kérdést akarjuk felvetni, hogy ha az állam helyére

³⁹² I. m. VII. 1.: „... die dem Gemeinwesen zugeschriebenen Rechte und Verbindlichkeiten sind Rechte und Verbindlichkeiten der in Gemässheit seiner Verfassung in seinen Angelegenheiten zuständigen Menschen“. U. o. 189. 1.: „Gleich der Macht des Vormundes über Mündelgut ist die Macht der Staatsorgane über Staatsgut deren eigene, aber nicht privatrechtliche, sondern amtliche Macht und daher kein Eigentum“. U. o. 185. 1.: „Gleich dem Staate selbst ist das Staatsgut ein gemeinsames Gut der Staatsangehörigen... (Das Staatsvermögen) kommt ihm (dem Staatsangehörigen) aber, soweit er nicht ein Staatsorgan ist, nicht zugute als einer selbständigen, sondern nur als einer unselfständigen Person oder einem Objekte staatlicher Fürsorge“. U. o. 212. 1.: „... die Bezeichnung der Gehorsamspflicht als einer dem Staat gegenüberbestehenden (Ist) nur eine zusammenfassende Bezeichnung aller gegen alle kompetenten staatlichen Organe bestehenden Gehorsamspflichten“. — V. ö. továbbá u. o. 69., 123—124., 184., 186., 187., 193—196., 204., 209., 210., 234., 237—239. II.; i. ért. 63. 1. — Az államról elmondottakat alkalmazza szerzőnk a községekre és más közjogi korporációkra is. I. m. 201—202. II., 226. I.

³⁹³ I. m. 353. 1.: „Wir können im Ganzen das Privatrecht bezeichnen als ein Gebiet des individuellen Fürsichseins, das öffentliche Recht als ein Gebiet des Füreinanderseins der Menschen“. Továbbá u. o. 133., 271—272. II., i. ért. 58. 1.

az embertársaik érdekében való cselekvésre köteles emberek tömegét állítjuk, ha az államnak természetes személyekre való felbontása után a jog síkjában nem látunk egyebet, mint részint a saját érdekükben, részint mások érdekében cselekvő egyéneket, egyszóval, ha az államot teljesen megsemmisítjük, vajjon van-e értelme akkor annak, hogy államszervekről beszéljünk?

Pedig az államszerv fogalma rendkívül fontos fogalom Hölder elméletében. Eltekintve attól, hogy magát az államot is államszervekre bontja szét, és hogy a többi közjogi személyt is ekként magyarázza, az u. n. magánjogi jogi személyekben sem lát, — az egoista célú egyesület kivételével, — egyebet, mint államszerveket.

Az alapítványnál nyilvánvaló szerinte, hogy „az alapítványnak tulajdonított jogok és kötelezettségek az ügyeiben illetékes és eszközei felett rendelkező emberek hivatali jogai és kötelezettségei“.³⁹⁴ Minthogy pedig az alapítvány adminisztrátorainak az őket saját jogaik gyanánt megillető ezen hivatali jogokat mások érdekében kell az alapítvány céljának megfelelően gyakorolniok, minthogy eszerint ők is a közérdekű célokról való gondoskodás állami feladatát (die Staatsangelegenheit der Fürsorge) látják el, minthogy továbbá az alapítvány keletkezése állami aktusra, az alapító okirat állami jóváhagyására vezethető vissza, s ennekfolytán az adminisztrátorok állásukat ezen állami aktusnak köszönhetik, minthogy az alapítvány felett államszervek gyakorolják a felügyeletet s az adminisztrátorok ezeknek felelősséggel tartoznak, s minthogy az állam nemcsak az alapítványok élete felett gyakorol állandó felügyeletet, hanem az alapítvány megszűnésénél is fontos szerepet játszik: szerzőnk bizonyítottan látja azt, hogy tulajdonképpen az alapítvány adminisztrátorai sem egyebek, mint államszervek. „Az alapítvány kezelője, — mondja, — sem nem az alapítványnak, sem nem az alapítónak, hanem az államnak a szerve, . . . amely a kezelést reá ruházta, és amelynek magasabb szerveivel szemben hivatali felelősséggel tartozik és nekik alárendelve van“.³⁹⁵

³⁹⁴ I. m. 246. I.

³⁹⁵ I. m. 256. I. — Szoktak kizárólag magánérdekeket szolgáló alapítványokról, például családi alapítványokról beszélni, sőt maga a tétéles jog is használja nem egyszer ezt a megjelölést. Hölder ezzel szemben ki-

Az alapítvánnyal teljesen azonos elbírálás alá vonja szerzőnk a közérdekű célokat szolgáló egyesületet (altruistischer Verein). Az ilyen egyesület alapításával szerinte tulajdonképpen egy olyan alapítvány keletkezett, „amelynek kezelése egy egyesületre van bízva. Az egyesület itt nem más, mint az alapítvány kezelésének céljára alkotott kollégium”.³⁹⁶ Az altruista egyesület összes tagjai tehát úgy tekintendők, mint egy közérdekű cél szolgálatára rendelt alapítvány kezelői. Az altruista egyesületnek tulajdonított jogok alanyai ezért valójában az egyesület tagjai, akiket ezek a jogok természetesen nem mint alanyi magánjogok, hanem mint alanyi közjogok, mint „hivatali jogok” illetnek meg. A közérdekű egyesület éppúgy az állami igazgatás része szerzőnk szerint mint az alapítvány.

Igaz, hogy szerzőnk később maga is beismeri, hogy könyve „nem vette eléggé figyelembe az altruista egyelet és az alapítvány közt fennálló azon különbséget, hogy utóbbi az állam révén, előbbi pedig tagjainak akaratából létezik”.³⁹⁷

mutatni igyekszik, hogy ezen esetekben is közérdekű alapítványokkal van dolgunk. V. ö. i. m. 258. l. „Der Stiftungszweck ist nie ein privater”. U. o. 259. l.: „Das BGB unterscheidet in §. 89. von den durch seine Bestimmungen normierten privaten Stiftungen die Stiftungen des öffentlichen Rechtes. Beide lassen sich aber gegeneinander nicht abgrenzen”.

³⁹⁶ I. m. 288. l.

³⁹⁷ I. ért. 91. l.: „Mein Buch hat nicht genügend die Verschiedenheit des altruistischen Vereins und der Stiftung beachtet, dass diese von Staats wegen, dagegen jener durch den Willen seiner Mitglieder existiert”. U. o. 87. l.: „Der Verein existiert durch den Willen seiner Gründer, denen bei Erfüllung der gesetzlichen Erfordernisse der Staat die zu seiner Rechtsfähigkeit erforderliche Eintragung schuldet. Die Stiftung existiert erst durch die dem Stifter nicht geschuldete staatliche Genehmigung, und was von ihrer Existenz gilt, das gilt ebenso von der Organisation ihrer Verwaltung, die auch als eine durch die Stiftungsurkunde bestimmte doch nicht schon durch den Willen des Stifters, sondern erst durch den Willen des Staates zu Recht besteht”. Könyvében ugyan még azt tanította, hogy: „Von selbst versteht sich, dass die Gründung eines solchen (t. i. altruistischen) Vereins nicht lediglich eine private Vereinbarung sein kann. Eine solche kann nicht amtliche Zuständigkeit und Obliegenheit . . . begründen . . .” (I. m. 290—291. l.) És úgy látta, hogy a közérdekű egyesület keletkezéséhez szükséges állami közreműködés az állami jegyzékbevitelben rejlik: „Haben wir aber die von uns gebildete Vereinigung als eingetragenen Verein in das Vereinsregister eintragen lassen, so ist vollzogen die durch das Verlangen der Eintragung von uns beantragte staatliche Verwandlung unseres Vereines in einen von Rechts wegen jenem Zwecke dienenden und damit des

Mindazonáltal nem lát okot ama alapvető felfogásának a megváltoztatására, hogy „mind az u. n. magán-alapítvány kezelője, mind az altruista egyesület, közvetve az állam szerve”.³⁹⁸ Az alapítvány adminisztrátorai és a közérdekű egyesület tagjai egyaránt hivatali jogokat gyakorló közvetett államszervek.

Hogy szerzőnk az alapítványnak az adminisztrátorait, az egyesületnek azonban nem a szerveit, hanem összes tagjait tekintti igazi jogalanyoknak, az azzal a véleményével függ össze, hogy az egyesület minden egyes tagja szükségképpen részt vesz szavazati jogának gyakorlásával az egyesület igazgatásában.³⁹⁹ Az egyesület tagjai tehát tulajdonképpen azonosak azokkal, akiket egész tág értelemben az egyesület adminisztrátorainak, kezelőinek, igazgatóinak, szerveinek nevezhetni. Amint láttuk, Serment is ilyen tág értelemben óhajtott meghatározni az adminisztrátorok körét.⁴⁰⁰ Felmerülhet azonban az a kérdés, hogy vajjon abban az egyesületben is a tagok összességét tekintené-e szerzőnk az egyesületnek tulajdonított jogok igazi alanyai gyanánt, amelyben a tagok egyrészének se szavazati joga, se más beleszólása az ügyek intézésébe nincsen? Ilyen szavazat nélküli tagokkal találkozunk például a „szavazat nél-

Vereinsvermögens in ein solches, über das wir nicht mehr als Eigentümer sondern amtlich gebieten . . .” (I. m. 291. l. Az aláhúzások tőlem származnak.) Kérdezhetnők ugyan, hogy miért nem alkalmazza ugyanezt a felfogást az egoista egyesületekre is, amelyeket a jogképesség elnyerése végett éppúgy jegyzékbe kell vétetni, mint az altruista egyesületeket, e helyett azonban csupán szerzőnknek egy másik saját nyilatkozatára akarunk hivatkozni, amely éles ellentétben van az előbb idézettel: „Eine Lesegesellschaft, — mondja pár lappal előbb, — die sich in das Vereinsregister hat eintragen lassen, soll ein ganz anderes Ding sein als bisher und als andere nur dadurch, dass sie diese Eintragung nicht begehrt und erlangt haben, sich von ihr unterscheidende Gesellschaften, denen sie gegenüberstehen soll als etwas, das derselben Art von Dingen angehört wie der Staat und die Gemeinde. Jeder Laie fühlt, dass eine solche Auffassung Gleichartiges trennt und Ungleichartiges verbindet”. (I. m. 266. l.)

³⁹⁸ I. m. 307. l.: „Wir haben gesehen, dass auch der Verwalter einer sogenannten privaten Stiftung sowie der altruistische Verein ein mittelbares Organ des Gemeinwesens ist”.

³⁹⁹ I. m. 312. l.: „ . . . Träger solcher Macht bezüglich eines Vereinsvermögens (sind) alle Vereinsmitglieder durch ihr Stimmrecht . . .” U. o. 313. l.: „ . . . (der Verein hat) keinen Leiter . . . , dem neben seinen Mitgliedern eine eigene Kompetenz zukommt”. Továbbá u. o. 288., 291. ll.

⁴⁰⁰ L. fentebb a 362. jegyzetben idézett helyét.

küli részvény" intézményét elfogadó részvénytársaságokban, de találkozhatunk ezzel a jelenséggel altruista egyesületekben is, amelyeknek sorában helyet foglalhat például egy olyan tudományos társaság is, amelyben a rendes tagokon kívül a többi tagoknak az egyesület ügyei intézésébe beleszólásuk nincsen.⁴⁰¹ S ezzel kapcsolatban felmerülhet az a további kérdés is, hogy az egyesület igazgatásában való részvétel igen különböző mértékének nem kellene-e jelentős változásokat okoznia a jogalanyiságban is Hölder elméletének szelleme szerint? Ezen kérdések az egoista egyesület Hölder-féle magyarázatánál birnak nagyobb jelentőséggel, s ezért annak ismertetése után fogunk reájuk feleletet keresni.

Az *egoista célú egyesület* az egyedüli jogi személy, amelynek jogait szerzőnk nem államszervek hivatali jogaira, hanem az egyesületi tagok magánjogaira bontja széjjel. Az egoista egyesület vagyona szerinte az összes tagok közös vagyona, s az ilyen egyesület tulajdonképpen nem is más, mint társas viszony (*societas*), azzal az egy különbséggel, hogy a tagok vagyoni felelőssége vagyonuknak azon részére van korlátozva, amely „egyesületi vagyonnak“ tekintetik. Az egoista egyesület nem egyéb, mint privilegizált társaság.⁴⁰²

Hogy szerzőnknek ez a felfogása mennyire ellenkezik a tétéles jog álláspontjával, amely altruista és egoista egyesületek közt nem állít fel ilyen mély szakadékot és a kétfajta egyesületet hasonló természetű jogi jelenségek gyanánt kezeli, arról most nem akarunk részletesebben szólni. Nyilvánvaló, hogy szerzőnk a tőle állított mélyreható különbség alapját abban látja, hogy az altruista egyesület esetében az igazi jogalanyok, vagyis a tagok, jogaikat nem a saját érdekükben, hanem „mások javának az előmozdítására“ gyakorolják, s ezért jogaik „hivatali“ jogok, — az egoista egyesület esetében ellenben (minthogy ezen egyesület „kizárólag tagjai érde-

⁴⁰¹ Amerikában igen elterjedt intézmény a szavazat nélküli részvény, amelyet a német részvényjogi reformtervezet is meg akar honosítani. Közérdekű egyesületeknél pedig nálunk is előfordul az olyan „pártoló tagság“, amely az egyesület által nyújtott előnyök élvezetére jogosít, de az egyesület igazgatásába beleszólási jogot nem ad.

⁴⁰² I. m. 288., 293—294., 301., 307. ll.

kében áll fenn“) az igazi jogalanyok, a tagok, jogaikat kizárólag a saját érdekükben gyakorolják, ezek a jogok tehát nem „hivatali“ jogok, hanem tiszta magánjogok. Ha azonban ezzel szemben felvetjük azt az előbb érintett kérdést, hogy megállhat-e ez a felfogás olyan egoista egyesületek esetében is, amelyeknél az egyesület igazgatása csupán a tagok egy részét illeti meg, míg a tagok egy másik részének, esetleg a túlnyomó többségnek, az ügyek intézésére nincsen semmi befolyása, akkor arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy éppen Hölder felfogásának szellemében az egyesület jogainak igazi alanyaiul csupán azokat a tagokat tekinthetjük, akik e jogok felett rendelkeznek, vagyis az adminisztrátorokat, az egyesület szerveit. Az egyesület többi tagjai, akiknek az egyesület igazgatásába beleszólásuk nincsen, de akiknek az érdekében az adminisztrátorok az egyesület ügyeit vezetni kötelesek, csupán „önálló jogalanyoknak“ volnának tekinthetők; az adminisztrátorok pedig, akik nem a saját, hanem az összesség érdekében kötelesek jogaikat gyakorolni, „hivatali jogokat“ gyakorolnának és államszervekké válnának, minthogy a „másokról való gondoskodás állami feladatát“ teljesítenék. Ezen esetben tehát az egoista egyesület jogait is az adminisztrátoroknak mint közvetett államszerveknek a hivatali jogaira bonthatnók szét.

Amit a példaként felvett esetre nézve elmondhattunk, azt bizonyos megszorítással elmondhatjuk az egoista egyesületekre általában. Minden egoista egyesületben lesznek olyan tagok, akikre az egyesület ügyeinek vezetése túlnyomó részben hárul; ezek a vezetők a Hölder-féle felfogás alapján nézve „hivatali jogokat“ gyakorolnak mások érdekében; a többi tagok ennek a hivatali gondoskodásnak a tárgyai és ebben az értelemben „önálló jogalanyok“; „önálló jogalanyiságukhoz“ hozzájárul az „önálló jogalanyiságnak“ is egy szilánkjá, amennyiben valamely csekély mértékben szavazati joguk gyakorlása által ők is beleszólhatnak az egyesületnek tulajdonított jogok gyakorlásába; s ha szavazati jogukat kizárólag a saját magánérdekükben gyakorolhatják, akkor e részben tiszta magánjogoknak volnának „önálló jogalanyai“, mígha ők is az összesség érdekét kötelesek szem előtt tartani, akkor az ő jogaik is hivatali jogok volnának. Látjuk tehát, hogy az egyesület igazgatásában való részvétel különböző mértéke sze-

rint az egoista egyesületben összefoglalt jogokat az „önálló” és „önállótlan” jogalanyok hivatali és magántermészetű jogaira, valamint a „gondoskodásra való igények” nagy tömegére kellene felbontanunk Hölder álláspontjának következetes átgondolásával. Minthogy az egoista egyesületekben is széleskörű érvényesülést nyerhet ezen az alapon a „hivatali” tevékenység, nem volna akadálya annak sem, hogy az egoista egyesületeket is, — s ekként most már az összes jogi személyeket, — a közjog területére toljuk át.

Kétségtelen, hogy szerzőnk felfogásában bizonyos következetlenség mutatkozik. Ha valamely emberi tevékenység közjogi jellegéhez elegendő az, hogy ez a tevékenység „mások érdekében” fejtsék ki, akkor az egoista egyesületeknél is tág tere van a vezetők közjogi jellegű „hivatali” tevékenységének. Ha azonban a közjogi jelleghez ez még nem elegendő, akkor az alapítvány és az altruista egyesület közjogi jellegéhez is szó férhet.

Ugyancsak sok határozatlanság és következetlenség nyilvánul meg szerzőnknek az „önállótlan jogalanyra” vonatkozó felfogásában. Szerinte mindott, ahol bizonyos személyeknek közjogi jellegű tevékenységével találkozunk, egyúttal azoknak az embereknek, akiknek az érdekében ez a közjogi jellegű tevékenység kifejtendő, az „önállótlan jogalanyisága” forogna fenn. Az államnak tulajdonított jogok mint saját jogok az államszerveket illetik meg szerzőnk szerint, az összes állampolgároknak igényük van azonban arra, hogy ezek a jogok az ő érdekükben gyakoroltassanak, az állampolgárok tehát ezen igényük folytán „önállótlan jogalanyok”. Ugyanez a helyzet szerinte a többi közjogi jellegű testületnél is. Az alapítványban foglalt jogok alanyai szerinte az alapítvány kezelői; míg az alapítvány desztinatáriusai: „önállótlan jogalanyok”. Az altruista egyesületnél hasonlóképpen áll a dolog: „önálló jogalanyok” az egyesületi tagok, „önállótlan jogalanyok” pedig azok, akiknek érdekében az egyesület működését kifejti. S végül a cselekvőképtelen természetes személyek esetében a törvényes képviselők az igazi jogalanyok, s a cselekvőképtelenek csupán „önállótlan személyek”.

Mindott tehát, ahol a jog gyakorlása, az alanyi jogban foglalt rendelkezési hatalom, elválnak attól az előnytől, amelyet

az alanyi jog az érdekeltnek biztosít, szerzőnk felfogásában a jogalanyok megduplázódnak: azok a természetes személyek, akik a jogokat gyakorolják, az „önálló” jogalanyok, azok, akiknek az érdekében a jogokat gyakorolni kell, az „önállótlan” jogalanyok. Hölder nem foglal el határozott álláspontot az alanyi jogra vonatkozó akarat-elmélettel és érdek-elmélettel szemben. Alapjában véve az akaratelmélet felfogását vallja, mert hiszen igazi jogalanynak csak a természetes személyt ismeri el, még pedig éppen az a természetes személy „önálló” jogalany szerinte, akinek az akarata a jog gyakorlásában érvényesül. Az „önállótlan személyről” viszont megjegyzi, hogy az „a szó szűkebb és tulajdonképpeni értelmében nem jogalany”.⁴⁰³ Ennek dacára azonban mégis beszél „önállótlan személyekről” és az érdekeltet tekintti ilyen önállótlan jogalanyoknak, akik tulajdonképpen nem is jogalanyok. Az „önállótlan jogalany” fogalmában tehát nem láthatunk egyebet, mint az alanyi jogról szóló érdekelméletnek tett koncessziót. SERMENT felfogása e tekintetben sokkal határozottabb és következetesebb mint Hölderé. Serment szerint jogalany csak az lehet, akinek akarata van, s ennek folytán a jogi személyt azokra a természetes személyekre bontja szét, akik a jogi személynek tulajdonított jogokat gyakorolják.⁴⁰⁴ HÖLDER szerint alapjában véve szintén azok az igazi jogalanyok, akik a jogokat gyakorolják, s így a jogi személyeket ő is azokra a természetes személyekre bontja fel, akik a jogi személynek tulajdonított jogokkal rendelkeznek; mint „önállótlan jogalanyokat” odaállítja azonban ezek mellé az érdekeltet is, és ekként felfogása már átmenet jelent ahhoz a JHERING és VAREILLES-SOMMIERES által képviselt felfogáshoz, amely a jogi személyeket az érdekelt természetes személyekre, a desztinatáriusok körére bontja szét.

Annak, hogy Hölder az érdekeltet is elismeri legalább „önállótlan személyeknek”, még egy további konszekvenciája is van. Ha az a lény, amelynek az érdekében valamely hivatali jog gyakoroltatik, ezáltal önállótlan jogalannyá válik, akkor

⁴⁰³ L. fentebb a 390. jegyzetben idézett helyét.

⁴⁰⁴ Az, hogy Serment viszont a cselekvőképtelen természetes személyek esetére nem vonja le felfogásának szigorú konszekvenciáit, és hogy e tekintetben Hölder a következetesebb, más lapra tartozik.

felmerül az a kérdés, hogy vajon csupán természetes személyek lehetnek-e ilyen önálló jogalanyok, tekintve, hogy vannak olyan jogok is, amelyeket nem valamely természetes személy, hanem valamely állat érdekében, vagy általában valamely meghatározott cél érdekében kell gyakorolni. Hölder maga is felveti azt a kérdést, hogy az állatok és növények szükségleteiről való gondoskodás kötelessége, amely bizonyos emberekre hárulhat, nem teszi-e az állatokat és növényeket önálló jogalanyokká? És erre a kérdésre csupán azért ad tagadó választ, mert szerinte a tételes jog az állatok és növények életének önálló értéket nem tulajdonít; az állatokról és növényekről s esetleg élettelen tárgyairól való gondoskodás *mai jogunk szerint* ezért csupán az ezen állatok, növények vagy élettelen tárgyak iránt érdeklő emberek érdekeinek a gondozását jelenti. *Elvileg* azonban elismeri szerzőnk állatok, növények és élettelen tárgyak jogalanyiségének, vagyis „önálló személyiségének“ a lehetőségét. S ha a tételes jog megvalósítaná ezt a lehetőséget, úgy Hölder szerint, — aki e tekintetben KOHLER felfogását követi, — valóban „személynek“ kellene tekintenünk azt az állatot, azt a fát, vagy azt az élettelen tárgyat, amelynek a tételes jog alanyi jogokat tulajdonít.⁴⁰⁵ Ha azonban ez így van, ha élettelen tárgyak is lehetnek „személyek“, akkor elvont fogalmak vagy jogi konstrukciók miért ne lehetnének szintén azok? És mire való ak-

⁴⁰⁵ I. ért. 52—54. II., különösen 53. I.: „Insofern ist berechtigt Kohlers (Lehrb. I., 320.) Frage: Warum soll nicht ein Baum, warum nicht ein Tier Rechte haben können? Kennt ein Recht heilige Bäume oder Tiere, so kennt es auch ein gegen sie begangenes Unrecht und eine den Menschen obliegende Sorge für sie. Gibt es eigenes, von Rechts wegen ihrer Erhaltung und Pflege gewidmetes Vermögen, dessen Verwaltung zu diesem Zwecke den von Amts wegen in ihrem Dienste stehenden Menschen zukommt, so ist es von jenem Standpunkte aus in demselben Sinne ein Vermögen des bestimmten Baumes oder Tieres, in dem das zum Besten des Mündels von seinem Vormunde zu verwaltende Vermögen schon jetzt ein Vermögen des Mündels ist. Was so von Tieren und Pflanzen gelten kann, das kann ebenso gelten von leblosen Gegenständen, denen der Aberglaube eine solche Bedeutung zuschreibt, dass der Zweck ihrer Erhaltung und Pflege dem Zwecke der Erhaltung und Förderung menschlichen Lebens nicht untergeordnet ist“. (Aláhúzás tőlem.) Ebből az idézetből is kiténik, hogy szerzőnk mennyire nem jogász, hanem erkölcsi megfontolásokról vezetett magát jogi érvelései közben.

kor Höldernek az a törekvése, hogy a jogi személyeket természetes személyekre akarja felbontani? Hölder nem veszi észre, hogy az „önálló jogalany“ fogalmának a megalkotásával olyan ösvényre lépett, amely igen messze vezet el kiindulópontjától, az ember öncélúságának az erkölcsi gondolatától, és amely azonkívül ellentétbe hozza azzal az alapvető törekvéssel is, hogy a jogi személyeket természetes személyekkel helyettesítse.

Az *érdeknek*, közelebről a *közérdeknek* a gondolata az, amelyen Höldernek az az alapvető felfogása is nyugszik, hogy a jogi személyek (az egoista egyesületek kivételével) közvetett államszervek, s ekként a közjog területén helyezkednek el. A *jogi személyeknek ez a közjogias felfogása*, amely Hölder elméletének legjellemzőbb sajátossága, különben maga sincsen minden következetlenség és ellenmondás nélkül. Sok igazság van Hugo PREUSS-nek abban a kritikai megjegyzésében, amely szerint „különös ellentmondás“ az, hogy HÖLDER elméletében „az állam, amely nem volna más mint atomjainak összesege, misztikus Leviathan-ná növi ki magát, amely minden társas életet elnyel“.⁴⁰⁶ Valóban azt kell mondanunk, hogy ha az államot természetes személyek sokaságára bontjuk széjjel, amint azt Hölder teszi, akkor nem sok értelme van annak, ha a jogi személyek tevékenységében (egyetlen kivételtől eltekintve) *állami* tevékenységet látunk. Annak a Hölder elméletére nézve igen jellemző felfogásnak, amely a jogi személyeket (egyetlen kivételtől eltekintve) a közjog területére tolja át, súlya és jelentősége csak akkor lehet, ha a közjog lényegesen különbözik a magánjogtól; ha azonban az államot alkotóelemeire bontjuk, atomizáljuk és ekként az individuumokkal szem-

⁴⁰⁶ Hugo Preuss, Berliner Literaturzeitung, 1906. évi. 2338. s. köv. II. — Hölder a szövegben említett felfogás ellen I. ért. 76—77. s. 100—107. lapjain védekezik. „Dass nach meiner Auffassung, — mondja, — der Staat nichts als die Summe seiner Atome sei, ist eine ebenso unrichtige Behauptung, wie die umgekehrte, dass er nach ihr alles Gemeinleben verschlinge. Allerdings aber betone ich einesteils die Bedingtheit der Existenz von Gemeinleben durch die Existenz individuellen Lebens und anderenteils die Eingliederung jeder nicht dem individuellen Leben dienenden Gemeinschaft oder Organisation in die allgemeine Rechtsgemeinschaft oder den Staat“. (I. ért. 100. I.) Ez a védekezése azonban a könyvében kifejtett nézetekkel szemben pusztán állítás, amely nem bír meggyőző erővel.

beni önállóságát megsemmisítjük, — egyszóval, ha az államot a jogalanyok sorából eltüntetjük, amint azt Hölder teszi, — akkor igen kétséges, hogy lehet-e a közjog és magánjog között lényegbevágó különbséget tenni, lehet-e a közjog területét, ahová a jogi személyek telepítendők volnának, a magánjog területétől mint alapjában különböző jogvidéktől élesen elhatárolni? És nagy kérdés, hogy van-e ebben az esetben sok értelme annak, — amint ezt fentebb már megjegyeztük, — hogy egyáltalában közvetlen vagy közvetett államszervekről beszéljünk?

Hölder elméletének a legnagyobb nehézsége azonban nem belső ellentmondásaiban, hanem abban rejlik, hogy élesen szembe kerül a tételes jog felfogásával. Az előbbieken ismertetett lényeges állításainak majdnem mindegyike ellenkezik a jogászai szemlélettel. Talán felesleges volna ezt részletesen is bizonyítanunk. Hölder maga is elismeri, hogy felfogása ellentétben van a törvénykönyvvel.⁴⁰⁷ Jogi elméletre nézve bizonyára elég súlyos fogyatkozást jelent ez, különösen ha a kérdéses elmélet nem jogpolitikai vizsgálódás, tehát nem a tételes jog kritikája, hanem a jog világában fennálló jelenségek magyarázata akar lenni.

Hölder elméletéből bennünket kiváltképpen az a felfogása érdekel, amely a jogi személyeket természetes személyekre akarja redukálni. Ez a törekvés természetesen szintén ellenkezik a tételes jog álláspontjával. Kimutatható azonkívül az is, hogy szerzőnk maga sem tudja a jogi személyeket maradék nélkül természetes személyekre feloldani, hogy akárcsak Vareilles-Sommières vagy Serment elméletében, az ő elméletében is visszajár kísértetni a kiküszöbölni óhajtott jogi személy konstrukciója. Az a körülmény, hogy még azoknál a teoretikusoknál is, akik semmiféle végletes konszekvenciától vissza nem riadva, a hagyományos felfogás nem egy sarkalatos tételével, valamint a tételes jog álláspontjával éles ellentétbe jutva, törhetetlen kitartással fáradoznak azon, hogy a jogi személyek konstrukcióját kiküszöböljék a jog területéről, hogy Vareilles-Sommières-

⁴⁰⁷ I. ért. 78. l.: „Dass sie (meine Lehre) der Auffassung des BGB. zuwiderläuft, ist klar“. U. o. 85. l. I. m. 280. l.: „Der Gegensatz, in den sich unsere Auffassung zum Wortlaute des Gesetzes stellt . . .“; továbbá u. o. 259., 295—297. ll.

nél, Sermentnál és Höldernél is mindennek dacára feltűnik saját elméletükben is a jogi személy képe, vagy legalább is annak elmosódó halvány körvonalai az ő fejtegetéseikből is kibontakoznak: mindennél jobban bizonyítja, hogy a jogi személy konstrukciója, — legalább is ott, ahol a tételes jog ezt a konstrukciót alkalmazza, — nem lehet olyan könnyen kiküszöbölhető jelenség, amely felett a jogi elmélet egyszerűen napirendre térhetne.

A jogi személy konstrukciójának bizonyosfokú elismerése jelentkezik már abban, hogy Hölder, — amint azt kifejezetten kijelenti, — mint egyszerű jogi fikciót továbbra is megtűrné a jogi személyt.⁴⁰⁸ Úgy látszik ugyan, mintha a jogi fikciót pusztán „technikai segédeszköznek“, „metafórának“, „rövidített megjelölési módnak“ tartaná.⁴⁰⁹ Amidőn azonban reámutat arra, hogy a fikció olyan jogi hatást jelent, amely csak valamely kötelező jogtartalmi előírás alapján következhetik be,⁴¹⁰ akkor tulajdonképpen már nem tekinti azt csupán a jogi tartalom egyszerű kifejezési eszközének, nyelvi metafórának. Miben áll szerzőnk szerint a jogi személy esetében a fikció? Az egoista egyesületnél, — amelyet Hölder egészen más megítélés alá tartozónak vél, mint a jogi személyek egyéb fajtáit, — abban, hogy a jog a közös társas tulajdont úgy tekinti, mintha nem az egyesületi tagok közös tulajdona, hanem mintha egy az egyesületi tagoktól különböző ember tulajdona volna.⁴¹¹ Az összes többi jogi személyeknél a fikció kettős: a jog a közvetlen vagy közvetett államszerveket megillető hivatali jogokat úgy kezeli, mintha a szerv joga egy tőle különböző, mögötte álló személy joga volna, amelynek a szerv csak képviselője, és másrészt a szerv közjogi jellegű „hivatali“ jogait úgy tekinti, mintha azok a szerv által képviselt személy magánjogai volnának.⁴¹² Szerzőnk szerint az egoista egyesülettől eltekintve minden jogi személy tulajdonképpen államszerv, hivatal; de nem minden államszerv

⁴⁰⁸ L. fenti 388. jegyzetünket.

⁴⁰⁹ I. m. 340. l. („technisches Hilfsmittel“), 206. l. („eine Metapher“), 129. l. („abgekürzte Bezeichnung“).

⁴¹⁰ I. m. 333. l.: „Gleich jeder Rechtswirkung ist die Rechtsfiktion gegeben durch den Inhalt teils unmittelbar des Gesetzes, teils einer solchen Willenserklärung, die rechtliche Geltung hat“.

⁴¹¹ I. m. 340. l.

⁴¹² I. m. 340. l., továbbá 261. l.

személyesíthető meg jogi személyként. Ennek a megszemélyesítésnek szerinte két feltétele van: az egyik az, hogy a jog a hivatal viselőjének jogait úgy kezelje, mintha egy mögötte álló személy *magánjogai* volnának; a másik pedig az, hogy ez a fikción alapuló magánjogi jogalanyiség *ne interimisztikus*, átmeneti jellegű, hanem állandó jellegű legyen.⁴¹³ Ha azonban a jogi személy fikciójának ilyen határozott feltételei és hatásai vannak, akkor nehezen tartható fenn az a nézet, hogy ez a jogi fikció csupán „metafóra”, „rövidített kifejezési mód”. Szerzőnk világosan megállapítja azt is, hogy a jogi személy esetében a *jogi beszámítás* a természetes szemlélettől teljesen eltérő utakon halad.⁴¹⁴ Az a kérdés, amelyre feleletet kellene keresnie, az volna, hogy mit jelent ez a jogi beszámítás, mit jelent az, hogy a jog nem a jogot gyakorló természetes személyt, nem a szervet, hanem egy mögötte álló fingált személyt tekint nem hivatali, hanem magánjogi jogosítványok alanyául? Amit szerzőnk a jogi személy fikciójának a jellemzésére felhoz, az tulajdonképpen annak a konstatálása, hogy a tételes jog nem azt tekintti jogalanynak, amit ő, és nem olyan jogok alanyának tekintti, mint amilyenekről az ő elméletében szó van. Ez ismét csak azt bizonyítja, hogy a tételes jog tökéletesen ellentétben van a Hölder-féle konstrukcióval. Ennek az ellentétnek a jelentőségét, s általában azt, hogy micsoda érvényességet tulajdoníthatunk egyáltalában „a tételes jog valamely álláspontjának”, hogy mit jelent az, hogy a jog valamit így vagy úgy „kezel”, szerzőnk azonban nem magyarázza meg.

És nem magyaráz meg sok egyebet sem. Megállapítja azt, hogy „a hivatalviselő, mint hivatali érdekek képviselője, szembenáll sajátmagával, mint magánérdekek alanyával”,⁴¹⁵ hogy „a hivatal vagyona mind harmadik személyekkel szemben, mind a hivatal viselőjének magánvagyonával szemben különböző vagyonnak” tekintendő,⁴¹⁶ hogy „ugyanazon ember szembenállhat saját magával, mint magán és mint hivatalos hatalom alanya, avagy mint ezen és azon hivatalos hatalom alanya”, s hogy ugyanígy szemben állhat az egyessel, mint őt a

⁴¹³ I. m. 306. l., 319., 323. l.

⁴¹⁴ I. m. 342. l.: „... dass wir die Rechte und Pflichten, so die Handlungen ihrer Vertreter ihnen selbst zurechnen”. Továbbá u. o. 129. l.

⁴¹⁵ I. m. 343. l.

⁴¹⁶ I. m. 327. l.

saját érdekében megillető hatalom alanyával „az összesség, nem mint egy mellette létező személy, hanem mint a személyeknek őt is magában foglaló sokasága”.⁴¹⁷ Mit jelentenek azonban ezek a megállapítások egyebet, mint azt, hogy ugyanazon emberben néha több jogalanyiség egyesül (több jogi értelemben vett személy perszonális uniójáról beszélhetnénk ilyenkor), vagy legalább is, hogy a jog élesen megkülönbözteti az embert, mint természetes személyt megillető jogkört, az általa gyakorolt hivatalos jogok körétől.

Megállapítja szerzőnk továbbá azt is, hogy az a hivatalos jogkör, amely valamely embert szervi minősége folytán illet meg és amely élesen elkülönül az őt mint természetes személyt megillető egyéb jogok körétől, szorosan összefügg az ugyanazon szervezethez tartozó többi szervek hivatalos jogkörével, s hogy ennek folytán az ugyanazon szervezethez, az ugyanazon jogi személyhez tartozó szervek hivatalos jogkörei, — amelyekre szerzőnk a jogi személy jogait szétbontani akarta, — tulajdonképpen egy szorosan összefüggő, — s ennekfolytán fel sem bontható, — egységet alkotnak. Az államról különös nyomatékkal hangsúlyozza, hogy „az államhatalom egysége, aminek nem szabad hiányoznia, ha az állam nem akar felbomlani, csakis azáltal van biztosítva, hogy összes szervei összeműködnek, mert hatalmuknak, különböző voltuk dacára, közös alapja és célja van”.⁴¹⁸ Elismeri, hogy „az állam a bennefoglalt emberek változása dacára ugyanaz a jogviszony marad”,⁴¹⁹ s általában kiemeli, hogy „a hivatal hatalmának az egységét és identitását nem érinti az, hogy különböző embereket illet meg közösen és egymás után”.⁴²⁰ Mit jelent ez azonban egyebet, mint azt, hogy a jog azokból a szervi cselekvésekből, amelyeket élesen elválasztott a szervi működést kifejtő ember egyéb cselekvéseitől, s azokból a szervi jogkörökből, amelyeket elkülönített a szervet mint természetes személyt megillető magánjogok körétől, felépíti mint a szervi funkciót végző egyének változásában is állandó erős egységeket: a jogi személyeket. S mi egyebet jelent ez, mint azt, hogy Hölder felfogásának a háttérében is megjelenik a természetes személyekre felbontani

⁴¹⁷ I. ért. 70—71. l.

⁴¹⁸ I. m. 216. l.

⁴¹⁹ I. m. 212—213. l.

⁴²⁰ I. m. 351. l.

óhajtott jogi személynek, mint fel nem bontott, erősen összefüggő egységnek, a képe?

Hölder elméletéből, amelynek legjellemzőbb vonása, hogy a jogi személyeket közvetlen és közvetett államszervekre bontja széjjel,⁴²¹ kiolvasható az a helyes gondolat, hogy azok a reális léttel bíró alkotó elemek, amelyekből a jog a jogi személyeket felépíti, a *szervi cselekvések*. Az a másik helyes gondolat, hogy ezek a reális alkotó elemek *jogi kapcsolatokkal* vannak szoros egységbe egybefonva, ugyancsak megtalálható szerzőnk fejtegetéseiben. Szerinte az ugyanazon szervezethez tartozó különböző szervek nemcsak a követett cél azonossága által, hanem azáltal is szorosan összefüggenek egymással, hogy hivatalaik *a jogviszonyoknak ugyanazon rendszeréhez tartoznak*;⁴²² az államszerveket és az államszervek hatáskörét szerinte a közös célon kívül az állam *szervezetének az egysége* foglalja egységbe össze.⁴²³ Ha a jogi személy egységét szerzőnk szerint a jog teremti meg, akkor ebből a szempontból csak következetes az a felfogása, hogy azok „*jogi léttel bírnak*“.⁴²⁴ Ez az értelme annak a megállapításának is, hogy a jogi személy jogviszony,⁴²⁵ jogi szervezet, jogintézmény, emberi institúció.⁴²⁶ A

⁴²¹ Az egoista egyesületek ebből a szempontból kivételek.

⁴²² I. m. 198—199. l.: „Da aber diese und jene (t. i. a hivatalviselő emberek) miteinander dadurch zusammenhängen, dass ihre Ämter *demselben Systeme von Rechtsbeziehungen* angehören und gemeinsam den Zwecken dienen, denen dieses dient, so stehen sie als deren Träger im Dienste desselben Zweckes“. (Az aláhúzás tőlem ered.) Hölder aláhúzott felfogásával v. ö. Kelsennek azt a nézetét, amely szerint a jogi személy „*részjogrend*“ (Teilrechtsordnung).

⁴²³ I. ért. 66. l.: „Wenn jene (die Menschen durch die der Staat besteht) verschiedene Zuständigkeiten haben, so hängen doch sie und ihre Zuständigkeiten miteinander zusammen sowohl durch die Einheit der Organisation des Staates, kraft deren jeder seine Zuständigkeit hat, als durch den gemeinsamen Zweck der Förderung des Lebens aller am Staate beteiligten Menschen . . .“

⁴²⁴ I. ért. 47. l.: „Ein Rechtsverhältnis hat lediglich rechtliche Existenz . . .“ Ez a felfogás természetesen közelebb áll a jogi realitás elméletéhez, mint ahhoz a felfogáshoz, amely a jogi személyekben pusztá metaforát lát.

⁴²⁵ I. m. 340—341. l.: „Sie (die juristische Person) ist ein *Rechtsverhältnis*, und zwar teils ein *Amtsverhältnis*, teils ein *Gemeinschaftsverhältnis*“.

⁴²⁶ I. m. 303. l. s köv. ll.

jogintézményeknek szerinte természetesen nincsen önálló reális létük: „*emberi intézmények*, — mondja, — csakis azáltal léteznek, hogy mint ilyenek működnek (fungieren). Ha megszűntek működni, úgy megszűntek létezni is, s nem működhetnek emberek nélkül“.⁴²⁷ Ebben a megállapításban azonban benne rejlik annak az elismerése is, hogy jogalany lehet mindaz, ami a jogalanyi funkció betöltésére alkalmas. És vajon a természetes személynek is mi egyéb szerepe van a jog terén, mint a jogalanyi funkció betöltése?

Amint az eddig ismertett elméletekben általában, úgy Hölder elméletében is megtaláltuk tehát azt a két lényeges gondolatot, amelyből nézetünk szerint a jogi személy elméletének kiindulnia kell: azt, hogy a jogi személyben feltalálható reális alkotó elemek a szervek pszicho-fizikai értelemben vett cselekvései, és azt, hogy ezeket a reális cselekvéseket szervi cselekvésekké a jogi beszámítás segítségével a tárgyi jog teszi s a jog foglalja a szervi cselekvéseket jogi egységekké, a jogalanyi funkció egységévé, jogi személyekké össze. Következik ebből az utóbbi gondolatból az is, hogy a jogi személyeket nem lehet természetes személyekre felbontani anélkül, hogy a tételes jog felfogásával ellentétbe ne kerüljünk.

Hölder súlyt vet még annak a megállapítására is, hogy nemcsak a jogi szervezet egysége az, ami a jogi személy szerveit egységbe foglalja, hanem az eléjük tűzött *cél* azonossága is; igaz, hogy maga is úgy látja, hogy ez a cél nem más, mint az, amelyet a jogi személy jogi szervezete szolgál, ami azt jelenti, hogy a szervi cselekvéseket egységbe foglaló jogi ka-

⁴²⁷ I. m. 304. l.: „Menschliche Institutionen existieren . . . nur dadurch, dass sie als solche fungieren. Haben sie zu fungieren aufgehört, so sind sie untergegangen, und sie können nicht fungieren ohne Menschen, die sie handhaben“. Höldernek az a felfogása, hogy a jogi személyek institúciók, sok hasonlóságot mutat *Saile* „*théorie institutionelle*“-jéhez (l. fentebb a 97—98. ll.), a jogi realitás elméletéhez. — Höldernek ezen — a jogi realitás elméletéhez közelálló — felfogása sokat veszít azonban súlyából azáltal, hogy szerzőnk magát a jogi személy egységét megteremtő jogot is felbontja a jogalkotó emberek alanyi jogaira: „Wenn die Existenz konkreter Rechtsverhältnisse, — mondja, — zurückgeht auf das Gesetz, so geht dieses zurück auf die Kompetenz oder das subjektive Recht seiner Urheber“ (l. m. 157. l.). Höldernek ez a felfogása, amely nem az alanyi jogot vezeti le a tárgyi jogból, hanem a tárgyi jogot az alanyi jogból, természetesen teljesen tarthatatlan.

pocs magában foglalja már a közös célt is, és így annak külön kiemelése nem indokolt. Szerzőnk azonban ennek dacára mindig külön is kiemeli a közös célnak összefogó szerepét.⁴²⁸ Ha tekintetbe vesszük emellett azt, hogy szerzőnk a jogi személyek jogait, — az egoista egyesülettől eltekintve, — a szervek „hivatali” jogaiként fogja fel, s hogy a „hivatali” jog nem egyéb, mint egy meghatározott *cél* előmozdításának a kötelessége által korlátozott jog, amiért is a közvetlen és közvetett államszervek, akik hivatali jogaikat ezen *cél* érdekében kötelesek gyakorolni, nemcsak ezen *hivatali jogok alanyainak*, hanem egyúttal ezen meghatározott *cél érdek-képviseleinek* is tekinthetők: akkor be kell látnunk azt is, hogy igen sok hasonlóság mutatkozik szerzőnk elmélete és a BRINZ-féle *célvagyon*-elmélet között. Ezen hasonlóságok közé tartozik az is, hogy mind Brinznek, mind szerzőnknek elmélete a magánjog jogi személyei közül elsősorban az alapítványok magyarázatára van szánva. Az „államszerv” és a közérdekképviseelő, a „hivatali vagyon” és a „célvagyon” gondolata valóban igen közeli rokonságot mutat. Az *érdek és a cél* gondolatának az az előtérbenyomulása, amely a Hölder-féle „önállótlan személy”, a „hivatali jog” és az „államszerv” fogalmában, valamint egész elméletének „közjogi” jellegében jelentkezik, valóban közel hozza szerzőnk a célvagyon-elmülethez. Hölder maga is megállapítja, hogy az ő elméletének és Brinz célvagyon-elméletének van egy közös alapgondolata, amely akkor domborodik ki a legélesebben, ha Brinz elméletében a *cél* elnevezést a *hivatal* elnevezéssel helyettesítjük; minden hivatalnak van célja, minden hivatali joghoz egy bizonyos cél érdekében való gyakorlásának a kötelezettsége kapcsolódik.⁴²⁹ Helyesen mutat rá azonban szerzőnk a közte és Brinz között fennálló alapvető különbségre is. BRINZ szerint annak a hivatali hatalomnak, amely valakit mások érdekében illet meg, egyáltalában nincsen *alánya*, hanem csupán *célja* van, a *célvagyon*nál, vagy Hölder kifejezésével élve a *hivatali vagyon*nál az a cél, amelyre a vagyon szolgál, tölti be a jogalany szerepét; HÖLDER felfogásában ellenben a hivatali hatalomnak vannak *alanyai*: azok az emberek, akik a hivatalt viselik.⁴³⁰ A

⁴²⁸ L. fentebb a 422. jegyzetben idézett helyét.

⁴²⁹ I. m. 315. l.

⁴³⁰ I. m. 314. l.

cél annál kevésbé töltheti be a jogalany szerepét Hölder szerint, mivel a cél nem is létezik „azon emberek nélkül, akiknek célja”.⁴³¹ Valóban a különbség Hölder és Brinz elmélete között a jogi személyekre vonatkozó felfogásukban igen mélyreható: HÖLDER a jogi személyek jogait természetes személyek jogaira bontja széjjel, BRINZ a jogi személyek jogait alanytalan jogoknak tekinti. Nézetünk szerint éppen ezért nem helyes megállapítás az, amely a jogi személyekre való vonatkozásban Höldert úgy tekinti, mint „aki Brinznek tanítványa és egész tudományos egyéniségében Brinznek szellemi örököse”.⁴³²

Egészen közel áll azonban Hölder felfogásához BINDERnek az az elmélete, amelyet „*Das Problem der juristischen Persönlichkeit*” c. munkájában⁴³³ fejtett ki, és amelyet azóta már, amint láttuk,⁴³⁴ meg is tagadott. Az *alapítványokra* vonatkozó felfogásában kifejezetten magáévá teszi Hölder felfogását.⁴³⁵ Az *altruista egyesületekre* vonatkozólag azonban nem; nem látja ugyanis indokoltnak azt az éles különbséget, amelyet Hölder a tételes jog álláspontjával ellentétben az *altruista* és az *egoista egyesületek* közt tesz; Binder az egyesületeknek ezt a két fajtáját egy kalap alá foglalja és körülbelül mindkét fajtát akként fogja fel, mint Hölder az egoista egyesületeket.⁴³⁶

⁴³¹ I. m. 308. l.

⁴³² Dr. Szladits Károly: *Schwarz Gusztáv tanítása a jogi személyről a német jogi irodalomban*, Jogállam c. folyóirat, X. évf. 1911. jan. füz. 59. l. — A Hölder és Brinz közti hasonlóságról l. továbbá alább a 495. j.

⁴³³ Leipzig, 1907.

⁴³⁴ L. fentebb 49. l. 78. j., 84. l. 168. j., s általában 8. §. c.

⁴³⁵ I. m. 132—133. l.: „In bezug auf die Stiftung kann ich mich daher Hölder ohne jeden Vorbehalt anschliessen. Es handelt sich um amtliche Rechte des Stiftungsverwalters“. U. o. 134. l.: „... ich (komme) in bezug auf die Stiftung mit Hölder in einem Masse überein, dass ich im übrigen auf seine Ausführungen verweisen kann“. — Itt említjük meg, hogy szerzőnk a *cselekvőképtelen* természetes személyekre vonatkozólag is magáévá teszi Hölder felfogását, v. ö. i. m. 63. l.

⁴³⁶ I. m. 134—136. ll. — Az egyesületek jogait szerzőnk a *tagok* jogaira bontja, i. m. 112. l.: „... die angeblichen Vereinsrechte (sind) in Wirklichkeit gemeinsame Rechte der Vereinsmitglieder... Auch der rechtsfähige Verein ist eine Gesellschaft...“ U. o. 120. l.: „... der Verein; d. h. die Gesamtheit der jeweiligen Mitglieder“. U. o. 101. l.: „... (das) Gegenübertreten des Vereins als Ganzes gegen das einzelne Mitglied (ist) undenkbar...“ Szerzőnk a római forráshelyekben is a maga álláspontjának igazolását látja: „Wenn irgendwo, so ist in den römischen Quellen mit

Abban, hogy az alapítványok jogait az adminisztrátorok hivatali jogaira, az egyesületekét pedig a tagok jogaira felbonthatóknak tartja, teljesen megegyezik Binder most szóbanforgó régebbi felfogása a Hölderével. Különbözik tőle azonban — eltekintve attól, hogy az „önálló jogalany” furcsa fogalmával Bindernél nem találkozunk — különösen abban, hogy Binder még sem csupán az embert, a természetes személyt, tekinti jogalanyoknak. Az alanyi jog fogalmából indul ki, s alanyi jogon a jogrend segítségével való cselekvés lehetőségét érti.⁴⁸⁷ Ha pedig az alanyi jog ebben az értelemben vett hatalom, s ha ezért „jogalany az, akinek a jogrend ezt a hatalmat megadja, úgy ebből az következik, — mondja szerzőnk, — hogy jogképes lehet mindaz, ami természeténél fogva ezt a hatalmat bírhatja, tehát az embereknek egy sokasága is. Ez a lényeges különbség Hölder és az én felfogásom között”.⁴⁸⁸ „A minden alanyi jog tartalmát tevő hatalom, — így fejt ki az előbb idézett gondolatot, — olyan természetű, hogy több személyt is megillet. Minden joggyakorlást elképzelhetünk ugyanis úgy is, mint több személy közös cselekvését”.⁴⁸⁹ Jogalany gyanánt szerepelhet tehát szerinte az egyes emberen, a természetes személyen kívül valamely embercsoport (Personenmehrheit) is, amely utóbbi eset példája a jogi személy s különösen az egyesület. Szerzőnk szerint azonban nem csak az egyesület és mindenféle magánjogi vagy közjogi korporáció esetében, hanem már az egyszerű társaság, a *societas* és minden interimisztikus jogközösség esetében is jogalanyoknak, vagyis jogi személynek tekinthetjük azt az embercsoportot, amelynek tag-

genügender Klarheit ausgesprochen, dass die Korporation, die *universitas*, keineswegs die behauptete abstrakte Existenz hat, sondern dass sie durch ihre Mitglieder und in ihnen besteht“. (I. m. 104—105. l.)

⁴⁸⁷ I. m. 43—44. l.: „... (unsere Begriffsbestimmung des subjektiven Rechts), die es als ein mit Hilfe der Rechtsordnung Handelndkönnen bezeichnet ...“

⁴⁸⁸ I. m. 73. l.: „Ist dagegen das subjektive Recht eine Macht und Rechtssubjekt der, dem die Rechtsordnung diese Macht verleiht, so folgt daraus, dass rechtsfähig alles sein kann, das seiner Beschaffenheit nach diese Macht haben kann; also auch eine Mehrheit von Menschen. Darin ist der wesentliche Gegensatz zwischen Hölders und meiner Auffassung ausgesprochen“.

⁴⁸⁹ I. m. 74. l.

jai közös jogokkal bírnak.⁴⁹⁰ Hogy az illető embercsoport, például az egyesület, tagjait külön-külön tekintjük-e jogalanyoknak, avagy hogy a tagok összegét együttvéve, az szerzőnk sze-

⁴⁹⁰ Abból, hogy az egyesületet a tagokra bontotta fel, hogy az egyesületben csupán a tagok summáját látta, következik, hogy ha ennek dacára mégis jogalanynak tekinti az egyesületet — (i. m. 78. l.: „Hieraus ergibt sich . . . nicht der weitere Schluss, dass dieses Gemeinwesen kein Rechtssubjekt sein kann“) — jogalanynak és így jogi személynek kell tekintenie mindazokat az embercsoportokat is, amelyeknél közös jogokról van szó, így a „*Gesamthand*“-ot és az egyszerű magánjogi „*societas*“-t is. A „*Gesamthand*“-ra vonatkozólag I. i. m. 84. l.: „Wer ist bei der *Gesamthand* des BGB. das Rechtssubjekt? Der *einzelne Gesamthänder* oder die *Gesamthänderschaft*? . . . Erkennt man . . . , dass das Rechtssubjekt kein Dingbegriff, sondern ein Relationsbegriff . . . ist, so . . . können (wir) gleichzeitig . . . den einzelnen Teilhaber und die sämtlichen Teilhaber als Rechtssubjekt betrachten: Jeden einzelnen als Subjekt der besonders gestalteten Willensmacht, die ihm für sich zusteht, des Rechts der Mitwirkung usw.; die Gesamtheit als Subjekt der durch das Zusammenwirken der einzelnen entstehenden Willensmacht“. A *societas*-ra vonatkozólag lásd i. m. 92—93. l.: „Das Ergebnis ist: Als Subjekt der zum Gesellschaftsvermögen gehörenden Rechte können wir entweder die als Summe der Gesellschafter gedachte Gesellschaft bezeichnen, oder die einzelnen Gesellschafter. Dies bedeutet keinen sachlichen, sondern nur einen formalen Gegensatz; denn es handelt sich um zwei Seiten eines und desselben Verhältnisses, das wir bald kollektiv, bald disjunktiv, wenn ich so sagen darf, auffassen können. Stellen wir uns die den Inhalt des Rechts bildende Macht als eine gemeinsame vor, so können wir von einem gemeinsamen Recht der Gesellschafter, von einem Recht der Gesellschaft reden; denken wir an den Anteil des einzelnen an dieser Macht, . . . so sind wir berechtigt, von Rechten der einzelnen Gesellschafter zu sprechen . . .“ A korporációra vonatkozólag lásd I. m. 103. l.: „Es ist . . . für uns gleichgültig, ob wir den Verein oder seine jeweiligen Mitglieder als Rechtssubjekte bezeichnen wollen. Beide Ausdrücke besagen dasselbe, und mit Recht; denn was ist der Verein anderes, als die Summe seiner jeweiligen Mitglieder? — Ezek szerint szerzőnk felfogásában az egyes egyén és a korporáció között a közbeeső fokozatoknak egész sora található: „... (andere) Personenmehrheiten, die Zwischenstufen zwischen der einfachen Rechtsgemeinschaft und der Korporation bilden . . .“ (I. m. 73. l.), és ezek mind jogi személyeknek volnának tekinthetők. — De jogi személyeknek volnának tekinthetők szerzőnk szerint az olyan átmeneti viszonyok is, mint a *csődtömeg*, a *hereditas iacens* és a *gyűjtés által összehozott vagyont*; szerinte egészen alárendelt jelentőségű kérdés, hogy jogi személynek nevezzük-e ezeket a relációkat: „... es (handelt) sich um eine blosse Denominativfrage . . . Einerlei, ob wir diese Frage bejahen oder verneinen . . .“ (I. m. 144. l.)

rint egyre megy; mind a két felfogás ugyanazt mondja, mert hiszen mi egyéb minden embercsoport, mint mindenkori tagjainak összege.⁴⁴¹ A csoportot, mint tagjaitól különböző és tagjaival esetleg szemben álló valamit szerinte el sem képzelhetjük.⁴⁴²

Szerzőnk felfogásának az értelmében nem fontos az, hogy megtartjuk-e a jogi személyt jogalanynak, amit megtehetünk, avagy hogy felbontjuk-e a jogi személyt természetes személyekre, és ezeket tekintjük jogalanyoknak, amit szintén megtehetünk. A jogi személy semmiesetre sem jelenthet szerinte valami önálló lényt, a jogi személy csupán „gondolkodási forma” (eine Denkform), csupán „kép”.⁴⁴³ Felmerülhet azonban az a kérdés, hogy lehet-e egy „gondolkodási forma” jogalany? Szerzőnk szerint igen, mert a jogalanyiség sem egyéb, mint „gondolkodási forma”, mint „reláció”.⁴⁴⁴ A jogalanyt nem szabad szerinte valami dolog gyanánt felfogni, mert az csupán reláció, s az emberek valamely sokasága sem lévén egyéb, mint emberek közti reláció, nincsen semmi akadályja annak, hogy ezt a relációt magát jogalanynak, vagyis relációnak tekintsük.⁴⁴⁵ „Jogalanynak lenni, — mondja, — nem jelent egyebet, mint azon a jogtól teremtett vonatkozásban állani, amelyet

⁴⁴¹ I. m. 84. l., 92—93. l., 103. l. (Idézve mind a három helye az előbbi 440. jegyzetben.)

⁴⁴² I. m. 78. l.: „... ein „Verband als solcher“ in dem der früheren Lehre entsprechenden Sinne ist eine logische Unmöglichkeit“. U. o. 91. l., továbbá u. o. 101. l. (Idézve fentebb a 436. jegyzetben), u. o. 103. l. (idézve fentebb a 440. jegyzetben), u. o. 104—105. l. (idézve fentebb a 436. jegyzetben), u. o. 117., 120. ll.

⁴⁴³ I. m. 144. l.: „Wie die Person kein Ding der Erscheinungswelt, sondern eine Denkform ist, so ist es auch die juristische Person. Es handelt sich um ein Bild . . .“ V. ö. u. o. 116. l.: „... die Korporation (lässt sich vielleicht) mit einer dritten, den Korporationsmitgliedern gegenüberstehenden Person *vergleichen* . . . (Es ist) eine blosse psychologische Konsequenz nicht des Gesetzgebers, sondern des spekulativen Juristen, wenn er diese Tatsache zur Grundlage für die Erschaffung eines besonderen Rechtssubjektes macht“.

⁴⁴⁴ I. m. 144. l. (Idézve az előbbi jegyzetben.)

⁴⁴⁵ I. m. 78. l.: „Ist der Mensch als Ding Rechtssubjekt, so kann ein Verhältnis unter Menschen natürlich nicht Rechtssubjekt sein . . . Da aber eben das Rechtssubjekt ein Relationsbegriff ist, so ist diese Spekulation verfehlt; ebenso, wie der Personenverband eine Relation unter seinen Mitgliedern bildet, ist auch eine Relation zwischen ihm und dritten Personen oder Sachen denkbar . . .“

alanyi jognak nevezzük”.⁴⁴⁶ Később maga Binder mutatott rá arra, hogy azzal, hogy a jogalanyt nem „dolognak”, hanem „relációnak” fogta fel, semmit sem nyert, mert ezzel nem adott feleletet arra a kérdésre, hogy ki állhat abban a relációban, amelyet alanyi jognak nevezünk?⁴⁴⁷

Nem volna értelme annak, ha Bindernek ezzel a fentiekben röviden ismertetett elméletével, amelyet ma már ő maga is elejtett, részletesebben foglalkoznánk. Az a lényeges pont, amelyben Hölder elméletétől eltér, és amelynek alapján ma is tiltakozik az ellen, hogy a jogi személyeket valaha is „tagadta volna”,⁴⁴⁸ az, hogy szerinte egyre megy, hogy felbontjuk-e a jogi személyeket természetes személyekre avagy megtartjuk-e őket jogalanyok gyanánt. Ez a felfogás nem jelent egyebet, mint azt, hogy a jogi személy kérdése tulajdonképpen a kifejezési mód kérdése. Szerzőnk mondja is egy helyen, hogy a jogi személy konstrukciójának az alkalmazása „az elnevezés kérdése” (eine Denominativfrage).⁴⁴⁹ Azzal az általunk már jól ismert felfogással állanánk tehát szemben, amely szerint a jogi személy nem is legális, hanem pusztán doktrinális fikció, amely tetszés szerint feloldható.

Szerzőnk ezen felfogásával élénk ellentétben van azonban az a nézete, hogy a jogi személy reláció, jogviszony, jogintézmény, a jog által teremtett institúció, valamint a jogi személyekre vonatkozó azon megállapítása, hogy „vannak olyan intézmények, amelyek *personae vice funguntur*, mint jogképes emberek funkcionálnak . . .”⁴⁵⁰ Utóbbi megállapítása sokkal közelebb áll a jogi realitás elméletéhez, mint a jogi személyt pusztán metaforának tekintő felfogáshoz, s a jogi személy jogalanyi funkciójának a teljes elismerését kell látnunk benne: az, ami a jog terén úgy működik, mint a jogképes ember, bizonyára nem lehet pusztán „kifejezési mód”.

⁴⁴⁶ I. m. 49. l.

⁴⁴⁷ Binder: *Philosophie des Rechts*, 447. l. — V. ö. Hölder, id. ért. 47. l.: „... keine Relation ist denkbar ohne etwas, das in ihr steht“.

⁴⁴⁸ *Philosophie des Rechts*, 446—447. l.: „Gelegnet habe ich . . . natürlich die juristische Person keineswegs; ich habe nur versucht, einen engeren Zusammenhang zwischen ihrer Persönlichkeit und der ihrer Mitglieder und Organe herzustellen, als es die herrschende Lehre konnte“.

⁴⁴⁹ I. m. 144. l. (Idézve fentebb a 440. jegyzet legvégén.)

⁴⁵⁰ I. m. 145. l.: „... es (gibt) nämlich Einrichtungen . . . , die *personae vice funguntur*, wie rechtsfähige Menschen funktionieren . . .“

B) A jogalany és az alanyi jog hagyományos fogalmát lerontó elméletek.

Amíg az előbb tárgyalt elméletek akként akarták a jogi személyeket kiküszöbölni a jog birodalmából, hogy természetes személyekre bontották őket széjjel, addig az alább ismertető elméletek mellőzik a jogi személy konstrukcióját anélkül, hogy a jogi személy helyébe természetes személyeket állítanának, anélkül, hogy annak a jogalanyi funkciónak az elvégzésére, amely a jogi személy hivatása volt, más jogalanyról gondoskodnának. Azok az alanyi jogok és kötelezettségek, amelyeket a jogi személyeknek szokás tulajdonítani, ezen most ismertető elméletek szerint alanytalan jogokká és kötelezettségekké válnak már annak folytán, hogy ezek az elméletek a kiküszöbölt jogi személy helyére nem állítanak más jogalanyt; nemcsak Windscheid, de Brinz és Szászy-Schwarz felfogása is az *alanytalan jogok* gondolatán épül fel. Minthogy pedig az alanytalan alanyi jog nem igazi alanyi jog, mindezek a konstrukciók tulajdonképpen nemcsak jogalany nélküli, hanem igazi alanyi jog nélküli konstrukciók is, és így logikusan elvezetnek az *alanyi jog nélküli jogrendszernek* ahhoz a Kelsen-féle koncepciójához, amely a jog világát a tárgyi jog tisztára normatív világának tekinti, s ekként a jog világából nemcsak a jogalany, hanem az alanyi jog hagyományos fogalmát is kiküszöbölendőnek véli. Az alanytalan jogok elmélete a jogi személy kiküszöbölhetése végett szakít a hagyományos jogi felfogással, s ezért alkotja meg az alanytalan jog forradalmi koncepcióját; Kelsen tiszta jogtanának normatív felfogása viszont gyökeres szakítást jelent az egész hagyományos jogi felfogással, s ennek csupán egyszerű konszekvenciája az, hogy mindent felforgató újszerű felfogásában nincsen hely sem az alanyi jog, sem a jogalany, sem a természetes személy, sem a jogi személy hagyományos fogalmai számára. De akár a jogi személy jelenségének a magyarázata vezesse ezen elméleteket a hagyományos jogi felfogással ellentétes álláspontra, akár pedig egy a hagyományos jogi felfogással gyökeresen szakító, újszerű jogi szemlélet vezessen a jogi személy jelenségének is újabb magyarázatára, kiemelkedő közös jellemző vonása mindezen alább ismertető elméleteknek az, hogy *éles ellentétben vannak a hagyományos jogi felfogással.*

Igaz, hogy már azok az imént ismertető elméletek is, amelyek a jogi személyek jogait természetes személyek jogaira óhajtották volna felbontani, ezen törekvésükkel, — amint arra reámutattunk, — ellentétbe jöttek a tételes jog álláspontjával és az aszerint igazodó hagyományos jogi felfogással. Sőt alkalmunk volt reámutatni arra is, hogy ezek az előbb tárgyalt elméletek, amelyek látszólag csupán a jogi személy mesterséges konstrukciója ellen irányulnak és látszólag nem irányulnak a hagyományos jogi alapfogalmak ellen, végső konszekvenciáikban mégis megtámadják magukat ezeket a jogi alapfogalmakat is, s ekként logikusan elvezetnek az elméleteknek most tárgyalandó csoportjához, amely a jogelmélet forradalmi átalakításával, a jogalany és az alanyi jog hagyományos fogalmának a lerombolásával akarja kiküszöbölni a jogi személyek konstrukcióját.⁴⁵¹

Ezen most tárgyalandó elméletek közül a legfontosabb, — mert hiszen a többiek mind rajta épülnek fel, — az *alanytalan jogoknak az elmélete.*

a) Az alanytalan jogok elmélete. (Windscheid.)

Sajátságos következtetés nyilvánul meg abban, hogy az alanytalan jogok elméletének a kifejtése éppen annak az írónak, Windscheid-nek, a nevéhez fűződik, akinek az alanyi jog akarat-uralomként való meghatározását is tulajdonítani szokták. Aki az alanyi jog lényegét az akaratban keresi, az kétségtelenül nehezebben juthat el az alanytalan jogok koncepciójához, mint az, aki az alanyi jogban a tárgyi jogtól védett érdeket látja. Az akarat ugyanis nehezen képzelhető el akaró alany nélkül, s ekként az az alanyi jog, amelynek az akarat az esszenciája, bajosan lehet el jogalany nélkül; az alanyi jog akarat-elméletéből kiindulva következetesen nem juthatunk el

⁴⁵¹ L. fentebb a 189. l. — Amint láttuk, a jogi személy jogait az *adminisztrátorok* jogaira felbontó elméletek átalakítják az alanyi jogok egész rendszerét, a jogi személy jogait a *desztinatáriusok* jogaira bontók pedig a jogalanyok körét teszik egészen bizonytalanná, s így a jogalany szerepének a kiküszöbölése felé vezetnek. Az előbbi elméletek a tulajdonos nélküli javak, utóbbiak a mindenkit megillető, s ekkép tulajdonképpen senkit meg nem illető javak fogalmának a megalkotásával jutnak közel az alanytalan jogok elméletéhez.

tehát az alanytalan jogok elméletéhez. Egészen másként áll a dolog, ha az alanyi jog lényegét az érdekekben látjuk: az egyéni érdekeken kívül létező magasabb érdekek mintegy nem egyéni, személytelen érdekek gyanánt is felfoghatók, s ezen személytelen érdekek gondolata következetesen elvezet az alanytalan jogok gondolatához, sőt azzal egyenesen egyértelmű, ha a tárgyi jog védi ezeket a személytelen érdekeket, s az alanyi jog nem egyéb, mint a tárgyi jogtól védett érdek. Megállapíthatjuk továbbá azt is, hogy az alanyi jogról szóló u. n. érdek-elméletnek, — kapcsolatban azzal a ténnyel, hogy az egyéni érdekeken, az egyéni célokon kívül magasabbrendű, közérdekű célok is vannak, — egyenesen el kellett volna vezetnie az u. n. célvagyon-elmélethez is, ha következetesen továbbszövik az alanyi jog érdek-elméletében rejlő gondolatokat. Ezzel szemben az irodalomtörténet arról tudósít, hogy Brinz is alapjában véve az akarat-elmélet híve volt, s hogy ekként a célvagyon-elmélethez is az alanyi jogot akaratnak tekintő felfogás kerülőútján vezetett el a fejlődés, ahelyett, hogy az érdek-elméletből kiinduló egyenes utat követte volna.

Lássuk azonban, miként egyezteteti össze WINDSCHEID az alanyi jogot akaratként tekintő felfogását az alanytalan jogok gondolatával?

Alanyi jog Windscheid jól ismert meghatározása szerint „a jogrend adta akarási hatalom vagy akaraturalom”.⁴⁵² Azt az ellenvetést, hogy ezen meghatározás szerint az akaratlan nem bíró cselekvőképtelenek alanyi jogokkal sem birhatnának, régebben azzal az állítással próbálta megerősíteni szerzőnk, hogy az alanyi jog nem a jogosított reális akarását jelenti, hanem csak azt, hogy a jogosítottnak akarnia szabad, tehát csak az akarási lehetőségét, megengedettségét (ein Wollendürfen); az alanyi jogról szóló meghatározásába bele szúrta régebben ezért még azt is, hogy az alanyi jog „a jogrend adta meghatározott tartalmú akarási hatalom vagy akaraturalom”.⁴⁵³ Ezzei

⁴⁵² Windscheid-Kipp: Lehrbuch des Pandektenrechts, IX. kiad. I. köt., Frankfurt a. M., 1906, 37. §., 156. l.: „Beide Arten der subjektiven Rechte umfasst die Definition: Recht ist eine von der Rechtsordnung verliehene Willensmacht oder Willensherrschaft“.

⁴⁵³ Dr. Bernhard Windscheid: Lehrbuch des Pandektenrechts, V. kiad., I. köt., Stuttgart, 1879, 37. §., 92. l.: „Recht (Recht im subjektiven

akarta kifejezni, hogy az alanyi jog nem a valóságos reális akarást, hanem csak bizonyos akarattartalom megengedett voltát jelenti, vagyis hogy az alanyi jog független a jogosított tényleges akaratától.⁴⁵⁴ Később azonban úgy látta, hogy ezen felfogása kinemelégitő, s azt a tényt, hogy az akaratot jelentő alanyi jog független lehet a jogosított reális akaratától, abból a felfogásból kiindulva magyarázta, hogy „az alanyi jogban parancsoló akarat csupán a jogrend akarata és nem a jogosított akarata”.⁴⁵⁵ Az alanyi jog lényege ugyanis szerzőnk szerint többnyire⁴⁵⁶ abban áll, hogy

Sinne, subjektives Recht) ist eine von der Rechtsordnung (Recht im objektiven Sinne, objektives Recht) verliehene Willensmacht oder Willensherrschaft concreten Inhalts“.

⁴⁵⁴ U. o. I. 92—93. II. 2. jegyz.: „Wenn hier von Willensinhalt, statt von Wille oder Wollen, gesprochen wird, so geschieht dies, um von vorn herein dem Irrthume entgegenzutreten, als gehöre es zum Begriffe des Rechts, dass die dem Rechte entsprechende Willensunterworfenheit erst begründet werde durch ein reales Wollen von Seiten des Berechtigten, eine von ihm ausgehende Willensäußerung . . . Das Recht des Eigentümers wie das des Gläubigers bestehen nicht dadurch, dass gewollt (ein Wille geäußert) wird, sondern dadurch, dass gewollt (ein Wille geäußert) werden darf . . . Deswegen können auch Willensunfähige ohne Vertreter Rechte haben, und ein Willensfähiger kann ein Recht haben, ohne es zu wissen“. V. ö. u. o. 125. I. 3. jegyz. (idézve alább a 462. jegyz.-ben.)

⁴⁵⁵ Windscheid-Kipp, i. m., I. köt., 157—158. I. 3. jegyz.: „Dieser Schwierigkeit habe ich in den vorigen Auflagen dadurch zu entgehen versucht, dass ich sagte, die Rechtsordnung erkläre in der Verleihung eines R. für massgebend nicht den Willen des Berechtigten, sondern einen gewissen Willensinhalt. Diesen Versuch gebe ich als unvollkommen auf . . . Auszugehen ist davon, dass der im subjektiven R. gebietende Wille nur der Wille der Rechtsordnung ist, nicht der Wille des Berechtigten. Selbst wenn die Rechtsordnung den Inhalt ihres Befehls aus dem Wollen einer Person entnimmt, befiehlt doch sie allein, nicht diese Person. Aber für diesen zugunsten des Berechtigten erlassenen Befehl hat die Rechtsordnung den Willen des Berechtigten selbst entscheidend gemacht. Sein Wille ist massgebend für das Verhalten der ihm Gegenüberstehenden, weil er massgebend ist für einen für ihr Verhalten massgebenden Rechtsbefehl“.

⁴⁵⁶ A szövegben azért mondtuk azt, hogy szerzőnk szerint az alanyi jog lényege „többnyire“ áll csak az ott kifejtettekben, mert szerzőnk művének újabb kiadásában az alanyi jognak kettős értelmét különbözteti meg, bár az alanyi jognak ezen kétféle fajtájára egyaránt érvényesnek tekinti az alanyi jog fentebb (452. jegyz.) adott általános definícióját. Az egyik fajtája az alanyi jog az, amelyről most a szövegben szó van. Az alanyi jog másik fajtájáról pedig a következőket

a jogrend valamely parancsának az érvényesítését a jogosított akaratától teszi függővé, vagyis a maga parancsát mintegy a jogosított szabad rendelkezésére bocsátja. Azonban ilyenkor is, valamint akkor is, ha a jogrend a maga parancsának a tartalmát is a jogosított akaratából meríti: mindig a jogrend parancsol és nem az a személy, akinek az akaratától a tárgyi jog a maga parancsának az érvényesülését függővé tette.⁴⁵⁷ Windscheid okoskodásának a lényege tehát abban a gondolatban van, hogy az alanyi jogban rejlő parancsolási hatalomban mindig a tárgyi jog akarata nyilvánul meg. Igaz, hogy a tárgyi jog ezen parancsának az érvényesülése a jogosított akaratától van függővé téve, — s így a jogosított dolga, hogy akar-e élni a rendelkezésére álló jogparanccsal, például követeli-e és kikényszeríti-e a vele szemben álló kötelezettől a teljesítést, — azonban akár él a jogosított ezzel a tárgyi jogból számára kiszűrt hatalommal, akár nem, ez az akarási hatalom őt megilleti; az alanyi jog megilleti tehát a jogosítottat akkor is, ha nem veszi igénybe, s így az alanyi jog független a jogosított tényleges, reális akaratától, s éppen ezért a képviselő nélküli cselekvőképtelen személyt szintúgy megilletetik alanyi jogok, mint azt a cselekvőképest, aki nem is tud jogának a létezéséről.⁴⁵⁸

Nézetünk szerint az a kétféle érvelés, amellyel szerzőnk régebbi és későbbi felfogása az alanyi jognak akaratként való

mondja: „2. Nicht diese Bedeutung hat das Wort Recht, wenn man z. B. sagt, der Eigenthümer habe das Recht, seine Sache zu veräußern, der Gläubiger das Recht, seine Forderung zu zedieren, einem Vertragschließenden stehe das Rücktrittsrecht oder das Kündigungsrecht zu u. a. Man meint in diesen und ähnlichen Redewendungen mit dem Worte Recht, dass der Wille des Berechtigten massgebend sei für die Entstehung von Rechten der zuerst gedachten Art, oder für den Untergang oder die Veränderung entstandener. Es wird dem Berechtigten ein massgebender Wille zugeschrieben nicht für die Durchsetzung, sondern für das Sein von Befehlen der Rechtsordnung“. (Windscheid-Kipp, i. m. 156. l.) Látnivaló azonban, hogy szerzőnk az alanyi jognak ezt a második fajtáját is tulajdonképpen az első fajtára visszanyúlva határozza meg.

⁴⁵⁷ I. m. 155—156. II.; u. o. 158. l. jegyz. (V. ö. fentebb a 455. jegyzetben idézett helyével is.)

⁴⁵⁸ L. fentebb a 455. jegyzetben idézett helyét, továbbá Windscheid-Kipp, i. m. 157. l. jegyz.: „Und ein R. kann auch ein Willensunfähiger ohne Vertreter haben, ja man kann ein R. haben, ohne es zu wissen“.

meghatározását az akarásra képtelen személyek alanyi jogainak az elismerésével összeegyeztetni próbálja, — s ez a próbálkozása a legnagyobb jelentőséggel bír a jogi személyek, valamint az alanytalan jogok szempontjából, — lényegében ugyanazokat a gondolatokat tartalmazza. Hogy az alanyi jog megengedett akarattartalom és hogy az alanyi jogban tulajdonképpen a tárgyi jog parancsoló akarata rejlik, ez a két állítás tulajdonképpen ugyanazt jelenti; egyik állítás sem lát az alanyi jogban egyebet, mint tárgyi jogot, vagyis egyik sem jut el a tárgyi jogtól elvileg különböző alanyi jog fogalmáig; szerzőnk ezen állításaiban tehát tulajdonképpen már annak a Kelsen-féle felfogásnak a felcsillámlását kell látnunk, amely a tárgyi jog és alanyi jog közt nem tesz különbséget. Szerzőnk szóbanforgó fejtegetéseit akként értelmezhetjük, hogy azokkal az alanyi jognak a tárgyi jogtól függő oldalát emeli ki, s ehhez az alanyi jognak a tárgyi jogban gyökerező mivoltáról vallott felfogásához járul azután az alanyi jog sajátosságát kiemelő azon gondolata, hogy az alanyi jog a *jogosított* akaratával is bizonyos összefüggésben áll, ezen akarat számára bizonyos érvényesülési lehetőséget biztosít. Ezt a gondolatot régebben úgy fejezte ki, hogy a jogosítottnak a megengedett akarattartalmat akarnia *szabad* (Wollendürfen), később pedig úgy, hogy a tárgyi jog a maga parancsát a jogosított *rendelkezésére* bocsátja, ami azt jelenti, hogy a jogrend akaratának az érvényesülése a jogosított akaratától van függővé téve. Ez a régebbi és újabb állítás is tulajdonképpen ugyanazt jelenti: azt, hogy az alanyi jog független a jogosított reális akaratától, s csupán a jogosított számára biztosított *akarási lehetőséget* jelent. Ez a gondolat nézetünk szerint szerzőnk eredeti fogalmazásában tisztábban jut kifejezésre, mint a későbbiben. A későbbi fogalmazásnak, amely szerint a tárgyi jog a maga parancsának az érvényesülését a jogosított akaratától teszi függővé, viszont megvan az az előnye, hogy kifejezésre jut benne az a nézetünk szerint helyes gondolat, hogy az alanyi jog és a jogalany kérdése a *jogalkalmazás* kérdése, s így a *jog és a valóság* viszonyának a problémájára vezet vissza.

Meg kell jegyeznünk, — amit eddig nem említettünk azért, nehogy az akarat-elmélet alapgondolatát elhomályosítsuk, — hogy Windscheid az alanyi jogról szóló most szóbanforgó ké-

sőbbi fejtegetéseiben az „*érdekellet*“ tekintti „*jogosítottnak*“. Szerinte a jog annak az akaratától teszi függővé valamely parancsának az érvényesítését, akinek az *érdekében* ezt a parancsot kibocsátja.⁴⁵⁹ Ezzel a felfogásával szerzőnk kétségtelenül elhagyta már az akarat-elmélet talaját, hogy maga is az *érdek*-elmélet terére lépjen. Nézetünk szerint azonban ez a lesiklás az *érdek*-elmélet talajára nem csak súlyos következtelenség, hanem egészen céltalan és minden haszon nélkül való is. Csak látszat az, hogy az *érdekeltség* gondolatával el lehet háritani azt az ellenvetést, amelyet szerzőnk ismertetett felfogása ellen joggal tenni lehet és amelyet a következőkben jelezhetünk meg.

Ha az alanyi jog lényege az akarás lehetősége, a jog parancsával való rendelkezhetőség, akkor jogosított kétségkívül az, akinek a számára ez a lehetőség fennáll, aki a megengedett akarattartalom körén belül akarhat, aki a jogi parancsot érvényesítheti; s ez a cselekvőképtelen személyek esetében kétségkívül a törvényes képviselő. A törvényes képviselő az, akinek a számára az akarás lehetősége (Wollendürfen) fennáll, akit tehát az *akarat*-elmélet szellemében jogosítottnak kellene tekintenünk. Abból, hogy nem az ő *érdekében*, hanem a cselekvőképtelen *érdekében* bocsáttatott ki az alanyi jog forrását tevő jogi parancs, csak akkor lehet a cselekvőképtelen egyén jogalanyiságát levezetni, ha teljesen szakítunk az akarat-elmélettel és egészen az *érdek*-elmélet talajára helyezkedünk. Windscheid szerint jogosított az, akinek az *érdekében* a parancs fennáll és *akinek az akaratától* a parancs érvényesülése függ. Tehát se a cselekvőképtelen, se a törvényes képviselő nem jogalany, mert egyikükben sincs meg mind a két kellék. Tulajdonképpen tehát már a cselekvőképtelen személyek esetében alanytalan jogokkal volna dolgunk. Szerzőnk azonban nem ebben az értelemben oldja meg a kérdést, hanem segítségül veszi — amint azonnal látni fogjuk — a *jogi beszámítás* gondolatát, ami viszont az *érdek* gondolatával való kíséreltetést teljesen feleslegessé is teszi.

⁴⁵⁹ Windscheid-Kipp, I. 155—156. l.: „Die Rechtsordnung . . . hat . . . diesen Befehl demjenigen, zu Gunsten dessen sie ihn erlassen hat, zur freien Verfügung hingegeben“. — V. ö. a fentebbi 455. jegyzetben idézett helyével is.

Az a felfogás, hogy az alanyi jog nem reális akarást, hanem csupán az akarás lehetőségét, megengedett voltát jelenti, nézetünk szerint nem függetleníti teljesen az alanyi jogot a reális akarástól. Mert hiszen az akarás lehetősége kétségtelenül a *reális akarás* megengedett voltát jelenti, s az, hogy egy jogi parancs érvényesülése a jogosított akaratától van függővé téve, kétségtelenül azt teszi, hogy a jogosított *reális akarata* szükséges e parancs érvényesítéséhez. Belátja ezt Windscheid is, midőn azzal a felfogással szemben, hogy az alanyi jogról adott meghatározása szerint az akarásra képtelen ember nem lehetne jogalany, megállapítja, hogy: „a jogrend pótolja ezt a hiányt azáltal, hogy egy akarásra képes ember akaratát neki, az akarásra képtelennek, mint az ő akaratát számítja be“.⁴⁶⁰ Ez azt jelenti, hogy az alanyi joggal rendelkezőnek mindig van reális értelemben vett akarata is, még akkor is, ha természet-től fogva nem volna, mert ilyenkor a törvényes képviselő reális akarata jogilag az ő akaratának számít. Az alanyi jog alanyának tehát mindig azt kell tekinteni, akinek a tárgyi jogtól engedett akarási lehetőségen belül érvényesülő valamely reális akaratot a tételes jog beszámít. A cselekvőképtelennek is lehetnek ennekfolytán alanyi jogai, minthogy helyette és nevében az alanyi jogban rejlő akarási lehetőséggel a törvényes képviselő rendelkezik. Hogy azonban *képviselő nélküli* cselekvőképtelen egyént is megillettehnének alanyi jogok, — amint azt szerzőnk állítja,⁴⁶¹ — azt kétségbe kell vonnunk, mert hiszen a képviselő nélküli cselekvőképtelen számára az akarás lehetősége teljességgel ki van zárva, ő sem maga nem akarhat, sem más nem akarhat helyette, és van-e értelme azon állításnak, hogy a jog az akarás lehetőségét biztosítja annak az embernek, akitől az akarás lehetőségét teljesen megvonja? Ha a cselekvőképtelennek nem is lehetne törvényes képviselője, akkor semmi értelme sem volna annak, hogy az ilyen cselekvőképtelen alanyi jogairól beszéljünk, feltéve, hogy az alanyi jog az akarás lehetőségét jelenti. Hogyha pedig valamely csupán *időlegesen* törvényes képviselő nélküli cselekvőképtelen alanyi jogairól beszélünk, megtehetjük ezt ugyanazzal a joggal, amellyel pl. az alvó cselekvőképes személyek alanyi jogai-

⁴⁶⁰ Windscheid-Kipp, I. 220. l.

⁴⁶¹ L. fentebb 454., 458. jegyz.

nak a fennállását sem vonjuk kétségbe; a pillanatnyilag képviselő nélküli cselekvőképtelen alanyi joga azt az akarási lehetőséget jelenti, amellyel a cselekvőképtelen törvényes képviselője útján, — ha majd lesz törvényes képviselője, — rendelkezni fog. Hogy pillanatnyilag nincs-e itt is alanytalan jogokról szó, ennek a kutatása messze vezetve, hiszen akkor az alvó cselekvőképes személyek jogai is alanytalan jogoknak volnának tekintendők. A reális pszichológiai értelemben vett akarási *állandó* fennforgása kétségkívül az akarat-elmélet szerint sem szükséges az alanyi jog fogalmához; az alanyi jog eszerint is csak azt a lehetőséget jelenti, amelyen belül egy reális akarási a kellő időben érvényesülhet.

Azzal, hogy szerzőnk a jogi beszámítás gondolatának a segítségével oldotta meg azt a nehézséget, amely a cselekvőképtelen személyek alanyi jogainak képében lép az akarat-elmélet útjába, feleslegessé tette az alanyi jog magyarázatánál az *érdek* gondolatának a figyelembevételét. Az, akinek a jog más akaratát beszámítja, lehet az, akinek az érdekét a jog védeni akarja, de ez nem okvetlenül szükséges; a jogi beszámításnak a természetes beszámítástól való eltérése tisztára tételes rendelkezés kérdése, s annak a kutatása, hogy milyen motívum, milyen érdekek figyelembevétele vezette a törvényhozót tételes intézkedésének a meghozatalánál, nem veendő itt figyelembe. A jogi beszámítás mivoltának a kifejtését nélkülöznünk kell szerzőnk fejtegetéseiben. Pedig a jogi beszámítás gondolatában alkalmas eszközt találhatott volna nemcsak a cselekvőképtelen természetes személyek, hanem a jogi személyek magyarázatára is.

Művének régebbi kiadásaiban valóban a cselekvőképtelen jogalanyiségének az analógiájából indul ki a *jogi személyek* magyarázatánál. Abból, hogy valaki más helyett akarhat, arra következtet, hogy más valami helyett is, azaz a jogtól kitzűzött cél helyett is akarhat.⁴⁶² Következnék ebből természete-

⁴⁶² Windscheid, V. kiad. 125. I. 3. jegyz.: „Nun wird allerdings, indem der Begriff Wollendürfen gedacht wird, mit gedacht ein Wollendes, bestimmter: ein wollender Mensch; aber es ist nicht nothwendig, dass der den berechtigten Willensinhalt wollende Mensch (soweit nämlich reales Wollen zur Entfaltung des Rechts erforderlich ist) denselben für sich wolle, er kann ihn auch wollen für einen Anderen, und . . . so leuchtet es nicht ein, warum er ihn nicht auch sollte wollen können für ein Anderes, d. h.

tesen az is, hogy amint annak, aki helyett a törvényes képviselő akar, jogilag van akarata, akként annak a célnak, amely helyett az arra hivatott valaki akar, ugyancsak van jogilag akarata, tehát személyisége, jogalanyisége. Alanytalan jogokról tehát ezen esetben sem lehetne beszélni. Szerzőnk azonban bizonyos következetlenséggel ebben az esetben alanytalan alanyi jogok fennforgását állítja. Szerinte akkor, amidőn olyan „jogok állanak fenn, amelyeknek az a rendeltetésük, hogy egy bizonyos célnak szolgáljanak“, tulajdonképpen ezek „a jogok és kötelezettségek fennállanak anélkül, hogy akár valamely emberi individuummal, akár általában valamely alannyal összekötve volnának“.⁴⁶³ Vagyis ezen esetben bizonyos célokra rendelt alanytalan jogokról volna szó.

Munkájának későbbi kiadásaiban már kevésbé hivatkozik a cselekvőképtelenek analógiájára. Itt kifejtett nézete szerint annak magyarázatához, hogy vannak jogok, amelyek nincsenek valamely emberhez mint alanyhoz hozzáfűzve, s „amelyeknek az a rendeltetésük, hogy valamely célt szolgáljanak“: az *alanyi jog fogalmának a „tágítása“* szükséges. Az alanyi jog lényege ugyanis, — amint arról fentebb már volt szó, — szerzőnk ezen későbbi felfogása szerint abban áll, hogy a jogrend a maga akaratának az érvényesítését a jogosított akaratától teszi függővé, vagyis a maga parancsát mintegy a jogosított szabad rendelkezésére bocsátja. Az alanytalan jogok esetében azonban „a jogrend a maga parancsát senkinek sem bocsátotta rendelkezésére“ szerzőnk szerint.⁴⁶⁴ Logikusan ebből természetesen az következne, hogy ebben az esetben alanyi jogról sem beszélhetünk és pedig annál kevésbé, mivel az alanyi jogra nézve, amint láttuk, nem az a jellemző, hogy az alanyi jogban rejlő parancsoló akarat a tárgyi jog akarata, hanem az, hogy a tárgyi jog ezen akaratának az érvényesülése a jogosított akaratától függ. Az alanytalan jogokról szóló felfogásának a megalapozása végett szerzőnk elejti ezt az utóbbi lényeges kelléket, s az alanyi jog fogalmát ekként „kitágítja“. Az alanyi jog fogalmának ezen kitágítása után azonban nem marad eb-

für einen dem Rechte gesetzten Zweck, für eine ihm aufgeprägte Bestimmung“.

⁴⁶³ U. o. 125. I., 126. I.

⁴⁶⁴ Windscheid-Kipp, I. m. 222. I.

ben a fogalomban más, mint az, hogy az alanyi jog a tárgyi jog akarata, ami azt jelenti, hogy az alanyi jog a tárgyi joggal egyenlő. Szerzőnk tehát az alanyi jog fogalmának a kitégítése által a tárgyi jogtól különböző alanyi jog fogalmát tulajdonképpen teljesen feladja, ami megint csak azt bizonyítja, hogy az alanytalan jogok koncepciója következetesen az alanyi jog megsemmisítéséhez vezet.

Nem is mint az alanyi jogosultságnak, hanem mint a tárgyi jog érvényesülésének a kérdését veti fel azután szerző az emberi akarat kérdését: „Ebben az esetben is, — mondja arra az esetre célozva, midőn a jogrend a maga parancsát senkinek sem bocsátotta rendelkezésére, — gondoskodni kell minden esetre arról, hogy létezzen egy olyan emberi akarat, amely a parancsra nézve irányadó, mert különben a jog parancsa erőtlen maradna. Azonban az az ember, akinek az akarata ebben az esetben a jog parancsának az érvényesülésére és a vele való rendelkezésre nézve irányadónak ismertetik el, nem cselekszik sem a saját nevében, sem olyan más valaki helyett, akinek az akarata gyanánt számítanak be az ő akaratát, nem cselekszik egy akarónak tekintett valakinek a nevében, nem valakiért, hanem valamiért cselekszik“.⁴⁶⁵

Ami szerzőnknek ebben az okoskodásában feltűnő, az mindenekelőtt az az ellenmondás, hogy az alanytalan jogok esetében a jogrend a maga parancsát *senkinek sem* bocsátotta rendelkezésére, de azért az ezen parancssal való rendelkezésre nézve egy bizonyos ember akaratát mégis *irányadónak* ismerte el. Hát van különbség a között az állítás között, hogy a jogi parancs érvényesülése az én akaratomtól függ, és a között, hogy a jogi parancs érvényesülésére nézve az én akaratom irányadó, a között, hogy

⁴⁶⁵ U. o. 222. l.: „Die Rechtsordnung hat den von ihr erteilten Befehl niemandem zu eigen gegeben. Allerdings muss auch in diesem Falle, wenn der Befehl nicht ohnmächtig bleiben soll, dafür gesorgt werden, dass ein menschlicher Wille vorhanden sei, welcher für ihn massgebend ist. Aber derjenige Mensch, dessen Wille als massgebend für die Durchsetzung des Rechtsbefehls und für die Verfügung über denselben erklärt wird, handelt weder für sich, noch für jemanden, dem das Wollen des Handelnden als sein Wollen angerechnet wird, er handelt nicht für einen als wollend Gedachten, er handelt nicht für etwen, sondern für etwas“. — A szövegben az aláhúzás tölem ered.

a jogi paranccsal én rendelkezem és a között, hogy a jogi paranccsal való rendelkezésre az én akaratom az irányadó? Bizonyára nincs. Amidőn tehát a tárgyi jog érvényesülésének a szempontjából szerzőnk kénytelen elismerni azt, hogy a tárgyi jog parancsának az érvényesülésére nézve valakinek az akarata irányadó, akkor ezzel tulajdonképpen azt mondta, hogy a tárgyi jog parancsának az érvényesülése valakinek az akaratától függ, hogy a tárgyi jog parancsa valakinek a rendelkezésére van bocsátva, egyszóval, hogy alanyi jogosultság van jelen az alanyi jognak eredeti, szűkebb, még „ki nem tágitott“ értelmében. Az alanyi jog szóbanforgó kitégítésére tehát szükség nincs. Tanulságos, hogy a tárgyi jog érvényesülésének a kérdésénél nyomban jelentkezik az alanyi jog jelensége is, ami újabb bizonyíték arra a Winscheid által világosan fel nem ismert, de tanításában bennrejlő igazságra, hogy az alanyi jog és a jogalany kérdése a jogalkalmazás kérdése, vagyis a jog és valóság viszonyának a problémája.

Abból, hogy az állítólag alanytalan jogok esetében sem szükséges az alanyi jog fogalmát kitégíteni, abból, hogy a tárgyi jog parancsa itt is valakinek, — az erre jogosítottnak, — a rendelkezésére van bocsátva, következik azonban az is, hogy ebben az esetben is van jogosított, és ha általában jogalany az, akinek akaratától a jogi parancs érvényesülése függ, akkor itt is van jogalany, alanytalan jogokról tehát itt sem lehet szó. Szerzőnk ismertetett felfogása szerint jogalany az, akinek a reális akaratától a jogi parancs érvényesülése függ, kivéve, ha — miként a cselekvőképtelenek esetében — a jog ezt az akaratot másnak számítja be, mint aki azt pszichikai értelemben tényleg létrehozta. A kérdés tehát az, hogy van-e itt ilyen a természetes beszámítástól eltérő jogi beszámítás? Ha nincs, — amire szerzőnk azon megállapítása látszik utalni, hogy a tényleg cselekvő akarata nem tekintetik más valaki akaratának, — akkor jogalany az, aki tényleg cselekszik. (Ez a felfogás a jogi személyek jogainak az adminisztrátorok jogaira való felbontását jelenti.) Ha pedig van, — amire szerzőnknek az a kijelentése utal, hogy a cselekvő nem a saját nevében, hanem valamiért, egy cél érdekében cselekszik. — akkor jogalany az, amiért, ami helyett a cselekvő akar, mert a jog az ő cselekvését ennek a valaminek számítja be; ekkor azonban kétségtelen

az is, hogy a jogrend ezt a valamit is „akarónak“ vagyis személynek tekinti. (Ez a felfogás a jogi személy — a cél — jogalanyiségének az elismeréséhez vezet.)

Megállapíthatjuk tehát, hogy amíg szerzőnk hű marad az alanyi jogot akaratként meghatározó saját felfogásához, mindaddig nem juthat el az alanytalan jogok elméletéhez. Az akarat-elmélet alapján állva általában nem beszélhetünk alanytalan jogokról; az akarat nem lehet gazdátlan akarat, a jog szempontjából az akarat vagy azé, aki az akaratot pszichológiai értelemben létrehozta, vagy azé, akinek a jog az akaratot beszámítja. Ha a jog az akaratot senkinek sem számítaná be, ez azt jelentené, hogy a jog az akarattal mint akarattal nem törődik, hanem esetleg csupán azt veszi figyelembe, hogy milyen *cél érdekében* működött az akarat. Az a felfogás azonban, amely szerint az alanyi jognál nem az akarat a fontos, hanem az az érdek, amelyet a tárgyi jog biztosítani akar, már az akarat-elmélet cserbenhagyását és az érdekelmélet elfogadását jelenti.

Windscheidnek az alanytalan jogokról vallott felfogásában is, annak a mélyén, ez az *érdek-elmélet* lappang. Az alanytalan jogok szerinte olyan jogok, amelyeknek alanyuk nincsen, hanem amelyeknek csupán rendeltetésük van. Szerinte „pontosabban szólva“ ez azt jelenti, hogy „amíg a jogoknak rendszerint az a rendeltetésük, hogy azon érdekeknek szolgáljanak, amelyek egy ember személyében egyesülnek, itt rendeltetésük az, hogy valamely személytelen célra szolgáljanak, vagy hogy fenntartassanak valamely ember számára, akinek az érdekeit a jövőben kell szolgálniok“.⁴⁶⁶ Ez a felfogás azonban kétségkívül az alanyi jognak azt az oldalát domborítja ki, hogy az alanyi jog valakinek vagy valamely célnak az érdekében áll fenn, e felfogás tehát az alanyi jogban csupán a tárgyi jogtól védett egyéni vagy magasabbrendű érdeket látja. Elismeri ugyan szerzőnk, hogy a személytelen célok szolgálatára rendelt jogok esetében is szükség van egyéni akaratra ahhoz, hogy a tárgyi jog akarata, amely ezen célok előmozdítására irányul, megvalósulhasson, ezen egyéni akarat létrehozója azonban nem tekinthető szerinte mégsem a jog alanyának, mert a jogot nem a saját érdekében, hanem a személytelen cél

⁴⁶⁶ U. o. 221. l.

érdekében gyakorolja. Nem azt jelenti-e ez azonban, hogy a valakit mint jogalanyt megillető saját alanyi jognak a lényege az érdek?

Feltéve, hogy igaza van szerzőnknek akkor, midőn úgy véli, hogy a valamely cél érdekében való akarás lehetőségét nem tekinthetjük azon személy alanyi jogának, akinek a részére az akarás lehetősége biztosítva van, — ami ugyan, amint láttuk, az akarat-elmélet feladását jelenti, — mi következik ebből? Az, hogy a szóbanforgó személynek nem joga, de kötelessége az illető személytelen cél érdekében akarni és cselekedni. Ennek az alanyi kötelességnek pedig az illető személy alanya, ebben az értelemben tehát mégiscsak találunk alanyt az illető jogviszonyban. Szerzőnknek meg kellett volna elégednie azzal, hogy csupán azt állítsa, hogy a szóbanforgó esetben csak alanyi kötelességekkel találkozunk, alanyi jogokkal nem és így alanytalan jogokkal sem. Mert mit jelentenek az alanytalan, bizonyos cél érdekében fennálló jogok? Mit jelent az az alanytalan vagy, amely valamely személytelen cél szolgálatára van rendelve? Ha a személyi vonatkozásokat nézzük, akkor csupán alanyi kötelességekkel találkozunk. Ha a személyi vonatkozásoktól eltekintünk, akkor viszont nem marad előttünk más, mint egy csomó vagyontárgy, egy csomó dolog, amelyet egyes emberek kötelességszerűen bizonyos cél érdekében tartoznak felhasználni. Ezek a tárgyak bizonyos kötelességek gyakorlásának tárgyai lehetnek, de ezek a tárgyak maguk még nem jogok és így alanytalan jogoknak sem tekinthetők. Az alanytalan jogok koncepciójának a háttérében az a hibás felfogás rejtőzik, amely a vagyont, mint bizonyos alanyi jogok összességét azonosítja az egy bizonyos célra felhasználható tárgyak összességével. Ha a vagyont nem dolgok, hanem alanyi jogok tömegének tekintjük, akkor elképzelhetetlen, hogy ezeknek az alanyi jogoknak ne volna alanyuk. S ha ezeket az alanyi jogokat nem emberek, hanem valamely cél jogainak tekintjük, akkor ez éppen azt jelenti, hogy ezt a célt tekintjük jogalanynak. Hogy tehetjük-e ezt? Ez attól függ, minek tekintjük az alanyi jogot? Ha akaratnak, úgy már az, hogy bizonyos jogokat valamely céllal hozunk összefüggésbe, azt jelenti, hogy azt a célt „akarónak“ tekintettük, amint a cselekvőképtelen természetes személyt is „akarónak“ tekintettük a jogi beszámítás segítségé-

gével; ha pedig a jogi beszámítás segítségét igénybevenni nem akarjuk, akkor mindig csupán a lélektani értelemben akaró embert tekinthetjük az akaratot jelentő és akaró alany nélkül elképzelhetetlen alanyi jog alanyának, s így semmi értelme sincsen annak, hogy bizonyos célt megillető alanyi jogokról, vagyis alanytalan jogokról beszéljünk. Ha viszont az alanyi jog lényege az érdek, akkor az egyes individuumok érdekével azonos alanyi jog részére éppúgy nem szükséges jogalany, hanem csak érdek-képviselő, mint a személytelen érdekot szolgáló jog részére. Utóbbi felfogás természetesen az alanyi jog tagadásához vezetne, mivel alapjában véve a tárgyi jogban elismert érdekekkel azonosítaná az alanyi jogot, s a tárgyi jog szféráján kívül csupán a tárgyi jogtól kijelölt célok érdekében végzett érdekképviselői cselekvéseket ismerne.

Akárhogy álljon a dolog, megállapíthatjuk, hogy Windscheidnek nem sikerült az alanytalan alanyi jogok gondolatát megnyugtató módon megalapoznia. Az alanytalan alanyi jog gondolata súlyos ellenmondást rejt magában; ha pedig alanytalan jogon nem alanyi jogot értünk, akkor az alanyi jog fogalmának a feladása felé haladunk, és nem érthetvén alanytalan jogon mást, mint alanytalan tárgyi jogot, e fogalomnak ugyancsak nem lehet logikusan mélyebb értelmet tulajdonítanunk.

Azzal a felfogással szemben, hogy az alanyi jogot jogalany nélkül tisztára lehetetlenség elképzelnünk, s hogy ezért *logikai szükségszerűség* követeli meg, hogy azon jogok számára, amelyek nem természetes személyekéi, képzelt személyeket állítsunk oda jogalanyok gyanánt, Windscheid azt az ellenvetést teszi, hogy „a valóságot nem tehetjük mássá az által, hogy másnak képzeljük el”.⁴⁶⁷ Szerzőnknek ez az érvelése nem következetes, mert e felfogásához híven ő sem beszélhetne arról, hogy a cselekvőképtelen természetes személyeknél a tárgyi jog „pótolja” a természetes akaróképeség hiányát azáltal, hogy „egy cselekvőképes ember akaratát az ő akaratának számítja be”.⁴⁶⁸ Mert hiszen a valóság ebben az esetben sem lesz mássá azáltal, hogy a jogi beszámítás a valóságban akarásra képtelennek valóságos akaratot tulajdonít. De

⁴⁶⁷ U. o. 222—223. l. jegyz.

⁴⁶⁸ U. o. 220. l. (Idézve fentebb a 223. lapon.)

szerzőnk fenti érvelése azért sem meggyőző, mert abból az következnék, hogy a jogi szemléletnek teljesen össze kell esnie a valóságtudományi szemlélettel, amelytől pedig, — amint azt a jogi beszámítás jelensége is bizonyítja, — sok tekintetben eltérhet. Ez a kérdés ismét a jog és a valóság viszonyának a vizsgálatához vezet, amit azonban szerzőnk munkájában nélkülöznünk kell.

Ha logikailag szükségszerűnek nem tekinti is, azért mégis „*természetesnek és célszerűnek*” tartja szerzőnk azt, hogy a valójában alanytalan jogok számára képzelt személyeket állítsunk oda jogalanyok gyanánt.⁴⁶⁹ Az alanytalan jogok gondolata ellenkezik szerinte az emberi természettel, amelynek egyik alapvető jellemző vonása „a személyiséghez való mélyesleges vonzódás”. Ez a természetes érzület az alanytalan jogok esetében is hordozó alanyt keres a jogok számára, s azt „egy gondolati művelet által mesterségesen megalkotott, elképzelt személyben találja meg”.⁴⁷⁰ „Ezen az úton, — szerzőnk szerint, — egyúttal a jogászai tehnikának egy szükséglete is kielégítést nyer, amennyiben ekként most már lehetségessé válik, hogy a jogszabályok egyformán fejezzék ki magukat, tekintet nélkül arra, hogy a jogok alannal bírnak vagy nem bírnak”.⁴⁷¹ Az ilyen mesterségesen megalkotott személyt nevezi azután szerzőnk is *jogi személynek*, bár helyesebbnek tartaná számára a fingált személy elnevezést.⁴⁷²

Ekként végeredményben szerzőnk is eljut a jogi személy konstrukciójához. Igaz, hogy nem tartja ennek a konstrukciónak az alkalmazását okvetlenül szükségesnek és elkerülhetetlennek. Szerinte a jogi személyek esetében tulajdon-

⁴⁶⁹ U. o. 222. l. 3. jegyz.

⁴⁷⁰ U. o. 222. l. — Szinte szálló igévé váltak Windscheidnek a szövegben idézett híres szavai: „Dieser Auffassung widerstrebt aber ein natürliches, auf dem tiefen Zuge zur Persönlichkeit, welcher durch die Menschennatur hindurchgeht, beruhendes Gefühl”.

⁴⁷¹ U. o. 222. l.

⁴⁷² U. o. 222—225. l. — V. ö. u. o. 224. l. 6. jegyz.: „Die sog. juristischen Personen sind persönlich gedachte Nichtpersonen”. U. o. 255—256. l.: „Eine juristische Person ist eine nicht wirklich existierende, nur vorgestellte Person, welche als Subjekt von Rechten und Verbindlichkeiten behandelt wird”. U. o. 222. 5. jegyz.: „... eine gedachte Person als Subjekt von an sich subjektlosen Rechten . . .”

képpen alanytalan jogokkal állunk szemben, de ezt a jelenséget jogászilag kétféleképpen foghatjuk fel. Vagy úgy, hogy alanytalan jogoknak tekintjük ezeket a valójában alanytalan jogokat, és mégcsak képzeletbeli mesterséges jogalanyról sem gondoskodunk számukra, vagy pedig úgy, hogy bár tudatában vagyunk annak, hogy ezeknek a jogoknak valójában nincsen alanyuk, mégis egy pusztán képzeletbeli, mesterséges jogalany, a jogi személy jogai gyanánt fogjuk fel őket.

Látjuk tehát, hogy szerzőnk felfogása is megfér a fikciós elmélettel, és hogy ő tulajdonképpen a fikciós elméletnek azt a válfaját fogadja el, amely a jogi személy konstrukcióját pusztán technikai segédeszköznek, vagyis teljesen kiküszöbölhető kifejezési módnak, metaforának tekinti. Arról, hogy a jogi személy nem tekinthető pusztán fikciónak, s hogy ennek folytán ott, ahol a tételes jog alkalmazza ezt a konstrukciót, az nem is kiküszöbölhető ki a tételes jogi nézés sérelme nélkül, már volt szó. Nem szükséges tehát szerzőnk ide vonatkozó álláspontjának a helytelenségét részletesebben kimutatni.

E helyen csupán két dolgot akarunk kiemelni. Az egyik az, hogy az alanytalan jogok elmélete éppen úgy megfér a fikciós elmélettel, mint a jogi személyt természetes személyekre bontó elméletek. Ez is bizonyítja azt, hogy a fikciós elmélet, következetesen végiggondolva, a jogi személy tagadásához vezet. A másik dolog, amire reámutatni akarunk, az a különbség, amely az alanytalan jogok elmélete és a jogi személyt természetes személyekre bontó elméletek közt fennáll. Utóbbiak, ha ellentétbe kerülnek is a tételes jog álláspontjával, mégis akkor, amidőn csupán természetes személyeket ismernek el jogalanyok gyanánt, nem képviselnek egy önmagában lehetetlen álláspontot. Az alanytalan jogok elmélete ellenben, — bár nem megy olyan messze, mint amazok, mert hiszen a jogi személyek jogait együtt tartja és nem bontja őket természetes személyek jogaira széjjel, — egy önmagában lehetetlen és ellenmondó álláspontot képvisel. Ha kidobjuk a jogalanyt, amely a jogi személy jogait egységbe foglalta, úgy e jogok széjjelhullanak; ha pedig mégis együtt-tartjuk őket, akkor az alanyi jogoknak ebben az egységében halványan mégis csak megjelenik a jogi személy képe, s az a cél, amely a jogokat összetartja, tulajdonképpen átveszi a jogalany szerepét. Mint minden félúton

való megállás, az alanytalan jogok elmélete is ellenmondásokra vezet. Az alanytalan alanyi jog fogalma maga a legkiáltóbb ellenmondás.

b) A célvagyon-elmélet. (Brinz.)

És mégis az alanytalan jog gondolatán nyugszik — amint fentebb már megjegyeztük, — mind BRINZnek híres „célvagyon-elmélete“, mind SZÁSZY-SCHWARZNAK a Brinz-féle felfogást logikusan továbbképző teóriája.

Mint hogy ekként a célvagyon-elmélet az alanytalan jogok gondolatán, tehát nyilvánvalóan helytelen alapon, épül fel, az alanytalan jogok elméletének cáfolata után tulajdonképpen nem kellene a célvagyon-elmélet cáfolatával külön is foglalkoznunk. Az a nagy hatás, amelyet ez az elmélet a jogtudományi irodalomra gyakorolt, mindazonáltal szükségessé teszi, hogy bemutatásával és bírálatával foglalkozzunk.

Hogy a célvagyon-elmélet az alanytalan jogok elméletében tulajdonképpen már benne rejlik, az világosan kitűnik akkor, ha az alanytalan jogokat akként határozzuk meg, mint Windscheid, aki szerint ezek olyan jogok, amelyek nincsenek valamely személlyel mint alannal összefűzve, amelyeknek nincsen alanyuk, amelyeknek csupán rendeltetésük van, még pedig az a rendeltetésük, hogy valamely személytelen célra szolgáljanak.⁴⁷³ Látni ebből, hogy már Windscheid felfogásában az a személytelen cél, amelyre az alanytalan jogok szolgálnak, pótolja e jogoknál a jogalanyt. WINDSCHEID a saját és a Brinz felfogása közt fennálló különbséget főként abban látja, hogy amíg ő az alanytalan jogok konstrukciója mellett is megtartaná mint célszerű technikai segédeszközt a jogi személy konstrukcióját, addig Brinz teljesen kiküszöbölné azt.⁴⁷⁴ Ez a különbség igazán nem volna lényeges különbség, mert hiszen a jogi személy fikciójának a fentartása, az, hogy az alanytalan jogokat képzeletbeli alanyoknak tulajdonítjuk, tulajdonképpen ellentétben van az alanytalan jo-

⁴⁷³ L. fentebb a 463. és 466. jegyzetben megjelölt helyeit.

⁴⁷⁴ Windscheid-Kipp, i. m. 223. l. jegyz. — Igaz ugyan, hogy „a fantázia szempontjából“ Brinz is „ártalmatlannak“ tartja a jogi személy konstrukcióját; v. ö. Dr. Alois Brinz, *Lehrbuch der Pandekten*, 2. kiadás, Erlangen, 1873—1892, III. köt., 455. l.

gok elméletével is. — BRINZ viszont abban látja a lényeges különbséget a saját célvagyon-elmélete és Windscheid felfogása között, hogy utóbbi megalégszik a jogalany nélkülözhetőségének a kimutatásával, de nem gondoskodik a kieső jogalany helyett valami pótlékról, míg ő, Brinz, „a kieső jogalanyt egy az ellenkező oldalon felbukkanó tárgy, t. i. a cél által igyekszik pótolni, és ezt a célt tekinti annak a pozitív pontnak, amelyben éppen úgy megtalálhatja valamely vagyon a maga támasz- és középpontját, mondjuk azt a pontot, amelyhez tartozik (seinen Gehörpunkt), mint valamely személyben“.⁴⁷⁵ Ez már kétségtelenül lényegesebb különbségnek látszik, nem ugyan Windscheid felfogásához képest, — amelyben, amint láttuk, ugyancsak feltűnik a *személytelen cél*, mint jogalany-pótlék, — hanem általában az alanytalan jogok gondolatával szemben, amely kétségkívül jelentkezik a nélkül is, hogy a kidobott jogalany helyére a vagyont összetartó cél gondolata lépne. Igaz ugyan, — s éppen ez mutatja az alanytalan jogok gondolatának egyik legnagyobb gyengéjét, — hogy igen nehéz értelmes fogalmat alkotnunk magunknak az olyan jogokról, amelyeknek se alanyuk, se céljuk nincsen. Az alanytalan jogok elmélete éppen ezért, miként azt Winscheid példája is mutatja, a célnak, a jogok rendeltetésének segítségével szokta meghatározni az alanytalan jog fogalmát, s ekként csirájában magában rejti a célvagyon-elméletet, amely tulajdonképpen mint az alanytalan jogok elméletében is bennrejlő cél-gondolat részletesebb kifejtése jelentkezik.

BRINZ, — akinek a nevével a célvagyon-elmélet elválaszthatatlanul összeforrott, — a maga felfogásának a kifejtésénél abból indul ki, hogy amint azt a *pertinere ad aliquem* és a *pertinere ad aliquid* kifejezési módok is igazolják, valamely jog nemcsak *valakié*, hanem *valamié* is lehet. Ennekfolytán kétféle vagyont különböztet meg: olyat, amely valamely személyé (*Personenvermögen*) és olyat, amely valamié, valamely célé (*Zweckvermögen*).⁴⁷⁶ Ezen alapvető felfogásának a bizonyítására azt a „logikai szükségszerűséget“ hozza fel, hogy miután van olyan vagyon, amelynél nem tudunk megnevezni olyan személyt, akié volna, kell lenni valaminek, amiért ez a vagyon fennáll.⁴⁷⁷ Ez

⁴⁷⁵ Brinz, i. m. I. 220. l.; v. ö. III., 454. l.

⁴⁷⁶ I. m., I. 201. l.

⁴⁷⁷ I. m., I. 202. l.

a bizonyítás természetesen nem túlságosan meggyőző, de jól kidomborítja szerzőnknek azt a nézetét, — amit több ízben kifejezetten is hangsúlyoz, — hogy a célvagyon esetében alanytalan vagyonnal van dolgunk.⁴⁷⁸

Szerzőnk felfogása szerint tehát vannak olyan vagyonok, amelyek bizonyos személyekéi, — és minthogy szerinte csupán emberek lehetnek személyek, vagyis jogalanyok, e megállapítás azt jelenti, hogy ezek a vagyonok bizonyos emberekéi, — s másrészt vannak szerinte olyan vagyonok, amelyeknek nincsen alanyuk, amelyek senkiéi sem, amelyek nem embereket, hanem bizonyos célokat illetnek meg, amelyek bizonyos célokéi. Az alanytalan vagyonoknál szerzőnk szerint az a cél van hivatva pótolni a jogalany hiányát, amelyre a vagyon szolgál. A kérdés most már csak az, hogy vajjon lehet-e a vagyont valamely céllal olyan szoros kapcsolatba hozni, mint amilyen szoros kapcsolatban van a jog a jogalannyal, a „személyes vagyon“ (*Personenvermögen*) azzal az emberrel, akié: mert hiszen ez volna szükséges ahhoz, hogy célvagyonról beszélhessünk, hogy elmondhassuk, miszerint a cél ezeknél a vagyonoknál teljesen pótolja a jogalany hiányát. BRINZ maga is megállapítja, hogy: „minden attól függ, vajjon kapcsolódhatik-e valamely célhoz vagyon akként, hogy nemcsak e célra rendelt, hanem e célt megillető vagyronról lehessen szó“.⁴⁷⁹ „Valamely személyt megillető vagyon vagy vagyronrész is lehet, — mondja, — bizonyos célokra *rendelve* (*bestimmt*); *megilletni* azonban csupán a cél-vagyon illet meg (*gehörig*) bizonyos célokat“.⁴⁸⁰ Mit jelent azonban az, hogy valamely vagyon valamely *célé*, és nem csupán annak szolgálatára van rendelve? Hogyan különböztessük meg a valamely célra *rendelt* vagyont az azon célt *megillető*, ahhoz *tartozó* vagyontól? E tekintetben aligha lehet más körülmény döntő, mint az, hogy van-e az illető vagyronnak, — amelynek egy bizonyos célja

⁴⁷⁸ I. m. III., 456. l.: „Allein in den Begriff des Zweckvermögens . . . gehört, dass es kein Subjekt hat, dass es in dem Zwecke wofür es gehört, ein Objekt hat . . .“ U. o. III., 473. l.: „ . . . das Zweckvermögen (beruht) . . . auf der Voraussetzung subjektlosen Vermögens . . .“

⁴⁷⁹ I. m. III., 473. l.

⁴⁸⁰ I. m. I., 206—207. l.: „Für gewisse Zwecke *bestimmt* kann auch ein einer Person gehöriges Vermögen oder Vermögensstück sein; für sie *gehörig* ist allein das Zweckvermögen“.

van, — ezenkívül még alanya is valamely természetes személy képében. Nem a célhoz tartozás szorosabb volta, hanem csupán a jogalany hiánya volna tehát jellemző a célvagyonra, szemben a „személyes vagyonnal“. Ha azonban mégis a célhoz való hozzátartozás szorosabb voltában látnók a célvagyon jellemző vonását, és azt mondanók, — amit szerzőnk is állítani látszik,⁴⁸¹ — hogy a célvagyon éppolyan értelemben illeti meg a célt, mint a személyes vagyon a jogalanyt, akkor ezzel tulajdonképpen a célt a jogalanyok sorába emelnék. Ebben az esetben azonban nem beszélhetnénk alanytalan jogokról a célvagyonra illetőleg, mert hiszen az ezen vagyonban foglalt jogok alanyául a vagyon célját kellene tekintenünk.

Eltételezve attól, hogy a célvagyon-elmélet az alanytalan jogok elméletén nyugszik, és így az alanytalan jog gondolatával szemben támasztható összes kifogásokat a célvagyon-elmélettel szemben is fel lehet hozni, Brinz elméletének első nagy nehézsége éppen abban rejlik, hogy, amint az az imént elmondottakból kitűnik, a valamely célra *rendelt* és a valamely célt *megillető* vagyon között különbséget tenni aligha lesz lehetséges másképp, mintha a célt, megszemélyesítve, jogalanyként tekintjük.⁴⁸²

A Brinz-féle elmélet útjába tornyosuló nehézségek fokozódását láthatjuk, ha megfigyeljük azokat az erőfeszítéseket, amelyekkel Brinz bizonyítani igyekszik, hogy bizonyos jogok éppennyúgy megilletethetnek célokat, mint személyeket. Érdekes, hogy alapjában véve Brinz is az akarat-elmélet szellemében fogja fel az alanyi jogot. Szerinte az alanyi jog nem jelent egyebet, mint jogosultságot (Befugnisse, rechtliches Dürfen) vagy hatalmat (Mächtigkeiten, rechtliches Können).⁴⁸³ Éppen azért alanyi jog szerinte csak embert illethet meg, mert a magatartás megengedettsége (das Dürfen) és a hatalomgyakorlás (das

⁴⁸¹ I. m. I., 205., 207. I., III., 457., 473. I.

⁴⁸² I. m. III., 473. I.: „... (der Zweck), den solches Vermögen hat, und der, personifizierend gesprochen, das Vermögen hat“.

⁴⁸³ I. m. I., 209., 213. II. — Hogy Brinznek az alanyi jogról szóltó felfogása alapjában véve mennyire az akarat-elmélet alapján áll, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint az az élelméjű meglátása, hogy a *jogképesség* alapjában véve *cselekvőképesség*. L. erre nézve alább, a 622. jegyzetben idézett helyét.

Können) csak emberekkel kapcsolatban képzelhető el.⁴⁸⁴ Elismeri azt is, hogy látszólag a jogok mind ilyen jogosítványt vagy hatalmat jelentő alanyi jogok.⁴⁸⁵ Úgy véli azonban, hogy a tüzetesebb vizsgálat felderítheti azt, hogy bizonyos magánjogok, mégpedig éppen a legfundamentálisabb jelentőségűek, nem jelentenek egyebet, mint csupán bizonyos *kapcsolatot* valamely tárgy (esetleg személy) és egy bizonyos személy, illetőleg egy bizonyos cél között.⁴⁸⁶ Részletesebben kifejti például, hogy a *birtok* nem valamely dolog feletti tényleges hatalom, hanem csupán *tényleges kapcsolat* valamely dolog és valami (személy vagy cél) közt; a dolog *készen áll* bizonyos szolgálatra, passzív rendelkezésére áll valakinek vagy valamely célnak; ez a passzív rendelkezésre állás, amiben Brinz a birtok lényegét látja, ugyanis nemcsak valamely ember, de valamely cél számára is fennállhat. A szolgálatra készen álló dologgal való rendelkezés már aktív tevékenységet jelent, de ez szerzőnk szerint nem lényege, hanem csak *következménye* a birtok fennállásának, és ezt az aktív, tényleges hatalomgyakorlást a cél birtokában álló dolgok felett szerinte éppen úgy cselekvőképes

⁴⁸⁴ I. m. I., 213. I.: „Das Dürfen und Können ist nur in Personen denkbar. Darum sind die Rechte, deren einzigen Inhalt sie bilden . . . nothwendig und ausschliesslich Prädicate von Personen, Rechte „subjectiven Sinnes“. V. ö. id. m. I., 194. I.: „Nur die Menschen sind Personen“.

⁴⁸⁵ I. m. I., 209. I.

⁴⁸⁶ I. m. I., 209—210. I.: „Bei näherer Betrachtung wird sich zeigen, dass gewisse Privatrechte, und zwar die fundamentalsten von diesen . . . zuvor und wesentlich etwas anderes, nämlich die durch Mein und Dein ausgedrückte Verbindung einer Person oder Sache mit einer bestimmten Person (der Sache auch mit einem bestimmten Zwecke) sind . . .“ U. o. I. 213. I.: „Nun aber die Rechte nicht alle in einem blossen Dürfen und Können, sondern etliche zuvor und wesentlich in einer Verbindung bestehen, welche bis auf ein gewisses, als eine Verbindung oder Pertinenz von Sachen mit etwas, auch mit Zwecken möglich ist, so gibt es auch Rechte, die ihrem wesentlichen Bestande nach keinen Personen zustehen, also nicht Rechte „subjectiven Sinnes“ zu sein brauchen, sondern, ein Vermögen bildend, Zweckvermögen sein können, behufs ihrer Ausübung aber Personen zu Vertretern haben, welchen die aus ihnen *naturaliter* folgenden Befugnisse und Mächtigkeiten für den Zweck zustehen — welche für diesen dürfen und können“. — Míg idézett helyeiből kitetszőleg csupán *dolgok* állhatnának célokkal is a szóbanforgó jogi kapcsolatban, addig műve III. kötetében (526. I.) már az obligációt is olyan jogi kapcsolatként fogja fel, amely valamely személy és egy meghatározott cél között is fennállhat. (V. ö. alább 489. j.)

emberek végzik, mint a csecsemők és örültek birtokában álló dolgok felett.⁴⁸⁷ Hasonlóképpen fejt ki a *tulajdonjogról* is, hogy az nem valamely dolog feletti jogi uralom, hanem valamely dolog és egy bizonyos személy vagy cél közti jogi kapcsolat; a dolog feletti uralom csak *következménye* ennek a „lát-hatatlan, pusztán a jogban létező és csupán a jog által ható szoros kapcsolatnak“ és természetesen csupán a képviselő intézményének a segítségével gyakorolható.⁴⁸⁸ Szerzőnk továbbmenőleg még az *obligációról* is azt állítja, hogy az nem más, mint *jogi kapcsolat* valamely személy és egy másik személy vagy egy bizonyos cél között, amelynek csak következménye az egyiknek a másik feletti bizonyos uralma.⁴⁸⁹ Ebben az értelemben szerinte a cél is lehet hitelező, amennyiben a hitelezői kapcsolatból következmény gyanánt folyó hatalmat valamely cselekvőképes személy gyakorolja; s lehet a cél adós is, amennyiben a célt megillető vagy a hitelező kielégítésére a céltől elválasztható és felhasználható.⁴⁹⁰

De felesleges talán részletesebben ismertetnünk Brinznek azokat az erőfeszítéseit, amelyekkel bizonyítani törekszik, hogy vannak olyan „jogok“, amelyek *nem alanyi jogok*, amelyek csupán bizonyos „jogi kapcsolatot“ jelentenek dolgok és személyek, dolgok és célok, személyek és személyek s végül személyek és célok között. Hogy miben áll ennek a nagyon is határozatlan „jogi kapcsolatnak“ a lényege, azt szerzőnk fejtegetései alapján éppoly nehéz elképzelnünk, mint azt, hogy mit jelent az olyan — kétségtelenül nem tárgyi értelemben vett — „jog“, amely „alanyi jognak“ sem tekinthető? Szerzőnk fejtegetéseiből kitetszőleg ezen „jogi kapcsolatnak“ jellemző vonása, hogy „következmény“ gyanánt jogi hatalom járul hozzája; annak a „jogi kapcsolatnak“, amely valamely dolog és egy bizonyos cél közt fennáll, és amelynek alapján elmondhatjuk, hogy az a dolog arra a bizonyos célra nemcsak rendelve van, hanem azt a célt

⁴⁸⁷ I. m. III. 517—519. II. — Hogy mit jelent az a „*tényleges kapcsolat*“ valamely dolog s egy bizonyos cél között, amelyet a cél helyett más valaki gyakorol, azt nehéz volna érthetően megmagyarázni; szerzőnk e magyarázatot természetesen meg sem kísérli.

⁴⁸⁸ I. m. III., 522—523. I.

⁴⁸⁹ I. m. III., 526. I.

⁴⁹⁰ I. m. III., 526—527. I.

„megilleti“, velejárója tehát egy olyan „jogi hatalom“, amely a szóbanforgó célt nem illetheti meg, mivel a hatalmat jelentő jogosítványok szerzőnk felfogása szerint csupán embereket illethetnek meg; ezt a jogi hatalmat a cél helyett és érdekében képviselők gyakorolják. Ha azonban a dolog így áll, akkor jelent-e egyebet ez a Brinz-féle „jogi kapcsolat“, mint a *jogi beszámításnak* azt a jelenségét, amikor a jogrend a hatalom gyakorlását nem azoknak számítja be, akik a hatalmat tényleg gyakorolják?

Szerzőnk szerint azok a jogok, amelyek csupán „jogi kapcsolatot“, pusztán „hozzátartozást“ jelentenek, valamely célt is „megillethetnek“.⁴⁹¹ Azonban szerzőnk szerint is ezekből a „jogi kapcsolatokból“ egészen természetesen („naturaliter“) jogosultságot vagy hatalmat jelentő (vagyis alanyi jogként tekintendő) jogok fakadnak, amelyek szerinte csak természetes személyeket illethetnek meg. Az, hogy az említett „jogi kapcsolatok“-ból álló vagyoni célokat is megillethetnek, és ekként célvagyonokként szerepelhetnek,⁴⁹² talán még érthető volna; nehéz azonban megérteni azt, hogy kit illetnek meg a célvagyonban foglalt „jogi kapcsolatokból“ fakadó *alanyi* jogosítványok? Azokat, akik mint „képviselők“ a cél érdekében ezeket a jogosítványokat gyakorolják? Úgy látszik, hogy ez szerzőnk álláspontja: „a célvagyonok számára, — mondja, — képviselőkre van szükségünk, s ezeket magukat illetik meg a tulajdonból és a kötelemekből fakadó jogosítványok és hatalmak, továbbá mindazon vagyoni jogok, melyek lényegileg pusztán jogosítványt és hatalmat (Dürfen und Können) jelentenek — természetesen azonban, hogy ezek a jogok csupán a cél érdekében, fiduciáriusan illetik meg őket“.⁴⁹³ Kétségtelen, hogy ezzel a felfogásával szerzőnk a célvagyonban foglalt jogokat a célvagyon adminisztrátorainak a jogaira bontotta fel; az, hogy az

⁴⁹¹ V. ö. a fenti 486. jegyzetben idézett helyeit. — L. továbbá u. o. III., 563. I.: „Die Verbindung eines Vermögens mit einem gewissen Zweck, diese zweite Gattung des Gehörens (Bd. I. §. 62., Nr. 3.), hat selbst kein anderes Ziel, als dieses Vermögen in der erschöpfendsten Weise, und namentlich erschöpfender als wenn es einer Person *sub modo* gehörte . . . , seinem Zwecke zuzuführen“.

⁴⁹² I. m. 213. I. (Idézve fentebb a 486. jegyzetben.)

⁴⁹³ I. m. I., 206. I. — V. ö. u. o. I., 207—208. I.

adminisztrátorok az őket megillető jogokat a meghatározott cél érdekében kötelesek gyakorolni, hogy e jogok mint fiduciárius jogok illetik meg őket, semmit sem változtat azon a tényen, hogy e jogoknak ők az alanyai, hogy e jogok nem alanytalan jogok, s hogy ekként e jogok a célvagyonhoz sem tartozhatnak. Joggal vethetjük fel ezek után azt a kérdést, hogy mi marad meg a célvagyon keretében? Az alanyi jogok, amelyek jogosítványt és hatalmat jelentenek, természetesen nem „tartozhatnak” valamely célhoz, hanem csak valamely személyhez, ezen jogok tehát fiduciáriusan a célvagyon adminisztrátorait illetik meg; az, hogy az adminisztrátorok ezen jogokat bizonyos cél érdekében tartoznak gyakorolni, nem fűzheti e jogokat a célvagyonhoz, mert hiszen szerzőnk felfogása szerint a célvagyon nem csupán valamely célra rendelt, hanem valamely célt megillető vagyont jelent, s azok a jogok, amelyek (bár csak fiduciáriusan) az adminisztrátorokat illetik meg, már csak ezért sem illethetnek meg valamely célt. Azok a jogok, amelyek nem alanyi jogok, hanem amelyek pusztán „jogi kapcsolatot” jelentenek, kétségtelenül megilleshetnek valamely célt is. Azonban mit jelent ez a homályos értelmű „jogi kapcsolat” egyebet, mint azt, hogy bizonyos dolgok passzive készen állnak arra, hogy egy meghatározott célra szolgáljanak, ami azzal egyértelmű, hogy ezek a dolgok erre a célra vannak *rendelve*; hogy ezek a dolgok nem csupán a kérdéses célra vannak *rendelve*, de azt a célt meg is illetik, azon céléi is, az a „jogi kapcsolat” homályos fogalmából egyáltalában nem következik. Nem már csak azért sem, mert a passzive készen álló dolgok feletti aktív rendelkezés már nem a célt, hanem a célvagyon képviselőit illeti meg szerzőnk szerint, miután szerinte a „jogi kapcsolatokból” fakadó összes jogosítványok a „képviselők” fiduciárius jogai. Azon jogokból tehát, amelyeket a feületes szemlélet a célvagyonhoz tartozóknak tarthatna, igen kevés marad meg a célvagyon keretében. A jogok legnagyobb része kiválik a célvagyonból és mint a „képviselők” fiduciárius joga önállósul. S maguk azok a csupasz „jogi kapcsolatok”, amelyek egyedül maradnak meg a célvagyon keretében, nem jelentenek egyebet, mint azt, hogy bizonyos dolgok a kérdéses célra vannak *rendelve*, passzive azon cél szolgálatára állanak készen, hogy az a „képviselő”, akit a

dolog feletti aktív rendelkezés joga megillet, a dolgot a kérdéses cél érdekében tartozik felhasználni, s esetleg még azt, hogy ez a „képviselő”, amidőn a saját fiduciárius jogát gyakorolja, úgy tekintetik, mintha nem a saját, hanem a cél jogát gyakorolta volna. Az, hogy Brinz a fiduciárius jogosítottakat „képviselőnek” nevezi, éppen azt jelenti, hogy úgy tekinti őket, mintha nem a saját, hanem a cél jogait gyakorolnák. Ebben a felfogásban azonban már a cél megszemélyesítése, a célnak jogalanykénti kezelése, — egy szóval a jogi személy konstrukciója — lappang.

Kérdezhetnők, hogy milyen joggal beszél Brinz a célvagyon „képviselőiről”, holott ezek szerinte fiduciárius jogosítottak, vagyis nem a célvagyont kezelik, hanem a saját jogukat gyakorolják? S másrészt kérdezhetnők azt is, hogy milyen joggal beszélhet fiduciárius „jogosítottakról”, holott a célvagyon kezelőiről általános érvénnyel megállapítja, hogy azok „számukra teljesen idegen vagyont” kezelnek?⁴⁰⁴ Ezen elmondásoknak oka az, hogy szerzőnk egész általánosan a célvagyonhoz tartozónak tekint olyan jogosítványokat is, amelyeket az alanyi jogról vallott felfogása szerint csupán valamely „személyes vagyon” alkatrészeként tekinthetnek, s amelyeket egyik fentebb (493. j.) idézett helyében egészen következetesen a célvagyon „képviselőinek” fiduciárius jogai gyanánt fogott fel. Igaz, hogy ezzel a felfogásával a célvagyont tulajdonképpen az adminisztrátorok fiduciárius jogaira bontja széjjel, s így egészen közel jut például Hölder felfogásához, aki a jogi személyek jogait az adminisztrátorok „hivatali jogainak” tekinti.⁴⁰⁵ A célvagyon a fiduciárius jogok kiválása után alig jelent többet, mint azt az üres keretet, amely azon célnak a megjelölésével, amelynek érdekében a fiduciárius jogok gyakorlandók, ezeket egy laza egységbe összefogja. Ennek szigorú konszek-

⁴⁰⁴ I. m. III., 560. I. (L. idézve alább a 495. jegyzetben.)

⁴⁰⁵ Brinz felfogásának Hölder felfogásához való hasonlósága érdekesen tűnik ki például a következő helyéből: „Die Zweckvermögensverwaltung ist für die Verwalter durchweg Verwaltung fremden Vermögens. Die zu dieser nothwendige, rechtliche Macht kann trotzdem, dass es sich um fremdes Vermögen handelt, originär, mehr Recht als Pflicht, mehr Würde (honos) als Bürde sein, und ist dann, römisch Magistratur . . .“ (I. m., III. 560. I.) — A Brinz és Hölder felfogása közti hasonlóságról lásd a fentebb (210—211. I. s. 432. I.) elmondottakat.

venciája tulajdonképpen a célvagyon-elmélet feladása volna. Minthogy azonban szerzőnk ezt a konszekvenciát levonni nem akarja, állandóan úgy beszél a célvagyonról, mintha abban a „képviselő” fiduciárius jogai is bennfoglaltatnának.

Ha magunkévá tesszük ezt az utóbbi álláspontot és ha a fentebb többször említett „jogi kapcsolatokból” folyó jogosítványokat is a célvagyonhoz tartozóknak tekintjük, vagyis ha a célvagyon kezelőiben nem a saját jogait, hanem a célvagyonhoz tartozó jogokat gyakoroló embereket látunk, akkor ezzel tulajdonképpen azt az álláspontot foglaltuk el, hogy a célvagyonhoz nem csak az u. n. „jogi kapcsolatok”, hanem alanyi jogok is tartozhatnak, feltéve, hogy a célvagyonnak vannak olyan „képviselői”, akik e jogokat a meghatározott cél érdekében gyakorolják. De ha a dolog így áll, akkor nincsen semmi akadályja annak sem, hogy a célvagyonhoz tartozónak vegyünk olyan jogokat is, amelyeknek lényege szerzőnk szerint nem a szóbanforgó passzív „jogi kapcsolatban” áll, hanem amelyek tisztára jogosultságot vagy hatalmat jelentenek, és amelyekről maga szerző állapította meg, hogy célvagyonhoz nem tartozhatnak, mivel csupán természetes személyeket illelhetnek meg. Mindenesetre feltűnő, hogy szerzőnk a saját felfogásával ellentétbe jutva valóban úgy látja, hogy ilyen tisztára alanyi jogosultságot jelentő jogok is hozzátartozhatnak a célvagyonhoz. Az az érvelése, hogy „vannak olyan képviselők, akiket a képviselt helyett nemcsak a jog gyakorlása, hanem maga a jog is megillet”,⁴⁹⁶ nem meggyőző. Joggal felvethető az a kérdés, hogy mi értelme van akkor az egész célvagyon-elméletnek és a személyes vagyon és célvagyon alapvető megkülönböztetésének? Ha a „képviselő” fenti tág felfogása útján lehetségessé válik az, hogy a képviselő „személyes vagyona” a célvagyonhoz tartozónak tekintessék, akkor a célvagyon és a személyes vagyon közti különbség teljesen elmosódik, és a célvagyon konstrukciójára semmi szükség sincsen. A célvagyonhoz, a „képviselő” intézményének a segítségével, „személyes vagyon” is hozzátartozhatik ugyanis az elmondottak értelmében.

⁴⁹⁶ I. m. I., 205–206. l. Továbbá u. o. I., 207–208. l. — Azt természetesen igen nehéz volna meghatározni, hogy miben áll a „képviselt” minőség, ha sem a jog gyakorlása, sem a jog maga nem illeti meg a „képviseltet”.

Ha a „célvagyon” konstrukciója csupán a „képviselő” intézményének a fenti tág értelemben vett alkalmazása mellett tartható fenn, akkor tulajdonképpen fel kell adnunk a célvagyonnak azt a felfogását, amelyet Brinznél kifejtve találunk és amely szerint az valójában alanytalan jogokból álló vagyont jelent. Alanytalan jogokról nem is lehet szó, ha ezen jogok a „képviselő” illetik meg. Ha pedig az a megállapítás, hogy a „képviselő” ezeket a jogokat „a képviselt helyett bírja”, annyit tesz, hogy e jogok végsősorban mégis a „képviseltet” illetik meg, vagy legalább ahhoz „tartoznak”, vele vannak „jogi kapcsolatban”, akkor ilyen értelemben minden, — tehát valamely cél is, — lehet „képviselt”, még pedig mindenfajta jog tekintetében egyaránt. Ez a felfogás természetesen nem jelent egyebet, mint azt, hogy a „képviseltet” a jogi beszámítás segítségével *jogalany*nak tekintjük. A célvagyon esetében ez azt teszi, hogy a célvagyon-elméletben is megjelenik a *jogi személy* halavány képe, mert hiszen mi egyéb a „képviseltnek” vagyis jogalanynak tekintett cél, mint jogi személy?

A jogi személy konstrukciója azonban egyébként is méltánylást nyer még Brinz elméletében. Szerzőnk elismeri, hogy a jogász felfogás a célt megszemélyesítve jogalanynak szokta tekinteni. Megállapítja, hogy a célvagyonokat „öntudatlanul megszemélyesítő felfogás szolgálatot tett a jogtudomány számára; s ha egyszer a gyakorlat szempontja kielégítést nyert, úgy a jogász nem szokott a valóságos tényállás után kutatni”.⁴⁹⁷ Hangsúlyozza azt is, hogy a saját elméletének a nagy nehézsége abban a tényben rejlik, hogy a vagyont alkotó jogokat, miként magát a vagyont is, már eredetileg „mint valamely személyhez tartozó jogokat, illetve vagyont fogták fel, formálták meg, nevezték el, s hogy ezekben a fogalmakban, elnevezésekben és formákban ezek a jogok nem „passzolnak” a célhoz, mint személytelen dologhoz. Olyan fogalmak, elnevezések és formák, amelyek hozzá illenének, legnagyobb részét nem is állanak rendelkezésre annak folytán, hogy a személytelen vagyon a megszemélyesítő szemlélet és kifejezési mód következtében mint személyes vagyon kezeltetett”.⁴⁹⁸ Mit jelent azonban mindez

⁴⁹⁷ G. m. III., 470. l.

⁴⁹⁸ I. m. III., 474. l.

egyebet, mint azt, hogy Brinz is elismeri, hogy a jogászai gondolkodás a jogi személyek segítségével gondolkodott és hogy a saját elmélete ellentétben van a jogászai szemlélettel?

Megállapítja, hogy a „célvagyon” a megszemélyesítés folytán „a képzeletben mint személyes vagyon jelenik meg”,⁴⁹⁹ s hogy „a képzelet szempontjából” a jogi személy konstrukciója a célvagyonnal összefér és „ártalmatlan” is.⁵⁰⁰ A jogi személy „realitását” azonban kétségbe vonja.⁵⁰¹ De kereshe-tünk-e a jog alkotásaiban elejétől végig csupa természettudományos értelemben vett „realitást”? Arra, ami a jogi személyekben ilyen realitással bír, Brinz maga is reámutatott, midőn a „képviselők”, — vagyis a szervi cselekvések, — szükségességét hangsúlyozta. A célról pedig maga is úgy véli, hogy az magában véve csupán valami, amit elképzelünk és akarunk, s aminek csak a megvalósítása követel meg valamiféle realitást.⁵⁰² Ha azonban ennek dacára is realitásnak tartja a „célvagyont”, akkor milyen alapon tagadja meg a jogi személytől teljesen a realitást.⁵⁰³

Ha az előbbieken adott ismertetés után Brinz híres „célvagyon-elméletére” visszatekintünk, ami a legfeltűnőbb módon szemünkbe ötlük, az a benne rejlő számtalan ellenmondás. Megállapíthatjuk erről a jogi személyt kiküszöbölni óhajító elméletéről azt is, hogy mint a jogászai technika céljait szolgáló hasznos metaforát, mint „a juriszprudencia ökonómiáját” előmozdító segédeszközt indokoltnak és jogosultnak tekinti a jogi személy konstrukcióját.⁵⁰⁴ De megállapíthatjuk róla azt is, hogy ezen túlmenően is megtalálhatni benne mindazon lényeges alkotó elemeket, amelyek nézetünk szerint a jogi személy jelenlétét alkotják: a szervi cselekvéseket és azokat a normatív kapcsolatokat, amelyek a jogi beszámítás útján ezeket a szervi cselekvéseket egy egységes jogalanyi tevékenységgé foglalják össze. A sokat emlegetett „jogi kapcsolatok”, a célhoz való „tartozás”, és a „képviselő” gondolata, a célvagyon-elmélet ezen

⁴⁹⁹ I. m. III., 474. l.

⁵⁰⁰ I. m. III., 455. l.

⁵⁰¹ I. m. III., 455. l.

⁵⁰² I. m. III., 512. l.

⁵⁰³ I. m. III., 455. l.

⁵⁰⁴ I. m. III., 514. l.

fontos alapgondolatai tulajdonképpen nem jelentenek egyebet, mint ilyen értelemben felfogott jogi beszámítást.^{504a}

^{504a} A célvagyon-elmélettel kapcsolatban kell megemlékeznünk Grosschmid Béniének az alapítványok kérdésében elfoglalt álláspontjáról, amely — mint fentebb (93. l.) mondtuk — a célvagyon-elmélet irányában mozog. „Az alapítvány jogi személyisége — mondja — nem egyéb, mint bevett plasztikai képlete annak . . . , hogy jogok (javak), s azok valamely összességét terhelő kötelezettségek létezhetnek, a nélkül, hogy más középponttal bírnának, mint a personificált alapítványi céllal”. (Fejezetek, I. 127. l.) Az alapítványi ügylet lényege szerinte, hogy „valamely vagyon fizikai (és meglevő jogi) személyek joguralmától különvált célra van oda szánva”. (U. o. 126. l.) „Új jogi személy” — mondja egy másik helyen — csak bevett képletes szólásmód . . . annak jelzésül, hogy olyan *valaki*, aki *senki* sem a fizikai és a már personificált célalanyok közül. Pontosabban: olyan rendeltetéshez kötése a vagyonnak, amely nem valamely fizikai személy joguralma; nem is azonos a már, más vagyonok tekintetében meglevő rendeltetésekkel”. (U. o. 121. l.) Ezen idézetekből eléggé világosan tűnik ki az, hogy Grosschmid szerint az alapítvány jogi személyisége nem egyéb, mint *metafora* (plasztikai képlet, bevett képletes szólásmód); az alapítvány esetében tulajdonképpen *alanytalan jogokkal* van dolgunk; az alanytalan vagyont az a *cél*, amelyre szolgál, tartja össze s ennek a célnak a megszemélyesítése az alapítvány jogi személyisége, a *personificált célalany*. A célvagyon-elmélet szellemének felel meg, hogy szerzőnk fizikai személyek különös rendeltetéssel bíró vagyona esetében „alvagyonokról” beszél s úgy véli, hogy ezek az alvagyonok „nem egyebek, mint úgyszólván jogi al-személyek”. (U. o. 130. l.) A célt jogalanynak tekintő felfogásnak felel meg az is, hogy szerzőnk a *modus-t* jogi személynek tekinti: „voltaképpen minden (igazi; alanytalan érdekű) *modus* — jogi személy.” (U. o. 112. l., továbbá u. o. 117. l.) Ézért „a valódi *donatio sub modo* és az „önálló létezésű alapítvány” nem ellentétek” szerinte. (U. o. 117. l.) Minthogy az alapítvány jogi személyiségének az esetében tulajdonképpen *alanytalan vagyonról* van szó szerzőnk szerint, vagyis arról, hogy valamely vagyont a már létező (fizikai és jogi) személyek uralma alól kivonjunk és egy új jogalanyként megszemélyesített önálló rendeltetés szolgálatába állítsunk, és mivel a vagyonnak a már létező jogalanyok uralma alóli kivonása nem szokott teljes lenni, valamint a „frissen teremtett” jogalany önállósága, az alapítvány céljának különállása sem szokott tökéletes lenni, azért szerzőnk szerint az alapítvány jogi személyiségének különböző *fokozatai* vannak. A két véglet mellett — amelyek közül az egyik az, hogy az alapítványi vagyon „semmi létező személynek szánva nincs”, amikor is „az új jogi személynek önállósága elérte legfelsőbb fokát” (u. o. 119. l.), a másik pedig az, hogy az u. n. „alapítványi” vagyon egy már létező (fizikai vagy jogi) személynek szóló „egyszerű ajándék” (u. o. 120. l.) — a közbeeső eset az, hogy az alapítványi vagyont „résztint aláhalják a már meglevő jogalanyok tetszésének, résztint kivonják alóla” (u. o. 121. l.); itt annak a specifikus célnak (amelynek érdekében a vagyon a már létező jogala-

c) Szászy-Schwarz elmélete.

Szászy-Schwarz Gusztáv elmélete tulajdonképpen nem egyéb, mint Brinz célvagyon-elméletének továbbfejlesztése, általánosítása. Brinz felfogása szerint csupán a jogi személyek vagyona tekintendő célvagyonnak, Szászy-Schwarz szerint a természetes személyek vagyona is, vagyis szerinte minden vagyon célvagyon, minden jog céljog.⁵⁰⁵

nyok joguralma alól kivonatik) az exclusiv gazdagítása annyira háttérbe is szorulhat, hogy „a személytelenségből (a jogi személlyé personificálándóból) alig marad valami”; erről a közbeeső esetről — amelynek ismét számtalan fokozata lehet — mondja szerzőnk, hogy: „Alapítvány ime csakugyan nem egyéb, mint a két (személyes, már személyesített és személytelen, új személlyé personificálándó) részletettnak változatos egyensúlyú concurrenciája ugyanazon egy delibáció intenciójában”. (U. o. 119. l.) Ezen az alapon állapítja meg, hogy „az u. n. jogi személy képlete is ime fokozati kérdés”. (U. o.) Az elmondottak magyarázzák meg azt az alapvető nézetét is, hogy „az alapítás csakugyan nem egyéb, mint fokozatokban elmosódó specializálódása az ajándékozásnak” (u. o. 106. l.) s hogy „az alapítványi ügylet nem annyira önálló ügyletfaj, mint inkább: valamely részletetési módnak az alapítványt létesítő szándék által való karakterizálódása” s hogy „maga e szándék nem annyira ellentét, mint inkább fokozatok dolga”. (U. o. 103. l.) Azt, hogy a fent említett két végletes esetel szemben a tőlünk közbeeső esetnek nevezettet tartja szerzőnk az alapítvány rendszerinti esetének, bizonyítja következő mondása: „Bizonyos igaz, hogy semmiféle alap nem respirálhat (célját be nem töltheti) a nélkül, hogy kezelő vagy felügyelő szervezete valamely másik létező szervezetre (vagy legalább valamely concretizálható megjelölés módjára) a létező s létezendő eleven embereknek ne támaszkodnék. E támaszkodás azután vagy annyira szoros, hogy a támaszkodó szervezet minden önállósága hiányzik, vagy pedig ez önállóság kisebb-nagyobb mértékben kidomborodik”. (U. o. 114—115. l.) „Csak félig létező alapítványról” beszél szerzőnk akkor, ha „esetleg a saját céljának gyümölcsöző e vagyon; esetleg a testületnek” (t. i. annak a testületnek, amely-nél egy bizonyos célra tétetett, amelyre tehát támaszkodik. U. o. 121. l. jegyz.) *Grosschmid* nézeteinek ebből az ismertetéséből bővebb magyarázat nélkül is nyilvánvaló az, hogy az alapítványokra vonatkozó felfogása az *alanytalan jogok elméletének* egy olyan változata, amely már egészen határozottan a célvagyon-elmélet irányában mozog, természetesen a nélkül, hogy a Brinz-féle célvagyon-elmélettel bármiféle közelebbi megegyezést mutatna. Az *egyesületekről* szóló felfogására nézve l. fentebb 186a. jegyz. (93. l.)

⁵⁰⁵ Dr. Schwarz Gusztáv: *A jogi személy magyarázata*, Budapest, 1906, 5., 6., 20., 114., 122. ll. — Szászy-Schwarznak ez a munkája először a *Jogállam* c. folyóirat 1905. évfolyamában jelent meg. Németül az *Archiv für bürgerliches Recht* 32. köt. 1. füzetében és különnyomat gyanánt is:

„Nincs különbség, — mondja szerzőnk, — az ember valamely (általános vagy különös célú) vagyona, azaz az u. n. „természeti személy” vagyona és a „célvagyon” (vagy mint közönségesen mondják, *jogi személy*) közt, mert ami az u. n. természetes személy vagyonát vagyonná teszi, nem az ember mint fizikai lény egysége, hanem a cél egysége, a cél azonossága, amelyet az ilyen vagyon is szolgál”.⁵⁰⁶ A jog szerzőnk szerint „az egyes ember szükségleteinek összességét” célegység gyanánt ismeri el, s ezen célegység szolgálatára áll az a vagyon, amelyet valamely természetes személy *általános célú* vagyonának nevezhetünk.⁵⁰⁷ Az egyes ember szükségleteinek általános körén belül lehetnek azonban szerinte olyan különösen fontos célok, amelyeket e fontosságuknál fogva a jog *külön* vagyoncélul ismerhet el. Így tesznek pl. azok a törvényhozások, amelyek a kereskedő üzleti vagyonával mint külön „vagyonnal” bánnak el.⁵⁰⁸ Nem az ember az tehát, ami a vagyonokat összetartja, hanem a cél. „Egyazon ember *többféle* vagyonnak állhat az élén”, s másrészt *több* embernek lehet egy bizonyos célra szolgáló közös vagyona.⁵⁰⁹ Lehetséges továbbá, hogy a jog ideiglenesen valamely *tranzitórius cél* szolgálatára is rendel egy bizonyos vagyont. (Ilyen tranzitórius célú vagyon pl. a csődvagyon.)⁵¹⁰ És lehetséges az is, hogy személytelen célok, az egyes emberek érdekkörén kívül fekvő (transzcendens) célok, szolgálatára rendel a jog bizonyos vagyonokat, aminek a tipikus esete az alapítványi vagyon.⁵¹¹ Hogy mely célokat ismer el a jog

„*Rechtssubjekt und Rechtszweck. Eine Revision der Lehre von den Personen*” címmel látott napvilágot. — Egyes kritikákra Schwarz a *Jogállam* 1909. évfolyamában, valamint „*Kritisches über Rechtssubjekt und Rechtszweck*” címmel az *Archiv für bürgerliches Recht* 35. köt. 1. füzetében válaszolt. — A róla írt kritikák közül kiemeljük *Kolosváry Bálint* szellemes bírálatát a *Jogállam* X. (1911) évfolyamában. („Új irányok a magánjogban”. 539—551. ll.)

⁵⁰⁶ *A jogi személy magyarázata*, 20. l.

⁵⁰⁷ U. o. 23. l.

⁵⁰⁸ U. o. 8. l.

⁵⁰⁹ U. o. 13. l.

⁵¹⁰ U. o. 46. l.

⁵¹¹ U. o. 15—16. ll.; u. o. 114. l.: „... ki az alanya az olyan személytelen érdekű vagyonnak, amely pl. az északi sarok felfedezésére stb. van alapítva? A vagyon ez esetben is a *cél* vagyona: nem személyvagyon, hanem *célvagyon*”. — Hogy még az ilyen „személytelen érdekeket”, az

ilyen „önálló vagyontözpontokul“, az szerzőnk szerint merőben tételes jogi kérdés.⁵¹² A fontos szerinte az, hogy a jog sohasem valamely embert, vagy személyt ismer el ilyen önálló vagyontözpontul, hanem mindig valamely célt. A természetes személyek és a jogi személyek vagyona közt tehát nincs is szerinte semmi különbség, a vagyon nem a természetes személyé és nem a jogi személyé, a vagyon egyáltalában nem valamely személyhez tartozik, hanem ahhoz a célhoz, amelynek a szolgálatára a jogrend kirendelte, s amelyet ezáltal „önálló vagyontözpontul“ ismert el.

Szerzőnk ennekfolytán elejti azt a megkülönböztetést, amelyet BRINZ a személyes vagyon (Personenvermögen) és a célvagyon (Zweckvermögen) között tesz. Szerinte „a személyes vagyon esetében is . . . nem az ember, hanem az emberi érdek (vagyis valamely emberi cél) az, amelynek szolgálatában . . . jogok és vagyonok állanak“.⁵¹³

Az, hogy szerzőnk szerint minden vagyon célvagyon s minden jog céljog, azt jelenti, hogy minden vagyon alanytalan vagyon és minden jog alanytalan jog, mert hiszen a célvagyon fogalmához tartozik, — amint azt Brinz elméletének ismertetésénél láttuk, — hogy e vagyon alanytalan vagyon. Szász-Schwarz felfogása szerint tehát mindazon jogok is, melyeket az u. n. természetes személyek jogainak szokás tekinteni, valójában *alanytalan jogok*. Abból viszont, hogy nem is létezik más jog, mint alanytalan jog, következik, hogy *a jogalany* szá-

ilyen „*transcendens* célokat“ sem lehet teljesen elválasztani az *embertől* mint érdekhordozótól, kiténik szerzőnk következő helyéből is: „Mik azok a célok, melyeknek önálló jogkörük lehet: tételes kérdés . . . Irányadó természetesen mindig az emberek szükséglete lesz; ennyiben igaz, hogy *omne jus hominum causa constitutum est*. De az emberek szükséglete tapasztalás szerint a saját magukról való gondoskodásnál meg nem áll. Vallási, erkölcsi és egyéb lelki rugók bizonyos más, magukon túlkelő (*transcendens*) érdekeket is fejlesztenek bennük. Az ily érdekek kielégítését is *célul* tűzheti a jogrend és e célok szolgálatába jogokat adhat . . . Közvetve az ilyen célok jogai is — mint általában *minden* elismert cél jogai — a jogalkotó *emberek* érdekeit szolgálják, mert hiszen a jogalkotó emberek épen azért akarják ama célokat biztosítani, mert ez így felel meg érdeküknek; de *közvetlenül* ama *célok* azok, amelyek javára ama jogok rendelkezve vannak“. (I. m. 122—123. l.)

⁵¹² U. o. 22. l.

⁵¹³ U. o. 116. l.

mára egyáltalában nincs hely szerzőnk felfogásában. Kifejezetten hangsúlyozza, hogy nézete szerint az a kérdés, hogy *kié* valamely jog, rosszul van feltéve, s reá helyes feleletet adni nem is lehet. A helyes kérdés az, hogy *mily célokat szolgál* valamely vagyon vagy valamely jog, ez az a kérdés, amelyet „a *jogalany* téves kérdése helyébe kell tenni“.⁵¹⁴

Az alanytalan jogok elmélete, — az a hagyományos jogi felfogással szemben forradalmi gondolat, hogy bizonyos esetekben bizonyos jogok fennállhatnak jogalany nélkül is, — elvezetett ekként a célvagyon-elméleten keresztül egészen Szász-Schwarznak ahhoz a felfogásához, amely a jogalany hagyományos fogalmát teljesen kiküszöbölné a jog világából.

Ennek a felfogásnak a szellemében Brinz érdeméül tudja be szerzőnk, hogy belátta azt, hogy bizonyos jogok fennállhatnak „*ember-alany* nélkül“; hibája szerinte Brinznek azonban, hogy másfajta jogokat is ismer, hogy „kétféle tartalmilag különböző jogokat“ különböztet meg, ahelyett, hogy a jogok egységének a megóvása mellett azt tanítaná, hogy *minden* jog fennállhat *emberalany* nélkül.⁵¹⁵ Szerzőnk szerint az „*emberalany*“ — vagyis a jogalany — minden esetben kiesik: „a jogrend a jogokat közvetlenül a céllal magával köti össze“, „a jog valóságban nem az érdek *hordozójához*, hanem magához az *érdekhez* van kapcsolva“.⁵¹⁶ Hibáztatja azt, hogy „az érdek mögött mindig az érdek *hordozóját* keresik mint jogalanyt“.⁵¹⁷ Szerinte „amit *jogalany*nak mondunk, az a valóságban a jogi védelem, a jogi gondoskodás *tárgya*“.⁵¹⁸

Minthogy Szász-Schwarz elmélete, — amint az az elmondottakból eléggé kiténik, — az alanytalan jogok elméletének a legteljesebb kifejlesztése, felhozható ellene mindaz, amit ezen elmélettel szemben ellenvetésként felhozni lehet. Szerzőnk eredeti és szellemes, de nem eléggé átgondolt felfogása azonban ezenkívül még egy sereg más nehézségbe is ütközik.

Kérdezhetnők mindenekelőtt, hogy mit jelent az, hogy a cél az, ami a jogokat összetartja, hogy a jogok közvetlenül kap-

⁵¹⁴ U. o. 20—21. l.; v. ö. u. o. 122. l.

⁵¹⁵ U. o. 114. l.

⁵¹⁶ U. o. 114., 118. l.

⁵¹⁷ U. o. 120. l.

⁵¹⁸ U. o. 26. l., továbbá u. o. 120. l.

csolódnak valamely célhoz, valamely érdekhez? Azt jelenti-e ez, hogy a célt kell jogalanynak tekintenünk? Szerzőnk nem tiltakozik ez ellen: „Hogy ezt a célt *alany*nak akarjuk *nevezni*? — mondja, — szóhasználat kérdése“.⁵¹⁹ Igen ám, de ha a természetes személyek esetében is a célt tekintjük jogalanynak, akkor tulajdonképpen a természetes személyek helyébe is jogi személyeket léptettünk, s ez a felfogás nem jelent mást, mint azt, hogy csupán jogi személyeket ismerünk el jogalanyok gyanánt. Ezzel feladtuk volna az alanytalan jogok gondolatát, s azért ez nem is volna szerzőnk felfogásának megfelelő. „Szerintem, — mondja szerzőnk, — *alany* a szó hagyományos értelmében, sem mint *akaratalany*, sem mint *érdekalany* nem kriteriuma sem a jognak, sem a vagyonnak. Ami neki kriteriuma, ami nélkül jog és vagyon nincsen, az nem az alany, hanem a cél“.⁵²⁰

„A cél tartja össze a jogokat“ — mit jelent ez? Szerzőnk szerint „*minden* jogcél jövő és bizonytalan“.⁵²¹ Az ilyen nem létező, jövő és bizonytalan valami alkalmas arra, hogy a jogokat összetartsa? És mindenféle cél alkalmas erre? Útóbbi kérdésre szerzőnk is nemmel válaszol, amennyiben megállapítja, hogy „nem *minden* képzelhető célt ismer el a tételes jog is egy-egy jogkör központjául“.⁵²² Szerinte teljesen a tételes jogtól függ az, hogy milyen célokat ruház fel azzal a sajátossággal, hogy jogokat összetartó centrumok legyenek.

A jog azonban még többet is tehet szerzőnk szerint: a legkülönbözőbb célokat „célegységekké“ foglalhatja össze; szerinte „az egyes ember szükségleteinek összessége célegység“, s az ember általános célú vagyona egy vagyon, bárha a legkülönbözőbb célokra, nemcsak a saját, de mások céljaira is fordíthatja azt az ember, s bárha ekként a legkülönbözőbb célokra szolgálhat is az. — Másrészt kétségtelen az is, hogy ugyanazon célra többféle vagyon is szolgálhat; a célazonosság tehát nem jelent vagyonazonosságot. Szerzőnknek azok a fejtegetései, amelyekkel azt igyekszik ezzel szemben bizonyítani, hogy „a cél mindez esetekben csak látszólag ugyanaz“, egyál-

⁵¹⁹ U. o. 120. l.

⁵²⁰ U. o. 120. l.

⁵²¹ U. o. 35. l.

⁵²² U. o. 21. l.

talában nem sikerültek és nem meggyőzők.⁵²³ Egészen kétségtelen, hogy *ugyanazon* cél érdekében állhat fenn valamely alapítvány, amely célt egy egyesület is a maga kizárólagos célja gyanánt tekint; szerzőnk szerint ezen esetben az alapítványi és az egyesületi vagyon célja csak „elvontan“ megjelölve volna ugyanaz, a „valóságban“ azonban nem.⁵²⁴ Nem furcsa-e azonban, hogy szerzőnk az „elvontan“ egyező, jövőbeli és mindig bizonytalan céloknak a „valóságban“ való hajszálfinom különbségei folytán már teljesen különböző célokról beszél, holott a legkülönbözőbb céloknak „célegységekké“ való összefoglalása esetén nem hajlandó mást, mint egyetlen célt látni?

Ha a tárgyi jog az, amely valamely célt vagyontörzspont gyanánt elismer, s ha a tárgy jog különböző célokat egységgé foglalhat össze, akkor tulajdonképpen az a cél, amely szerzőnk szerint a jogok összetartója, a jog kriteriuma, ami nélkül jog nincsen, nem más, mint *jogszabály-tartalom*. A tárgyi jog tartalma által elismert, a tárgyi jogtól kitűzött valamely cél alkalmas tehát csupán arra, hogy a jogokat összetartsa. Hogy a tárgyi jog felhatalmazása alapján bizonyos jogügyletek által is lehet ilyen célokat kitűzni, az a helyzeten nem változtat, mert hiszen közvetve ezen célkitűzések is a tárgyi jogban gyökereznek. Ha a tárgyi jognak, valamint a tárgyi jog alapján keletkezett jogügyleteknek a tartalmából kitűnő célok azok, amelyek a jogokat és a vagyonokat összetartják, akkor tulajdonképpen maga a *tárgyi jog* az, ami a jogokat összetartja. Teljesen ennek a felfogásnak felel meg szerzőnknek az a megállapítása, hogy: „szerintem ez a tétel: valamely jog *A*-é, ezt jelenti: bizonyos parancsok vagy tilalmak egy bizonyos *A* javára szóló *cél* érdekében vannak kibocsátva“.⁵²⁵ Hogy bizonyos jogszabályok, bizonyos parancsok és tilalmak ugyanazon cél érdekében vannak kibocsátva, az kétségtelenül összetarthatja a tárgyi jognak ezeket a szabályait; s ha az alanyi jog nem más, mint egy bizonyos cél érdekében kibocsátott szabály, akkor a cél ebben az értelemben a jogok összetartójának is tekinthető. Azonban mi különbség van akkor az alanyi és a tárgyi jog között? Minden jogszabály valamely cél érdekében van kibocsátva, a tárgyi

⁵²³ U. o. 52. l.

⁵²⁴ U. o. 53. l.

⁵²⁵ U. o. 97. l.

jog minden parancsa és tilalma alanyi joggá válik ezáltal? — Az a felfogás, amely szerint „emberre, mint jogosított vagy kötelezett *jogalanya* . . . nincs szükség”,⁵²⁶ amely szerint „aminek javára a jog, aminek terhére a kötelezettség rendelve van, mindig valamely, a jogrend által tűzött cél, sohasem a *személy*, sem a *természeti*, sem a *jogi*”,⁵²⁷ amely szerint az érdek *hordozójától* is teljesen el kell tekinteni és csupán az érdeket, a „jövőbeli és bizonytalan célt” kell nézni, ez a felfogás a *tárgyi* jogtól különböző *alanyi* jog tagadásához vezet.

Érdekes, hogy amíg Brinz a célvagyonban foglalt jogokat nem is nevezi alanyi jogoknak, addig Szászy-Schwarz ezeket az alanytalan jogokat alanyi jogoknak titulálja.⁵²⁸ Bár nem kimerítően és nem alaposan, több ízben foglalkozik az alanyi (subjectiv) jog mivoltának a meghatározásával. Felismerni látszik, hogy a célvagyon-elmélet nem egyeztethető össze az alanyi jognak akaraturalomkénti felfogásával, s egész határozottan a Jhering-féle érdek-elmélet alapjára helyezkedik. Az alanyi jog szerinte „élvezési lehetőség”, „érdekvédelem”, s „a Jhering definíciójából . . . nem az érdeket, hanem az embert kellett el ejteni: a jog valóságban nem az érdek *hordozójához*, hanem magához az érdekhez van kapcsolva”.⁵²⁹ Ha azonban az alanyi jog ekként maga sem egyéb, mint a jogtól védett *érdek*, akkor mit jelent az, hogy ez az alanyi jog csak jogtól elismert *érdeket*, célt, és nem valamely személyt, illethet meg? Az érdek, a cél az, ami a jogokat összetartja, de ezek a jogok maguk sem egyebek, mint jogilag védett érdekek; tehát az érdek tartja össze az érdekeket?

Ha viszont az alanyi jogban rejlő érdek maga az, ami a jogokat összetartja, akkor mi az, amit összetart? Szerzőnknek nem egy nyilatkozatából arra következtethetünk, hogy összetéveszti az alanyi jogot az alanyi jog tárgyával, a jog jurisztikus fogalmát a jószág gazdasági fogalmával, s hogy amikor a célvagyonról beszél, akkor tulajdonképpen azon *javak*, azon *tárgyak* összessége lebeg a szeme előtt, amelyek egy bizonyos cél szolgálatára vannak rendelve. Amidőn például a va-

⁵²⁶ U. o. 85. l.

⁵²⁷ U. o. 85. l.

⁵²⁸ U. o. 26. l.

⁵²⁹ U. o. 27., 113., 118. ll.

gyon fogalmát akként határozza meg, hogy az bizonyos „pénzértékű jogok összességét jelenti”, tulajdonképpen a pénzt tekinti annak, ami mint vagyon valamely céllal közvetlen kapcsolatba juthat.⁵³⁰ Az alanytalan jogok elméletének különben általános jellemző vonása, hogy alanytalan jogon, alanytalan vagyonon tulajdonképpen alanytalan vagyontárgyakat, dolgokat ért. — Éppen ezért könnyebb a dologi jogokat beleilleszteni a célvagyonba, mint a kötelmeket. Különösen jellemző, hogy szerzőnk a hitelező követelési jogát a zálogjog mintájára fogja fel. „A zálogjog, — mondja, — nekem önkielégítési hatalmat ad adósom bizonyos vagyondarabja felett . . . Ez a hatalmuk pedig megvan egymás közt egyenlő rangsorozatban az összes fedezetlen hitelezőknek is: ebben áll tehát a vagyoni szolgáltatásra irányuló követelési jog tartalma”.⁵³¹ Az obligáció passzív oldalát pedig, azt, hogy valamely cél terhére kötelezettség áll fenn, úgy fogja fel, hogy az nem jelent egyebet, mint azt, hogy az illető cél vagyona „felel” a teljesítésért. „Az *obligatio personae* manap az *obligatio reitől* — mondja — csak abban különbözik, hogy az utóbbi esetben egy egyes dolog, az előbbiben pedig egy egész vagyon *felel*”.⁵³² — Mindig csak vagyontárgyak, dolgok vannak tehát szerzőnk felfogása szerint a cél szolgálatára közvetlenül rendelve, ezek a dolgok kapcsolódnak közvetlenül a célvagyonhoz.

Bizonyos nehézséget okoz szerzőnknek az obligációnak az a fajtája, midőn a hitelező követelése nem vagyoni szolgáltatásra, hanem „legalább elsősorban magának az adósnak valamely *cselekvésére* irányul”.⁵³³ Ezzel az esettel is könnyedén vé-

⁵³⁰ U. o. 5. l.: „A *vagyon* szó bizonyos értékkel bíró jogok . . . összességét jelenti”. Munkájának német kiadásában azonban egyenesen *pénzértékű* jogokról beszél: „Das Wort *Vermögen* bedeutet eine Gesamtheit gewisser geldwerter Rechte . . .” (Rechtssubjekt u. Rechtszweck, 15. l.) — Arra nézve, hogy szerzőnk mennyire az embertől független entitásoknak tekinti a jogokat, amelyeket csak a célok tartanak össze, v. ö. még idézett magyar munkája 24. és 83. ll.

⁵³¹ U. o. 83. l.

⁵³² U. o. 81. l.

⁵³³ U. o. 82. l. — Például hozza fel, hogy: „A színházigazgatónak, aki egy híres énekesnőt szerződött, vagy annak, aki egy híres festőnél képet rendel, csakugyan az adós bizonyos *cselekvésére* van joga”. (U. o. 82. l.)

gez azonban: „az ilyen tiszta személyes *facere*-re irányuló kötelezettség, — mondja, — nem is állhat fenn a gyermekekkel, az örülttel, vagy az alanytalan vagyonokkal szemben!”⁵⁸⁴ Ennek a kötelezettségnek az alanya tehát nyilvánvalóan csupán cselekvőképes ember lehet. Ime egy olyan alanyi kötelezettség, amely nem állhat valamely céllal közvetlen kapcsolatban, mert hiszen ez a kötelezettség közvetlenül csupán valamely cselekvőképes embert terhelhet. Amidőn tehát szerzőnk megállapítja, hogy: „*Jogosítva vagyok, nem jelenti azt, hogy nekem cselekednem szabad és kötelezve vagyok, nem jelenti azt, hogy nekem cselekednem kell*”,⁵⁸⁵ — akkor nyilvánvalóan megfelelnek a „tiszta személyes *facere*-re irányuló kötelezettségről”.

Ettől eltekintve, az alanyi köteletségnek az a felfogása, amely szerint a cél vagyona csak *felel* a teljesítésért, de a teljesítés maga a „vagyoncél képviselőjének” a kötelessége, — ami mint azonnal látni fogjuk, szerzőnk elméletének lényeges alkotórésze, — ugyancsak ellentétben van azzal az alapvető felfogásával, hogy a jogok és kötelességek *közvetlenül* a célhoz kapcsolódnak. Szerzőnk szerint: „oly esetekben, midőn valamely adós *vagyoni* kötelezettségéről beszélünk, a való tényállás az, hogy a *cselekvési parancs* a vagyoncél *képviselőjéhez* van intézve, a vagyon maga pedig *szavatol*, azaz kielégítés tárgya arra az esetre, ha a képviselő a maga kötelességét megszegi . . . a vagyoni kötelesség csak cselekvőképes *embereket* terhel; e kötelesség megszegéséből eredő kárért pedig az a *vagyon szavatol*, amelynek *céljára* e kötelességszegés történt”.⁵⁸⁶ Nyilvánvaló ebből, hogy az alanyi kötelesség szerzőnk szerint is elsősorban és közvetlenül valamely emberhez, mint a kötelesség alanyához kapcsolódik. A vagyon csupán *szavatol* a vagyoni természetű kötelezettség elmulasztása esetén. De a vagyonnak ez a „szavatolása” a kötelezettségért teljesen el is maradhat, ha nem vagyoni természetű alanyi kötelességekről és azok elmulasztásáról van szó. Szerzőnk szerint „a parancs és tilalom csak ép eszű és ép akaratú emberhez szól”, s a vagyon

⁵⁸⁴ U. o. 82. l.

⁵⁸⁵ U. o. 84. l.

⁵⁸⁶ U. o. 101. l.

csak a vagyoni szolgáltatásért szavatol.⁵⁸⁷ A nem vagyoni természetű kötelességről kifejezetten megállapítja, hogy „a kötelességszegés következményének magát a kötelességszegőt kell érnie, kötelezni és büntetni pedig csak embert lehet”.⁵⁸⁸

Még ha sikerült volna is szerzőnknek bebizonyítani azt, hogy az alanyi *jogosítványok*, a vagyon aktívái, közvetlenül valamely céllal kapcsolódnak össze, a vagyon passzív oldaláról, s általában az alanyi *kötelezettségekről* nyilvánvaló volna az, hogy vagy egyáltalában nem, vagy pedig nem közvetlenül kapcsolódhatnak valamely célhoz, s hogy *alanyra* van szükségük. A jogosítványok és a kötelezettségek között fennálló ezen fontos különbség folytán teljesen *különnemű* valaminek kellene tekintenünk az alanyi jogot és az alanyi kötelességet: az alanyi jog lényege az *érdek*, az alanyi kötelesség lényege az *akarat* (a cselekvés) volna szerzőnk szóbanforgó nézeteinek a konszekvenciájaképpen.

Az alanyi jog mivoltát magyarázó érdek-elméletnek egyik nagy gyengéjét érintettük az elmondottakban, azt a feltűnő jelenséget, hogy az érdek-elmélet az alanyi kötelesség megmagyarázására alkalmatlan, hogy még az érdek-elmélet követői is kénytelenek az alanyi kötelezettség mivoltának a megvilágításánál az érdektől különböző cselekvés és akarat fogalmához nyúlni. Szászy-Schwarz fejtegetéseiből kitűnik azonkívül az is, hogy ha az érdeket az érdekhordozótól elválasztandónak tekintette is, az akaratot maga sem tartotta az akarat hordozójától elválaszthatónak.

Szászy-Schwarz célvagyoneleméletének nem kis szépséghibája az, hogy csupán a célvagyonhoz tartozó *aktívák* kapcsolódnak szerző felfogása szerint is közvetlenül a célhoz, tartoznak tehát a célvagyonhoz; a célvagyon passzívái tulajdonképpen nem is tartoznak a célvagyonhoz, mivel közvetlenül valamely emberhez mint alanyhoz kapcsolódnak, s a céllal magával csupán az aktívák közvetítésével vannak összefüggésben, amennyiben az aktívák felelnek a passzívák alanyainak mulasztásaiért és amennyiben a passzív kötelezettségek alanyai kötelezettségeiknek a célvagyon felhasználásával tehetnek eleget.

⁵⁸⁷ U. o. 111. l.

⁵⁸⁸ U. o. 109. l.

Annak a felismerésével, hogy a jogi köteleességeknek „emberalanyra” van szükségük, szerzőnk maga vezeti be ismét az „emberalanyt” a jogi szemléletbe, dacára annak, hogy ki-
küzöbölni óhajtotta volna onnan.

De jelentkezik az „emberalany” szükségessége az alanyi jogosultságok esetében is. Szerzőnk szerint ahhoz, hogy a valamely célra szánt jogok „e célokat *tényleg előbbre vigyék*, kell, hogy valaki e jogokat e célok javára csakugyan *gyakorolja* is”.⁵³⁹ A jognak ez a *gyakorlása* pedig szerinte a jogról való *rendelkezést* jelenti, s minthogy „a rendelkezés: akarat-elhatározás”, azért szerinte „ide ember kell”; „a jogról való *rendelkezésre* csak *ember* képes, ez a rendelkezési hatalom csak *ember* kezében lehet”.⁵⁴⁰ „A jogrend tehát, — így okoskodik tovább, — minden cél mellé egy célképviselőt állít, kinek kezébe a rendelkezési hatalmat adja”.⁵⁴¹ Azon jogok esetében, amelyeket valamely természetes személy jogainak szokás tekinteni, szerzőnk felfogása szerint ez a természetes személy csupán célképviselő, a jogok maguk az illető természetes személy szükségleteinek általános célját illetik meg.

Mit jelent azonban ez a mesterkélt konstrukció? Jelenti elsősorban annak az elismerését, hogy az alanyi jog nem csupán „érdekvédelem”, hanem egyúttal „akaratelhatározás” is. Szerzőnk maga állapítja meg, hogy „minden joggal egy bizonyos rendelkezési hatalom is vele jár: bizonyos tényleges eljárás szabadsága az illető jog tárgyával szemben”.⁵⁴² Ezzel szerzőnk is legalább részben az akarat-elmélet alapjára helyezkedett; az alanyi jognak akaratként való felfogása azonban, — amint láttuk, — nehezen egyeztethető össze az alanytalan jogok gondolatával és a célvagyon-elmélettel. Ha a dolog valóban úgy áll, hogy „minden joggal egy bizonyos rendelkezési hatalom is vele jár”, s e rendelkezési hatalmat nem lehet rendelkező, akaró alany nélkül elképzelni, akkor mi akadály lehet annak, hogy azokat az embereket, akiket ez a rendelkezési hatalom megillet, e hatalom alanyainak tekintsük, s ekként maguknak az alanyi jogoknak is alanyait lássuk

⁵³⁹ U. o. 24. l.

⁵⁴⁰ U. o. 24., 25. l.

⁵⁴¹ U. o. 124. l.

⁵⁴² U. o. 124. l.

bennük legalább annyiban, amennyiben minden alanyi jog ilyen rendelkezési hatalmat is jelent? Az alanytalan céljogoknak Szász-Schwarz-féle elméletében nemcsak az alanyi kötelezettségek, hanem az alanyi jogosultságok oldalán is feltűnedeznek tehát a kötelezettségek és a jogosultságok alanyai.

Igaz ugyan, hogy az alanyi jog szerzőnk szerint nemcsak „rendelkezési hatalom”, hanem — és pedig elsősorban — „érdekvédelem” is. Az alanyi jognak „*érdekként*” való felfogása azonban szerény véleményünk szerint éppen az *alanyi* momentumot küszöböli ki az alanyi jog fogalmából. És pedig nemcsak akkor, ha — amint azt Szász-Schwarz teszi — az érdek hordozójától teljesen eltekintünk, hanem akkor is, ha az érdek-hordozóban véljük a jogalanyt megtalálni. Ha az alanyi jog valóban nem egyéb, mint a tárgyi jogtól védett érdek, akkor mind ez az érdek, mind az érdek hordozója tulajdonképpen a jogi védelem, a jogi gondoskodás *tárgya*. Fentebb idéztük már szerzőnknek azt a megállapítását, hogy „amit *jogalany*nek mondunk, az a valóságban a jogi védelem, a jogi gondoskodás *tárgya*”;⁵⁴³ ez a megállapítás nem helytálló akkor, ha alanyi jogon akarat-uralmat, jogalanyon pedig az akarat alanyát értjük; helytálló azonban akkor, ha alanyi jogon érdeket s jogalanyon az érdek hordozóját értjük. Az a felfogás, amely az alanyi jogban a jogrendtől védett érdeket látja, tulajdonképpen megsemmisíti a jogalanyi aktivitást és így az alanyi jogot is. Ha alanyi jog az az érdek, *amelyet* a jogrend véd, akkor az alanyi tevékenység, aktivitás, kétségtelenül nem a *védett* érdek, hanem a *védelmező* jogrend oldalán található meg. Abban a felfogásban, amely bizonyos érdekeket vagy bizonyos embereket a jogi gondoskodás tárgyainak tekint, a megszemélyesített jogrend tűnik fel a jogi védelem és gondoskodás alanyaként: a jogrend az, ami gondoskodik és véd. A jogrend ezt az alanyi funkciót természetesen csupán szervei útján láthatja el, még pedig azáltal, hogy bizonyos érdekek védelmét, a róluk való gondoskodást, meghatározott szervek kötelességévé teszi. Egyszóval: az a felfogás, mely az alanyi jogban „*érdekvédelmet*” lát, az alanyi jogosultságot elpárologtatja és helyébe az alanyi kötelességet helyezi. Szerzőnk felfogására nézve ebből a megállapításunkból a következő konzekvenciák folynak.

⁵⁴³ L. fentebb az 518. jegyzetben idézett helyét.

Szerinte az alanyi jog egyrészt érdekvédelem, másrészt rendelkezési hatalom. Amennyiben az alanyi jog rendelkezési hatalom, annyiban rendelkezni és akarni tudó *alanyra* van szüksége, s ez a célképviselő. Amennyiben a jog érdekvédelem, annyiban tulajdonképp a jogrend szerveinek s általában bizonyos embereknek a kötelességeit jelenti, s így ugyancsak nem lehet el *alanyok* nélkül. Az alanyi *kötelezettségek* végül szerzőnk szerint is csupán embereket terhelhetnek, azon kötelezettségeknek is, amelyekről azt mondja, hogy valamely célt terhelnek, tulajdonképpen a célképviselők, vagyis emberek az *alanyai*.

Mind az alanyi jogosultság, mind az alanyi kötelezettség oldalán megtalálhatjuk tehát a jogalanyt. S mind a joggal *rendelkező* alany, mind a *kötelezettség* alanya szerzőnk felfogása szerint csupán *ember*, vagyis természetes személy lehet. Mit jelent ez azonban egyebet, mint azt, hogy szerzőnknek ezen az alapon arra az álláspontra kellett volna jutnia, hogy csupán természetes személyek lehetnek jogalanyok, s hogy az u. n. jogi személyek jogai is természetes személyek jogaira bontandók széjjel.

Szerzőnk azonban nem jut erre az álláspontra. A joggal *rendelkezőt* nem tekinti jogalanynak. És el kell ismernünk, hogy bizonyos szempontból alapos oka is van erre. Hiszen maga a jog is sokszor nem tekinti azt jogalanynak, aki a jogot gyakorolja. Így van ez a cselekvőképtelen természetes személyek, valamint a jogi személyek esetében; a gyermek vagy az elmebeteg törvényes képviselője, valamint a jogi személy szervei gyakorolják a gyermek, az elmebeteg, illetőleg a jogi személy jogait, ők rendelkeznek azokkal, s a jogász felfogás szerint mégsem ők a tőlük gyakorolt jogok alanyai. Kétségtelen azonban az is, hogy ezen *rendkívüli* esetektől eltekintve a *rendes* eset az, hogy a jogot a jog alanya gyakorolja; a *normális* eset, amelyre tekintettel a jogrend a maga szabályainak rendszerét megalkotta, s amelyre az alanyi jogok rendszerét felépítette, mégis csak a cselekvőképes ember esete. És kétségtelennek látszik előttünk az is, hogy ha a tételes jog csupán cselekvőképes természetes személyeket ruházna fel alanyi jogokkal és terhelne meg alanyi kötelességekkel, akkor az egész Szász-Schwarz-féle elmélet

meg sem születhetett volna. Ennek az elméletnek a mélyén is tulajdonképpen az a fogas kérdés rejtőzik, hogy hogyan bírhatnak jogokkal olyanok (cselekvőképtelenek, jogi személyek), akik ezeket a jogokat gyakorolni nem tudják?

Ezt a sajátságos és rendellenes tüneményt akarja megmagyarázni szerzőnk elmélete is. A kérdésnek a *jogi beszámítás* gondolatával való megoldását elutasítja magától: hogy a jog pótolja a jogi beszámítás segítségével a cselekvőképtelennél és az u. n. jogi személlynél *tényleg* hiányzó akaratot, s hogy ekként *jogilag* ezeknek a jogalanyoknak is van akaratuk, arra nem szabad szerinte hivatkoznunk; „hogy a képviselő akaratát *jogilag* a *gyermek akaratának* veendő, stb.: ezek frázisok, amelyeknek nincs velejük“, — mondja.⁵⁴⁴

Az ő magyarázata sokkal komplikáltabb. Abból indul ki, hogy éles különbséget tesz „*jogilletőség*“ és „*joggyakorlás*“ között.⁵⁴⁵ A jog mindig valami célt *illet meg*, s a jogot mindig a célképviselő *gyakorolja*. A cselekvőképtelen természetes személy esetében a cselekvőképtelen érdekét, az u. n. jogi személy esetében azon érdeket, amelyet a jogi személy szolgálni hivatott, tehát mindkét esetben valamely „a jogrend által tűzött *céll*“ *illet meg* a jog; a *joggyakorlás* pedig ugyancsak mindkét esetben a *célképviselő* (törvényes képviselő, szerv) által történik. Ez a magyarázat nem magyarázza meg azt, hogy miért tekinti a tételes jogász szemlélet a cselekvőképtelent és az u. n. jogi személyt a jog alanyának, hanem ellentétben a jogász szemlélettel, amely *ezeket* (a cselekvőképtelent, a jogi személyt) tekinti jogalanyoknak, azt tanítja, hogy ezeket nem szabad jogalanyoknak tekinteni, minthogy a jogok mindig bizonyos jövőbeli és bizonytalan *célok*at illetnek meg.^{545a} Erre a magyarázatra

⁵⁴⁴ I. m. 26. l.

⁵⁴⁵ U. o. 26. l.

^{545a} Természetes, hogy Szász-Schwarz elmélete éles ellentétben van a jogász szemlélettel és magával a tételes jogok álláspontjával is. Egyes német kritikusai joggal állapították meg róla, hogy túlságosan eltávolodik a jog alapeszméitől, semhogy tanát a tételes jog magyarázatául értékesíteni lehetne. — Nem tehetjük magunkévá *Szladits*nak azt a nézetét, hogy „ahhoz, hogy Schwarz elméletét a tételes jog magyarázására felhasználhassuk, csak a *terminológia* átírása szükséges“. (ld. ért. Jogállam, 1911. évf. 66. l.) — Amint fentebb kimutatni törekedtünk azt, hogy már azok az elméletek is, amelyek a jogi személyt természetes szemé-

is elmondhatjuk, hogy a megmagyarázandó jelenséget még csak jobban elhomályosította.

De alaposan elhomályosította ez a magyarázat azt is, ami addig egészen tisztának és világosnak látszott: a cselekvőképes természetes személyek kérdését. Szerzőnk szerint ezeknek a jogai sem őket illetik meg, hanem valamely célt, és pedig kiváltképpen „az ő szükségleteiknek az összességét, mint célegységet”; a jogokat azonban ők maguk gyakorolják, mint saját szükségleteiknek a képviselői. Ennek a felfogásnak a józan egyszerűsége valóban megkapó: azok a jogok, amelyeket a hagyományos felfogás az én jogaimnak szokott tekinteni, nem az én jogaim, hanem azé a jövőbeli és bizonytalan célé, amit szükségleteimnek az összessége mint célegység jelent; a saját szükségleteimnek mint célegységnek azonban én magam vagyok a célképviselője, s így a nem engem, hanem a célegységet megillető jogokat mégis csak én gyakorolhatom, velük én rendelkezhetem.

A cselekvőképtelen jogalany és az u. n. jogi személy rendellenes tüneményét kellene megmagyarázni, s ime a normális cselekvőképes természetes személyek helyére is jogi személyeket költ a Szász-Schwarz-féle elmélet: mert nem azt jelenti-e az a tan, hogy az én jogaim tulajdonképpen szükségleteim célegységét illetik meg, hogy ez a célegység jogi személlyé emeltetett, amely a tévesen enyémekeknek tartott jogok alanya? Nem azt jelenti-e az a tan, hogy én csupán a saját céljaimnak képviselője vagyok, hogy ezek a célok egy jogi személlyé foglaltattak össze, amely helyett cselekedni, amelyet képviselni lehet?

Szerzőnk mindig „*célképviselőkről*” beszél midőn a jogok körében alanyi tevékenységről van szó: a célképviselő az, aki a célt megillető jogban foglalt rendelkezési hatalmat gyakorolja, s a célképviselő az, akit az az alanyi kötelezettség terhel, amelyért a cél vagyona szavatol. Milyen gondolatot fejez ki azonban az a megjelölés, hogy „*célképviselő*”? Azt, hogy a cél a képviselt? S minthogy a képviselőhez két személy, a képviselő

lyekre akarják felbontani, ellenkeznek a tételes jog álláspontjával, akként Szász-Schwarz-cal szemben még sokkal nyomatékosabban kell megállapítanunk, hogy a jogalanynak a teljes kiküszöbölése homlokegyenest ellenkezik a tételes jogok felfogásával.

és a képviselt szükséges, azt, hogy a cél; személy? Szerzőnknek a célképviselőről szóló fejtegetései e tekintetben nem elég világosak, azonban mégis csupán kétféle módon értelmezhetők. *Vagy* azt mondjuk, hogy a célképviselő *nem a saját jogát gyakorolja*, — ennek a felfogásnak felel meg szerzőnknek az a nézete, hogy más az, akit a jog *megillet* és más az, aki azt gyakorolja, — ekkor azonban nem zárkozhatunk el az elől a következtetés elől, hogy a célképviselő a *képviselt* jogát gyakorolja, ami azt jelenti, hogy a képviselt *célt* jogalanynak, vagyis jogi személynek ismertük el. Ennek a felfogásnak ekként az volna a konszekvenciája, hogy az egész vonalon, a természetes személyek esetében is, tulajdonképpen csakis *jogi személyekről* lehetne szó, s hogy az embereket mindig csupán a jogi személyek jogait gyakorló egyszerű képviselőknek kellene tekintenünk. *Vagy*, — ha ezt a konszekvenciát levonni nem akarjuk, — akkor mondhatjuk azt, hogy a célképviselő *a saját jogát gyakorolja*. A *célképviselő* elnevezés ebben az esetben nem volna helyes és tulajdonképpen csak azt jelentené, hogy az u. n. célképviselő a *saját* jogát egy bizonyos *cél érdekében* köteles gyakorolni, vagyis hogy a joggyakorlás mikéntjére vonatkozó köteleességgel korlátozott saját jogáról van szó. HÖLDER terminológiájával ezt a gondolatot akként fejezhetnők ki, hogy *minden* jog „*hivatali jog*”; még a legegényebb jogaimat is korlátozzák saját magammal szemben fennálló köteleességeim, amelyeknek teljesítését a jogrend annyira *közérdekben* állónak tekinti, hogy amennyiben arra képtelen vagyok, a rólam való gondoskodásnak a „*hivatalát*” tőlem elveszi, és arra alkalmas személyre ruházza (gondnokság alá helyezés). Ennek a felfogásnak a konszekvenciája azonban az volna, hogy azt kellene mondanunk, hogy minden jognak csupán cselekvőképes természetes személy lehet az alanya, s ezért a cselekvőképtelenek jogai a törvényes képviselőket, a jogi személyek jogai pedig a szerveket illetik meg. Míg a célképviselő fogalmának első értelmezése arra az eredményre vezet, hogy csupán jogi személyek lehetnek jogalanyok, addig ez a második értelmezés azt jelenti, hogy csupán cselekvőképes természetes személyek lehetnek azok.

Szerzőnk elmélete, amely mind az u. n. jogi személyeknek, mind a természetes személyeknek a kiküszöbölését tűzi ki

céljául, amely a jogalany konstrukcióját teljesen száműzni akarja a jog világából, ezt a célját nézetünk szerint nem éri el, hanem — aszerint, hogy hogyan magyarázzuk — két ellentétes végletes felfogáshoz vezet: vagy a természetes személyeket oldja fel jogi személyekké, vagy a jogi személyeket bontja természetes személyekre széjjel. Utóbbi felfogásra számos példa van az irodalomban. Arra a felfogásra azonban, amely a természetes személyeket kűszöböli ki azáltal, hogy mögéjük a megszemélyesített érdek képében egy-egy jogi személyt állít, s az embert csupán a saját érdekének képviselőjévé degradálja, szerzőnk előtt nem volt példa.

Ez a körülmény azonban aligha fog maradandó értéket biztosítani Szászy-Schwarz elméletének, amelyről, összefoglalva a fentiekben kifejtetteket, nem mondhatunk kedvező ítéletet.

Szerzőnk felfogásának alapja az a törekvése, hogy a jog világából kikűszöböli a jogalanyt, különösen az „*emberalanyt*” és azt a *céllal* helyettesíti. Ha azonban a jog világából kikűszöböljük az embert, akkor eltűnik belőle az alanyi jog is.⁵⁴⁶ Az a cél, amely szerzőnk *céljogait összetartja*: a *jogrendtől kitűzött cél*, vagyis *jogszabálytartalom, tárgyi jog*. Az ilyen értelemben felfogott cél nem alkalmas arra, hogy a jogalany szerepét pótolja; a céljogok gondolata, különösen ha azokat egy bizonyos cél érdekében kibocsátott parancsoknak és tilalmaknak tartjuk, még teljesen a tárgyi jog szférájában mozog. Szászy-Schwarz elmélete tehát — legalább is addig, amíg abba a célképviselő fogalmát bele nem hozza — következetesen végiggondolva az *alanyi jognak* a tagadását jelenti és így elvezet ahhoz a felfogáshoz, amelyet KELSENNEK alább ismertetendő elmélete képvisel.

Nézetünk szerint az alanyi jog kérdése a jogérvényesülés, a jogalkalmazás kérdése s ekként a jog és valóság viszonyának a problémájáig nyúlik le. Ha nem tartoznék a jog fogalmához

⁵⁴⁶ Nincs igaza szerzőnknek, midőn az alanyi jog fogalmára vonatkozólag azt mondja, hogy „a Jhering definíciójából . . . nem az érdeket, hanem az embert kellett elejteni: a jog valóságban nem az érdek *hordozójához*, hanem magához az *érdekhez* van kapcsolva”. (I. m. 118. l.) Ha az *alanyi jog* definíciójából elejtjük az *embert*, akkor éppen azt a momentumot hagytuk figyelmen kívül, amely a jogot *alanyivá* teszi.

az, — mint ahogy KELSEN felfogása szerint nem tartozik hozzá, — hogy szabályainak a valóságban is érvényesülniök kell, akkor az alanyi jog és a jogalany kérdése fel se merülhetne. A jog alanyi vonatkozásai a jogérvényesítés, a jogalkalmazás síkjában s ekként az emberi cselekvések birodalmában jelentkeznek: jogosított általában az, akinek a jog szerint cselekednie szabad, kötelezett, akinek a jog szerint cselekednie kell, s midőn ettől a szabálytól eltérést találunk a jogban (a cselekvőképtelen természetes személy és a jogi személy esetében) az emberi cselekvés, a jogalanyi tevékenység, akkor is megvan, s az eltérés az általános szabálytól csupán ennek a cselekvésnek a *jogi beszámításánál* jelentkezik.

A jog összes alanyi vonatkozásai a tárgyi jogot megvalósító emberi cselekvésekhez fűződnek. Hiába akarja Szászy-Schwarz kidobni az „*emberalanyt*”: a *célképviselő* alakjában nála is megjelenik az alanyi jogosítottságok és az alanyi kötelezettségek világában az emberi cselekvés. Célképviselő nélkül nincs alanyi jog, olyan céljog sem, amelyet alanyi jognak lehetne tekinteni, és a jog alanyi vonatkozásainak a hordozója szerzőnk felfogásában sem a cél, hanem a célképviselő. Igaz, szerzőnk vonakodik attól, hogy a célképviselőt jogalanynak ismerje el; azonban azt sem mondja meg, hogy mit kelljen tulajdonképpen a „*célképviselő*” elnevezésen értenünk? S így a célképviselő mivolta annál homályosabb marad, minthogy szerzőnk a cselekvőképtelenek és a jogi személyek esetében nem veszi tekintetbe a jogi beszámítás jelenségét, a képviselet jogintézményét: hogy a képviselő akarata jogilag a képviselt akaratának veendő, ez szerinte frázis csupán. Ugyanaz a szerző azonban, aki a jogi képviselet gondolatával az említett esetekben megbarátkozni nem tud, a képviselet gondolatát a legszélesebb körben alkalmazza akkor, amidőn kivétel nélkül minden jog gyakorlásához szükségesnek tekinti a *célképviselőt*. A képviselet gondolatával nem hajlandó tehát operálni ott, ahol szükség volna rája, mert frázist lát csupán ebben a gondolatban; alkalmazza azonban a képviselet gondolatát ott is, ahol semmi szükség sincs rája, t. i. a cselekvőképes természetes személyek esetében. Vagy talán a „*képviselet*” gondolata a *célképviselő* fogalmában is frázis csupán? Ha az, akkor az u. n. „*célképviselőnek*” a célhoz igen kevés köze

van, s különösen nem „képviselője“ annak a szó jogászi értelmében, ami azt jelenti, hogy a jogok és kötelezettségek őt magát, mint „ép eszű és ép akaratú embert“ illetik meg.⁵⁴⁷ Ez a felfogás a jogi beszámítás és képviselet konstrukciójának a mellőzésével a jogi személyeket természetes személyekre bontja. Ha azonban a „képviselet“ gondolata a célképviselő fogalmában nem pusztán frázis, hanem a jogászi értelemben vett „képviselet“ értelmével bír, akkor ez a felfogás, — a jogi beszámítás és a képviselet konstrukciójának indokolatlanul tágkörű alkalmazásával, — amint arról már volt szó: a természetes személyeknek jogi személyekké való átalakításához vezet.

A *célképviselőnek* szerzőnk szerinti felfogása ellentmondásokkal teljes. És mégis a célképviselő gondolata nélkül a céljogok elmélete elképzelhetetlen. A célképviselő gondolatában rejlik azonkívül a jogi személy konstrukciójához szükséges lényeges alkotóelemek öntudatlan elismerése is. A jogi személy lényeges alkotóelemei, — amint arról már volt szó, — a *szervi cselekvések* és a *jogi beszámítás*, amely normatív kapcsolatokkal a szervi cselekvéseket egyetlen jogalanyi tevékenység egységébe foglalja egybe. A célképviselő az, aki a *szervi cselekvéseket* végrehajtja; „képviselői“ minőségében a *jogi beszámítás* gondolata, a jogokat és a célképviselői tevékenységet összetartó cél egységében pedig a *normatív egység* gondolata jut kifejezésre. Ekként találhatók fel a nézetünk szerint helyes felfogás csírái még a Szász-Schwarz-féle elméletben is.^{547a}

⁵⁴⁷ I. m. 111. l.; szerzőnk valóban teljesen ebben az értelemben nyilatkozik, midőn megállapítja, hogy: „Szerintem a rendelkezési képesség, a szolgáltatási kötelezettség csakugyan a „képviselőt“ illeti, de nemcsak a cselekvőképtelen alany vagyona esetében, hanem minden más esetben is“. (I. d. m. 89. l.)

^{547a} Szász-Schwarz Gusztáv az egyedüli magyar szerző, akinek az elméletével részletesen foglalkoztunk. Nézetünk szerint ugyanis a jogi személyek problémájával foglalkozó magyar irodalomban ő az egyedüli, aki a gondolatoknak abba a harcába, amely problémánk területén folyik, nemzetközi mértékkel mérve is jelentős eredeti szempontokat vitt bele. Ebből az érdemből semmit sem von le az, hogy koncepcióját alapjában elhibáztottnak tartjuk. A jogi személyekkel foglalkozó magyar jogi irodalom nem gazdag. Grosschmid Béni felfogását fentebb a 93. lapon s a 186a. és 504a. jegyzetben ismertettük, Ereky Istvánról a 91. lapon emlékeztünk meg, Réthey Ferenc munkáját a 33. l. 41. jegyzetben említettük; ha most még megemlíthetjük Bozóky Alajosnak: „A jogi személyekről“ című habilitációs

d) Kelsen elmélete.

Több ízben volt már az eddig elmondottak során alkalmunk arra, hogy leszögezzük azt a véleményünket, hogy az alanytalan jogok gondolatának következetesen az alanyi jog tagadásához, WINDSCHEID, BRINZ és SZÁSZY-SCHWARZ elméletének következetesen KELSEN felfogásához kell vezetnie. S csak az imént jegyeztük meg Szász-Schwarz azon törekvésére, hogy az „emberalanyt“ a jog világából kiküszöbölve a céllal helyettesítse, hogy ez a törekvés a jog alanyi vonatkozásainak a megsemmisítésére vezet.

Ha SZÁSZY-SCHWARZ az „emberalanyt“ akarja kiküszöbölni a jogból, akkor KELSEN mindennemű valóságot, minden psziho-fizikai realitást, minden biológiai, lélektani és szociológiai elemet száműzni akar a jog tisztára normatív szférájából. Amint arról már volt szó (6. §.), Kelsennek éppen ez a tárgyi jog mivoltára vonatkozó *normatív* felfogása, amely szerint a jog nem egyéb mint a valóság síkján kívül eső pusztán normának a rendszere, magyarázza meg a jogi személyek, a jogalanyok és az alanyi jog kérdésében elfoglalt álláspontját is. S ha

munkáját (Nagyvárad, 1870) — amely eredetiségre igényt nem tart és csupán az „uraikodónak nevezhető tan lehető hű és szabatos előadására“ törekszik (I. m. 6. l.) és a fikciós elméletet ismerteti (e munka megjelent a Jogtud. Közlöny 1869. évf.-ban és 1891-ben második kiadásban is) — s ha végül nem hagyjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a rendszeres magyar magánjogi tankönyvek és kézikönyvek is tárgyalják röviden ezt a kérdést, akkor beszámoltunk volna a jogi személy mivoltának tisztázására irányuló magyar irodalomról. Egyes részletkérdések irodalmáról és kisebb folyóiratcikkekről felvilágosítást ad *Ujlaki Miklós: Hetven év magánjogi irodalma. A magyar magánjog bibliográfiája 1861—1930. c. munkája* 94—101. ll.) — Németül, *Juristische Grundlehre* c. munkájában (142. §. 519. s köv. ll.) fejtette ki a jogi személyről szóló felfogását kiváló magyar jogfilozófusunk, *Somló Bódog*. Somló különösen annak a kiemelésére vet súlyt, hogy amíg a természetes személy, az ember fogalma már a jog fogalmából folyó szükségszerű — u. n. „jogi alaptani“ — fogalom, addig a jogi személy pusztán *tételesjogi fogalom*. (V. ö. fent 7. l. 1. jegyz.) Ha a jog mesterséges alkotása gyanánt fogjuk fel a jogi személyt, akkor is két lehetőség kínálkozik azonban mivoltának magyarázatára aszerint, amint a jog lényeges *akarat*-tartalmához tartozónak tekintjük ezt a jogi konstrukciót vagy pusztán a rövid *kifejezés* eszközét látjuk benne. Somló az utóbbi felfogást teszi a magáévá (I. m. 521., 522., 529. ll.) és így felfogása tulajdonképpen megegyezik az *Austinéval* (I. fentebb 137. l.).

KELSEN nem is éppen a jogi személyek problémájának a megoldását keresi, ha nem is ezen probléma megoldása végett nyúl vissza egészen a tárgyi jog fogalmáig, hanem a tárgyi jog mivoltáról vallott alapvető felfogásának egyik konszekvenciáját vonja le csupán mellesleg a jogalanyok tanára nézve, mégis kétségtelen, hogy nála a jogi személyek magyarázata a tárgyi jog mivoltának a magyarázatával a legszorosabb kapcsolatban jelentkezik, s hogy különösen a jog és a valóság viszonyára vonatkozó sajátos felfogása határozza meg a jogi személyek kérdésében elfoglalt álláspontját. Az a felfogásunk tehát, hogy a jogi személyek problémájának a megoldásánál egészen a tárgyi jog fogalmáig s a jog és a valóság viszonyának a vizsgálatáig kell visszanyúlnunk, megerősítést találhat KELSEN felfogásában, még ha egyébként nem is volnánk abban a helyzetben, hogy a kitűnő osztrák író megállapításait elfogadhassuk.^{547b}

Azon felfogás, — amelyet a tárgyi jog mivoltáról Kelsen képvisel, és amely a tárgyi jogban nem lát egyebet, mint pusztán ideális léttel bíró normáknak a rendszerét, amelyeknek a pszicho-fizikai, biológiai és szociológiai realitásokhoz semmi közük sincsen, — a jogalanyok tanára nézve azzal az érdekes konszekvenciával jár együtt, hogy a jogi személy kérdése megszűnik problémának lenni s éppen a fizikai személy fogalma válik problematikussá. Ha a jog világában csupán ideális léttel bíró normákat látunk, akkor a jogi személy, mint jogi konstrukció, valahogy még helyet találhat benne, de igazán nem marad hely a fizikai személy, az ember, pszicho-fizikai realitása számára. Nézetünk szerint különben már Szászy-Schwarz elmélete is nehezebben magyarázza meg a fizikai személyek jelenlétét, mint a jogi személyt, a hagyományos jogi teóriának ezt a „kétségbeejtő“ kérdését.

Kelsen valóban „zavaró“ körülménynek tartja azt, hogy a jogalanyt az emberrel szokták azonosítani.⁵⁴⁸ S nagyobb gon-

^{547b} Kelsenhez hasonlóan a tárgyi joggal hozza összefüggésbe a jogi személyek kérdését Romano is „L'ordinamento giuridico“ (Annali delle Univ. Toscane 1917, fasc. 5.) c. munkájában (11., 20. §.). Szerinte a tárgyi jog jogintézményekben testesül meg, a jogi személyek pedig jogintézmények: a tárgyi jognak olyan darabjai, a jogi rendezésnek olyan formái, amelyek akarásra képes szervezeteknek tekinthetők és megszemélyesíthetők. V. ö. Ferrara, Teoria delle persone giuridiche, 334—335. II.

⁵⁴⁸ Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1925, 62. I.

dot okoz neki a fizikai személy magyarázata, mint a jogi személyé. Azzal a szokásos megkülönböztetéssel szemben, hogy „fizikai“ személy az ember, „jogi“ személy pedig az a jogalany, amely nem ember, megállapítja, hogy „a jogi megismerés szempontjából csupán jogi személyekről, vagyis a jog személyeiről lehet szó“, s hogy „az u. n. „fizikai“ személynek ugyanazon értelemben és ugyanazon mértékben kell jogi személynek lennie, mint magának az eddig egyedül így nevezett „jogi“ személynek, feltéve, hogy a fizikai személyt mint jog-alanyt a jogi megismerés tárgyának tekintjük“.⁵⁴⁹ Szerinte „a fizikai és a jogi személyt közös nevezőre, a jog közös nevezőjére kell hozni, hogy mindkettőt a jogi értelemben vett személy fogalmában egyesíthessük“.⁵⁵⁰

Kelsen szerint tehát az u. n. fizikai személy nem azonos az emberrel. „A tüzetesebb vizsgálat, — úgy véli, — azt mutatja, hogy az ember, aki a jogtól lényegbelileg különböző valami, t. i. a biológiának és a pszichológiának az embere, valóban nem áll a joggal olyan vonatkozásban, hogy a jogtudomány egyáltalában kiterjeszkedhetnék rája. Nem az ember, hanem a személy a jogtudomány tárgya“.⁵⁵¹ „Ahhoz, hogy az ember a jogi megismerés tárgya lehessen, — mondja, — szükséges, hogy beleolvadjon a jogba. Azonban a jogrend nem fogadja magába az egész embert, az embert mint ilyet, azaz a biológiának és a pszichológiának ezen sajátos egységét minden funkciójával együtt. Csupán egyes emberi cselekvések — negatív előjellel „mulasztások“ — azok, amik . . . a jogszabályba bebocsátást nyernek. Miként minden tartalom, akként az emberi magatartás is csak mint jogszabály-tartalom válhatik a jogtudomány tárgyává“.⁵⁵² A jogszabályokra vonatkozólag pedig hangsúlyozza, hogy csupán emberi magatartás alkothatja a jogi normák tartalmát.⁵⁵³ Az embernek a jogrendhez való vonatkozása szerzőnk szerint tehát csupán abban áll, hogy emberi magatartás teszi a jogi normák tartalmát.⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ U. o. 63. I.

⁵⁵⁰ U. o. 63. I.

⁵⁵¹ U. o. 62. I.

⁵⁵² U. o. 63. I.

⁵⁵³ U. o. 63., 64., 68. II.

⁵⁵⁴ U. o. 63. I.

Ha azonban nem az „ember“, hanem az ember biológiai és pszichológiai egységétől teljesen különböző jogi értelemben vett „személy“ szerepel a jog világában, ha „az u. n. fizikai személy is csupán a jogi személyiségnek egyik speciális esete“,⁵⁶⁶ mit jelent akkor a fizikai személy megjelölés? Kelsen szerint a fizikai személy nem egyéb, mint a jogi normáknak egy komplexuma: mindazon jogszabályoknak az összessége, amelyek ugyanazon ember magatartását szabályozzák, amelyeknek a tartalma ugyanazon ember magatartására vonatkozik.⁵⁶⁸ A fizikai személy tehát „a tárgyi jognak egy darabja“, a jogrendnek egy bizonyos szempontból összefoglalt, elhatárolt része, „rész-jogrend“ (Teilrechtsordnung). A jogrend e részét alkotó szabályoknak az összefoglalása, s a tárgyi jog többi szabályaitól való elhatárolása szerinte mindig „többé-kevésbé önkényes“, a fizikai személyben összefoglalt normák az egész jogrendnek nem absolute, hanem csak relative önálló részét teszik.⁵⁶⁷ Ha azonban a fizikai személyt, amely tulajdonképpen a jogszabályok egy csoportja, mégis ezen jogszabályok „hordozójának“ tekintjük, ha azt mondjuk, hogy „jogalany“, hogy alanya az említett jogszabályokban szabályozott jogosultságoknak és köteleességeknek, akkor ez szerzőnk szerint csupán megszemélyesítése magának a jogszabályok szóbanforgó csoportjának, és nem jelent egyebet, mint azt, hogy ezek a köteleességek és jogosultságok benne foglaltatnak a jogszabályok e csoportjában. Az a megállapítás, hogy valamely fizikai személynek jogai és köteleességei vannak, azt jelenti, hogy az e jogokat és köteleességeket előíró normatartalom hozzátartozik a jogszabályoknak valamely — relativ és ideiglenes — egységéhez. Az illető normatartalom helyének, hovatartozásának a végleges és teljes meghatározása természetesen csupán ama jogrendszer egészére való vonatkoztatása által történik meg, amelyhez maga a jogszabályoknak előbb említett relativ és ideiglenes egysége, csoportja is tartozik. A fizikai személy, s általában a jogalany, ebben az értelemben véve nem egyéb, szerzőnk szerint, mint bizonyos normatartalmaknak a jogrend egy részére, mint ideiglenes egységre való vonatkoztatása, e normatartalmak egy-

⁵⁶⁶ U. o. 7. 1

⁵⁶⁸ U. o. 63. 1.

⁵⁶⁷ U. o. 64. 1.

séges vonatkoztatási pontja, („der gemeinsame Beziehungspunkt für diese Inhalte“).⁵⁶⁸ A valamely jogrend egészének az egységére, vagy e jogrend egy részének ideiglenesen elhatárolt egységére való ezen vonatkoztatást nevezi szerzőnk *centrális beszámításnak*, s a jogalany — mind az u. n. fizikai, mind az u. n. jogi személy — szerinte nem egyéb, mint ilyen vonatkoztatási pont, ilyen beszámítási pont.⁵⁶⁹

Ha az elmondottak szerint az u. n. fizikai személy csupán a jogszabályok egy csoportjának az összefoglalását, a tárgyi jog egy darabját, a jogrendnek egy részét, illetőleg a jogszabályok e komplexumának a megszemélyesítését jelenti, akkor szerzőnk szerint az u. n. jogi személyről még sokkal könnyebb belátni azt, hogy ugyancsak nem más, mint a jogi normák egy csoportjának, a tárgyi jog egy részének megszemélyesítése (die Personifikation einer Teilrechtsordnung).⁵⁶⁹ A fizikai személy esetében ugyanis azon jogszabályok komplexumának a megszemélyesítéséről van szó, amelyeknek a tartalma ugyanazon ember magatartását szabályozza, ami alapul szolgálhat a jog világon teljesen kívülálló embernek és a tárgyi jog egy darabjának, a fizikai személynek, az összetévesztésére; az u. n. jogi személy esetében ellenben azon jogszabályok egységbe-foglalásáról és megszemélyesítéséről van szó, amelyek az emberek egy sokaságának a magatartását szabályozzák. A jogi személy a jogi normák azon komplexumának a megszemélyesítése, amely „több embernek valamely közös célra irányuló kölcsönös magatartását szabályozza“.⁵⁶¹

Kelsen szerint tehát „a jogi személy esetében is egy jog-tartalmi kritérium az, amin a jogrend egy részének az egész jogrendszer keretén befüli relativ és ideiglenes egysége és önállósága alapszik“: itt is tartalmilag összefüggő normák egy

⁵⁶⁸ U. o. 64. 1.

⁵⁶⁹ U. o. 65. 1.

⁵⁶⁰ U. o. 66. 1.: „Auch sie (die juristische Person) ist — wie die sogenannte physische Person — die Personifikation einer Teilrechtsordnung, nur dass dies hier, weil das Verhalten einer Vielheit von Menschen den Gegenstand der Regelung bildet, leichter einzusehen, als bei der physischen Person, wo nur eine Vielheit einzelmenschlicher Akte eines Menschen zur Einheit zu bringen ist.“

⁵⁶¹ U. o. 66. 1.

csoportjának a megszemélyesítéséről van szó.⁵⁶² Valamely jogi személyben összefoglalt normák tartalmilag összefüggenek, mert — ha nem is ugyanazon egy ember cselekvését írják elő, — több ember közös célra irányuló összeműködő — s ekként összefüggő — magatartását szabályozzák. Szerzőnk szerint több embernek bármiféle összeműködését szabályozó jogi normák alkalmasak arra, hogy ilyen ideiglenes egységbe foglaljuk és jogi személyként megszemélyesítsük őket. Már két embernek kölcsönös magatartásukat szabályozó egyszerű szerződése szerinte a jogszabályok olyan csoportjának tekinthető, amelyet jogi személyként megszemélyesíthetünk. (Szerzőnk ugyanis a szerződés egyes pontozatait is jogszabályoknak tartja. *Lex contractus*.) „Már az igénytelen szerződéses közösség, valamely konkrét jogügyletnek egyszerű szerződés általi szabályozása olyan része a jogrendnek, — mondja, — amelyet megszemélyesíthetünk”.⁵⁶³ Az egyszerű szerződésben szabályozott emberi összeműködéstől pedig a társaság, az egyesület, a korporáció, a „község” és más jogilag szabályozott közületi összeműködések lépcsőin eljutunk szerinte a minden jogilag szabályozott összeműködést magában foglaló állam fogalmáig. Amikor az előbb az emberi összeműködés különböző formáit és fokozatait említettük, akkor Kelsen felfogásához híven természetesen nem valóságos emberi cselekvéseket, hanem a tárgyi jog normáiban szabályozott emberi magatartásokat, vagyis tulajdonképpen az összeműködés különböző formáit és fokozatait szabályozó normákat, szabálytartalmakat óhajtottuk az „összeműködés” kifejezéssel megjelölni. Az emberi összeműködés különböző fajtáit szabályozó normák összefüggő norma-komplexumokként egységbe foglalva és megszemélyesítve a jogi személyeknek különböző fajtáit adják. Az állam sem egyéb, mint a jogi normákban szabályozott magatartások összessége, vagyis a jogi normák összessége: a jogrendszer egésze. Az összes jogszabályokat magában foglaló jogrendszer egységes egészét személyesítjük meg akkor, midőn azt mondjuk, hogy az állam jogi személy, még pedig a *ka'exochen* jogi személy: mert amíg a többi jogi személy és a jogi személlyel teljesen azonos szerkezetű fizikai személy is a

⁵⁶² U. o. 66. l.

⁵⁶³ U. o. 67. l.; továbbá 66. l.

jogrend egyes részeinek csupán relatív és ideiglenes egységbe foglalása, addig az állam az összes jogszabályoknak, a totális jogrendnek végleges egysége, nemcsak átmeneti beszámítási pont a fent ismertetett értelemben, hanem a centrális beszámításnak a végpontja.⁵⁶⁴

Nem akarjuk azonban Kelsen államtanának ezt az alapvető gondolatát, amely szerint az állam azonos a jogrenddel, tovább fejtegetni, minthogy ez a jogi személyek mivoltára vonatkozó felfogásának az ismertetéséhez már nem szükséges és azt inkább csak megnehezítené. Legyen szabad inkább a fizikai és a jogi személyekre vonatkozó felfogását röviden összefoglalni. Szerinte az állam mint jogi személy a totális jogrendnek a megszemélyesítése, a többi jogi személyek pedig, valamint a fizikai személyek is, csupán a jogszabályok valamely tartalmilag összefüggő csoportjának a megszemélyesítései. A fizikai személynek tehát szerinte éppen úgy semmi köze sincsen az ember pszicho-fizikai egységéhez, mint a jogi személynek. A fizikai személy éppenúgy a tárgyi jog egy darabja csupán, mint a jogi személy, mondhatnók, hogy a fizikai személy éppen olyan „jogi személy”, mint a hagyományos szóhasználat szerint u. n. jogi személy: „a jogi személy egy speciális esete”.⁵⁶⁵ Ha a Gierke-féle realitási elmélet a természetes személyek pszicho-fizikai realitásával ruházta fel a jogi személyeket, akkor Kelsen felfogása a fizikai személyeket ruházza fel a jogi személyek attribútumaival.

A fizikai és a jogi személy között szerzőnk felfogásában mutatkozó az a különbség, hogy a fizikai személy az egy ember magatartását szabályozó jogi normák összefoglalása, a jogi személy pedig azon jogszabályok csoportja, amelyeknek a tartalma több embernek valamely közös célra irányuló magatartását szabályozza, nem látszik lényeges különbségnek. És pedig annál kevésbbé látszik annak, mivel a jog a legritkább esetben szabályozza egy embernek önmagában álló magatartását; egy ember magatartásának a szabályozása is már ezen embernek más emberekkel szembeni magatartásának szabályozása, s így többnyire kölcsönös magatartásuknak a sza-

⁵⁶⁴ U. o. 66. l, 71. l.

⁵⁶⁵ U. o. 7. l.: „die sogenannte „physische“ Person ist nur ein Spezialfall der „juristischen“, juristisch gibt es nur „juristische“ Personen!”

bályozása, vagyis már tulajdonképpen „több ember közös célra irányuló kölcsönös magatartásának a szabályozása”; az idevonatkozó normák összefoglalása azonban szerzőnk szerint már *jogi személy*, aminthogy szerinte már egy egyszerű szerződés is az.

Szerzőnknek az a felfogása, amely bármiféle emberi öszszeműködést, ha az a jogi szabályozás tartalmává vált, mint normatartalmat jogi személyként való egységbefoglalásra és megszemélyesítésre alkalmasnak vél, nemcsak a jogi személy és a természetes személy közti határvonalat mossa el (sokban hasonlóan Szász-Schwarz eljárásához), hanem igen éles ellentétbe kerül a hagyományos jogi felfogással is, amely nem ruház fel mindenféle társas alakulatot jogi személyiséggel. Szerzőnk véleménye szerint ez a hagyományos jogi felfogás nincsen tisztában „a megszemélyesítés lényegével”. A megszemélyesítés szerzőnk szerint csupán „szemléltető kifejezési mód”, „rövidített kifejezés”, „a gondolkodásnak segédeszköze”, amelyet a jogi megismerés alkalmazhat akkor, amidőn a megismerendő anyagot, a jogi normákat felfogni, vagyis egységbe foglalni törekszik, de amelyet nem kell okvetlenül alkalmaznia, minthogy boldogulhat a megszemélyesítés gondolati segédeszköze nélkül is. Elismeri szerzőnk azonban azt, hogy „komplikált vonatkozások esetében” indokoltabb a megszemélyesítés szemléltető segédeszközének az alkalmazása, mint egyszerű vonatkozásoknál.⁵⁶⁶ Mit jelent azonban mindez? Azt, hogy szerzőnk szerint is a jogi személy csak doktrinális fikció, metafora, rövidített kifejezési mód, a szemléltető fantáziának a szülötte, technikai segédeszköz. Hozzátehetjük, hogy Kelsen felfogása szerint következetesen a fizikai személyt is ilyen puszta metaforának, gondolkodási segédeszköznek kell tekinteniük.

Kelsennek a jogi személyek mivoltát magyarázó felfogását az elmondottakban röviden ismertetvén, áttérhetünk e felfogás *bírálatára*. Minthogy Kelsen elmélete a tárgyi jog mivoltáról vallott tisztára normatív felfogásával függ össze, a dolog gyökeréig lehatoló kritikának is a tárgyi jogról vallott felfogásának a helytelenségét és egyoldalúságát kellene mindekelőtt kimutatnia. Ennek a kimutatásával azonban, minthogy

⁵⁶⁶ U. o. 67. l.

e kérdésről alább a 13. §-ban lesz szó, ezúttal nem akarunk foglalkozni. Nem akarunk ezúttal arra sem hivatkozni, hogy szerzőnk maga is bizonyos fokig ellentétbe jut a jogot pusztán ideális normarendszernek tekintő felfogásával akkor, midőn megállapítani kénytelen, hogy valamely jogrendről „csak akkor tételezzük fel, hogy normative érvényes, ha azok a valóságos emberi magatartások, amelyekre ez a rend vonatkozik, egy bizonyos fokig megfelelnek e rend tartalmának”.⁵⁶⁷ És nem akarjuk ezzel kapcsolatban azt a kérdést sem felvetni, hogy amennyiben ekként a jog fogalmához Kelsen szerint is hozzátartozik a pszicho-fizikai realitásban való érvényesülésnek egy bizonyos fok, miért nem keresi a jogalany problémáját a jogérvényesülésnek, a jogalkalmazásnak ebben a pszicho-fizikai realitást jelentő síkjában? Ezt annál inkább elvárhatnók tőle, mivel ő maga is megállapítja, hogy a jogszabály *cimzettjének* a képzele, — amelyet éppen ezért kiküszöbölni óhajt a jog világából, — „a jogi normáról alkotott képzetek által gyakorolt motivációnak a jogszabály szempontjából szubjektív szférájába, a természettörvényszerű pszichológiai okozati összefüggések szférájába vezet”.⁵⁶⁸ Hiven eddig követett eljárásunkhoz, amely a jogi személyről alkotott elméletek mindegyikében magában igyekezett az általunk helyesnek vélt felfogás elemeit kimutatni, Kelsennek a fizikai és a jogi személy mivoltáról vallott felfogását is csupán abból a szempontból tesszük most bírálat tárgyává, hogy mennyiben ismerhetők fel idevonatkozó fejtegetéseiben olyan, szerzőnk alapfelfogásával ellenkező, elemek, amelyek a jogi személynek nézetünk szerint helyes magyarázatához vezetnek.

Amidőn szerzőnk a fizikai személyt akként határozza meg, hogy az nem más, mint mindazon jogszabályok összessége, amelyeknek a tartalma egy ember magatartására vonatkozik, maga is elismeri, hogy az a *principium individuationis*, amelynek alapján ezeket a jogszabályokat a fizikai személy

⁵⁶⁷ Kelsen: *Az államelmélet alapvonalai*, (fordította Moór Gyula), Szeged, 1927, 12. l. — E kérdésről részletesebben szól Moór: *Reine Rechtslehre, Naturrecht und Rechtspositivismus*. (Kelsen-Festschrift, Wien, 1931. Sajtó alatt.)

⁵⁶⁸ *Allgemeine Staatslehre*, 54. l.

vitéz Moór Gyula dr.: A jogi személyek elmélete.

egységébe foglaljuk, „csupán közvetve jogi“.⁵⁶⁹ Szerzőnknek ezt a megállapítását nem érthetjük másként, mint úgy, hogy az ezen jogi normákban szabályozott emberi magatartásokat egy *a jogon kívüli* valamire vonatkoztatjuk akkor, midőn e különböző cselekvéseket mind *egy és ugyanazon ember* cselekvéseinek tekintjük, mert hiszen ez az ember, mint általában az ember pszicho-fizikai egysége, Kelsen szerint nem léphet be a jog világába, a jog szabálytartalmakként csupán egyes emberi cselekvéseket vehet fel magába. Ha a jogi személyt természetes személyekre bontó elméletekkel szemben megállapíthatjuk azt, hogy bennük is megjelenik kísérteni a jogi személy, akkor most elmondhatjuk Kelsen elméletéről, hogy annak háttérében viszont a realitás figyelembevételét mellőzni óhajtó törekvése dacára is az ember pszicho-fizikai realitásának a képe jelenik meg.

S ez a megállapításunk csak további megerősítést nyer akkor, ha figyelembe vesszük szerzőnknek az alanyi kötelességről és az alanyi jogról vallott felfogását is. Szerinte a jogi kötelesség a fontosabb fogalom, mert enélkül nincsen jogszabály, míg alanyi jog nélkül lehet.⁵⁷⁰ Az alanyi kötelesség szerinte „nem egyéb, mint maga a jogszabály, annak a szempontjából tekintve, akinek a magatartása a jogi norma tartalmát teszi“.⁵⁷¹ „A jogi kötelesség, — mondja, — az individualizált, teljesen konkrétizált jogszabály, minthogy valamely konkrét, individuálisan meghatározott magatartást ír elő“.⁵⁷² Az alanyi kötelesség ezek szerint tehát valamely jogszabálynak azzal az emberrel való kapcsolatba hozatala volna, akinek a konkrét magatartását ez a jogszabály megköveteli: a jogszabály az ő szempontjából, vagyis az embernek, mint a jogi normán kívül fekvő valaminek a szempontjából tekintve. Az alanyi kötelesség az absztrakt jogszabálynak a konkrétizálódása, individuálizálódása, vagyis a jogalkalmazás rendjén való továbbfejlődése volna; a jogalkalmazásnak és jogalkotásnak ez az összefonódó processzusa azonban csak emberi tevékenység által jöhet létre, s így a jogi kötelesség fogalmának a háttérében is megjelenik

⁵⁶⁹ U. o. 63. l.

⁵⁷⁰ U. o. 60. l.

⁵⁷¹ U. o. 61. l.

⁵⁷² U. o. 62. l.

a valóságos húsból-vérből való ember és a faktikus emberi tevékenység képe.

Még határozottabban domborodik ez ki szerzőnknek az alanyi jogosultság mivoltát magyarázó fejtegetéseiből. Szerinte ugyanis „jogosultságról a szó tehnikus értelmében akkor beszélhetünk, ha azok között a feltételek között, amelyeknek bekövetkezéséhez a jogszabály a jogi következményt fűzi, találunk az a feltétel is, hogy egy bizonyos — érdekeltnek tekintett — ember kijelentse azt, hogy ezt a következményt akarja; úgyhogy ennek az embernek, — a „jogosítottnak“ — a jogi rend bizonyos tekintetben rendelkezésére áll a kötelezettel szemben“.⁵⁷³ Az alanyi jogosultság esetében szerzőnk szerint „a jogi kötelesség tartalmát valamely félnek a jogrendtől delegált akaratkijelentése határozza meg“.⁵⁷⁴ Az alanyi jogosultságnak szerzőnk szerinti felfogásában tehát igen szembeszökő módon előtérbe lép a valóságos, húsból-vérből való ember: „jogosított“ az az érdekelt, akinek valóságos akarata a jogi normában foglalt kötelesség közelebbi tartalmát megszabja, az absztrakt normát konkretizálja. Ezek szerint az alanyi jogosultság is tulajdonképpen a jogalkalmazással egybefonódó további jogalkotás jelensége. Szerzőnk kifejezetten meg is állapítja, hogy „a fél akarata csupán kitölti a jogszabály blankettáját . . . csupán egy további lépés az objektív jog akaratának a képződésében“.⁵⁷⁵ Igaz, hogy szerzőnk siet megjegyezni, hogy nem a jogosított ember valóságos akarata az, ami kötelező: „már nem a szubjektív-pszichikai reális akarási aktus az, — mondja, — amelynek engedelmeskedni tartozunk, hanem az az objektív jogszabály, amely a félnek reális pszichológiai akarási aktusából csupán a *konkrét esetre* vonatkozó különös tartalmát nyeri. Az akarás lelki realitásának helyébe a jogi előírás lép“.⁵⁷⁶ Utóbbi megjegyzése azonban nem meggyőző, mert ha magunkévá tesszük is azt a felfogását, hogy a jogosított valóságos akara-

⁵⁷³ *Az államelmélet alapvonalai*, 22. l.

⁵⁷⁴ *Allgemeine Staatslehre*, 60. l.

⁵⁷⁵ U. o. 59. l.

⁵⁷⁶ U. o. 59. l.: „Es ist nicht mehr der subjektiv-psychisch reale Willensakt, dem man gehorsamspflichtig ist, es ist eine objektive Rechtsnorm, die nur für den *konkreten Fall* ihren besonderen Inhalt aus dem realpsychischen Willensakt der Partei holt. An Stelle des real-psychischen Wollens tritt das rechtliche Sollen“.

tának a tartalma kitölti az absztrakt norma blankettáját és így a konkrét eset individualizált jogszabályává válik, azt a tényt, hogy egy valóságos húsból-vérből való ember valóságos akarata tölti ki ezt a blankettát, még sem lehet figyelmen kívül hagynunk, valamint azt sem, hogy amikor alanyi jogosultságról beszélünk, akkor éppen erre a blankettát kitöltő valóságos akaratra utalunk, s midőn „jogosítotttról” beszélünk, akkor éppen azt a valóságos embert akarjuk megjelölni, akinek az akarata a fenti értelemben a tárgyi jog részévé válhat, az akarási lelki realitásából jogi előírassá alakulhat át.

Kelsen állítólag tisztára „normatív” felfogásának a háttérében is ott találhatjuk tehát az ember pszicho-fizikai realitását. Mind az alanyi kötelesség, mind az alanyi jog a tárgyi jog konkretizálását, jogalkalmazással egybefonódó továbbfejlesztését jelenti szerzőnk szerint. A jog ezen továbbfejlesztése azonban a pszicho-fizikai realitás síkjába eső emberi tevékenység, mintahogy szerzőnk már a jogszabály *cimzettjének* a fogalmáról helyesen állapította meg fentebb idézett helyében, hogy az a jogszabály által gyakorolt motivációnak, a pszichológiai okozati összefüggéseknek szubjektív szférájába vezet.⁵⁷⁷ A jog szubjektív vonatkozásai kétségkívül az *emberi tevékenység szubjektív szférájába* vezetnek. Alanyi jog és alanyi kötelesség a tárgyi jognak éppen ezeket az emberi magatartásokra való vonatkozásait jelölik meg.

Kiderül ez szerzőnknek azon fejtegetéseiből is, amelyekkel azt bizonyítja, hogy jogosítva és kötelezve csak az ember lehet, nem pedig a jogi értelemben vett személy. A jogi értelemben vett személy ugyanis szerinte csupán a jogszabályoknak egy csoportja, az alanyi jog és kötelesség pedig ugyan csak jogszabály; az, hogy valamely jogi értelemben vett személynek alanyi jogai és kötelességei vannak, szerinte tehát csupán azt jelentheti, hogy az ezen jogosultságokat és kötelességeket tartalmazó jogi normák a jogszabályoknak személynévé összefoglalt csoportjához tartoznak. Mást nem jelenthet, mert — amint szerzőnk mondja — „a személyt jogosítani és kötelezni nem volna más, mint: jogokat jogosítani és kötelességeket kötelezni, röviden: szabályokat szabályozni.”⁵⁷⁸ „Egészen

⁵⁷⁷ L. fentebb, az 568. jegyz.-ben megjelölt helyét.

⁵⁷⁸ I. m. 64. l.

más értelme van annak, — mondja, — ha azt állítjuk, hogy valamely embernek „vannak” jogai és kötelességei . . . Ez azt jelenti, hogy ennek az embernek a magatartása jogi normák tartalmában szabályozva van. Valamely személy magatartása sohasem lehet jogszabályok tartalma. Csupán emberek magatartása lehet az.⁵⁷⁹ „Csak konkrét emberek magatartása lehet, — ismétli, — jogszabályok tartalma”,⁵⁸⁰ „csak az embert, nem pedig a személyt lehet abban az értelemben kötelezni és jogosítani, hogy magatartása sajátos módon jogszabályok tartalmává váljon. A jogszabály csupán *emberi* magatartást tartalmaz, azaz csupán egyes emberek magatartását. Csupán ezen magatartásoknak a jogrendszer egészére vagy annak egy részére (mint végleges vagy ideiglenes egységre) való vonatkoztatása vezet azután a „személy” fogalmához. S ezen személynek csupán abban az értelemben „vannak” kötelességei és jogai, hogy a kötelességek és jogok valamely rendszere kötelességeket és jogokat tartalmaz. Az az állítás, hogy valamely személynek bizonyos meghatározott kötelességei és jogai vannak, csupán azt jelenti, hogy ezek a kötelességek és jogok, mint emberek kötelességei és jogai, mint emberi magatartást tartalmazó kötelességek és jogok, valamely jogrendszer egy részében vagy annak egészében helyet foglalnak, más kötelességekkel és jogokkal együtt valamely ideiglenes vagy végleges egységet alkotnak”.⁵⁸¹

Szerzőnknek abból a felfogásából, hogy tulajdonképpen csak konkrét, vagyis húsból-vérből való embereket lehet kötelezni és jogosítani, következik most már az is, hogy az u. n. *jogi személyeket* sem lehet sem kötelezni, sem jogosítani, hogy a jogi személyek jogai és kötelességei is tulajdonképpen konkrét emberek jogai és kötelességei. Szerzőnk ezt kifejezetten is megállapítja. „Ha valamely törvény, — mondja, — azt a rendelkezést tartalmazná például, hogy valamely közület, valamely egyesület is perelhet, ez csak rövidített kifejezési módja volna annak, hogy a törvény egy speciális jogszabálycsoportot, az egyesületi alapszabályokat, delegálja, hatalmazza fel arra, hogy azt az embert, aki perelni fog, kijelölje. Mert utóvégre

⁵⁷⁹ U. o. 64. l. (Az aláhúzás tőlem ered.)

⁵⁸⁰ U. o. 68. l.

⁵⁸¹ U. o. 70. l.

mégis csak valamely konkrét ember az, aki a bíróság előtt megjelenik, bár az ő akaratkijelentéseit az egyesület cselekményeinek tekintik is és az alapszabályok alapján az egyesületnek számítják is be.⁵⁹² Ennek folytán megállapítja, hogy: „*jogi személyek kötelességei és jogai mindig csak emberek kötelességei és jogai, s hogy valamely jogi személy kötelességeit és jogait nem lehet szétválasztani az — ezen jogi személyt „alkotó” — emberek kötelességeitől és jogaitól.*”⁵⁹³ Hozzáteszi ehhez még azt is, hogy ha mégis jogi személyek jogairól és kötelességeiről beszélünk, ennek egészen más értelme van, mint annak, ha emberek jogairól és kötelességeiről van szó: „a jogi személyt az ő kötelességei és jogai, amelyek nem egyebek, mint emberek jogai és kötelességei, egészen más értelemben „illetik meg”, mint amilyen értelemben az embereket az ő kötelességeik és jogaik megilletik. S ezért a jogi személyeket nem is lehet éppenugy kötelezni és jogosítani, mint az embereket, akiknek a kötelességei és jogai a jogi személynek csupán *beszámítatnak*”.⁵⁹⁴

Kelsen idézett nyilatkozataiból nyilvánvaló, hogy szerinte a „jogosítottnak és kötelezettnek lenni” kifejezésnek két különböző értelme van. Az egyik értelme ennek a kifejezésnek abban az állításban nyilvánul meg, amely szerint valamely jogi értelemben vett *személy* van kötelezve és jogosítva valamire s ez az állítás nem jelent egyebet, mint csupán azt, hogy valamely emberi magatartást mint kötelezettséget vagy jogosultságot előíró jogszabály a jogi értelemben vett személlyé összefoglalt jogszabály-komplexumhoz tartozik; ez az értelem felel meg az alanyi kötelezettségről és alanyi jogosultságról vallott azon Kelsen-féle felfogásnak, hogy mind az alanyi kötelezettség mind az alanyi jog tulajdonképpen szintén csak tárgyi jog, vagyis jogszabály, és ez az értelem felel meg a jogi értelemben vett személyről, a jogalanyról vallott azon felfogásának is, hogy a személy sem egyéb, mint tárgyi jog, a jogszabályoknak egy egységgé összefoglalt komplexuma. Kétségtelen azonban, hogy ez az értelem nem felel meg annak az értelemben, amelyben az eddigi jogtudomány és a jogi termino-

⁵⁹² U. o. 68. l.

⁵⁹³ U. o. 70. l. (Az aláhúzás tőlem ered.)

⁵⁹⁴ U. o. 70. l.

lógia a „jogosítottnak és kötelezettnek lenni” kifejezést használja. E hagyományos jogi terminológia igazának a bizonyosfokú elismerése rejlik abban, hogy szerzőnk maga is a szóbanforgó kifejezésnek egy „egészen más értelmét” is elismerni és használni is kénytelen.

A szóbanforgó kifejezésnek ez a másik értelme abban az állításban nyilvánul meg, amely szerint valamely *ember* van kötelezve és jogosítva valamire, ami szerzőnk szerint azt jelenti, hogy ennek a konkrét embernek a magatartását a jog szabályozása tárgyává tette. Ebben az értelemben csupán emberek lehetnek kötelezve és jogosítva szerzőnk szerint, mint-hogy a jogi szabályozás tárgya csupán emberi magatartás lehet. Fel kell vetnünk most már azt a kérdést, hogy miért ne nevezzük az ezen értelemben vett jogosítottságot alanyi jognak, s azt, ha valaki ezen értelemben kötelezve van, alanyi kötelezettségnek? És miért ne nevezzük az ezen értelemben jogosított és kötelezett embert jogalanynak, jogi értelemben vett személynek? Ekképen mind az alanyi jognak és az alanyi kötelezettségnek, mind a jogalanynak, a személynek egy a Kelsen-féle fogalmaktól eltérő fogalmát nyerjük; kétségtelen az is, hogy az alanyi jogosultságnak és kötelezettségnek, valamint a jogalanyiságnak ez a fogalma sokkal inkább megfelel annak az értelemben, amelyben a jogi terminológia az alanyi jog és kötelesség, valamint a jogi értelemben vett személy fogalmát használni szokta, mint e fogalmaknak szerzőnk szerinti értelmezése.

A „jogosítottnak és kötelezettnek lenni” kifejezésnek ezen most szóbanforgó és Kelsen szerint is helyesnek elismert értelméből nyerhető fogalma a jogi értelemben vett személynek természetesen diametrális ellentétben van szerzőnknek a jogalanyról vallott felfogásával. Kelsen szerint a jogalany, a személy, — még a fizikai személy is, — csupán a jogszabályoknak egy komplexuma, amelynek semmi köze sincsen az ember lelki-testi realitásához; abból a megállapításából viszont, hogy csupán emberek lehetnek jogosítva és kötelezve, az következik, hogy csupán emberek lehetnek jogi értelemben vett személyek is, s hogy az u. n. jogi személy jogai és kötelezettségei is konkrét emberek jogaira és kötelezettségeire bontandók széjjel, vagy amint szerzőnk mondja, hogy „jogi szemé-

lyek kötelességei és jogai mindig csak emberek kötelességei és jogai". Az egyik végletből, amely a természetes személyt csupán a „jogi személy egyik speciális esetének” tartja, eljutottunk volna tehát a másik véglethez, amely a jogi személyt csupán olyan „rövidített kifejezési módnak” tekinti, amely tulajdonképpen természetes személyek megjelölésére szolgál.

A jogi személynek ez a felfogása, amely szerint az csupán „rövidített kifejezési mód”, ismeretes már előttünk azokból az elméletekből, amelyek a jogi személyt pusztán doktrinális fikciónak, gondolati segédeszköznek, metafórának tartják. A jogi személynek ez a felfogása azonban, amely tulajdonképpen a jogi személy teljes tagadásához és azon állásponthoz vezet, hogy „a jogi személyek kötelességei és jogai is mindig csak emberek kötelességei és jogai”, nézetünk szerint ellentétben van magának Kelsennek azzal a másik megállapításával, hogy a jogi személyek esetében bizonyos embereknek — még pedig a jogi személy szervezete által meghatározott embereknek — a kötelességei és jogai „a jogi személynek számíttatnak be”. Bármilyen sokféle értelemben használja is szerzőnk a *jogi beszámítás* szót, az kétségtelennek látszik, hogy a jogi beszámítás szerinte is általában csak valamely *jogszabály*, az u. n. beszámítási szabály alapján, s hogy különösen egyes emberek cselekvésének a jogi személy cselekvésekénti beszámítása szerinte is csupán a jogi személy szervezete (alapszabályai stb.) alapján történhetik meg.⁵⁸⁵ Ha azonban a jogi személy részére történő beszámítás alapja a tárgyi jog rendelkezése, akkor kétségtelen, hogy a jogi személy léte a tárgyi jog tartalmában gyökerezik, s hogy a jogi személy nem lehet pusztán „kifejezési mód”.

Álljunk meg egy pillanatra annál a kérdésnél, hogy mit jelent az, hogy a jogi személy esetében egyes emberek jogai és kötelességei „a jogi személynek számíttatnak be”? Nézetünk szerint ebben az esetben sem nem azzal a beszámítással van dolgunk, amelyet szerzőnk „periferiális” beszámításnak, sem nem azzal, amelyet „centrális” beszámításnak nevez. A periferiális beszámítás szerinte két tényálladéknak mint feltételnek és jogi következménynek valamely jogszabályban való specifi-

⁵⁸⁵ U. o. 67., 68., 70. ll. — A jogi beszámításra nézve általában v. ö. *Az államelmélet alapvonalai*, 15., 17., 18., 21. ll.

kus összekapcsolása; a jogi személy részére történő beszámítás esetében nem erről van szó. A centrális beszámítás, — amelyet fentebb már említettünk, — valamely normatartalomnak, valamely tényálladéknak a jogrendszer egységére való vonatkoztatása. Nézetünk szerint a bennünket most érdeklő beszámításnál erről sincs szó. Amidőn azt mondjuk, hogy valamely ember cselekvése a jogi személy cselekvésének számít, nem azt akarjuk megállapítani, hogy egy bizonyos emberi cselekvés mint normatartalom helyet foglal a normáknak egy bizonyos csoportjában vagy rendszerében, hanem azt, hogy egy bizonyos reális emberi cselekvés a jog parancsa alapján azzal a jogi következménnyel jár, amellyel járt volna az, ha nem a tényleg cselekvő, hanem az a személy cselekedett volna, amelynek a jog a szóbanforgó cselekvést beszámítja. Itt tehát a beszámításnak egy egészen sajátos fajtájáról, nem a jog fogalmával már adott, nem is a jogszabályok rendszerbefoglalásával kapcsolatos, hanem *a jog különös tartalmában* gyökerező (jogtartalmi) beszámításról van szó.⁵⁸⁶

De akárhogy álljon is a dolog, szerzőnk maga állapítja meg, hogy a jogi személy szervezete által kijelölt konkrét embernek, — vagyis röviden a jogi személy szervének — „az akaratkijelentései a jogi személy aktusainak tekintetnek, a jogi személy szervezete alapján a jogi személynek számíttatnak be”,⁵⁸⁷ hogy bizonyos aktusokat „nem a közvetlenül cselekvőtől”, hanem a jogi személytől kiinduló cselekvéseknek tekintünk a jogi személy részére történő beszámítás alkalmával.⁵⁸⁸

⁵⁸⁶ A *periferiális* és a *centrális* beszámítás különbségére nézve l. *Allgemeine Staatslehre*, 65. l.

⁵⁸⁷ U. o. 68. l.: „Denn schliesslich ist es ja doch nur ein konkreter Mensch, der vor Gericht erscheint, wenn seine Willensäusserungen auch als Akte des Vereins gedeutet, dem Verein auf Grund dieser Teilordnung zugerechnet werden“.

⁵⁸⁸ U. o. 67. l.: „Und wenn man speziell die von der Rechtsordnung statuierten Zwangs- und Herrschaftsakte, das Imperium, nicht von den unmittelbar Handelnden, sondern von der Person des Staates ausgehen lässt, so hat dies unter anderem auch die Bedeutung, dass der Schleier der Staatspersonifikation das dem demokratischen Gleichheitsideal zuwiderere Faktum einer Herrschaft von Mensch über Mensch verdeckt. Vom Staat, nicht aber von meinesgleichen will ich beherrscht sein, als ob der Staat nicht nur die Maske für meinesgleichen wäre“. (Az aláhúzások tölem erednek.) Szerzőnknek ebből az idézett helyéből nemcsak az tűnik ki, hogy a

Mit jelent ez? Azt, hogy a jog bizonyos *valóságos emberi cselekvéseket* kiragad abból az okozati összefüggésből, amelyben azok a „közvetlenül cselekvő” emberrel állanak, és a maga normatív kapcsával, a „*jogi beszámítás*” segítségével, olyan egységes jogalanyi tevékenységgé foglalja őket össze, amely éppenúgy alkalmas az alanyi jogok és köteleességek gyakorlására, — s ekként a jogi normák megvalósítására, — mint az ember pszicho-fizikai egysége.

Elmondhatjuk ennek folytán, hogy Kelsen elméletében is fellelhetjük azokat a lényeges alkotó elemeket, amelyek nézetünk szerint a jogi személy felépítéséhez szükségesek: a *szervi cselekvések* pszicho-fizikai realitását és az ezen szervi cselekvéseket egységbe foglaló normatív kapcsolatot, a természetes beszámítástól eltérő *jogi beszámítást*.

11. §. A különböző elméletek kritikai áttekintéséből leszűrhető tanulságok.

Befejezvéen irodalmi szemlénket, megállapíthatjuk, hogy talán nem volt egészen haszon nélküli az, hogy a jogi személy jelenségét magyarázni óhajtó elméletek vázlatos áttekintése, az egyes elmélet-csoportok alapgondolatainak a kiemelése (6., 7. §§) után ezen elmélet-csoportoknak legalább néhány főbb képviselőjével behatóbban is foglalkoztunk (8., 9., 10. §§). A különböző elmélet-csoportok *alapgondolatainak* vizsgálata azt mutatta, hogy ezek az alapgondolatok sokszor a legélesebb ellentétben vannak egymással. A nevezetesebb elméleteknek behatóbb és részletesebb szemügyrevétele ezzel szemben arról

szóbanforgó jogi beszámításnál a jog és valóság viszonyáról, a jogérvényesülés kérdéséről van szó, arról, hogy olyan reális cselekvések, amelyekben valamely jogi norma megvalósul, nem a közvetlenül cselekvőnek, vagyis a pszicho-fizikai értelemben cselekvőnek, hanem egy jogi személynek számíthatnak be, amiáltal a jogi személy, ez a mesterséges jogi konstrukció, a jog szempontjából reális cselekvésekre képessé válik, — hanem kitűnik az is, hogy szerzőnk a jogi személyeket, magát az államot is, pusztán olyan álarcnak tekinti, amely csupán az őket valójában alkotó emberek eltakarására alkalmas. Szerzőnknek ez a felfogása, amely a jogi személyeket és az államot is egyes emberekre, egyes emberek közti hatalmi viszonyokra bontja, méltán nevezhető individualista felfogásnak.

győzhetett meg bennünket, hogy még az alapgondolatuk szerint éles ellentétben álló elméletek képviselői is *elméletüknek részletes kifejtésénél, az alapgondolatoknak keresztülvitelénél* igen jelentékenyen közelednek egymáshoz.

Igaz, hogy már a különböző elmélet-csoportok alapgondolatai közt is vannak bizonyos érintkezési pontok: a realitás elmélete a jogi realitás gondolatában találkozik a fikciós elmélettel, a fikciós elméletnek az a változata pedig, amely a jogi személyt pusztán „nyelvi kifejezési módnak” tekinti, egyenesen átvezet a jogi személy konstrukcióját kiküszöbölő óhajtó elméletekhez. Az egyik végtől fokozatos átmenetekben jutunk el a másik véglethez. Az egyes elmélet-csoportok legjellegzetesebb képviselőinek részletesebb bemutatása azonban ezen túlmenően arról is meggyőzhetett bennünket, hogy az egymástól látszólag végtelenül eltérő elméletek közt sincs áthidalhatatlan ellentét: nemcsak hogy egy fokozatos és folytonos átmenetet mutató sorban helyezkednek el egymás mellé, hanem a sor legkülönbözőbb, legellentétesebb pontjain álló elméletek is igen sokban megegyeznek egymással. A legellentétesebb alapgondolatok is módosulnak, letompulnak, közelednek egymáshoz a jogi személy jelenségeinek magyarázatára való alkalmaztatásuk, részletes kifejtésük rendjén.

Amint láttuk, a *realitási elméletnek* olyan extrém képviselője is, mint Gierke, kénytelen elismerni, hogy u. n. szociális organizmusai nem egységes testi és lelki realitások. GIERKE szerint is az érzéki tapasztalatban csupán testileg megjelenő embereket látunk, akikben egyszerre játszódik le az egyén és a közület élete, szerinte is a szociális organizmus csupán lelki rugókkal bíró emberi cselekvések szellemi összefüggése.⁵⁸⁹ ZITELMANN, BINDER és SALEILLES felfogásából mind világosabban domborodik ki azután az az igazság, hogy csupán a realitásnak egyes darabjai azok, amelyek a jogi személyben pusztán eszmei léttel bíró szellemi kapcsolatok egységbe foglalva vannak. Másrészt viszont a *fikciós elméletek* képviselői nem zárkoznak el annak az elismerése előtt, hogy a pusztán fikciónak tekintett jogi személy sokszoros kapcsolatban van a realitással, a jogi

⁵⁸⁹ L. fentebb a 104. és 123. jegyzetben idézett helyeit.

személy alkotó-elemei között ők is kénytelenek a realitás egyes darabjait meglátni, s amint láttuk, különösen a szervi cselekvések azok a valóságok, amelyekből az ő elméleteikből is kitetszőleg a jog a jogi beszámítás segítségével a valóságos jogalanyi aktivitás kifejtésére alkalmas jogi személyeket felépíti. Ami végül a jogi személy konstrukcióját kiküszöbölni óhajtó elméleteket illeti, volt alkalmunk részletesen bizonyítani, hogy mindezen elméletek hátterében halvány körvonalakban mégis csak megjelenik a kiküszöbölni óhajtott jogi személynek, mint a jog által a valóság egyes darabjaiból megalkotott szoros egységnek, a képe. Áll ez nemcsak azokra az elméletekre, amelyek a jogi személyt természetes személyekre bontják, hanem azokra is, amelyek az alanytalan jogok gondolatán nyugosznak.

SALEILLES, a nagy francia jogász, megállapíthatni véli, hogy a jogi doktrínának újabb fejlődése a jogi személy kérdésében régebben fennállott éles elméleti ellentétek kiegyenlítő-dése felé halad: a fikció lassanként olyan értelmet nyer, amely mögött eleven valóságok rejtőznek, s másrészt a realitási elmélet hívei is mindinkább csupán jogi realitást, vagyis pusztán az ész által létesített relációt látnak a jogi személy realitásában. „Úgy látszik, — mondja, — hogy a doktrínák talaján most már csupán félreértések választanak el bennünket egymástól”.⁵⁹⁰ Az elmondottak alapján, a különböző elméletek kritikai áttekintéséből levonható tanulságképpen Saleillesnek ezt a megállapítását kiegészíthetjük azzal, hogy nézetünk szerint a szóbanforgó különböző elméletek már eredetileg sem állottak egy-

⁵⁹⁰ R. Saleilles: De la personnalité juridique, 670—671. l.: „Je vous avais parlé de l'excès de divisions résultant, en cette matière, de la multiplicité des opinions individuelles. Je constatais le besoin qui se faisait sentir d'une synthèse progressive, qui opérât, peu à peu, le rapprochement et la fusion des systèmes . . . La théorie de la fiction elle-même, cesse à son tour, de prendre les allures rigides que lui avaient données les premiers disciples de Savigny. La fiction devient peu à peu une explication derrière laquelle se cachent des réalités profondes. Et si, d'autre part, les réalistes entendent de plus en plus la réalité dont ils se prévalent d'une réalité juridique, c'est-à-dire d'une relation conçue par l'esprit, la nuance qui sépare ce système de celui de la fiction proprement dite devient de plus en plus mince. Il semble bien que, sur le terrain des doctrines, nous ne soyons plus séparés que par des malentendus qui subsistent. Il suffirait de s'entendre sur les mots pour les dissiper. C'est ce que j'ai essayé de faire“.

mással olyan éles ellentétben, mint amilyenre alap gondolatainknak a különbözősége látszólag utal.

Hogy csak egy példát említsünk a látszólag ellentétes elméletek megegyezésére nézve, legyen szabad hivatkozni arra, hogy amint GIERKE szerint a tapasztalatban adott egyes emberekben játszódik le mind az egyén, mind a közület élete,⁵⁹² akként a vele homlokegyenest ellenkező felfogást valló VAREILLES-SOMMIÈRES is lényegileg ugyanezt a gondolatot fejezi ki akkor, amidőn megállapítja, hogy a képzelet a közület minden tagját két részre osztja, arra a részre, amely tag, és arra, amely nem tag.⁵⁹² Ha Gierke azt hiszi, hogy az egyes embernek azokat a cselekvéseit, amelyekben a közület élete nyilvánul meg, valami titokzatos életerő foglalja a közület életegységévé össze, akkor természetesen téved, mert saját nyilatkozataiból is kitetszőleg pusztán szellemi kapcsok, s elsősorban a jogi szabályozás kapcsai azok, amelyek az emberi cselekvéseknek ezt a részét az illető emberek egyéb cselekvéseitől elválasztják és a jogi személy egységébe foglalják. És Vareilles-Sommières ugyancsak téved akkor, ha úgy véli, hogy pusztán a képzelet választja széjjel az ember cselekvéseinek a sorában a szervi cselekvéseket a nem közületi cselekvésektől, a „tagot“ a „nem-tagtól“, mert, amint azt kimutatni törekedtünk, más alkalmakkor tett saját nyilatkozataiból kitetszőleg is a jogi szabályozás az, ami ezt a szétválasztást és a jogi személy egységének a megalkotását eszközli. Teljesen igaza van azonban mindkét szerzőnek abban, hogy az emberi cselekvések azok az építőkövek, amelyekből szellemi kapcsok, különösen a jogi beszámítás, segítségével a jog a jogi személyeket felépíti.

Amint azt kritikai áttekintésünk során annyiszor hangsúlyoztuk, azok a lényeges alkotó elemek, amelyek nézetünk szerint a jogi személyek felépítéséhez szükségesek: a szervi cselekvések pszicho-fizikai realitása és az ezen szervi cselekvéseket egységbe foglaló normatív kapocs, a természetes beszámítástól eltérő jogi beszámítás. S a kritika gyakorlásánál éppen az volt a fő törekvésünk, hogy kimutassuk, miszerint a legellentétebb elméletek sem zárkoznak el a jogi személyek mivoltának magyarázatánál az említett alkotó-elemek feltárása

⁵⁹¹ L. fentebb 68. l. 104. jegyz.

⁵⁹² L. fentebb 157—158. l. 324. jegyz.

és szükségességüknek az elismerése elől. A különböző elméletek bemutatásánál igyekeztünk kimutatni azt, hogy az a felfogás, amelyet a jogi személy kérdésében helyesnek vélünk, tulajdonképpen benne van mindenik elméletben és világosan kiolvasható ezen elméletek bármelyikéből, ha azt a bennerejlő belső ellentmondásoktól s a nemegyszer hozzáfűződő téves állításoktól megtisztítjuk. Amennyiben ez a törekvésünk csak némiképp is sikerrel járt volna, ez az elért eredmény kétségkívül azt bizonyítaná, hogy a jogi személy említett alkotó-elemei a jogi személy jelensége nézve annyira jellemzőek és nélkülözhetetlenek, hogy a legellentétesebb elméletek sem hagyhatták figyelmen kívül őket, s hogy ennek folytán biztos alap gyanánt szolgálhatnak a jogi személy mivoltának a magyarázatához.

Saleilles-nek fentebb idézett nyilatkozata azt bizonyítja, hogy ez a kitűnő szerző a *jogi realitás* elméletét tekintette annak a közvetítő álláspontnak, amelyben az élesen különböző elméletek ellentétei kiegyenlítődnek, és amely az ellentétes elméletekben foglalt részigazságokat magában, a maga egész igazságában, egyesíti. A jogi realitás elméletének valójában megvan az a jelentősége, hogy kifejezi azt a gondolatot, hogy a jogi személy nem igazi realitás, nem testi-lelki egység, nem reális lény, és hogy a fikciós elmélettel szemben viszont rámutat arra, hogy a jogi személy mégsem pusztán fikció, hogy valami köze mégis csak van a realitáshoz. Téved azonban a jogi realitás elmélete akkor, amidőn a *jogi* realitást mint a realitásnak egy különös fajtáját állítja oda. Külön jogi realitás nincsen. Ami a jogi személyekben realitás, az nem jelenthet mást, mint testi és lelki realitást, s valóban, amint láttuk, a jogi személyekben feltalálhatók a testi-lelki realitás egyes darabjai. A realitásnak ezeket a darabjait azonban pusztán ideális léttel bíró eszmei kapcsok, a jogi normák kapcsai foglalják a jogi személy egységévé egybe: a jogi személy a szervi cselekvéseknek normatív egysége. Miként a jog világa általában, akként a jogi személy jelensége is különböző szálakból összeszőtt bonyolult jelenség: egyrészt a valóság világába, másrészt a gondolatok, a normák világába tartozó alkotó-elemekből van összerakva. A tárgyi jog mivoltáról vallott azon felfogásunk, hogy a jog nem más, mint a pusztán ideális léttel bíró normák rendszerének a

megfelelő emberi cselekvések pszicho-fizikai realitással bíró rendszerével való egybefonódása, igazolást nyer a jogi személy jelenségében: a jog világának ez a talányos jelensége sem más, mint normáknak és reális cselekvéseknek, értéknek és valóságnak egymásbamarkolása.

A különböző elméletek kritikai áttekintésénél követett eljárásunk, amely főként arra irányult, hogy a legkülönbözőbb elméletekben is kimutassa a tőlünk helyesnek vélt felfogás csírát, természetesen azzal az eredménnyel is járt, hogy már eddigi kritikai megjegyzéseink során apródonként kifejtettük saját felfogásunknak is a lényeges gondolatait. A negatív kritika közben feltűnedezték ekként saját álláspontunknak pozitív körvonalai is. Rövidebb vagy hosszabb megjegyzésekből vázlatosan kidomborodott a tárgyi jogról, az alanyi jogról, a jogalanyról és különösen a jogi személy mivoltáról vallott felfogásunk. S a különböző elméletekkel folytatott polémiában tulajdonképpen már ezt a saját álláspontunkat igyekeztünk megvédelmezni a legellentétesebb irányokból várható támadásokkal szemben.

Most következő fejtegetéseink feladata ennek folytán nem lehet más, mint az eddigiek során tulajdonképpen apródonként már kifejtett nézeteinknek minden polémia mellőzésével való összefoglalása.

A jogi személy mivoltára vonatkozó felfogásunknak ennélfogva az összefoglaló kifejtésénél természetesen a *tárgyi jog fogalmából s a jog és a valóság viszonyának a vizsgálatából* kell kiindulnunk. Mert hiszen eddigi fejtegetéseink egyik legfontosabb eredménye, amely minden egyes ismertetett elmélet kritikájánál megerősítést nyert, éppen az, hogy megoldandó problémánk gyökere ide nyúlik le.

A jogi személy mivoltának meghatározása.

12. §. A jogi személy problémájának a tárgyi jog fogalmával való összefüggése.

A jogi személy mivoltára vonatkozó elméletek szisztematikus áttekintése alkalmával (7. §.) megállapítottuk már, hogy az, ami az elméletek egyes csoportjait egymástól elválasztja, végső sorban a tárgyi jogról vallott különböző felfogás, közelebbről a tárgyi jog és a tapasztalati valóság viszonyának különböző szemlélete. Ebből a megállapításunkból azután levontuk azt a következtetést, hogy a jogi személy problémájának a megoldásánál egészen a tárgyi jog fogalmáig kell visszamenünk s a jogfilozófiának ebben a centrális jelentőségű problémájában kell jelenlegi problémánknak a gyökerét is megtalálnunk.⁵⁹⁸

Az egyes főbb elméletek részletesebb vizsgálatánál pedig azt láthattuk, hogy lépten-nyomon felbukkant a tárgyi jog és a realitás viszonyának a kérdése, s a kritikának minduntalan kifogásolnia kellett, hogy ez a kérdés az egyes elméletek kifejtőinél tisztázva nincsen, holott éppen ezen a kérdésen fordul meg alapvető állításaiknak helytálló vagy téves volta. Az ismertetett írók közül egyedül KELSEN az, aki a jog és valóság viszonyának, vagyis a tárgyi jog mivoltának a kérdését szoros összefüggésbe hozza a jogi személy kérdésével, aki a tárgyi jog mivoltáról vallott felfogásának szigorú konszekvenciáit levonva igyekszik a jogi személy problémáját is megoldani. Igaz ugyan, hogy Kelsen fejtegetéseinek a célja tulajdonképpen nem a jogi személy kérdésének a tisztázása,

⁵⁹⁸ L. fentebb a 60—64. ll.

igaz, hogy ő nem ezen probléma megoldása végett nyúl vissza egészen a tárgyi jog fogalmáig, hanem a tárgyi jog mivoltáról vallott alapvető felfogásának konszekvenciáit vonja le mellesleg a jogalanyok tanára nézve is, mindazonáltal kétségtelen, hogy nála a két probléma szoros összefüggésének világos felismerésével találkozunk: Kelsen egészen világosan látja azt, hogy a tárgyi jog mivoltáról vallott felfogásnak megvannak a logikus konszekvenciái mind az u. n. természetes személy, mind az u. n. jogi személy mivoltáról vallott felfogásra vonatkozólag is. S Kelsen saját felfogása a jogi értelemben vett személyekről, — amint láttuk, — maga a legjobb példa annak az állításnak a megerősítésére, hogy *a tárgyi jog mivoltáról alkotott ilyen vagy olyan felfogásból egészen határozott konszekvenciák adódnak a jogi személy felfogására vonatkozólag is*. Ez más szóval azt jelenti, hogy ha sokban tételesjogi kérdés is a jogi személy problémája, e problémának a jogfilozófiába mélyen benyúló gyökerei is vannak.

Ha a tárgyi jogban nem látunk egyebet, mint pusztán ideális léttel bíró normáknak olyan rendszerét, amelynek a psziho-fizikai, biológiai és szociológiai realitáshoz semmi köze sincsen, akkor — amint azt Kelsen véleményének ismertetésénél láttuk, — a jogi személy kérdése tulajdonképpen megszűnik problémának lenni és a természetes személy fogalma válik problematikusná. A jogi személy, mint jogi konstrukció, valahogy még helyet foglalhat ugyanis abban a pusztára ideális léttel bíró szférában, aminek ez a felfogás a jogot tekintti, az u. n. természetes személy, az ember azonban szükségképpen kiszorul belőle a maga psziho-fizikai realitásával. E felfogás alapján élesen el kell választani az u. n. természetes személy jogi értelemben vett személy-mivoltát (ami itt is csak jogi konstrukciót jelenthet), az ember testi-lelki valóságától. Ezáltal természetesen az u. n. fizikai személy is pusztán jogi fogalommá, a jogi személy egyik speciális esetévé válik. S minthogy ezen tisztán jogi értelemben vett természetes személynek nincsen semmi köze a valósághoz, minthogy az csupán a jogi normák világának egyik alakzata, azért elmondhatjuk, hogy e felfogás szerint a jogi értelemben vett személy fogalma teljesen feloldódik a pusztán normarendszernek tekintett tárgyi jog tartalmába, s szigorúan véve a jog alanyi vonat-

váltá Moór Gyula dr.: A jogi személyek elmélete.

kozásai s maga a jogalany is észrevétlenül elpárolognak a jogból. A jogalany — még pedig mind a természetes, mind a jogi személy — csupán a jogi normáknak és a pszicho-fizikai realitásnak az érintkezési pontján foglalhat helyet szerintünk.

Ha ellentétben az előbb ismertetett felfogással, amely a jogban pusztán normarendszert lát, a jogot a realitás világába tartozó hatalomnak, merő ténylegességnek, az emberi cselekvések rendszerének tekintjük,⁵⁰⁴ akkor ennek a jog fogalmára vonatkozó felfogásnak a jogi személy elméletére nézve az a szükségképpen konzekvenciája, hogy a merő realitást jelentő jog világában nem foglalhatván helyet semmi más, mint ami maga is realitás, jogi személyek is csak akkor foglalhatnak helyet benne, ha mint a természetes személyektől különböző realitások, mint pszicho-fizikai léttel bíró élő organizmusok jelentkeznek. Ha azonban a valóság világában ilyen emberfeletti organizmusokat felfedezni nem sikerülne, akkor a jogi személyeknek is el kellene tűnniök a jog világából, amelyben mint jogalanyok csakis realitással bíró lények, emberek szerepelhetnének s a jogi személyt legfeljebb olyan álarcnak lehetne tekinteni, amely mögött természetes személyek rejtőznek.

A tárgyi jog mivoltára vonatkozó előbb említett két végletes felfogás tehát a jogi személy és általában a jogalanyiság kérdésében is ellentétes álláspontra vezet. Aki a jogban pusztán idealitást lát, az nem tudja megmagyarázni a természetes személyt, illetőleg azt is csupán jogi személynek fogja tekinteni. Aki a jogban merő ténylegességet lát, az csupán természetes személyeket lesz hajlandó elismerni, feltéve, hogy nem tulajdonít a jogi személyeknek is a természeti személyekéhez teljesen hasonló reális létet.

A tárgyi jog fogalmára vonatkozó két végletes álláspont közt azonban helyet foglalhat a jog mivoltának az a magyarázata is, amely nem tekinti a jogot sem pusztán idealitásnak, vagyis csupán normának, sem merő realitásnak, vagyis csupán az emberi cselekvések tömegének, hanem amely az idealitásnak és a realitásnak a kapcsolatát találja meg a tárgyi jogban, amely normatív és valóságtudományi alkotó-elemekből

⁵⁰⁴ Ennek a felfogásnak a képviselője például *Kornfeld*. (Dr. Ignatz Kornfeld: *Soziale Machtverhältnisse*. Grundzüge einer allgemeinen Lehre vom positiven Rechte auf soziologischer Grundlage. Wien, 1911.)

építi fel a maga világát: a realitással szoros kapcsolatban álló, emberi cselekvések rendjén megvalósuló normarendszert és egyúttal az emberi cselekvéseknek olyan rendszerét látva az élő jogban, amelyet ideális léttel bíró normák, eszmei kapcsok tartanak össze. Ha ezen felfogás alapján a jogban a normáknak és a valóságnak az összefonódását látjuk, ennek a jogi személyek tanára nézve az a konzekvenciája, hogy a jogalany jelenségének helyét a normák és a valóság érintkezési pontján, a jogérvényesülés területén kereshetjük. Ha az élő jog nem más, mint ideális normáknak és reális cselekvéseknek egybekapcsolódása, akkor a jogalany sem lehet egyéb, mint normáknak és emberi cselekvéseknek az egymásbamarkolása. E felfogásnak felel meg a jogi személyeknek az a magyarázata, amelyet jelen munkában találhatni. E szerint mind a természetes személyt, mind a jogi személyt a realitás egyes darabjaiból, valóságos emberi cselekvésekből a jog normáinak eszmei kapcsai foglalják egységes jogalannyá össze; a különbség csupán az, hogy a jog normái a valóság darabjaiból más elv szerint alkotják meg a jogi személyt mint a természetes személyt. A természetes személy esetében a jog ugyanazon emberhez, mint pszicho-fizikai egységhez kapcsolja hozzá a jogalanyiságot, helyesebben: ugyanazon ember cselekvéseiből építi fel a jogalanyi tevékenységet. A jogi személy esetében pedig a jogi személy u. n. szerveinek a cselekvéseiből, — vagyis a jog által meghatározott embereknek jogilag minősített cselekvéseiből, — létesít a jog a maga eszmei kapcsainak segítségével egységes jogalany tevékenységet, s ekként jogalanyt is.

Amint az elmondottakból nyilvánvaló, a tárgyi jognak pusztán normarendszer gyanánti felfogása nem egyeztethető össze a természetes személyek fogalmával, a jognak merő ténylegességként való szemlélete pedig az önálló testi és lelki léttel nem bíró jogi személyek felvételével összeférhetetlen. Csupán akkor, ha a tárgyi jogban a normák világának és a tapasztalati valóság világának az összefonódását látjuk, szerepelhet a jog szférájában mind a természetes személy, mind az önálló testi-lelki léttel nem bíró s a természetes személytől sajátosan különböző jogi személy is.

Tekintve, hogy a tárgyi jog mivoltáról alkotott ilyen vagy olyan felfogásnak ennyire fontos konzekvenciái vannak

a jogi személy elméletére nézve, helyénvaló lesz, ha a tárgyi jog fogalmának és különösen a jog és a tapasztalati valóság közti viszonyt a kérdésével röviden foglalkozunk.

13. §. A tárgyi jog mivolta. Viszonya a tapasztalati valósághoz.

Hogy a jogi személy problémája egészen a tárgyi jog mivoltának a kérdéséig vezet el bennünket, ez a körülmény kétségbevonhatatlanul bizonyítja azt, hogy e problémának jogfilozófiai gyökerei vannak. A jog fogalmának a kérdése a jogbölcselet centrális jelentőségű problémája. Részletes tárgyalása e helyütt azonban annál kevésbé lehet feladatunk, minthogy e kérdéssel behatóan más helyen foglalkoztunk.⁵⁹⁶ Itt csupán röviden összefoglaljuk a jog mivoltára vonatkozó felfogásunkat.

Amint az emberi kultúra körébe tartozó jelenségek általában a valóságnak és az értéknek szoros összefonódásai: értelemmel bíró értékes valóságok és megvalósult életmozgató értékeszmék, akként a jog is ilyen kétarcú — a valóságok világába és az értékek világába egyaránt benyúló — jelenség. Kétségtelen, hogy a jog mindenekelőtt pusztán ideális léttel bíró *normáknak, szabályoknak a rendszere*. Ezek a jogi normák csupán gondolatartalmak, amelyeknek értelmük, jelentésük van, de amelyeknek nincsen reális létük. Sőt ezen jogi előírásoknak a tartalma sem vonatkozik a valóságra: a jogszabályok nem azt írják le, ami tényleg volt, van vagy lesz, hanem azt rendelik el, hogy mi *legyen*. Minthogy minden előírás, norma, nem azt mondja meg, hogy mi van (volt, vagy lesz) a valóságban, hanem azt, hogy minek *kellene*, minek *kell* lennie, esetleg tekintet nélkül arra, hogy ez a követelmény valaha megvalósul-e vagy sem, azért minden norma és a jogi norma is, *értéket* fejez ki, az értékek világába és nem a valóság világába tartozik. — De bár a jogi norma sem önmaga nem bír reális léttel, sem tartalma nem a valóság leírására vonat-

⁵⁹⁶ L. Moór: Macht, Recht, Moral. Ein Beitrag zur Bestimmung des Rechtsbegriffes. (Acta Litterarum ac Scientiarum R. Univ. Hung. Fr. J.; Sectio Juridico-Politica. Tom. I. Fasc. 1.) Szeged, 1922, továbbá: Bevezetés a jogfilozófiába, (Filozófiai Könyvtár III. k.) Budapest, 1923, 158—203. ll.

kozik, mégis kétségtelen az is, hogy igen szoros kapcsolatban van a valósággal, a reális léttel. *Élő* jognak ugyanis csakis azokat a társadalmi szabályokat tekintjük, amelyek a gyakorlati életben, a tapasztalati valóságban *megvalósulást* találnak. Az élő jog fogalmához szükséges az is, hogy előírásai tényleg érvényesüljenek, hogy az emberek tényleg kövessék szabályait, hogy normái az *emberi cselekvések* rendjén élő valósággá váljanak. A jog tehát nemcsak normáknak rendszere, hanem az ezen normákhoz fűződő *emberi cselekvéseknek nagy rendszere* is. A régi római jog grandiózus normarendszere fennmaradt az utókor számára Justinianus törvénykönyveiben, de bár ez a normarendszer ma is előttünk áll, a római jog még sem valóságos élő jog többé, mert normái mellől hiányzik az emberi cselekvéseknek az a nagy rendszere, amely e normákat a realitások világában érvényesítette, megelevenítette.

Ezzel a megállapítással, hogy az élő jog egyrészt a normáknak, másrészt az emberi cselekvéseknek a rendszere, a jog fogalmát természetesen még nem határoztuk meg kimerítően. Az, hogy norma és hogy tényleg követik, minden valósággal érvényesülő társadalmi szabály jellemzője. A jogi szabályozásnak ezenfelül nézetünk szerint még az az ismertetőjele is megvan, hogy kényszerszabályozás; ez éppen az a *differentia specifica*, amely a társadalmi szabályok egyéb fajaitól megkülönbözteti. A jogszabályok kényszeralkalmazással fenyegetik meg a jogsértőt, kényszer alkalmazást rendelnek el ellene s ezt a kényszert elrendelő normát is megvalósítják arra rendelt szervek az emberi cselekvések realitásában. Látjuk tehát, hogy a jogban rejlő kényszer is kettős arculatot mutat: részben normatartalom, részben tényleg alkalmazott kényszer.^{597a} A bennünket most érdeklő kérdésnek, a jog és a tapasztalati valóság viszonyának szempontjából tehát el is hanyagolhatjuk azt, hogy a jog kényszer-szabály, mert a jogi kényszerben éppen úgy a normák és a valóság világának az összekapcsolódását kell látnunk, mint ahogy az élő jog fogalmában a kényszer momentumától eltekintve is már a normák rendszerének

^{597a} Nem térhetünk ki itt arra a kérdésre, hogy a kényszerrel való fenyegetés, mint kifejezett normatartalom bizonyos esetekben hiányozhatik is. (Pl. *lex imperfecta, közvetlen jogszabály*. V. ö. Moór: Bevezetés a jogfilozófiába, 181. s köv. ll.)

és az emberi cselekvések hozzáfűződő rendjének az összefonódását láttuk. Minthogy pedig arra vonatkozólag, hogy a kényszerben kell-e megtalálni a jog különös ismertető jelét, a vélemények eltérők, valóban nem volna értelme annak, hogy erre a megállapításunkra a jog és a valóság viszonyának a tisztázásánál különös súlyt vessünk.

E helyütt megelégszünk tehát azzal, hogy leszögezzük azt, hogy az élő jog fogalmához két alkotó-elem szükséges: a szabályok normarendszere és az emberi cselekvéseknek ehhez fűződő rendje. Ámde ez a két alkotó-elem erősen heterogén természetű: a normarendszer a gondolat-tartalmak tisztára ideális síkjában, az emberi cselekvések rendszere a pszicho-fizikai realitás, a tapasztalati valóság síkjában fekszik. Joggal felmerülhet tehát az a kérdés, hogy szabad-e, lehet-e valamely fogalmat ennyire különböző alkotó-elemekből megalkotni? Lehetséges-e, hogy a jogban két annyira különböző világ, mint a normák világa és a tények világa kapcsolódhasson egymásba? Lehetséges-e és van-e érintkezés és átmenet az idealitásnak és a realitásnak egymástól elvileg különböző síkjai között? Ezen a kérdésen fordul meg a jog mivoltáról vallott nézetünk helytálló vagy nem helytálló volta.

Vannak, akik érték és valóság, normák és tények közt minden kapcsolat lehetőségét tagadják. A szigorúan dualisztikus filozófiai felfogásnak, érték és valóság éles különválasztásának tulajdonképpen logikus konzekvenciája ez. Ha érték és valóság elvileg különböznek egymástól, ha teljesen eltérő a normák és a tények világa, akkor valóban nehéz azt állítani, hogy érintkeznek egymással, hogy e két világ jelenségei szorosán összekapcsolódnak egymással.

A dualisztikus filozófiai felfogásnak ezt a konzekvenciáját vonja le valóban a jog fogalmára nézve Kelsen.⁵⁹⁶ Ennek megfelelően a jogot mint normát élesen megkülönbözteti a jogról alkotott képzetünktől mint pszichológiai tényről. A jogi norma csupán érvényes, de tapasztalati léte és hatása nincs; a jogi normáról alkotott képzetünk az csupán, ami hatékony, ami

⁵⁹⁶ Kelsen összes munkáinak ez az alaphangja. Különösen élesen fejt ki ezt a nézetét Rickert-tel polemizálva „*Die Rechtswissenschaft als Norm- oder als Kulturwissenschaft. Eine methodenkritische Untersuchung.*“ című értekezésében (Schmoller's Jahrbuch Bd. 40, 1916).

hatást gyakorol. Az érvényesség és az okozatos lét világa, a jog normarendszere és az emberi cselekvések rendje közt tehát semmi kapcsolat sincsen. A jogtudományt pusztán a jog normarendszere, a norma-tartalmak világa érdekli; a normákról alkotott képzetek hatása pedig a lélektan és a szociológia körébe tartozik.⁵⁹⁷ — Nem akarjuk részletesen vizsgálni azt, hogy ennek a felfogásnak a képviselője, amely szerint a jog és a valóság közt semmi összefüggés sincsen, mennyire éles ellentétbe jut önmagával, midőn azt tanítja másrészt, hogy „valamely állami rendről csak akkor tételezzük fel, hogy normative érvényes, ha azok a valóságos emberi magatartások, amelyekre ez a rend vonatkozik, egy bizonyos fokig megfelelnek e rend tartalmának“,⁵⁹⁸ vagy amidőn fentebb már idézett helyében megállapítja, hogy a „reális pszichológiai akarási aktusból“ jogi normatartalom válhat.⁵⁹⁹

Legyen szabad minden polémia mellőzésével röviden kifejteni saját álláspontunkat ebben a nem könnyű elméleti kérdésben, amelyre az újabb módszertani irodalomban annyit hangoztatott „módszer-tisztaságnak“ a követelménye is visszavezethető.

Kétségtelennek tartjuk, hogy a modern logika tudományának egyik legnagyobb vívmánya a gondolkodás pszichológiai folyamatának a gondolattartalom érvényességétől való szétválasztása, e szétválasztás következetes keresztülvitele és ekként a logikának pszichológiai elemektől való megtisztítása.

Azonban éppen olyan kétségtelennek tartjuk azt is, hogy szétválasztani, izolálni egymástól csak azt lehet, ami összefügg. A gondolkodás lelki folyamatának a szétválasztása a gondolat logikai jelentésétől, attól a gondolat-tartalomtól, amelyet e lelki folyamat hordoz, nem lehet tehát végleges. A lelki folyamat a gondolati tartalom hordozására van rendelve, a gondolati tartalom pedig lelki folyamatok keretében nyilvánul meg.

⁵⁹⁷ Kelsen: *Az államelmélet alapvonalai*, (ford. Moór Gyula), Szege, 1927, 11. l.

⁵⁹⁸ U. o. 12. l.

⁵⁹⁹ L. fentebb az 576. jegyz. Hogy mily nagy mértékben kénytelen Kelsen *tiszta* jogtana is a valóság *tényeit* tekintetbe venni, arra nézve lásd Moór: *Reine Rechtslehre, Naturrecht und Rechtspositivismus.* (Kelsen-Festschrift, Wien, 1931. Sajtó alatt.)

S bár a gondolati tartalom érvényessége, értéke, nem is függ a valóságtól, fordítva, a lelki folyamatok nem függetlenek azoktól a jelentésektől, azoktól a gondolati tartalmaktól, amelyeket hordoznak. „A lelki folyamatok egymásutánja, — mondja KORNIS — . . . rendszeren az *átélt jelentésekhez* (gondolattartalmakhoz, értékviszonyokhoz) fűződik. A történet . . . a szellemi világban . . . a gondolatok (képzetek) belső tárgyi összefüggésén, a jelentések viszonyain (hasonlóságán, ellentétén stb.) alapszik. Hogy egy gondolat után milyen másik gondolat merül fel tudatomban, ezt elsősorban a tartalmi, jelentésbeli összefüggésük dönti el . . .”⁶⁰⁰ Részünkről ehhez csak azt fűznék hozzá, hogy nem is annyira abban, hogy az *átélt* jelentések hatást gyakorolnak a lelki folyamatokra, mint inkább abban, hogy a jelentések egyáltalában *átélhetőek*, látjuk a gondolat-tartalmak világának és a tények világának az összefüggését. A jelentés átélése már maga is lelki folyamat, s mint ilyen belekapcsolódik a lelki tények okozatos összefüggésébe. Az azonban, hogy valamely logikai következtetés felfogható, átélhető és ilyen módon befolyásolhatja lelki folyamatainkat és cselekvéseinket is, logikai kapcsolatoknak okozatos kapcsolatokká való transzformálását jelenti. Az értékek felfogható, megérthető, átélhető volta kétségkívül az értékek világának és a tapasztalati valóság világának az összefüggéséről tanuskodik.

A jog világának a jelenségei ugyancsak beszédes tanúságot tesznek a normák világának és a tények világának az összefüggéséről. A jog szabályainak az összessége, a jog mint normarendszer kétségtelenül független a valóságtól, a valóságos emberi cselekvésektől. Azonban a jogi előírások pusztán ideális tartalma emberi cselekvéseket szabályoz. A jogi norma mint normatartalmat az emberi cselekvést felveszi magába. Ennekfolytán az emberi cselekvések psziho-fizikai realitásában találhatunk olyan cselekvéseket, amelyek a valóságban megfelelnek a norma ideális előírásának. Ennek tulajdonítható, hogy az ideális léttel bíró norma megvalósítható, realizálható.

A jogi normarendszer oldalán tehát ez a *megvalósíthatóság*, ez a *realizálhatóság* az, ami a normák ideális léttel bíró világát a reális tapasztalati tények világához közel hozza. A

⁶⁰⁰ Kornis Gyula: Történetfilozófia (A Magyar Történettudomány Kézilyve, I. köt., I. füz.) Budapest, 1924, 134—135. II.

jogszabályoknak megvalósíthatóknak kell lenniök, s minthogy tartalmuk emberi cselekvés, a valóság tényleg megegyezhetik velük.

A valóságos emberi cselekvések oldalán viszont ezen cselekvéseknek a jogi normák szempontjából való *megítélhetősége* az, ami a testi-lelki realitás és a normák értékrendszere közt összefüggést létesít. A társas lét, az emberi cselekvések valósága az, amelyből a jogi szabályozás a maga anyagát meríti. Éppen ezért ez a társas lét, az emberi cselekvések reális folyamatai összehasonlíthatók a jogi normák tartalmával, az emberi cselekvések, amint eltérhetnek, úgy meg is egyezhetnek a jogi előírásokkal, vagyis a normák rendszere és a valóságos cselekvések rendszere összemérhetőek egymással és nem inkommenzurábilis adottságok.

A jogi normákban és a társas lét realitásában közös elem az *emberi cselekvés*; a normában mint az előírás tartalma, mint elképzelt lehetőség, a társas létben mint valóság, mint psziho-fizikai realitással bíró tény. A jogi normák világa és az emberi cselekvések világa tehát nem két annyira heterogén világ, hogy köztük érintkezés és összefüggés ne volna, hanem e két világ egymással szorosan érintkezik s egymással összemérhető.

Amidőn fentebb azt mondtuk, hogy az élő jog fogalmához két alkotó elem szükséges: a szabályok norma-rendszere és az emberi cselekvéseknek ehhez fűződő rendje, akkor tehát nem kapcsoltunk az élő jog fogalom meghatározásában két olyan teljesen heterogén alkotó-elemet össze, amelyek közt semmi összefüggés sem volna lehetséges. S az élő jog, az érvényes jog fogalma maga is bizonyíték arra nézve, hogy a kultúra jelenségeinek a körében milyen szoros az értékek és a valóság egymásbakapcsolódása.

Az a tagadhatatlan igazság, hogy élő jognak csupán azt a normarendszert nevezzük, amely az emberi cselekvések realitásában, a tapasztalati valóság okozatos rendjében érvényesül, nézetünk szerint nincsen ellentétben az egyes szaktudományok módszerének a „tisztaságát” követelő módszertani elvvel sem. A tételes jogtudományra nézve ez a módszertani követelmény azzal a jelentőséggel bír, hogy eszerint ennek a tudománynak, amely a tételes jogszabályok tartalmát fejti ki és rendszerezi, normatív tudománynak kell lennie; ez azonban

semmit sem változtat azon a tényen, hogy a tételes jogtudománynak a kiinduló-pontja az a kauzális ténymegállapítás, az a szociológiai valóság, hogy a normatív módszerrel kifejtendő tételes jogrendszer valamely helyen és időben a valóságban érvényesül. A *normatív* módszernek *kauzális* kiindulóponttal való kapcsolata ugyancsak azt bizonyítja, hogy a jogi jelenségekben, — miként a társadalmi és történeti jelenségekben általában, — normatív és valóságtudományi elemek fonódnak egybe; ezért kell az ezen jelenségekkel foglalkozó normatív tudományoknak legalább valóságtudományi kiindulóponttal birniok. Hozzátehetjük másrészt, hogy az ezen jelenségekkel foglalkozó kauzális tudományoknak viszont értékelő kiindulóponttal kell birniok: a történettudomány kiinduló pontja például az, hogy értékelés — az u. n. történeti szelekció — segítségével kiválasztja a valóságos történések sorából a történeti szempontból fontosat, azt ami érdemes arra, hogy okai és hatásai s egész valóságos lefolyása tisztáztassék. Az értékelések tehát éppúgy kiindulópontját alkothatják valamely kauzális valóságtudománynak, mint ahogy kauzális valóságtudományi megállapítások alapjai a normatartalmakat kifejtő juriszprudenciának; s a „módszer-tisztaságnak“, a történeti „objektivitásnak“ a követelménye a historikustól sem kíván egyebet, mint azt, hogy az értékelés csak kiinduló-pont legyen számára, hogy az értékelések csak azt a keretet adják meg számára, amelyen belül a *valóság* értékeléstől mentes tisztázásával foglalkozik.⁶⁰¹

*

Az előbbieken megállapítottuk, hogy az élő jog két alkotó-elemből áll: egyrészt emberi cselekvéseket előíró normákból, másrészt a normákat megvalósító reális emberi cselekvésekből. Arra, hogy mind a normatartalmakban előírt, mind a pszicho-fizikai realitásban lefolyó emberi cselekvések közt kényszeraktusok is vannak, különös súlyt nem vetettünk. Figyelmünk inkább arra irányult, hogy kimutatni próbáljuk azt, hogy az a szoros kapcsolat, amely a jogi jelenségekben egyrészt az értékek, a normák világa, másrészt a tapasztalati va-

⁶⁰¹ V. ö. Dékány István: A történettudomány módszertana c. munkájáról írt bírálatommal, *Athenaeum* c. folyóirat, XII. köt., 1926, 1—3. füz., 81—82. ll.

lóság világa közt felfogásunk szerint fennáll, nem két annyira heterogén világ összefonódása, hogy köztük az érintkezés ne volna lehetséges. Láttuk, hogy a jogi normában és a társas lét realitásában közös elem az emberi cselekvés: a normában mint az előírás tartalma, a társas létben mint realitás, a normatartalom megvalósulása.

A pszicho-fizikai realitással bíró emberi cselekvéseknek az a rendszere, amelyben az ideális léttel bíró jogi normák megvalósulnak, a *jogalkalmazás* folyamata. Nyilvánvaló tehát az elmondottakból az, hogy a jogi normáknak és a tapasztalati valóságnak a kapcsolata elsősorban a jogalkalmazás jelenségében áll előttünk. A jognak a jogalkalmazás szociológiai folyamatában tényleg meg is kell valósulnia, hogy élő jognak nevezhessük.

A jogszabályoknak és a tapasztalati valóságnak a kapcsolata azonban nem csupán ennyiből áll. A jognak nemcsak érvényesülnie kell a valóságban, hanem a jog a maga tartalmát is nagyrészt a valóságból meríti: azokat az emberi életviszonyokat, azt a társadalmi életet akarja szabályozni, amely a valóságban előttünk áll.⁶⁰² A jogalkotó a szemé előtt lefolyó eleven életből veszi azokat az elemeket, amelyekből szabályait megalkotja. Ezzel eljutottunk egy a jog és a tapasztalati valóság viszonya szempontjából ugyancsak alapvetően fontos fogalomhoz, a *jogalkotás* fogalmához.

Kétségtelennek látszik, hogy a jogot emberek alkotják meg. A jogszabály nem valami olyan önmagában érvényes abszolút igazságot vagy másfajta értéket fejez ki, amelyet csak felismerni kellene, de amelynek az érvényessége független volna ettől a felismeréstől vagy elismeréstől vagy általában a

⁶⁰² V. ö. Michoud, i. m. I. köt. 26—27. l.: „... (la loi) prend tous les rapports humains, tel que les lui présente la réalité“. — Továbbá Dr. Siegfried Marck: Substanz- und Funktionsbegriff in der Rechtsphilosophie. Tübingen, 1925, 115. l.: „Demgegenüber ist auf die Abhängigkeit, auf den notwendigen Zusammenhang mit den psychologischen und soziologischen Realitäten im Rechte zu verweisen...“; u. o. 116. l.: „Der dingliche Elemente aufweisende Begriff des Rechtssubjektes ist also der unvollkommene, aber durchaus nicht zu missende Exponent des lebendigen Ich innerhalb der Rechtsordnung, in dem etwas von der stetigen Bezogenheit der Rechtsordnung auf die psychologische und soziologische Realität erhalten bleibt“.

tételezéstől. Annak a természetjogi felfogásnak, amely GROTIUS-szal azt tanította, hogy: „Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne a Deo quidem mutari queat . . . Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne a Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est, malum non sit”,⁶⁰³ az ideje lejárt. A jog normái nem olyan összefüggéseket fejeznek ki, amelyek a bennük rejlő logikai vagy etikai evidencia folytán volnának érvényesek, hanem olyan parancsokat, amelyeknek a jogi érvényessége a „jogalkotónak” nevezett társadalmi erők akaratán, tehát empirikus emberi akaratokon nyugszik. S amint arra már fentebb hivatkoztunk, maga Kelsen is, aki pedig a jogi normák és a valóság világa közt lehetőleg meg akar szakítani minden kapcsolatot, kénytelen elismerni, hogy „reális pszichológiai akarási aktusból” jogi norma-tartalom válhat.⁶⁰⁴

Fentebb, az érték és a valóság, a gondolat és a gondolatot hordozó lelki folyamat viszonyát egész általánosságban vizsgálva, azt mondtuk, hogy bár a gondolati tartalom érvényessége, értéke, nem függ a valóságtól, fordítva, a lelki folyamatok nem függetlenek azoktól a jelentésektől, azoktól a gondolati tartalmaktól, amelyeket hordoznak. Ehhez most hozzátehetjük még azt, hogy az, amit „jogi érvényességnek” nevezünk, nem ilyen a valóság tényeitől független érvényesség, érték. Eltekintve attól, hogy a jogi normatartalmaknak logikai és etikai érvényessége is lehet, „jogi érvényességük” társadalmi tényektől, a jogalkotó empirikus akaratától függ. A jog kényszer szabály és ezért csak az az akarat válik joggá, amely kényszerrel is érvényesülni tud. A jogi érvényesség tehát kauzális elemektől, a jogalkotó hatalom akaratától függ: a hatalmi viszonyok alakulása, a társadalmi erők küzdelme dönti el, hogy mi váljék jogi normatartalommmá, mi váljék joggá. A jogalkotás szociológiai folyamatának a figyelembevételével ekként egy újabb láncszemét fedtük fel annak a köteléknek, amely a jogi normák világát a reális valóság világához fűzi.

Bizonyítottunk tehát azt a tételt, hogy a jog a legszorosabb kapcsolatban van a tapasztalati realitással. Az a kettős kapu, amelyen keresztül a valóság tényei benyomulnak

⁶⁰³ De jure belli ac pacis libri tres, I, 1., 10. §. 5.

⁶⁰⁴ L. fentebb 576. és 599. jegyz.

a jogi normák világába s ez az utóbbi visszasugárzik a valóságra: a jogalkotás és a jogalkalmazás szociológiai folyamata. A jogalkotás kapuján a társadalmi élet eleven erői, a társadalmi szükségletek és hatalmi viszonyok nyomulnak be a normák világába s válnak jogi normatartalmakká; a jogalkalmazás kapuján viszont a jogi normák hatolnak keresztül és válnak eleven társadalmi realitásokká. Ahol a jog világában ez a kettős áramlás megszűnik, ott a jog megmerevedik és elhal.

Mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás tulajdonképpen nem más, mint a jognak a szociológiai valósággal való érintkezése. Ez a közös jellemző vonásuk magyarázza, hogy a jogalkotás és jogalkalmazás annyi hasonlóságot mutatnak és olyan sok szállal vannak összefűzve egymással. A jogi normáknak az a „jogi érvényessége”, amelyről az imént volt szó és amely a jogalkotó hatalom akaratán alapszik, igen közeli rokonságban van a jog tényleges érvényesülésével, amely a jogalkalmazók cselekvéseiből áll elő. Az is kétségtelen továbbá, hogy a jogalkalmazóknak a jog követésére vonatkozó akarata egyik legfontosabb alkotóeleme a jogalkotó és a jogot fenntartó hatalomnak. A jogalkalmazás bizonyos szempontból mindig jogalkotás is, a jognak továbbképzése is, mert hiszen az absztrakt szabály és annak konkrét megvalósulása közt mindig akkora hasadék tátong, hogy annak kitöltése csak a jogalkalmazónak a jog konkrétizálására irányuló teremtő tevékenysége útján sikerülhet.⁶⁰⁵ Másrészt pedig a jogalkotás, még pedig legalább is a legitim jogalkotás, mindig bizonyos fokig jogalkalmazás is, minthogy az új jog keletkezését szabályozó jogszabályok keretén belül, mint ezen szabályok megvalósítása, folyik le. A jogalkotás és a jogalkalmazás funkciójának ez a hasonlósága vezetett oda, hogy a bécsi jogfilozófiai iskola, Kelsen és követői, a jog lépcsőzetes tagozódásának az elméletében a jogalkotást és a jogalkalmazást azonosítják egymással, illetőleg a jogalkalmazást mint a jogalkotás alsóbb lépcsőfokait beleolvastják a jogi rend megalkotásának nagy processzusába.⁶⁰⁶

⁶⁰⁵ V. ö. Moór: Logikum a jogban, (Filozófiai Értekezések, 1. füz.) 34. l.

⁶⁰⁶ A „lépcső-elmélet” kifejtője Merkl. (Dr. Adolf Merkl: Die Lehre von der Rechtskraft, entwickelt aus dem Rechtsbegriff. Wiener Staatswis-

Nézetünk szerint ebben az azonosításban sok igazság rejlik. Az azonosság azonban éppen azon a téren található fel, amelyet Kelsen és követői a jog világán kívül fekvőnek tekintenek: mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás a szociológiai elemet képviseli a jognak sok százból font szöttezésében. S a hasonlóság mellett különbség is van: bár a jogalkotás és a jogalkalmazás folyamatában egyaránt a valóság világa érintkezik a normák világával, a jogalkotás a normáknak a tények szerinti alakulása, a jogalkalmazás pedig a tényeknek a normák szerint való igazodása. A jogalkotó elvileg a jog felett, a jogalkalmazó a jog alatt van.

A jogi személy kérdése, mint általában a jogalanyiség kérdése, a jogi normák és a valóság érintkezési síkjába esik, azonban nem annyira a jogalkotás, mint inkább a jogalkalmazás kérdése. Az alanyi kötelezettség alanyáról egészen nyilvánvaló, hogy alárendeltségi viszonyban van a jogi normával szemben. Az alanyi jogosultság alanyáról elmondhatni ugyan, hogy „az ő akarata van hivatva kitölteni a törvényes szabálytól kitöltetlenül hagyott blankettát“, s hogy ekként a jogosított akarata tulajdonképpen „csupán egy további lépés a tárgyi jog megalkotásában“,⁶⁰⁷ azonban ha ekként a jogalkotók körébe soroljuk is a jogosítottat, a jogalanyt, nem szabad felednünk, hogy csupán másodlagos jogalkotó lehet, az a másodlagos jogalkotó pedig, aki az elsődleges jog blankettáit kitölti, tulajdonképpen jogalkalmazó.

Eddigi fejtegetéseinkből a jogi személy elméletére nézve a következő megállapításokat szűrhetjük le. Maga a tárgyi jog is normáknak és tényeknek az összefonódása. A jog alanyi vonatkozásai pedig éppen a jogi normáknak és a tapasztalati valóságnak az érintkezési síkjában találhatók fel, s így a jogalanyiség kérdése — s ekként a jogi személy problémája is — ebben a síkban fekszik, közelebbről: a jogalkalmazás síkjában.

senschaftliche Studien, XV. Bd. 2. H., Leipzig u. Wien, 1923.) Töle vette át Kelsen is; v. ö. Kelsen: Az államelmélet alapvonalai, 65—72. ll.

⁶⁰⁷ Kelsen: *Allgemeine Staatslehre*, 59. l.

14. §. A jog eltérése a valóságtól.

Eddig csupán a jogi normáknak a valóság tényeivel való megegyezését vizsgáltuk. Éppen a jogi személy jelenségének a magyarázatánál igen fontos azonban a jog és a valóság eltéréseinek a vizsgálata is.

Amidőn a jog a társadalmi élet realitásait a maga szabályozásának a körébe vonja, egy bizonyos tekintetben szükségképpen kénytelen eltérni a valóságtól. A jog az életet szabályozza. Az életviszonyok, az emberi cselekvések óriási és szinte áttekinthetetlen nagy tömegéből azonban nem mindeniket teszi szabályozása tárgyává, hanem szelekció és absztrakció útján közülök egyeseket kiragad. S a társadalmi együttműködés forrágatából ekként kiragadott egyes életviszonyokat sem a maguk individuális teljességében, konkrétágában ragadja meg a jogi szabályozás, hanem csupán azon oldalukról, amely általános vonásokat mutat, amely közös sajátága az életviszonyok egy sokaságának. A jog tehát absztrakció útján az életviszonyok általános vonásaiból általános fogalmakat, absztrakt tényálladékokat alkot meg, amelyek alá a jövőbeli emberi cselekedeteknek vagy eseményeknek egy egész sora szubszummálható lesz; s ezért egyetlen absztrakt szabályával is már az emberi cselekvéseknek egy hosszú sorára fog jogi hatást gyakorolhatni.⁶⁰⁸ Mint minden fogalomalkotás, a jogi fogalomalkotás is csak egyes mesterségesen izolált elemeket képes kiragadni a valóságos életnek észrevehetetlen átmenetekben haladó, kimeríthetetlenül gazdag változatosságából. A jog, hogy a maga fogalmait megalkothassa, szükségképpen absztrahál, tipizál és általánosít, s ezért a jogszabályok síkjában az eleven és színes valóságnak csupán árnyékképeit fogjuk megtalálhatni. Már ezen körülmény folytán bizonyos ellentét áll elő a határozott és élesen határolt *jogi fogalmak* világa és a folyton új és új változatokban, elmosódó átmenetekben hullámzó élet, a realitás világa között.

A jogalkalmazásnak, amely a jog absztrakt szabályt megeleveníteni, konkretizálni van hivatva, legnagyobb nehézsége az élet és a jogi fogalmak eme távolságából ered. Az absztrakt jogi normák és az eleven élet közti ellen-

⁶⁰⁸ V. ö. Moór: *Logikum a jogban*, 15—16. ll.

tétet azonban a jogalkalmazás folyamata sem képes megszüntetni. A jogalkalmazó nem lép bele a maga egész testi és lelki realitásával a jog világába; testi tulajdonságainak legnagyobb része, lelki élete, gondolat- és érzésvilága jórészt kívül marad a jogon, a jogot csupán azok a cselekvései érdeklik, amelyekben a jog absztrakt szabálya megvalósul. A legszebb menyasszony, a maga testi szépségének és érzéseinek a színpompájával, a jog számára csupán egy szürke és színtelen fogalom s a jog szempontjából csupán az anyakönyvvezető előtt tett nyilatkozata a fontos, ez azonban a maga teljes realitásában. Az újszülött gyermek sokat változik, amíg törődött aggastyán lesz belőle: a jog számára azonban változatlanul ugyanazon jogalany, s testi és lelki változásai csak ritkán és kivételes esetekben érdeklik a jogot, s még ritkábban hatnak ki jogalanyiségének a változásaira is.⁶⁰⁹

Fentebb volt már szó arról, hogy azok az alapelemek, amelyeket a jog a valóság világából kiragad, hogy belőlük a maga világát megalkossa, az emberi cselekvések. A jog *norma agendi*, cselekvési szabály, minden jogszabály emberi cselekvést ír elő. Az ember a maga teljes egyéniségével, biológiai és pszichológiai realitásával nem lép bele a jog világába; a jog az ember pszicho-fizikai realitásából csupán azokat az emberi cselekvéseket ragadja ki, amelyeket a maga szempontjából jelentőseknek tekint. S most reámutathattunk arra is, hogy az ember még mint a jog érvényesítője, végrehajtója sem lép bele a jognak abba a szociológiai valóságába, amelyet fentebb mint a jogi normarendszerhez kapcsolódó emberi cselekvések rendszerét jellemeztünk: a jog mint tényleges emberi cselekvések rendszere is a jogalkalmazóknak csupán a jog érvényesítésére irányuló cselekvéseit öleli fel. A jogalkalmazó tehát a jog szempontjából csupán mint bizonyos tényleges cselekvések létrehozója jön számításba, s emellett a jogot nem a cselekvés létrehozója, hanem maga a cselekvés érdekli. S amint a *jogalkalmazó* a jog számára csupán bizonyos emberi cselekvések hordozója, bizonyos emberi cselekvések összefogója, csoportosítási pontja, vagy — egy ide találó jogi mesterszót használva

⁶⁰⁹ V. ö. Hölder: *Natürliche und juristische Personen*, 161. l.: „Ist der Mensch für das Recht eine Person von der Geburt bis zum Tode, so ist er dieselbe Person als neugeborenes Kind und als Greis . . .“

— bizonyos emberi cselekvések „*beszámítási pontja*“: akként a *jogalany* sem más, mint az a láthatatlan szál, amely a jogilag szabályozott és azután tényleg is bekövetkező emberi cselekvések egy csoportját mint gyöngyszemeket összefűzi. Az, hogy a természetes személy sem tekinthető egyébnak, mint ennek, bizonyos mértékben közel hozza a természetes személyt a jogi személyhez; bár az eddig elmondottak még nem szolgálnak elegendő magyarázatául a jogi személy problémájának, vagyis annak, hogy miképpen tekinthet a jog bizonyos emberi cselekvések létrehozójának olyas valamit, ami nem ember. Ennek megértéséhez részletesebben kell vizsgálnunk a jog eltérését a valóságtól.

Erre irányuló vizsgálódásunkban eddig csupán azt állapítottuk meg, hogy a jog az eleven és színes valóságos életből egyes mesterségesen izolált elemeket ragad ki, s hogy ekként a jogalkalmazó és a jogalany sem egyéb számára, mint az emberi cselekvések nagy tömegéből kiemelt cselekvések színtelen összetartója. A jog azonban nem csak azáltal térhet el a valóságtól, hogy szükségképpen absztrahál és generalizál. A jog a valóságos társadalmi életet alakítani, vagyis esetleg éppen *megváltoztatni* akarja. Azokat az elemeket tehát, amelyeket a valóságos életből kiragad, esetleg *más kapcsolatba* hozza egymással, mint amilyenben azok a valóságban vannak. Annak, hogy a jog kimondja azt, hogy minden történjék úgy, ahogy amúgyis történne, nem volna semmi értelme.⁶¹⁰ A jog parancsai folytán sok mindennek másképp kell történnie, és sok minden valójában másképp történik, mint ahogy az különben történne. A bűncselekmény elkövetését nem azért követi a büntetés, mert ez a természettörvényszerű okozatos összefüggések rendjén szükségszerű, hanem mert a jog ezt így parancsolja.

A jognak a valóságtól való most említett eltérését vizsgálva nem szabad azonban figyelmünkön kívül hagyni azt,

⁶¹⁰ V. ö. Kelsen: Az államelmélet alapvonalai, 13. l.: „Csupán grammatikailag, de nem belső értelme szerint is *norma az, hogy: Történjék az, ami a valóságban történik, vagy: Viselkedj úgy, ahogy valósággal viselkedsz. Pedig csupán ez a norma biztosíthatná azt, hogy sohasem fog közte és a természeti valóság közt ellentét támadni; ennek a normának azonban nem volna értelme*“.

hogy a jog akkor, amidőn változtat a valóságon, tulajdonképpen csupán attól a valóságtól tér el, amely a jog változást parancsoló szabálya előtt volt, vagy amely akkor volna, ha ez a szabály nem volna vagy nem érvényesülne. Minthogy azonban a jogi normának érvényesülnie kell, a tapasztalati valóság meg fog felelni a jogi előírásnak. Igaz, hogy bizonyosfokú eltérés mégis csak előfordulhat a jog érvényesülése dacára is a jog normái és a valóság között, mert hiszen a jog érvényesülése sohasem jelent kivétel nélküli érvényesülést. A jog szabályainak csupán *rendszerinti* követéssel kell találkozni. Az, hogy a valóság ellentétbe juthasson a joggal, az, hogy a jogszabályt meg lehessen sérteni, egyenesen hozzátartozik a jog jellemző vonásaihoz. Ettől eltekintve azonban az a megállapításunk, hogy a jog a valóságnak azokat az elemeit, amelyeket szabályozása körébe von, más kapcsolatokba hozza egymással, mint amilyenben azok a valóságban vannak, nem jelent egyebet, mint azt, hogy a valóságnak ezek az elemei, a *jog hatása* folytán tényleg és valósággal a jogtól megkívánt kapcsolatba jutnak egymással. Éppen azért nem is jár egészen rossz nyomon a jogi terminológia, midőn a jog világában „*jogi hatásokról*” beszél. Nem mindig találó azonban ennek a „*jogi hatásnak*” az okozatos hatással, az ok és okozati összefüggéssel való szembeállítás. A jogi hatásnak az oka nem valamely természeti ok, hanem a jog parancsa, azonban a jogi hatás éppenúgy érvényesül — legalább rendszerint — mint akármely más okozatos hatás. A valóság két eleme között létesített jogi kapcsolat elsősorban *normatív kapcsolat*: kellőséget fejez ki, a jog parancsa szerint *kell*, hogy a valóság egyik elemét, mondjuk *A*-t, kövesse egy bizonyos valóságos emberi cselekvés, mondjuk *B*. Ez a normatív kapcsolat azonban a jogérvényesülés rendjén valóságos okozatos kapcsolattá is válik: *A*-t tényleg követni fogja *B*. A jogi hatás tehát nem pusztán okozati kapcsolat, hanem egy normatív kapcsolatnak okozatos kapcsolattal való összefonódása.

Ha azonban a valóságnak azok az elemei, amelyeket a tárgy jog szabályozásának a körébe von, olyan kapcsolatba juthatnak egymással, amelyben különben nem volnának, ha a jog *A*-nak következménye gyanánt előírhatja *B*-t, és ha ez a

tőle megkövetelt kapcsolat a jogérvényesülés, a jogalkalmazás rendjén eleven valósággá is válhat, akkor fel kell merülnie annak a kérdésnek is, hogy vajjon pusztán a jogalkotónak a tetszésétől függ-e az, hogy milyen változtatásokat eszközöl a valóságon, milyen kapcsolatot létesít a valóságnak azon elemei között, amelyeknek a szabályozását valamely szempontból kívánatosnak tartja? Ezzel a kérdéssel a jogalkotó hatalom határainak a kérdését érintettük. Kétségtelen, hogy a jogalkotó hatalomnak szigorú logikai, etikai, szociológiai és fizikai határai vannak.⁶¹¹ Ezt a kérdést azonban most nem volna helyénvaló részletesen tárgyalni. Itt csak arra akarunk rámutatni, hogy mivel a jog csupán az emberi cselekvések felett rendelkezik, a tapasztalati valóság tényein is csupán olyan változtatásokat eszközölhet, amelyek emberi cselekvések útján megvalósíthatók, s az emberektől csak olyan cselekvéseket követelhet meg, amelyeknek véghezvitele lehetséges.

Abból, hogy a jog az emberi cselekvések médiumán keresztül gyakorol hatást a valóságra, s abból, hogy emberi cselekvésre csak az ember képes, következik, hogy a jog sem lehet el emberek nélkül. Az ember az, aki a jog parancsait megvalósítja, s mindenekelőtt ő a jogi köteleességek és a jogosultságok alanya. Jogalany gyanánt tehát elsősorban az ember, a fizikai személy jön számításba. Láttuk azonban fentebb, hogy a jognak csupán az ember bizonyos cselekvéseire, de nem az egész emberre van szüksége, s hogy a jogalany sem más, mint egy csomó jogilag szabályozott és azután tényleg is bekövetkező emberi cselekvés szüntelen összetartó szála, csoportosítási központja, *beszámítási pontja*. Mit jelent ezek után a *természetes személy*? Azt, hogy a jog az emberi cselekvések csoportosításánál tekintetbe veszi ezeknek a cselekvéseknek a kauzális eredetét, azt, hogy pszicho-fizikai értelemben ki, melyik ember, hozta őket létre, és ezen az alapon kapcsolja ezeket a cselekvéseket össze. Ebben az esetben tehát a szüntelen „*beszámítási pont*” összeesik valamely húsból-vérből való ember eleven realitásával. Minthogy azonban az ember csupán

⁶¹¹ A jogalkotó hatalom logikai határait nézve v. ö. *Moór, Logikum a jogban*, 7. 1: „... nem a jogalkotó akaratja alkotja meg a jogrendszer egységét, hanem ... épp ellenkezőleg a jogrendszer logikai egységének a szempontja határozza meg, hogy mit tehet a jogalkotó joggá“.

mint a jog szempontjából jelentős cselekvések létrehozója természetes személy, nyilvánvaló, hogy a jogalanyiség azon alakja, amelyet természetes személynek nevezünk, nem esik össze az ember testi és lelki realitásának a teljességével. A természetes személyiség is tulajdonképpen csupán olyan jogi minősítés, amelyet a jog az ember psziho-fizikai egységéhez fűz hozzá, de amely nem ragadja meg ezt az egész egységet, hanem csak bizonyos cselekvéseit öleli fel és foglalja össze.

Mit jelent azonban az, hogy a jog az ugyanazon embertől származó ezen cselekvéseket a maga szempontjából is összetartozandóknak veszi, vagyis jogilag is összekapcsolja egymással, s ekként megadja ennek az embernek azt a jogi minősítést, hogy egy jogilag összefüggő zárt cselekvéssorozat hordozója, vagyis természetes személy? Az egyes ember cselekvései közt létesített jogi kapcsolat is elsősorban normatív kapcsolat, s jelenti azt, hogy ezen ember egyik cselekvésére következnie *kell* egy másik cselekvésének, vagy következnie *kell* egy másik ember vele szemben véghezviendő cselekvésének, ami az előbbi esettől nem sokban különbözik, mert az ember cselekvésére ebben az esetben is egy másik saját cselekvésének kell következnie, túrnie kell ugyanis annak a bizonyos másik embernek a jog parancsa folytán vele szemben véghezviendő cselekvését.

A jogalanyiságnak a lényegét a jogtól előírt bizonyos emberi cselekedetek összefoglalásában láttuk, s mondtuk azt is, hogy a legtermészetesebb eljárása a jognak az, ha olyan emberi cselekedeteket foglal össze, amelyek már önmagukban, — a jog normatív kapcsai nélkül is, — összefüggenek egymással az által, hogy ugyanazon embertől származnak. Kétségtelen azonban, hogy a jog ettől a csoportosítási elvtől el is térhet; eltekinthet annak a figyelembevételétől, hogy bizonyos emberi cselekedeteknek ki volt a létrehozója a *valóságban* s különböző emberektől származó cselekvéseket éppoly szoros jogi kapcsolatba hozhat egymással, mintha azok ugyanazon embertől származtak volna. A jog egyetlen jogalanyi tevékenységgé foglalhat össze olyan cselekvéseket, amelyek a legkülönbözőbb emberektől erednek, de amelyek a jog parancsa folytán harmónikusán, egymást kiegészítőleg, símulnak egymáshoz.

A legegyszerűbb példa erre a *képviselő* intézménye. A képviselő cselekvése, — ha pusztán a valóságtudomány szempontjából vizsgáljuk, — nem lesz egyéb, mint egy bizonyos embernek a cselekedete, amelyet ez az ember, — az *u. n.* képviselő, — a valóságtudománytól felderíthető okokból, bizonyos motivumoktól és céloktól vezérelve, vitt véghez. Ha azonban a tárgyi jognak a tapasztalati valóságban nem érzékelhető szabályait is tekintetbe vesszük, akkor a képviselő cselekvése egyuttal mint egy meghatározott jogi parancs végrehajtása is jelentkezik. Ezen jogi parancs szerint a képviselőnek a képviselt *helyett* kell cselekednie; a képviselő cselekvésének psziho-fizikai realitása tehát a jogi normák tartalmából határozott jogi minősítést nyer, a jog normatív kapcsainak a láthatatlan szálaival a képviselt személyéhez lesz fűzve. A jog ezeket a képviselői cselekvéseket elszakítja attól az embertől, aki azokat létrehozta és egy másik ember jogilag jelentős tevékenységéhez kapcsolja hozzá. A képviselő cselekvése az emberi cselekvések azon egységének lesz a részévé, amelyet a jog a képviselt cselekvéseiből alkot meg akkor, amikor azokat a képviselt természetes személyévé foglalja össze. Jogi műszóval ezt úgy fejezhetjük ki, hogy a jog a képviselő cselekvését a képviseltnek *számítja be*.

Eltérést jelent a képviselő intézménye a valóságtól? Látványosan igen: azt a cselekvést, amely a valóságban a képviselő, mondjuk Kiss Péter cselekvése, a jog a képviselt, mondjuk Nagy Pál cselekvésének tekintí. Ami tényleg Kiss Péter cselekvése, az jogilag Nagy Pál cselekvésének számít. Úgy látszik tehát, mintha a jog éles ellentétbe kerülne a valósággal. Valójában azonban nem így áll a dolog. A jog csupán túlmegy a valóságon, de nem kerül vele ellentétbe. A jog nem mondja azt, hogy a képviselő cselekvése tényleg nem a képviselő cselekvése: az a körülmény, hogy a képviselői cselekvés tényleg a képviselőtől származik, egyenesen tekintetbe is vétetik a képviselő jogintézményénél. A jog tehát a valóságon nem tesz változtatást. Amit Kiss Péter cselekvésének képviselői cselekvésként való minősítésével a jog végez, az csupán az, hogy a valóságnak azt a darabját, aminek Kiss Péter cselekvését tekinthetjük, összefüggésbe hozza a valóság azon darabjával, amelyekként Nagy Pál cselekvései jelentkeznek, és ame-

lyeket Nagy Pál jogalanyiségának az elismerésével már szoros jogi kapcsolatba is hozott egymással. A jog tehát valamit hozzátesz a valósághoz, valamit, ami maga nem tapasztalati valóság, hanem csupán eszmei tartalom, eszmei összefüggés, de aminek a tapasztalati világban is érzékelhető következményei lehetnek.

Amint a tárgyi jog az értékek világához tartozó normáknak és a valóság világához tartozó tényeknek az összefonódása, akként minden jogi jelenségben, a jog alanyi vonatkozásaiban is, eszmei tartalmak és a valóság egyes darabjai tapadnak egymáshoz. A jog szempontjából jelentős minőségek nem szoktak láthatók lenni. Avagy látott-e már valaki „tulajdonost“, „hitelezőt“, „adóst“, „örökhagyót“, „örököszt“, „férjet“, „feleséget“, „főszolgabíró“, „minisztert“ vagy „uralkodót“?⁶¹² Amidőn a jog világának ezek a szereplői testi szemeink előtt megjelennek, csupán bizonyos embereket látunk magunk előtt, s még ha sikerülne is ezeknek az embereknek összes testi és lelki tulajdonságait pontosan megállapítanunk, azt, hogy a jog milyen szerepet osztott ki számukra, érzékelhető testi és lelki sajátásaik alapján el nem dönthetnők. Ugyanaz az ember lehet „hitelező“ és „adós“ anélkül, hogy a legparányibb mértékben változna ennekfolytán a külseje vagy bármely érzékelhető tulajdonsága. A jognak szüksége van emberekre s általában a reálitás egyes darabjaira ahhoz, hogy a maga világát megal-

⁶¹² V. ö. Dr. Hugo Preuss: *Stellvertretung oder Organschaft?* (Jherings Jahrbücher, Bd. 44., Jena, 1902.) 440. l.: „Oder hat er etwa schon jemals mit seines Leibes Augen einen Eigenthümer oder Besitzer, einen Gläubiger oder Schuldner, einen Vormund oder Erben, ja selbst einen Stellvertreter gesehen? Der sichtbare Herr Müller, der alles dies sein kann, sieht in allen diesen rechtlich verschiedenen Eigenschaften ganz gleich aus“. — V. ö. Gierkenek fent a 98. jegyz.-ben idézett helyével. — Előbb idézett helyes megállapításából helytelenül következteti azonban Preuss, hogy: „ . . . rechtlich erheblich ist gerade nur das, was man nicht sehen kann“. (U. o. 440—441. l.) — Éppily helytelen természetesen Jellineknek az a megállapítása is, hogy „ . . . die juristische Welt ist eine reine Gedankenwelt . . .“ (System der subjektiven öffentlichen Rechte, Freiburg i. B., 1892, 16. l.) Jellinek ezen megállapításának már azon saját véleménye is elenmond, hogy: „Alles Recht soll gelten, d. h. die Möglichkeit besitzen, in den Erscheinungen verwirklicht zu werden. Was nicht Wirklichkeit gewinnen kann, soll niemals Gegenstand der Rechtsforschung sein“. (Allgemeine Staatslehre, II. kiad., Berlin, 1905. 17. l.)

kothassa: a jog világa nem láthatatlan fantomoknak, nem pusztá eszmei konstrukcióknak a világa csupán. A valóság azon darabjaihoz, amelyekből a maga világát megalkotja, hozzáfűzi azonban a jog a maga nem érzékelhető minősítéseit, a valóság egyes darabjai közt láthatatlan eszmei összefüggéseket létesít. S minthogy a jogtól létesített vonatkozások irányítólag hatnak az emberi cselekvésekre s ekként a valóságra is, a jog nem érzékelhető minősítéseinek meglesznek a nagyon is érzékelhető következményeik is.

A „képviselő“ intézményénél is ez a helyzet. A képviselő cselekvése, — anélkül, hogy psziho-fizikai realitásában bármiféle változás állana be, — a jog láthatatlan szálaival a képviselt cselekvésének a rendszeréhez lesz fűzve, s összes jogi következményeit a képviselt személyére nézve hozza létre.

A képviselő intézményénél a jog különböző emberek cselekvése közt létesít jogi kapcsolatot. Az, hogy különböző emberek cselekvését hozza egymással összefüggésbe, különben általában jellemzi a jogi szabályozás szerepét a társadalmi életben. Sőt egyenesen azt mondhatjuk, hogy a jog által szabályozott összes emberi cselekvések harmónikusán illeszkednek egymásba s egy összefüggő egységes tevékenység egészévé foglaltatnak össze a jogrend egysége által. S minthogy az emberi gondolkodás, a fantázia minden tevékenység mellé oda szokott képzelni egy szubsztanciát, egy alanyt, amely ennek a tevékenységnek a hordozója, azért a jogrendszer egésze által összefoglalt emberi cselekvések nagy összefüggése, mint egységes folyamat mögé is posztulálhat valaminő hordozó alanyt, ami a jogrendszer egészének a megszemélyesítéséhez vezet. Ez a magyarázata az állam vagy a jogalkotó megszemélyesítésének is. Ha most már a jog is levonja ennek a megszemélyesítésnek a konszekvenciáit és az emberi fantázia által egységes tevékenységgé összefoglalt cselekvéseket nem azoknak az embereknek „számítja be“, akik e cselekvéseket psziho-fizikai értelemben létrehozták, hanem a megszemélyesített egésznek, akkor előáll a megszemélyesített egész *jogalanyiséga*. Ez a jogalanyiség nem jelent egyebet, mint jogi kapcsolattal egységes jogalanyi tevékenységgé összefoglalt emberi cselekvéseknek a sokaságát.

Ahhoz azonban, hogy több ember cselekvése egy jogalanyi tevékenységgé foglaltassék össze, mindig a jog határozott parancsa (u. n. „beszámítási szabálya“) szükséges. A jog legtöbbször nem kapcsolja egységes jogalanyi tevékenységgé össze azokat a különböző emberektől eredő cselekvéseket, amelyek közt szabályozása útján összefüggést létesít, hanem meghagyja őket a cselekvéseknek abban a rendszerében, amelybe pszichikai értelemben vett létrehozójuk egysége folytán tartoznak. S még akkor is, ha a közfelfogás több ember cselekvését egységes tevékenységgé foglalja össze s megszemélyesítés útján egyetlen hordozóra vezeti vissza, a jog többnyire figyelmen kívül hagyja ezt és nem vonja le ennek a megszemélyesítésnek a jogi konszekvenciáit: lehet, hogy az az összefüggő cselekvéscsoport, amely a fantáziában megszemélyesítés útján mint egység jelentkezik, a jog számára egymástól különböző jogalanyok érintkező cselekvése marad csupán. Lehetséges viszont az is, hogy a jog *egyetlen* jogalanyi tevékenységgé foglal össze különböző emberektől származó cselekvéseket akkor is, ha a közfelfogás ezen jogilag összefüggő cselekvések mögé megszemélyesítés útján nem állított egy képzeletbeli egységes hordozót. Ez az eset a *képviselő* intézményénél. A képviselő cselekvése és a képviselt cselekvési köre közt nem csak olyan egyszerű jogi kapcsolat áll fenn, amely nem érinti a képviselő cselekvésének a hovatartozását s amilyen például a hitelező és adós kétségtelenül összefüggő cselekvései között áll fenn, hanem ennél sokkal szorosabb jogi összefüggés. A képviselő képviselői cselekvését a jog kiszakítja egyéb cselekvései közül s a képviselt cselekvésének tekinti, a képviseltnek *számítja be*.

Mit jelent azonban ez a *jogi beszámítás*, amelynek a képviselő intézményénél, — és amint látni fogjuk, a jogi személy magyarázatánál is, — olyan fontos szerepe van? A jogi beszámítás tulajdonképpen nem jelent egyebet, mint azt, hogy a jog valamely emberi cselekvésnek jogi hatást tulajdonít, vagyis valamely emberi cselekvéshez egy bizonyos a jogtól megparancsolt következményt fűz hozzá. Ebben az értelemben a jogi beszámítás eléggé általános jogi fogalom, s jelenti azt, hogy a jog valamely emberi cselekvést szabályozása körébe vont akként, hogy jogi következményekkel kapcsolta össze. A büntetőjogi beszámíthatóság például azt jelenti, hogy a kérdéses cse-

lekmény minden tekintetben olyan, hogy ahhoz a jogtól előírt jogi következmény hozzá kapcsolódhatik; azzal, hogy a tételes büntetőjogok a beszámíthatóság fogalmával a jogi hatás beállításának csak bizonyos speciális kellékeit szokták megjelölni, ehelyütt nem lehet feladatunk részletesebben foglalkozni. A jogi beszámításnak rendszerinti esete az, hogy a jog a cselekvést annak számítja be, aki azt tényleg véghez vitte, vagyis a beszámított cselekvéshez kötött jogi hatás rendszerint a cselekvést tényleg véghezvivő embert fogja érni. A jogi beszámításnak ebben a rendszerinti alakjában tulajdonképpen az egyéni felelősséget valló erkölcsi felfogás gyakorol befolyást a jogi szabályozásra; ennek az erkölcsi felfogásnak a követelménye az, hogy a cselekvés következményei a cselekvőt ériék. Kétségtelennek tartjuk azt is, hogy a jogi szabályozás sohasem is fogja magát teljesen függetleníthetni ettől az erkölcsi követelménytől; itt ismét a jogalkotó hatalom egyik korlátjával, a tételes jogi szabályozás erkölcsi határainak a kérdésével állunk szemben. Az azonban még sincsen kizárva nézetünk szerint, hogy a jogi beszámítás bizonyos kivételes esetekben az előbb említett rendszerinti alakjától eltérő utakon járjon és valamely emberi cselekvés jogi következményeit ne ahhoz az emberhez fűzze, aki a cselekvést tényleg véghez vitte, hanem más valakihez vagy más valamihez. A jogi beszámításnak ez a rendkívüli esete áll előttünk a képviselő intézményében, — s amint látni fogjuk a jogi személy konstrukciójában is. A képviselő cselekvésének a jogi hatása nem a cselekvőt, hanem egy másik személyt, a képviseltet éri: a jog a képviselő cselekvését a képviseltnek számítja be.

A jogi beszámításnak ez a rendkívüli esete azt jelenti-e azonban, hogy a jog ellentétbe került a valósággal? Bizonyára nem. A jog itt is csupán túlmélt a valóságon s a valóság egyes elemei, emberek és emberi cselekvések közt olyan összefüggéseket létesített, amelyek nélküle, a jog parancsa nélkül, fenn nem állottak volna. A jogi beszámításnak szóbanforgó esete inkább az általános erkölcsi felfogással kerül ellentétbe. Az egyéni felelősség elvét valló erkölcsi felfogás nehezen barátkozhatik meg például egy olyan jogi beszámítással, amely a kis herceg csínytevéseiért a „Prügelknabe“-t vonja felelősségre, a kis herceg bizonyos cselekvéseit az ártatlan bűnbaknak szá-

mítja be, a cselekvés jogi következményeit a bűnbakkal hozdottatja el.

Az elmondottakból nyilvánvaló az is, hogy a jogi beszámítás a jogtól létesített olyan kapcsolat, amely a jog parancsa nélkül nem állana fenn. A képviselő intézményére nézve ennek az a konszekvenciája, hogy a képviselő cselekményének a képviselt cselekményekénti beszámítása csakis a jog intézkedése folytán, a jog parancsából lehetséges. Nem a fantázia, nem a tudományos elmélet kapcsolja csupán a képviselő cselekményét a képviselttel össze, hanem a jog parancsa, akarati tartalma. Nem is pusztán „kifejezési mód” az, midőn azt mondjuk, hogy a képviselő cselekvése jogilag a képviselt cselekvésének tekintendő, hanem annak a jog akarati tartalmán nyugvó jogi kapcsolatnak a kifejezése, hogy a képviselő cselekvésének jogi hatásai nem ő reá nézve, hanem a képviseltre nézve fognak beállni. A jogi személyek elméletére nézve pedig, — tekintve, hogy a jogi személyek jelenségét nézetünk szerint a képviselő intézményének a mintájára lehet magyarázni, — ebből az következik, hogy el kell utasítanunk azt a felfogást, amely szerint a jogi személy pusztán „doktrinális fikció”, „kifejezési mód” vagy „nyelvi metafora” volna.

Nem lehet feladatunk a *képviselő* jogintézményének részletesebb kifejtésébe bocsátkozni e helyen. Mindenesetre különösnek tartjuk azonban azt, hogy amíg a jogi személyek jelenségével egy szinte végeláthatatlan irodalom foglalkozik, addig a képviselő érdekesebb és fontos jelenségének a magyarázatára olyan kevés figyelmet fordított a jogtudományi elmélet. Szerény véleményünk szerint éppen a képviselő intézménye az, amely az alapvetőbb fontosságú, amelynek a megvilágításából fény derül a jogi személyek jelenségére is. A jogi személyek jelenségét ugyanis nézetünk szerint éppen úgy a *jogi beszámítás* gondolatának a segítségével kell megmagyaráznunk, mint a képviselő intézményét. Hogy a *cselekvőképtelen jogalany* fogalma milyen közeli vonatkozásban áll a képviselő intézményével, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy cselekvőképtelen jogalanyokkal mindig csupán u. n. „törvényes képviselővel” kapcsolatban találkozunk. A *jogi személy* viszont nem más nézetünk szerint, mint a cselekvőképtelen személy egyik speciális esete.

Az *önkéntes képviselő* intézményével a jog kiterjeszti valamely ember tevékenységi körét azáltal, hogy egy másik ember cselekvését is ezen tevékenységi körhöz kapcsolja, azáltal, hogy a képviselő cselekvését a képviseltnek „számítja be”. Amint azonban kiterjesztheti és kiegészítheti valakinek a tevékenységét más emberek cselekvésének a hozzákapcsolásával, akként pótolhatja is a jog a teljesen vagy részben hiányzó jogi tevékenységet, a cselekvőképességet. A *cselekvőképtelen természetes személy* és a *törvényes képviselő* esetében éppen erről van szó. A cselekvőképtelen természetes személynél hiányzik az, ami a jogot az ember pszicho-fizikai realitásából egyedül érdekli, amit a jog az ember pszicho-fizikai realitásából magába felvenni képes: a cselekvés. A cselekvőképtelen ember ennek folytán tulajdonképpen csak a jogi gondozás tárgya lehetne, de nem léphetne be mint tevékeny jogalany a jog világába. A jog azonban pótolhatja a cselekvőképességnek ezt a hiányát azáltal, hogy valamely cselekvőképes embernek, a cselekvőképtelen törvényes képviselőjének a cselekvését a cselekvőképtelen személyhez kapcsolja hozzá, neki számítja be. A csak korlátozottan cselekvőképes személy esetében egészen nyilvánvaló, hogy a törvényes képviselő cselekvése a korlátozottan cselekvőképes személy cselekvésének a kiegészítése céljából kapcsolódik ehhez hozzá. A teljesen cselekvőképtelen személy esetében azonban tökéletesen hiányzik az az emberi tevékenység, amelyet a jog más emberek cselekvésének a hozzáfűzésével kiegészíthetne, s így a jog kénytelen teljesen a törvényes képviselő cselekvéséből meríteni a valóságnak azokat az elemeit, amelyek a jogalanyi tevékenységhez a jogi norma-tartalmakon kívül még szükségesek. A jog normatív rendje teljesen pótolja itt a cselekvőképesség hiányát azáltal, hogy a törvényes képviselő cselekvését a cselekvőképtelen személy cselekvésének számítja be. Amidőn a jog a törvényes képviselő cselekvését a teljesen cselekvőképtelen személynek számítja be, akkor kétségtelenül nem veszi tekintetbe ezen cselekvések kauzális eredetét és nem aszerint csoportosítja, foglalja egy egységes jogalanyiság egészébe őket. A cselekvőképtelen természetes személy alig nevezhető egyébnek, mint idegen eredetű cselekvések *beszámítási pontjának*. Láttuk azonban fentebb, hogy a cselekvőképes természetes személy sem

egyéb tulajdonképpen, mint jogilag jelentős saját cselekvéseinek — s esetleg képviselője cselekvésének — csoportosítási központja, beszámítási pontja.

Hogy miért jár el a jog ekként, hogy miért alkot meg a jogi aktivitásra teljesen alkalmatlan cselekvőképtelen személy számára idegen cselekvések segítségével, — és pedig kizárólag ezzel, — mesterséges úton egy jogi aktivitásra képes jogalanyiságot, az más kérdés. Már a képviselő intézményének a bevezetésénél bizonyos meghatározott célok és érdekek készíteték a jogot arra, hogy ezen intézmény segítségével bizonyos emberek tevékenységi körét kiterjessze. A cselekvőképtelen személyek jogalanyiságának a megalkotásánál pedig kétségkívül olyan érdekeket akar védeni, amelyeket a cselekvőképtelen emberekben is elismer, és amelyeknek a védelméről legcélszerűbben akként vél gondoskodhatni, ha szolgáltatukra rendel egy mesterséges úton megalkotott jogalanyi tevékenységet. A cselekvőképtelen személyek jogalanyiságának a megalkotása mellett szólnak továbbá a jogalkotás technikai szempontjai is. Az kétségtelen, hogy a jog elsősorban a parancsainak követésére képes — értelmesen gondolkodni, akarni és cselekedni tudó — átlag-emberekhez szól, ezeknek a viszonyait rendezi. Az előbbi értelemben vett cselekvésre nem képes emberek viszonyainak a rendezéséről, — amihez pedig könnyen érthető okokból igen fontos jogi érdekek fűződnek, — ennek folytán egészen különös, speciális szabályozással kellene gondoskodnia. Hogy ilyen kétféle szabályozáshoz ne kelljen nyúlnia, azért a jog egyszerűen kiterjeszti a cselekvőképes átlag-emberekre szabott óriási szabály-komplexumát a cselekvőképtelenekre is. S ezt megteheti akkor, ha pótolja azt, ami a cselekvésre képteleneknél hiányzik: a cselekvőképességet, a cselekvésre képes törvényes képviselő cselekvésének a cselekvőképtelen személyhez való hozzárendelése által. Ezt megtenni kétségtelenül módjában áll a jognak, mert hiszen nem kell hozzája semmi egyéb, mint az, hogy megparancsolja valamely cselekvésre képes embernek vagy embereknek, hogy a cselekvőképtelen helyett cselekedjenek. A jogpolitikának és a jogalkotási technikának ezek a szempontjai azonban csak másodszorban érdekelnek bennünket akkor, amidőn a cselekvőképtelen személy mivoltát akarjuk tisztázni. Akármilyen szempon-

tokból alkotta is meg a jog a cselekvőképtelen jogalany fogalmát, bennünket elsősorban nem ez, hanem az a formális jellegű kérdés érdekel, hogy a cselekvőképtelen jogalanyiság mit jelent, miben áll. Erre a kérdésre pedig nézetünk szerint nem felelhetünk mást, mint azt, hogy a cselekvőképtelen természetes személy a törvényes képviselő cselekvéseinek a beszámítási pontja; összefűző szála azoknak az emberi cselekedeteknek, amelyeket a jog elszakított azon embertől vagy emberektől, aki vagy akik őket psziho-fizikai értelemben létrehozták, és normatív kapcsolatokkal külön jogalanyi tevékenységgé foglalt össze.

Ugyanezt mondhatjuk el azonban a *jogi személy* mivoltáról is. A jogi személy esetében is arról van szó, hogy a jog nem kauzális eredetük szerint, hanem a maga normatív előírásai szerint csoportosít bizonyos emberi cselekvéseket. A jog a jogi személy esetében is elszakít bizonyos emberi cselekvéseket azoktól az emberektől, akik azokat psziho-fizikai értelemben létrehozták: a jogi személy szerveinek ezen minőségükben véghezvitt cselekvései a jog szempontjából elkülönülnek nem szervi minőségükben kifejtett egyéb cselekvéseik körétől. Hogy mely embereknek mely cselekvései tekintendők ilyen szervi cselekvéseknek, azt a jog szabályai mondják meg, amint-hogy a jog szabályai foglalják ezeket a cselekvéseket egységes jogalanyi tevékenységgé össze. A jogi személy sem más, mint a normatív kapcsolatokkal egységbe foglalt szervi cselekvéseknek a beszámítási pontja.

Teheti ezt a jog? Alkothat-e a jog mesterséges úton jogalanyt? Ha a jogalanyisághoz az ember egész biológiai és pszichológiai egysége szükséges volna, akkor a jog, amely mesterséges úton ezt a biológiai és pszichológiai egységet kétségtelenül nem hozhatja létre, kétségkívül jogalanyokat sem alkotna mesterséges úton. Láttuk azonban, hogy a jogalanyisághoz nem az egész ember, hanem csupán emberi cselekvés szükséges. A természetes személy sem egyéb, mint a jogtól megkövetelt vagy megengedett cselekvési lehetőségek és ezen lehetőségek alapján véghez vitt valóságos cselekvések egy a jogtól összefoglalt, de kauzális eredetük szerint is jórészt már összefüggő csoportjának a színtelen összetartója, beszámítási pontja. Azon megállapítás alól, hogy a természetes személy a kauzális eredetük szerint is már természetes összefüggésben

lévő cselekvések összefoglalója — ha csupán a *cselekvőképes* természetes személyeket vesszük is tekintetbe — akkor is két kivételt észlelhetünk: az egyik a képviselő útján végrehajtott cselekvés, amely bár nem a képviselt természetes személy által hajtatik végre, mégis kétségtelenül az ő jogalanyiségának, az ő jogalanyi tevékenységének a kiegészítője, s a másik a képviselői minőségben vagy szervi minőségben végrehajtott cselekvés, amely kétségtelenül nem tartozik a pszicho-fizikai értelemben tényleg cselekvő embernek, mint természetes személynek a jogalanyi tevékenységéhez s jogi hatásait sem ezen természetes személyre nézve hozza létre. Ezen kivételekhez járul a *cselekvőképtelen* természetes személyek jelensége, akiknek a jogalanyi tevékenysége teljesen tőlük különböző emberek cselekvéseiből áll elő, és akik ezért jogi konstrukciójuk szerint sokkal közelebb állanak a jogi személyekhez, mint a cselekvőképes természetes személyekhez. A cselekvőképtelen jogalany kizárólag olyan emberi cselekvések összetartója és beszámítási pontja, amelyeket csupán a jog akarata és nem a kauzális eredet közössége tart össze. Tökéletesen ugyanez a helyzet a *jogi személy*-nél is. Ez is kizárólag olyan emberi cselekvések összetartója és beszámítási pontja, amelyeket nem a kauzális eredet közössége, hanem csupán a jog akarata tart össze. Minthogy a jogalanyisághoz az ember egész biológiai és pszichológiai egysége nem szükséges, hanem csupán emberi cselekvés kell hozzája, azért a jognak módjában is áll, — ha parancsainak engedelmes emberi cselekvések állanak rendelkezésére, — ezekből pszicho-fizikai értelemben vett létrehozójuktól való szétválasztásuk és pusztán a jog szempontjai szerint igazodó csoportosításuk útján mesterséges jogi egységeket alkotni és így mesterséges úton önálló jogalanyi tevékenységet, önálló jogalanyt, jogi személyt teremteni. A jog ugyanazon ember cselekvéseit két vagy több jogalanyiságra bonthatja szét; példa erre a fegyedelmi unióban élő államok uralkodója, akinek a személyében az ő természetes személyiségén kívül két közjogi jogi személy találkozik össze. Vagy pedig több ember tevékenységi köréből vonhat el a jog egy-egy részt és ezekből a részekből azok összefoglalása útján megalkothatja egy jogi személy jogalanyi tevékenységét.

Mind a természetes személy, mind a jogi személy csupán az emberi cselekvések egy csoportjának a jogi beszámítási pontja. A különbség természetes és jogi személy között csupán az, hogy a természetes személy esetében ez a jogi beszámítási pont összeesik valamely ember biológiai és pszichológiai egységével, a jogi személy esetében azonban nem találunk olyan pszicho-fizikai realitást, amelyhez ezt a jogi beszámítási pontot rögzíteni lehetne. Ez a különbség azonban nem lényeges, mert a jogi beszámítási pontnak, amiben a jogalanyiség lényege van, az ember biológiai és pszichológiai egységével való érintkezése a természetes személy esetében is csak külsőleges: ez a biológiai és pszichológiai egység a jognak a világon kívül marad, amelyben csupán a jogi értelemben vett személy mint jogi beszámítási pont foglal helyet. Az ember pszicho-fizikai egységének a szerepe a természetes személy esetében is csupán az, hogy természetes alapot ad az ugyanazon embertől származó cselekvések jogi egységbefoglalásához. Kétségtelen azonban az, hogy ennek a jogi egységbefoglalásnak más alapja is lehet, mint a kauzális eredet közösségének a természetes alapja. A jogilag jelentős mozzanat pedig mind a természetes, mind a jogi személy esetében az egység gondolata, a jogalanyi tevékenységnek az önállósága. Ez az egység mindkét esetben *normatív egység*, a jog normái teremtik meg. A jog normái megteremthetik ezt az egységet valamely pszicho-fizikai egységre támaszkodva, de megteremthetik anélkül is, tisztára a jog saját szempontjai szerint, valamely jogilag jelentős érdek vagy cél egységéhez símulva. Ilyen, — tisztára a jog saját szempontjai szerint, bizonyos magasabb személytelen célok érdekében, fontos gyakorlati célszerűség vagy a tehnikai egyszerűség kedvéért megalkotott, — jogi beszámítási pontok a jogi személyek, amelyek nem a kauzális eredet közössége, hanem más szempontok szerint összetartozó emberi cselekvéseket foglalnak egységes és önálló jogalanyi tevékenységgé össze.

Az elmondottakból eléggé kiviláglik az a nagy hasonlóság is, amely a jogi személy és a cselekvőképtelen természetes személy közt fennáll. A jogi személyt, amely nem ember, éppenúgy nem ruházta fel a természet cselekvőképességgel, mintahogy a cselekvőképtelen természetes személyt sem; s amint ennél a jog

pótolja a cselekvőképesség hiányát azáltal, hogy a törvényes képviselő cselekvését neki számítja be, úgy a jogi személy esetében is gondoskodnia kell a jognak arról, hogy a jogi személyek magatartását is szabályozó parancsait a jogi személy helyett és nevében bizonyos emberek hajtsák végre, s ezt azáltal éri el, hogy a jogi személy szerveinek cselekvését a jogi személy cselekvésének tekinti, röviden: a jogi személynek számítja be. Nem minden alap nélkül mondhatjuk ezért, hogy *a jogi személy jelensége tulajdonképpen csupán egy speciális esete a cselekvőképtelen személyek jelenségének*. Mély belátás rejlik tehát az új *Corpus Juris Canonici*-nak abban a rendelkezésében, amely a jogi személyeket a kiskorú személyekkel helyezi egy sorba.⁶¹⁸

Zitelmann szerint a természetes és a jogi személy között az a különbség, hogy a természetes személy egy „fizikai szuperfluum“-mal is bír. Bizonyos szempontból ennek a megállapításnak talán igaza van. A jogalanyiság a természetes személy esetében is látható emberi cselekvések láthatatlan központja, hordozója csupán; az ember biológiai és pszichológiai egysége, amellyel a természetes személy esetében a láthatatlan jogalanyiság, a jogi beszámítási pont, összeesik, csak külsőleges valami, ami nem mehet be a jog világába és így felesleges is a jog szempontjából. Zitelmannak azonban abban nincsen igaza, hogy azt hiszi, hogy a jognak a pszicho-fizikai realitásra egyáltalában nincsen szüksége. Az emberi cselekvések realitására mind a természetes, mind a jogi személyek esetében szükség van. A reális cselekvésre való képesség a cselekvőképes természetes személyek esetében önként következik az ember azon pszicho-fizikai egységéből, amelyhez a jogalanyiság ha külsőlegesen is, de hozzákapcsolva van. A jogi személyek, valamint a cselekvőképtelen természetes személyek esetében azonban nem adódik ilyen közvetlenül a pszicho-fizikai értelemben vett cselekvésre való képesség, ebben az esetben tehát egy *pszicho-fizikai mínusz*-szal állunk szemben. Ezt a mínuszt, a természetes cselekvőképesség hiányát azonban pótolja a jog a képviselő és a jogi beszámítás eszközeivel.

Az kétségtelen, — amint arról már volt szó, — hogy a jog mint *norma agendí* emberi cselekvéseket szabályoz, s hogy

⁶¹⁸ *Codex Juris Canonici*, 100. §.

ezért elsősorban szabályait megérteni és követni képes, értelmesen gondolkozni, akarni és cselekedni tudó emberekhez szól. Ha ezenkívül jogi személyeket is alkalmaz, ha mint cselekvési szabály jogi személyek magatartását is szabályozza, akkor gondoskodnia kell arról is, hogy a jogi személy helyett és nevében bizonyos emberek hajtsák végre szabályait.

Hogy miért fordul a jog a mesterséges jogalany megalkotásának ehhez az eszközhöz, az itt is másodrendű kérdés. E kérdés megoldásánál tekintettel kell lennünk arra, hogy ha nagyban és egészben igaz is a *hominum causa constitutum omne jus* paroemiájában kifejezett tétel, mégis lehetnek olyan nagy közösségi érdekek, olyan magasabb személytelen célok, amelyeket igen nehéz volna egyes emberek érdekeire bontani széjjel. Ezen érdekek védelméről a jog most már legcélszerűbben akként vél gondoskodhatni, ha szolgálatukra rendel egy mesterségesen megalkotott jogalanyi tevékenységet. A jog rendszerint emberi érdekeket véd, az egyes emberek érdekeinek a védelmére pedig az ember jogalanyiságának az elismerését szokta a legmegfelelőbb eszköznek tekinteni; kétségtelen, hogy a jogi szabályozás elsősorban a természetes személy alakjára van szabva; a nem egyéni, hanem magasabbrendű érdekek védelmére tehát közel fekvő eszköz az egyéni érdekek védelmére követett módszer utánpótlása s a természetes személyek mintájára mesterségesen alkotott jogi személyek alkalmazása. Annak a személytelen érdekek vagy közösségi célnak a kidomborítása — amelynek a szolgálatára a jog a jogi személyeket megalkotja és amely ezen esetben a szervi cselekvésekként minősülő emberi cselekvések egységbefoglalásának vezérelvéül szolgál — figyelmeztet bennünket arra is, hogy sok tekintetben igaza van a célvagyon-elméletnek és a Szász-Schwarz-féle elméletnek, amelyek azt a célt, amelyet a jogi személy szolgálni hivatott, állítják feljogásuk homlokterébe. Ezek az elméletek csak abban tévednek, hogy azt hiszik, hogy a jogi személy *mivoltát* megmagyarázhatják azzal, hogy reámutatnak arra, hogy *miért* alkotta meg a jog a jogi személyeket.

Különbö is nem csupán bizonyos magasabbrendű célok védelmére szolgálhat a jogi személyek megalkotásának az indítókául, hanem a jogalkotás technikai szempontjai is: mert ami-

vitts Moór Gyula dr.: A jogi személyek elmélete.

ként a jogi beszámítás és a képviselőintézménye lehetővé tette a cselekvőképes emberekre vonatkozó szabályozás óriási komplexumának a cselekvőképtelenekre való átvitelét, akként ugyancsak a jogi beszámítás és a képviselőintézmény elve teszi lehetővé, hogy a jog olyan bonyolult viszonyokat, amelyek különben egészen speciális szabályozást igényelnének, a már meglévő szabályok uralma alá hajtson azáltal, hogy őket egy jogi személy fogalmába összefoglalja: a jogi személynél is csupán a cselekvőképesség hiányát kell pótolni a képviselőintézménye, illetőleg a jogi személy szerveinek a megjelölése által, s íme a cselekvőképes átlag-emberre vonatkozó jogszabályok kiterjeszthetők a szerveik útján immár cselekedni képes jogi személyekre is, s azon bonyolult társas viszonyoknak, amelyeket a jogi személy fogalmában egységbe foglalunk, külön speciális szabályozása elkerülhetővé válik.⁶¹⁴

Akármi legyen is azonban a jognak a célja azzal, hogy a jogi személyeket megalkotja, ez a jogi személyek *mivoltán* semmit sem változtat. Az kétségtelen, hogy a jogi személy a tételes jog alkotása. Nem semmiből, nem pusztán parancsa útján alkotja meg a jog a jogi személyeket, hanem a realitás egyes darabjait, psziho-fizikai valósággal bíró emberi cselekedeteket foglal egységes jogalanyi tevékenységgé össze. Eltér a valóságtól annyiban, amennyiben a realitásnak ezeket a darabjait olyan kapcsolatba hozza egymással, amilyenben a jog nélküli valóságban nem lennének. A jog azonban a valóságnak azokat a darabjait, amelyeket a jogi személyek felépítésénél felhasznál, nem változtatja meg, nem jön velük ellentétbe, hanem csupán hozzájuk fűzi a maga minősítéseit, és ennyiben túlmegy a valóságon: a realitás szóbanforgó darabjai nem pusztán valóságok többé, hanem jogi normatartalmak hordozóivá, határozott jogi értelemmel bíró valóságokká váltak. Amennyiben pedig az a normatív kapcsolat, az az értelmi összefüggés, amelyet a jog a valóság szóbanforgó darabjai közt létesített, a jog parancsait követő emberi cselekedetek útján kauzális hatással is van a valóságra, annyiban a jog valóban eltér attól a valóságtól, amely a jogi szabályozás nem létében állana fenn, de összhangban lesz azzal az értékeszméket hordozó, a jog által is színezett kulturális valósággal, amely a jogi

⁶¹⁴ V. 5. Moór: *Logikum a jogban*, 21. l.

szabályozás alakító befolyása mellett jött létre: a jog megváltoztatta a valóságot.

Ha a jogi személyekben ekként a jog újat teremtő tevékenységének a megnyilvánulását látjuk, akkor ezzel csak újabb megerősítést nyer az a már több ízben kifejtett álláspontunk, hogy a jogi személy nem pusztán „doktrinális fikció”, „kifejezési mód”, a gondolat „gyorsírási jele” vagy „nyelvi metafora” csupán. A jogi személy, — amint láttuk, — az a jogalanyi tevékenység, amely szervi cselekvéseknek normatív kapcsolattal történt egységbefoglalásából áll elő. A szervi minőség azonban a jog kijelölésén, felhatalmazásán, egyszóval a jog akarati parancs-tartalmán nyugszik. A képviselőintézménye és a jogi beszámítás nélkül nincs jogi személy. A jogi személy tehát kétségtelenül a jog akaratán nyugszik és nem csupán olyan grammatikai vagy technikai forma, amellyel a jog a maga akaratát kifejezésre juttatja. A jogi személy jogintézményében a jog az emberi cselekedeteket olyan kapcsolatba hozza, amelyben azok különben nem lennének, s ez a kapcsolat a valóságban is érvényesülő hatásokat hoz létre.

15. §. A jog és valóság viszonyának vizsgálatából a jogi személy elméletére nézve levonható tanulságok és következtetések.

A jog és a valóság viszonyának a vizsgálatánál azt láttuk, hogy a jog a normák egy rendszerének és az emberi cselekedetek egy rendszerének az összekapcsolódása: a normáknak olyan rendszere, amely a tapasztalati valóságban érvényesül és az emberi cselekedeteknek az a rendszere, melyet egy normarendszer tart össze. Láttuk, hogy az élő jog fogalmában — és ekként a jog világának minden mozzanatában is — van valami a tapasztalati valóságból, bár a tapasztalati realitás világa nem is nyomulhat be a maga individuális teljességében a jog birodalmába; abba a tapasztalati valóságnak csak egyes részei kerülhetnek bele: az újszülött gyermekből roszkatag aggastyán lesz, a jog számára azonban változatlanul ugyanaz a jogalany marad. És láttuk másrészt azt is, hogy a valóságnak ezekhez a jog világához tartozó darabjai-

hoz a jog egy láthatatlan, nem érzékelhető pluszt fűz hozzá; a psziho-fizikai realitásokhoz hozzátapadnak a jogi normatartalmakból folyó minősítések s köztük ezen az alapon eszmei összefüggések létesülnek: a „jogalany“, a „hitelező“, az „adós“ és a jog világának egyéb szereplői ebben a jogi minőségükben nem láthatók, nem érzékelhetők.

Mi következik mindebből a jogalanyoknak és különösen a jogi személyeknek az elméletére nézve?

A *fikció* elméletére nézve abból, hogy a jognak megvalósíthatónak kell lennie, következik az, hogy ha vannak fikciók a jog tartalmában, ezeknek a fikcióknak is megvalósulásra alkalmasoknak kell lenniök és tényleg érvényesülniök is kell, az emberi cselekvések realitására hatással kell bírniök, amiáltal természetesen megszűnnek *puszta* fikcióknak lenni. Hogy a jogi személy valóban nem puszta fikció, az nyilvánvaló akkor, ha helytálló az a felfogásunk, amely szerint a jogi személy mint jogi beszámítási központ olyan normatív kapocs, amely egy csomó a valóságban érvényesülő vagy érvényesülhető emberi cselekvést, mint psziho-fizikai realitást foglal egységbe össze.

A *realitás* elméletére nézve a jog és valóság viszonyára vonatkozó fejtegetéseinkből az következik, hogy a jogi személyek nem lehetnek tapasztalati realitással bíró összlények, mivel a jog világában más tapasztalati realitást, mint az emberi cselekvések psziho-fizikai realitását nem találhatunk. Az emberek-feletti „szociális organizmusok“ sem összetettel, sem összlélekkel vagy összakarattal nem rendelkezhetnek, mivel ilyen összetetek és összlélek mint önálló tapasztalati realitások nem léteznek; a szociális organizmusokban és a jogi személyekben is csupán az emberi cselekvések realitását találhatjuk meg mint tapasztalati valósággal bíró alkatelemeket. Ami pedig a *jogi realitás* elméletét illeti, ez nézetünk szerint tulajdonképpen a tudományos szóhasználatból való visszaélésen alapul. Nincsen külön jogi realitás; tapasztalati realitáson csupán testi vagy lelki valóságot érthetünk; az a jelenség, amelynek se testi, se lelki realitása nincsen, amelynek csupán ezen állítólagos jogi realitása van, egyáltalában nem bír tapasztalati valósággal. A jogi realitás elmélete legfeljebb annyit mond, hogy a jogi személyt *jogi jelenségnek* kell tekintenünk;

ezzel azonban nem mondtunk még semmit sem, ha nem határoztuk meg azt, hogy egy jogi jelenség miben áll, milyen alkotóelemekből van összetéve. A fentiekben ezt a kérdést igyekeztünk megvilágítani s fejtegetéseinkből azt az eredményt szűrhetjük le, hogy a jogi jelenségek nem valamiféle sajátos jogi realitást testesítenek meg, hanem hogy magának a psziho-fizikai realitásnak egyes darabjai, a valóságos tapasztalati lét elemei lelhetők fel bennük a jogi normatartalmak általi minősítettségükben és összekapcsoltságukban.

A *jogi személy konstrukcióját kiküszöbölni óhajtó elméletek* végül ugyancsak beleütköznek azokba a tanulságokba, amelyeket a jog és valóság viszonyának a vizsgálatából levonhattunk. Azok az elméletek, amelyek a jogi személyt természetes személyekre bontják széjjel, merő tapasztalati realitást látnak a jogban; az kétségtelen, hogy ha a jogi jelenségeket pusztán a psziho-fizikai realitás szempontjából vizsgáljuk, akkor a jog világa nem is csupán természetes személyek, emberek, sokaságára, hanem az emberi cselekvéseknek nagy tömkelegére bomlik széjjel; azt, hogy a jog ezen emberi cselekvések közt normatív kapcsolatokat létesít, hogy eszmei szálakkal szoros egységekbe foglalja őket össze, úgy hogy ezen eszmei kapcsolatoknak a hozzájuk fűződő emberi cselekvések realitátságában tapasztalati valósággal bíró hatásai is vannak, mindezt a szóbanforgó elmélet nem veszi tekintetbe. Azok az elméletek viszont, amelyek nem bontják fel természetes személyekre a jogi személyt, hanem amelyek mindnyájan végsősorban az alanytalan jog gondolatának segítségével igyekeznek a jogi személy konstrukcióját feleslegessé tenni, tulajdonképpen csupán a jogi normarendszert látják a jogban és nem veszik tekintetbe azt, hogy a jog a tapasztalati valóságban is érvényesülő normarendszer, s hogy ennekfolytán az alanyi jognak okvetlenül szüksége van a valóságban való érvényesülést, psziho-fizikai értelemben vett emberi cselekvést jelentő jogalanyi tevékenységre, hogy tehát az alanyi jog, — eltekintve attól, hogy az alanytalan alanyi jog fogalma önmagában véve is ellentmondó fogalom, — már csak az imént elmondottak okán sem lehet el jogalanyi tevékenység, vagyis jogalany nélkül.

A fentiekben a jogalanyt alapjában véve azonosítottuk a jogalanyi tevékenységgel. Ez a némiképp talán *funkcionális* fel-

fogásnak nevezhető álláspontunk tulajdonképpen következménye a tárgyi jog mívoltáról vallott azon meggyőződésünknek, hogy a jog a valóságban érvényesülő cselekvési szabály, *norma agendi*. Ha a jog emberi cselekvéseket ír elő és emberi cselekvésekben valósul meg, akkor csupán az emberi tevékenység az, aminek a jog világában helye lehet, amiből ez a jogi világ felépül. Mert az emberi cselekvésen kívül nincsen semmi más, ami norma-tartalomként s egyben valóságként a normák világának és a valóság világának azt az összefonódását mutathatná, amely annyira jellemző nézetünk szerint a tárgyi jogra és a jogi jelenségekre általában. Arra már fentebb volt alkalmunk reámutatni, hogy a jogi normákban és a társas lét realitásában közös elem az emberi cselekvés,⁶¹⁰ minthogy pedig a jog fogalmához mind a norma, mind a realitás megléte szükséges, nyilvánvaló ebből, hogy a jog világának alap-eleme csak az emberi cselekvés, a tevékenység lehet.

Igaz ugyan, hogy az emberi gondolkodás, — amint ezt fentebb már érintettük,⁶¹⁰ — minden tevékenység mellé posztulál és odaképzél egy szubsztanciát, egy alanyt, amely ennek a tevékenységnek a hordozója; ez a posztulált hordozója a jogi tevékenységnek azonban kétségtelenül *kívül* esik már a jognak a világán. Kívül esik a természetes személy esetében is, amely, — amint láttuk, — csupán a maga cselekvéseivel, de nem a maga egész biológiai és pszichológiai egységével lép bele a jog világába. És kívül esik a jogi személy esetében is, amidőn a jogalanyi tevékenység mögé posztulált jogalany valóban nem egyéb, mint jogi beszámítási pont; itt a jogalanyi tevékenységnek a jog világán kívül álló egységes hordozójára való utalás: a jogalanyi tevékenység *egységes voltának* — amit a jog normái teremtettek meg — a kifejezője. A jogalany tehát szigorúan véve nem jelent egyebet, mint a jogalanyi tevékenység egységének a kifejezését, s így nagyobb pontatlanság nélkül azonosítható a jogalanyi tevékenységgel.

Ha a jogalanyt, mint a jogalanyi tevékenység hordozóját, mégis ettől a jogalanyi tevékenységtől különböző valaminek tekintjük, akkor aligha jelenthet az mást, mint a tárgyi joggal szembenálló azt a valamit, amire a jog utal, amit mint

⁶¹⁰ L. fentebb 297., 299., 304. ll.

⁶²⁰ L. fentebb 311. l.

kiindulópontot posztulál valamely tőle szabályozott jogalanyi tevékenység számára, aminek ezt a tevékenységet „beszámítja”. A természetes személy esetében az a kiindulópont, amelyet a jog a jogalanyi tevékenység számára posztulál: az ember, aki bizonyos fentebb említett kivételektől eltekintve valóban kauzális szempontból is kiindulópontja, forrása és hordozója a természetes személy jogalanyi tevékenységének. A jogi személy esetében annak a jogi beszámítási pontnak, amelyet a jog a jogalanyi tevékenység hordozójának és kiindulópontjának tekint, a jogon kívüli realitás síkjában nem felel meg semmi; a jogi személy kauzális szempontból nem kiindulópontja a neki beszámított jogalanyi tevékenységnek, tényleg nem forrása annak, hanem csupán gondolati kapocs, medence azon különböző forrásokból elvont vizek számára, amelyek a jog területére vezetve a jogi személynek tulajdonított jogalanyi tevékenység kerekeit hajtják. A jogi személy a jogalanyi tevékenység egységének a kifejezője; ezt az egységet tisztára a jog teremtette meg, s ezen jogi egységnek a jogon kívüli realitás síkjában nem felel meg valamely olyan dolog, amely biológiai és pszichológiai szempontból is egység volna. Mind a természetes, mind a jogi személy: jogi beszámítási pont; a természetes személy esetében ezen jogi beszámítási pont mögött ott van az ember biológiai és pszichológiai egysége, amelyhez a beszámítási pont rögzítve van és amelytől a neki tulajdonított jogalanyi tevékenység valóban származik; a jogi személy mögött mint beszámítási pont mögött nincs ilyen természetes egység és nem is lehet, mert hiszen a neki beszámított jogalanyi tevékenység nem ugyanazon biológiai és pszichológiai egységtől ered.

A természetes személy és a jogi személy különbsége kétségkívül nem a jogszabályok előírásainak a normatív síkjában, hanem a realitásnak a síkjában található meg. A jog szabályai *egyformán* kezelik a természetes és a jogi személyeket. A kettő közti különbség akkor domborodik ki, ha tekintetbe vesszük, hogy a természetes személynek a realitás síkjában az ember pszicho-fizikai egysége felel meg, a jogi személynek pedig a valóságban nem felel meg ilyen reális egység. Minthogy pedig a jog világában a pusztán ideális léttel bíró normarendszerrel szemben a realitás síkját az emberi cselekvéseknek az a rendszere képviseli, amelyben a jogi normák megvalósulnak, nyil-

vánvaló, hogy a természetes és a jogi személy különbsége — ha az a jog világában valahol egyáltalában fellelhető — a jog-érvényesülésnek, a jogalkalmazásnak a síkjában keresendő. Újabb megerősítést nyer tehát az a fentebb már kifejtett álláspontunk, hogy a jogi személy problémája jogalkalmazási kérdés. A természetes személy a kauzális szempontból is tőle származó saját cselekvése útján képes arra, hogy a jog szabályaihoz alkalmazkodjék, a jogi személy azonban nem képes erre másként, mint szerveinek cselekvése által. Tekintve azonban azt, hogy még a jogalkalmazó sem lép bele a maga teljes individualitásával a jog világába, hanem csupán a jogi normákat érvényesítő cselekvéseit bocsátja a jog rendelkezésére, — amint erről fentebb már részletesen volt szó, — nyilvánvaló az is, hogy a természetes és a jogi személy közti különbség végsősorban *a jog világán kívül eső realitás* területére nyúlik vissza.

A jog és valóság viszonyára vonatkozó vizsgálódásainkból a jogi személy mivoltára nézve természetesen további konzekvenciák is folynak. Különösen a jognak a valóságtól való u. n. *eltérése* az, amely ebből a szempontból fontos. Minthogy azonban az előbbi §-ban a jognak ezeket az „eltéréseit“ a valóságtól jórészt éppen a képviselő, a cselekvőképtelen személy és a jogi személy példáival világítottuk meg, e fejtegetéseinkből a jogi személy mivoltára nézve leszűrhető tanulságok kérdésével tovább foglalkoznunk feleslegesnek látszik, hiszen tulajdonképpen az ott kifejtettek ismétlésébe kellene bocsátkoznunk.

Részletesebben kell azonban foglalkoznunk azzal a kérdéssel, hogy miként egyeztethető össze a jogi személynek az a felfogása, amelyre a tárgyi jog fogalmából kiindulva jutottunk, az alanyi jog és alanyi kötelesség mivoltáról vallott felfogásunkkal.

16. §. A jogi személy problémájának az alanyi jog és alanyi kötelesség fogalmával való összefüggése.

A jogi személy mibenlétét kutatva eddig csupán a tárgyi jog fogalmából folyó következmények levonásával foglalkoztunk és már ezen az alapon is egész határozott felfogást alkothattunk meg a jogi személy mibenlétének a magyarázatára. Ámde a jogi személy, mint a jogalanyok egyik fajtája, két-

ségkívül sokkal szorosabb összefüggésben áll az alanyi joggal, mint a tárgyi joggal.

A jogi értelemben vett személy, — még pedig mind a természetes, mind a jogi személy, — nem jelent egyebet, mint jogalanyiságot, mint jogalanyt. *Jogalany* pedig mindaz, ami alanyi jogokkal és alanyi kötelezettségekkel bír vagy bírhat. Utóbbi értelemben, mint képesség alanyi jogok és köteleességek bírására, — tekintet nélkül ezek tényleges bírására, — a jogalany fogalma összeesik a jogképesség fogalmával, amelytől némelyek megkülönböztetni szokták; a mi szempontunkból azonban ez a megkülönböztetés egyáltalában nem fontos és azért a jogalany fogalmát abban a tágabb értelemben fogjuk használni, amelyben az a puszta jogképesség megjelölésére is szolgál. A jogalany fogalmáról szólva, meg kell jegyeznünk azt is, hogy jogalanyon nem pusztán alanyi *jogok* alanyát, hanem alanyi *kötelességek* alanyát is kell értenünk.

A jogalany mint alanyi kötelességek alanya tulajdonképpen összeesik a jogszabály címzettjével, mert hiszen a jogszabály címzettje az, akire a jog szól, akire tehát a jogi parancs követésének a kötelessége hárul. Arra a vitakérdésre, hogy ki vagy mi lehet a jogszabály címzettje, itt nem óhajtunk kitérni, csupán arra legyen szabad reámutatnunk, hogy a jogszabály címzettjének a révén függ össze a tárgyi jog fogalma a legszorosabban az alanyi jog és kötelesség fogalmával. A jogszabály címzettje az a jogon kívüli valami, amivel a tárgyi jog mégis bizonyos kapcsolatba kerül, mert parancsait hozzája intézi, s a jogszabály címzettje az, akire vonatkozólag a jogi parancs tartalma alanyi kötelességgé válik.

Ha jogalany az, ami alanyi jogokkal és kötelességekkel bír vagy bírhat, akkor annak a jogi személy szempontjából nagy jelentőségű kérdésnek, hogy ki vagy mi lehet jogalany, az eldöntése attól függ, hogy mit tekintünk alanyi kötelességnek és alanyi jognak. Hogy alanyi kötelességek és jogok bírására ki vagy mi alkalmas, arra nézve az alanyi kötelesség és az alanyi jog mivolta az irányadó. Meg kell jegyeznünk, hogy itt csupán azt a kérdést fogjuk vizsgálni, hogy mi *lehet* jogalany; hogy mindaz, ami jogalany lehet, a jog világában valóban jogalanyként szerepel-e, az természetesen a tételes jog ren-

delkezésétől függ. A tételesjogi szabályozás különböző típusainak az ismertetésébe belebocsátkozni azonban nem lehet feladatunk, ehelyütt csupán a tételes szabályozás határaitól, lehetőségeiről lesz szó.

Az a kérdés, hogy mi az alanyi jogi kötelesség és az, hogy mi az alanyi jog, az irodalomban igen különböző elbánásban részesült. Amíg ugyanis az alanyi jog fogalma körül igen beható viták folytak, addig az alanyi jogi kötelesség mivoltának a tisztázására aránylag igen kevés figyelmet fordítottak. Pedig nézetünk szerint az alanyi jog és az alanyi kötelesség esetében teljesen hasonló, egyfajtajú valamiről van szó. Következik ez már abból a körülményből is, hogy alanyi jogok és alanyi kötelességek bírását *teljesen ugyanazon értelemben* tulajdonítjuk a jogalanyoknak. Ezen körülmény kellő értékelése bizonyára elejét vehette volna az alanyi jog fogalma körül keletkezett nem egy disputának.

Nézetünk szerint éppen ezért az alanyi kötelesség fogalmából kell kiindulnunk. Kétségtelenül ez az egyszerűbb és a tárgyi jog fogalmából közvetlenebbül folyó fogalom. Az előbb mondottak értelmében az alanyi kötelesség mivoltának a tisztázása egyuttal már bizonyos irányítást is ad az alanyi jog fogalmának a meghatározására nézve is.

Alanyi kötelességnek nézetünk szerint nem tekinthetünk mást, mint annak a cselekedetnek, amelyet a jog parancsa előír, a végrehajtását, illetőleg végrehajtásának megkövetelt voltát. Tartalmilag tehát az alanyi kötelesség nem egyéb, mint a jog által megparancsolt cselekvés. Az alanyi kötelességnek a *cselekvéssel* való azonosítása szükségképpen folyik a tárgyi jognak cselekvési szabály (norma agendi) gyanánt való felfogásából.

Az alanyi kötelességnek *megparancsolt cselekvés* gyanánt való meghatározásában, abban, hogy a kötelesség lényegét a jogtól előírt cselekvés végrehajtásának *megkövetelt voltában*, illetőleg a cselekvés *tényleges végrehajtásában* látjuk, ismét csak arra a két különböző alkotóelemre bukkanunk, amelyek a jog világában általában összefonódva szoktak jelentkezni: norma-tartalmakra és pszicho-fizikai realitásokra. Miként a tárgyi jog mindenik érvényben lévő szabálya norma-tartalmat és

az ezen normatív előírásnak megfelelő emberi cselekvések egész sorát jelenti, akként az alanyi kötelesség is egy bizonyos norma-tartalomban megkövetelt emberi cselekvést és ezen cselekvés tényleges végrehajtását, a kötelesség teljesítését, foglalja magában. Tárgyi jog és alanyi kötelesség tehát egyaránt norma-tartalmat és annak megfelelő cselekvést jelentenek. Úgy látszik tehát, mintha az alanyi kötelesség csupán egy kiszakított része volna a tárgyi jogrendszer nagy egészének. Ez azonban még sincsen egészen így. A tárgyi jog és az alanyi jog és kötelesség megkülönböztetésénél nézetünk szerint a nézőpontok különbözősége a fontos. Amikor tárgyi jogról beszélünk, akkor annak két alkotó-eleme közül a normarendszert, vagy annak egyik szabályát helyezük az előtérbe; az, hogy ehhez a szabályhoz az öt megvalósító emberi cselekvéseknek esetleg egy igen hosszú sora, egy a jogi szabály érvénybenléte alatt folyton ismétlődő hosszú sora, fűződik mint eleven realitás hozzá, másodrendű kérdés marad. Amikor alanyi kötelességről beszélünk, akkor egy elképzelt vagy valóságos konkrét emberi cselekvés áll az előtérben, s ennek az emberi cselekvésnek a jogi norma-tartalmak szerinti minősítése — a jogtól megkövetelt volta — az a járulékos elem, amely az emberi cselekvés realitásához hozzátapad. A jog alanyi vonatkozásainál mindig a realitás egyes darabjainak, — embereknek vagy csupán emberi cselekvéseknek, — jogi normák alapján való minősítéséről van szó. A tárgyi jogszabályoknál viszont normatív előírások minősülnek a tények tanúsága szerint érvényes vagy nem érvényesülő norma-tartalmakká. — Hogy a jog alanyi vonatkozásainál mindig a valóság síkja van az előtérben, az ismét csak azon fentebbi megállapításunkat igazolja, hogy a jogalanyiség és a jogi személy kérdése is a jogalkalmazás kérdése. Sőt továbbmenőleg talán azt mondhatjuk, hogy a jog alanyi vonatkozásainál a szemlélet kiinduló pontja nem pusztán az a realitás, amely a jogi normáknak megfelel, hanem általában a realitás; a jog alanyi vonatkozásai a realitásnak a jogi normák alapján való megítéléséből állanak elő, abból, hogy a kiindulópontul használt s a jogtól még érintetlennek tekintett realitásra reávetítjük a jogi norma-tartalmakat. Itt emlékeztethetünk arra, hogy már fentebb is volt szó arról, hogy a jogalany fogalma a jog területén kívül realitásra is utal.

Ha a jogi kötelesség tartalmilag nem egyéb, mint a jog által megparancsolt cselekvés, akkor az alanyi jog és az alanyi kötelesség hasonmósága folytán már eleve valószínű, hogy az alanyi jog lényegét is az emberi cselekvések területén kell keresnünk.

Az *alanyi jog, alanyi jogosultság* nézetünk szerint valóban nem más, mint megengedett emberi cselekvés, illetőleg valamely elképzelt emberi cselekvésnek a jog szempontjából való megengedett volta: *facultas agendi*. Az alanyi jogosultságban is megtaláljuk tehát egyrészt a normatív, másrészt a pszicho-fizikai realitással bíró alkotó-elemet: a cselekvés megengedett volta a norma-tartalmak szerinti minősítést, a cselekvés maga, a jog gyakorlása, ami megengedett, pszicho-fizikai realitást jelent.

Igaz, hogy a tárgyi joggal való összefüggés az alanyi jogosultság esetében nem annyira közvetlen, mint az alanyi kötelesség esetében. A megengedett cselekvés fogalmához nem szükséges, hogy a tárgyi jog kifejezetten rendelkezék róla, vagyis hogy a cselekvés megengedett volta norma-tartalom legyen. Amit a jogi szabályozás sem meg nem tilt, sem meg nem parancsol, az megengedett. A megengedett emberi cselekvésként, cselekvési lehetőségként felfogott alanyi jogosultság tehát mintegy a jogtól mentes területen helyezkedik el és már ennek folytán a jogon kívül fekvő valamire utal. Azon fentebb ismételt hangoztatott nézetünk, hogy a jog alanyi vonatkozásai a tárgyi jognak pszicho-fizikai realitással bíró alkotóelemei közé vezetnek, sőt hogy a valóságnak még a jog területén kívül eső részére is utalnak, a most elmondottakban ugyancsak bizonyos fokú megerősítést nyer. A jog alanyi vonatkozásainak szemléleténél nem a normák oldaláról indulunk ki, hanem a reális valóságból és ennek a jogi norma-tartalmak szerinti minősítését vizsgáljuk. Az a valóság, amelynek jogi minősítéséről az alanyi jogosultság és az alanyi kötelesség esetében szó van, az emberi cselekvések realitása. Az emberi cselekvések ezen realitásának — minthogy a legrészletesebb jogi szabályozás sem terjedhet ki minden egyes embernek minden egyes cselekvésére — kétségkívül lesznek olyan részei, amelyek a jogi norma-tartalmakban szabályozva nincsenek. A jogi norma-tartalmak szempontjából azonban ezek a cselekvések is megítélhetők és

megengedett cselekvéseknek minősítendők. A *jog logikai zártságának* az elmélete szerint, — amelyet magunk is helyesnek tartunk,⁶¹⁷ — a jog akkor is beszél, amikor hallgat: amiről hallgat, az számára közömbös, vagyis megengedett. A jog logikai zártságának az elmélete szerint az élő jogrend normáival fedi s így magába fogadja a jogsértő cselekvések kivételével az összes emberi cselekedetek pszicho-fizikai realitását. Mégis nyilvánvaló azonban, hogy valamely emberi cselekvés jogilag megengedett volta, ha ez csupán a reá vonatkozó jogi szabályozás hiányából következik, nem tekinthető olyan közvetlen norma-tartalomnak, mint az, amely valamely emberi cselekvést kifejezetten megparancsol. Ezért mondhattuk, hogy az alanyi jog nem függ olyan közvetlenül a tárgyi joggal össze, mint az alanyi kötelesség. Az előbbi az utóbbinak mintegy reflexe csupán.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha még egy jelentős körülményt figyelembe veszünk. Az kétségtelen, hogy szorosabb és szigorúbb értelemben véve nem minden megengedett emberi cselekvés, illetőleg véghezvitelének a lehetősége, megengedettsége neveztetik alanyi jogosultságnak, hanem csak az, amelynek *jogi hatása* van. Minthogy pedig ez a jogi hatás azt jelenti, hogy a jog a szóbanforgó alanyi jogosultság védelmére vagy annak következménye gyanánt, a szóbanforgó megengedett emberi cselekvés lehetőségének a biztosítására vagy e cselekvés véghezvitele következményeként valamely más emberi cselekvést ír elő jogi kötelesség gyanánt: világos, hogy az ezen szorosabb értelemben felfogott alanyi jogosultság mindig valamely jogi *kötelesség* másik oldala gyanánt jelentkezik. Az alanyi jog tehát ebből a szempontból is mint az alanyi kötelesség függvénye fogható fel.

Az, hogy a szorosabb értelemben vett alanyi jogosultság tulajdonképpen jogi hatások létrehozásának a lehetősége megengedett emberi cselekvések útján, az, hogy ez az alanyi jogként minősülő megengedett cselekvés a jog védelmében részesül, hogy védelmére a jog apparátusa mozgásba hozható, s hogy a jog kényszer-szabályozási jellege folytán szükség ese-

⁶¹⁷ A jog logikai zártságának az elméletéről bővebben szól „Bevezetés a jogfilozófiába” (240—243. ll.) és „Logikum a jogban” (12—13. ll.) c. munkánk.

tén az alanyi jogosultság kényszerrel is érvényesíthető: az alanyi jog mivoltára nézve rendkívül fontos. Bennünket azonban jelen problémánk szempontjából különösebben nem érdekel, minthogy semmit sem változtat azon a megállapításunkon, hogy miként az alanyi kötelesség, akként az alanyi jogosultság is tartalmilag emberi *cselekvést* jelent, illetőleg annak a megengedett voltát jelenti; a jogvédelemnek az alanyi jog érdekében való mozgásbahozatala nyilvánvalóan szintén csak emberi cselekvés útján történhetik meg. A mi szempontunkból most csupán ez lényeges s ezért az alanyi jog mivoltára vonatkozó fejtegetéseinkből csupán azt a megállapításunkat emeljük ki újból is, hogy az alanyi jog és az alanyi kötelesség tartalmilag egyaránt emberi cselekvést jelentenek és így szorosan összefüggő, egynemű, kommenzurábilis fogalmak.¹¹⁸

Az alanyi kötelesség és az alanyi jogosultság lényegbeli egyneműségének a belátása, amint arról fentebb már volt szó, elejét vehette volna az alanyi jog fogalom meghatározása körül keletkezett nem egy vitának. Így erősen csökkenthette volna annak a Jhering-féle elméletnek vonzóerejét, amely az alanyi jogot a tárgyi jogtól védett egyéni érdekként határozza meg. Ha az alanyi jogosultság lényege az egyéni érdek, akkor ugyanis, az alanyi jogosultság és az alanyi kötelesség egyneműségét figyelembevéve, kétségtelen, hogy az alanyi kötelesség lényegét is a tárgyi jogtól védett egyéni érdekekben kell keresni. Az alanyi kötelességnek egyéni érdekként való felfogása azonban nyilvánvalóan nem volna helyes. Nem volna helytálló az alanyi kötelességnek az érdek momentumával való olyaténképpen kapcsolatba hozása sem, amely az egyéni érdekekkel ellentétes egyéni megterhelésben igyekeznék az alanyi kötelesség lényegét feltalálni. Ez a felfogás ugyan megóvná bizonyosfokig az alanyi jog és az alanyi kötelesség hasonmúságát (az alanyi kötelesség t. i. alanyi jog volna negatív előjellel aszerint), de egyébként nem felelne meg az alanyi jog és az alanyi kötelesség lényegének. Az alanyi kötelesség teljesítését ugyanis nemcsak kötelességünknek, hanem jogunknak is tekinthetjük, holott az egyéni érdekekkel ellentétes megterhelést aligha lehet egyuttal egyéni érdekként is felfogni.

¹¹⁸ Az alanyi jog mivoltára nézve l. „Bevezetés a jogfilozófiába” c. munkánk 206–214. ll.

Az alanyi kötelesség és az alanyi jogosultság lényegének emberi cselekvésként való felfogása megóvjá az ezen két jelenség közti egyneműséget s emellett utat nyit a köztük fennálló különbségek figyelembevételére is. Az alanyi kötelesség lényege szerint megparancsolt emberi cselekvés, a kötelesség-teljesítésnél tehát aránylag igen kevés szerep jut a cselekvő önálló akarat-elhatározása számára: az ő funkciója tulajdonképpen a tárgyi jog akaratának a végrehajtása. Rendkívül szembeszökő tehát az alanyi kötelességnek a tárgyi joggal való összefüggése: a cselekvéshez az akaratot tulajdonképpen a tárgyi jog adja, a kötelességet teljesítő csupán a hozzáfűződő cselekvést szolgáltatja. A kötelességteljesítésnél sokkal nyilvánvalóbb ennek a funkciónak a jogérvényesítési, jogalkalmazási jellege, mint az alanyi jogosultság gyakorlásánál. Az alanyi jogosultság tudnillik lényege szerint megengedett emberi cselekvés, s így a vele való élés mindig aránylag tág teret enged az önálló akarat-elhatározásra: a szabad egyéni kezdeményezés és elhatározás, amely annyira nélkülözhetetlen a társadalom életében, az alanyi jogok területén találja meg érvényesülését. Az alanyi jog gyakorlása nem a jog parancsának, a benne kifejezésre jutó akaratnak pusztá végrehajtása gyanánt jelentkezik, hanem a joggyakorlónak magának kell létrehoznia azt az akaratot is, amelyet cselekvésével megvalósítani fog; éppen ezért az alanyi joggyakorlásban bizonyosfokig a jog továbbfejlesztése foglaltatik s nem minden alapot nélkülöző az a felfogás sem, amely a jog lépcsőzetes tagozódásának az elmélete alapján állva, másodlagos jogalkotásra való felhatalmazást lát az alanyi jogosultságban. Az egyéniségnek és az egyéni akarat-elhatározásnak igen tág tere nyilván az alanyi jogban az érvényesülésre, ez a körülmény természetesen lehetővé teszi azt is, hogy az egyéni akarat-elhatározás aránylag nagy szabadsága folytán egyéni érdekek érvényesüljenek az alanyi joggyakorlásban. Ennyiben igaza van a Jhering-féle érdek-elméletnek, amely kiemeli azt, hogy az alanyi jogok terén az egyéni érdek nagy szerepet játszhatik. Nincs igaza azonban abban, hogy ebben látja az alanyi jog lényegét, esszenciáját. Egyáltalában nem szükségszerű ugyanis az, hogy az alanyi jogosultságban rejlő akarat-elhatározási lehetőség az egyéni érdek szerint használtassék ki.

Az a körülmény, hogy az alanyi jogban a cselekvés mellett olyan fontos szerep jut a cselekvést irányító akarat számára, érthetővé teszi azt, hogy az alanyi jog mivoltát magyarázó Windscheid-féle elmélet miért emeli ki az alanyi jog jellemzőjeként, hogy az „a jogrend adta akarási hatalom vagy akaraturalom”, — szemben a régi római jogi meghatározással, amely „*facultas agendi*”-ről beszélt. Nézetünk szerint a római jogi meghatározás a szabatosabb; mi is a megengedett cselekvésben látjuk az alanyi jogosultság lényegét. Minthogy azonban minden öntudatos cselekvés feltételezi a cselekvést mozgató akaratot, s minthogy az önálló akarat-elhatározásnak éppen az alanyi jog terén mi is különös fontosságot tulajdonítunk, nyilvánvaló, hogy az alanyi jog mivoltára nézve alapjában véve a Windscheid-féle felfogást tesszük a magunkévá. A Windscheid-féle felfogástól főként akkor térünk el, amikor azon nehézségek kiküszöböléséről van szó, amelyekbe ez a felfogás főként a jogalanyiságnak a cselekvőképességtől való különbsége folytán ütközik.

Az alanyi jog mivoltára vonatkozó irodalmi felfogások ismertetésével úgy véljük felesleges részletesebben foglalkozni. Az *érdek-elméletet* ismertettük már JHERING és VAREILLES-SOMMIERES teóriáinak bemutatásával kapcsolatban. Volt alkalmunk reámutatni az érdek-elmélet hibáira. Az érdek-elmélet az emberi érdekek nagy összefüggésénél s a különböző érdekek összekapcsolódásánál fogva egészen határozatlanná teszi a jogalanyt. S minthogy az az érdek, amelyet a tárgyi jog védeni kíván, a tárgyi jog tartalmában nyer kifejezést, azért a jogtól elismert érdeket, a jogtól elismert célt olyan momentumnak kell tekintenünk, amely még teljesen a norma-tartalmak síkjában mozog. Az érdek-elmélet e két hibája egyaránt a jog alanyi vonatkozásainak a megsemmisítése felé visz, amit a Szász-Schwarz-féle elmélet példája szembeszökő módon bizonyít. Ha ezzel szemben a pszicho-fizikai értelemben vett cselekvés gondolatát hozzuk bele az alanyi jog meghatározásába, akkor olyan területről indultunk ki, a jogalkalmazás és a jogérvényesülés területéről, amelyen a jog alanyi vonatkozásait valóban megtalálhatjuk. Az érdek-elméletet illetőleg egyébként utalunk a Jhering és Vareilles-Sommières felfogásának az ismertetésénél elmondottakra.⁶¹⁹

⁶¹⁹ L. fentebb 10. §. A. a. pont alatt.

Az akarat-elméletet illetőleg pedig legyen szabad Windscheid felfogásának az előbbi fejezet során megkísérelt ismertetésére hivatkozunk, ahol az alanyi jognak akarat-uralom gyanánt való meghatározását elegendő részletességgel tárgyaltuk.⁶²⁰ Szó volt ott már azokról a nehézségekről is, amelyekbe ez a felfogás ütközik, s ismertettük azt is, hogy hogyan vélte Windscheid ezen nehézségeket elhárítani.

* * *

Annak a kérdésnek a tisztázására, hogy mi az alanyi jog és mi az alanyi kötelesség, azért volt szükségünk, hogy ennek alapján megválaszolhassuk azt a kérdést, hogy ki vagy mi alkalmas arra, hogy alanyi jogokkal és kötelességekkel bírjon, vagyis hogy ki vagy mi lehet jogi értelemben vett személy, jogalany? Ennek a kérdésnek a megválaszolásánál nyomban jelentkeznek azok a nehézségek is, amelyekkel az alanyi jognak akaratként és cselekvésként való felfogása jár.

Az a felfogás, amely az alanyi jog és az alanyi kötelesség lényegét az emberi cselekvésben látja, egészen közel hozza az alanyi jogot és kötelességet, illetőleg az ezek bírására való képességet, vagyis a *jogképességet*, az u. n. *cselekvőképességhez*, holott a tételes jogrendszerek éles különbséget szoktak tenni jogképesség és cselekvőképesség között.

Abból, hogy az alanyi jogosultság és kötelezettség emberi cselekvésre irányul, következik — feltéve, hogy a jogok és kötelességek *bírásán* az azok tartalmát tevő emberi cselekvés *kauzális* értelemben való *létrehozását* értjük — hogy alanyi jogok és kötelességek bírására csupán cselekvőképes ember lehet alkalmas, hogy tehát csupán cselekvőképes ember lehet jogalany. Ezzel szemben a tételes jogok nemcsak cselekvőképes természetes személyeket, hanem cselekvőképteleneket is és ezenkívül még u. n. jogi személyeket, vagyis nem embereket is, szerepeltetnek jogalanyok gyanánt.

Amidőn tehát az alanyi jog fogalmából kiindulva és az akarat-elmélet alapján állva, vagyis az alanyi jog lényegét a cselekvésben látva, próbáljuk meghatározni a jogalany és az azzal egyjelentésű jogképesség fogalmát, nyomban a maga teljes

⁶²⁰ L. fentebb 10. §. B. a. pont alatt.

súlyával reánk szakad a jogi személy problémája. Annak a felfogásnak, amely az alanyi jog lényegét az érdekekben keresi, nem volnának a jogi személy magyarázatánál azok a nehézségei, amelyekről előbb szoltunk. Amint a cselekvőképtelen embert is lehet az egyéni érdek hordozójának tekinteni, akként ugyanis nem volna akadálya annak sem, hogy a jogi személyt valamely személytelen érdek hordozójának tekintsük. Az érdekelmélet akkor ütközik az első nehézségbe, amidőn azt kell megmagyaráznia, hogy alanyi kötelességek alanyának lenni mit jelent. További nehézségei származnak azután abból, hogy nem magyarázza meg a jogalany érdeke ellen történő joggyakorlást, valamint abból, hogy kicsúsztatja kezei közül, — amint arról éppen az előbb volt szó, — a jog tulajdonképpeni alanyi vonatkozásait.

Hogy az alanyi jognak akarat és cselekvésként való felfogása a jogi személy magyarázatánál bizonyos nehézségekre vezet, az kétségtelen. Kétségtelen azonban az is, hogy ugyanilyen nehézségekre vezet a cselekvőképtelen személyek s általában a cselekvőképességtől különböző jogképesség magyarázatánál is. A jogi személy problémája tehát a jelenleg vizsgált szempontból nézve is a legszorosabb összefüggésben van a cselekvőképtelen természetes személyek s általában a jogi képviselő problémájával. Sőt a cselekvőképtelen személyek esetében talán még élesebben domborodik ki a most szóbanforgó nehézség: ha az alanyi jog valóban „akarat-uralom“, „facultas agendi“, cselekvési lehetőség, akkor hogy ruházhat fel a jog ilyen cselekvési lehetőséggel olyanokat, akiktől a cselekvés lehetőségét megvonta akkor, amidőn „cselekvőképteleneknek“ nyilvánította őket? Védheti-e a tárgyi jog azoknak az „akarat-uralmát“, akiknek akaratát jogilag érvényesnek sem ismeri el, még ha különben pszichológiai értelemben képesek volnának is az akarásra? A jogi személyek kétségtelenül éppoly mértékben képtelenek az akarásra és cselekvésre, mint a cselekvőképtelen természetes személyek, minthogy azonban a jogi személy szerveinek a cselekvését inkább megszoktuk teljesen azonosítani a jogi személy cselekvésével, mint a törvényes képviselőt a cselekvőképtelenével, azért az előbb említett ellentmondás, bár éppenúgy fennáll a jogi személyekre nézve, mint a cselekvőképtelen természetes személyekre nézve,

mégsem olyan szembeszökő az előbbieik, mint az utóbbiak esetében.

Fentebb megállapítottuk, hogy az alanyi jogosultság és kötelesség azon felfogásával szemben, amelyet kifejtettünk, a nehézséget az okozza, hogy a *tételes jogi* szabályozás rendszerint élesen megkülönbözteti a jogképességet a cselekvőképességtől, s hogy a *tételes jogok* rendszerint nemcsak cselekvőképes természetes személyeket, hanem cselekvőképteleneket is és azonkívül jogi személyeket is jogalanyok gyanánt szerepeltetnek. Ez a megállapítás figyelmeztet arra, hogy a szóbanforgó nehézség oka a *tételes jogi szabályozás* tartalmából ered. Az alanyi jog és az alanyi kötelesség fogalmát a változó *tételes jogi szabályozások* tartalmától függetlenül igyekeztünk meghatározni; nézetünk szerint ezek a fogalmak már tulajdonképpen a jog fogalmával adva vannak. Ezzel szemben a cselekvőképességtől különböző jogképesség és a jogképességtől különböző cselekvőképesség, valamint a cselekvőképtelen természetes személy és a jogi személy olyan jogi jelenségek, amelyeket csupán egy meghatározott tartalmú jogi szabályozás hoz létre, s amelyek nem következnek magának a tárgyi jognak a fogalmából. A tárgyi jognak csupán a jogképes és egyúttal cselekvőképes természetes személyre van szüksége, a tárgyi jognak mint cselekvési szabálynak nem volna értelme értelmesen gondolkodni, akarni és cselekedni tudó emberek nélkül, a tárgyi jog tehát nem lehet el az ebben az értelemben vett cselekvőképes természetes személyek nélkül. A jogképesség és cselekvőképesség mesterséges megkülönböztetése nélkül, cselekvőképtelen személyek és jogi személyek nélkül azonban még el lehetne a jogrendszer. Bármilyen fontos reális gyakorlati érdekeket és a jogalkotási technikának bármilyen nyomós szempontjait szolgálja is mind a cselekvőképtelen természetes személy, mind a jogi személy jogintézménye és ezzel kapcsolatban a jogképességnek a cselekvőképességtől való szétválasztása, valamint a képviselő intézménye, kétségtelen, hogy képzelhető olyan — mondjuk primitívebb — jogrendszer, amely mindezeket a jogintézményeket nem ismeri.

Abból, hogy a *jogképességnek* a *cselekvőképességtől* való mesterséges szétválasztását csupán a *tételes jogi szabályozás* tartalmán nyugvónak látjuk, következik, hogy nézetünk szerint

e két fogalom nem jelenthet két teljesen ellentétes különmemű fogalmat. Nézetünk szerint a jogképesség és a cselekvőképesség egyaránt az alanyi jogosultság és kötelesség fogalmában rejlő jogilag szabályozott (megengedett, megparancsolt) és jogi hatásokkal bíró pszicho-fizikai értelemben vett emberi cselekvés gondolatának tételesjogi kidolgozása, továbbfejlesztése és a benne foglalt alkotó-elemeknek differenciálódása, mesterséges elszigetelése csupán.

A *cselekvőképesség* elsősorban a cselekvés pszicho-fizikai realitására utal, az erre való pszicho-fizikai értelemben vett képességet jelenti; aki lelki és testi értelemben cselekvésre nem képes, az a jogi értelemben vett cselekvőképességgel sem bírhat. Igaz, hogy másrészt tekintetbe jön már a jogi értelemben vett cselekvőképességnél is a jogi szabályozás szempontja és a jogi hatás kérdése: nem elég, hogy valaki tényleg, pszicho-fizikai értelemben véve cselekedni tudjon, a jogi cselekvőképességhez szükséges az is, hogy ezt a képességét a jog is elismerje és cselekvésének jogi hatást tulajdonítson; mindez azonban csak az elsősorban fontos pszicho-fizikai cselekvési képességhez kapcsolódó járulékos elem, s különösen arra nézve nem mond még a jogi értelemben vett cselekvőképesség semmit, hogy a jogi hatással bíró cselekvés jogi hatása kire vagy mire nézve fog bekövetkezni. A cselekvőképességből tehát még nem tudunk meg semmit sem a pszicho-fizikai értelemben vett cselekvés *jogi beszámításáról*.

A *jogképesség* fogalmában elsősorban éppen ennek a jogi beszámításnak a gondolata jut kifejezésre; a jogképesség konstrukciójában rejlő jogi gondolat nem a cselekvés pszicho-fizikai realitását markolja meg, hanem ennek a cselekvésnek a jogi hatását, azt, hogy kire vagy mire, a cselekvések melyik csoportjára, rendszerére nézve fog ez a hatás bekövetkezni. Igaz, hogy a pszicho-fizikai cselekvés gondolatától a jogképesség sem tud teljesen elvonatkoztatni, mert a jogi beszámításnál cselekedetek beszámításáról, reális cselekvések jogi hatásáról van szó; ez a momentum azonban teljesen háttérben marad a jogképesség konstrukciójában.

Az elmondottak alapján a jogképesség és a cselekvőképesség tételesjogi ellentétét röviden talán akként jellemezhetnők, hogy a cselekvőképesség az alanyi jog és kötelesség lé-

nyegét tevő emberi cselekvést okai, a jogképesség pedig hatásai oldaláról ragadja meg.

Ha ennek a cselekvésnek a jogi hatásai mindig arra az emberre nézve következnek be, aki a cselekvést tényleg végrehajtva annak oka volt, — illetőleg ha a cselekvés jogi hatása mindig a cselekvések azon csoportjához fűződnek, amelyhez a kérdéses cselekvés okozatos eredete folytán tartozik, — akkor a jogképesség és a cselekvőképesség mesterséges szétválasztására nem volna módunk. Láttuk azonban fentebb (14. §), hogy a tárgyi jog nem kénytelen valamely emberi cselekvés jogi hatását a tényleg cselekvő személyéhez fűzni. Ez többnyire csupán erkölcsi követelmény, de az ettől való eltérés nem tartozik a jogi lehetetlenségek sorába. A jog nemcsak a kauzális összefüggések nyomán haladva létesíthet a valóság egyes elemei között jogi összefüggéseket, hanem a saját külön szempontjai szerint is összekapcsolhatja őket. Ennek folytán *nincsen semmi akadálya annak sem, hogy az alanyi jog és kötelesség lényegét tevő jogi hatással bíró emberi cselekvés ne a tényleg cselekvőre és az ő cselekvéseinek a rendszerére nézve éreztesse a maga jogi hatását, hanem a cselekvéseknek egy másik rendszerére nézve*. Ilyenkor a kérdéses cselekvés a jogi hatás szempontjából elválik a cselekvéseknek attól a csoportjától, amelyhez kauzális eredete szempontjából tartozik s amelynek az összetartója az ember biológiai és pszichológiai egysége, és a jogi összetartozás szálaival a cselekvések egy olyan csoportjához kapcsolódik hozzá, amelyhez a kauzális eredet szempontjából semmi köze sincsen. Ennek következtében a valamely alanyi jogosultság vagy kötelesség lényegét tevő emberi cselekvésnek más lehet a jogi és más lehet a kauzális hovatarozása. A cselekvés kauzális és jogi hovatarozóságának a szétválása szolgál alapul a jogképesség és a cselekvőképesség szétválasztásához: a jogképesség a jogi hovatarozást, a cselekvőképesség a kauzális hovatarozást jelöli meg.

Abból, hogy ez a szétválasztás azon alapul, hogy a tárgyi jog tisztán a saját szempontjai szerint az okozatos kapcsolatoktól függetlenül is létesíthet a valóság egyes darabjai között összefüggéseket, következik, hogy a jognak önálló *normatív* kapcsolatai — tehát tételes rendelkezések — az alapjai a jogképes-

ség és a cselekvőképesség megkülönböztetésének s azon jogi jelenségeknek is, amelyek — mint a cselekvőképtelen természetes személy és a jogi személy konstrukciója — e megkülönböztetésnek köszönhetik létüket. Hogy a jogi személy létrejöttéhez is szükség van ilyen tételes rendelkezésre, az viszont újabb cáfolatául szolgálhat annak a felfogásnak, amely a jogi személyben csupán „nyelvi metaforát” óhajtana látni. Igaz, hogy az ember természetes személyiségének az elismeréséhez is szükség van a tételes jog rendelkezésére, ez azonban itt kevésbé szembeszökő, minthogy a cselekvőképes természetes személy esetében a jog normatív kapcsolai az okozatos összefüggések nyomán haladnak.^{620a} Annál

^{620a} A szövegben elmondottak nincsenek ellentétben azzal a fentebb (339. l.) kifejtett nézetünkkel, hogy a jog nem lehet el természetes személyek nélkül, hogy nem a tételes jogtól függ ekként a természetes személy alkalmazása. Mert abból, hogy a jognak szüksége van értelmesen gondolkodni, akarni és cselekedni tudó emberekre — s ennekfolytán cselekvőképes természetes személyekre — még nem következik az, hogy ezeket az embereket *mind* jogalanyoknak (természetes személyeknek) volna kénytelen elismerni. Nem a tételes jogtól függ az, hogy szerepeljenek-e egyáltalában természetes személyek a jog világában, de tőle függ az, hogy *kik* szerepeljenek ilyenek gyanánt. Ebben az értelemben tehát még a cselekvőképes természetes személy is a jog alkotása. — Nem akarunk részletesebben foglalkozni azzal az *elméleti lehetőséggel*, hogy a jog megalkot jogi személyeket és azután *kizárólag* ezeknek a jogalanyi tevékenységéből építi fel a maga világát. Egy olyan tételes jogi szabályozás példájaképpen, amely valóban *nem ismer természetes személyeket* és csupán jogi személyeket ismer el jogalanyok gyanánt, hivatkozhatnánk a nemzetközi jogra (v. ö. a 29. lapon elmondottakkal). Nézetünk szerint azonban az, ami a jognak egyik ágában lehetséges, nem lehetséges a jog egészében. A jogi személyek megalkotása ugyanis nem mehet végbe cselekvőképes emberekhez intézett olyan jogi parancsok híján, amelyek a szervi funkciók elvégzésére, illetőleg a szervi minőség vállalására kötelezik őket. Az a jogi parancs, amely valamely embert *szervvé* tesz, nem valamely jogi személyre, hanem az illető emberre ró kötelezettséget, a parancsból folyó jogi kötelesség alanya — vagyis jogalany — tehát az ember, s ekként előttünk áll a *természetes személy*. A szervi minőség vállalását természetesen még nem lehet szervi funkció gyanánt sem tekinteni. A nemzetközi jognál a természetes személy mellőzésének szóbanforgó akadályja eszik annakfolytán, hogy a nemzetközi jognak nem kell az alanyaiul elismert jogi személyek *szervezésével* törődnie, minthogy az egységes jogrendszernek egy másik ága — a nemzeti alkotmányjog — gondoskodik arról, hogy a nemzetközi jog alanyainak, az államoknak, természetes személyek álljanak szolgálatára mint államszervek. — „Jogi és lénytani személyiség”

meglepőbbnek kell azért tekintenünk azt, hogy a szakirodalomban még olyanok is, akik a természetes személyben jogintézményt látnak, a jogi személyt nem jogintézménynek, hanem pusztá kifejezési módnak, hogy úgy mondjuk nem jogi, hanem grammatikai jelenségnek tekintik.

Az elmondottak igazolják azt a nézetünket, hogy a jogképesség és a cselekvőképesség nem jelenthet, — bármilyen élesen állítsa is őket egymással szembe a tételesjogi felfogás, — két teljesen ellentétes, különemű fogalmat. Lényegileg a *jogképesség is cselekvőképesség*. S a jogképességhez hozzájáruló tehnikus értelemben vett cselekvőképesség csupán a jogképességnek minősített magasabb foka. Illetőleg helyesebb azt mondani, hogy *csupán a cselekvőképességgel párosult jogképesség jelent igazi és teljes jogképességet, s a tehnikus értelemben vett pusztá jogképesség csupán ennek nem teljes, lefokozott, illetőleg módosított különös formája*. A cselekvőképesség nélküli pusztá jogképesség már — fontos gyakorlati és tehnikai szempontoktól indokolt — igen nagyfokú jogi absztrakciónak az eredménye.

Most kifejtett nézetünk támogatására felhozhatjuk BRINZ felfogását, aki SAVIGNYVEL szemben a jogképességet alapjában véve cselekvőképességként, a cselekvőképesség egy bizonyos oldala gyanánt fogja fel. Savigny a jogképességet, mint a jogok *birásának* lehetőségét élesen megkülönböztette a cselekvőképességtől, mint a jogok megszerzésének a lehetőségétől.⁶²¹ Brinz éles szemmel állapítja meg ezzel szemben, hogy „jogképesség . . . bizonyos mértékben cselekvőképesség, még pedig a cselekvőképességnek az az oldala, amelyet nem a természetből, hanem a jogtól és amelyet nem mások számára (mint a rabszolga), hanem a magunk számára nyertünk”. Szerinte a

c. értekezésében (i. h. 222—224. l.) *Grossschmid* felveszi ugyan a „*fizikai személyek nélküli jogrend*” elméleti lehetőségét, úgy látszik azonban, hogy a tőle elképzelt „*falanster-országban*” is a fizikai személyiség „jelzett teljes hiánya csupán magánjogi. Mögötte ott lévén a főhatalomban való alkotó részesedés. Általános választási és választhatósági jog stb.” (l. h. 223. l.) — V. ö. a 7. l. l. jegyz.-ben elmondottakkal is.

⁶²¹ *Savigny, System*, II. köt., 1. l.: „Wer kann Träger oder Subjekt eines Rechtsverhältnisses sein? Diese Frage betrifft das mögliche Haben der Rechte, oder die *Rechtsfähigkeit*, nicht das mögliche Erwerben derselben, oder die *Handlungsfähigkeit* . . .”

jogképesség nem a jogok pusztá birásához, hanem a jogügyletekhez, amelyek cselekvések, szükséges: ezek a jogügyletek, — mondja, — „valamennyien láthatatlan, jogi hatással járnak, s ezért nem lehetségesek a cselekvőnek jogi hatalma nélkül, amelynek első fokát jogképességnek nevezzük . . . A jogügyletek azonban, — így folytatja, — a cselekvések általánosabb fogalma alá tartoznak, s így nemcsak a jognak, hanem a természetnek a jelenségei is, tehát a jogi képesség mellett természeti képességet vagy általában cselekvőképességet (amelynek a jogképesség csak egyik oldala) is feltételeznek . . . A jogképesség függ gyakorlásának szempontjából a természettől és a természetes cselekvőképességtől, fogalmának és existenciájának a szempontjából azonban független attól“.⁶²²

Érdekes, hogy BRINZ a jogi jelenségek kétarcú mivoltát, — a normák világába és a természeti valóság világába való belenyúlásukat, — helyesen felismerni látszik, midőn a jogügyleti cselekvőképességhez jogi képességet és természeti képességet (természetes cselekvőképességet) követel meg. Helyes meglátás nyilatkozik meg abban az eljárásában is, hogy a tehnikus értelemben vett cselekvőképességet a természetes cselekvőképességgel, a jogképességet a jogi és természeti mivoltának teljességében tekintett cselekvőképesség jogi oldalával

⁶²² Brinz, *Lehrbuch der Pandekten*, II. kiad., I. köt., 175—176. l.: „Rechtsfähigkeit . . . ist keine blosse Fähigkeit zum Haben, sondern etwas von Handlungsfähigkeit, und zwar diejenige Seite der Handlungsfähigkeit, welche man nicht von der Natur, sondern vom Rechte, und die man nicht blos für Andere (wie der Slave), sondern für sich hat. Eine vom Recht gewährte Fähigkeit ist nothwendig zu den Geschäften die des Rechtes sind (Rechtsgeschäften) . . . Diese Geschäfte sind sämtlich von unsichtbarer, rechtlicher Wirkung, und um eben deswillen ohne rechtliche Macht des Handelnden, die in ihrer ersten Potenz Rechtsfähigkeit heisst, nicht möglich . . . Die Rechtsgeschäfte sind aber allgemeiner Handlungen, mithin nicht blos des Rechtes, sondern auch der Natur, verlangen also neben der rechtlichen auch natürliche Fähigkeit, oder Handlungsfähigkeit (von der die Rechtsfähigkeit nur eine Seite ist) überhaupt. Dieses natürliche Erforderniss z. B. des Alters, der geistigen Gesundheit ist vom Rechte anerkannt und fixirt, desselben Dasein und Erfüllung aber stets ein Geschenk der Natur, nicht des Rechtes und darum keine Rechtsfähigkeit. So sehen wir die Rechtsfähigkeit ihrer Ausübung nach von der Natur und natürlichen Handlungsfähigkeit abhängig, ihrem Begriff und ihrer Existenz nach von derselben unabhängig“.

azonosítja. Világosan látja, hogy a jogképességben a cselekvés jogi hatása, jogi beszámítása („nem mások, hanem a magunk számára nyertük“), egyszóval jogi hovatarozandósága a fontos momentum.

Különösen érdekes továbbá, hogy kiolvashatjuk fejtegetéseiből azt is, hogy a jogképesség képviselő útján való cselekvésként is jelentkezhetik és általában jogi értelemben vett cselekvésként jelentkeznek. A jogképességnek a cselekvőképességtől való függetlenségére és annak következményeire vonatkozólag ugyanis egyik példaként azt hozza fel, hogy ezáltal válik lehetségessé a képviselés.⁶²³ Valóban, mind a képviselés, mind a cselekvőképtelen természetes személy, mind a jogi személy konstrukciója, — amint láttuk, — a jogképességnek és a cselekvőképességnek mesterséges szétválasztása által válik lehetségessé.

Azon felfogásunk támogatására, amely a jogképességben is cselekvőképességet lát, még pedig annak egy jurisztikus különös formáját, legyen szabad BRINZ idézett fejtegetésein kívül, de a legutóbb megpendített gondolattal kapcsolatban, még egy érvet felsorakoztatnunk. Ezt az érvet az a megfontolás szolgálja, hogy pusztá jogképességgel, vagyis tehnikus értelemben vett cselekvőképesség nélküli jogképességgel nem találkozunk sohasem anélkül, hogy a tárgyi jog ne gondoskodott volna a pszicho-fizikai értelemben vett cselekvés lehetőségéről a jogképességhez rendelt valamilyen emberi cselekvés útján. Ha a cselekvőképtelen természetes személynek egyáltalában nem volna törvényes képviselője, ha a jogi személynek egyáltalában nem volnának szervei, mit jelentene vajjon pusztá jogképességük? Lehetne-e őket ennek dacára is jogalanyoknak tekinte-

⁶²³ U. o. 176. l.: „Diese begriffliche Unabhängigkeit der Rechtsfähigkeit von der Handlungsfähigkeit hat vornehmlich zwei Folgen: 1. das einmal vollzogene aber noch pendente Geschäft wird dadurch, dass der Handelnde nachher die natürliche Fähigkeit verliert, nicht ungiltig, während es ungiltig werden müsste, wenn die natürliche Fähigkeit mit zur Rechtsfähigkeit, z. B. zur testamentifactio gehörte; 2. sie ermöglicht Stellvertretung; würde die natürliche Fähigkeit zum commercium mitgehören, so würde der furiosus, infans nicht nur in eigener Person kein Verkehrsgeschäft vornehmen können, sondern auch durch keinen Dritten ein solches für ihn möglich sein; dem ist aber schon nach römischem Rechte und noch mehr nach unserer erweiterten Stellvertretung nicht so“.

nünk? Bizonyára nem.^{623a} A jogképesség akár a saját cselekvőképesség, akár idegen cselekvőképesség (képviselő) útján való cselekvési képességet jelent. A jogképesség egyértelmű tehát a jogi értelemben vett cselekvésre való képességgel, ami az elmondottak szerint kétségtől különbözik a természettől nyert cselekvésre való képességtől.⁶²⁴

Felfogásunk támogatására legyen szabad végül a magyar Polgári Törvénykönyv tervezetének bizottsági indoklására is hivatkozni. „A cselekvőképétlenség hatása, — olvassuk ott, — az önszerző-képesség elvi szabályával szemben . . . csupán kivételként jelentkezik“ s ezért „magát az önszerző-képességet általános elvként lehet kimondani“, mert „még a cselekvőképétlen állapot sem zárja ki az önszerző-képességet“.⁶²⁵ Látjuk tehát, hogy még a tehnikus értelemben vett cselekvőképességtől megkülönböztetett, tehát annak ellentétével, a cselekvőképétlenséggel párosult jogképesség is magában hordja elvileg a cselekvési lehetőség egy korlátozottabb fajtát: az *önszerző-képességet*.

Ezzel kapcsolatban megjegyezhetjük azt is, hogy nemcsak az önszerző-képesség az, amellyel még a cselekvőképétlen természetes személyek esetében is — (a jogi személyek esetében erről természetesen nem lehet szó) — találkozunk, hanem hogy egy sereg olyan a cselekvőképétlenségtől is gyakorolható alanyi jogosultság áll fenn, amelynek a lényege emberi cselekvés; így pl. a cselekvőképétlen is használhatja a tulajdonát tevő ruhát, lakhatik a tulajdonát tevő házban stb.; igaz, hogy az ilyenfajta jogok gyakorlásához rendszerint nincsen különös jogi hatás fűzve, s így ezen jogok nem tekinthetők olyan szorosabb értelemben vett alanyi jogosultságoknak, amelyeknek lényegét jogi hatásoknak megengedett emberi cselekvések útján való létrehozásában láttuk. S igaz az is, hogy a jogilag cselekvőképétlen természetes személy a való-

^{623a} Windscheid ellenkező nézetére nézve l. fentebb a 454. és 458. jegyz.-ben idézett helyeit, valamint a 223. l.

⁶²⁴ A jogi értelemben vett cselekvésnek a pszicho-fizikai értelemben vett cselekvéssel való kapcsolatára mutat rá Burckhard: „ . . . Jedem Handeln im rechtlichen Sinne (muss) ein Handeln im natürlichen Sinne zu Grunde liegen . . .“ (Zur Lehre von den juristischen Personen, i. h., 30. l.)

⁶²⁵ Bizottsági jelentés, 13. l.

ságban is annyira cselekvőképétlen lehet, hogy sem önszerző-képességgel nem bír, sem a most említett alanyi joggyakorlásra nem képes. Az ilyen pszicho-fizikai értelemben is teljesen cselekvőképétlen természetes személyre vonatkozólag különösen indokoltnak látszik az az állításunk, hogy a cselekvőképétlen természetes személy közelebb áll a jogi személyhez, mint a cselekvőképes természetes személyhez.

A jogképesség és a cselekvőképesség viszonyára vonatkozó vizsgálódásainkban, — minthogy a jogképesség lényegileg egyet jelent a jogalanyisággal, — egyúttal a jogalany mivoltának a kérdését is tisztáztuk. Láttuk, hogy a jogképesség — s így a személyiség, a jogalanyiság is — alapjában véve nem jelent egyebet, mint a jogi értelemben vett cselekvésre való képességet, s ekként tökéletesen összhangban van az alanyi jog és kötelesség lényegének cselekvéskénti felfogásával. Az alanyi jogosultság és kötelesség mivoltáról vallott felfogásunkkal nem ellenkezik a cselekvőképétlen természetes személyek és a jogi személyek jogalanyiságának az elismerése, mert *jogi* értelemben vett cselekvésre — törvényes képviselőik és szerveik útján — ezek is képesek. A jogképesség sohasem lehet el a melléje rendelt és mintegy kiegészítő részét alkotó — saját vagy idegen — cselekvőképesség nélkül. A jogképességnek mindig elválaszthatatlan kiegészítő része valamely cselekvőképesség, amely vagy kauzális kapcsolatokkal is, vagy csupán a jog normatív kapcsolataival a jogképességhez, a jogalanyisághoz hozzá van fűzve. A cselekvőképesség a nem cselekvőképes jogalany esetében is megvan, ebben az esetben — a cselekvőképétlen természetes személy és a jogi személy esetében — azonban csupán a jog normatív kapcsolataival van a jogképességhez annak szükséges kiegészítő részeként hozzáfűzve. Jogi értelemben vett cselekvésre a cselekvőképétlen személy is képes.

* * *

Az elmondottak alapján egészen más feleletet kell adnunk arra a fentebb felvetett kérdésre, hogy ki vagy mi lehet jogalany, mint amilyen első pillanatra kézenfekvőnek látszott. Fentebb azt mondtuk, hogy *feltéve, hogy jogok és kötelességek bírásán az azok tartalmát tevő emberi cselekvés kauzális érte-*

leben való létrehozását értjük, ebből — tekintetbevéve, hogy az alanyi jogosultság és kötelezettség emberi cselekvésre irányul — az következik, hogy alanyi jogok és köteleességek bírására csupán cselekvőképes ember lehet alkalmas, hogy tehát csupán cselekvőképes ember lehet jogalany. Az utóbb elmondottakból azonban kiviláglott az, hogy jogok és köteleességek *bírásán* nem szabad *kauzális* értelemben való létrehozást, *okozatos összefüggést*, hanem hogy azon *jogi* értelemben vett, a jogtól létesített *normatív kapcsolatot*, a *jogi hovatartozandóság* megjelölését kell érteni. Ahol a tételes jog rendelkezése folytán valamely emberi cselekvés kauzális eredete és jogi hovatartozósága nem esik egybe, ott a jogalanyiság csupán a cselekvés jogi hovatartozandóságát jelöli meg. Ez az eset a cselekvésre saját maguktól létrehozott cselekvések útján nem képes személyeknél.

Személy, jogalany nem az, aki a jogi köteleességet tényleg teljesíti, az alanyi jogot tényleg gyakorolja, aki pszichofizikai értelemben tényleg cselekszik, hanem az, akinek vagy aminek a köteleességet teljesítenie *kell*, akit vagy amit a jog *normái* a jogosultsággal felruháznak. Hogy *tudja-e* a köteleességként reárártott cselekvést vagy a jogaként megengedett cselekvést végrehajtani, az más kérdés; ez már nem a normatív kapcsolatok, hanem az okozatos összefüggések kérdése. Mint-hogy azonban a jognak az okozatos valóságban is érvényesülnie kell, gondoskodnia kell arról is, hogy valahányszor olyan valakire vagy valamire ró köteleességeket vagy ruház reá jogosultságokat, aki vagy ami a megparancsolt vagy megengedett cselekvés végrehajtására a saját erejéből nem képes, helyette azt valamely cselekvőképes ember végrehajtsa. A tárgyi jognak tehát gondoskodnia kell arról, hogy a cselekvőképtelen jogalany jogi értelemben vett cselekvésre képes legyen.

Ha azt a kérdést, hogy ki vagy mi képes cselekedeteket végrehajtani, pusztán az *okozatos valóságtudomány* szempontjából döntjük el, kétségtelenül arra az eredményre jutunk, hogy csupán a húsból-vérből való ember cselekedhetik, s ennek folytán az alanyi jogról és köteleességről vallott felfogásunkhoz híven ki kellene mondanunk azt is, hogy csupán a cselekvőképes természetes személy alkalmas arra, hogy jogalany legyen.

Ha azonban a *jog normatív szempontját* is figyelembe véve felelünk a fenti kérdésre, akkor azt mondhatjuk, hogy cselekedni tud bármi, *ha természetes cselekvőképességének a hiányát pótolja a jog azáltal, hogy cselekvőképes emberek cselekvését neki számítja be*. A jogi beszámításnak az ok és okozati összefüggéstől különböző volta lehetővé teszi tehát azt, hogy cselekvőképtelen természetes személyeket, valamint jogi személyeket is jogalanyok gyanánt tekinthessünk.

Mind a természetes személy, mind a jogi személy *beszámítási pont*, emberi cselekvések jogi hovatartozandóságának a megjelölése: a *természetes személynek* a jog részint a saját cselekvéseit, részint törvényes vagy önkéntes képviselőjének cselekvéseit számítja be, a *jogi személynek* mindig mások, emberek, a jogi személy szervei cselekvéseit.

A jogi személy problémája a jogképesség és a cselekvőképesség mesterséges szétválasztásának a tételesjogi jelenségből fakad. S éppen azért, mivel a jogi személy léte tételesjogi normatartalmakon alapul, a létével összefüggő problémát nem is lehet pusztán valóságtudományi szemlélet alapján megoldani. Megoldása csupán a *jogi beszámítás* fogalmának a segítségével sikerülhet.

Az alanyi jogosultság és az alanyi kötelesség mivoltának vizsgálatából kiinduló fejtegetéseink a jogi személy magyarázatának a kérdésében ugyanarra az eredményre vezettek tehát, mint a tárgyi jog mivoltának s a jog és valóság viszonyának a vizsgálatából kiinduló elmélkedéseink.

17. §. Részletkérdések. Befejezés.

Eddigi fejtegetéseink során ekként két oldalról is megerősítést nyerhetett a jogi személyek mivoltáról vallott felfogásunk. S ezenkívül már a jogi személy mivoltát magyarázó különböző elméletek vizsgálatánál ennek a felfogásnak a megerősítését véltük kiolvashatni a legkülönbözőbb teóriák helytálló és ellenmondás nélküli gondolataiból is.

A jogi személy mivoltára vonatkozó felfogásunknak egyik lényeges alapgondolata: a jogi személy és a teljesen cselekvőképtelen természetes személy közti tökéletes hasonlóság. A tel-

jesen cselekvőképtelen természetes személy, — aki a jog területén semmi néven nevezhető aktivitást, semmi jogalanyi tevékenységet sem fejt ki, — éppen úgy csupán *szümboluma* azon a jog által mesterségesen megteremtett *jogalanyi tevékenység egységének*, amelyet helyette és az ő nevében mások fejtenek ki, mint a jogi személy.

Felfogásunknak leglényegesebb alapgondolata pedig éppen az, hogy a jogalanyiság lényegét a *jogalanyi tevékenységben* látjuk s így a jogi személyt azonosítjuk azzal az *egységes és önálló jogalanyi tevékenységgel, amellyé a tárgyi jog a maga normatív kapcsolataival a jogi személy szerveinek a cselekvését összefoglalja.*

Ha a jogi személyt, mint ennek a jogalanyi tevékenységnek a hordozóját, összetartozandóságának és egységének a kifejezőjét, mégis meg akarjuk különböztetni ettől a jogalanyi tevékenységtől, akkor azt kell mondanunk, hogy a jogi személy *jogi beszámítási pontja* a szervei cselekvéseknek, vagyis olyan emberi cselekvéseknek, amelyeket nem a kauzális eredet közössége, hanem a jogrend akarata tart össze. Ez a megállapítás, hogy a jogi személy a szervei cselekvéséből előálló jogalanyi tevékenységnek a beszámítási pontja, nem mond azonban egyebet, mint azt, hogy a jogi személy ezen jogalanyi tevékenység *egységének* a kifejezője, *szümboluma*. Hogy a jogi személyben magát a jogalanyi tevékenységet, vagy csupán ezen jogalanyi tevékenység egységének a *szümbolumát* látjuk, nem tesz tehát lényeges különbséget.

Láttuk ugyanis azt is, hogy a *természetes személy* sem egyéb, mint egy egységes jogalanyi tevékenységnek, emberi cselekvéseknek a jogi beszámítási pontja. A jogalanyi tevékenység egységét itt is a jog teremti meg; azonban a jog itt jobbra kauzális eredetük közösségénél fogva már amúgy is összefüggő emberi cselekvéseket foglal egységbe össze, bár ennél a jogalanyi tevékenységgé való egységbefoglalásnál már a természetes személy esetében is nem egy tekintetben eltérhet — amint láttuk — az emberi cselekvéseknek ettől a természetes összefüggésétől. A természetes személy is jogi beszámítási pont, a jogalanyi tevékenység egységének a kifejezője; *az embernek abban a jog területén kívül levő biológiai és pszichológiai egységében, amellyel a természetes személy mint jogi beszámí-*

tási pont — az egységbefoglalt cselekvések kauzális eredetének és jogi hovatartozandóságának nagyjában való megegyezése folytán — *érintkezik, a jogalanyi tevékenység egysége azonban ebben az esetben olyan hatásos szümbolumot nyer, amilyennel a jogi személy esetében nem rendelkezik.* Ennek a szümbolumnak a hiánya az, ami a jogi személyt a természetes személytől, — még a teljesen cselekvőképtelen természetes személytől is, — leginkább megkülönbözteti. S ez a mélyebb oka van annak is, hogy a jogi személy mivoltáról olyan nehezen adható más, mint pusztán *negatív* fogalom meghatározás.

A jogi személy mivoltára vonatkozó felfogásunk alapgondolatainak a kifejtése után hátra volna, hogy ezen alapfelfogás konzekveneciáit a jogi személyek elméletének *részletkérdéseire* nézve is levonjuk. Ebbe azonban a rendelkezésünkre álló hely hiánya folytán már nem bocsátkozhatunk bele. Ezek a részletkérdések különben is olyanok, hogy vagy egészen egyszerűen adódik számukra a megoldás a fent kifejtett alapfelfogásból, vagy pedig megoldásukhoz a tételesjogi szabályozás különös tartalmának a figyelembevételére szükséges. Az előbb említett fajtához tartozó kérdések kifejtése feleslegesnek látszik, az utóbbiak megoldása pedig a tételesjogtudomány területére való behatolásunkat eredményezné, amit pedig lehetőleg mellőzni óhajtunk, minthogy célunk az volt, hogy a jogbölcseletnek és a tételesjogtudománynak a határán álló problémánkat elsősorban jogbölcseleti oldaláról világítsuk meg.

Éppen ezért munkánk befejezésekképpen csak egészen röviden óhajtunk megemlékezni egy néhány olyan részletkérdésről, amely a jogi személyek elméletének irodalmában fontosabb szerepet játszott.

Az a vitakérdés, hogy *mi lehet egyáltalában jogi személy*, hogy mit ruházhat fel a jog ezzel a „mesterséges“ jogalanyisággal, a mi felfogásunk alapján egészen egyszerűen megoldódik. Hogy a Tiras nevű vizsla, a Bellona nevű kanca, vagy általában állatok, növények, élettelen tárgyak lehetnek-e jogalanyok, vagy pedig hogy csupán elvont fogalmak ruházhatók-e fel jogi személyiséggel, a mi szempontunkból olyan kérdések, amelyek nem a dolog lényegét érintik. A jogi személy emberi cselekvéseknek valamely egységes jogi cél érdekében normatív kapcsolatokkal való egységbefoglalása. A tárgyi jog tehát csupán em-

beri cselekvésekből építheti fel a jogi személyiséget, alkothatja meg annak egységes jogalanyi tevékenységét. Hogy a jogi személynek mint emberi cselekvések jogi beszámítási pontjának a számára keres-e a jog olyan a külső realitásban természeti egységgel bíró szümbolumot, amelyhez ezt a beszámítási pontot hozzákapcsolja és amely a jogalanyi tevékenység egységét érzékelhetően is kifejezésre juttatja, az másodrendű kérdés és a jogi személy lényegének a szempontjából egyáltalában nem fontos. Amint a természetes személy — különösen a teljesen cselekvőképtelen természetes személy — esetében az ember testi-lelki egysége csupán szümboluma a jogalanyi tevékenység egységének, de annak igen hatásos szümboluma, akként a jogi személy jogalanyi tevékenységének az egysége számára is alkalmazhat a jog ilyen szümbolumot. Ilyen szümbolum lehet mindaz, ami a maga testi egységénél vagy gondolati jelentésénél fogva ennek az egységnek a jelképezésére alkalmas. Ebből a szempontból tehát valamely állat, valamely növény, vagy valamely élettelen tárgy éppúgy lehet „jogi személy“, mint valamely gondolati kép vagy elvont fogalom. Nem szabad azonban felednünk, hogy a jogi személyiség lényege nem ebben a szümbolumként használt külső tárgyban vagy gondolati képben van, hanem hogy ez csupán külsőleges jel az emberi cselekvések egy rendszerének, a jogalanyi tevékenység egységének a megjelölésére.

Nehezebb már nézetünk szerint annak a kérdésnek az eldöntése, hogy *hol kezdődik a jogi személy?* Egységes jogalanyisággá foglalt-e össze a jog bizonyos emberi cselekvéseket, vagy csupán különböző természetes személyek egymás iránti magatartását szabályozta-e anélkül, hogy összeműködő cselekvéseikből külön jogalanyiságot alkotott volna? Jogi személyiséggel bír-e például valamely társas alakulat, mondjuk valamely kereskedelmi társaság vagy nem? Ez a kérdés természetesen már a tételes jogi szabályozás tartalma szerint dönthető csak el. A jog elvileg mindenféle társas alakulatot felruházhat jogi személyiséggel, a kérdés tehát az, hogy valóban felruházta-e vele a vita tárgyát tevő alakulatot, ez a kérdés pedig tételes-jogi kérdés. A tételes jogszabályoknak a szóbanforgó társas alakulatra, mondjuk egy kereskedelmi társaságra vonatkozó rendelkezéseiből azonban rendszerint eléggé világosan kitűnik,

hogy külön jogalanyi tevékenységgé foglalta-e össze a jog a társasági ügyekben szereplő emberek cselekvését. Az, hogy valakinek a cselekvése ne a saját, hanem egy tőle különböző egész cselekvésének számíton, csak a jog idevonatkozó beszámítási parancsa alapján lehetséges; az, hogy valakinek a cselekvése ne öreája nézve, hanem egy tőle független egész részére hozzon létre jogi hatásokat, csak a jog rendelkezése alapján lehetséges; az, hogy valamely egész jogköre élesen elkülönüljön, — legalább addig, amíg az az egész mint egység fennáll, — az egészet alkotó embereknek, mint természetes személyeknek a jogkörétől, nem képzelhető ezt elrendelő jogszabályok nélkül. Lehetséges ugyan, hogy a társas alakulatban fennálló különböző képviseleti viszonyok nehezen eldönthetővé teszik azt a kérdést, hogy valamely jogi személy szervének vagy egy csomó természetes személy közös képviselőjének a tevékenységével van-e dolgunk: a jogi személy konstrukciójának a képviselet jogintézményével való rokonsága sokszor talán elmosza az éles határokat; azonban ilyenkor is valószínű, hogy a társas alakulatra vonatkozó összes jogviszonyok szemléletéből, a reájuk vonatkozó jogi szabályozás tartalmának vizsgálatából elegendő biztossággal eldönthetjük azt a kérdést, hogy megalkott-e a tételes jog a kérdéses társas alakulattal kapcsolatban egy egységes jogalanyi tevékenységet vagy sem.

Egyébként pedig azt kell mondanunk, hogy az a most tárgyalt kérdés, hogy hol kezdődik a jogi személy, éppenugy mint az előbbi, hogy mi lehet egyáltalán jogi személy, *a jogi személy határainak a kérdése*, vagyis annak a kérdése, hogy milyen határokon belül alkalmazható egyáltalában, vagy alkalmaztatott a tételes jog által valóban a jogi személy konstrukciója. Az előbbi kérdést, az elméleti lehetőség kérdését könnyen eldönthettük elméleti felfogásunk alapján; az utóbbi csak nehezebben dönthető el a tételes joganyag vizsgálata alapján, és az sincsen kizárva, hogy a tételes rendelkezések határozatlansága esetén a jogi személy határának ez a kérdése *elmosódó* határ-kérdéssé váljon.

Ugyancsak a jogi személy jogalanyiságának a határait érinti az a kérdés, hogy *milyen jogokkal és kötelességekkel bírhat a jogi személy?* Ez a kérdés ismét elméleti kérdés; tételes jogi kérdés volna az, hogy milyen jogokkal és kötelességekkel

ruhazza fel valamely tételes jogrendszer a jogi személyeket vagy azok egyes fajtáit? Most azonban azt kérdezzük, hogy milyen jogokkal és köteleességekkel lehet jogi személyeket egyáltalában felruházni? Erre a kérdésre pedig ismét igen egyszerű a felelet: minthogy a jog bármely emberi cselekvést másnak számíthat be, mint a tényleg cselekvőnek, elvileg nincsen annak semmi akadály, hogy a jog jogi személyeket bármiféle jogosultságokkal és bármiféle köteleességekkel felruházzon. Gondoskodnia kell természetesen arról, hogy a kérdéses jogosultságok és köteleességek tartalmát tevő emberi cselekvéseket a jogi személy helyett és nevében meghatározott emberek (szervek) végrehajtsák. A jogi konstrukció szempontjából ennek nincsen semmi akadály; más kérdés, hogy erkölcsi felfogásunk nem tiltakozik-e némelykor a jogi beszámításnak egyik vagy másik módja ellen. Szokták azt állítani, hogy a jogi személyek csak olyan jogokkal és köteleességekkel bírhatnak, „amelyek természetüknél fogva nem csupán az egyes emberéi lehetnek”.⁶²⁶ Ennek a megállapításnak azonban nincsen sok értelme.

⁶²⁶ A „Magyarország Magánjogi Törvénykönyve” címen 1928-ban az országgyűlés elé terjesztett utolsó magánjogi kódexjavaslat 44. §-a is kimondja, hogy: „A jogi személyek jogképessége a törvény korlátai között kiterjed mindazokra a jogokra és kötelezettségekre, amelyek természetüknél fogva nem csupán az egyes emberéi lehetnek”. Ezt a fogalmazást nem tartjuk szerencsésnek. Minthogy a jogi személy a jog alkotása s alanyi jogoknak és kötelezettségeknek a jogi személy jogai és kötelezettségei gyanánt való beszámításához a tételes jog beszámítási parancsa szükséges, helyesebb, ha a törvénykönyv azt mondja meg, hogy milyen jogokkal bírhat a jogi személy, és nem azt, hogy milyen jogokkal nem bírhat. Ha pedig a fenti §-t akként értelmezzük, hogy abban azon jog-csoportok felsorolása helyett, amelyekkel a jogi személy bírhat, a törvénykönyv egész általánosan felruhazza a jogi személyeket mindazon jogokkal, amelyekkel a természetes személyek bírhatnak, ezen általános szabálya alól azonban egy fontos kivételt tesz, akkor azt kell mondanunk, hogy ennek a kivételnek a megszövegezése pongyola. Helyesebb lett volna az általános szabály alóli kivételt az általános szabály alá nem eső jog-csoportok szabatos felsorolásával határozni meg. Vagy ha az általános szabály alóli kivételt magát is egészen általánosan óhajtotta volna a törvény megjelölni, ha ezt a kérdést egy olyan blanketta-jogszabállyal, olyan kaucuk-fogalom alkalmazásával óhajtotta volna elintézni, amelynek a kitöltése, illetőleg határozott tartalommal való ellátása a jogalkalmazó bírő feladata, akkor is világosabb lett volna a kivételt akként jelölni meg, hogy a jogi személyek jogképessége nem terjed ki azokra a jogokra és kötelezettségekre, amelyek erkölcsi felfogásunk szerint csupán az egyes emberéi lehetnek. A Törvénykönyv szövegezése még a régi természetijogi felfogás maradványa.

„Természeténél fogva” minden jog és kötelesség csak emberé lehet, minthogy a lényegét tevő cselekvést csak ember hajthatja végre; másrészt azonban ugyancsak minden emberi cselekvésre nézve megengedheti a jog a képviselőt is. Erkölcsi és nem természeti okai vannak annak, hogy bizonyos cselekvéseknél a képviselőt, — s így a szervek útján való cselekvést is, — megengedhetetlennek tartjuk; az ilyenfajtaú cselekvést feltételező jogokkal azután a tételes jog nem is ruházhat fel jogi személyeket anélkül, hogy erkölcsi felfogásunkba súlyosan bele ne ütköznék. Az az állítás azonban, hogy volnának olyan jogok, amelyek „természetüknél fogva” csak egyes emberéi lehetnek és amelyekkel a jog a jogi személyeket fel se ruházhatná, nem helytálló.

Az erkölcsi megítélés szempontjától és a jog helyességének a kérdésétől eltekintve s kizárólag a jogi elmélet szempontjából nézve a dolgot, nem látjuk tehát akadályát annak, hogy jogi személyek például *családjogokkal* is felruháztassanak. Jogi személyek házasságkötése egy keleti nép jogában Szász-Schwarz szerint valóban előfordult.⁶²⁷ Burckhard ezt elvileg szintén lehetségesnek tartja.⁶²⁸ Hogy jogi személyek az örökbefogadás jogával s ekként a szülői jogokkal ruháztattak fel, arra MICHOUÐ hoz fel történeti példákat; újabban az 1917. júli. 27.-iki francia törvény mondta ki, hogy Franciaország „adoptálja” azokat az árvákat, akiknek családfenntartójuk a nagy háború áldozataként elhalt; ugyancsak a nagy háború után jött szokásba, hogy egyes francia városok (villes-marraines) vállalják valamely elpusztított község „keresztanyaságát” s e szokás érdekében az 1920. ápr. 27.-iki francia törvény módosította a községségi törvényt.⁶²⁹ De nem is kell francia példák után kutatnunk,

⁶²⁷ Schwarz, *A jogi személy magyarázata*, 96. l.: „És ha igaz, amit olvastam, hogy valami keleti nép szokása szerint évenként bizonyos számú szüzeket kellett bizonyos istennel eljegyezni, akikkel az illető isten főpapja az isten képviselőjében az elhálást elvégezte: nem volt-e az ilyen nő mai nyelvhasználatunk szerint egy jogi személy felesége?”

⁶²⁸ Burckhard, *Zur Lehre von den juristischen Personen*, I. h., 30. l.: „... (die Körperschaft) kann mit allen Familienrechten bekleidet werden... (es) kann ein Vertreter zur Abschliessung der Ehe, Ausübung des Beischlafs, zum Durchprügeln der Kinder bestellt werden“.

⁶²⁹ V. ö. MichouÐ, *La théorie de la personnalité morale*, III. köt., 87. l. 1. jegyz.

a magyar jog szerint is az elhagyottnak nyilvánított gyermekek felett az állam veszi át a szülői jogok és kötelességek gyakorlásának a terhét.⁶³⁰

Hogy a jogi személyek *politikai jogokkal* s általában *közjogi jogosítványokkal és kötelességekkel* felruházhatók, nem szenvedhet kétséget; a közjogi jogi személyek jórészt éppen politikai jogok gyakorlására alakultak; de nincs annak sem elvi akadály, hogy magánjogi jogi személyek is felruháztassanak ilyen jogokkal és kötelességekkel.^{630a}

A most tárgyalt kérdéshez tartozik a *jogi személyek büntetőségének* régi nagy vitakérdése is. Minthogy a jogi beszámítás mind az okozatos összefüggésektől, mind az erkölcsi felfogástól különböző utakon járhat, kétségtelen nézetünk szerint, hogy a jogi személyek büntetőségének a jogi konstrukció szempontjából ugyancsak nincsenek elvi akadályai. Lehetséges az, hogy a jog bizonyos emberek bűncselekményeit valamely jogi személynek számítsa be, és lehetséges az, hogy a büntetésnek bizonyos emberek által való elszenvedését ugyancsak a jogi személynek tudja be. Nem kell a vérbosszú intézményéig visszamennünk, hogy erre példát keressünk, a nemzetközi jog területén a háborús represszáliák intézményének a keretében könnyen találhatunk az ilyenfajta jogi beszámításra példákat: egyeseknek a fegyveres haderő ellen elkövetett cselekményeiért lehet hogy egy bizonyos községet vagy más jogi személyt tesznek felelőssé és a cselekményt ennek számítják be, ezen torolják meg; a jogi személy megbüntetéséért, a jogi személyen gyakorolt megtorlás gyanánt pedig egyes személyek (pl. tiszok) kivégzése jelentkezik. Az azonban kétségtelen, hogy a büntetőjog erkölcsi felfogásunkkal igen szorosan összefügg, és hogy az egyéni felelősség elvét valló erkölcsi felfogás — kivételes esetektől eltekintve, amikor például az egészel való szolidaritásnak a gondolata háttérbeszórítja az egyéni felelősség elvét, — mindig tiltakozni fog a jogi személyek büntetőjogi felelőssége ellen, amiként egyéneknek mások képviselőiként, mások helyett és nevében való megbüntetése ellen is. Ha a jogi személyek büntetőségének a jogi konstrukció szempontjából nincsenek is elvi akadályai, a tételesjogok-

⁶³⁰ L. 1901. VIII., XXI. t.-c. — V. ö. *Michoud*, i. m., 88. l.

^{630a} L. idevonatkozólag a 2. §. utolsó bekezdését a 22. lapon.

ban ennek folytán mégis csak kivételképpen fog szerepelni az, hogy a jog őket valóban bünteti és mindig felmerülhet az a kérdés is, hogy helyesen teszi-e ezt, ha teszi; ezzel a megállapítással azonban már nem a lehetséges szabályozás jogbölcseleti, hanem a valóságos szabályozás tételesjogi s a helyes szabályozás jogpolitikai kérdését érintettük.⁶³¹

⁶³¹ A magyar irodalomban dr. *Hacker Ervin*: „Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és felelőssége” c. szép munkája, melyet Akadémia 1922. évi jogi monográfia jutalmával tüntetett ki, foglalkozik a jogi személyek büntetőségének a kérdésével. Meg kell jegyeznünk, hogy nem tartjuk helyesnek a jogi személyek büntetőjogi *cselekvőképességéről* beszélni. A tehnikus értelemben vett cselekvőképesség pszicho-fizikai értelemben vett cselekvésre való képességet jelent, ezzel pedig csupán emberek rendelkeznek. *Hacker* — nyilvánvalóan a Gierke-féle realitási elmélet hatása alatt — azt hiszi, hogy az egyesületek megvalósíthatnak olyan a büntető törvénybe ütköző a külvilágban érzékelhető eredményt, amelyet az egyesület szereplése nélkül természetes személyek meg nem valósíthatnának, s ezért beszél az egyesületek büntetőjogi cselekvőképességéről. Nézetünk szerint azokat a büntetendő cselekményeket is, amelyek jogi személyek létezése nélkül nem volnának lehetségesek, mégis csak emberek hajtják végre, még ha koncedáljuk is azt, hogy a jogi személyben elfoglalt pozíciójuk teszi számukra lehetővé, hogy az illető cselekményt a jogi személytől nyert eszközök felhasználásával és a jogi személy meglétéből magyarázható hatással végrehajtsák. Tehnikus értelemben vett cselekvőképességgel tehát a büntetőjog területén is csak természetes személyek bírhatnak. A jog azonban a tényleg cselekvő ember cselekvését, s így büntetendő cselekményét is, a jogi személynek számíthatja be. Megengedett cselekvések, vagyis jogosultságok ilyen beszámítása esetén *jogképességről* beszélünk, a jogi személyek büntetőjogi *jogképességről* azonban nyilvánvalóan nem beszélhetünk, mert a büntetendő cselekmény elkövetésére irányuló *jogosultság* nincsen; beszélhetnénk esetleg a jogi személyek *jogsértési* képességéről, — a német *Deliktstüchtigkeit* ennek a fogalomnak felel meg, — hogy ezzel kifejezésre juttassuk, hogy a jogi személy bűncselekményeinél nem pszicho-fizikai értelemben vett cselekvésről, hanem ilyen cselekvésnek *jogi beszámításáról*, tehát tisztára *jogi* képességről van szó; minthogy azonban a szóbanforgó megjelöléssel éppen azt és csupán azt kell kifejeznünk, hogy a jog bizonyos jogsértő emberi cselekvéseket a jogi személynek számít be, azokért a jogi személyt teszi felelőssé, helyesebb, ha a jogi személyek *büntetőjogi felelősségéről* beszélünk. *Brinz*-nek az a megállapítása, hogy: „Die Fähigkeit zu Delikten ist nicht durch das Recht, sondern durch die Natur da, und würde vom Rechte ausgeschlossen werden, wenn dieses die Natur auszuschliessen vermöchte“ (*Lehrbuch der Pandekten*, I. 175. l.) nem egészen találó, mert csak a tehnikus értelemben vett büntetőjogi cselekvőképességet, mint természeti képességet tartja szembe előtt, de nem veszi tekintetbe a természeti cselek-

A jogi személyek büntethetőségének a kérdéséhez közelálló kérdés az, hogy *követhet-e el az állam jogsértést?* Ha az államot a joggal azonosítjuk, akkor erre a kérdésre természetesen csak tagadólag felelhetünk. Ha azonban az államot a jog alatt álló, a jogtól létrehozott jogi személynek tekintjük, amelyet a tárgyi jog bizonyos emberi cselekvésekért felelőssé tehet, akkor a felelet a feltett kérdésre másként fog szólni. Az állam és a jog viszonyának a bonyolult kérdését e helyen kibozogni azonban nem lehet a feladatunk.⁶³²

Az állami jogsértés kérdése szoros összefüggésben van az u. n. „hibás állami aktus“-nak és általában az államszervi funkció határának a kérdésével.⁶³³ Minthogy a jogi személy *vés jogi beszámítását*, amely jogsértő cselekvés esetében éppen úgy haladhat az okozati összefüggéstől különböző úton, mint az alanyi jogosultságok és köteleességek esetében. Különben a büntetőjogi felelősségben, a jogsértési képességben is van valami a technikus értelemben vett *jogképességből* is, mert a jogsértő nem pusztán negációja a jognak, hanem bizonyos jogi köteleességek és jogosultságok alanya is, terheli különösen az a jogi köteleesség, hogy a jogsértés büntetését elviselje s megilletik azok a jórészt alaki jogi jogosultságok, amelyekkel a jog a jogsértőt is felruházta. Ezzel természetesen már a jogi személynek beszámított büntetendő cselekvés jogi hatásának a kérdését érintettük. Alanyi jogok és köteleességek esetében a jogi hatás közvetlenebbül kapcsolódik a jogi beszámításhoz, jogsértő cselekvésnek jogi személy terhére történt beszámítása esetén a büntetés jogkövetkezményéhez csak egy újabb beszámítás útján jutunk el: a büntetésnek — ha az nem vagyoni hátránnyal sújtás — bizonyos természetes személyek részéről történt elszenvetését a jogi személy által való elszenvetésnek kell beszámítani. Ezen utóbbi beszámítással kapcsolatban a *jogi személy büntethetőségéről* beszélünk. A jogi személy büntethetőségének a problémája tehát nézetünk szerint feloszlik a *jogi személy büntetőjogi felelősségének* és szűkebb értelemben vett *büntethetőségének* a kérdésére. Megjelöléseink körülbelül megfelelnek a német terminológiának, amely a jogi személyek esetében *Deliktsfähigkeit*-ről és *Straffähigkeit*-ről beszél. A Hackertól használt kifejezéseket pedig eltolnánk: amit ő büntetőjogi cselekvőképességnek nevez, azt büntetőjogi felelősségnek, amit ő büntetőjogi felelősségnek nevez, azt szűkebb értelemben vett büntethetőségnek neveznök.

⁶³² Az állami jogsértés kérdésével foglalkozik Kelsen: „*Über Staatsunrecht, zugleich ein Beitrag zur Frage der Deliktsfähigkeit juristischer Personen und zur Lehre vom fehlerhaften Staatsakt* (Grünhuts Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart, 40. köt., 1914, Wien, 1—114. ll.) című szép monográfiája.

⁶³³ Az államszervi funkció mivoltával foglalkozik magyar íróink közül Dr. Horváth Barna szegedi egyetemi tanár „*Staatsorgantheorie Eine*

mivoltáról vallott felfogásunkban a szervi cselekvés, a szervi funkció igen fontos szerepet játszik, nem lenne érdektelen az államszervi funkció s általában a *szervi funkció mivoltának* és határai kérdésének a részletesebb kifejtése. Az előző §§-ok idevonatkozó vázlatos fejtegetéseiben a szervi funkciót a képviselőlet jogintézményéből kiindulva annak a mintájára magyaráztuk. A jogi személyek elméletének az a vitakérdése, hogy *képviselőnek tekinthető-e a jogi személy szerve*, ennek folytán reánk nézve elvileg el van már döntve: nézetünk szerint a képviselőlet és a szerviség teljesen azonos jogi konstrukció eredménye; eszerint nem követünk el tehát hibát, ha a jogi személy szervét a képviselő egészen általános értelemben vett fogalma alá vonjuk.⁶³⁴ Kétségtelen azonban az is, hogy a képviselőletnek azon egészen általános fogalmán belül, amely az okozatos eredettől eltérő jogi beszámítást jelent, számos árnyalati különbség van, az önkéntes képviselőlet, a törvényes képviselőlet és a szervi funkció jelenségeinek beható vizsgálata tehát sok érdekes eredménnyel járhatna. Mindez azonban már a tételjogi szabályozás részleteinek is a figyelembevételét kívánná meg s tárgyunktól a rendelkezésre álló tért tekintve messze vezetne.

A szervi funkció mivoltát tisztázni hivatott vizsgálódásnak egyik legérdekesebb problémája kétségtelenül az, hogy vajjon *csak emberek láthatnak-e el szervi funkciót, avagy hogy valamely jogi személy is elláthatja-e azt?* A tételjogi, — különösen a közjogi, — területén számos olyan komplikált alakulatot, mammut-jogi személyt találunk, amelynek a szervezetén

rechts-theoretische Untersuchung“ c. habilitacionális értekezésében. (Acta litt. ac sc. R. Univ. Fr.-J., Sectio jur.-pol., tom. I., fasc. 5., Szeged, 1926.) — A *hibás állami aktus* újabb irodalmában különösen érdekes Merkl-nek a „*Fehlerkalkül*“-re vonatkozó felfogása. (*Die Lehre von der Rechtskraft*, 292. s köv. ll.)

⁶³⁴ Az arra vonatkozó vitából, hogy a jogi személy szerve képviselőnek tekinthető-e, megemlíti a következő értekezéseket: Hugo Preuss: *Über Organpersönlichkeit Eine begriffskritische Studie*, (Schmollers Jahrbuch, 26. évf., 2. füz., Leipzig, 1902, 557—596. ll.), továbbá: *Stellvertretung oder Organshaft? Eine Replik*. (Jherings Jahrbücher, 44. köt., Jena, 1902, 429—479. ll.), Schlossmann: *Organ und Stellvertreter* (Jherings Jahrbücher, 44. köt., Jena, 1902, 289—330. ll.); G. Grosch: *Organshaft und Stellvertretung* (Schmollers Jahrbuch, 39. évf., 1. füz., 1915, 143—179. ll.)

belül kisebb egységek működnek olyképpen, hogy csak ezen kisebb egységek keretén belül hozzák létre húsból-vérből való emberek azt a cselekvést, amely végső sorban a nagy jogi személy cselekvésének számít. Példaként legyen szabad felhozni az államot, mint nagy jogi személyt, a parlamentet, egy miniszteriumot, egy bíróságot, mint az állam keretén belül működő kisebb egységeket s a parlamenti tagokat, miniszteriumi tisztviselőket és bírákat, mint e kisebb egységek keretén belül az állami cselekvést pszicho-fizikai értelemben létrehozó szerveket. A mindent összefoglaló nagy egységnek, amely számára végső sorban a jogi beszámítás történik, jogi személyisége nem lehet vitás; ugyancsak nem vitás a pszicho-fizikai értelemben cselekvő emberek szervi minősége. Vitás nézetünk szerint csupán a közbeeső kisebb egységek minősítése lehet: jogi személy-e ez a kisebb egység, dacára annak, hogy a jogi beszámítás nála végleg meg nem áll, hanem a felette levő magasabb egységhez vezet tovább, és szerve-e ez a kisebb egység a nagy jogi személynek, dacára annak, hogy nem ember és a szervi cselekvéseket tényleg nem ő hozza létre? Lehet-e ez a kisebb egység jogi személy és szerv is egyúttal? Államszerv-e a parlament, és az államnak vagy a képviselőháznak szerve-e a képviselőházi elnök?

A felvetett kérdésekben rejlő fogas problémát nézetünk szerint akként kell megoldani, hogy ragaszkodnunk kell ahhoz a felfogáshoz, hogy *szervnek* csak a pszicho-fizikai értelemben cselekvőt tekinthetjük. Szerven eddigi fejtegetéseink során kauzális fogalmat, a cselekvés reális létrehozóját értettük; hogy a szervet normatív kapcsok fűzik a jogi személyhez, hogy a tőle létrehozott cselekvést a jogi beszámítás elszakítja tőle, az ezen nem változtat semmit. Szerven eddig mindig azt értettük, amit a német jogi terminológia az „Organträger“ szóval jelöl; az „Organträger“-től különböző „Organ“ megjelölést, amely tisztára jogi fogalom volna, amelyen tulajdonképpen a szervi funkciók jogi személyiséggé való összefoglalását, tehát jogi személyt és szervet egyszerre kellene értenünk, szerencsésnek nem tartjuk. Ha szerv csak ember lehet, akkor kétségtelen, hogy a fentebb említett „kisebb egységek“ nem államszervek, s így például a parlament sem az; a parlament része az állami organizációnak, de nem szerve. Más kérdés az, hogy

a nagy jogi személy keretén belül működő kisebb egységek maguk is jogi személyeknek tekinthetők-e vagy sem? Ezen kérdés megválaszolása igenlő vagy tagadó értelemben attól függ, hogy lehetségesnek tartjuk-e ugyanazon pszicho-fizikai értelemben vett cselekvésnek két jogi beszámítási ponthoz való hozzákapcsolását. Elvileg ennek nincsen nagyobb akadálya, bár a jogi konstrukció terén is megszívlelendő a „rerum varietas non est temere multiplicanda“ szabálya. A kettős jogi beszámításnak érdekes példája a fejedelmi unióban élő államok történetében nem egyszer előforduló azon jelenség, hogy ugyanazon embernek ugyanazon cselekvése két különböző állam cselekvésének számít; igaz ugyan, hogy itt az unió fennforgása dacára is tulajdonképpen két különböző jogrendszer alapján történik ez a kettős beszámítás. Ugyanazon jogrendszer keretén belül is megtörténhetik azonban az, hogy valamely emberi cselekvés első fokon egy kisebb egységnek, végső fokon pedig egy a kisebb egységet is magában foglaló nagyobb egységnek számítatik be. Ez különösen olyankor szokott történni, midőn a jogi beszámításnak olyan nagy utat kell a tényleg cselekvő embertől a jogi beszámítás végpontjáig megtennie, hogy útközben kénytelen egyszer vagy többször pihenőt tartani. Az is kétségtelen azonban, hogy ezek a közbeeső jogi személyek, a jogi beszámításnak ezek a pihenő-pontjai, nem tekinthetők teljesen bevezetett, befejezett jogi személyeknek, a jogalanyi tevékenység lezárt egységeinek.

Ha fentebb, annak a kérdésnek a vizsgálatánál, hogy *hol kezdődik a jogi személy*, arra a megállapításra kellett jutnunk, hogy a jogi személy kezdetének a határvonalai néha elmosódhatnak, akkor legutóbbi fejtegetéseinkből meg azt láthatjuk, hogy az sem egészen határozott mindig, hogy *hol végződik a jogi személy*. Ez az utóbbi kérdés ugyancsak a tételes jog alapján döntendő el.

A legutóbb tárgyalt kérdésnek egyik változata a *hatóságok és hivatalok jogi személyiségének* a kérdése.⁶³⁵ Bár a többszörös jogi beszámítás szükség nélküli alkalmazása csak zavart okoz-

⁶³⁵ Ezt a kérdést tárgyalja Dr. Edmund Bernatzik: *Die juristische Persönlichkeit der Behörden* Zugleich ein Beitrag zur Theorie der juristischen Personen (Archiv für Öffentliches Recht, 5. köt., 2. füz., de külön is Freiburg i. B., 1890.) c. munkája.

hat, elméleti akadály a egyes hatóságok vagy hivatalok „közbeeső”, átmeneti jogi személyisége elismerésének, — ha a tényleges jog annak szükségét látná, — nincsen.

A jogi személyek elméletének részletkérdéseit tárgyalva nem egyszer találkoztunk már a legérdekesebb, legnagyobb-szabású és legbonyolultabb jogi személynek, az *államnak* a fogalmával. A bennünket érdeklő probléma szempontjából talán semmi sem volna olyan tanulságos, mint ennek az összetett, bonyolult, nagy jogi személynek a részletesebb tanulmányozása. Kénytelenek vagyunk azonban csupán néhány rövid megjegyzésre szorítkozni. Az, hogy az állam jogi személy, nézetünk szerint nem lehet vitás. Mert hiszen minék is tekinthetnők az államot egyébnek, mint azon beláthatatlanul nagyszámú emberi cselekvés egységbefoglalásának, amely az államnak számítódik be, amely mint állami cselekvés jelentkezik. Az állam nem egyéb, mint az állami cselekvések összessége. Ezeket az állami aktusoknak tekintett emberi cselekvéseket a jog normatív kapcsolata foglalják egy óriási nagy tevékenység, az állami tevékenység egységébe össze. Ahhoz, hogy valamely emberi cselekvést állami aktusnak tekintsünk, hogy például Horthy Miklós cselekvését a magyar állam cselekvéseként nézzük, hogy Nagy János bíró ítéletében a magyar állam akaratát lássuk, szükség van a jog beszámítási parancsára, amely meghatározott embereket az állam nevében való cselekvésre felhatalmaz vagy kötelez és az ezen felhatalmazás keretében véghez vitt cselekvésüket állami cselekvésnek minősíti, az államnak számítja be. Mi egyéb tehát az állam, mint az, aminek a jogi személyeket általában tekintettük: emberi cselekedetek egy rendszerének, csoportjának normatív kapcsolatokkal való egységbe foglalása.

Hogy az állam mennyire *jogi* egység, azt különben már az állam azon szokásos fogalom meghatározása alapján is bebizonyíthatjuk, amely az államot három alkotó-elem — a terület, a nép és a főhatalom — egységének látja. Az *államterület* a jog által meghatározott terület, határait nem a természet, hanem a jog, — főként a nemzetközi jog, — állapítja meg. A *nép* az állampolgárok összessége, az állampolgárságot viszont a közjog szabályozza. A *főhatalom* végül szervezett főhatalom, s szervezetét, az alkotmányt, ugyancsak a közjog állapítja meg. Az állam minden egyes alkotó-elemében benne van

tehát már a jogi szabályozás, és ugyancsak a jogi szabályozás normatív kapcsolata azok, amelyek ezt a három alkotó-elemet egymással is összekötik. Saját felfogásunk szerint az állam fogalmában az emberi cselekvéseknek az az óriási sora a fontos, amely az állami tevékenység nagy egységét alkotja; ennek az állami tevékenységnek a gondolata a szokásos meghatározás szerinti három alkotó-elem közül leginkább a *főhatalom* fogalmában jut kifejezésre; ez a főhatalom elnevezés azonkívül utal már az állami tevékenységgé összefoglalt emberi cselekvések minőségére is, arra, hogy ezek a cselekvések kényszer-gyakorlással kapcsolatos cselekvések. A *nép* és az *államterület* nézetünk szerint csupán mint az állami tevékenységnek annak sajátos természete folytán szükséges járulékaí foghatók fel; a népből kerülnek ki az állami tevékenység okozatos létrehozói s a nép e tevékenység tárgya s e szempontból nézve határa is, az államterület pedig e tevékenység színtere és területi szempontból véve határa is, bár a mondottak alól mindkét vonatkozásban nem egy kivétellel is találkozunk. Az államterületet illetőleg megjegyezhetjük még, hogy az a természeti reális egység, amelyként az államhatárokon belüli földdarab megjelenik, és amellyel az állami tevékenység legalább külsőleges kapcsolatban van, egyúttal igen hatásos *szimbólum* is az állami tevékenység jogi egységének a kifejezésére. Az állami tevékenységgé összefoglalt emberi cselekvések sajátos jellegével, s így azzal a kérdéssel is, hogy mi az, ami az államot a jogi személyek egyéb fajtáitól, amelyek ugyancsak jogi egységgé összefoglalt emberi cselekvések, megkülönbözteti, ezúttal nem lehet feladatunk foglalkozni. E helyen meg kellett elégednünk azzal, hogy kimutatni törekedtünk, miszerint a jogi személy mivoltának az a felfogása, amelyet az előbbi §§-ok rendjén kifejtettünk, alkalmazható az államnak nevezett jogi személyre is.

Az elmondottakból kiviláglik az is, hogy az állam mint jogi személy sem pusztán fikció, bár olyan természettudományi értelemben vett valóságnak, organizmusnak sem tekinthetjük, amelynek önálló testi és lelki léte, realitása, volna. Az állam is csak normatív egység, az államban sincs más realitás, mint a benne összefoglalt emberi cselekvések pszicho-fizikai realitása. Az *állami tevékenység* azonban, amellyé az államban az emberi cselekvések beláthatatlan nagy tömegének a pszicho-fizikai

realitása összefonódik, maga a leghatalmasabb realitás. Az államban az emberiségnek egy része, jogi megszervezettségénél fogva erejének olyan hatékony egyesítésére, az emberi cselekedeteknek olyan hatalmas összefogására képes, amellyel az emberiség legmagasztosabb és leggigantikusabb feladatait is megoldhatja.

Arra a kérdésre, hogy vajjon *csupán jogi személy-e az állam*, vagy hogy még más valami is azonkívül, hogy jogi személy, arra a kérdésre, hogy ha a nemzetközi jogtól eltekintünk és csupán a belső állami jogban és különösen annak megalkotásában játszott szerepét nézzük, nem kell-e az államot a jog felett állónak és így többnek mint jogi személynek tekintenünk, arra a kérdésre, hogy az államok, mint a világtörténet drámájának főszereplői, mint nemzeti eszmények hordozói s a hazaszeretet és honfiúi önfeláldozás érzelmi és erkölcsi szférájának öncélú mozgatói nem többek-e, mint pusztán jogi személyek: ezúttal, — minthogy az tárgyunktól, a jogi személyek problémájától, messze elvezetne, — nem térhetünk ki.⁶⁹⁶

⁶⁹⁶ Vannak, akik tagadják, hogy az állam jogi személy volna; s ezek közt nemcsak olyanok vannak, akik általában kétségbevonják a közjogi jogi személyek létezését, hanem olyanok is, akik a közjogi jogi személyek létét különben elismerik. Így például *Otto Mayer*, aki különben igen széles körben alkalmazza a közjog területén a jogi személy konstrukcióját, az államot nem ismeri el jogi személynek. (*Deutsches Verwaltungsrecht*, id. kiadás, II. köt. 329. 1.; *Die juristische Person u. ihre Verwertbarkeit im öffentlichen Recht*, id. kiad. 56., 63., 67. II.) Ha jogi személynek nevezünk minden olyan jogalanyt, amely nem fizikai személy, vagyis mindazt jogi személynek tekintjük, ami a fizikai személyeken kívül jogokkal bír, ha továbbá azon a nézeten vagyunk, hogy az államot is megilletik bizonyos jogok, akkor az állam jogi személy-voltát sem tagadhatjuk. Aki az államot nem tekinti jogi személynek, az kétségbevonja azt, hogy az államnak jogai volnának. Ez az álláspont igen mélyenjáró érveléssel támogatható: mondhatni azt, hogy az államot nem illetik meg jogok, azaz az államot nem jogok illetik meg, amelyek mindig korlátozottak és egy magasabb hatalom elismerésére vezethetők vissza, hanem a hatalomnak olyan teljessége, amely *több*, mint a jog. Bármilyen tetszetős is azonban ez az érvelés, még sem fogadhatjuk el. Egyrészt, mert a több a kevesebbet is magában foglalja, másrészt, mivel az államot, — amelyről fentebb kimutatni próbáltuk, hogy minden alkotó elemében benne van a jog fogalma, — nem tekinthetjük a jog felett álló hatalomnak. Hogy hogyan egyeztetjük ezzel az állam jogalkotó szerepét össze, az más kérdés. A szekundér jogalkotás összefér a jognak való alárendeltséggel is. Hogy az elsődleges jogalko-

Amint nem foglalkozhattunk fentebb azzal a kérdéssel, hogy mi különbözteti meg az államot a jogi személyek egyéb fajtáitól, úgy mellőznünk kell általában *a jogi személyek fajainak* az ismertetését is. Nem térhetünk ki tehát azon igen változatos fajtájú jogi személyek bemutatására, amelyek a közjog területén, jórészt az állam jogi személyiségével kapcsolatban, — tehát mint „közbeeső”, nem teljesen bevégzett jogi személyek, — funkcionálnak. S el kell tekintenünk a magánjogi jogi személyek, különösen az egyesület és az alapítvány, különbözőségének a megvilágításától is. Mindez már a tételesjogi szabályozás részleteinek a vizsgálatát követelné meg.

Ugyanezen okból ki kell rekeszteniük fejtegetéseink köréből a jogi személyek *keletkezésének és megszűnésének a kérdését*, valamint azon különböző szabályozási típusok ismertetését, amelyek szerint a különböző fajtájú jogi személyek *élete és működése* az egyes tételes jogrendszerekben rendezve van.

Munkánk végére érkeztünk.

Amint az imént mondottak szerint mellőznünk kellett a jogi személy különböző fajtáinak, az e téren uralkodó eleven változatosságnak az ismertetését, akként fejtegetéseink során mindenütt kitértünk a jogi személyekre vonatkozó tételesjogi szabályozás élettelteli részletei elől. A szürke elmélet szempontjából feladatunkat abban láttuk, hogy azt vizsgáljuk, ami *a jogi konstrukció lényegének* tekinthető, ami *a jogi személy mivoltát* megmagyarázza. Olyan területen, amely annyi változatosságot és olyan óriási, szinte felmérhetetlen különbségeket mutat, mint amilyen például egy falusi olvasó-kör és az állam hatal-

tás tisztára állams funkció volna, — és nem inkább társadalmi erőkből kellene az elsődleges jog forrását keresnünk, — az még bizonyításra szorul, úgy szintén az is, hogy az állam *csak* jogi személy és semmi más. — Az állam jogi személyiségéről szóló óriási irodalomból megemlíttük még *Dr. A. Affolter: Studien zum Staatsbegriff* (*Archiv für öffentliches Recht*, 17. köt., 1902, Tübingen u. Leipzig, 93—140. II.), továbbá *Zur Lehre von der Persönlichkeit des Staates* (ugyanott, 20. köt., 1906, 374—414. II.) című értekezéseit. Affolterre vonatkozólag v. ö. fentebb 21. jegyz. — Az állam személyiségének kérdése körül forog különben *Hold-Ferneck és Kelsen* éles vitája is, v. ö. *Alexander Hold-Ferneck: Der Staat als Übermensch. Zugleich eine Auseinandersetzung mit der Rechtslehre Kelsens*, Jena, 1926, továbbá *Ein Kampf ums Recht Entgegnung auf Kelsens Schrift Der Staat als Übermensch*, Jena, 1927, *Hans Kelsen: Der Staat als Übermensch Eine Erwiderung*, Wien, 1926.

mas személyisége közt fennáll, nem könnyű a közös és azonos vonások feltalálása s azon lényeges alkotó-elem kiemelése, amely a jelenségeket minden különbözőségük dacára is *ugyanazon fogalom* alá vonja, ami a jogi személy *mivoltát* megmagyarázza. Az ilyen fajtájú fogalmak lényeges tartalmának a meghatározásához többnyire csak igen nagyfokú absztrakciók útján juthatni el, s az elért eredmény is sokszor nem egyéb néhány halavány általánosságnál. Ez a körülmény szolgáljon mentségünkre, ha munkánkra visszatekintve nem hivatkozhatunk gazdag aratásra. Ha mindazonáltal sikerült volna az elméleteknek azon igen nagyszámú szellem-képei közé, amelyek a jogi személyek eleven változatosságát egymással szemben állva körülveszik, egy új szint belerajzolni, akkor munkánk talán mégsem volt teljesen felesleges.

Fejtegetéseink során mellőztük annak a kérdésnek a részletesebb vizsgálatát is, hogy *milyen célokat* követ a jog a jogi személyek megteremtésével, milyen fontos gyakorlati érdekek szolgálatára, vagy a jogalkotás miféle technikai szempontjából alkotja meg a jogi személyeket? Hiszen a legkülönbözőbb célokat szolgálhatjuk ugyanazon jogi konstrukcióval. Az emberi cselekvéseknek az a mesterséges jogi egységbe foglalása, ami a jogi személy konstrukciójának a lényegét teszi, sokszor igen csekélyke erőt, sokszor azonban mérhetetlen hatalmat jelent s ez az erő is a legkülönbözőbb célok elérésére használható fel. Munkánkból tehát nemcsak a *tételesjogi*, hanem a *jogpolitikai* vizsgálódásokat is száműznünk kellett. Fejtegetéseink rendjén a jogi személy nehéz problémájának *jogbölcséleti* oldalát próbáltuk megvilágítani. Jogbölcséleti valamely kérdés pedig csak annyiban, amennyiben a jogfilozófia nagy problémáinak valamelyikével összefügg.⁶⁸⁷ A jogi személy mivoltának a kérdéséről úgy véltük, hogy a tárgyi jog fogalmának a problémájával függ össze, ezért vizsgáltuk a *tárgyi jog* fogalmából kiindulólág s elsősorban és legnagyobb részben a *tárgyi jog és a tapasztalati valóság viszonyának* a szempontjából.

⁶⁸⁷ Nézetünk szerint a jogfilozófiának három nagy problémája van: a jog fogalmának a meghatározása, a jog okozatos összefüggéseinek a felderítése és a helyes jog kérdésének a megvilágítása, ezekhez mint negyedik probléma a módszertani kérdés járul. V. ö. Moór: *Bevezetés a jogfilozófiába*, 10—39. ll.

Ha azt az eredményt, amelyre jutottunk, össze kellene mérnünk a kérdés irodalmában olyan nagyszámmal található elméletekkel, és meg kellene mondanunk, hogy azon nagy elmélet-csoportoknak, amelyeket az elméletek áttekinthetése és logikai rendszerezése céljából éppen mi magunk állapítottunk meg, melyikébe óhajtanánk a saját felfogásunkat beleskatulyázni, valóban nem kis zavarban volnánk. Az elméletek egyik csoportjához sem csatlakozhatunk. Bár — amint azt az egyes elméletek kritikai vizsgálatánál láttuk — minden elméletben megtalálhatni véltük annak a felfogásnak összes lényeges alkotó-elemeit, amelyet helyesnek tartunk. És bár a saját elméleti felfogásunk összefoglaló kifejtésénél lépten-nyomon tapasztalhattuk, hogy saját felfogásunk képének megfestésénél az egyik vagy másik szint ennek vagy annak az elméletnek a palettájáról vettük. Azt mondtuk, hogy *bár*, de talán azt kellett volna mondanunk, hogy: *éppen ezért*.

Azokkal az elméletekkel, amelyek a *jogi személyt természetes személyekre bontják széjjel*, nem azonosíthatjuk magunkat, mert mi a jogi személyt, — ha azt a tételes jog megteremtette, — a tételes jog tartalmával való ellentétbejutás nélkül kiküszöbölhetőnek nem tartjuk. Igaz, hogy a jogi személy lényegét tevő jogalanyi tevékenységben mi is az emberi cselekvések sokaságát látjuk; ezek az emberi cselekvések azonban szoros jogi kapcsolatokkal egységbe vannak foglalva, s így e kapcsolatok megsemmisítése nélkül nem bonthatók széjjel. A jogi személy nem hullhat egyes emberekre szét, bár egyes emberi cselekvésekből tevődik össze.

Még kevésbé fogadhatjuk el azokat az elméleteket, amelyek az *alanytalan jog* gondolatának a segítségével akarják kiküszöbölni a jogi személy konstrukcióját. Hiszen ezek mind egy nagy ellentmondáson, az alanytalan alanyi jog ellentmondással-teli fogalmán épülnek fel. És nem csatlakozhatunk a jogi személy konstrukcióját elismerő, de a jogi személy mivoltát homlokegyenest ellenkező módon magyarázó két nagy elmélet-csoport egyikéhez vagy másikához sem.

A *fikció elméletét* nem fogadhatjuk el azért, mert a jogi személyben nem lehet pusztán fikciót és éppúgy nem lehet pusztán eszmei léttel bíró valamit látni; a jogi személynek vannak reális

psziho-fizikai léttel bíró alkotó-elemei. Igaz ugyan, hogy a jogi személynek vannak pusztán eszmei léttel bíró alkotó-elemei is: azok a normatív kapcsok, amelyek a jogalanyi tevékenységben foglalt reális emberi cselekvéseket összetartják; és igaz az is, hogy amit a jogi beszámításról és a jogi személy egységét kifejező szümbolumról mondtunk, bizonyos vonatkozásokban emlékeztet a fikciós elméletben fellelhető gondolatmenetekre.

A *realitás elméletét* végül azért nem fogadhatjuk el, mert nem tudunk a jogi személyben semmiféle reális egységet vagy reális léttel bíró összlényt látni. Igaz ugyan, hogy a jogi személynek reális léttel bíró alkotó-részei vannak és hogy az ezekből összetevődő alanyi tevékenység reális erőt jelent; ezeket a reális léttel bíró alkotó-részeket azonban pusztán eszmei léttel bíró normatív kapcsok tartják össze, s az egész nem jelent érzékileg is tapasztalható reális egységet.

A jogi személy nem pusztán eszmei tartalom és nem csupán realitás. Van benne mind a kettőből valami: a psziho-fizikai realitás egyes darabjait eszmei tartalmak, normatív kapcsok fűzik a jogi személy jogalanyi tevékenységének az egységévé össze. Ezért ha felfogásunkat röviden jellemezni kellene, a valóság darabjaiból alkotott *normatív egység elmélete* gyanánt vagy a jogalanyi tevékenység *realitásának* elméleteként jellemeznők. Azonban egyik megjelölés sem volna egészen találó, mert az egyik a jogi személy normatív alkotó-elemeit, a másik a realitás világához tartozó alkotó-elemeit emeli ki inkább. Nézetünk szerint mindkét fajta alkotó-elemre egyformán súlyt kell vetni: *a jogi személy eszmei léttel bíró normatív és psziho-fizikai léttel bíró valóságtudományi alkotó-elemek összekapcsolódása*. Ez a meghatározás a legszínvonalosabb, de talán a legtalálósabb, aminthogy a jogi személy mivoltáról vallott felfogásunknak a tárgyi jog fogalmáról alkotott nézetünkkel való összefüggését is ez domborítja ki a leginkább. Amint a fikció elmélete annak a felfogásnak felel meg, amely a tárgyi jogban pusztán normát lát, a realitás elmélete viszont annak, amely a tárgyi jogot merő realitásnak tekintí, akként annak a felfogásnak, amely a tárgyi jogban normáknak és valóságnak összefonódását látja, a jogi személyek mivoltának az a meghatározása felel meg, amely *normatív és valóságtudományi alkotó-elemek összekapcsolódásának* tekintí a jogi személyeket.

A munka végén szoktak a még kitöltendő hézagok leginkább szembeszökni. Jól tudjuk, hogy most lezáruló fejtegetéseink nemcsak *tételesjogi* és *jogpolitikai* szempontból szorulnak kiegészítésre, hanem hogy számos tisztára *jogelméleti* kérdés is bővebb kifejtést igényelt volna. Érezzük, hogy munkánk csak töredék a jogi személyek *elmélete* terén is. Ezt a töredéket áthatja azonban az a vágy, hogy mint picinyke ér egyetlen futó hullámként beleolvadjon abba a nagy folyóba, amely nálunk hivatottabbak — nemcsak választottak, de kiválasztottak — munkáitól dagadva, a Magyar Tudományos Akadémiának — a legszűbb ember cselekvést, a tudományos tevékenységet organizáló ezen magasztos célú jogi személynek — a tekintélye és irányítása mellett a magyar jogtudomány hajóját hordozza habjain.

NÉVMUTATÓ.*

- Affolter: 11, (12₈), 20, (20₂₁),
(365₈₂₈).
- Aristoteles: (8₁).
- Austin: 10, (10₈), 56, (56₈₈),
105, (122₂₃₄), 123, 135, 137,
139, 140, (265_{547a}).
- Bekker E. I.: 9, (9₄), 11, (11₈),
41, (41₈₄), (42₈₇).
- Bernatzik: (12₁₀), (361₈₈₅).
- Berthélemy: (36₄₄).
- Beseler: (12₁₀), 47, (47₇₀).
- Bierling: 7, (7₁), (8₂), (38₄₆),
46, (46₈₉), 105, 123—135, 138,
139.
- Binder: (24₂₇), 43, (43₆₁), (45₈₅,
86, 87, 88), 48, 49, (49₇₈), 53,
(53₈₀), 54, (54₈₂), 80—87, 88,
103, 145, (179₈₇₀), 211—215,
283.
- Bluntschli: (12₁₀).
- Bordihn: (30₈₇).
- Bornhak: 16, (17₁₄).
- Bozóky A.: (264_{547a}).
- Böcking: (42₈₆).
- Brinz: (41₈₄), 48, (48₇₈), 51, 58,
59, 60, 140, 210—211, (211₄₈₂),
216, 218, 233—245, 246, 248,
249, 265, 343, 344, (344₈₂₂),
345, (345₈₂₈), (357₈₃₁).
- Burckhard: (24₂₇), (37₄₅), 40,
(41₈₈), (346₈₂₄), 355, (355₈₃₈).
- Comte: 52, (53₈₀).
- Dékány I.: (298₈₀₃).
- Dernburg: 88, (88₁₇₈), 108.
- Duparc: (29₃₇).
- Erekly I.: (25₂₈), (27₈₄), (32₃₈),
(39_{80, 81}), 91, (93₁₈₈), (144₂₈₄),
264_{547a}).
- Farkas Lajos: (9₈).
- Ferrara: (6₁), (90—93_{185a}),
(152₈₁₈), (174₈₈₀), 179₈₇₀,
(266_{547a}).
- Gaius: 20.
- Gierke: (8₁), (12₁₀), (24₂₇), 26,
(26_{80, 81}), (37₄₅), 41, (42₈₈),
(45_{85, 86, 87, 88}), 47, (47₇₁), 48,
(50₇₈), 65—75, 78, (78₁₄₈), 80,
(86₁₇₁), (93_{185a}), 103, (158₈₂₄),
271, 283, 285, (310₈₁₂), (357₈₃₁).
- Giorgi: (93_{185a}), (152₈₁₈).
- Grosch: (359₈₈₄).

* A számok a lapszámokra, a záró-
jelbe tett számok (lapszám mellett
petit-szedéssel a jegyzet száma) jegy-
zetekre utalnak. Fontosabb helyek
kurziv-szedéssel vannak jelölve.

- Grosschmid B.: (7₁), (37₄₅), 93, (93—94_{100 a}), (245—246_{504 a}), (264_{647 a}), (343_{620 a}).
- Grotius: 300.
- Hacker E.: (357₆₃₁).
- Hänel: 11, (11₇).
- Hegel: 84.
- Heilborn: (31₃₇).
- Heise: (37₄₅).
- Hermogenianus: (44₆₂).
- Heuvel (Van den): (50₇₈).
- Hold-Ferneck: (365₆₃₆).
- Horváth B.: (358₆₃₈).
- Hölder: (9₈), (24₂₇), 25, (25₂₀), 49, (49₇₀), 142, 143, 145, (152₂₁₈), 176, (179₃₇₀), 190—211, 212, (212₄₈₈), 215, (215₄₄₇), 241, (241₄₀₈), 261, (304₆₀₉).
- IV. Ince: 34, (34₄₂), 45.
- Jellinek: (13₁₀), 16, (17₁₈), 18, (18_{16, 17}), 19, (19_{10, 19}), 23, (23₂₆), 88—90, 103, 108, (310₆₁₂).
- Jhering: 17, (18₁₅), (41₆₄), 49, (49₇₇), (109₂₂₄), 143, 145—150, 173, 201, 252, (262₆₄₆), 334, 335, 336.
- Kelsen: (13₁₀), 50, (51₇₀), 59, 60, 61, 62, 63, (63₉₁), (130₂₇₃), 140, (206₆₂₂), 216, 221, 262, 263, 265—282, 288, 289, 294, (294₆₀₆), 295, (295_{507, 509}), 301, 302, (302_{606, 607}), (305₆₁₀), (358₆₂₂), (365₆₃₆).
- Kierulff: 11, (11₆), (45₆₆), 55, (55₆₄), 104—123.
- Kohler: (7₁), (39₄₉), 41, (41₅₅), 202, (202₄₀₅).
- Kolosváry B.: (247₆₀₅).
- Kornfeld I.: (290₆₈₄).
- Kornis Gy.: 296.
- Kuntze: (12₁₀).
- Lainé: (33₄₁).
- Lapradelle: (29₃₇).
- Lasson: (12₁₀).
- Laurent: (55₆₆), (107₂₂₁).
- Leonhard: (178—179₃₇₀).
- Magyary G.: (31₃₇).
- Mamelok: (33₄₁).
- Marck S.: (12₉), (299₆₀₂).
- Marx: (36₄₄).
- Mayer O.: (13₁₀), 65, (65₆₆), 90, (90_{186, 187}), (364₆₃₈).
- Merkl: (301₆₀₆), (359₆₂₂).
- Meurer: (9₈), 11, (12₉), 20, (20₂₁), (23₂₄), (34₄₅), (36₄₄), (37₄₅), (76₁₈₆), (144₂₀₄).
- Michoud: (6₈), (8₁), (11₇), (24₂₇), 28, (28_{85, 86}), (36₄₄), (37₄₅), (38₄₇), (55₆₆), (92—93_{185 a}), (299₆₀₂), 355, (355₆₂₀), (356₆₂₀).
- Mommsen: (9₈), 21, (21_{22 a}), (37₄₅), (39₅₀).
- Moór: (19₂₆), (40₆₂), (51₇₀), (85_{100 a, 100}), (101₂₁₀), (131₃₇₀), (273₅₀₇), (292₅₀₆), (293_{505 a}), (295₅₀₆), (298₆₀₁), (301₆₀₆), (303₆₀₆), (307₆₁₁), (322₆₁₄), (333₆₁₇), (334₆₁₈), (366₆₂₇).
- Pauler Á.: (13₁₁).
- Plantol: (36₄₄).

- Preuss H.: (12_{9, 10}), 47, (47₇₂), 203, (203₄₀₆), (310₆₁₂), (359₆₈₄).
- Puchta: 43, (43₆₀), (46₆₈), (103₂₁₄), 104—123.
- Réthey F.: (33₄₁), (264_{647 a}).
- Rickert: 101, (101₂₁₀), (294₅₉₆).
- Romano: (266_{647 b}).
- Rousseau: 27, (27₈₂), (45₆₇).
- Rudorff: (42₅₉).
- Rüttimann: 186, (186₃₈₁).
- Salleilles: (6₈), (8₁), 44, (44₆₄), 54, (54₈₈), 88—103, (209₄₂₇), 283, 284, (284₆₀₀).
- Savigny: (8₈), 11, (11₈), 20, (21₂₂), (22₂₂), (39_{60, 61}), 44, (44₆₈), 45, (45₆₈), 55, 104—123, 125, (125₂₀₈), 138, (191₃₈₉), 343, (343₆₂₁).
- Schlossmann: (359₆₂₄).
- Schwarz: 1. Szászy-Schwarz a.
- Serment: 49, (49_{77 a}), (80₁₄₃), 145, 174—190, 191, 197, 201, (201₄₀₄), 204, 205.
- Somló: (7₁), (10₆), (37₄₅), (130₂₇₆), (265_{547 a}).
- Stammler: 49, (49₇₆), (130₂₇₆), 145, 167—174, (190₃₈₄).
- Strauch: (39₄₈).
- Szászy-Schwarz: (38₄₇), (39_{48, 51}), 48, (49₇₆), 51, 58, 59, 60, 61, 62, (62_{60 a}), (63₆₁), 140, (211₄₂₂), 216, 233, 246—264, 265, 321, 336, 355, (355₆₂₇).
- Szladits: (211₄₂₂), (259_{545 a}).
- Tittoni: (30₃₇).
- Tury S. K.: (187₃₈₂).
- Ujlaki M.: (265_{647 a}).
- Ulpianus: 39, (39₆₀).
- Unger: (42₆₀), 105, 123, (130₂₇₆), 135—137, 139, 140.
- Van den Heuvel: (50₇₈).
- Vareilles-Sommières: (6₈), 49, (49₇₆), (70₁₁₈), 138, (138₂₃₈), 143, (144_{235 a}), 145, 150—167, 174, 183, 184, 188, 189, 201, 204, 285, 336.
- Vigyázó F. gr.: 5.
- Wieland: (121₂₆₂).
- Windscheid: (12₁₀), (41₆₄), 48, (48₇₄), 51, 60, 143, 174, 216, 217—233, 234, 265, 336, 337, 345_{622 a}).
- Zitelmann: (8₈), (12₁₀), 23, (23₂₆), (37₄₅), (45₆₆), 53, (53₆₁), 75—79, 80, 103, (178₃₇₀), 283, 320.

TÁRGYMUTATÓ.*

- Akarat-elmélet: 57, 173, 174, (190³³⁴), 201, 217—230, 236, 252, 256, 336, 337.
- alanyi jog: 19, 59, 95, 141, 143, 145, 148, 173, 189, (190³³⁴), (209⁴²⁷), 212, 216, 218—230, 236, 239, 252, 258, 262, (262⁴⁴⁶), 265, 275—280, 302, 329, 330, 332—334, 335.
- alanyi közjogok: 13—17, 20, (148³⁰⁸), 191, 194, 196.
- alanyi köteleesség: 229, 255, 257, 258, 274—280, 302, 329, 330—332, 333, 335, 338.
- alanytalan jog: 17, 48, 110, 217, 222, 224, 225—230, 243, (245^{504a}), 248, 252, 265.
- alanytalan jogok elmélete: 48, 57—58, 61, (63⁶¹), 111, 140, (149³⁰⁰), 169, 217—233, illetve 216—282, 284, 325, 367.
- alapítvány: 24, (24²⁷), 25, 28, 34, (34⁴⁴), 77, 83, (90—93^{105a}), 93, 96, 111, (112²³⁴), 114, 116, 125, (125²⁰³), 126, 142, 143, 151, 152, 153, 168, 195, 200, 210, 211, (245^{504a}), 247, 365.
- alkotmányjog: 30—32.
- állam: (15¹²), 25, 26, 27, (32³³), 36, 38, 46, (47⁷²), 65, (65⁹⁴, 95, 96), 66, 68, 121, 193—195, 200, 203—204, 207, 208, 270—271, (281³³²), 358, 362—364, (364³³²).
- állami jogsértés: 358, (358³³²).
- államszerv: (25²³), 193—198, 205—206, 208, 210, 360.
- államszerv (közvetett): 197.
- államszervi funkció: 358, (358³³²).
- állatok jogalanyisága: 38, (39⁴⁰), 41, (41⁶⁴), 42, (42⁶⁵), 96—97, (107³¹⁰), 202, (202³⁰⁵), 351—352.
- Apostoli Szék: 34.
- Bemutatóra szóló papírok: 42, (42⁶⁷).
- beszámítás: 72, 99, 114—115, 124, 128, 167, 206, 209, 222, 223, 224, 227, 228, 230, 239, 244, 245, 259, 263, 264, 269, 271, 278, 280—282, 285, 305, 307, 309, 311, 312—314, 315—320, 322, 324, 326, 327, 340, 345, 349, 350, 353, 354, 356, (357³³¹), 359—362.

* E tárgymutató a dolog természete folytán nem tart igényt a teljességre. — Az utalás módjára nézve I. a névmutatóhoz írt jegyzetet a 371. l-on.

- beszámítás (kettős): 361—362.
- beszámítás (centrális): 269, 271, 280—281.
- beszámítás (periferiális): 280—281.
- birtok: 237.
- bünbak: 313—314.
- büntetőjog: 32, 33, (33⁴⁰), 356—357.
- büntetőjogi beszámíthatóság: 312—313.
- Céligazgatás: (178—179³⁷⁰).
- céljog: 246 (I. Szász-Schwarz).
- célképviselő: 256, 258, 259, 260, 261, 263, 264.
- célvagyon-elmélet: 48, 58, 61, (63⁶¹), 111—112, (112³³⁴), 140, 182, 209—211, 218, 233—245, 321.
- centrális beszámítás: 269, 271, 280—281.
- collegium illicitum: 119—120.
- Corpus Juris Canonici: 34, 320.
- corpus mysticum: 46.
- creatio ex nihilo: 55, 107, 138.
- családjogok: 355—356.
- cselekvőképtelen személyek: (79¹⁴³), 96, 98, 115—116, (116²⁴⁴), 124—125, 184—186, 192—193, 200, (211⁴³⁰), (219⁴⁴⁴), 220, (220⁴³³), 221—225, 230, 254, 258—261, 263, 314, 315—320, 322, 328, 337, 338—349, 350.
- cselekvőképesség és jogképesség: (236⁴³³), 337—347, (357³³¹).
- csődvagyon: (213⁴⁴⁰), 247.
- Doktrinális fikció: 129—135, 158, 163—166, 205, 215, (245^{504a}), 272, 280, 314, 323.
- Egyéni kezdeményezés: 335.
- egyesület: 24, 25, (25²⁸), 26, 27, 28, 34, (34⁴⁴), (67¹⁰³), 77, 83, (90—93^{105a}), 93, (93—94^{106a}), 96, 112, (112²³⁴), 114, 116, 125, (125²⁰³), 142, 143, 152, 153, 168, 196—200, 211, (357³³¹), 365.
- egyházjog: 33—34.
- élettelen tárgyak jogalanyisága: 39, 41, 42, 96—97, (107²¹⁹), 202, (202⁴⁰⁶), 351—352.
- elhagyott gyermekek: 356.
- érdek-elmélet: 17, 57, 145, 148, 151, 152, 154, (154³¹⁷), 162, 201, 203, 217—218, 222, 224, 228, 252, 255, 257, 334, 335, 336, 338.
- erkölcs: (40⁶²), 43, 81—87, 170—171, 313, 341, 354, (354³²⁰), 355, 356.
- érték és valóság: 294—298, 310.
- Faktikus korporációk: 120, (120²⁴⁹).
- Fehlerkalkül: (359³³⁰).
- fejedelmi unió: 32, 318, 361.
- félíg-fiktív jogalanyok: (38⁴⁰), 124—126.
- fiducia: (179³⁷⁰), 186—188, (187³³²), 239—242.
- fikció: 10, (10⁶), 35, 101—103, (102²¹², 213), 103, 108—109, (109²²⁴), 123, 124, (130²⁷⁰), 128—135, 163—166, 169, (179³⁷⁰), 205—206, 232, 284.

fiktív elmélet: 44—46, 55—56, 61, 63, (63¹¹), 103—137, 138, 139, 140, 141, 181, 182, 232, 283, 284, 286, 324, 367.

filiusfamilias: 22, (22²¹).

fiskus: 193.

fizikai szuperfluum: 76, (76¹⁰⁰), 320.

francia egyesületi törvény: 35.

funkcionális felfogás: 325—326, 350, 368.

Genossenschaftstheorie: I. Gierke a.

germán jog: 46.

Gesamthand: (213⁴⁴⁰).

glossátorok: 45.

gondnokság alá helyezés: 261.

gyűjtés által összehozott vagyon: (213⁴⁴⁰).

Hatóságok jogi személyisége: (32⁹⁰), 361—362, (361⁶³²).

hegelianizmus: (83¹⁵⁷).

hereditas iacens: 74, (75¹³²), 76—77, 78, (110²²⁰), 114, (149³⁰⁹), (213⁴⁴⁰).

hibás állami aktus: 358, (359⁶³²).

hivatali jog: 142, 176, 191—211, 261.

Istenek jogalanyisága: 39, 42, (107²¹⁰).

Jog (alanyi): I. alanyi jog.

jog (tárgyi): I. tárgyi jog.

jogalany: 9, 23, 37, 38, 74, 76, 82, 86, 88, 95—96, 103—104,

170—173, 189, 212, 248—250, 258, 268, 291, 305, 311, 329, 331, 337, 347, 348.

jogalanyi tevékenység hordozója: 311, 326—327, 350.

jogalkalmazás: 221, 226—227, 263, 273, 299—302, 303, 304, 307, 335.

jogalkotás: 274, 275, 299—302, 307, 335, (364⁶³²).

jogalkotás határai: (40⁶²), 307, (307⁶¹¹), 313.

jogfilozófia: 6, 9, 10, 11, (40⁶²), 292, 351, 357, 366, (366⁶³⁷).

jogképesség és cselekvőképesség: (236⁴⁰⁸), 337—347, (357⁶¹¹).

joggyakorlás és jogilletőség: 259.

jogi fogalmak: 303.

jogi hatás: 306, 333, 341, 345, 353.

jogi kapcsolatok: 238—240, 242, 244.

jogi minősítés: 310—311, 322, 331, 332.

jogi személy jogbölcséleti kérdés: 9—11.

jogi személy tételesjogi kérdés: 7—9, 322, 339, 341—342, (342⁶³²).

jogi személy vagyonjogi konstrukció: 11.

jogi személy közjogi jellegű: 12.

jogi személy fajtái: 365.

jogi személy keletkezése: 365.

jogi személy megszűnése: 365.

jogi személy jogképessége: 22, 353—357.

jogi személy családjogai: 355—356.

jogi személy közjogai, politikai jogai: 22, 356.

jogi személy büntetethezőse: 356—357, (357—358⁶³¹).

jogi személy-szerű közjogi jogalanyok: 20.

jogi személyt kiküszöbölő elméletek: 48—51, 56—60, 63, (63⁶¹), 123, 137—282, 283, 284, 325, 367.

jogi személyt természetes személyekre bontó elméletek: 49, 56—57, 60, (63⁶¹), 137, 141, 142—215, 217, (217⁴⁰¹), 232, 251, 258, 262, 274, 325.

jog logikai zártságának elmélete: 333.

jogok „birása”: 337, 347, 348.

jogrend jogi személy nélkül: 7, (7¹).

jogrend természetes személy nélkül: (342⁶²⁰).

jogsértés: 306, 333, 358.

jogszabály címzettje: 273, 276, 316, 320—321, 322, 329.

Kanonisták: 34, (34⁴²), 45.

kánonjog: 46.

kényszer: 293—294, 300, 333—334.

képviselő: 7, 8, (9¹), (79—80¹¹⁰), 114, (114²⁴⁰), 115, (117²⁴⁰), 155, 223, 239—242, (242⁴⁰⁰), 243, 244, 259—261, 263—

264, 309—317, 322, 323, 328, 345, 346, 347, 353, 355, 359, (359⁶³⁴).

kereskedelmi jog: 33, (33⁴¹).

kereskedelmi társaságok: 352—353.

kisebbségek (nemzeti): 29, (29—31²⁷).

kollektív tulajdon: 35, (36⁴⁴).

korlátolt cselekvőképesség: 315.

kötelmi jogok: 176—177, 238, 253.

„közbeeső” jogi személyek: 361, 362, 365.

közigazgatási jog: 32.

közjog: 46, (194⁶³²).

közjogi jogi személyek: 193—195, 200, (364⁶³⁴).

közvetett államszervek: 197.

Létezés: (13¹¹).

Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete: 346, (354⁶²⁰).

magyar szerzők: (264⁶⁴⁷).

Magyar Tudományos Akadémia: 5, 369.

magánjog: 33, (194⁶⁰²).

Maneken Pis: 38, (38⁴⁷).

méhmagzat: (38⁴⁰), 42, (42⁶⁰).

metafizika: (82¹⁶⁷), 83, 85, (85¹⁰⁸).

módszer-tisztaság: 295, 297, 298.

modus: (239⁴⁰¹), (245⁶⁰⁴).

Nem tökéletes vagy relatív személyek: 74.

nemzeti kisebbségek: 29, (29—31²⁷).

nemzetközi jog: 20, (20²¹), 29, (29—31²⁷), (342⁶²⁰), 356, 364.

nemzetközi magánjog: 33, (33⁴¹).
 növények jogalanyisága: 39, (39⁴⁹), 41, (42⁶⁸), 202, (202⁴⁰⁸), 351—352.

Obligáció: 176—177, 238, 253.
 organikus felfogás: I. Gierke.
 Organträger: 360.
 önálló személyek: (190³³⁴), 192—193, 200—203, 210, 212.
 öncél: 82, 170—171, (190³³⁴).
 önszerző-képesség: 346.

Pártoló tagság: (198⁴⁰¹).
 periferiális beszámítás: 280—281.
 Personenvermögen: I. célva-gyon-elmélet.
 polgári perjog: 32.
 praesumptio iuris et de iure és fikció: 129.
 Prügelknabe: 313.
 pszicho-fizikai minusz: 320.

Realitási elmélet: 46—48, 52—55, 60, (63⁹¹), 64, 65—103, 123, 283, 284, 286, 324—325, 368.

régime personnifiant: 156—157, (157³²¹), 159, (159³³⁰).

reflex-jogok: 17—19.

relativ-személyek: 74.

represszáliák: 356.

római jog: 8, (8—9⁸), 20, (21²²⁸), 44, 45, 46, (211⁴⁰⁰), (241⁴⁰⁰), 336.

Sole corporation: 32.

Sozialrecht: 26, (26¹¹).

Szavazat nélküli részvény: 197—198, (198⁴⁰¹).

szentek jogalanyisága: 39, (39⁵¹), 42.

Szent Korona: 32.

szervi cselekvések: 70, 72, (72¹²⁰), 98, (98²⁰⁸), 99, 113—115, (117²⁴⁸), 119, 127—128, 161, 162, 166, 167, 189, 207, 208, 209, 244, 264, 282, 285, 286, 317, 320, 321, 323, (342⁶²⁰⁸), 345, 347, 359—361.

szerződéses közösség: 270, 272.

szocializmus: 35.

szolidaritás: 356.

szubsztratum: 116—119.

szümbolum: 350, 351, 352, 363.

Tárgyi jog: 63—64, 95, 101, (209⁴²⁷), 262, (266⁵⁴⁷⁶), 265—273, 278, 287, 288—328, *illetőleg* 292—294, 331, 332, 335, 366, 368.

társadalmi tudományok: 34—36.

telki szolgálat: 42, (42⁵⁸).

természetes személy: 81, 88—89, (89¹⁷⁰), 95, 103, 266—272, 273—274, 289, 291, 307—308, 317—319, 321, 327, 328, 342, (342⁶²⁰⁸), 349, 350, 351.

természetjog: (40⁸²), 48, 300, (354⁸³⁰).

természettudomány: 46, 48, 49.

többszörös beszámítás: 361, 362.

történeti materializmus: 35.

történeti szelekció: 298.

történettudomány: 34—36, 298.

trust: 186—188.

tudományos szocializmus: 35.

tulajdonjog: 176, 238.

tulajdonos nélküli javak: 176, 191.

túszok: 356.

Universitas ordinata, inordinata: 115.

Vélelem: 77, 129, 153.

vérbosszú: 356.

villes-marraines: 355.

Zálogjog: 253.

Zweckverwaltung: (178³⁷⁰).

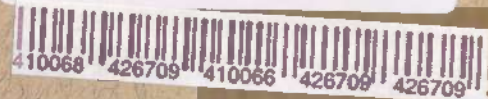

Helyben

1980.08. ÁLLAMIGAZGATÁSI FŐISKOLA

0 030100 139188

Állam- és jogelmélet
Munkalás

41

BCE Közigazgatástudományi Kar Könyvtára

00055019

